

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

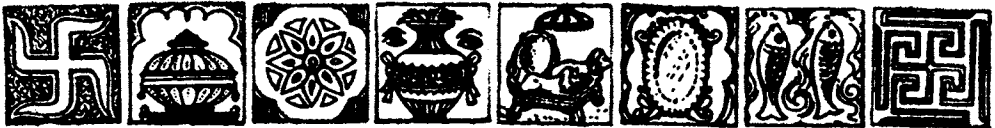
વિદ્યાલયની વિકાસકથા

વિદ્યાલયની વિકાસકથા

લેખક
રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, ગોવાલિયા ટૅંક રોડ, મુંબઈ-૨૬

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સુવર્ણ મહોત્સવ ગ્રંથ ભાગ ૧, ૨

ભાગ પહેલો—પહેલા ભાગમાં જૈન દર્શન, ધર્મ, સંસ્કૃતિ, સાહિત્ય, ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ, કળા વગેરે વિષયોના અભ્યાસી વિદ્વાનોના અભ્યાસપૂર્ણ લેખો ગુજરાતી, હિન્દી તેમ જ અંગ્રેજી ભાષામાં આપવામાં આવ્યા છે. ઉપરાંત, પ્રાચીન જૈન શિલ્પ-સ્થાપત્ય તેમ જ ચિત્રકળાના ઉત્તમ નમૂનારૂપ ૧૨૫ જેટલાં એકરંગી તેમ જ બહુરંગી ચિત્રોથી ગ્રંથને સમૃદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. ભંચી જતના કાગળ, સુઘડ છાપકામ, પાકું બાઈડિંગ, કાઉન આઠ પેજ સાઈઝનાં ૬૦૦ પૃષ્ઠ. મૂલ્ય પાંત્રીસ રૂપિયા.

ભાગ બીજો—બીજા ભાગના પહેલા ખંડમાં વિદ્યાલયની પચાસ વર્ષની કાર્ય-વાહીનો ઇતિહાસ—“વિદ્યાલયની વિકાસકથા” નામે—શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈએ લખ્યો છે તે, અનેક પરિશિષ્ટો તેમ જ ૨૧૫ જેટલાં ચિત્રો સાથે, આપવામાં આવ્યો છે.

બીજા ભાગના બીજા ખંડમાં કથા-વાર્તા, રસપૂર્ણ સરળ પ્રાચીન રાસ, ચઉપદ્ધ તથા સુગમ અને જ્ઞાનવર્ધક લેખો, નિબંધો જેવી સામાન્ય જનસમૂહને રુચિકર થઈ પડે એવી લોકોપયોગી સાહિત્ય-સામગ્રી આપી છે. સુઘડ છાપકામ, પાકું બાઈડિંગ, કાઉન આઠ પેજ સાઈઝનાં આશરે ૫૦૦ પૃષ્ઠ. મૂલ્ય પંદર રૂપિયા.

ઈસ્વીસન ૧૯૬૮ : વીર નિર્વાણ સંવત ૨૪૯૪ : વિક્રમ સંવત ૨૦૨૪

કિંમત પંદર રૂપિયા

માતૃસંસ્થાને

(મંદાકાન્તા)

તારા અંકે શત શત ગણા માતૃવાત્સલ્યથી મેં;
કાંધી કેવી ધરણી સરખી જિંદગીને રસાળી !
આપ્યો તેં ના સહજ અણસારો વ્યથાનો કદીયે;
હૈયું બાળી જતન કરીયું માત્ર નિષ્કામ ભાવે !
આપી તેં તો જીવનભરની મોંઘી મૂડી અખૂટ;
તું છે મોતી જનન-જલધિમાં અમૂલ્ય જ એક !

પન્નાલાલ રસિકલાલ શાહ

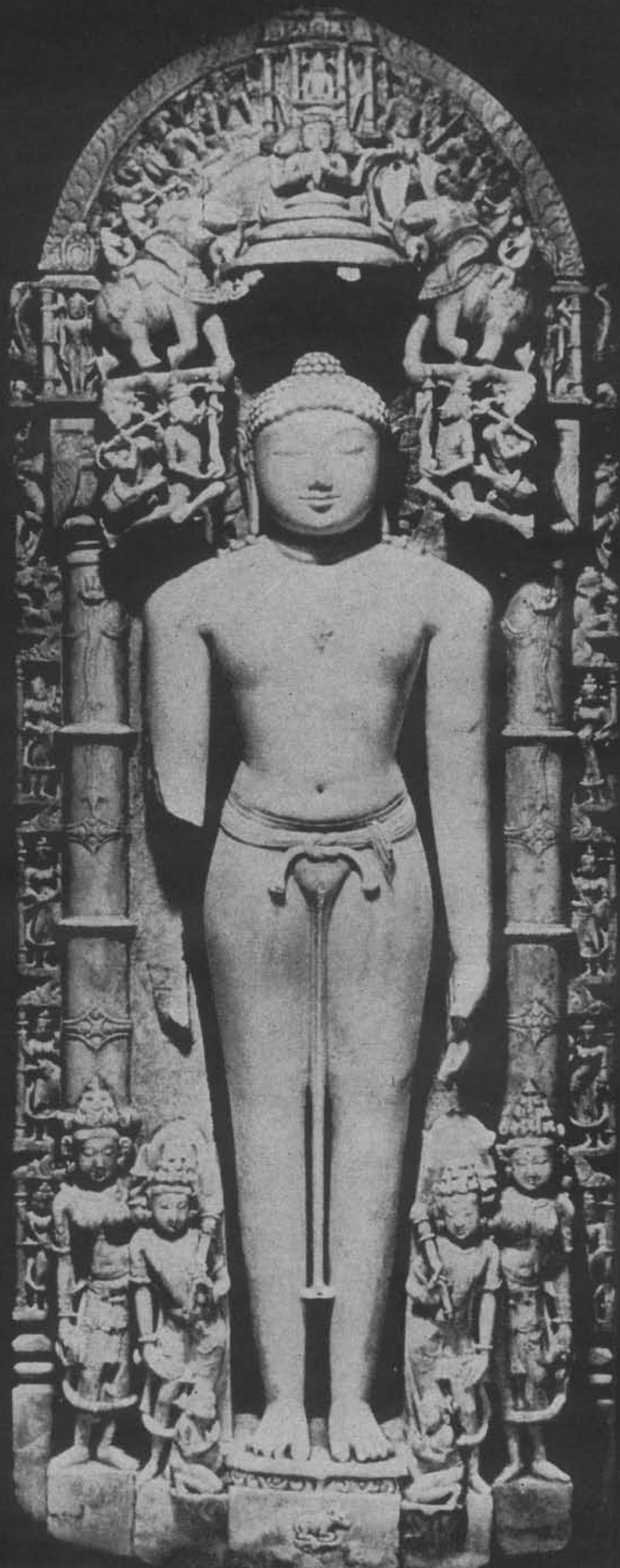
મુદ્રક : ડાકોરલાલ ગોવિંદલાલ શાહ, શારદા મુદ્રણાલય, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ.

પ્રકાશક : ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ, મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા, જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ, માનદ મંત્રીઓ, શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, ગોવાલિયા ટેંક રોડ, મુંબઈ-૨૬.

नामाकृतिद्रव्यभावैः पुनतस्त्रिजगज्जनम् ।
क्षेत्रे काले च सर्वस्मिन् अर्हतः समुपास्महे ॥

लगवान ऋषभदेव

(जुरीयना भ्युग्रीयमभांनी यंद्रावतीनी प्राचीन जिनप्रतिभा)
(Courtesy of the Rietbery Museum, Zurich)

॥ सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ॥

નિવેદન

પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની પ્રેરણાથી સ્થપાયેલ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનો સુવર્ણ મહોત્સવ ગત ગન્યુઆરી માસની ૨૧મી થી ૨૮મી તારીખે દરમ્યાન મુંબઈમાં, તા. ૧૮-૨-૬૮ના રોજ પૂનામાં, તા. ૨૪-૨-૬૮ના રોજ વલ્લભવિદ્યાનગરમાં, તા. ૨૫-૨-૬૮ના રોજ વડોદરામાં અને તા. ૨૬-૨-૬૮ના રોજ અમદાવાદમાં ઊજવવામાં આવ્યો.

સુવર્ણ મહોત્સવની ઉજવણી નિમિત્તે વિદ્યાલયે બે કાર્યો કરવાનું ઠરાવ્યું હતું : એક તો એક્ટીસ લાખ રૂપિયા જેટલો સુવર્ણ મહોત્સવ નિધિ એકત્ર કરવો; અને બીજું, સુવર્ણ મહોત્સવ ગ્રંથ બે ભાગમાં પ્રકાશિત કરવો. તેમાં પહેલા ભાગમાં જૈન સંસ્કૃતિનાં જુદાં જુદાં અંગો ઉપર પ્રકાશ પાડતા લેખો તથા જૈન શિલ્પ-સ્થાપત્ય અને ચિત્રકળાની સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ આપે એવાં ચિત્રો આપવાં. બીજા ભાગના પહેલા ખંડમાં વિદ્યાલયની અરબી સદીની કાર્યવાહીનો વિગતવાર ઇતિહાસ આપવો; અને બીજા ખંડમાં સુગમ રાસા, ચંપૃષ્ઠ, નિર્મલો, કથા-વાર્તા જેવું લોકોપયોગી સાહિત્ય આપવું.

અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે સુવર્ણ મહોત્સવ નિમિત્તે કરવા ધારેલ આ બન્ને કાર્ય ધારણા મુજબ પાર પડ્યાં છે : સુવર્ણ મહોત્સવ નિધિમાં સમાજે એક્ટીસ લાખ કરતાં સવાઈ કહી શકાય એવી જીપીસ-સત્તાવીશ લાખ રૂપિયા જેટલી રકમનાં વચનો આપીને વિદ્યાલયની જોખીને છલકાવી દીધી છે. અને સુવર્ણ મહોત્સવ ગ્રંથના પહેલા ભાગનું પ્રકાશન મુંબઈમાં, તા. ૨૭-૧-૬૮ના રોજ, મુંબઈ યુનિવર્સિટીના રેક્ટર પ્રોફેસર શ્રી ગોવર્ધન ડી. પારીખના હસ્તે થયું; અને બીજા ભાગનું પ્રકાશન અમદાવાદમાં તા. ૨૬-૨-૬૮ના રોજ શેઠ શ્રી સુમતિલાલ પોપટલાલ શાહના હસ્તે થયું.

પહેલેથી જ એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે સુવર્ણ મહોત્સવ ગ્રંથના બીજા ભાગનો પહેલો ખંડ, જેમાં “વિદ્યાલયની વિકાસકથા” એ નામથી વિદ્યાલયની ૫૦ વર્ષની કાર્યવાહીની સવિસ્તર માહિતી આપવામાં આવી છે, તેની વધારે નકલો છપાવીને વિદ્યાલયના પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ તથા સભ્યોને મોકલી આપવી. તે મુજબ આ ખંડનું જુદું પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું છે.

સુવર્ણ મહોત્સવ ગ્રંથના બીજા ભાગના પહેલા ખંડરૂપે પ્રગટ થતી “વિદ્યાલયની વિકાસકથા”નું આલેખન ભાઈ શ્રી રતિલાલ દીપચંદ હેસાઈએ કર્યું છે. વિદ્યાલયના સુવર્ણ મહોત્સવ નિમિત્તે વિદ્યાલયના વિકાસની રૂપરેખા પુસ્તકરૂપે સમાજ સમક્ષ રજૂ થઈ શકી છે તે ઉપયોગી કામ થયું છે. આ અતિ મહત્વના કપરા કાર્યને શ્રી રતિલાલ હેસાઈએ બહુ ખંતથી ન્યાય આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ ગ્રંથનું મુદ્રણ બહુ જ ટૂંકા વખતમાં અમદાવાદના શારદા મુદ્રણાલયે કરી આપ્યું છે. તેમનો આવો લાગણીભર્યો સહકાર ન હોત તો આ કામ આ રીતે સમયસર પૂરું થઈ શક્યું ન હોત. એ જ રીતે અમદાવાદની સુવિખ્યાત એમ. વાડીલાલ એન્ડ કંપનીએ આ ગ્રંથમાંની જીપીઓનું બહુ જ ટૂંકા સમયમાં સુંદર મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. રાજ પ્રોસેસ સ્ટુડિઓ તેમ જ પ્રભાત પ્રોસેસ સ્ટુડિઓએ આના બ્લોકો અમારી જરૂરિયાત મુજબ ખૂબ ઝડપથી બનાવી આપ્યા છે. આ પુસ્તકનું બાઈન્ડીંગકામ સાંભારે એન્ડ બ્રધર્સે સમયસર કરી આપ્યું છે. આ બધાના અમે ખૂબ ઋણી છીએ.

આ ‘વિકાસકથા’ સમાજને માટે રુચિકર અને પ્રેરણારૂપ થઈ પડશે એવી અમને ઉમેદ છે.

ગોવાલિયા ટેંક રોડ

મુંબઈ-૨૬

કાગળ સુદિ ૨, સં. ૨૦૨૪

તા. ૧-૩-૧૯૬૮

ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ

મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

માનદ મંત્રીઓ

ଆମାତ୍ୟ ନେତ୍ର ବିଜୟ.

1. 11. 11. 11. 11. 11.
 2. 11. 11. 11. 11. 11.
 3. 11. 11. 11. 11. 11.
 4. 11. 11. 11. 11. 11.
 5. 11. 11. 11. 11. 11.
 6. 11. 11. 11. 11. 11.
 7. 11. 11. 11. 11. 11.
 8. 11. 11. 11. 11. 11.
 9. 11. 11. 11. 11. 11.
 10. 11. 11. 11. 11. 11.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની કાર્યવાહીના આપડાનું પહેલું પાનું
વિદ્યાલયની સ્થાપનાની નોંધ એમાં કરવામાં આવી છે.
(હસ્તાક્ષર : શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા)

परमपूज्य आचार्य महाराज श्री विजयवस्त्वमसूरीश्वर महाराज

બહુમૂલો અવસર

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનું નામ અને કામ તો ઘણું વર્ષોથી સાંભળ્યું હતું, પણ એની સાથે નિકટના પરિચયની શરૂઆત સને ૧૯૫૧થી થઈ. તે વખતે પૂ. પંડિતવર્ધ શ્રી સુખલાલજીની ભલામણથી એક માસ માટે ધાર્મિક શિક્ષક તરીકે વિદ્યાલયની શાખામાં કામ કરવાનો અવસર મળ્યો હતો. તે પછી વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી શ્રીયુત ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ અને મહામાત્ર અને મારા મિત્ર ભાઈશ્રી કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ કેરા સાથે ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ તથા સાહિત્યપ્રકાશન જેવી બાબતો અંગે ચર્ચા-વિચારણાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં વિદ્યાલયની સાથેનો પરિચય કંઈક ગાઢ બન્યો. આ પછી સને ૧૯૫૭ માં વિદ્યાલયની અમદાવાદ શાખામાં ધાર્મિક શિક્ષક તરીકે મારી નિમણૂક થઈ અને એ સ્થાને મેં પાંચ વરસ કામ કર્યું, તે દરમિયાન વિદ્યાલયની યશસ્વી કાર્યવાહીનો મને વધારે નિકટનો પરિચય થયો.

આ બધા વખત દરમિયાન પણ ધાર્મિક શિક્ષણ, ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યપુસ્તકો તેમ જ અન્ય સાહિત્યપ્રકાશન અંગે વિદ્યાલય સાથે કંઈક ને કંઈક પણ પ્રસંગ પડતો જ રહ્યો. જ્યારે વિદ્યાલયે બધા મૂળ આગમ ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવાની મહાન યોજના હાથ ધરી ત્યારે એ કાર્યમાં મારી આગમ પ્રકાશન વિભાગના સહમંત્રી તરીકે વિદ્યાલયના કાર્યવાહકોએ નિમણૂક કરી તેને હું મારી ખુશનસીબી ગણું છું. આગમસૂત્રોના સંશોધન-સંપાદનમાં તો મારી લેશ પણ ગતિ નહિ હોવા છતાં આ કાર્યના એક વ્યવસ્થાપક તરીકે વિદ્યાલય સાથે જોડાવાનું થતાં પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિ મહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ, મારા મિત્ર પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા અન્ય વિદ્વાનિષ્ઠ વિદ્વાનોની સાથે કામ કરવાનો અવસર મળ્યો એ મારે મન એક અપૂર્વ અવસર છે. આવો અવસર આપવા બદલ હું વિદ્યાલયના કાર્યવાહકોનો અને ખાસ કરીને શ્રીયુત ચંદુભાઈનો જેટલો આભાર માનું એટલો ઓછો છે. આમાં મારી યોગ્યતાને બદલે વિદ્યાલયના સંચાલકોની મારા પ્રત્યેની ભલી લાગણીએ વધુ ભાગ ભજવ્યો છે, એ મારે કબૂલ કરવું જોઈએ.

અમારા વચ્ચેનો આ પરિચય સમય જતાં વધુ ગાઢ બન્યો, અને ત્રણેક વર્ષ પહેલાં વિદ્યાલયનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઊજવવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો ત્યારે વિદ્યાલયની અરધી સદીની યશસ્વી કાર્યવાહીનો ઇતિહાસ લખવાનું મને સોંપવામાં આવ્યું, એ મારા માટે આનંદનો અવસર હતો. વિદ્યાલયના સંચાલકોએ મારામાં મૂકેલ વિશ્વાસનું જ આ ફળ કહી શકાય.

સળંગ મોટું પુસ્તક લખવાનો મને મહાવરો નહીં, છતાં મેં એ કાર્ય હોંશપૂર્વક સ્વીકાર્યું. આ અંગેની પૂર્વતૈયારી કરતાં તેમ જ “વિદ્યાલયની વિકાસકથા” નામે વિદ્યાલયની પચાસ વર્ષની કાર્યવાહીનો ઇતિહાસ લખતાં મને ઘણીવાર એ વાતની પ્રતીતિ થતી રહી છે કે ટુકડા ટુકડા જેવી સંખ્યાબંધ પ્રવૃત્તિઓમાં અટવાયેલા રહેતા મારા જેવાને માટે આવા મોટા કામને જોઈએ તેવો ન્યાય આપવાનું અતિ મુશ્કેલ છે. પચાસ વર્ષના રિપોર્ટોં તપાસીને સંઘરવા લાયક સામગ્રીની તોંચી કરવી, તેમ જ વિદ્યાલયના મોટા દફતરને ઝીણવટથી જોઈને એમાંથી ઉલ્લેખનીય બાબતોની તારવણી

કરવી એ પૂર્ણ એકાગ્રતા વગર શક્ય નથી; અને આવી એકાગ્રતા તો મને ખૂબ દુર્લભ છે. કેટલીય વાર તો મને એમ પણ લાગ્યા ક્યું છે કે રખેને એક સારું કામ મારા હાથે કદરૂપું બની જાય !

આમ છતાં કામ કરવા જેવું તો હતું જ, અને મારે વિદ્યાલયના સંચાલકોએ મારામાં મૂકેલ વિશ્વાસને પાત્ર પણ સાબિત થવું હતું, એટલે મારી શક્તિ-અશક્તિનો, આવડત-બિનઆવડતનો તેમ જ નિરાંત અને નિરાંતના અભાવનો વિશેષ વિચાર કર્યા વગર મેં એ કામ માથે લઈ લીધું. એનું જે કંઈ પરિણામ આવ્યું તે આજે “વિદ્યાલયની વિકાસકથા”ને નામે સમાજ સમક્ષ રજૂ કરતાં હું આનંદ અને સંકોચની મિશ્રિત લાગણી અનુભવું છું; અને આ પ્રસંગે એટલું જ પ્રાર્થું છું કે મારા હાથે કશું અભુગત ન થયું હોય.

આ ‘વિકાસકથા’ તૈયાર થઈ શકી તેનો ખરો યશ વિદ્યાલયના પચાસ વર્ષના રિપોર્ટોના ઘડવૈયા-એને તેમ જ વિદ્યાલયના દફતરને વિગતવાર સુવ્યવસ્થિત રાખનાર મહાનુભાવોને જ ઘટે છે. રિપોર્ટોમાં તેમ જ દફતરમાં સંગ્રહાયેલી આ બધી સામગ્રી એટલી બધી સવિસ્તર, આધારભૂત અને સુવ્યવસ્થિત છે કે કુશળ લેખકને હાથે આના કરતાં વધુ વિસ્તૃત, વધુ માહિતીપૂર્ણ તેમ જ વધુ રોચક ઇતિહાસકથા તૈયાર થઈ શકે. હું જે કંઈ લખી શક્યો તે આ રિપોર્ટો અને દફતરને આધારે જ. એટલે આ માટે સૌથી વિશેષ આભાર મારે આ રિપોર્ટો તૈયાર કરનાર તથા દફતર સાચવનાર મહાનુભાવોનો માનવાનો રહે છે.

આ અંગેની સામગ્રીનું અવગાહન કરતાં પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભ-સૂરીશ્વરજી, સદ્ગત સ્વનામધન્ય શ્રી મોતીચંદભાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયા, શેઠ શ્રી દેવકરજી મળજી વગેરે સમાજહિતચિંતકો તથા સંસ્થાના સ્તંભોનો જે પ્રેરણાત્મક અને આહ્વાદકારી પરિચય થયો તે મનની એક પ્રકારની કાયમની સમૃદ્ધિ બની રહે એવો છે. એ જ રીતે વિદ્યાલયની યશનામી કાર્યવાહીનું એક સુંદર-સુભગ-સુરેખ ચિત્ર મન ઉપર અંકિત થયેલું છે. મારા માટે આ ઘણા મોટા લાભની વાત છે.

આટલી બધી વિપુલ સામગ્રીમાંથી વિદ્યાલયની વિકાસકથાનું ચિત્ર ઉપસાવવા જતાં હકીકત-દોષ રહેવા ન પામે તેમ જ મહત્વની અને નોંધપાત્ર ઘટનાઓ ઉલ્લેખ કરવાનો ન રહી જાય એ માટે યથાશક્ય તકેદારી રાખવાનો પ્રયત્ન તો કર્યો જ છે, છતાં ઉપયોગી-બિનઉપયોગી કેટલીયે પ્રવૃત્તિઓમાં સમય અને શક્તિ ઓછાં થઈ જવાને કારણે તેમ જ છેલ્લા દિવસોમાં કરવી પડેલ ઉતાવળને કારણે આવો દોષ આમાં નહીં જ રહ્યો હોય એવું વિશ્વાસપૂર્વક કહેવાની હિંમત હું કરી શકું એવી સ્થિતિ નથી. એટલે આ બંને બાબતો અંગે આ પુસ્તકમાં જે કંઈ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય એ માટે મારે બહુ જ નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા જ માગવાની રહે છે.

શ્રી કાન્તિભાઈ કોરા તો વિદ્યાલયની કાર્યવાહીની માહિતીના ખોલતા ખજાના જેવા જ છે. એમણે આમાં કેવળ સંસ્થાના મુખ્ય સંચાલક તરીકેની ફરજરૂપે જ નહીં પણ આત્મીયભાવે જે સહાયતા કરી છે તેને લીધે જ આ ‘વિકાસકથા’ની રચના હું કરી શક્યો છું. આગમ પ્રકાશન વિભાગમાં અમારી સાથે અમદાવાદમાં કામ કરતા મારા સ્નેહી પંડિત શ્રી હરિશંકરભાઈ અંબારામ પંડ્યાએ આ કાર્યમાં મોંમાગી ઘણી મદદ આપી છે. પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના અનન્ય અનુરાગી ભાઈ શ્રી મણિલાલ ત્રિકમલાલ શાહે પણ કેટલાક પ્રસંગોની વિગતો મને પૂરી પાડી છે. ઉપરાંત વિદ્યાલયના સ્ટાફના ભાઈશ્રી જયન્તીભાઈ વગેરેએ પણ મને જોઈતો સહકાર આપ્યો છે. આ પુસ્તકમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની ચૈત્યવંદન મુદ્રાની જે સુંદર છબી આપવામાં આવી છે તે વિ. સંવત ૧૯૯૯માં ખંભાતના પ્રતિષ્ઠા-ઉત્સવ વખતે,

તા. ૨૪-૯-૧૯૪૨ના રોજ, લેવામાં આવેલી છે. આ છબી આચાર્ય મહારાજના અનુરાગી અને મારા સ્નેહી ભાઈ શ્રી ભુરાભાઈ ફૂલચંદ શાહ તરફથી મળી છે. આ બધાયનો હું ખૂબ ઋણી છું.

વિદ્યાલયના ઇતિહાસ સાથે સંખ્યાબંધ છબીઓ આપવામાં આવી છે તે આ ગ્રંથ ઉપરથી જોઈ શકાશે, આમાં આદ્યપ્રેરક આચાર્યશ્રી તથા અન્ય મુનિવરોની, પેટ્રોનોની, મુખ્ય સંચાલકોની, મુખ્ય તેમ જ શાખાઓનાં મકાનો તેમ જ વ્યવસ્થાપક સમિતિઓની, ખાસ ખાસ સમારંભોની વગેરે છબીઓ આપવામાં આવી છે. પેટ્રોનોની તેમ જ પહેલાંના કાર્યકરોની પૂરેપૂરી છબીઓ મેળવવાનો પ્રયાસ કરવા છતાં કેટલીક વ્યક્તિઓની છબીઓ પ્રાપ્ત થઈ શકી નથી, તેમ જ બે-ચાર વ્યક્તિઓ એવી પણ છે કે જેમણે પોતાની છબીઓ આપવાની અનિચ્છા દર્શાવી છે; આના લીધે નક્કી કરેલ ધોરણના પ્રમાણમાં આમાં કેટલીક છબીઓ ઓછી જોવા મળે એ સ્વાભાવિક છે. પણ આ માટે બીજો કોઈ ઇલાજ નહીં હોવાથી આમ થવા દેવું પડ્યું છે, એટલો ખુલાસો અહીં બસ થશે એમ માનું છું.

આમાં જોવામાં આવતી ક્ષતિ તરફ મારું ધ્યાન દોરવાની વિનંતિ સાથે આ ‘વિકાસકથા’ લખવાનું આહ્વાદકારી અને જવાબદારીભર્યું કામ કરવાનો મને બહુમૂલો અવસર આપવા બદલ હું ફરી વિદ્યાલયના સંચાલકોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

માદલપુર, અમદાવાદ-૬

રતિલાલ દીપચંદ કેસાઈ

વિ. સં. ૨૦૨૪, માહ સુદ પૂર્ણિમા

તા. ૧૪-૨-૧૯૬૮

ઉમેરો તથા સુધારો

ઉમેરો—આ વિકાસકથામાં એક જરૂરી બાબતનો નિર્દેશ કરવો રહી ગયો છે તેની નોંધ અહીં લેવી ઉચિત લાગે છે. વિદ્યાલયના શરૂઆતનાં ચૌદ વર્ષ સુધીના હિસાબની તપાસણી કરવાની માનદ ઓડીટર તરીકેની કાર્યવાહી ભાવનાપૂર્વક નીચેના ચાર મહાનુભાવોએ બજાવી હતી :—

૧. શ્રી મોહનલાલ ખોડીદાસ શાહ
૨. શ્રી નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ
૩. શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી
૪. શ્રી ચીમનલાલ મોતીલાલ પરીખ

સુધારો—પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયવલ્લભસુરિજી મહારાજે મુખ્યમાં પાંચ ચોમાસાં કર્યાં હતાં; પણ આ પુસ્તકમાં ૧૩૮મે પાને ચાર ચોમાસાં કર્યાં લખ્યું છે, અને વિ. સં. ૧૯૯૧નું ચોમાસું કર્યાં હોય એમ કરવાનું રહી ગયું છે તે સુધારીને વાંચવા વિનંતી છે.

સુધારો—આ પુસ્તકના ૨૨૨મા પાને વડોદરા શાખાના ગૃહપતિ તરીકે ૧૯૬૧-૬૨ દરમિયાન શ્રી હરિભાઈ એન. પટેલ અને ૧૯૬૨થી શ્રી મોહનલાલ નગીનદાસ શાહે કામગીરી બજાવ્યાનું છપાયું છે તે ભૂલ છે. તેના બદલે એ નીચે મુજબ સમજવું :—

૧૯૫૫-૫૬ શ્રી હરિભાઈ એન. પટેલ.

૧૯૫૬થી શ્રી મોહનલાલ નગીનદાસ શાહ

અ નુ ક મ ણિ કા

પ્રકરણ પહેલું : સ્થાપના અને શરૂઆત

વિકાસમાત્રની પહેલી જરૂરિયાત : જ્ઞાન-૪; અંગ્રેજી શાસનકાળ : વિદ્યાવિસ્તારનો યુગ-૬; જ્યોતિર્ધરનું યુગદર્શન-૯; યુગદ્રષ્ટાના સંદેશવાહક-૧૧; વિદ્યાલયની સ્થાપના-૧૩; કાર્યની શરૂઆત-૧૭.

પ્રકરણ બીજું : અંધારણ

૨૧

ઉદ્દેશનું સામાન્ય દિગ્દર્શન તથા કાર્યક્ષેત્ર-૨૨; સભ્યપ્રકાર-૨૩; વ્યવસ્થાપક સમિતિ-૨૩; ટ્રસ્ટીઓ-૨૪; ઉપસમિતિ-૨૪; વિદ્યાર્થીઓ-૨૫; ટ્રસ્ટ વિદ્યાર્થીઓની યોજના-૨૬; ધાર્મિકસંસ્કાર અને અભ્યાસ-૨૭; જૈન સાહિત્ય માટે ઉત્તેજન-૨૮; કન્યાછાત્રાલય-૨૮; જનરલ કમિટીએ નિમેલ પહેલી મેનેજિંગ કમિટી-૨૯; પહેલું ટ્રસ્ટીમંડળ-૩૦; વિદ્યાલયનું રજિસ્ટ્રેશન-૩૦.

પ્રકરણ ત્રીજું : મકાન

૩૧

પ્રકરણ ચોથું : વ્યવસ્થાતંત્ર

૩૮

માનદ મંત્રીઓ-૪૦; વચગાળાના માનદ મંત્રીઓ-૪૦; ખજાનચીઓ-૪૦; વચગાળાના ખજાનચીઓ-૪૧; ટ્રસ્ટીઓ-૪૧; વ્યવસ્થાપક સમિતિના કાયમી સભ્ય-૪૨; વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો-૪૨; કાર્યપદ્ધતિ-૪૩.

પ્રકરણ પાંચમું : અર્થવ્યવસ્થા

૪૯

આવકના માર્ગો-૫૩; શેઠ શ્રી દેવકરણુ મૂળજીનો અસાધારણ સહકાર-૫૭; લોનરિફંડ-૬૦; મુ'અઠનું ઓલડ ઓયુઝ યુનિયન-૬૪; અર્થ માટે સંચાલકોની ખબરદારી-૬૬; ભાવનાનાં નીરની સતત વર્ષા-૬૭.

પ્રકરણ છઠું : વિદ્યાલયની શાખાઓ

૭૧

અમદાવાદ-શાખા-૭૨; પૂના-શાખા-૭૬; વડોદરા-શાખા-૭૭; વલ્લભવિદ્યાનગર શાખાની તૈયારી-૮૧; શેઠ ગોકુળભાઈ મૂળચંદ જૈન હોસ્ટેલ-૮૩; મુ'અઠમાં શાખા માટે જમીન-૮૪.

પ્રકરણ સાતમું : વિદ્યાર્થીઓ

૮૬

પરદેશમાં તથા દેશમાં વિદ્યાલય બહાર અભ્યાસ-૯૦; ઘડતર માટે ચીવટ-૯૨; પેટ્રન તથા બે ટ્રસ્ટ-સ્કોલરનો હક્ક મેળવનાર-૯૭; એક ટ્રસ્ટ-સ્કોલરનો હક્ક મેળવનાર-૯૭; પેટ્રન બનનાર-૯૯; કન્યાઓનું રિફંડ-૯૯.

પ્રકરણ આઠમું : ધાર્મિક શિક્ષણ

૧૦૦

શ્રી મેઘજી સોજખાળ ઉચ્ચ ધાર્મિક શિક્ષણ સહાયક ફંડ-૧૦૭.

પ્રકરણ નવમું : સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ

૧૧૧

વ્યાયામનાં સાધનો-૧૧૧; વાચનાલય તથા પુસ્તકાલય-૧૧૨; વિદ્યાર્થીમંડળ-૧૧૩.

પ્રકરણ દસમું : સાહિત્યપ્રકાશન

૧૧૮

વિદ્યાલયનાં પ્રકાશનો-૧૧૯; શ્રી મૌતીચંદ કાપડિયા ગ્રંથમાળા-૧૨૧; આગમ પ્રકાશન યોજના-૧૨૩.

પ્રકરણ અગિયારમું : ખાસ સમારંભો અને ઘટનાઓ

૧૨૫

સંસ્થાકીય સમારંભો-૧૨૬; અભિનંદન સમારંભો-૧૩૨; નોંધપાત્ર ઘટનાઓ-૧૩૬; વિદ્યાલયના પ્રેરક વિદ્યાલયમાં-૧૩૭; ઉપસંહાર-૧૪૦

અશ્વોજલિ :

૧૪૨

મહાપ્રભાવક પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયનંદસૂરીશ્વરજી-૧૪૨—સાહસિક પિતાને લાં જન્મ-૧૪૩; જૈન કુટુંબમાં ઉછેર અને કરુણાભરી સાહસિકતા-૧૪૪; સંયમને માર્ગે સત્યની શોધ-૧૪૫; મતપરિવર્તન-૧૪૫; ધર્મોદ્ધાર અને આચાર્યપદ-૧૪૬; વિશ્વખ્યાતિ અને યુગદર્શન-૧૪૬; સાહિત્યસર્જન-૧૪૮; જ્ઞાનપ્રસારની ઝંખના-૧૪૯. સરસ્વતીમંદિરોના પ્રેરક પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી-૧૫૧—જન્મ અને દીક્ષા-૧૫૨; અભ્યાસ અને ગુરુભક્તિ-૧૫૪; દાદાગુરુના ચરણોમાં; એમનો સ્વર્ગવાસ-૧૫૬; બાર વર્ષ પંચમમાં : ધર્મગુરુ તથા લોકગુરુ-૧૬૧; વારંવાર પંચમની યાત્રા-૧૬૫; ગુજરાનવાલાને છેલ્લી સલામ-૧૬૬; મારું પંચમ, મારું પંચમ-૧૭૦; સમાજ ટકે તો ધર્મ ટકશે-૧૭૧; મુંબઈ અને મુંબઈ મારફત આખા સમાજને લાભ-૧૭૩; અન્ય સ્થાનોને લાભ-૧૭૮; અંતિમ વિદાય-૧૭૯; સરસ્વતી-મંદિરો અને સેવામંદિરો-૧૮૦; પ્રેરક વ્યક્તિત્વ; થોડાક પ્રસંગો-૧૮૧; અમૃતવાણીની થોડીક સરવાણી-૧૮૪; અંજલિ-૧૮૫. સમતાના સાગર પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ-૧૮૬. કર્તવ્યનિષ્ઠ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી વિજયલલિતસૂરીજી મહારાજ-૧૮૮. વિદ્યાલયના પ્રાણુ શ્રી મોતીચંદ ભાઈ કાપડિયા-૧૯૦. વિદ્યાલયના કલ્પવૃક્ષ શેઠશ્રી દેવકરણ મૂળજી-૧૯૨; સનાતનધન્ય શેઠશ્રી મોતીલાલ મૂળજી-૧૯૪; અન્ય મહાનુભાવો-૧૯૫; શ્રી મૂળચંદ હીરજી-૧૯૬; શેઠશ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી તથા શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી-૧૯૬.

પરિશિષ્ટ :

- પરિશિષ્ટ ૧ પેટ્રોની નામાવલી-૧૯૯
- પરિશિષ્ટ ૨ ટ્રસ્ટ સ્કોલરોના સ્થાપકોની નામાવલી-૨૦૧
- પરિશિષ્ટ ૩ કન્યા છાત્રાલયના આવ સંસ્થાપકોની નામાવલી-૨૦૫
- પરિશિષ્ટ ૪ લોન રિફંડની વર્ષવાર યાદી-૨૦૬
- પરિશિષ્ટ ૫ વિદ્યાલય હસ્તકનાં ટ્રસ્ટ સ્કોલરો સિવાયનાં અન્ય ટ્રસ્ટ ફંડો-૨૦૭
- પરિશિષ્ટ ૬ ઇનામી યોજનાઓ તથા ઇનામો મેળવનારાઓ-૨૦૮
- પરિશિષ્ટ ૭ વિદ્યાર્થીઓનું વર્ગીકરણ તથા પરીક્ષાનાં પરિણામોની ટકાવારી-૨૧૫
- પરિશિષ્ટ ૮ વર્ષવાર જુદા જુદા વિષયના ઐજ્યુએટો-૨૧૭
- પરિશિષ્ટ ૯ કન્યા છાત્રાલય : પરીક્ષાનું પરિણામ, ઐજ્યુએટ વર્ગીકરણ તથા શિષ્યવૃત્તિ-૨૧૮
- પરિશિષ્ટ ૧૦ શ્રી મહાવીર લોન ફંડ-૨૧૯
- પરિશિષ્ટ ૧૧ શ્રી દેવકરણ મૂળજી પરદેશ અભ્યાસ ફંડ-૨૨૦
- પરિશિષ્ટ ૧૨ ગૃહપતિઓ-૨૨૦
- પરિશિષ્ટ ૧૩ ધાર્મિક શિક્ષકો-૨૨૨
- પરિશિષ્ટ ૧૪ ધાર્મિક પરીક્ષકો-૨૨૩
- પરિશિષ્ટ ૧૫ શાખા સમિતિઓના પૂર્વ તથા ચાલુ સભ્યો તેમ જ શાખા વિદ્યાર્થીગૃહોની સંપર્કસમિતિ-૨૨૪

વિદ્યાલયનું કામ

મને યાદ છે કે કચારેક મેં વિચારેલું અને એ મતલબનું કહેલું કે મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના પાયા ખડુ મજબૂત છે, યુગની માગણીને અનુરૂપ છે અને તેની અનેક શાખાઓ વિસ્તરવાની પરિસ્થિતિ પણ છે.

આજે આપણે જોઈએ છીએ કે એ મજબૂત વિચારના અને દૂરદર્શી સ્થાપકો અને સંચાલકોના પ્રયત્નને પરિણામે પાંચ વિશ્વવિદ્યાલયોનાં ધામોમાં મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનાં થાણાં છે; અને તે દ્વારા સેંકડો ગૃહસ્થ વિદ્યાર્થીઓ જુદી જુદી વ્યાવહારિક વિદ્યાઓની શાખાઓમાં નિષ્ણાત થઈ અનેક રીતે કામ કરે છે અને તેમાંના કેટલાક તો એવા પ્રતિભા-શાળી થયા અને હયાત છે કે તેને લીધે માત્ર જૈન સમાજ જ નહીં, આખું રાષ્ટ્ર ગૌરવ અનુભવે.

પહેલેથી પરંપરાગત રીતે એક સંસ્કાર ચાલ્યો આવતો અને જેનું અસ્તિત્વ આજે પણ છેક ભૂંસાયું નથી; તે સંસ્કાર એ હતો કે સાધુએ દુન્યવી ગણાતી વ્યાવહારિક વિદ્યાઓના પ્રસારમાં અને તે પણ ગૃહસ્થોને તાલિમ આપવાની બાબતમાં પડવું એ યોગ્ય નથી. આ સંસ્કારની વિરુદ્ધ જે બે વ્યક્તિઓએ (શાસ્ત્રવિશારદ વિજયધર્મસૂરિજી તથા આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિજીએ) સિંહગર્જના કરી અને જે અનેક રીતે ફળવાહી સિદ્ધ થઈ તે જોતાં હવે એવો અવસર દરેક સમજદાર અને ઉદાર દષ્ટિવાળા સાધુઓ અને આચાર્યો માટે આવી ગયો છે કે તેમણે સમાજના ઉત્થાન, વિકાસ અને દઢીકરણ માટે પોતાની બધી શક્તિઓ વિદ્યા, સાહિત્ય આદિના પ્રસારની દિશામાં સક્રિય કરવી.

મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનાં પ્રસ્તુત પાંચ થાણાં એ પણ હવે અપૂરતાં છે. કચારેક બનારસમાં એની એક શાખા સ્થાપવાનો વિચાર હતો. અભારે એ પ્રશ્ન બાળુએ રાખીએ તોપણ ગુજરાતમાં હવે બે નવી યુનિવર્સિટીઓ અસ્તિત્વમાં આવતાં વિદ્યાલયે એ દિશામાં પણ વિચાર કરવાનો રહેશે. સૌરાષ્ટ્રમાં કદાચ બે જગાએ વિદ્યાલયે જવાબદારી ઉપાડવી પડે, અને દક્ષિણ ગુજરાતમાં સુરતમાં જ. પણ વિદ્યાલયનું કામ આટલાથી પણ પૂરું થવાનું નથી. જેમ જેમ એના સંચાલકો અને વિચારશીલ સહાયકો આ દિશામાં વિચારશે તેમ તેમ એમને એનું વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર ધ્યાનમાં આવ્યા વિના રહેવાનું નથી.

આ રીતે છેલ્લાં સાઠેક વર્ષમાં જૈન સમાજે વિદ્યાઓની પ્રાપ્તિની બાબતમાં જે સફળતા મેળવી છે તેનાં પ્રેરક બળો અનેક હતાં અને છે; પણ ધ્યાન ખેંચે એવો પુરુષાર્થ તો ઉપર સૂચવેલ બે સાધુપુરુષોનો જ હતો, જેનો હું અમુક અંશે સાક્ષી પણ છું.

મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે ઉચ્ચ વિદ્યાઓના શિક્ષણ ઉપરાંત બીજાં બે કામો પણ પ્રથમથી વિચારી રાખેલાં તે હાથમાં લીધાં જ છે. અત્યંત, આ બે કામો જરા પાકે પાયે તો કાશીમાં જ શરૂ થયેલાં. તેમાંનું એક અંધપ્રકાશન, અને બીજું ધર્મ તથા તત્ત્વજ્ઞાનનું શિક્ષણ. મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના કાર્યપ્રદેશમાં આ બે કામો આવે છે, છતાં એ એક રીતે ગોણું છે. તોપણ વિદ્યાલય આ બાબતમાં જગરૂક હોઈ એણે એ બન્ને કામોનો પ્રવાહ ચાલુ રાખ્યો જ છે. અને હમણાં હમણાં તો એણે સૌનું ધ્યાન ખેંચે અને વિશેષ ઉપયોગી બને એવાં આગમગ્રંથોનાં તથા અન્ય પ્રકાશનો પણ કર્યાં છે.

સમાજની નજરે વિદ્યાલય

(થોડાક અભિપ્રાયો)

પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયનંદનસૂરિજી અમદાવાદ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સંસ્થા પોતાનાં ૫૦ વર્ષ પૂરાં કરે છે. વ્યાવહારિક જ્ઞાન માટેની સંસ્થાઓમાં આ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સંસ્થા અગ્રેડ અને મુખ્ય સંસ્થા છે, અને ૫૫૫ વર્ષમાં તેમાંથી અનેક રત્નો પણ નીકળ્યાં છે. આ સંસ્થાની મુખ્ય વિશિષ્ટતા એ છે કે તેના સંસ્થાપક પંખજકેસરી આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજે તથા તેના કાર્યકર્તાઓએ વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપવા સાથે જૈનધર્મના સંસ્કાર અને શ્રદ્ધા ટકાવવા આચારપરિપાલન સાથે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પાયામાં ખાસ રાખેલ છે, અને તેથી જ તેમાંથી રત્નો અને તેની જે ઉજ્જવળતા દેખાય છે તે આ સંસ્થાએ પાયામાં રાખેલ ધાર્મિક સંસ્કારને આભારી છે. આ સંસ્થા દિનપ્રતિદિન ઉત્કર્ષ સાધે એવા અમારા અંતરના શુભાશિષ છે.

પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયસુદસૂરિજી બડોત

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજે જૈન સમાજની -શ્રીસંઘની નાડ તપાસી અજ્ઞાનાંધકારને દૂર કરવા સાથે અને પોતાના પરમગુરુદેવ પંખજદેશોદ્ધારક ન્યાયાંમોનિધિ ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયનંદસૂરીશ્વરજી (આત્મારામજી) મહારાજશ્રીના વચનને પૂર્ણ કરવા સાથે કોઈ પણ જૈન બચ્ચુ સમ્યક્ શિક્ષણ અને રોટી વિના ન રહે અને સાચો જૈન-કર્તવ્યથી જૈન-બને એ શુભ ઉદ્દેશથી અજ્ઞાનતિમિરને મટાડવા જ્ઞાનાંજનના સમાન ગુરુકુલ-કોલેજો, હાઈસ્કૂલો, વિદ્યાલયો આદિ શિક્ષણસંસ્થાઓ પ્રતિકૂળ વાતાવરણ હોવા છતાં પોતાના પ્રભાવશાળી ઉપદેશોથી

નિડરપણે રહી સ્થાપન કરાવી. એમાં સૌથી મોખરે વિદ્યાધામ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનું નામ આવે છે, એ વિશેષ હર્ષની વાત છે.

વિદ્યાનું ધામ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય વટ-વૃક્ષની જેમ દેશ-વિદેશ અને નગરોનગરમાં પોતાની શાખાઓને ફેલાવતું ચિરકાલ સુધી જયવંતુ રહે અને અજ્ઞાનાંધકારને ફગાવવા મધ્યાહ્ન સૂર્યનું કામ કરતું કરતું જૈન યુનિવર્સિટીનું નામ ધરાવી ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીની અતિમ ભાવનાને સફળ કરતું જૈન શાસન દીપાવતું પોતાનો વિજયવાવટો વિશ્વભરમાં ફરકાવતું શ્રી ગુરુદેવના અને પોતાના શુભ નામને અમર બનાવે એ જ મારી શુભ કામના શુદ્ધાન્તઃ-કરણથી છે.

પૂ. મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી અમદાવાદ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સ્થાપનાના પ્રારંભ સમયથી શરૂ કરી આજ પર્યંત શેઠ દેવકરજી મૂળજી, ભાઈશ્રી મોતીચંદ ગિરધર કાપડિયા સોલી-સીટર આદિ અને તમારા જેવા કુશળ કાર્યકરોએ અનેક સમ-વિષમ પ્રસંગો વટાવી વિદ્યાલયને ઉત્તરોત્તર વર્ષમાન સ્વરૂપે પ્રગતિમાન રાખવા માટે જે કૌશલ દાખવ્યું છે તેવું જ કૌશલ સદા માટે સવિશેષરૂપે તમે સૌ કાર્યકરો રાખશો.

વિદ્યાલયના કુશળ સંચાલકોએ શિક્ષણ ઉપરાંત વિવિધ પ્રકારના વિશિષ્ટ સાહિત્ય પ્રકાશન તેમ જ જૈન આગમોના વિશિષ્ટ પ્રકાશન માટે જે જવાબદારી પોતાને શિરે રાખી છે, એ મહાવીર વિદ્યાલયના કુશળ સંચાલકોની વ્યાપક વિચારશીલતા અને કારકીર્દીનું ઉજ્જવલ પાસું છે.

વિદ્યાલયની ઉજ્જવલ કારકીર્દીના સાક્ષિરૂપ આ મહાન ઉત્સવ પ્રસંગે એક વાત સૂચવવાનું મન થાય છે કે વિદ્યાલયના વિજ્ઞ અને પુરુષાર્થશાલી કાર્યકરો જૈન ચેરની સ્થાપના કરી તેનું સંચાલન કરે તો એ વિદ્યાલયની ઉજ્જવલ કારકીર્દી માટે મહત્વનું બની રહેશે.

પૂ. મુનિ શ્રી જિનભદ્રવિજયજી મહારાજ બોડલી

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય પરમાત્માની કૃપા અને કાર્યકર્તાઓની ધગશ તેમ જ શ્રીસંઘના સહકારથી સુવર્ણ મહોત્સવ ઊજવવા ભાગ્યશાલી થયું છે. આ વિદ્યાલય જેમ વડના ખીમાંથી મોટું વડનું ઝાંડ ફાલે તેમ ફાલ્યું છે. વિદ્યાલયમાં રહેલા વિદ્યાર્થીઓ પાછળ ઘણો જ મોટો ખર્ચ કરવામાં આવે છે; તે ઉપરાંત વિદ્યાલયની મદદથી બેંગલોર, બનારસ, કલકત્તા વગેરે ઠેકાણે પણ જુદો જુદો અભ્યાસ કરવા સાથે વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાલયના ખર્ચે મોકલવામાં આવે છે. વળી વિદ્યાલયની એવી ઇચ્છા છે કે આર્થિક મુશ્કેલીને લીધે કોઈ પણ યોગ્ય વિદ્યાર્થી અભ્યાસથી વંચિત ન રહે. આ બાબતમાં આર્થિક સ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે શ્રીસંઘને વિદ્યાલય તરફ વારંવાર જેમ ધ્યાન આપે છે તેમ આપવાની જરૂર છે. આ પ્રમાણે થવાથી ભવિષ્યમાં હીરક મહોત્સવ વખતે વિદ્યાલય પોતાનું વધારે કાર્ય બતાવી શકે. વળી વિદ્યાલયની મદદથી અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓમાંના કેટલાક રાજનીતિનું અધ્યયન કરતા થાય અને આગળ જતાં રાજકારણમાં ભાગ લઈ સરકારની મત્સ્ય ઉદ્યોગ જેવી પ્રવૃત્તિઓને અટકાવવા સમર્થ બને એવી શુભેચ્છા છે.

પૂ. સાધ્વજી શ્રી મુગાવતીશ્રીજી મહારાજ મુંબઈ

પૂ. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી સ્થાન સ્થાન પર વિદ્યાનાં ધામો અને જ્ઞાનની પરબો પંજાબ, રાજસ્થાન, યુ. પી., ગુજરાત આદિ દેશોમાં ચાલી રહી છે, તેમાંથી શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સંસ્થાપિત સંસ્થાઓમાં મોખરે છે. આજે દિન પ્રતિદિન તેનું મૂલ્યાંકન વધી રહ્યું છે. અને વટવૃક્ષની જેમ તેની શાખાઓ અમદાવાદ, વડોદરા, પૂના, આણંદ આદિ

શહેરોમાં ફેલાઈ રહી છે. આ મહાન સંસ્થાએ સેંકડો તેજસ્વી સંસ્કારી સેવાભાવી ભિન્ન ભિન્ન વિષયોના નિષ્ણાત સ્નાતકો સમાજને ચરણે ભેટ આપ્યા છે, સેંકડો કન્યાઓને ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે સહાયતા આપી છે, અને જૈન સાહિત્યના ઉત્તમ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, અને તાજેતરમાં આગમ પ્રકાશન યોજના પણ હાથ ધરી છે. આ રીતે વિદ્યાલયે જૈન સમાજને ગૌરવવંતો બનાવ્યો છે.

શેઠશ્રી ભોળાભાઈ જે. દલાલ

મુંબઈ

શ્રીમદ્ આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિની પ્રેરણાથી શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય અસ્તિત્વમાં આવ્યું. અને તેમાં સૌક્ય, ગૌરવ, અને પ્રાણનો સંચાર ભાઈશ્રી મોતીચંદ ગિરધર કાપડીઆ તથા ભાઈશ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહે કર્યો તે ઘણો જ પ્રશંસાપાત્ર છે. કેળવણી-વિદ્યાદાન દ્વારા જૈન કોમ, જૈન ધર્મ, જૈન સાહિત્ય તથા સંસ્કૃતિની અમર ઇમારત ઊભી કરી છે. તેમાં વૃદ્ધિ કરનાર દરેક વ્યક્તિને મારા તરફથી ધન્યવાદ આપું છું તથા સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે મારા અંતરના આશીર્વાદ તથા શુભેચ્છા પાઠવું છું. પ્રભુને પ્રાર્થના કરું છું કે આવી જૈન સંસ્થા જૈન સંસ્કૃતિની સ્મૃતિ તરીકે કાયમ રહે.

શેઠશ્રી કર્તુરભાઈ લાલભાઈ

અમદાવાદ

પચાસ વર્ષ કોઈ સંસ્થા જીવંત રહી આગળ કાર્ય કરતી રહે તે ગૌરવની વાત છે. વધારે ગૌરવની વાત તો એ છે કે આ સંસ્થાના ટેકાથી ઘણીએ વ્યક્તિઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી શકી અને સમાજમાં તે વ્યક્તિઓ આજે ઉંચું સ્થાન ભોગવે છે અને પોતાને મળેલા સુશિક્ષણનો લાભ સમાજને આપે છે. આ સંસ્થાની એક વિશિષ્ટતા એ છે કે તેની આવી શાખાઓ આજે અમદાવાદ, વડોદરા, આણંદ અને પૂનામાં પણ છે. આવી વિકસિત પ્રવૃત્તિવાળી ભાગ્યે જ કોઈ સંસ્થા હોય છે. આ પ્રવૃત્તિઓનો યશ આ સંસ્થા માટે તન મનથી કાર્ય કરતા સંચાલકોને જ આપી શકાય. તેમની ધગશ અને ઉત્સાહ વિના આ સંસ્થા ફાલી શકત નહીં. આજે આ પ્રસંગે આપણે તેમની સેવાઓની કદર કરવી યોગ્ય

છે અને આપણે આશા રાખીએ કે આ સંસ્થા આવા સેવકોથી વંચિત રહેશે નહિ.

શ્રી કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી મુંબઈ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે મુંબઈ શહેરના શિક્ષણક્ષેત્રે મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે—ખાસ કરીને જૈન વિદ્યાર્થીઓ માટે. ભવિષ્યમાં આ સંસ્થા એની ઉપયોગિતા જળવી રાખે એ મારા શુભાશિષ છે.

પં. શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોરી અમદાવાદ

ખીજમાંથી જેમ વૃક્ષ ઊગે, વધે અને સૌને પોતાનો શીતળ છાંયો તથા મધુર ફળ આપે તેમ સંસ્થાએ પોતાની ખીજ રૂપ મૂળ સ્થિતિમાંથી અંકુરરૂપે પ્રગટી સમાજની ઉદારતાનાં ખાતરપાણી વડે પોષણ પામી વર્તમાનમાં એક ઘટાદાર અને મધુર ફળ આપનાર વૃક્ષનું રૂપ ધારણ કરેલ છે તે સાથે સમાજને પોતાનો શીતળ છાંયો આપી મધુર મધુર ફળો પણ ચખાડવા માંડ્યાં છે. સંસ્થાએ આજ સુધીમાં સમાજની અને દેશની સેવામાં અનેક કુશળ એન્જિનિયરો તથા ડોક્ટરો પૂરા પાડવા સાથે ચતુર સાહિત્યશાસ્ત્રીઓ પણ પૂરા પાડ્યા છે અને પોતાનું નામ ‘મહાવીર જૈન વિદ્યાલય’ સાર્થક કરેલ છે. જમાનો વિજ્ઞાનપ્રધાન છે એટલે ઉત્તમ રસાયન શાસ્ત્રીઓ, અર્થશાસ્ત્રીઓ, સમાજશાસ્ત્રીઓ અને કાયદાશાસ્ત્રીઓ વિના સમાજનાં અનેક કાર્યો અટકી પડે છે. આ રીતે વિચારતાં મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે જે ફાલ ઉતારેલ છે તે સમાજ અને દેશ માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. એટલે એમ કહેવું જોઈએ કે મહાવીર વિદ્યાલયે આજ સુધીની પોતાની કારકિર્દીમાં સમાજ અને દેશને પોતાનાં અનેક મધુર ફળો ચખાડ્યાં છે એ શક વિનાની વાત છે. મહાવીર વિદ્યાલય જૈનધર્મને પૂરેપૂરું વફાદાર રહીને જ પોતાની પ્રવૃત્તિ કરી રહેલ છે અને સમાજ દ્વારા ઉદારતાપૂર્વકનું પોષણ મેળવી પોતાના નામને સાર્થક કરી જ રહેલ છે.

પં. શ્રી દલસુખભાઈ માલવજિયા ટોરોન્ટો

જૈન સમાજના ફેળવણીના ક્ષેત્રે જે સૂઝખૂઝથી શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે કામ કર્યું છે તે માટે

સમાજ શ્રી મહાવીર વિદ્યાલયનો ચિરન્મુખી રહેશે એમાં શક નથી. તેના અનુકરણરૂપે અન્ય સંસ્થાઓ પણ કાર્ય કરતી થઈ તે પણ તેની સફળતાની નિશાની છે. મારી પત્નીની બિમારીને પ્રસંગે મને જે અનુભવ થયો તે તો ખરેખર આંખ ઉઘાડી દે તેવો હતો. હું જે જે નામાંકિત દવાખાને ગયો ત્યાં ત્યાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં ભણી ગયેલા અનેક દાકતરો જોયા-જાણ્યા; અને મને થયું કે સમગ્ર મુંબઈને માટે તો આ વિદ્યાલય આશીર્વાદ રૂપ છે. તે જ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ દાકતરો કે એન્જિનિયરો જે સાર્વજનિક સેવાઓમાં રત છે, તેમાંના ઘણા મહાવીર વિદ્યાલયના છે—એ પણ જાણી શકાયું છે. આમ મહાવીર વિદ્યાલયે માત્ર જૈન સમાજની જ સેવામાં ફાળો નથી આપ્યો પણ સમગ્ર ભારતની સેવા કરી છે, માનવસમાજની સેવામાં અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે એમ કહી શકાય. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે આગમ પ્રકાશનનું મહત્વનું કાર્ય ઉપાડ્યું છે તે જો પૂર્ણ થાય તો તેની યશકલગીમાં અપૂર્વ તેજ આવશે, એમાં શંકા નથી. વિદ્યાલયની પ્રવૃત્તિ વિકાસ પામે અને ઉત્તરોત્તર વધારે જાત્રો તેનો લાભ લે તેવું થાય તો વિદ્યાલય દ્વારા ભાવી ભારતના નિર્માણમાં એક મહત્વનો ફાળો જૈન સમાજ મારફત થશે એમ મારું માનવું છે.

રોકશ્રી કેશવલાલ લલ્લુભાઈ અમદાવાદ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના કાર્યકર્તાઓ ઉત્સાહપૂર્વક તેનો સુવર્ણ મહોત્સવ જળવે છે. તેમ જ ઉત્સાહથી તેને આવા સારા વહીવટદારો દરેક રીતે વધારે ને વધારે ઉન્નતિ પમાડે અને વિદ્યાલય હજી પણ વધારે ફાલે-ફૂલે એવી અભિલાષા.

શ્રી રવિશંકર રાવળ અમદાવાદ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે જૈન કોમ માત્ર દ્રવ્યની જ સાધના કરે છે એવી લોકવાણીને ખોટી પાડી છે. વર્ષોવર્ષ આપ જે વિદ્યાર્થી-સમુદાયને જ્ઞાનોપાર્જન માટે સહાય કરતા રહ્યા છો તેને લઈને સંખ્યાબંધ સુશિક્ષિત નરનારીઓનો સમાજ આગળ આવ્યો છે અને તેઓ જ સાચી જૈન વૃત્તિથી

વિશ્વમાં ઉપકારક સંસ્થાઓ અને કાર્યો સંભાળી રહ્યા છે. અહિંસાવૃત્તિથી પ્રાણીમાત્ર પ્રતિ સહભાવ અને સમભાવ સ્થાપનાર ભારતપિતા ગાંધીજીના નૂતન આદર્શોમાં જૈન કોમ અગ્રણી રહી છે. આરોગ્ય-દાન, અન્નદાન અને વિદ્યાદાનમાં નામના કરનાર જૈન અગ્રણીઓને ધન્યવાદ હો !

ડૉ. શ્રી ઉમાકાંત પ્રેમાનંદ શાહ વડોદરા

વિદ્યાલય સાથેના આજ સુધીના મારા સંબંધના અનુભવે હું વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકું છું કે સંસ્થાના નાના-મોટા કાર્યકર્તાઓ ઉદાર દષ્ટિબિંદુ ધરાવનાર અને સેવાભાવી છે. આવા કાર્યકરો મળવા એ જૈન સમાજનું તેમ જ વિદ્યાલયનું અહોભાગ્ય છે. સંસ્થા પોતાની પ્રવૃત્તિઓ મુંબઈ બહાર આણંદ, પૂના, અમદાવાદ, વડોદરા ઇત્યાદિ સ્થળોએ વિકસાવતી જાય છે, અને જૈન સમાજની સેવા સાથે સાથે એક રીતે ભારતીય સમાજની અમૂલ્ય સેવા અળવતી જાય છે, તેને માટે સંસ્થાને ધન્યવાદ ઘટે છે.

સંસ્થાએ આગમ પ્રકાશનનું જે કાર્ય ઉપાડયું છે તે ફક્ત જૈન સમાજ કે જૈન વિદ્વાનોને જ ઉપકારક છે એટલું જ નહીં પણ આ કાર્ય ભારતીય સંસ્કૃતિના સર્વે દેશી તથા પરદેશી વિદ્વાનોને અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે. આ સંસ્થા હવે જૈન કલા અને સંસ્કૃતિ વિષયક પ્રમાણુભૂત ગ્રંથોના પ્રકાશનનું કાર્ય શરૂ કરે તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. જૈન કલા અને સંસ્કૃતિએ ભારતીય કલા અને સંસ્કૃતિના વિકાસમાં જે અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે તે વ્યવસ્થિતપણે પ્રકાશમાં આવવો જોઈએ.

ડૉ. શ્રી હરિવલ્લભ ચૂ. ભાયાણી અમદાવાદ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય તેની વિદ્યાવર્ધનની યશસ્વી કારકિર્દીનાં પચાસ વર્ષ પૂરાં કરે છે તે બધા વિદ્યારેમીઓ માટે આનંદનો પ્રસંગ છે. વિદ્યાલયનું શિક્ષણ ને સંશોધનની વૃદ્ધિ અને પુષ્ટિનું પ્રશસ્ય કાર્ય વધુ અને વધુ પ્રમાણુ અને વેગ ધારણ કરતું રહે એવી હાર્દિક શુભેચ્છા તેના સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે હું વ્યક્ત કરું છું.

ડૉ. શ્રી ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા વડોદરા

છેલ્લાં પચાસ વર્ષમાં આ સંસ્થાએ શિક્ષણ,

સંસ્કાર અને સંશોધન ક્ષેત્રે જૈન સમાજની અસાધારણ સેવા કરી છે. સુવર્ણ મહોત્સવ ગ્રંથ, એક રીતે જોઈએ તો, એ કીમતી સેવાના સરવૈયા જેવો છે. એમાં પ્રગટ થતી લેખસામગ્રી તેમ જ ચિત્ર-સામગ્રી અભ્યાસીઓ અને જનતાને હમેશ માટે ઉપયોગી થશે. સુવર્ણ મહોત્સવ, સંસ્થાના ઉત્કર્ષનું એક સીમાચિહ્ન છે. એ ઉત્કર્ષમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થાઓ એ શુભેચ્છા.

શ્રી રતિલાલ મણીલાલ નાણાવટી મુંબઈ

દેશભરમાં આવી જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં રહેવાનો લાલ મેળવી કેટકેટલાયે વિદ્યાર્થીઓ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, છતાં પણ આ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની પ્રતિષ્ઠા કંઈક અનોખી છે. આ વિદ્યાલય અજોડ, બેનમૂન અને વિખ્યાત છે, કારણ કે બીજી સંસ્થાઓના કરતાં આ સંસ્થાની કાર્યવાહી તેના વિશિષ્ટ પ્રકારના ધારાધોરણ બંધારણ અને આદર્શ ધ્યેયો મુજબ કામ કરી રહી છે.

સમસ્ત જૈન સંઘનું દાન તેમાં પ્રસરેલું હોવાથી, આ સંસ્થાની કાર્યવાહક સમિતિ તેના ઉપર પોતાના બાળકની માફક માવજત કરે છે. અને સમિતિના સભ્યો સદાયે જાગૃત અને કાર્યશીલ રહે છે. આજે હવે સુવર્ણ જયન્તી બિજવવાના ઉજ્જવળ પ્રસંગે, સમિતિએ વધુ પ્રગતિશીલ થઈ સંસ્થાનો વધુ વિકાસ સાધવા માટે યોજનાઓ સમાજ પાસે રજૂ કરી છે તે માટે સમિતિના તમામ સભ્યો અને કાર્યકર્તાઓને મારા હાર્દિક ધન્યવાદ આપું છું.

આવાં વિદ્યાલયોમાં આદર્શ ચારિત્ર્ય ધરી શકાય છે, માનવતાના તેમ જ સારા સંસ્કારોનું સિંચન કરી શકાય છે. સાથે સાથે ઉચ્ચ કક્ષાએ શિક્ષણ મળતાં સાધર્મી ભાઈ-બહેનોને જીવન ગુન્નરવાની હામ મળે છે, મહાવીર પ્રમુખના આદેશ મુજબ જીવન જીવી શકાય છે અને ભાવી જીવનને બિજળું બનાવી શકાય છે. બદલાતા જતા નવા યુગના જમાનામાં પુરુષાર્થ કરવો ખૂબ જ જરૂરી છે. વાડ વિના વેલો ચઢી શકતો નથી, તેમ સમસ્ત જૈન સમાજના બાળકોને સંસ્કારી બનાવી તેમને

ધાર્મિક સંસ્કારો આપવા હોય તો મહાવીર જૈન વિદ્યાલય જેવી સંસ્થાઓની જરૂર છે.

વિદ્યાલયે આદરેલી તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવો એમનો સાહિત્યપ્રકાશન વિભાગ છે. મૂળ જૈન આગમ ગ્રંથોને સુસંપાદિત અને સુસંશોધિત રૂપમાં પ્રગટ કરવાની તેમની યોજના સમાજમાં ખૂબ જ લાભકારક બની છે અને પ્રશંસાને પાત્ર બની છે.

શ્રી ચીમનલાલ ચકુભાઈ શાહ

મુંબઈ

જૈન સમાજની આ એક મહાન સંસ્થા છે અને ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરતી રહી છે. મુંબઈ, વડોદરા, અમદાવાદ, આણંદ તથા પૂનામાં વિદ્યાર્થી દ્વારા લગભગ ૪૫૦ વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ લે છે. વિશેષ આનંદ એ છે કે વિદ્યાર્થીઓને અપાતી લોન સારા પ્રમાણમાં દર વર્ષે ભરપાઈ થાય છે, જેથી સંસ્થાના વિકાસમાં કાયમી આવક રહે છે, અને બીજા વિદ્યાર્થીઓને લાભ મળે છે. ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ સંસ્થા પ્રત્યે મમતા રાખી તેની પ્રગતિ કરવામાં સારો ફાળો આપે છે.

પં. શ્રી લાલચંદ્ર ભગવાન ગાંધી વડોદરા

વ્યાવહારિક સાથે આવશ્યક ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની સંસ્થાની દીર્ઘદૃષ્ટિભરી યોજના છે. ઉચ્ચ કક્ષામાં અભ્યાસ કરતી બહેનોને પ્રોત્સાહન આપવાની પણ યોજના છે. જૈન આગમોને સંશોધનાત્મક વ્યવસ્થિત રૂપમાં પ્રકાશિત કરવાની ભવ્ય ભાવનાત્મક યોજના છે. સંસ્થાની વ્યવસ્થાપક સમિતિ, ઉચ્ચ પ્રકારના દીર્ઘદર્શી સુપ્રતિષ્ઠિત અનુભવી મહાનુભાવોની રચાયેલી છે, જેણે સંસ્થાની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ-પ્રગતિ કરી સંસ્થાનો યશસ્વી ઇતિહાસ રચ્યો છે.

શ્રી ખુશાલભાઈ ખેંગારભાઈ

મુંબઈ

સમયને અનુરૂપ જૈન સમાજનો સર્વાંગી વિકાસ થાય એ કેવળ ઉદ્દેશથી સ્વ. આચાર્યપ્રવર શ્રી વલ્લભ-સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની આંતર પ્રેરણા અને અદ્ય ભાવનાના બીજ રૂપ સને ૧૯૧૫ની સાલમાં અસ્તિત્વમાં આવેલ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય તેની શાખા-પ્રશાખાઓ સાથે ઉચ્ચ વ્યાવહારિક,

ધાર્મિક, શૈક્ષણિક વગેરે વિવિધ ક્ષેત્રે પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરી હરણુદ્વાજે યશસ્વી કાર્યક્રમો સાથે અરંધી સદી કરતાં વિશેષ સમયથી પ્રગતિ-ક્રમ કરતી રહી છે તે નિમિત્તે સંસ્થા સુવર્ણ-મહોત્સવ બિજવે છે એ સમગ્ર જૈન સમાજ માટે આનંદ અને ગૌરવનો પ્રસંગ છે. શ્રી સંઘના ઉદાર સહકાર તેમ જ વ્યવસ્થાપકો-ટ્રસ્ટીઓ અને કાર્યકર્તાઓની મમતાભરી લાગણી, નિરપેક્ષ ભાવના અને અથાગ પરિશ્રમના પ્રતીકરૂપે આ સંસ્થા-ઉદ્ધાન પૂર્ણ, કળાએ વિકસતું રહ્યું છે.

શ્રી દુર્લભજી કે. ખેતાણી

મુંબઈ

કેળવણીના ક્ષેત્રે, એ મહાન આચાર્યશ્રીની પણ એમાં પ્રેરણા હતી. હજારોની સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓએ આ સંસ્થાનો લાભ લઈ, જીવનમાર્ગ ઉજ્જવળ કરીને સમાજની સમૃદ્ધિમાં અમૂલ્ય હિસ્સો આપ્યો છે. મહાવીર જૈન વિદ્યાલય એ જૈન સમાજનું ગૌરવ છે. સંસ્થાને વધુ સહકાર મળતાં બીજા શાખાઓ ખોલીને અન્ય સ્થળે પણ ઉપકાર કર્યો છે. તેથી સમાજની પ્રશંસાને પાત્ર બનેલ છે. ઉત્તરોત્તર ચુનંદા કાર્યકરોએ દીર્ઘદૃષ્ટિ રાખી સંસ્થાને વિકસાવી છે તેથી તેઓ સહુ આખા સમાજના અભિનંદનને પાત્ર છે. શિક્ષણ ક્ષેત્રે આવતાં પચાસ વર્ષ પણ ઉજ્જવળ કારકિર્દીનાં બધા એ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

શ્રી ભંવરભલજી સીંધી

કલકત્તા

इस विद्यालयका जैनधर्म और समाजकी उन्नति में जो और जितना योगदान रहा है, उसके लिये इसका नाम जैन समाजके इतिहासमें सदाके लिये अंकित रहेगा। समाजके युवकोंमें उच्च शिक्षाका प्रचार-प्रसार करनेमें विद्यालयकी ओरसे बहुत महत्वपूर्ण सेवा-कार्य किया गया है। इन युवकोंमेंसे अनेकने अपने अपने कार्यक्षेत्रमें विशिष्टता अर्जन की है और समाजके विकासमें योग दिया है। इसका श्रेय विद्यालयको ही है। विद्यालयने अनेक अच्छे-अच्छे पंडितों एवं विद्वानोंके सहयोगसे जैन

ધર્મકે અધ્યયન ઔર સાહિત્ય-પ્રચારકે લિયે સુચારુ રૂપેણ બડા કાર્ય ક્રિયા હૈ । વાસ્તવમેં, વિદ્યાલયને ધર્મ-પ્રચાર ંવં સમાજ-સેવાકી ંક અનુકરણીય પરમ્પરાકા પ્રારંભ ક્રિયા ઔર નિરંતર ંસકા નિર્વાહ ક્રિયા ।

શ્રી મંબુલાલ ર. મજુદાર

વડોદરા

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના પ્રેરક આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરિએ એક એવા પ્રકારની સંસ્થાનો કલ્પતરુ રોપાવ્યો, જેને કાળે કરીને મન-ગમતાં કલ્યાણકારી ફળ આપવાની શક્તિ સહેજે પ્રાપ્ત થઈ છે. વિદ્યાલયમાં છાત્રોના યોગક્ષેમને પ્રાપ્ત કરાવે તેવી વિદ્યાઓનું ઉપાર્જન કરવાની સુવિધાની સાથે પોતાના ધાર્મિક સંસ્કારોને પોષણ મળતું રહે તેવી સ્વધર્મશિક્ષાનો પ્રબંધ પણ આવશ્યક સ્વરૂપે ત્યાં યોજવામાં આવેલો છે તે નોંધપાત્ર છે.

વિદ્યાલયમાં અન્યત્ર આર્થિક સાધનોને અભાવે જે બુદ્ધિશક્તિથી તરવરતા એવા કિશોરો અને કુમારો તથા કુમારીઓ હોય છે તેમનો હાથ ઝાલવાનું ઇષ્ટ કાર્ય વિદ્યાલયના સંચાલકો કરતા હોય છે. મુંબઈ માંથી શરૂ થયેલી વિદ્યાલયની આવી પ્રવૃત્તિના વડની વડવાઈઓ હવે અમદાવાદ, વડોદરા, પૂતા, વિદ્યાનગર એવાં વિદ્યાપીઠોનાં સ્થળોમાં મૂળ નાખી રહી છે. એ પ્રકારે સૌરાષ્ટ્રમાં પણ એકાદ વડવાઈ રોપાશે તો આશ્ચર્ય નહીં થાય.

વિદ્યાલયના સંચાલકો ગુજરાતના ખ્યાતનામ જૈન સંઘના યશસ્વી મહાજનો, સંઘપતિઓ અને શ્રેષ્ઠીઓ છે; જેમાં “સંઘ”નું કાર્ય, ગણરાજ્યોની જેમ, સંપૂર્ણ લોકશાહીના વહીવટથી ચાલે છે; તેથી વ્યક્તિગત ત્રુટિઓ, રાગદ્વેષ કે ઉદાસીનતાને તેમાં અવકાશ રહેતો નથી. વિદ્યાલયનું સંચાલન એવા શાણા, અનુભવી અને વ્યવહારકુશળ સંચાલકોને જ હસ્તક છે તે હકીકત સંસ્થાને અનેક શતકો સુધી ફલતી અને ફાલતી રહેવાની ખાતરી આપે છે.

શ્રી ખીમચંદ ચાંપરી શાહ

ભાવનગર

પંખળ, મારવાડ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર વગેરે

પ્રાંતોમાં જે શિક્ષણ સંસ્થાઓ સ્થપાણી, તેમાં મુંબઈનું શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય અગ્રસ્થાનમાં છે. અનેકવિધ તડકા-છાયા વચ્ચેથી પસાર થયેલ આ સંસ્થા પોતાના ધ્યેય તરફ એકનિષ્ઠ રહી છે, વિકાસ સાધતી ગઈ છે અને આજે પચાસ વર્ષ પૂર્ણ કરી સુવર્ણ મહોત્સવનો શુભ પ્રસંગ ઉજવી કેળવણીના ક્ષેત્રે વધુ ને વધુ વિકાસ સાધવાની ઉત્તમ તક પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યશાળી થઈ છે તે માત્ર વિદ્યાલય માટે જ નહીં પરંતુ સમગ્ર જૈન સમાજ માટે અતિ-ગૌરવનો પ્રસંગ છે એ નિર્વિવાદ હકીકત છે. વિદ્યાલયે શિક્ષણના ક્ષેત્રે વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓને ઉચ્ચ અભ્યાસમાં પૂરતી સહાય આપી તે ક્ષેત્રમાં અપૂર્વ સિદ્ધિ મેળવી છે, પણ તેટલાથી સંતોષ ન માનતાં સાહિત્યના ક્ષેત્રે પણ ઘણાં સુંદર પ્રકાશનો સમાજના ચરણે ધર્યાં છે. આ ઉપરાંત પરમ પૂજ્ય આગમ-પ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના માર્ગદર્શન નીચે આપણા મહામુલા આગમોને સર્વાંગ-સંપૂર્ણ રૂપમાં પ્રગટ કરવાની મહામુસ્કેલ કામગીરી પણ વિદ્યાલયે ઉપાડી છે. જૈન સાહિત્યના ક્ષેત્રે થઈ રહેલા આ ભગીરથ કાર્ય બદલ આ સભા વિદ્યાલયને હાર્દિક અભિનંદન આપે છે.

શ્રી અમૃતલાલ બી. યાજ્ઞિક

મુંબઈ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે છેલ્લાં પચાસ વર્ષથી પણ વધુ સમયગાળા દરમ્યાન અનેક જૈન વિદ્યાર્થીઓના કારકિર્દીઘડતરમાં તેમ જ ચારિત્ર્યઘડતરમાં મૂલ્યવાન ફાળો આપ્યો છે એ હકીકત વિદ્યાલયનો લાભ લેનાર અનેક વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી મેં જાણી છે. વિદ્યાલયે કરી આપેલી અનુકૂળતાઓનો ઉલ્લેખ કરતાં એ વિદ્યાર્થીઓના હૃદયમાં રહેલી કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત થતી જોઈને મેં આનંદ અનુભવ્યો છે. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સેવાનું સાચું પ્રમાણપત્ર મેં આમ પરોક્ષ રીતે વાંચ્યું છે.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય માત્ર જુદી જુદી વિદ્યાસંસ્થાઓમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓનું નિવાસ-સ્થાન અને અભ્યાસસ્થાન જ નહોતું રહ્યું; પણ તેમના સાંસ્કારિક વ્યક્તિત્વને પોષણ આપે તેવું

સંસ્કારસ્થાન પણ બન્યું છે. આ રીતે કેળવણીના કાર્ય અર્થે વિદ્યાલયે ધણી મોટી સેવા બજાવી છે તે માટે તેના સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે હું મારી માનાંજલિ અર્પું છું.

શ્રી બચુભાઈ પી. દોશી મુંબઈ

મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે સંખ્યાબંધ જૈન કુટુંબોને સંસ્કારી અને ધાર્મિક જીવનમય બનાવવામાં અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે અને તેની પ્રક્રિયા આજે પણ અવિરત ચાલુ છે.

પ્રોફેસર પૃથ્વીરાજ જૈન અંબાલા

શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય બમ્બઈને અપને ૫૦ વર્ષકે દીર્ઘ જીવનમાં જૈન સમાજકી અદ્વિતીય સેવા કરી છે. સૈંકડોં યુવકોંકો ઉચ્ચ શિક્ષા કે સ્વર્ગિમ અવસર પ્રદાન કરને કે અતિરિક્ત જૈન સાહિત્ય કે પ્રકાશન કા મહત્વપૂર્ણ કાર્ય કરકે વિદ્યાલયને આદર્શ ઉદાહરણ ઉપસ્થિત કિયા હૈ ।

શ્રી કનુભાઈ એલ. મહેતા અમદાવાદ

સંસ્થામાં મારા જેવા અનેક વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાન-દીક્ષા મળી છે. અમારા વ્યક્તિત્વ અને ચારિત્રના ઘડતરમાં સંસ્થાનો અમૂલ્ય ફાળો છે. સંસ્થાએ અમારામાં ધાર્મિક અને સંસ્કૃતિના સંસ્કારોનું સિંચન કરી અમારા જીવન-પંથને અવિરત પ્રકાશ અને શક્તિ આપ્યાં છે, ઉચ્ચ કેળવણી ઉપરાંત સઘર્મી અને બંધુત્વની ઉમદા ભાવના અમારા હૃદયમાં પ્રગટાવી છે. જૈન સમાજના સેંકડો યુવાનોને કાર્યદક્ષ અને સ્વાશ્રયી બનાવ્યા છે.

શ્રી અમૃતલાલ યુ. શેઠ ગોઆસા

આ સંસ્થામાં રહી ઉચ્ચ અભ્યાસ કરવાનો મને મોકો ન મળ્યો હોત તો આજે મારી કેવી સ્થિતિ હોત તે કલ્પવું મુશ્કેલ છે. વિદ્યાલયમાં રહી માત્ર આગળ અભ્યાસ કરવાની તક મળી એટલું જ નહીં પણ ધણા ઓછા ખર્ચે First year artsથી M. B. B. S. થયો. વિદ્યાલયનો હું આજન્મ ઋણી છું એટલું જ નહીં, પણ ત્યાં આજ સુધી રહી જે જે

વિદ્યાર્થીઓ ભણીને ઉત્તીર્ણ થયા છે, અને આજે લાભ લઈ ભણે છે અને ભવિષ્યમાં લાભ લઈ ભણશે તે સૌ જીવન પર્યાંત આ સંસ્થાના ઋણી રહેશે.

આજના કહેવાતા આધુનિક શિક્ષણ ઉપરાંત સુંદર ધાર્મિક સંસ્કાર અને શિસ્તપાલનના આદર્શ ભાવનાપ્રદાન કરવાના ઉચ્ચ ઉદ્દેશને વરેલી આ સંસ્થાની ભવિષ્યની કારકિર્દી ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાધવામાં સફળ થાઓ એવી શુભેચ્છાઓ પાઠવતાં હું કૃતાર્થતા અનુભવું છું.

શ્રી લાલચંદજી ઠક્કા મદ્રાસ

SHRI MAHAVIRA JAINA VIDYALAYA is the only institution throughtout India who is helping thousands of students for higher education.

શ્રી યુનીલાલ ખી. મહેતા મુંબઈ

The Vidyalyaya was established as early as 1915 at a time when there was not much attraction for education and much less about the higher education. However the Vidyalyaya has turned out a great blessing to the Jain students. Year by year increasing number of students have been taking advantage of the facilities of Vidyalyaya.

સાહુ શ્રેયાંસપ્રસાદજી જૈન મુંબઈ

The Vidyalyaya has been rendering yeomen service to the community. It has promoted the cause of unity among different sub-section of Jain, and has contributed to the uplift of society in the fields of religion, culture and education. The most gratifying part of its activity is that it has endeavoured to instill a feeling of fellow-ship, love, mutual understanding, and co-operation among different communities of the land.

શ્રી એસ. કે. પાટીલ મુંબઈ

This institution was founded under the inspiration of Acharya Vijayavallabhsuri

who was a great Saint and educationist. It has lived up to his great ideal during all these long years. There is need of many institutions of this kind to serve the cause of education.

મોતીલાલ બનારસીદાસ (લાલા મુંદરલાલ જૈન)
દિલ્લી

The institute has rendered very useful service to the students community at large by subsidizing their expenses and providing full facilities for academic attainments in different branches of study. It has a glorious and brilliant record in the domain of research. Its project of publishing Agmic texts with the cooperation of renowned scholars of the age is sure to add laurels to its present achievement.

ડૉ. હસમુખ ડી. સાંકળિયા પૂના

I know this Institute and the work done by it very well.

જેકીમ આલવા નવી દિલ્લી

How can one forget the magnificent service of Shri Mahavira Jain Vidyalaya and above all one of its pioneer and noblest promoters, my revered friend and esteemed companion at Nasik Jail, late Motichand G. Kapadia

ડૉ. વી એમ. કુલકર્ણી કોલ્હાપુર

Shri Mahavira Jain Vidyalaya has been doing excellent work in the field of education for more than fifty years past and in ways more than one.

શ્રી બિજયસિંહ નાહાર કલકત્તા

With the inspiration of the great Acharya Vijayavallabh Suriji Maharaj, this institution is doing unique service in the upliftment of education. This Vidyaly is a type of its own. The students come out as

a true citizen, full of honour and self respect and in future life they have taken this vidyalaya as their own.

આચૂ રાજેન્દ્રસિંહ સિંઘી કલકત્તા

The institutison has proved its usefulness by the very noble service it has rendered to the cause of education in India.

શ્રી આબુલાઈ અમૃતલાલ શાહ એરોવાળા મુંબઈ

It is no mean pleasure to find that this Institute which has been almamater of many a bright Jain students and illustrious persons we now find in different walks of life in the Jain community, is now celebrating its Golden Jubilee.

ડૉ. લીલાચંદ દા. શાહ પૂના

Shri Mahavira Jain Vidyalaya, which has fondled me in her lap from the year 1930 to 1937, has given us the basic things of our life i. e the modern scientific education with the background of religious education and discipline. With the strength of that education, I and hundreds like me could go forwords boldly in this vast sea of life career as a respectable and responsible citizen of our country.

શ્રી એમ. સી. ભંડારી ભેંષપુર

This institution has been rendering most valuable services in the cause of education among the students of the Jain community graduating in diffent branches of study from the University of Bombay.

શ્રી પ્રવીણ વીસારીઆ, પ્રિન્સ્ટન (અમેરિકા)

I am sure that Vidyalaya will continue to play its important role in training India's high talent technical and professional manpower, an important factor is building a prosperous economy.

અર્ધશતાબ્દીના અવસરે

વ્યક્તિના જીવનમાં પણ અર્ધશતાબ્દી સૂચક ઘટના છે, કિંતુ સંસ્થાની અર્ધ શતાબ્દી તે મહોત્સવ જ ગણાય.

મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનો સુવર્ણ મહોત્સવ એ માત્ર સંસ્થાના અસ્તિત્વનાં ૫-ચા-સ વર્ષનો સરવાળો નથી, પણ એક બિર્ધગામી ને ઓજસી પ્રવૃત્તિની જીવંત યશગાથા છે. તેમ જ શિખર પર ફરકતી ગૌરવશીલ વિજયપતાકાનો પરમ અને ચરમ યશ છે એના પાયામાં સૂતેલી જીવંત જુનિયાદને.

અભિવંદન છે એ દૂરદેશી ને વિકાસમૂલક જીવનદષ્ટિવાળા યુગપુરુષ આચાર્યને—જેમણે ધર્મ-મંદિરોની સાથે આવાં કર્મમંદિરોની પણ ઉદ્દેશભળા કરી.

અભિવંદન છે અર્થનો અર્થપૂર્ણ ને સમર્થ ઉપયોગ કરી જાણનાર ઝિંદગિલ દાતાઓને—જેઓની ઉદાર સહ-બૂઝ થકી આદર્શ ને ઉન્મેષને મૂર્તિમંત થવાનું નિમિત્ત મળ્યું.

અભિવંદન છે સૌ નામી-અનામી દુઆગીરો અને સદ્બલાવકોને—જેનું મૂક અને મૂર્તિમંત તર્પણ વિદ્યાલયનું અમૂલ્ય નજરાણું છે.

ને અભિવંદન છે—પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, અદ્ય કે અનન્ય કક્ષાએ તન, મન, ધન કે જીવનનું નૈવેદ્ય ધરનાર મર્મગામી કર્મવીરોને—જેના હામ અને હૃદય થકી શૂન્યમાંથી સુવર્ણસૃષ્ટિ સર્જાઈ રહી; ગર્ભ કાલની એ અવાવરી કેડીનું સુરેખ મળલમાં રૂપાંતર થઈ ગયું; ગર્ભ કાલના એક આદર્શ વિચારને નક્કર ને નિષ્કાવંત સ્વરૂપ મળ્યું; ગર્ભ કાલનું એક નાનકડું કોડિયું અનેક પ્રતિભાના સત્ત્વ ને સ્વત્વની સામે શતરાગ આરતિમાં વિકાસ પામી ગયું.

“વિદ્યાલય” જૈન સંસ્થા હોવા છતાં સાંપ્રદાયિક રૂઢિચુસ્તતામાં એની દષ્ટિ સીમિત નથી : આવતી કાલે ભણી દષ્ટિ રાખ્યા છતાંય ગર્ભકાલના સત્ત્વશીલ તત્ત્વોનું અહીં વિલોપન નથી થયું. આજ રીતે શૈક્ષણિક સંસ્થા હોવા છતાંય એની પ્રવૃત્તિના પાયા જીવનનાં ધણાં ક્ષેત્રને સ્પર્શે છે.

એક અંતેવાસીએ વિદ્યાલયને “Home away from Home” કહેલું એ બહુ સાર્થક લાગે છે. વિદ્યા-નો-લય થઈ રહ્યો છે, એ કટોકટીના કાળમાં વિદ્યાલયનાં મહત્ત્વ ને મૂલ્ય અનેકગણાં વધી જાય છે. જીવનનાં શિખરો સર કરનાર આજના અનેક વ્યક્તિત્વની આધારશીલા વિદ્યાલય છે.

અર્ધ શતાબ્દીની મળલ સર કરનાર વિદ્યાલયને અનેક શતાબ્દીની યાત્રા કરવાની બાકી છે. ધણા ધણા વિદ્યાર્થીઓને પ્રકાશ ને પ્રગતિનો પંથ એણે ચીંધ્યો છે; અનેકાનેક પ્રતિભા ને તેજ હજી એણે ખીલવવાં બાકી છે.

વિદ્યાલયની ગર્ભકાલ સત્ત્વશીલ ને પ્રેરક હતી; આજ વિકાસોન્મુખ ને ઉજ્જવલ છે; આવતી કાલ દીપ્તિમાન ને કલ્યાણકારી હશે.

કોઈ પુણ્યોદયના પવિત્ર પરિણામ સમી આ માતૃસંસ્થાનો સર્વાંગી ને સુરેખ વિકાસ થયા કરો !
ન એને ખોટ પડે કાર્યશીલ સેવકોની ને ન એને ખોટ હો શીલવંત વિદ્યાર્થીઓની.

શાતા આપે એવા દાતાઓ ને મર્મ ઉગ્મળે એવા કર્મવીરોનો અવિરત સથવારો મળ્યા કરે.
No donation is too small, No devotion is too big !

સાગરથીયે ઘેરી, ગગનથીયે વિશાળ, વસુન્ધરા સમી શમવંત ને જીવન જેવી ક્રિયાશીલ વિદ્યાલયની પ્રવૃત્તિઓનો સ-રસ, સ-કલ ને સતત રીતે યાવત્યંદ્રદિવાકરૌ વિકાસ થયા કરો !

અક્ષયપાત્ર સમો એનો કોષ કદી લુપ્ત ન થાઓ ; અખંડ જ્ઞાનયજ્ઞ સમી એની ઉજ્જવળ શિખાઓ સમગ્ર માનવતાની સૂઝ ને સાર લેતી પ્રજ્વળી રહે !

મોઝાસા

શ્રી હિ. જે. મહેતા.

વિદ્યાલયનાં સ્મરણો

સ્ફુરે સ્મરણ કૈંક આ અમર ભવ્ય સંસ્થા તણાં વિદાય લઈને જતાં જગતપંથીઓ શાં દીઠાં.
અગાધ ઇતિહાસનાં—ઝડપથી વણા કાળનાં. ભૂલ્યાં, કંઈ નવું શીખ્યાં, જીવનસાધના સાધતાં
પચાસ વરસો મહીં સરલ, મુગ્ધ, આહ્વાદ ને રડ્યાં, કદીક આથડ્યાં, પગલી માંડતાંયે પડ્યાં.
મૃદુ-મધુર-કુમળા હૃદયભાવથી સંભર્યાં. કદી ભડભડ્યાં, વદ્યાં, દડદડ્યાં વણાં પંથપે
અનેક શિશુઓ અહીં અકલ કોડથી આવતાં બધાં શિશુજનો; છતાં મૂક અડોલ સાક્ષી સમી.
દીઠાં; વળી અનેકને અજળ યૌવને પાંગર્યાં. ઇમારત ન આ ચળી, વિરલ વીર કે સિદ્ધ શી
પ્રકુલ કુસુમો સમાં જીવનમાધુરી સંગ્રહી ગતિ-પ્રગતિમૂર્તિની પ્રતીક શી રહી છે ખડી.

પ્રો. ધીરજલાલ પી. પરીખ, મુંબઈ

જયન્તીલાલ એન. માનકર

મુંબઈ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની ઉત્તરોત્તર થતી પ્રગતિ માટે આપ અને તેના સંચાલકોએ અને સહાયકોએ ગૌરવ લેવું જોઈ એ. આજના “સંસ્કૃતિ-ઓના ધર્ષણ અને સંક્રાન્તિ”ના કાળમાં પ્રભુ મહાવીરની મહાન સંસ્કૃતિના સંચાર સમી આવી સંસ્થાઓ ચલાવવી અને તેને પ્રગતિમાન બનાવવી એ કોઈ નહાનીસૂતી સિદ્ધિ નથી. વિદ્યાલયનો લાભ લેનાર અનેક વિદ્યાર્થીઓ જે શહેરી બન્યા પછી પણ સંસ્થા પ્રત્યે અધિક નિષ્ઠાવાન નીવડે છે તે વિદ્યાલયની સ્થાપના, અસ્તિત્વ અને પ્રગતિની સફળતા અને ઉપયોગિતાનો સચોટ પુરાવો છે.

સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે

(મિત્ર)

મહાવીર વિદ્યાલય નામ ધારી,
સંસ્થા રૂડી શોભતી કીર્તિમન્ત;
મિલ્યા અને ધર્મપ્રજ્ઞા સધારી,
આ વીર-શાસન ઝગે દિગ્દિગંત.
મહાવીર મિત્રે વટવક્ષ પ્રાપ્ત્યું,
છાત્રાલયે રૂપ ધરી નવાં નવાં;
તે આજ લાંબાની મહાત કામા,
શું વિસ્તર્યું છે મધ્યમાન્ત આન્તે !
પ્રજ્ઞા વિસ્તારી મહાત છાત્રા,
નીચે સમાવે છાત્રો અમરપ્રય.
મહા લઘુ વેલી ખોલી રહી ત્યાં,
જ્ઞાનામૃતે જે લળી માંગસી ચે.
સંસ્કારથી સિંચિત નિઃદગીઓ,
અનેકલું જીવન પાંગરાવે;
જાતે રીઝે, અન્ન સૌને રિઝાવે,
આ સંજોગ્ય કીર-વિદ્યાલયે તો.
(મહત કૃપા આ કમમલું ભૂલું તો ?
તેને વિસારું ક્યમ આ ભક્તે તો ?)
વર્ષો લગી એ વધ્યું, મહોર્ણ, માગર્ણ,
આજે હવે તો મળવો વટાવી
સુહૃદ્ધ આ આયુની ખે પ્રતીસી
શંભે ધડી.....
.....મહોત્સવના પટાંગણે.

સિંહાવલોકે—

સૌએ મિલોકે—

ભર્ષા ભર્ષા જૂતને રૂપરૂપે.
આ કક્ષાની તો નવલી કહાની,
આચાર્ય વલ્લભસુરિ પ્રેરણાથી;
મ. જી. વિ. રૂપે અલ્પ વડવાઈ ફૂટી,
હળુ હળુ જે રહી વિસ્તરી થાં,
નાભી-અનાભી કેં ચે સુધુત્રે,
પ્રાણો સિંચ્યા શાસનરક્ત સૂત્રે;
થંભી જઈને તિરખી રહે સૌ,
લીલા અનોખી મનુબાલની આ.
ને ભાવિની તો કરવી શી વાત—
જેવો ગયો જૂત આ દીપ્તિમંત
એવું જ ભાવિ હશે ઝગ્ગગંત.
રે, જ્યાં લગી ધર્મની આણુ રહેશે,
ને ભાવિ પુત્રોની શ્રદ્ધા વહેશે,
આ જિનશાસન તણી રિદ્ધિ સિદ્ધિ
ટકે.....
.....ટકે સાથ વિદ્યાતણી પ્રીતિ;
રે ત્યાં લગી મિશ્નમાં વાત રહેશે
(જોકે ધણીની નવ જાત રહેશે.)
મહાવીર વિદ્યાલયની અનોખી :
અપૂર્વ જિર્જસ્વી ને વિવિધવરણી,
ને સૂર્ય ને ચન્દ્ર શી તેજ વરણી.

આ. રમણ કોઠારી

*

સુવર્ણ પાન

પૂજે—

પરમ પ્રેમથી પૂજે,
વિકાસના તેજદીવડા લઈ,
વીરબાલોના કીર્તિહાર ગૂંથી,
ભાવનાના થાળો ભરી,
પાંગરતી સંસ્થાની
પમરતી સુવાસ સહ,
પૂજે પ્રકાશ પાથરતાં

સોનેરી પ્રસાસ પાન.

પાને પાને આલેખી છે
સંસ્થાની અનુપમ ગુણગાથાની
સર્જન અને જ્ઞાનવર્ધનની કથા.
પા પગલીથી હરણુકાળની
સુવર્ણ પાન સાક્ષી પૂરે છે.

*

પ્રતિ પાન નવ તારલા ઝબકે છે;

ને—સુવર્ણ પાનની પુરાંતે
 સંસાર આભને અનેક અળવાળે છે;
 ને—પાથરે છે
 જ્ઞાન, કીર્તિ ને સમૃદ્ધિનાં તેજ.
 સંસ્થાના સહારે જીવન ધરી
 નહિ અધૂરાં ને સર્વ સમોવડા રહી,
 વિજ્ઞાન વાણિજ્યનાં વિવિધ ક્ષેત્રે
 વીર બાળો વિપુલ તેજ પ્રકાશે છે.
 પ્રેરક સર્જક ને વર્ધકોનાં
 મહામૂલા ગુણ ગાતા ગાતા
 શક્તિ સંસ્થાને
 પચાસ પ્રણામ પ્રણમે છે.

* *

સંસાર સાગરે
 સુવર્ણ સફર સાધવા
 વીર પૂજકોએ—
 તન ને મનના સદ ચઢાવ્યા;
 દાનવીરોએ હલેસાં માર્યા;
 ભોતીએ ભોતીઓ શોધવા
 ચંદ્રના શીતળ પ્રકાશે
 હોંશ ને હિંમતે
 આદર્શ ને વાત્સલ્યભાવે
 મહાવીર નૌકા વિહરાવી.
 જૈન ને જૈનત્વની સેવા કાળ
 જ્ઞાન સીંચવા જ્ઞાન પરબો માંડી;
 ‘વઢમે નાળ તઓ દયા’ પોકારી
 સમાજે સર્વોત્કર્ષ જોવા
 નૌકાના સંચાલકોએ
 સંસારસાગરની સફરે
 સુંદર સાધના સાધી, ને
 સુવર્ણ આરે પહોંચ્યા.
 ને :
 હૈયે હરખ ને હિંમતહલેસાં રાખી
 કમ્બરે કસ ને કદમ કડક કરી
 સુકાન હેલે હંકારવા

નાવિકોના કોડ, હજી
 અનેરા અને અધૂરા છે.

* * *

“પ્રત્યેક વીરબાળ
 ઇચ્છિત શિક્ષણ ને સહકાર પામી,
 પગભર ને પરોપકારી બની,
 સંસાર-નભે ચમકીને
 વીરનામ ચમકાવે; ને
 જૈનત્વના સૂક્ષ્મ ને સત્ય સિદ્ધાંતે
 સંસારે પ્રવેશી પ્રસરાવે.”
 —સંસ્થાના પ્રેરક ને સ્થાપકની
 હૈયાની આ હોંશ હતી.
 “સમયજ્ઞાન સાંપડેલો વીર
 સારાસારની સૂઝ શીખશે,
 સત્યધર્મ સમજ
 સ્વામીવાત્સલ્ય શો સમાજવાદ
 પામશે અને પમાવશે.
 જીવમાત્રે સમદષ્ટિ કેળવી
 વીર આદેશોના સંદેશે
 સંસાર સુવાસાવશે.”
 —આ ભાવના સિદ્ધ કરવા
 વલ્લભે દૂરદેશી દષ્ટિ દાખવી;
 રૂઢિચુસ્ત અવરોધો ઉવેખી
 કઠિન કાળમાં કૃતનિશ્ચય બની
 સમયનાં એંધાણ ઓળખી
 સમાજનું સત્યશ્રેય સમજ
 જૈનત્વનાં જતન કરવા, ને
 જૈન આંટે ઓટ અટકાવવા
 સમયજ્ઞાનની સમજદારી પ્રેરી.
 સુવર્ણ પાનનાં પૂજનદિને
 પ્રેરક ને માર્ગદર્શક
 અદ્ભૂત યોગી !
 તારા પ્રતિબિંબિત તેજે ચમકતા
 સંસારનભના તારલાના
 કોટી કોટી વંદન !

સુવર્ણ મહોત્સવ સ્મૃતિકાવ્ય

પ્રગતિનાં પુનિત પગલાંની ઉરગાથા કહેવી છે,
 ત્રેપત વર્ષની વિદ્યાલયની કહાની સુણવા જોવી છે;
 ખીજ વાવ્યુંતું હોંશે પંદરમાં વીર વલ્લભના પ્રેર્યા,
 આત્રવૃક્ષની સુગંધ પ્રસરી વાત વિલક્ષણ કહેવી છે...પ્રગતિનાં
 શુભ આરંભ થયો પંદરમાં, હેત વસ્યુંતું કંઈકેના ઉરમાં...શુભ આરંભ થયો પંદરમાં
 વિદ્યાર્થીની સંખ્યા નહિવત, જાણે બિંદુ એક સમંદરમાં,...શુભ આરંભ થયો પંદરમાં
 દેવકરણની ભલી ભાવના, ખીલી ઊઠો સહુના જીવંતરમાં...શુભ આરંભ થયો પંદરમાં
 વિદ્યાલયનાં વારિ આજે દશે દિશાએ છાજે,
 ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીમંડળની ભેરી સૂરીલી ગાજે;
 પાલીતાણા ને પાટણથી માંડી ખંભાતે રેલાવા,
 ગુજરાતના ગામે ગામે અગણિત સ્થળે વિરાજે...વિદ્યાલયનાં વારિ
 વિદ્યાલયની કથા છે મોટી, કદી કદી તો થઈ કસોટી...વિદ્યાલયની
 ઉન્નત વય એની થઈ છે, ચાખી અનુભવની સોટી...વિદ્યાલયની
 જીવનને ડગલે પગલે ઝંઝાવાતો આવે,
 પંથ કાપતાં હર કોઈને ભયનો ઓળો આવે;
 ભૂલા પડે કોઈ અધવચ્ચે કોઈ ઢળી તો જાવે,
 મંજિલે પહોંચે વિરલા તો ગીતો સહુ કો ગાવે. જીવનને
 વિદ્યાલયનો ઘેઘૂર વડો શીળો છાંય જાણે છે;
 એની ડાળ ને શાખાઓએ નવલો રંગ સળ્યો છે. વિદ્યાલયનો
 જૈન સમાજની ઊજ્જી બાળુ ભૂલી નહિ ભૂલાય;
 જ્ઞાન-પરબનાં પાણી પીને કંઈકેનો અર્થ સર્જો છે. વિદ્યાલયનો
 હિમ-ભાતીની સ્મૃતિ ભલેરી વિદ્યાલયના આઘાતરમાં;
 દાન-ગંગાને પુનિત પગલે અન્યને રાહ મળ્યો છે. વિદ્યાલયનો
 વિદ્યાલયની કાયાપલટમાં પૂર્યા અનેરા પ્રાણ,
 રૂડી કાર્યની વીણા વગાડી દીધી રસની લ્હાણ;
 ચાંદ બનીને ચમકે ચંદુભાઈ ખીજ અનેક તારા,
 જ્ઞાન-કુંભને પકડીને હેતે કરતા સહુને મહેચાણ. વિદ્યાલયની
 વિદ્યાલયના વારસ સર્વે મહાવીરના સંતાન,
 કેળવણીના આ ધામને જોજો પડે ના કદી તાણ;
 વીર વલ્લભની સ્મૃતિ ઉરમાં વંદુ ભાવ ભરી,
 સેનાનાયક ધર્મઉદ્યોતક પાવક સંતે ખરી કરુણા કરી. વિદ્યાલયના
 સ્નાતક અગણિત થયા અહીંથી વળી અગણિત અહીંથી થાશે,
 જીવનમાં પગભર બનીને અનેક જીવો ગુણ વિદ્યાલયના ગાશે;
 જન્મદાતા જનની એક અને ખીજ જ્ઞાન દેનારી,
 એક જગતમાં સ્થાપે સહુને ખીજ ઉત્થાન દેનારી. સ્નાતક

મેઉ માતાનું ઝણુ છે બારી, આખર લગી તહિ વીસરાય;
 સમો આવે ભૂલી ન જઈએ, રાણી દઈએ નિજ કાય;
 આ વિદ્યાલયની કથાને સહુએ દશે દિશા લહરાવો,
 એની યશભાયાની સાથે ઉત્તર ધ્વજ લહરાવો. મેઉ માતાનું
 આજ વિદ્યાલયના આવાસેથી પ્રગટે હર્ષની ધારા,
 સુવર્ણ મહોત્સવના શુભ દિનોમાં ઉમટે સ્નેહ ફૂવારા,
 દેવચંદ, કાંતિ ને માણેકલાલ, પ્રતાપ, કીર્તિની બલિહારી,
 સમાજનાં નરનારી સહુ બેળાં થઈ ઊજવે અવસર સારા.
 ને 'નટવર' ગાયે ગીત અનેરાં લઈ સ્મૃતિના સથવારા. આજ વિદ્યાલયનાં
 શ્રી નટવરલાલ એસ. શાહ

*

મહાન કાન્તિકારી વલ્લભ

જિનશાસન જયકારા, વલ્લભ, જિનશાસન જયકારા,
 દિવ્ય જ્યોત-ધરનારા, વલ્લભ, દિવ્ય જ્યોત ધરનારા.
 મહાકાન્તિ કરનારા, વલ્લભ, મહાકાન્તિ કરનારા...
 સાપો સામે યુદ્ધો માંડ્યાં, માંડ્યાં યુદ્ધ અજાને;
 તેજ મશાલો હાથ ધરીને, વિચર્યો એકલ પાટે...વલ્લભ
 આર્ષદષ્ટિ ઉત્તમ તારી, નવયુગનો તું દૂત;
 'વિના જ્ઞાન તહીં ઉદ્ધાર' એ દીધું તેં સૂત્ર...વલ્લભ
 અજ્ઞાન તણી ગર્તામાં આજે, બાઈએ સૌ સળડે છે;
 એ રગશિયાં ગાડાં પેઠે, જીવન સૌ ગળડે છે...વલ્લભ
 સકળ સંઘની ઉન્નતિ માટે, તાલાવેલી લાગી;
 જ્ઞાન તણી પરમો ખોલાવા, આત્મમંથના જગી...વલ્લભ
 સિંહનાદ કરી તેં ગુરુજી, હૃદય સૌનાં ઢંઢોળ્યાં;
 જ્ઞાન તણાં દીપક પ્રકટાવી, અજ્ઞાન તિમિર ઉલેચ્યાં...વલ્લભ
 'વીરધર્મ' તો વિશ્વધર્મ છે, સંકુચિતતા છોડો;
 ચાર દીવાલો એની તોડી, વિશ્વમાર્ગે જોડો...વલ્લભ
 આપણુ સર્વે વીર સપૂતો, સંતાનો સૌ સિંહનાં;
 દુઃખો, જીલ્મોથી ના ડરતાં, પાછા ડગ તા ભરતાં...વલ્લભ
 ઝૂઓ સર્વે કર્મો સામે, ડરો ન કોઈ દુઃખથી;
 આત્મસિંહને છોડાતીને, પરો સદા શિવ મુક્તિ...વલ્લભ
 જીવનજ્યોત તવ ગર્ભ જુઝાર્ધ, આત્મજ્યોત જળકે;
 એ પ્રકાશ પાથર્યાં પંથે પંથે, અનેક જીવો ઊગરે...વલ્લભ
 જિનશાસનના અણનમ થોદા, મહાન કાન્તિકારી;
 તારે પગલે પગલે ગુરુજી, જિનશાસન જયકારી...વલ્લભ

અમીજી. જે. મહેતા

વિઘ્નાલયની વિકાસકથા

॥ नमामि वीरं गिरिसारधीरम् ॥

પ્રકરણ પહેલું : સ્થાપના અને શરૂઆત

નમો તિથસ્સ—શ્રીસંઘ એ ચેતનવંતું તીર્થ છે અને તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મ બન્નેનો સમાવેશ એમાં થાય છે; એ બન્નેનો આધાર પણ એ જ છે. વળી, શ્રીસંઘનો મહિમા એ જ ધર્મનો મહિમા અને ધર્મનો મહિમા એ જ શ્રીસંઘનો મહિમા બની રહે છે. અને જ્યારે ધર્મ અને શ્રીસંઘ એકરૂપ બની જાય છે ત્યારે જ ધર્મતીર્થ પ્રભાવશાળી બને છે, અને માનવસમાજ એના પવિત્ર આરે કૃતાર્થતા અનુભવે છે. સંઘબળ એ સાચું કાર્યસાધક બળ ગણાય છે; શક્તિનો સ્રોત પણ સંઘમાંથી જ પ્રગટે છે, અને એની શક્તિની તોલે બીજી કોઈ શક્તિ આવી શકતી નથી. આવો શ્રીસંઘ એ બજારમાન જંગમ તીર્થ છે; અને તેથી તીર્થંકર ભગવાન પણ એને નમસ્કાર કરે છે : નમો તિથસ્સ એ ધર્મ-શાસ્ત્રે જતન કરેલી સંઘતીર્થના મહિમાનું ગાન કરતી ભગવાન તીર્થંકરની પવિત્ર વાણી છે.

ન ધર્મો ધાર્મિકૈર્વિના—ધર્મની ચેતના ટકી રહે છે એના અનુયાયીઓના આધારે. જે ધર્મના અનુયાયીઓનું અસ્તિત્વ લુપ્ત થઈ જાય છે, એ ધર્મ પણ છેવટે નામશેષ થઈને માત્ર ઇતિહાસનો વિષય બની રહે છે. એટલે તો સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ આરે અંગોનું જતન કરવું અને એ બધાંય અંગો શક્તિશાળી બને એનું પૂરતું ધ્યાન રાખવું એ શ્રીસંઘની ફરજ માનવામાં આવી છે. બીજી રીતે કહીએ તો, સાતે ક્ષેત્રોની બરાબર સાચવણી કરવામાં જ શ્રીસંઘનું સંઘપદ અને કર્તવ્ય ચરિતાર્થ થાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં શ્રીસંઘ પોતાના આ કર્તવ્યનું પાલન કરે છે, તેટલા પ્રમાણમાં ધર્મ અને સંઘ બન્ને તેજસ્વી બને છે અને બન્નેનો મહિમા વિસ્તરે છે. જૈન સંસ્કૃતિની ચડતીપડતીનો ઇતિહાસ આ વાતની સાબ પૂરે છે.

સહુ કોઈના અભ્યુદય માટે સમયે સમયે તીર્થંકરો ધર્મતીર્થની પ્રરૂપણા કરે છે. આ ધર્મતીર્થના પવિત્ર આરે કેવળ શ્રીસંઘનું જ નહીં, મનવમાત્રનું કલ્યાણ થાય છે. અને એ ધર્મતીર્થનો આદેશ તો મિત્તી મે સવ્વમૂપસુ, વૈર મજ્ઞં ન કેણ્—જગતના જીવમાત્ર સાથે મૈત્રીસંબંધ બાંધવાનો અને કોઈ પણ જીવની સાથે વૈર-વિરોધ નહીં રાખવા—જેટલો વ્યાપક છે. આકાશના જેવા વ્યાપક અને શિરછત્ર સમા સુખકારક આ ધર્મ-આદેશના પાલન અને પ્રસારને માટે પ્રયત્ન કરવાનું શ્રીસંઘને કહેવામાં આવ્યું છે. શ્રીસંઘ જેટલા પ્રમાણમાં આ માટે નિષ્ઠા અને દૃષ્ટિપૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે, તેટલા પ્રમાણમાં આ સર્વકલ્યાણકારી આદેશનો લાભ પોતાને તેમ જ વિશ્વને મળે છે, અને ધર્મતીર્થની સાચી પ્રભાવના પણ થાય છે.

ધર્મતીર્થની આવી પ્રભાવના માટેના પ્રયત્નમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાનું અર્થાત્ તત્ત્વદર્શન અને ધર્માચરણનું એટલે કે સત્યગામી સમજણ અને અહિંસાગામી આચરણનું મુખ્ય સ્થાન છે. આત્મસાધના કે આત્મસાક્ષાત્કારનો એ જ રાજમાર્ગ છે. જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષઃ એ શાસ્ત્રવાણીનું આ જ રહસ્ય છે. તેથી જ તો જ્ઞાનની આરાધના માટે વિદ્યાતીર્થની અને ચારિત્રની આરાધના માટે ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરવી, એની રક્ષા કરવી અને એની સુવ્યવસ્થા સાચવવી એ શ્રીસંઘનું ધર્મકૃત્ય લેખવામાં આવ્યું છે. એ ધર્મકૃત્યના પાલનથી શ્રીસંઘ અને ધર્મ બન્નેનો મહિમા વધતો રહે છે.

સાચી સમજણ વગર સાચું આચરણ ન થઈ શકે એ સહેજે સમજી શકાય એવી વાત છે. ગમે તે દિશામાં કેવળ ચાલ ચાલ કરવાથી નહીં પણ સાચી દિશામાં પ્રવાસ કરવાથી જ ઇષ્ટ સ્થાને પહોંચી શકાય છે, એ સહુ કોઈના અનુભવની વાત છે. તેથી જ ધર્મશાસ્ત્રના રચનારાઓએ પદ્મ નાજ તઓ દ્વારા—પહેલું જ્ઞાન ને પછી ક્રિયા—એમ કહીને ઠરેક પ્રકારના વિકાસને માટે જ્ઞાન કે વિદ્યાપ્રાપ્તિને અગ્ર સ્થાન આપ્યું છે—પછી એ વિકાસ આત્મલક્ષી યાને આધ્યાત્મિક હોય કે વ્યવહારકોટીનો એટલે કે દુન્યવી હોય.

જૈન સમાજનો દુન્યવી વિકાસ સાધવાની સાથે સાથે ધાર્મિકતા અને સંસ્કારિતાનું એમાં ખીજરોપણ કરીને એને આંતર-બાહ્ય રીતે પ્રાણવાન બનાવવાનો એક સમર્થ પુરુષાર્થ, એક યુગદ્રષ્ટા સૂરીશ્વરજીના પ્રેરક માર્ગદર્શન નીચે, શ્રીસંઘે કર્યો, અને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય જેવા જાજરમાન વિદ્યાધામની સ્થાપના કરી, એ વાતને પચાસ વર્ષ પૂરાં થઈ ગયાં. એ વિદ્યાધામની પચાસ વર્ષની યશસ્વી અને ગૌરવશાળી કાર્ય-પ્રાણીની રૂપરેખાનો કંઈક પરિચય મેળવી આહ્વાહિત થઈએ અને સેવાની પ્રેરણા લઈએ.

[૧]

વિકાસમાત્રની પહેલી જરૂરિયાત : જ્ઞાન

બધાં ધર્મો અને ધર્મશાસ્ત્રોએ જ્ઞાનની મહત્તા સુક્ત મને વર્ણવી છે. જ્ઞાનની ઉપ-યોગિતા અને ઉપકારિતા અવર્ણનીય છે. પ્રકાશ વગર પંથ ન દેખાય અને મોટા ભાગની પ્રવૃત્તિ પણ થ'લી જાય; પરિણામે પ્રગતિ ડુંધાવા લાગે : એ જ રીતે જ્ઞાન વગર આગળ વધવાનો માર્ગ નથી સૂઝતો. આ વિકાસ બાહ્ય અને આ વિકાસ આંતરિક, અથવા તો આ કલ્યાણ ધાર્મિક કે આધ્યાત્મિક અને આ કલ્યાણ વ્યાવહારિક કે ભૌતિક—એવા ભેદોમાં કેટલેક અંશે તથ્ય હોવા છતાં વિકાસ કે કલ્યાણની સાધનામાં પાયાની વાત વસ્તુસ્થિતિનું અને વિકાસના ઉપાયનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવું એ જ છે. જ્ઞાન કે સાચી સમજણ એ વિકાસની પહેલી શરત કે આવશ્યકતા છે.

આચરણને સફળ બનાવવામાં સાચી સમજણનું કેટલું મહત્ત્વ રહેલું છે તે શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં, સાતમા શતકના ખીજ ઉદ્દેશમાં આવતા ગુરુ ગૌતમ અને ભગવાન મહાવીરસ્વામી વચ્ચે થયેલ નીચેના પ્રશ્નોત્તરથી પણ સમજી શકાય છે :—

“ ગૌતમ—હે ભગવન્ ! કોઈ માણસ એવું વ્રત લે કે, ‘ હવેથી હું સર્વ પ્રાણી, સર્વ જીવો, સર્વ જીવો અને સર્વ સત્ત્વોની હિંસાનો ત્યાગ કરું છું ’ ; તો તેવું તે વ્રત સુવ્રત કહેવાય કે દુર્વ્રત ? ”

“ ભગવાન મહાવીર—હે ગૌતમ ! તેનું તે વ્રત કદાચ સુવ્રત હોય કે કદાચ દુર્વ્રત પણ હોય.”

“ ગૌતમ—હે ભગવન ! એનું શું કારણ ? ”

“ ભગવાન મહાવીર—એ પ્રમાણે વ્રત લેનારને, ‘ આ જીવ છે, આ અજીવ છે, આ ત્રસ (જન્મ) છે, આ સ્થાવર જીવ છે.’ એવું જ્ઞાન ન હોય, તો તેનું તે વ્રત સુવ્રત ન કહેવાય, પણ દુર્વ્રત કહેવાય. જેને જીવ-અજીવનું જ્ઞાન નથી, તે જીવહિંસા ન કરવાનું વ્રત લે તો તે સત્ય ભાષા નથી બોલતો, પરંતુ અસત્ય ભાષા બોલે છે. તે અસત્યવાદી પુરુષ સર્વ જૂત-પ્રાણીમાં મન-વાણી-કાયાથી કે ભતે કરવું કે બીજા પાસે કરાવવું કે કરનારને અનુમતિ આપવી—એ ત્રણે પ્રકારે સંયમથી રહિત છે, વિરતિથી રહિત છે, એકંત હિંસા કરનાર તથા એકંત અજીવ છે. પરંતુ જેને જીવ વગેરેનું જ્ઞાન છે, તે તેમની હિંસા ન કરવાનું વ્રત લે, તો તેનું જ વ્રત સુવ્રત છે, તથા તે સર્વ જૂત-પ્રાણીમાં બધી રીતે સંયત, વિરત, પાપ-કર્મ વિનાનો, કર્મબંધ વિનાનો, સંવર યુક્ત, એકંત અહિંસક તથા પંડિત છે.”

(શ્રી ભગવતીસાર, પૃષ્ઠ ૩૦-૩૧)

જેમ ભગવાને અહિંસાના યથાર્થ આચરણ માટે જ્ઞાનની અનિવાર્યતા બતાવી તેમ, એ જ વાત બધાં વ્રતો, નિયમો, આચારો વગેરેને પણ લાગુ પાડીને કહેવું હોય તો એમ કહી શકાય કે, પ્રવૃત્તિમાત્રમાં પહેલી જરૂર જ્ઞાનની—સાચી સમજણની—પડે છે; આટલું જ શા માટે, નિવૃત્તિ તરફ વળવું હોય તો પણ જ્ઞાનની અને સારાસારના વિવેકની પહેલી જરૂર રહે છે. મતલબ કે સાચી સમજણ વગરની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિનું પરિણામ રેતીમે પીલવા જેવું કે પાણીને વલોવવા જેવું નકામું આવે છે; અને ક્યારેક તો સાચી દિશાના જ્ઞાન વગર ખોટી દિશામાં ચાલનાર જેમ પોતાના ઇષ્ટ સ્થાનની નજીક પહોંચવાને બદલે એનાથી વધુ ને વધુ દૂર જતો જાય છે, એમ એનું પરિણામ ધાર્યા કરતાં સાવ ઊંધું સુધ્ધાં આવે છે. આવું ન બને અને આદરેલ પ્રયત્ન દ્વારા હાથ ધરેલ કાર્ય ધારણા મુજબ સફળ રીતે પાર પડે એ માટે, તેમ જ જીવનવિકાસના માર્ગે ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ થઈ શકે એ માટે પણ, જ્ઞાનની પહેલી જરૂર પડે છે. માળાના બધા મણકા જેમ દોરાથી પરોવાયેલા હોય છે, એમ પ્રવૃત્તિમાત્રની સફળતા જ્ઞાનના સૂત્રથી પરોવાયેલી છે. જે એ સૂત્રને આવ-કારી અને સાચવી જાણે છે, એ પોતાના જીવનને સફળતાથી સમૃદ્ધ બનાવી શકે છે.

જ્ઞાનનો મહિમા આવો સર્વવ્યાપી અને અપાર હોવાને લીધે જ તત્ત્વદ્રષ્ટાઓએ એને જુદી જુદી ઉત્તમોત્તમ ઉપમાઓથી બિરહાવ્યું છે. કોઈકે એને પ્રકાશ રેલાવનાર^૧ કહ્યું તો કોઈકે એને સૂર્યની ઉપમા^૨ આપીને એનો મહિમા વર્ણવ્યો. કોઈએ એને સર્વશ્રેષ્ઠ સંપત્તિ^૩ કહ્યું, કેઈકે અમૃત^૪ કહ્યું તો વળી કોઈએ પરમ પવિત્ર^૫ તરીકે એનું ગુણકીર્તન કર્યું.

જ્ઞાનની શાખા-પ્રશાખાએનો કોઈ પાર નથી. એમાં પારમાર્થિક જ્ઞાન (પરા વિદ્યા) અને અપારમાર્થિક-વ્યાવહારિક જ્ઞાન (અપરા વિદ્યા) એ બન્નેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એટલે જ્ઞાનના પ્રત્યેક અંશ તરફ અને જ્ઞાનની બધી શાખા-પ્રશાખાઓ તરફ બહુમાનનો

૧. નાળં પયાસગં । ૨. નમો નમો નાળદિવાયરસસ ।

૩. વિદ્યાધનં સર્વધનપ્રધાનમ્ । ૪. અમૃતં તુ વિદ્યા । વિદ્યાયાઽમૃતમશ્રુતે ।

૫. ન હિ જ્ઞાનેન સદશં પવિત્રમિદં વિદ્યતે ।

ભાવ રાખવો જરૂરી છે. જે સમાજ, રાષ્ટ્ર કે ધર્મમાં જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની વિધિવિધ શાખા-પ્રશાખાઓનું વ્યાપક અને તલસ્પર્શી ખેડાણ થતું રહે છે તે શક્તિશાળી અને સમૃદ્ધ બનીને પોતાના અસ્તિત્વને જાળવવામાં બનાવે છે, એટલું જ નહીં, વખત આવ્યે એ આગેવાની પણ કરી શકે છે. बुद्धिर्यस्य बलं तस्य । —જેની બુદ્ધિ એનું બળ—એ કથન સાવ સાચું છે. હૃદય અને બુદ્ધિનો વિકાસ કરનાર જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની ઉપાસનામાં જે પાછળ રહે છે તે વિકાસયાત્રામાં પણ પાછળ રહી જાય છે.

[૨]

અંગ્રેજી શાસનકાળ : વિદ્યાવિસ્તારનો યુગ

અંગ્રેજોનો સંપર્ક અને શાસનકાળ હિંદુસ્તાનને માટે ભારે વિલક્ષણ અને અજોડ નીવડ્યો. એ લોકો વેપાર ખેડવા આવ્યા હતા; અને વેપાર ખેડીને બને તેટલું વધુ ધન વિદાયત ભેગું કરવાની એમની નેમ હતી. એ ચકોર લોકોએ એ નેમ પૂરેપૂરી પાર પાડી હતી એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે.

પણ, એથીય આગળ વધીને, ચાણક્યબુદ્ધિના વિચક્ષણ અંગ્રેજોને એ સમજતાં વાર ન લાગી કે અનેક ધર્મ, પંથ, વર્ણ, જાતિ અને નાનાં-મોટાં સંખ્યાબંધ રાજ્યોમાં વહેંચાયેલા હિંદુસ્તાનના વતનીઓને, એક યા બીજા બહાને, આપસઆપસમાં લડાવીને દેશની રાજસત્તા હાથ કરવી, એ આકટેથી મધ ઉતારી લેવા જેવું સહેલું કામ છે. વળી, અત્યાર સુધીના વિદેશી શાસકો કરતાં આ અંગ્રેજ શાસકો કંઈક જુદી જ તાસીરના હતા. બીજા કેટલાય વિદેશી શાસકો ભલે અહીં આવ્યા હતા પરદેશથી, પણ મોટા ભાગના છેવટે હિંદુસ્તાનના વતની બનીને અહીં જ વસી ગયા હતા; જ્યારે અંગ્રેજો તો હંમેશાને માટે ઇંગ્લેંડના વતની રહીને જ હિંદુસ્તાન ઉપર રાજ્ય ચલાવવા આવ્યા હતા; અને એ કાર્ય એમણે સફળતાપૂર્વક કરી બતાવ્યું હતું !

પણ વેપાર અને રાજશાસન બન્નેથી ચડિયાતું લેખાય એવું કામ તો અંગ્રેજોએ ભારતવર્ષના સાંસ્કૃતિક કાયાપલટનું કર્યું—એને મૂંગી, છૂપી અને પ્રશાંત કાંતિ ખુશીથી કહી શકીએ : એની એટલી બધી જાંડી અને વ્યાપક અસર ધીમે ધીમે ભારતની સંસ્કૃતિ ઉપર થઈ છે. અંગ્રેજો પોતાની સાથે એવી અદ્ભુત સંસ્કૃતિ લેતા આવ્યા અને એનો પ્રસાર એમણે એવી તો સિફતથી દેશભરમાં કર્યો કે, પતંગિયાં સામે દોડીને દીવામાં ઝંપલાવે એ રીતે, આપણે ધીમે ધીમે એ સંસ્કૃતિને વશ થતા ગયા, અને આપણી સંસ્કૃતિને વીસરતા ગયા, તે એટલી હદે કે આપણામાંના કેટલાક તો એને હલકી કે નમાલી પણ માનતા થયા ! આજે તો એ પશ્ચિમની ઢળની રહેણીકરણીનો અને ત્યાંની સંસ્કૃતિનો રંગ કેટલો ઘેરો બન્યો છે, એ વાત હવે સમજાવવા જેવી રહી નથી. ઘરના નાના સરખા રસોડાથી લઈને તે લોકસભાના સુવિશાળ સભાખંડ સુધી જ્યાં જુઓ ત્યાં એની જ અસર વ્યાપેલી દેખાય છે.

અંગ્રેજોની સંસ્કૃતિનું ભારતમાં ગૌરવ વધારવામાં અને ભારતીય જનસમૂહ ઉપર એની ઘેરી અસર પાડવામાં તેમ જ અંગ્રેજી રાજશાસનને મજબૂત બનાવવામાં જેમ

ખ્રિસ્તી ધર્મની ધર્માતરની પ્રવૃત્તિએ ઘણો મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે, તેમ અંગ્રેજી ભાષાએ તથા અંગ્રેજી ઢબની શિક્ષણપદ્ધતિએ પણ એટલો જ અમત્યનો હિસ્સો આપ્યો છે.

અંગ્રેજ શાસકોની એક ખૂબી એ હતી કે રાજ્યશાસનના પાયારૂપ કે ચાવીરૂપ સત્તા-સ્થાનો પોતાને કબજે રાખીને બાકીનાં સ્થાનોમાં હિંદુસ્તાનીઓ દ્વારા કામ ચલાવવું. આ માટે પોતાની શાસનપદ્ધતિમાં ઉપયોગી થઈ શકે એવા માણસો હજારોની સંખ્યામાં તૈયાર કરવાનું જરૂરી હતું. આ જરૂરિયાતને પૂરી કરવા માટે અંગ્રેજી શિક્ષણપદ્ધતિ અને અંગ્રેજી ભાષાનું શિક્ષણ દેશમાં શરૂ કરવાનું એમને અનિવાર્ય લાગ્યું. લૉર્ડ મેકોલેએ આ વાતની પ્રબળ રીતે રજૂઆત કરતાં સને ૧૮૩૪માં કહ્યું હતું કે—

“આપણે હિંદુસ્તાનમાં એક એવો વર્ગ પેદા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જેમના ઉપર આપણે રાજ્ય ચલાવીએ છીએ એવા અસંખ્ય હિંદી લોકો તથા આપણી વચ્ચે એ વર્ગ સમજાવટનું કાર્ય કરે. આ લોકો એવા હોવા જોઈએ કે તેઓ કેવળ લોહી અને રંગની દૃષ્ટિએ જ માત્ર હિંદી હોય, પરંતુ રુચિ, ભાષા, વિચારો અને ભાવનાની દૃષ્ટિએ તો અંગ્રેજ બની ગયા હોય.”^૧

લૉર્ડ મેકોલેના આ સૂચનને અમલી બનાવવા માટે લૉર્ડ બેન્ટિનકે એક જ વર્ષ પછી, સને ૧૮૩૫માં, હુકમ કર્યો કે—

“જેટલી રકમ ફળવણી માટે મંજૂર કરવામાં આવે તે બધી અંગ્રેજી ફળવણી ઉપર જ વપરાય, એ એનો સારામાં સારો ઉપયોગ છે.”^૨

આ હુકમના અમલનું પરિણામ માત્ર પંદર-સત્તર વર્ષમાં જ લૉર્ડ મેકોલેની ધારણાને સાચી ઠરાવતું કેવું આવ્યું તે પ્રોફેસર એમ. એચ. વિલ્સનના પાર્લામેન્ટની સિલેક્ટ કમીટી સમક્ષના નીચેના ઉદ્દગારો ઉપરથી ખરાબર જાણી શકાય છે. તેઓએ કહ્યું કે—

“ખરું જોતાં, આપણે અંગ્રેજી લખી-વાંચી જાણનારાઓની એક જ્ઞાતિ બનાવી દીધી છે. આ વર્ગ એવો જીવો થયો છે કે જેને પોતાના દેશવાસીઓ પ્રત્યે બિચકુલ સહાનુભૂતિ નથી; અથવા છે તો ખુબ જ ઓછી છે.”^૩

આ રીતે ધીમે ધીમે ભારતની પોતાની શિક્ષણપદ્ધતિ અસ્ત થતી ગઈ; અને અંગ્રેજી ભાષા અને અંગ્રેજી ઢબનું શિક્ષણ દેશમાં ફેલાતાં ગયાં. પરદેશી શાસન સામેના ૧૮૫૭ ના બળવાના ઐતિહાસિક વર્ષમાં જ અંગ્રેજોએ ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિ અને સંસ્કૃતિ ઉપર વધારે પ્રબળ આક્રમણ કરવાનું પગલું ભર્યું : એ જ વર્ષમાં કલકત્તા, મુંબઈ અને મદ્રાસમાં સરકારી યુનિવર્સિટીઓ સ્થાપવાનો કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખરી રીતે તો ઓગણીસમી સદીની પહેલી પચીસીમાં જ અંગ્રેજીના પ્રવેશના શ્રીગણેશ મંડાઈ ગયા હતા : સને ૧૮૧૪માં ખ્રિસ્તી પાઠરીઓને મુંબઈમાં અંગ્રેજી શાળા ખોલવાની મંજૂરી મળી ચૂકી હતી. રાજ રામમોહનરાયના પ્રયાસથી કલકત્તામાં સને ૧૮૧૭માં અંગ્રેજી શાળા શરૂ થઈ હતી. ગુજરાતમાં સને ૧૮૨૦થી અંગ્રેજી શિક્ષણ શરૂ થયું હતું. સુરતની અંગ્રેજી શાળા સને ૧૮૪૨ માં શરૂ થઈ હતી. વડોદરા, અમદાવાદ, ભોવનગર અને જૂનાગઢની કોલેજો સને ૧૮૫૭ પછી સ્થપાઈ હતી.

દેશમાં, આ રીતે, અંગ્રેજી શિક્ષણ અને અંગ્રેજી ઢબની રહેણીકરણી પોતાનો વિસ્તાર કરી રહ્યાં હતાં, તેની સાથેસાથ સમુદ્રયાત્રા કરીને વિશેષ અભ્યાસ માટે પરદેશ જવાનાં પ્રસંગો પણ વધતા જતા હતા.

આનું એક પરિણામ તો અંગ્રેજોની ધારણા મુજબ જ આવ્યું : કેવળ રાજ્યસંચાલનમાં પૂરેપૂરા વફાદાર જ નહીં પણ અંગ્રેજોની રહેણીકરણીનો જ્યજ્યકાર બોલાવનારાઓનો એક આખો વર્ગ ઊભો થયો. પણ એનું બીજું પરિણામ, ગુલાબની સાથેસાથ કાંટા પણ ઊગી નીકળે એમ, એમની ધારણાથી ઊલટું પણ આવ્યું : ૧૮૫૭નો ઐતિહાસિક બળવો ધારણા મુજબ સફળ ન થવા છતાં તે વખતે દેશમાં સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી અને વિદેશી શાસનના વિરોધીઓની સંખ્યા કંઈ જેવી તેવી ન હતી; એમાં જેઓ પરદેશમાં અભ્યાસ કરવા ગયા હતા અને સ્વતંત્રતાનું મહત્ત્વ અને પરતંત્રતાનું કલંક વધારે સ્પષ્ટપણે સ્પષ્ટમજતા થયા હતા, એમનું બળ ઉમેરાયું : પરિણામે અંગ્રેજી રાજશાસન સામેનો વિરોધ વિશેષ પ્રબળ બનવા લાગ્યો.

અંગ્રેજી ભાષા અને અંગ્રેજી ઢબની શિક્ષણપદ્ધતિનું ત્રીજું પરિણામ વળી આ એ પરિણામો કરતાંય વધારે વ્યાપક, વધારે ચિરસ્થાયી અને વધારે અસરકારક આવ્યું; તે એ કે કોલેજો અને વિશ્વવિદ્યાલયોમાં જુદા જુદા વિષયોનું ખેડાણ થવા લાગ્યું; તેમાં વળી ભારતીય ધર્મો, દર્શન, સંસ્કૃતિ, ઇતિહાસ અને કળા જેવા ભારતના પોતાના જ વિષયોમાં વિદેશના વિદ્વાનો નિપુણતા મેળવીને આપણને એ એવી અનોખી આકર્ષક દ્રષ્ટિ શીખવવા લાગ્યા કે એથી, આપણા વિદ્યાર્થીઓ તો ઠીક, આપણા નામાંકિત વિદ્વાનો પણ મુગ્ધ બની ગયા. અને તેઓ એ વિદેશી વિદ્વાનોએ દર્શાવેલી સંશોધન-સંપાદનની પદ્ધતિનું ઉમળકાપૂર્વક સ્વાગત અને અનુકરણ કરવા લાગ્યા. ભારતીય સંસ્કૃતિના વ્યાપક અને તલસ્પર્શી, તુલનાત્મક અને ઐતિહાસિક અધ્યયન-અધ્યાપન તેમ જ સંશોધન-સંપાદનની આ પ્રક્રિયાના પરિણામરૂપે વેદોનું સૌપહેલું મુદ્રણ-પ્રકાશન પરદેશમાં થયું.^૧ વળી જૈનધર્મના પિટકોર અને જૈનધર્મના આગમગ્રંથો^૩ તરફ પણ વિદેશના વિદ્વાનો આ અરસામાં જ આકર્ષાયા. અને એ ક્ષેત્રમાં એમણે એવું મહત્ત્વનું અને મૌલિક કે પાયાનું કંઈ શકાય એવું કામ કર્યું કે જે આજે પણ નમૂનારૂપ અને માર્ગદર્શક બની શકે એવું કહેવાય છે. આની સાથેસાથ વિદેશી સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના અધ્યયન તરફ પણ આપણા દેશના વિદ્વાનો સારા પ્રમાણમાં આકર્ષાયા.

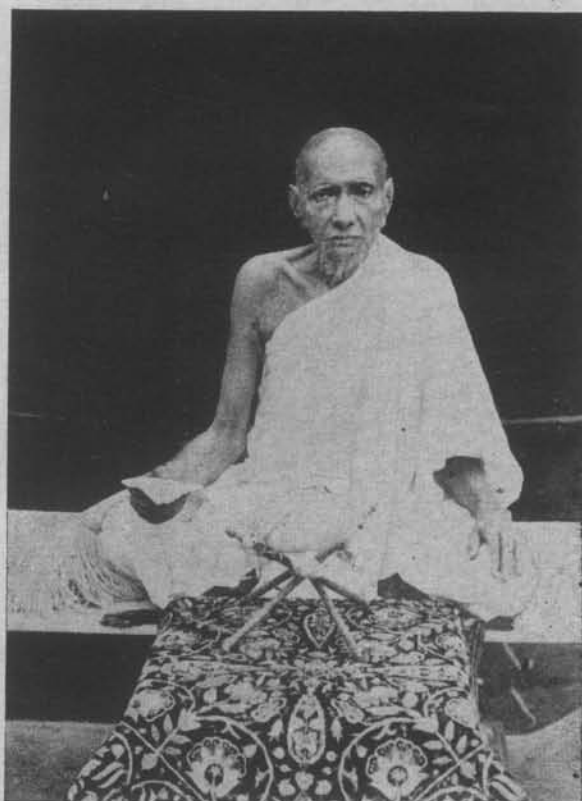
૧. ઋગ્વેદના પ્રથમ અષ્ટકનો લેટિન અનુવાદ શ્રી એફ. રૉબન નામે વિદ્વાને છેક સને ૧૮૩૭માં કર્યો હતો. સંપૂર્ણ ઋગ્વેદનો જર્મન અનુવાદ શ્રી એ. લુડ્વિગ નામે વિદ્વાને સને ૧૮૭૬માં કર્યો હતો. વલ્કુર્વેદનું સંપાદન પ્રો. એ. વેબર દ્વારા સને ૧૮૪૯-૫૨માં થયું હતું. પ્રો. મેક્સમુલ્લરનું આ ક્ષેત્રનું કામ તે પછી આવે.

૨. વિનયપિટકનું સંપાદન એચ. આલ્ફ્રેડનબર્ગ નામના વિદ્વાને સને ૧૮૭૬માં કરીને એને રામન-સિખિત્રા ઉપાધ્યું હતું.

૩. કલ્પસૂત્ર અને નવતરત્તનો અનુવાદ શ્રી જે. સ્ટીવન્સન નામે વિદ્વાને સને ૧૮૪૮માં કર્યો હતો. આચાર્ય અને કલ્પસૂત્રનો અનુવાદ ડૉ. હર્મન : જોહાન્નાએ કર્યો હતો; અને તે સને ૧૮૮૪માં “સેકેડ બુક ઓફ ધી ઇસ્ટ” નામે ગ્રંથમાળાના ૨૨મા ગ્રંથરૂપે પ્રગટ થયો હતો.

ન્યાયાંભોનિધિ, યુગદ્રષ્ટા
પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયનંદસૂરિજી (આત્મારામજી) મહારાજ

સ્વ. પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ

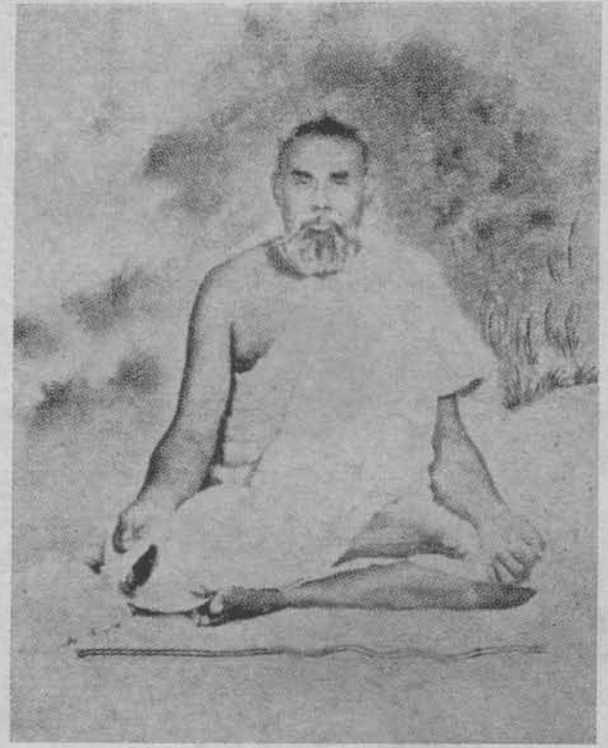
સ્વ. મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ

સ્વ. પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયલલિતસૂરિજી મહારાજ

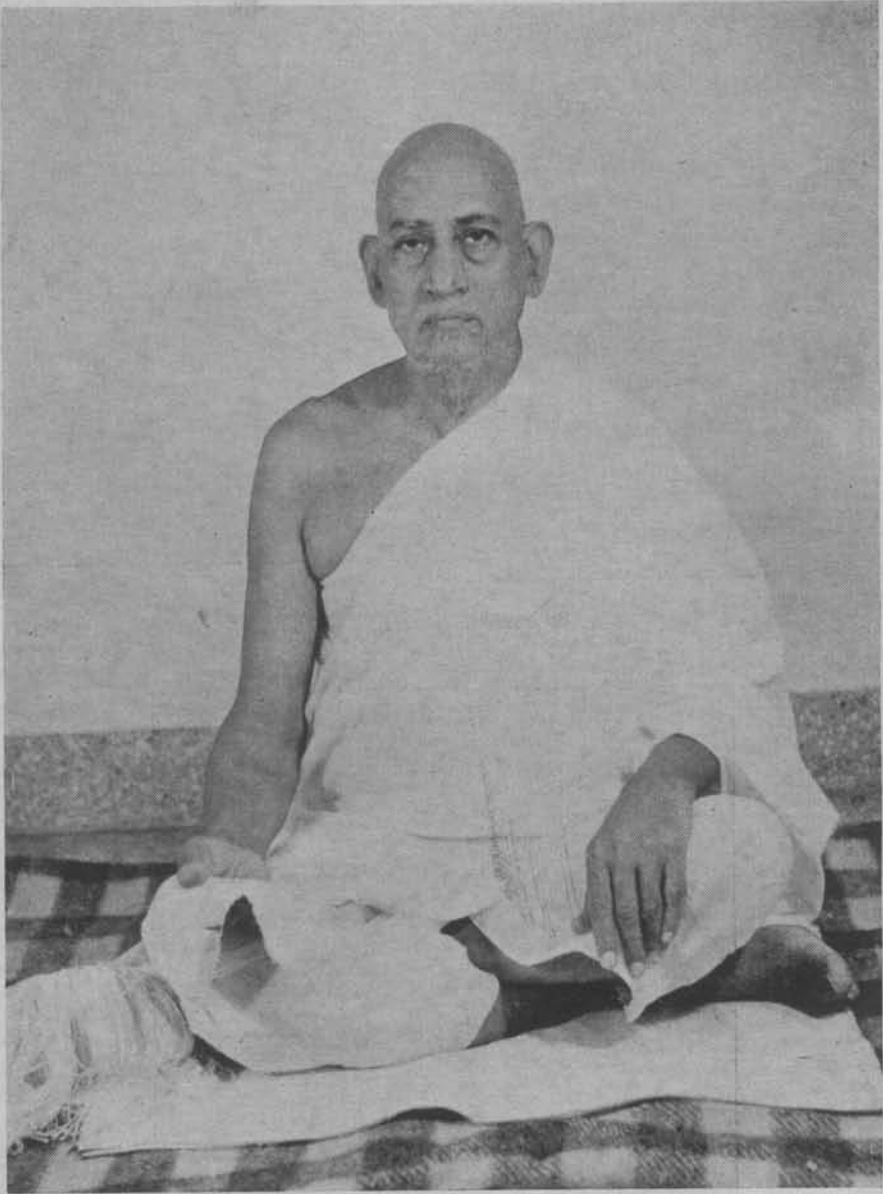
પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિભટ્ટ મહારાજ

પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયપૂર્ણાનંદસૂરિભટ્ટ મહારાજ

પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયવિકાસચંદ્રસૂરિભટ્ટ મહારાજ

આગમ પ્રકાશન યોજનાના પ્રણેતા અને મુખ્ય સંપાદક
પૂજ્ય આગમ પ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ

સમય વીતતો ગયો તેમ તેમ એક બાબુ જેમ વિનયન, વિજ્ઞાન, વાણિજ્ય, ઇજનેરી, દાકતરી, ભૂસ્તરવિદ્યા, કૃષિવિદ્યા જેવા નવા નવા વિષયોના અધ્યયનની ભોગવાઈઓ વધતી ગઈ, તેમ બીજી બાબુ એવા વિષયોનું અધ્યયન કરનારાઓની સંખ્યામાં પણ વધારો થતો ગયો. આ વિદ્યાર્થીઓ અમુક જ્ઞાતિ, અમુક વર્ણ કે અમુક ધર્મના જ હતા એવું નહીં, પણ એમાં બધી જ્ઞાતિઓ, બધા વર્ણો અને બધા ધર્મોના છાત્રોને સમાન રીતે આવકાર મળતો હતો. ઉપરાંત, એમાં કન્યાઓને પણ ધીમે ધીમે સ્થાન મળતું જતું હતું. પરિણામે થોડાક દાયકામાં જ વિદ્યાઅધ્યયનના ક્ષેત્રમાં જ્ઞાતિ, વર્ણ કે ધર્મગત વિશિષ્ટતાને કોઈ સ્થાન રહેવાનું ન હતું : જેને જે વિષયનું અધ્યયન કરવું હોય તે સુક્ત મને તે વિષયનું અધ્યયન લેશ પણ રોકટોક વગર કરી શકે—એવો વિદ્યાસુક્તિનો નવો યુગ થોડાંક વર્ષોમાં જ ભોગવાનો હતો.

શાસ્ત્રીય તેમ જ બીજી બધી વિદ્યાઓના અધ્યયનની આવી—હિન્દુસ્તાનના શિક્ષણના ઇતિહાસમાં કંઈક અ-પૂર્વ કહી શકાય એવી—મોકળાશનું સ્વાભાવિક પરિણામ નજીકના ભવિષ્યમાં જ એવું આવવાનું હતું કે, જેમ વિદ્યા-ઉપાર્જન જ્ઞાતિ, વર્ણ, ધર્મ કે પુરુષ-સ્ત્રી-પણના પુરાણા વાડાઓથી મુક્ત બનીને સર્વજનસુલભ બનવાનું હતું, તેમ હુન્નર-ઉદ્યોગ કે વેપાર-વણજ દ્વારા થતું અર્થોપાર્જન પણ વધુ વખત સુધી હવે જ્ઞાતિ, વર્ણ કે ધર્મનિષ્ઠ રહી શકવાનું ન હતું. વીરમોગ્યા વસુન્ધરાની જેમ હવેનો યંત્રપ્રધાન યુગ એવો આવવાનો હતો કે જે કોઈ નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયત્ન કરે એના ઉપર સરસ્વતી અને લક્ષ્મીદેવીની કૃપા વરસવાની હતી !

આવા સમયમાં એ સમાજ જ પ્રગતિશીલ બની શકવાનો હતો કે જેને યુગદ્રષ્ટા જ્યોતિર્ધર મહાપુરુષનું સમયાનુરૂપ માર્ગદર્શન મળે, અને જે એ જ્યોતિર્ધરની આર્ષ વાણી ઝીલીને પોતાની ઊછરતી પેઢીને વિદ્યા અને હુન્નર-ઉદ્યોગનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં નિપુણ બનાવવા નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયત્નશીલ બને.

જૈન સમાજ પોતાના ઉજ્જવળ ભાવી માટે આવા જ કોઈક જ્યોતિર્ધરના માર્ગદર્શનની રાહ જોતો હતો : એવો એ યુગ હતો.

[૩]

જ્યોતિર્ધરનું યુગદર્શન

પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનંદસૂરીશ્વરજી અપરનામ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ પંજાબની ધરતીના, સમસ્ત ભારતના ગૌરવ સમા, સપૂત હતા. તે કાળે જૈન સંઘના તો તેઓ મુખ્ય અધિનાયક જ હતા. એક સમર્થ યુગદ્રષ્ટા તરીકે, આવતા સમયનાં એંધાણ કળી જઈને, જૈન ધર્મ અને સંઘના યોગક્ષેમ માટે એમણે જે પુરુષાર્થ કર્યો અને જે માર્ગદર્શન આપ્યું એ ઇતિહાસની એક અમર કહાની બની રહે એવાં છે. એમના એ પ્રયત્નનાં મધુર ફળ આજે પણ જૈન સંઘ આસ્વાદી રહ્યો છે—એમના પ્રયત્ન અને માર્ગદર્શનમાં એટલી દૂરંદેશી, કલ્યાણભાવના અને ધર્મની ધગશ ભરેલી હતી. એમનો આ ઉપકાર જૈન સંઘ ક્યારેય વીસરી શકે નહીં. એ જ્યોતિર્ધરનું નામ અને કામ સૈકાઓ સુધી પ્રેરણા આપતું રહે એવું છે.

શ્રી આત્મારામજી મહારાજની વિદ્વત્તા વિદ્વાનોમાં માગ મુકાવે એવી હતી. તેઓના રોમરોમમાં નૈન સંઘના અભ્યુદયની ભાવના ધબકતી હતી, અને તેઓ આગામી યુગનું સ્પષ્ટ દર્શન કરી શકતા હતા. ન ધર્મો ધાર્મિકૈર્લિના ।—ધર્મ પોતાનું અસ્તિત્વ એના અનુયાયીઓમાં જ ટકાવી શકે છે—એ વાતનું હાર્દ તેઓશ્રી બરાબર સમજતા હતા. અંગ્રેજોના શાસનકાળ દરમ્યાન કાંતિ કહી શકાય એટલું વ્યાપક પરિવર્તન સમાજવ્યવસ્થામાં પ્રવેશી ગયું હતું; અને પોતાના વર્ચસ્વને ટકાવી રાખવા માટે દરેક વર્ણ, જ્ઞાતિ અને સમાજે વ્યાપક વિદ્યાધ્યયનનો આશ્રય લીધા વગર ચાલવાનું ન હતું. અગમચેતી વાપરીને આ દિશામાં વહેલાં પ્રયત્નશીલ થનાર સમાજ વહેલો શક્તિશાળી અને સમૃદ્ધ બની શકવાનો હતો: આત્મારામજી મહારાજની ચકોર બુદ્ધિએ આ વાત બરાબર સમજી લીધી હતી. અને તેથી જ નૈન સમાજ વિદ્યાસાધનામાં પછાત ન રહેતાં પ્રગતિશીલ બને એવી એમની તીવ્ર ઝંખના હતી, અને પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં એ માટે પ્રયત્ન કરવાની એમની તમન્ના પણ હતી.

સમાજ તથા વ્યક્તિના વિકાસને માટે જેમ એક બાબુ દેવમંદિરોની જરૂર હતી, તેમ બીજી બાબુ સરસ્વતીમંદિરોની પણ એટલી જ જરૂર હતી, એ રહસ્ય તેઓ બરાબર બાણતા હતા. આ સમાજહિતૈષી આચાર્યશ્રીની વિદ્યાપ્રસારની તીવ્ર ઝંખનાનો કંઈક ખ્યાલ ‘નવયુગનિર્માતા’ અંથમાંના (પૃ. ૪૦૯) નિમ્ન પ્રસંગ ઉપરથી પણ મળી રહે છે. એ ચાલુગાર પ્રસંગ કહે છે કે—

“જ્યારે આચાર્યશ્રી (વિ. સં. ૧૯૫૨માં) લુધિયાનામાં બિરાજતા હતા ત્યારે એમના શ્રદ્ધાળુ એક ક્ષત્રિયે એમને કહ્યું: ‘આપ મંદિરો બનાવરાવી રહ્યા છો એ તો સારું છે, પરંતુ એની શ્રદ્ધાપૂર્વક પૂજન કરનારાઓ પેદા કરવા માટે આપે સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપના તરફ પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ.’ આના જવાબમાં આચાર્યશ્રીએ ફરમાવ્યું કે ‘પ્રિય ભાઈ, તમારું કહેવું સાચું છે; હું પણ આ વાત સમજું છું. પરંતુ સૌપહેલાં આમની—શ્રાવકોની શ્રદ્ધાને સ્થિર કરવા માટે આ મંદિરોની જરૂર હતી; તેથી એ કામ તો હવે પ્રાયઃ પૂરું થઈ ગયું છે; અને એમાં જે કંઈ ખામી છે તે પણ ધીમે ધીમે પૂરી થઈ જશે. હવે હું સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપના તરફ જ વિશેષ ધ્યાન આપવાનો પ્રયત્ન કરીશ. આને માટે આખા પંચમર્મા ગુજરાનવાલા જ વધારે ઉપયોગી થઈ શકે એમ છે. હવે હું એ બાબુ જ નિહાર કરી રહ્યો છું. જે આયુષ્ય સાથે આપ્યો તો વૈશ્વાખ મહિતામાં સનખનરાની પ્રતિષ્ઠા કરીને સીધો ગુજરાનવાલા પહોંચીશ અને પહેલાં આ કામને જ હાથ ધરવાનો પ્રયત્ન કરીશ.”

લુધિયાનામાં ઉપરનો પ્રસંગ બન્યો તેના આગલે વર્ષે, અંબાલાથી વિ. સં. ૧૯૫૧ના ભરફરવા સુદિ ૧૩ ને સોમવારના રોજ, શ્રી આત્મારામજી મહારાજે, મુંબઈમાં શેઠ શ્રી ફકીરચંદ પ્રેમચંદ રાયચંદ આદિ સકળ સંઘ ઉપર ખામણુનો પત્ર લખતાં, મુંબઈમાં નૈન કોલેજ સ્થાપવાની વાત અંગે પોતાની ખુશાલી દર્શાવતાં લખ્યું હતું કે—

“શહેર અંબાલા—પૂજ્યપાદ શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રીમદ્ વિજ્ઞાનંદસૂરીશ્વરજી (આત્મારામજી) મહારાજજીના તરફથી ધર્મલાભ વાંચજે—

“મુંબઈ બંદર—શ્રાવક પુણ્યપ્રભાવક દેવચુરુભક્તિકારક શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદ રાયચંદજી વિગેરે સકળ શ્રીસંઘ યોગ્ય—.....

“પ્રથમ હમોને અમરચંદ પિ. પરમારના કાળથી સમાચાર મળ્યા હતા કે “અત્રે શ્રીસંઘની એક જૈન કોલેજ ખોલવાની મરજી થઈ છે અને તેના ફંડને માટે ગોઠવણ પણ થવા લાગી છે, હેતુ મહત્તમ પડયું છે.” આ વાત વાંચી હમારા દિલમાં એટલો ઉત્સાહ પેદા થયો હતો કે તે જ્ઞાની મહારાજજી જાને છે; પરંતુ હવે તે વિચાર પરિપૂર્ણ કરી હમારા ઉત્સાહને વૃદ્ધિ કરી તથા જૈન ધર્મને ઝંડો ફરકાવશો. આપના જેવા નરતો શ્રીસંઘમાં વિદ્યમાન છે, જે ધારે તે કરી શકે એમ છે, માટે આ કામ પૂરું કરી જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરી જૈન ધર્મના અસલ તરતો પ્રકાશ કરી, એ જ વારંવાર હમારું કહેવું તથા લખવું છે.”

(‘આચાર્ય શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રંથ,’ પૃ. ૩૭)

જૈન સંઘમાં જ્ઞાનોપાસનાની અભિવૃદ્ધિ થાય એ માટે આચાર્યશ્રીની અંખના કેટલી તીવ્ર હતી તે આ ઉપરથી પણ સમજી શકાય છે. પરંતુ, કમનસીબે, આચાર્ય મહારાજશ્રી પોતાના આ મનોરથોને મૂર્ત કરવાનો સક્રિય પ્રયત્ન કરે તે પહેલાં જ, વિ. સં. ૧૯૫૩ (ગુજરાતી ૧૯૫૨)ના જેઠ સુદિ ૭ની પાછલી રાત્રે, ગુજરાનવાલામાં, તેઓનો સ્વર્ગવાસ થયો; અને જ્ઞાનવિસ્તારના એમના મનોરથો અધૂરા રહી ગયા!

પરંતુ કાળધર્મ પામવાની થોડીક ક્ષણો પહેલાં જ, મુનિશ્રી વલ્લભવિજયજી, જેઓ આચાર્યશ્રીના શિષ્યના પ્રશિષ્ય થતા હતા, અને જેમના ઉપર આત્મારામજી મહારાજને અપાર હેત અને શાસનના ઉજ્જવળ લાવી માટે અખૂટ આશા-શ્રદ્ધા હતી, એમની સાથેના અંતિમ વાર્તાલાપમાં પણ આચાર્ય મહારાજે સરસ્વતી-મંદિરો જિભાં કરવાની પોતાની લાવનાનું પુનરુચ્ચારણ કર્યું હતું. આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં ‘નવયુગનિર્માતા’ પુસ્તક (પૃ. ૪૧૧)માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“તમને સૌને મારું છેલ્લું નિવેદન એ જ છે કે મારાં અધુરાં રહેલાં કામ તમે પૂરાં કરવાનો પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કરજો અને આપસમાં સુમેળ રાખજો કેટલીક ક્ષણો પછી એમણે આંખો ઉઘાડી અને સામે બેઠેલા સાધુઓ તથા શ્રાવક તરફ તરત નાખી; અને આ સેવકને બોલાવીને કહ્યું: ‘વલ્લભ! લુપિયાનામાં થયેલી વાત યાદ છે?’ મેં રૂંધાયેલા રરરે જવાબ આપ્યો: ‘હા ગુરુદેવ, બરાબર યાદ છે?’ ગુરુદેવે કહ્યું: ‘એનું પૂરેપૂરું ધ્યાન રાખજે. જ્ઞાન વિના લોકો ધર્મને નહીં સમજી શકે.’ ‘બહુ સારું ગુરુદેવ!’ પરંતુ હું આટલું કહી શક્યો એટલામાં તો ‘લ્યો ભાઈ, હવે અમે રવાના થઈએ છીએ અને સૌને ખમાવીએ છીએ; ઓ અહાં ન’—એટલું કહીને તેઓ સદાને માટે અંતર્ધાન થઈ ગયા.”

યુગદ્રષ્ટા જ્યોતિર્ધરનું જીવન સાઠે વર્ષે સંકેલાઈ ગયું! પણ એમની આ અંખનામાં વિદ્યાલય જેવાં સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપનાનાં ચેતનવંતાં બીજો છુપાયો હતાં. એ બીજોમાં કર્તવ્યનિષ્ઠાનાં ખાતર-પાણી નાખીને શ્રી આત્મારામજીના મહારાજના વિદ્યાવિસ્તારના મનોરથોને સફળ બનાવનાર સમર્થ સંદેશવાહકની પ્રેરણાની જૈન સંઘ આતુરતાપૂર્વક પ્રતીક્ષા કરી રહ્યો.

[૪]

યુગદ્રષ્ટાના સંદેશવાહક

વીરભૂમિ પંખામની વિભૂતિએ સેવેલા સરસ્વતી-મંદિરની સ્થાપનાના મનોરથોને પૂરા કરવાનો કળશ ગરવી ચૂર્ચર ભૂમિની વિભૂતિને માથે ઢોળાવાનો હતો. સૂરિપ્રવર

આત્મારામજી મહારાજના સાન્નિધ્યમાં અને એમના હાથે જ મુનિ વલ્લભવિજયજી આ માટે સજ્જ થઈ રહ્યા હતા.

આમ જોઈએ તો મુનિ વલ્લભવિજયજી આત્મારામજી મહારાજના શિષ્ય મુનિ લક્ષ્મીવિજયજીના શિષ્ય મુનિ હર્ષવિજયજીના શિષ્ય હતા. પણ અંતરનો સ્નેહતાંતુ ક્યારેક નજીકના કે દૂરના સગપણની ખેવના કરતો નથી; અંતર આપમેળે જ પોતાના સ્નેહ-ભાજનને શોધી લે છે. વડદાદાગુરુ શ્રી આત્મારામજી મહારાજની અવિરત સેવા કરીને મુનિ વલ્લભવિજયજી એમના અપાર વાત્સલ્યના અધિકારી બની ગયા હતા.

આવા મહાન યુગદ્રષ્ટા જ્યોતિર્ધરની સેવા કરવાનો અને એમના સાન્નિધ્યમાં રહેવાનો લાલ તો મુનિ વલ્લભવિજયને માત્ર ૮-૯ વર્ષ જ મળ્યો હતો; પણ જાણે એ એ આત્માઓ જુગજુગજૂની ધર્મસગાઈની પવિત્ર ગાંઠે બંધાયેલા હોય એવી એકરૂપતા એમની વચ્ચે પ્રવર્તતી હતી. આત્મારામજી મહારાજને મુનિ વલ્લભવિજયજીની કાર્યશક્તિ, કાર્યનિષ્ઠા, શાસનભક્તિ, સૂઝ અને શાણપણમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી; તેથી જ તો એમણે પંબબની ધર્મભક્તિનું જતન કરવાનું અને ઠેર ઠેર સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપના કરવાનું યુગકર્તવ્ય એમને ભળાવ્યું હતું—જાણે એમને પોતાના સંદેશવાહક કે ધર્મપ્રતિનિધિ જ નીમ્યા હતા.

મુનિ વલ્લભવિજયજીએ પણ પોતાના શિરછત્રે પોતાના શિરે નાખેલી આ જવાબ-દારીને સવાઈ રીતે પૂરી કરી બતાવીને પોતાના જીવનને કૃતાર્થ બનાવ્યું હતું અને શાસનની તેમ જ સમાજની શોભા અને શક્તિમાં ઘણો વધારો કરી બતાવ્યો હતો.

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીની જીવનગાથા વાંચનાર સૌ કોઈ એ કબૂલ કરશે કે, શુરુ વલ્લભે પંબબની ધર્મભાવનાનું પૂરેપૂરું જતન કર્યું હતું એટલું જ નહીં, પંબબ-વાસીઓની ધર્મભાવનાની ફૂલવેલને ખૂબ વિકસાવી હતી. પંબબ જૈન સંઘની પ્રત્યેક વ્યક્તિના અંતરમાં આજે પણ શુરુ વલ્લભ પ્રત્યે અપાર ભક્તિની ગંગા વહી રહી છે.

વળી, આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીએ ઠેર ઠેર સરસ્વતી-મંદિરો ઊભાં કરીને જૈન સંઘમાં વિદ્યાની ગંગા વહાવવાનો જે ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે, તે વીસર્યો વીસરાય એવો નથી. અને જૈન ધર્મ અને સંઘના આધારરૂપ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓના ઉત્કર્ષ માટે સતત ચિંતા સેવીને અને પ્રેરણા આપીને એમણે જે કાર્ય કરી બતાવ્યું તેથી તો તેઓ જૈન સંઘના સુખદુઃખના શાથી એવા સાચા અને આદર્શ ધર્મગુરુ બની શક્યા હતા : એમના રોમરોમમાં જાણે ‘મારો શ્રાવક-શ્રાવિકાનો સંઘ સુખી હોય’—એવો મમતાનો અખૂટ ઝરો વહ્યા કરતો હતો, અને એમના ભલા માટે, ઊંઘ અને આરામને વેગળાં મૂકીને, કાર્ય કરવાની એમને પ્રેરણા આપ્યા કરતો હતો. તેઓ પણ જૈન સંઘના એક સમર્થ યુગપુરુષ જ હતા.*

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સ્થાપના એ યુગદ્રષ્ટા શ્રી આત્મારામજી મહારાજના આ સમર્થ અને યુગવીર સંદેશવાહકની પ્રેરણાનું જ ફળ છે

* આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીનો પરિચય આ ગ્રંથમાં અન્યત્ર આપેલ હોઈ અહીં એમના જીવનની વિષતો આપવામાં આવી નથી.

[૫]

વિદ્યાલયની સ્થાપના

અંગ્રેજી રાજ્યવ્યવસ્થાને કારણે દેશમાં વિવિધ વિષયોના ઉચ્ચ શિક્ષણની શાખાઓ અને સંસ્થાઓ સ્થાપવા લાગી હતી તેમ જ નવી નવી યુનિવર્સિટીઓ પણ અસ્તિત્વમાં આવી હતી. આ સ્થિતિમાં જે સમાજે શિક્ષણક્ષેત્રે સમયની આ પ્રગતિ સાથે પ્રગતિશીલ રહેવું હોય એને માટે પોતાની ઊછરતી પેઢી આવું શિક્ષણ લેવા પ્રેરાય એવી આર્થિક તેમ જ બીજી જોગવાઈઓ કરી આપવી અનિવાર્ય બની ગઈ હતી—સમય પોતે જ બધું શિક્ષણનાં બધાં ક્ષેત્રોને અપનાવવાની હાકલ કરતો હતો.

સમયની આ હાકલ મુંબઈમાં વસતા, પ્રગતિશીલ અને સમાજહિતચિંતક જૈન આગેવાનોના અંતરને સ્પર્શી ગઈ. મુંબઈ શહેર તો આપણા દેશની નાડ સમું પચરંગી અને પ્રગતિશીલ શહેર છે. એના વસનારને દુનિયાભરની પ્રગતિ અને પ્રવૃત્તિનો છેવટે આછોપાતળો પણ ખ્યાલ મળતો જ રહે છે. એટલે તે સમયની પરિસ્થિતિ ઉપરથી મુંબઈના જૈન આગેવાનોને લાગ્યું કે જૈન સમાજને જે અન્ય સમાજોથી પાછળ રહી જતો રોકવો હોય તો સમાજના વિદ્યાર્થીઓ નવી પદ્ધતિનું ઉચ્ચ શિક્ષણ નિશ્ચિત રીતે લઈ શકે એવી વ્યવસ્થા કરવી જ જોઈએ. અને આ માટે તેઓ કંઈક ને કંઈક પણ વ્યવસ્થા ઊભી કરવાનો ગંભીરપણે વિચાર કરતા થયા હતા. શિક્ષણ આપવાના હેતુ અંગે આ મહાનુભાવોની દષ્ટિ કેટલાં સ્પષ્ટ હતી, તે વિદ્યાલયના ચોથા વર્ષના રિપોર્ટના ૨૭મે પાને છપાયેલ આ એક વાક્યથી જ સમજી શકાય એમ છે. એમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“કેળવણીના સંવાદને આપત્તિધર્મ તરીકે સ્વીકારવાનો નથી, પણ સમયધર્મ તરીકે સ્વીકારવાનો છે.”*

વિ. સં. ૧૯૬૮-૬૯ (સને ૧૯૧૨-૧૩) ના અરસાની આ વાત છે.

* વિદ્યાલયના સ્થાપકોનાં અંતરમાં કેળવણીનું મહત્ત્વ કેટલું સ્પષ્ટપણે અંકિત થયેલું હતું તેનો ખ્યાલ વિદ્યાલયના રિપોર્ટોમાંનાં નિમ્ન લખાણો ઉપરથી પણ આવી શકે એમ છે. એ લખાણો કહે છે કે—

“વારંવાર વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે કેળવણી વગર આપણો નિસ્તાર નથી, સંસ્કાર વગર પ્રગતિ નથી, પ્રગતિ વિના જહોજલાલી નથી અને જહોજલાલી વગર અનેક જવાબદારીઓને પહોંચી વળવાનાં સાધનો ઉત્પન્ન થાય તેમ નથી.....

“ગમે કે ન ગમે પણ કેળવણી વગર ચાલે તેમ તો નથી જ. એને સુંદર રીતે સુવાસિત કરશો તો સારાં ફળો મળશે, એને અવગણનાના સ્થાને રાખશો તો એક પ્રચંડ વર્ગ તમારી સામે ઊભો થશે, એને દરિદ્ર સ્થિતિમાં રાખશો તો એનાં ફળ પણ નિર્માલ્ય, તુચ્છ, સડેલાં મળશે. એને પાળી પોષી તંદુસ્ત રાખશો તો એની સંતતિ સુદૃઢ, તંદુસ્ત અને આગામી ચિંતનશીલ ઉત્પન્ન થશે. કેળવણી તરફ પ્રહાર કરવો, કેળવાયલા વર્ગની માત્ર કેળવણી ખાતર જ અવધીરણા કરવી એ મહા તુકશાન કરનાર છે.” (ચોથો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૫-૨૬)

“સમાજની સર્વ ધુંચવણનો નિકાલ અમને કેળવણીના પ્રશ્નના નિકાલમાં લાગે છે. પોતાની જવાબદારી સમજનાર મોટો વર્ગ ઉત્પન્ન થશે સારે પોતાનું હિત કયાં છે અને કેમ સાધી શકાય તે તેઓ

ભોગાનુભોગ વિ. સં. ૧૯૬૯ (સને ૧૯૧૩)ની સાલનું ચોમાસું પૂ. મુનિ શ્રી વલ્લભ-વિજયજી મુંબઈમાં રહ્યા હતા; અને જૈન સંઘમાં સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપના કરવાના મનોરથો એમના અંતરમાં રમતા જ હતા. એટલે એમણે પણ મુંબઈના જૈન આગેવાનોને પોતાના વિશાળ અનુભવનો લાભ આપીને યોગ્ય માર્ગદર્શન કરાવ્યું અને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેની સંસ્થા સ્થાપવાની પ્રબળ પ્રેરણા આપી. આ સંસ્થાનો આકારપ્રકાર કેવો હોવો જોઈએ એ સંબંધી જે નિખાલસ ચર્ચા કરવામાં આવી હતી, એનો કંઈક ખ્યાલ શ્રી મોતીચંદલાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયાના બહુમાન માટે રચવામાં આવેલ સન્માનસંમિતિ તરફથી સને ૧૯૪૯માં કરવામાં આવેલ સન્માન પ્રસંગે શ્રી મોતીચંદલાઈએ ઉચ્ચારેલ નીચેના ઉદ્ઘારો ઉપરથી આવી શકે એમ છે. તેઓએ કહ્યું કે—

“જ્યારે મુંબઈમાં પંજાબ અનુસાર ગુરુકુળ કરવું કે નહિ એની ચર્ચા થઈ હતી (આજથી ૩૪ વર્ષ ઉપર) ત્યારે મેં મારા વિચારો પુરતી છૂટથી જણાવ્યા હતા. મારે મન જૈન કામને કેળવણી જરૂરી છે અને તેમાં જ સમાજનું ગૌરવ છે એમ લાગવાથી હું ગુરુકુળની યોજના વિરુદ્ધ પડ્યો. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી પણ મારી યોજના સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિથી નીરખી રહ્યા.”

(સન્માન સમિતિની કાર્યવાહી, પૃ. ૧૬)

સમાજના આગેવાનોમાં કાર્ય કરવાની શક્તિ અને તમન્ના બન્ને હતાં; એમાં સમય-સ મુનિશ્રીની પ્રબળ પ્રેરણાનું બળ ઉમેરાયું; તેઓ આવી શિક્ષણસંસ્થાની સ્થાપના કરવા માટે કૃતનિશ્ચય બન્યા. અનેક લાવનાશીલ આગેવાનોનું એક એકરાગી જૂથ રચાયું અને ઉચ્ચ શિક્ષણની સંસ્થાની સ્થાપના માટે વાતાવરણ પૂરેપૂરું અનુકૂળ બની ગયું. પરિણામે એક સમયપારખુ અને સંકલ્પાળુના વાંછુ મુનિવરની પ્રેરણા અને અનેક સેવા-પરાયણ આગેવાનોની લાવનાના સંગમતીર્થને આરે વિ. સં. ૧૯૭૦ના ફાગણ સુદ પંચમી ને સોમવાર, તા. ૨-૩-૧૯૧૪ના ચાદગાર દિવસે, મુંબઈમાં જૈન સંઘના વિદ્યાતીર્થ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની મંગલ સ્થાપના થઈ.

શાંધી શકશે. શાસ્ત્રના જાંડા અભ્યાસ, વિચારની ઉદારતા, નિર્માલ્ય બાબતોની ઉપેક્ષા અને સંપ્રદાયના જ્ઞાન સાથે જ્યારે સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ બરાબર થશે ત્યારે જ ઉન્નતિના માર્ગ તરફ આપણે વળ્યું. તેનો રસ્તો વ્યવસ્થાપૂર્વક કેળવણીને માર્ગે પ્રગતિ કરવામાં જ છે. ભણેલ વર્ગ ઉપર આધાર રાખવામાં કદાચ સંકેત થતો હશે, પણ તેના ઉપર જ ભવિષ્યનું મંડાણ છે. કેળવણી કેવી, ક્યાં અને ક્યારે આપવી એ વિચારવાની જરૂર છે પણ એના વગર નહોતે તેમ નથી. શાસ્ત્ર, સંપ્રદાયનું જ્ઞાન અને વર્તમાન કેળવણીના જાંડા અભ્યાસ વગર સમાજના ભવિષ્યનાં કેદો નક્કી કરાય તેમ નથી.” (અગિયારમો રિપોર્ટ, પૃ ૨૬)

“આપણે જેટલા ભાઈઓને ભણવાનું ઉત્તેજન આપીએ તેટલાને આપણે માર્ગે લઈ ચાલીએ છીએ અને નિરાશ્રિતના પ્રશ્નો અલ્પાંશે નિકાલ કરીએ છીએ. એક ભણેલો માણસ કેટલાને ઠેકાણે પાડે છે તેનો ખ્યાલ કરવા જેવો છે. આર્થિક ધુંગ્વણનો વ્યવહાર નિકાલ લાવવામાં આપણે ખરસી કામનો દાખલો અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. આવી સંસ્થામાં આપેલ દાન અનેક વાર ફાંપે કરે છે, વસુલ આવેલ લોનની રકમ અન્યને ભણવામાં જ વપરાય છે, ભણેલો બિજા મામશે તોપણ રીતસર મામશે અને જૈન કામને દીપાવનાર પણ એ વર્ગમાંથી જ નીકળશે.” (સોળમો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૪ A)

વિદ્યાલયના પહેલા વર્ષના અહેવાલમાં આ અંગે જે કહેવામાં આવ્યું છે તે બહુવા જેવું છે. એ અહેવાલ વિદ્યાલયની સ્થાપનાની પૂર્વભૂમિકાનો ખ્યાલ આપતાં કહે છે કે—

“અન્ય નાની નાની મોઝો ધરાવતી કોમની સાથે સરખાવતાં આપણે સાંસારિક અને રાજકીય આગતમાં ધણી પછવાડે પડી ગયા છીએ એમ વિચારશીલ સુસ્ત નેતાઓને લાગતાં આપણા જાતીય અસ્તિત્વને જાળવી રાખવા તથા આપણી અનેક પ્રકારની ખાસ જવાબદારીઓને પહોંચી વળવાના માર્ગો પર વિચાર કરતાં આપણે ધાર્મિક અને સાંસારિક અનેક સવાલો પર વિચાર કર્યો. આપણે જોયું તો એક બાબતથી નવીન સંસ્કારનો પવન બહુ જોરથી ફૂંકતો હતો; બીજી બાબત એ આપણાં અનેક તરવરનાં પુસ્તકોનું, મંદિરોનું, તીર્થોનું અને પૂર્વની જહોજહોલી યાદ કરાવનારી અનેક વસ્તુઓનું રક્ષણ કરવાનું મહાન કર્તવ્ય આપણને જણાયું; અને એવા મહાન પ્રશ્નો આપણી સમક્ષ એટલા બધા રજૂ થઈ ગયા કે તેનો નિર્ણય કરવા માટે આપણે અનેક પ્રયુક્ત માણસોની સંસ્થાઓ [સભાઓ ?] મેળવી.

“અનેક અગત્યનાં કાર્યો અને ફરજોને પહોંચી વળવા માટે જે દીર્ઘ પ્રયાસની જરૂરિયાત હતી તેનો નિષ્કર્ષ કાઢતાં આપણા વિચારકો છેવટે એક નિશ્ચય પર આવી ગયા કે આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય કેળવણીના સવાલોનો નિર્ણય કરવામાં સમાયેલું છે. આપણા નવયુવાન બાળકોને જે યોગ્ય અંકુશ નીચે સારા પ્રકારનું શિક્ષણ વર્તમાન શૈલી પ્રમાણે ધાર્મિક જ્ઞાન સાથે આપવામાં આવે અને સાથે તેમનાં મગજ અને હૃદય એક સાથે કેળવાય એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો મંદિરો, પુસ્તકો, તીર્થો, નિરાશ્રિતો, જીવહયા વગેરે અનેક વિષયોને અંગે ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નોનો યોગ્ય આકારમાં એક વખતે અને સંતોષકારક રીતે સ્વતઃ નિવેડો થઈ જાય તેવી સ્થિતિ લાવી શકાય. સખ્ત હરીફાઈના જમાનામાં અન્ય પૂરઝડપથી આગળ વધતી કોમો સાથે ટકી રહેવાનું અને ધર્મ તથા ધર્મસ્થાનો અને સંસ્થાઓને અંગે ઉપસ્થિત થતી આપણી ખાસ ફરજોને પહોંચી વળવાનું સાધન કેળવણી દ્વારા પ્રાપ્ય છે એવો નિર્ણય અનેક ચર્ચાઓને પરિણામે થયો.”

મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજીનો ઉપદેશ

“એવો નિર્ણય થયા પછી અવલોકન કરતાં એમ જણાવ્યું કે માત્ર નવીન શિક્ષણથી એકલા મગજની ખીલવણી થાય છે; તદ્દન પ્રાચીન પદ્ધતિ પર અભ્યાસ કરાવવાથી વર્તમાન યુગને અંગે આપણે પૂરતું કાર્ય કરવાના સંયોગમાં આપણી જાતને મૂકી શકતા નથી; બનેલું મિશ્રણ કરવામાં ધણી અગવડો ઊભી થાય છે. આવી ચર્ચા ચાલતી હતી તે દરમિયાન સંવત ૧૯૬૯ના વૈશાખ માસમાં પૂજ્યપાદ મુનિ મહારાજ શ્રી વલ્લભવિજયજીનું ચાતુર્માસ મુંબઈ શહેરમાં થયું. તેઓએ દેશ પરદેશ ફરી ધણી અનુભવો મેળવેલા હોવાથી તેમ જ નવીન સંસ્કારવાળા યુવકોની અભિરુચિ કઈ દિશાએ દોરવાય છે તેમ જ તેને યોગ્ય રીતે વાળવાથી કેવી લાભકારક રીતે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે તેનો તેઓશ્રીએ ખારિક અભ્યાસ કરેલો હોવાથી તેમણે પોતાના વિચારો જૈન કોમની સમક્ષ મુદ્દાસર રજૂ કર્યા અને સાથે જણાવ્યું કે હવે વાતો કરી બેસી રહેવાનો સમય નથી, પરંતુ કોમને જે ક્ષતિ લાગુ પડેલી જોવામાં આવે છે તેનો સત્વર ઉપાય કરવા માટે કાર્ય કરવાની જરૂર છે. મહારાજ શ્રી વલ્લભવિજયજીએ ત્યાર પછી કેળવણીના કાર્ય પર કેવી રીતે કામ લેવું જોઈએ તેની યોજના બતાવી. તેઓશ્રીનો ખ્યાલ ગુરુકુળને મળતી સંસ્થાની જરૂરીયાત બતાવવાનો હતો. અનેક પ્રકારની ચર્ચાઓ તથા યોજનાઓ થયા પછી છેવટે એક નિર્ણય પર હકીકત તેઓશ્રી લાવી શક્યા અને તે એ હતી કે નવીન પદ્ધતિની બીજા પ્રકારની કેળવણી લઈને ધર્મના દૃઢ સંસ્કાર સાથે કોમનું હિત હૃદયમાં રાખીને કાર્ય કરનારા યુવાનોનો એક મોટો સમૂહ ઉત્પન્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે, અને તેને માટે એક યોજના તાત્કાલિક હાથ ધરવાની બહુ જરૂર છે.

ગ્રૌંઢ લાખામાં થોડ્ય શબ્દોમાં અસરકારક રીતે આ ઉપદેશ તેઓશ્રીએ આપ્યા ચાતુર્માસમાં ચાલુ રાખ્યો અને છેવટે તેઓશ્રીના ઉપદેશથી આ વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય સંવત ૧૯૭૦ ના ફાગણ સુદ ૫ ને રાજ થયો.” (પૃ. ૫ ૬)

નામ

“કોઈ પણ વ્યક્તિનું નામ સંસ્થા સાથે જોડવાથી એકદેશીય સંસ્થા થઈ જાય છે. તેથી કાં તો તે ખાનગી ખાતા જેવી થઈ જાય છે અથવા અમુક ગચ્છ કે સંપ્રદાયની એક શાખા થઈ જાય છે. તેમ ન થાય તેટલા માટે સંપૂર્ણ વિચાર કરી આ સંસ્થા સાથે આપણા પરમોપકારી ચરમ તીર્થંકર જેમનો આપણા ઉપર સીધો આભાર છે તે શ્રી મહાવીર પરમાત્માનું નામ જોડી આ સંસ્થાનું નામ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય રાખવામાં આવ્યું.” (પૃ. ૭)

સંસ્થાના પ્રેરક પૂજ્ય મુનિશ્રી વલ્લભવિજયજીએ કે મુનિશ્રીની પ્રેરણા ઝીલનાર આગેવાનોએ સંસ્થાની સાથે પોતાને માન્ય એવી કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિનું નામ જોડવાનો વિચાર ન કરતાં સમસ્ત જન સંઘને માન્ય અને પૂજ્ય પરમાત્મા મહાવીરદેવનું નામ જોડ્યું એમાં એમનાં શાણપણ અને દૂરદેશી દેખાઈ આવે છે. વિદ્યાલયની લોકપ્રિયતામાં અને એના ઉત્કર્ષમાં આવા સર્વમાન્ય નામનો પણ નોંધપાત્ર હિસ્સો છે એમ કહેવું જોઈએ.

સંસ્થાનું કાર્યક્ષેત્ર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સમાજ પૂરતું મર્યાદિત રાખવા અંગે વિદ્યાલયના પહેલા વર્ષના રિપોર્ટમાં ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે કે—

“જૈન કામની જરૂરિયાત જોતાં આવી સંસ્થા માટે ધણી મોટા ફંડની જરૂરિયાત દેખાઈ, પરંતુ મુંઝવણ ઝવેરાત-વિગેરે જૈન કામના મુખ્ય વ્યાપારો તે વખતે ધણી કફેડી સ્થિતિમાં હોવાથી એકદમ મોટા ફંડની ગોઠવણ થઈ જાય એવા સંયોગો ન દેખાવાથી આ સંસ્થા શ્વેતાંબર વિભાગના મૂર્તિપૂજક જેનો માટે રાખવી એવો નિર્ણય થયો. એ પ્રમાણે કરવામાં અન્ય કામ કે વિભાગ માટે કોઈ પણ પ્રકારનો તિસ્કાર અથવા તેઓ તરફ અનભિરુચિ છે એવું કોઈ છે જ નહીં, પરંતુ આપણી શક્તિ હે.ય તેટલું જોર કરીએ તો કામ નલાવી શકાય, નહીં તો જલદી થાકી જવાય; વળી જુદા જુદા વિભાગો પોતાનું કાર્ય વધારે સરળતાથી, સંતોષથી અને વગર કચરાટે ચલાવી શકે તો આખરે ફળવણીને પરિણામે જે સુસંપન્ની સ્થિતિની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે તે સહેજે પ્રાપ્ત થાય—એવો દૃઢ નિશ્ચય થવાથી અને એવા નિર્ણય ઉપર ફંડની સ્થિતિનો આધાર ખાસ રહેતો હોવાથી આ સંસ્થાના કાર્યનો વિસ્તાર મૂર્તિપૂજક શ્વેતાંબર જૈનો માટે રાખવો એવો નિર્ણય જનરલ કમિટીએ કર્યો ” (પૃ. ૭-૮)

સંસ્થાની સ્થાપનાનો શુભ નિર્ણય કર્યા પછી સંસ્થા કાર્યશીલ અને એ માટેની આર્થિક તેમ જ ખીજી પૂર્વતૈયારી કરવા માટે નીચે મુજબ નવ સભ્યોની એક કામચલાઉ મેનેજિંગ કમિટીની રચના કરવામાં આવી :

- (૧) શ્રી રતનચંદ તલકચંદ માસ્તર
- (૨) શ્રી શુભામચંદજી ઢઢુડા, એમ. એ.
- (૩) શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા
- (૪) શ્રી હેમચંદ અમરચંદ
- (૫) શ્રી મકનજી જૂઠાલાઈ મહેતા, ખેરિસ્ટર-એટ-લૉ
- (૬) શ્રી જમનાદાસ મોરારજી

- (૭) શ્રી ચુનીલાલ વીરચંદ
- (૮) શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ
- (૯) શ્રી મૂલચંદ હીરજીભાઈ

શ્રી મૂલચંદ હીરજીભાઈને આ કમિટીના મંત્રી નીમવામાં આવ્યા હતા. ઉપરાંત, શેઠ દેવકરજી મૂલજી તથા શેઠ નગીનભાઈ મંછુભાઈની ખબરની તરીકે વરણી કરવામાં આવી હતી.

નવપદ જેવા શુકનવંતા નવ સભ્યો અને જે ખબરનીઓ મળીને અગિયાર ગણ-ધરના અંકની યાદ આપતા અગિયાર આગેવાનોએ સમાજનો સહકાર મેળવીને પોતાના કાર્યનો આરંભ કર્યો. -

આ રીતે વિદ્યાલયની સ્થાપનાનું મંગલ કાર્ય પૂરું થયું; અને સંસ્થાને કાર્યાન્વિત કરવાનું મહાન જવાબદારીવાળું કાર્ય શરૂ થયું.

[૬]

કાર્યની શરૂઆત

કર્તવ્યના સાદ આગળ આરામ કેવો ? સામે જ કર્તવ્યની મૂર્તિ સમા સદા જાગ્રત શુરુમહારાજ બિરાજતા હતા : ન સ્વયં પ્રમાદ કરવો, ન બીજાઓને પ્રમાદમાં પડવા દેવા એ એમનો સ્વભાવ હતો.

વિદ્યાલયના કાર્યકરો તરત જ કામે લાગી ગયા. પહેલો નિર્ણય તો સ્થાનનો કરવાનો હતો. શરૂઆતમાં તો સૌને લાગ્યું કે પૂના એ મુંબઈ પ્રાંતનું કાશી જેવું વિદ્યાધામ છે, ત્યાંનું જીવન પણ પ્રમાણમાં સસ્તું છે, ત્યાંની રહેણીકરણીમાં નમૂનેદાર સાદાઈ ભરેલી છે અને ત્યાંનાં હવા-પાણી વિદ્યાર્થીઓને માફક આવી જાય એવાં છે, એટલે ત્યાં જ વિદ્યાલય શરૂ કરવું. આ માટે પૂના જઈને કેટલીક તપાસ પણ કરવામાં આવી; અને પૂનાના શેઠ ગગલભાઈ હાથીભાઈ જેવા આગેવાનોએ આ વિચારને વધાવી લઈને પૂરો સહકાર આપવાનું પણ કહ્યું.

પણ આ અંગે ઊંડાણથી વિચાર કરતાં મુંબઈના દીર્ઘદર્શી આગેવાનોને લાગ્યું કે બીજી બધી સગવડો ગમે તેટલી સારી હોય, પણ સંસ્થાની નિયમિત દેખરેખ રહી શકે એમ ન હોય તો સંસ્થામાં અવ્યવસ્થા ઊભી થાય અને સંસ્થાનો વિકાસ અટકી ગયા વગર ન રહે. છેવટે મુંબઈમાં જ સંસ્થા શરૂ કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

કામ ઘણું મોટું હતું, જવાબદારી પણ ઘણી મોટી હતી અને એ માટે પૈસો પણ ઘણો જોઈએ એમ હતો; બીજી બાજુ પહેલા વિશ્વયુદ્ધના એ સમયમાં ઝવેરાત તેમ જ બીજા મુખ્ય વેપારોની સ્થિતિ બહુ કઠેડી હતી. છતાં કાર્યકરો પાસે શુરુપ્રેરણા અને સમાજસેવાની ભાવનાનું અખૂટ બળ હતું. પોતાની કે સમાજની શક્તિ-અશક્તિની ઝાઝી વિમાસણમાં અટવાયા વગર તેઓ મન દઈને કામે લાગી ગયા. નિષ્ઠાપૂર્વક કામ કરનારને કુદરત પણ સહાય કર્યા વગર રહેતી નથી.

એ વખતે મોટા કંડ-ફાળા કરી શકાય એવી સ્થિતિ લલે ન હતી, પણ સાથે સાથે, ટીપે ટીપે સરોવર ભરવાની ધીરજ દાખવનારને માટે, કામ પૂરતાં નાણાં ભેગાં કરવામાં ખાસ કંઈ મુશ્કેલી પણ ન હતી. સંસ્થાના કાર્યકરોએ દશ વર્ષ સુધી, દર વર્ષે, રૂ. ૫૧)-૫૧) ની મદદ નોંધાવનારનાં નામે લખવાનો અને એવી મદદ નોંધાવનારને સંસ્થાના સભ્ય ગણવાનો નિર્ણય કર્યો. આગળ જતાં, વીસ વર્ષ સુધી, દર વર્ષે રૂ. ૨૫)-૨૫) ની મદદ નોંધાવનારને સંસ્થાના સહાયક સભ્યો ગણવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું.

સંસ્થાના ખંતીલા કાર્યકરો એક બાબુ આ નિર્ણય મુજબ સભ્યો નોંધવાના કાર્યમાં લાગી ગયા; બીજી બાબુ શેઠ શ્રી દેવકરણ મૂળજી અને શેઠ શ્રી હેમચંદ અમરચંદે, દશ વર્ષ માટે, વાર્ષિક એક એક હજાર રૂપિયાની સહાયતા આપવાની ઉદારતા દાખવી; અને ત્રીજી બાબુ આ વિદ્યાવૃદ્ધિના વિશાળ કાર્યમાં નાની-મોટી જે કંઈ રકમ મળે તે, સામાન્ય જનસમૂહની વિદ્યા અને વિદ્યાલય પ્રત્યેની મમતાના પ્રતીકરૂપે, સ્વીકારવાનું અને એ રકમ ચાલુ મદદ ખાતે લઈ જવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. વધારામાં, વિદ્યાલયનું કાર્ય દૃઢ થાય અને સંઘનું ધ્યાન વિદ્યાલય પ્રત્યે સવિશેષ દોરાય એ હેતુથી મુનિ શ્રી વલ્લભ-વિજયજીએ વિ. સં. ૧૯૭૦ નું ચાતુર્માસ પણ મુંબઈમાં રહેવાનું નક્કી કર્યું; આથી કાર્યકરોનો ઉત્સાહ અનેક ગણે વધી ગયો.

વટવૃક્ષનું બીજ વવાઈ ચૂકયું હતું. એને ઉત્તમ ખાતર પૂરનાર અને અવિરત જળ-સિંચન કરનારાઓનું સુંદર જૂથ પણ રચાઈ ગયું હતું. ધીમે ધીમે સંઘને પણ આ સંસ્થા પ્રત્યે મમતા કેળવાતી જતી હતી. મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીની પ્રેરણા તો પળે પળે વરસતી જ રહેતી હતી, અને લક્ષ્મી પણ જાણે સરસ્વતીની ઉપાસનામાં કૃતાર્થ થવા ઝંખતી હતી. આ બધા શુભ સંયોગોને પરિણામે એક અતિ મુશ્કેલ લાગતું કાર્ય પણ આસાન બની ગયું, અને સંસ્થાના કાર્યનિષ્ઠ કાર્યકરો સંસ્થાના કાર્યનો મંગલ આરંભ કરવાની શુભ ઘડીની જ રાહ જોઈ રહ્યા.

સંસ્થાના કાર્યની શુભ શરૂઆત કરવા માટે સૌથી પહેલી જરૂર મકાનની હતી. શેઠ દેવકરણ મૂળજીના અંતરમાં તો સંસ્થા માટે મમતાનો અખૂટ ઝરો વહેતો જ હતો. એમણે તરત જ મલાડમાં પોતાના બંગલાની બાબુમાં વિદ્યાલયને માટે જગ્યા ખાલી કરી આપવાની તત્પરતા બતાવી. પણ એ સ્થાન વધારે દૂર લાગવાથી અને ત્યાં મેડેરિયાના ઉપદ્રવનો સંભવ હોવાથી લાયખલા લવલેનમાં તારાબાગ નામે બંગલો પસંદ કરવામાં આવ્યો અને, સને ૧૯૧૫ ના જૂનની ૧૮ મી તારીખે, ૧૫ વિદ્યાર્થીઓથી, પંચકલ્યાણકની પૂજા લણાવીને, સંસ્થાના કાર્યનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો. ૧૮મી જૂનના દિવસે પ્રાચીન ધર્મવિધિ પ્રમાણે સંસ્થાનો પ્રારંભ કર્યા બાદ એક મહિના પછી, તા. ૧૮-૭-૧૯૧૫ ના રોજ, સર વસનજી ત્રિકમજીના પ્રમુખપદે એક જાહેર સમારંભ યોજીને સંસ્થાને ખુલ્લી મુકાયેલી જાહેર કરવામાં આવી.

વિદ્યાલયનો મૂળ ઉદ્દેશ સમાજમાં ઉચ્ચ શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવાનો હતો. અને ઉચ્ચ અભ્યાસમાં આર્થિક સંકટામણ અવરોધરૂપ ન બને એટલા માટે વિદ્યાર્થીઓને ફ્રી રાખવાનું વિચારવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ સારી આર્થિક સ્થિતિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ, પોતાનાં સ્થાનોમાં કોલેજ ન હોવાને કે બીજા કોઈ કારણે, મુંબઈમાં અભ્યાસ કરવા

ધમ્મચક્કા હોય તો તેઓને પણ વિદ્યાલયનો લાભ મળે એ માટે એક ટર્મના રૂ. ૧૮૦) લઈને પેઈંગ વિદ્યાર્થી તરીકે રાખવાનું, અને એનું પ્રમાણ કુલ વિદ્યાર્થીઓથી ત્રીજા ભાગનું રાખવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

આ નિર્ણય મુજબ શરૂઆતમાં દાખલ કરેલ પંદર વિદ્યાર્થીઓમાં ૩ પેઈંગ વિદ્યાર્થીઓ હતા; અને બીજા સત્રમાં બીજા ૩ પેઈંગ વિદ્યાર્થીઓ સંસ્થામાં દાખલ થયા : એમ ૧૨ ફ્રી અને ૬ પેઈંગ મળીને ૧૮ વિદ્યાર્થીઓ પહેલા વર્ષમાં સંસ્થાનો લાભ લેવા લાગ્યા.

ઉચ્ચ શિક્ષણની સાથે વિદ્યાર્થીઓમાં ધાર્મિક સંસ્કારો અને સંસ્કારિતાનાં બીજાં રોપાય એ પણ વિદ્યાલયનો મુખ્ય હેતુ હતો, એટલે ધાર્મિક શિક્ષણની જોગવાઈ પણ સંસ્થાની શરૂઆતથી જ કરવામાં આવી હતી. સમાજની નવી પેઢીનું વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક બન્ને પ્રકારની કેળવણીથી ઘડતર થાય એ માટે વિદ્યાલયે શરૂઆતથી જ પૂરી સગવડ અને તકેદારી રાખી હતી.

વર્તમાન શિક્ષણની સાથે સંસ્કાર આપવામાં આવે તો જ એ લાભકારક થઈ પડે, એ અંગે ચોથા વર્ષના રિપોર્ટમાં(પૃ. ૨૬) યોગ્ય જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ અન્ય કોમો એટલી બધી આગળ વધી ગઈ છે, અન્ય દેશો વિજ્ઞાનમાં એટલા કુશળ થઈ ગયા છે, તેની સાથે ત્યાં સ્પર્ધાતા પણ એટલી આગળ વધી ગઈ છે કે આખા કેળવણીના સવાલ પર બહુ દીર્ઘ વિચાર કરવાની જરૂર છે. માત્ર ભણાવવાથી ધારેલ પરિણામ નહિ આવે, અલગ રાખવાથી તો અધોગતિ સ્પષ્ટ છે, ભણેલા ઉપર સંસ્કાર પાડવાની યોગ્ય યોજના ન કરવામાં આવે તો ભણતરનો લાભ કોમને કે દેશને પૂર્ણ ન પણ મળે એ બનવા જોગ છે.....

“ કેળવણીના વર્ગ વગર સર્વ અગત્યની બાબતો સમજીને ઉપાડી લેનાર બીજા કોઈ નીકળશે નહિ. વળી એ ખાણમાંથી કોઈ મહા આત્મત્યાગી નીકળી આવશે તો તે બહુ મોટો લાભ કરી આપશે. આ સર્વ બાબતો લક્ષ્યમાં રાખવાની છે. કેળવણીની જરૂરીયાત સ્વીકારવામાં જ કોમને લાભ છે, ધર્મને શોભા છે, સમાજને આગળ પ્રયાણ છે અને દેશને ઉદ્ધય છે.”

વિદ્યાલયના કર્તાવ્યપરાયણ સંચાલકોને હૈયે, વિદ્યાલયના આરંભથી જ, વિદ્યાર્થીઓનું હિત અને એમની અનુકૂળતા વસેલાં હતાં. ભાવબદ્ધ લવલેનવાળું મકાન બીજી બધી રીતે સારું હતું, પણ ત્યાં જવા-આવવામાં વિદ્યાર્થીઓનો વધુ વખત બગડતો લાગ્યો, અને ચોમાસામાં બીજી પણ કેટલીક અગવડો જોવામાં આવી, એટલે કમિટીએ તરત જ શહેરના મધ્ય ભાગમાં, લેમિંગ્ટન રોડ ઉપર, નવું મકાન વાંડેકર બિલ્ડિંગ લાડે રાખી લીધું; અને સંસ્થાને ત્યાં લઈ જવામાં આવી. ત્યાં ઘરઘેરાસર પણ સ્થાપવામાં આવ્યું.

આ રીતે સંસ્થાની સ્થાપના બાદ આશરે સવા વર્ષે સંસ્થા કામ કરતી થઈ ગઈ, એટલે સંસ્થાના કાર્યકાળનો એક અગત્યનો અથવા પાયાનો તબક્કો પૂરો થયો; પણ સાથે સાથે સંસ્થાને સંગીન પાયા ઉપર મૂકવાની અને વધુ ને વધુ વિદ્યાર્થીઓને સંસ્થાનો લાભ મળે એવી જોગવાઈઓ કરવાની સંસ્થાના સંચાલકોની સવિશેષ જવાબદારીનો આરંભ થયો. પણ સૌનાં અંતરમાં ગમે તે લોગે કામને આગળ વધારવાની તમન્ના હતી એટલે વિદ્યાલયનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ જ થવાનો હતો.

વિદ્યાલયના પહેલા વર્ષના અહેવાલને અંતે વિદ્યાલયને મદદ કરવાની સમાજને વિનંતિ કરતાં વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયાએ યોગ્ય જ કહ્યું હતું કે—

“જો આપને અનુભવથી જણાયું હોય કે આપણી વર્તમાન સ્થિતિ અસહ્ય છે અને તેમાંથી બહાર નીકળવા માટે કટિબદ્ધ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે, તો આ ખાતાને, આવી સંસ્થાને પૈસાથી, સગાહ-થી, કાર્યથી, પ્રેરણાથી, સૂચનાથી અને તે પ્રકારે સહાય આપો. તનથી, મનથી, ધનથી આવી કેળવણીની સર્વગ્રાહી પ્રથમ સંસ્થાને મદદ કરો.”

અને, વિદ્યાલયનો ઇતિહાસ કહે છે કે, સમાજે વિદ્યાલયને મમતાપૂર્વક અપનાવીને એની વિનતિને સવાઈ રીતે પૂરી કરી આપી હતી.

0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

શિક્ષણના પ્રચારની કંપના

“અહ્ય ઉન્નતિથી મને સંતોષ નથી. હું તો માગું છું હજુ આ વિદ્યાલય મારફત જૈન સમાજ માટે શિક્ષણનાં અનેક કાર્યો થાય. સમજનાર માટે ઇશારો બસ છે. વિદ્યાલયને તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપી શિક્ષણનાં કાર્યોને વેગ આપો. જૈન શાસનનો ઝંડો જગતમાં ફરકાવવો હોય તો તમારું ધન શિક્ષણપ્રચારના કાર્યમાં લગાડો. એ મારી ભાવના છે, મારા અંતરની ભાવના છે. હજુ તમે મારી એ ભાવના પારખી શક્યા નથી એવું મને દુઃખ છે.”

(મુંબઈમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં તા. ૯-૧૧-૧૯૫૨ના રોજ યોજાયેલ સંમેલનમાં પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીના ઉદ્દાહારે.)

0 0 0 1 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

પ્રકરણ બીજું : બંધારણ

બંધારણ અને ધારાધોરણ એ બહેર સંસ્થાનો આત્મા છે; અને એનો નિષ્ઠાપૂર્વક અમલ સંસ્થાને ચિરંજીવ, લોકપ્રિય અને શક્તિશાળી બનાવે છે. વિદ્યાલયના સ્થાપકો આ વાત બરાબર સમજતા હતા. વિદ્યાલયની સ્થાપનાનો ઐતિહાસિક નિર્ણય લીધા બાદ તરત જ એમણે સંસ્થાનું બંધારણ તૈયાર કરવા તરફ પોતાનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું. આ બંધારણ બને તેટલું પરિપૂર્ણ, સુસ્પષ્ટ અને દૂરંદેશીલયું બને એવો એમનો પ્રયત્ન હતો.

સંસ્થાની સ્થાપના તા. ૨-૩-૧૯૧૪ (વિ. સં ૧૯૭૦ના ફાગણ સુદિ ૫ ને સોમવાર) ના રોજ કરવામાં આવી; તે પછી એક વર્ષમાં જ સંસ્થાનાં ધારાધોરણ વિગતવાર તૈયાર કરીને તા. ૨૮-૪-૧૯૧૫ની જનરલ કમિટીમાં મંજૂર કરાવવામાં આવ્યાં. બંધારણના અમલના સવા વર્ષના અનુભવ બાદ એમાં કેટલાક સુધારા-વધારા કરવાનું જરૂરી લાગવાથી તા. ૧૬-૭-૧૯૧૬ની જનરલ કમિટીમાં એ મંજૂર કરાવવામાં આવ્યા, અને સંસ્થાના પહેલા વર્ષના રિપોર્ટમાં ૧૦૨ કલમ જેટલું વિસ્તૃત એ આખું બંધારણ છાપી દેવામાં આવ્યું.

આ પછી પણ સમયે સમયે બંધારણમાં જરૂરી ફેરફાર થતા રહ્યા. અને છતાં મૂળભૂત બંધારણ એવું વ્યાપક અને સર્વસ્પર્શી હતું, અને એના અમલ પ્રમાણે સંસ્થાનો કારોબાર એવી સરળતાપૂર્વક ચાલતો હતો, કે જેને લીધે એમાં ધરમૂળનો કહી શકાય એવો ફેરફાર કરવાની જરૂર લાગ્યે જ ઊભી થઈ હતી. છેલ્લે છેલ્લે સને ૧૯૬૪માં બંધારણની અમુક કલમમાં સામાન્ય ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. અત્યારે સને ૧૯૬૪માં સુધારેલા બંધારણ મુજબ સંસ્થાનો વહીવટ ચાલી રહ્યો છે.

વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ અભ્યાસમાં બંને એટલી વધુ સગવડ મળે, બંને તેટલા વધુ વિદ્યાર્થીઓને સંસ્થાનો લાભ મળે, વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં વિદ્યાભ્યાસની સાથે સાથે સંસ્કારિતા અને ધાર્મિકતાનો સુમેળ સધાય, જૈનધર્મ અને સાહિત્યના વિશિષ્ટ અભ્યાસીને પ્રોત્સાહન મળતું રહે, જૈન સાહિત્યના વિશિષ્ટ ગ્રંથોનું પ્રકાશન કરી શકાય, સંસ્થાનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો રહે અને સંસ્થાનો વહીવટ કાર્યકરોમાં કોઈ પણ પ્રકારના મતભેદ તેમ જ મનભેદ વગર એકધારો ચાલતો રહે એવી વ્યાપક દષ્ટિ આ બંધારણની પાછળ રહેલી છે.

કોઈ પણ જાતના મતભેદ, વાદાવાદ કે વિખવાદ વિના વિદ્યાલયનું કાર્ય અર્ધી સદી કરતાં પણ વધુ સમય સુધી એકસરખું ચાલતું રહ્યું, અનેક શાખાઓની સ્થાપના દ્વારા તેમ જ સાહિત્ય-પ્રકાશન જેવી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિદ્યાલયના કાર્યક્ષેત્રનો, વટવૃક્ષની જેમ, ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો રહ્યો અને જૈન સંઘની એક સર્વમાન્ય અને સર્વપ્રિય શિક્ષણ-

સંસ્થા તરીકે વિદ્યાલયને પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ મળ્યાં તે આવા ઉત્તમ અને સર્વાંગીણ બંધારણ અને એના નિષ્ઠાપૂર્વકના અમલને કારણે જ.

સંસ્થાના બંધારણને એક પવિત્ર કરાર લેખીને એનું એ રીતે બહુમાનપૂર્વક પાલન કરવામાં સંસ્થાના આદ્ય પ્રેરક પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજે અને સંસ્થાના ભાવનાશીલ સંચાલકોએ શરૂઆતથી જ જે સાવધાની અને સમયજ્ઞ-પણું દાખવેલ છે, અને પોતાના અંગત મત કે લાભનો વિચાર એમાં જરા પણ આડે ન આવી જાય એ માટે જે બગૃતિ રાખી છે, તે વિરલ અને દાખલારૂપ બની રહે એવાં છે. આવી કર્તવ્યબુદ્ધિ અને ખેલદિલીને લીધે જ સંસ્થા અવ્યવસ્થા કે આંતરિક વિખવાદથી બચી જઈને ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ સાધી શકી છે.

વિ. સં. ૧૯૮૫ ની સાલનું ચોમાસું પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ મુળમંડિમાં રહ્યા હતા. પણ એ ચોમાસા દરમિયાન એમણે સંસ્થાના બંધારણ મુજબ ચાલતા કારોબારમાં ક્યારેય દખલગીરી કરી ન હતી. આ અંગે વિદ્યાલયના પંદરમા વર્ષના રિપોર્ટમાં (પૃ. ૨૫) જે કહેવામાં આવ્યું છે તે તેઓશ્રીએ વિદ્યાલય સાથે જીવનભર ટકાવી રાખેલ નિખાલસ અને અલિપ્ત સંબંધની પ્રશસ્તિ બની રહે એવું છે. મજકૂર રિપોર્ટમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“તેઓ સંસ્થા સાથે નિર્લેપ સંબંધ રાખે છે અને યોગ્ય સૂચના વારંવાર આપે છે તે પ્રમાણે ચાતુર્માસ દરમિયાન તેમ જ વખતોવખત તેમણે ક્યું હતું. તેઓ સંસ્થાની આંતર વ્યવસ્થામાં કદી હસ્તક્ષેપ કરતા નથી અને એ રીતિ તેમણે આ ચાતુર્માસમાં કાયમ રાખી હતી.”

વિદ્યાલયના સદ્ગુણો પૂજ્ય આ. મ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી અને એમની સાથેના અન્ય મુનિરાજોએ સંસ્થાના બંધારણને અગ્ર સ્થાન આપ્યું છે. ખીજી બાજુ સંસ્થાના સંચાલકોને આવા ઉપકારી આચાર્ય મહારાજ પ્રત્યે પૂરેપૂરાં ભક્તિ અને બહુમાન હોવા છતાં એમની સૂચનાઓ ઉપર સંસ્થાના હિત અને બંધારણની દૃષ્ટિએ પૂર્ણ વિચાર કર્યા પછી કે જરૂરી ખુલાસા મેળવ્યા પછી જ એનો અમલ કરવાની તંદુરસ્ત પ્રણાલી તેઓએ પાડી છે. આ રીતે આચાર્ય મહારાજ તેમ જ સંસ્થાના કાર્યકરો બન્નેના મનમાં સંસ્થાના ઉત્કર્ષનો વિચાર જ સર્વોપરી સ્થાને રહેતો હોવાથી સંસ્થાના બંધારણનો નિષ્ઠાપૂર્વક અમલ થઈ શક્યો અને વિદ્યાલયનો ઉત્કર્ષ સાધી શકાયો.

સંસ્થાના બંધારણની ખાસિયત ખ્યાલમાં આવે તે માટે એની કેટલીક કલમો અહીં આપવામાં આવે છે :—

ઉદ્દેશનું સામાન્ય દિગ્દર્શન તથા કાર્યક્ષેત્ર

૩. આ સંસ્થાનો કેળવણીની પ્રગતિનો ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે છાત્રશક્તિ, જીંયા અભ્યાસ કરનારને ખાસ મદદ, સ્નાતક (એન્જુએટ) થયા પછી અભ્યાસ આગળ વધારનારને ઉત્તેજન, દૂર દેશમાં જઈ અભ્યાસ વધારવામાં મદદ, ઇનામના મેળાવડાઓ વગેરે કરી જુદી જુદી અનેક દિશાઓમાં કાર્ય કરવું; સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃતના પ્રચાર માટે તથા જીંયા અભ્યાસ માટે શાળા કે વર્ગો શરૂ કરવા, કોલેજ સ્થાપવી અને તેવી અન્ય રીતિએ કેળવણીનો પ્રચાર કરવો; સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી, હિન્દી વગેરેનું સાહિત્ય અભ્યાસ તથા પ્રચાર માટે તૈયાર કરાવવું, પ્રગટ કરવું અને તેનો સંગ્રહ કરવો; જૈન સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાન અને ઇતિહાસને

અંગે શૈક્ષણિક ખાતું થાને પુરાતત્ત્વ મંદિર ખોલવું અને કેળવણીનાં સર્વ ક્ષેત્રોને વિશાળ અર્થમાં પોષક પ્રવૃત્તિ કરવી, તથા સંસ્થાના ફંડ અનુસાર ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે વિદ્યાર્થીઓને પરદેશ મોકલવા પ્રયત્ન કરવો, ભારતમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે અન્ય સ્થળે મોકલવા; સંસ્કૃત, પ્રાકૃતના જ્ઞાન તથા વિકાસ માટે પ્રયત્ન કરવો, છાત્રવૃત્તિ આપવી તથા મુંબઈમાં તેમ જ અન્ય સ્થળોએ ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે વિદ્યાર્થીગૃહો સ્થાપવાં, અન્ય વિદ્યાર્થીગૃહોનો વહીવટ સ્વીકારવો અને સર્વ જૈન વિદ્યાર્થીગૃહોને કેન્દ્રિત કરવા વ્યવસ્થા કરવી; જે અભ્યાસ મુંબઈની તેમ જ સંસ્થાની અન્ય શાખાઓ હોય ત્યાંની કોલેજમાં થઈ શકતો ન હોય તેને માટે બહારની કોલેજોમાં અભ્યાસ કરવાની સગવડો કરી આપવી; સંસ્થાના ઉદ્દેશ અનુસાર કોઈ ટ્રસ્ટ સોંપે અથવા યોજના (Scheme) કરીને આપે તો તેનો વહીવટ કરવો.

સભ્ય પ્રકાર

૧૦. આ સંસ્થાની સામાન્ય સમિતિના સભ્યો ત્રણ પ્રકારના રહેશે :

(૧) સભ્ય. (૨) આજીવન સભ્ય, (૩) આશ્રયદાતા (પેટ્રન).

ઉપર પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રકારના સભ્ય થવા ઇચ્છનારની અરજી વ્યવસ્થાપક સમિતિમાં પસાર થયે તેને સભ્ય ગણવામાં આવશે.

૧૧. સભ્ય : દશ વર્ષ સુધી દર વર્ષે આ સંસ્થાના ભંડોળમાં ઓછામાં ઓછી રૂા. ૧૦૦) એક સો રૂપિયાની રકમ આપવાનું વચન આપનાર વ્યક્તિ તે પ્રમાણે આપ્યે જશે ત્યાં સુધી તે સભ્ય ગણાશે.

૧૨. આજીવન સભ્ય : (૧) ઉપર પ્રમાણે દશ વર્ષ સુધી સહાય કરનાર વ્યક્તિ આજીવન સભ્ય ગણાશે. (૨) આ સંસ્થાના ભંડોળમાં રૂા. ૧૦૦૦) એક હજાર અથવા તેથી વધારે રકમ આપનાર વ્યક્તિ આજીવન સભ્ય ગણાશે. (૩) કન્યા છાત્રાલયને એકીસાથે રૂા. ૧,૦૦૧) અથવા વધારે આપનાર વ્યક્તિ આજીવન સભ્ય ગણાશે.

૧૩. આશ્રયદાતા (પેટ્રન) : (૧) જે કોઈ વ્યક્તિ અથવા પેઢી આ સંસ્થાના ભંડોળમાં દર વર્ષે ઓછામાં ઓછી રૂા. ૧,૦૦૦) એક હજાર રૂપિયાની રકમ આપવાનું વચન આપશે અને એ મુજબ આપ્યે જશે, ત્યાં સુધી તે આ સંસ્થાના આશ્રયદાતા (પેટ્રન) ગણાશે. (૨) જે કોઈ વ્યક્તિ અથવા પેઢી આ સંસ્થાના ભંડોળમાં વગર શરતે એકીસાથે અથવા છૂટક છૂટક મળીને કુલ રૂા. ૧૦,૦૦૦) દશ હજાર રૂપિયા અથવા તો તેથી વધારે રકમ આપશે તે આ સંસ્થાના આશ્રયદાતા (પેટ્રન) ગણાશે. (૩) આ સંસ્થામાં ચોક્કસ શરતે ઓછામાં ઓછી રૂા. ૨૫,૦૦૦) પચીસ હજાર રૂપિયાની રકમ આપવાનું વચન આપનાર વ્યક્તિ અગર પેઢી તેની શરત પ્રમાણે આપ્યે જશે ત્યાં સુધી તે આ સંસ્થાના આશ્રયદાતા (પેટ્રન) ગણાશે.

૪. વ્યવસ્થાપક સમિતિ

૨૨. (ક) વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો : આ સંસ્થાની વ્યવસ્થાપક સમિતિ નીચે મુજબના સભ્યોની બનશે : (૧) વ્યવસ્થાપક સમિતિ માટે દર વર્ષે ત્રણ મંત્રીઓ,* એક કોષાધ્યક્ષ અને બાર સભ્યોની ચૂંટણી કરવામાં આવશે. (૨) સંસ્થાના આશ્રયદાતાઓ અને કન્યા છાત્રાલયના આઘ સંસ્થાપકો

* શરૂઆતમાં એક સેક્રેટરી અને એક આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી જ રહેતા. આગળ જતાં બે મંત્રીઓની ચૂંટણી કરવામાં આવતી. અત્યારે ત્રણ મંત્રીઓ ચૂંટાય છે.

અધિકારની રૂએ વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો ગણાશે. (૩) સામાન્ય સમિતિના જે સભ્યો એકી-સાથે કે છૂટક છૂટક કુલ પંદર વર્ષ સુધી વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય રહ્યા હોય તેઓ અધિકારની રૂએ વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો ગણાશે. (૪) સંવત ૧૯૮૭ના આસો વદ અમાસ પહેલાં દશ વર્ષ સુધી દર વર્ષે રૂ. ૨૫૧) અથવા તેથી વધારે રકમ આપનારા વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય ગણાશે.

(જ) આ વ્યવસ્થાપક સમિતિ સામાન્ય સમિતિના સભ્યોમાંથી જરૂર મુજબ સભ્યોને ચૂંટીને વ્યવસ્થાપક સમિતિમાં ઉમેરી શકશે.

(ગ) આ મુજબ બનેલી વ્યવસ્થાપક સમિતિ આ સંસ્થાની સર્વ વ્યવસ્થા ધારાધોરણ અનુસાર કરશે અને જ્યાં સુધી નવી વ્યવસ્થાપક સમિતિ આ સંસ્થાનો વહીવટ હાથ ધરે નહિ ત્યાં સુધી કામ કરશે.

૨૯. પ્રમુખ : વ્યવસ્થાપક સમિતિની સભા વખતે હાજર રહેલા સભ્યોમાંથી એક સભ્યની તે દિવસની સભાના પ્રમુખ તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવશે.

વિદ્યાલયના બંધારણમાં ત્રણ મંત્રીઓ અને એક કોવાધ્યક્ષ એમ ચાર હોદ્દાઓ નીમવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે; અને પ્રમુખની નિમણૂક માટે કોઈ કલમ રાખવામાં આવી નથી. એટલે વ્યવસ્થાપક સમિતિની સભા તેમ જ સામાન્ય સમિતિની સભા વખતે હાજર રહેલ સભ્યોમાંથી સભાના પ્રમુખની વરણી કરવામાં આવે છે : બંધારણની આ બીના નોંધપાત્ર છે.

ટ્રસ્ટીઓ

૯૯. (૧) સંસ્થાની સ્થાવર મિલકત તથા જમીનગીરીઓ ટ્રસ્ટીઓનાં નામ પર રહેશે. જમીનગીરીઓ નામે ચલાવતી વખતે એવી ગોઠવણ રાખવામાં આવશે કે તે કોઈ પણ બે ટ્રસ્ટીની સહીથી વેચી શકાય અને તેનાં નાણાં તથા વ્યાજ કોઈ પણ બે ટ્રસ્ટીની સહીથી વસૂલ કરી શકાય. જમીનગીરીમાં રોકાણ તથા ફેરફાર વ્યવસ્થાપક સમિતિના ઠરાવથી થઈ શકશે. સ્થાવર મિલકત પર રોકાણ, તે પરની ધીરધાર તેમ જ તેમાં ફેરફાર વ્યવસ્થાપક સમિતિના ઠરાવ પ્રમાણે થઈ શકશે.

(૨) ટ્રસ્ટીઓની મુદત પાંચ વર્ષની રહેશે, દર પાંચ વર્ષની આખરે સામાન્ય સમિતિ મતપત્રથી ચૂંટણી કરી ટ્રસ્ટીઓની નિમણૂક કરશે. એવી ચૂંટણીમાં નિવૃત્ત (રિટાયર) થતા ટ્રસ્ટીઓ ફરી વાર ચૂંટાવાને યોગ્ય ગણાશે. સામાન્ય સમિતિનો કોઈ પણ મતદાર સભ્ય ટ્રસ્ટી તરીકે ઉમેદવારી કરી શકશે.

સંસ્થાનો વહીવટ ઘણો જ બહોળો છે; અને એને પહોંચી વળવા માટે એના અનેક વિભાગો કરવામાં આવેલ છે. તે તે વિભાગનું કામ સમયસર અને ધોરણસર થતું રહે એવી ગોઠવણ કરવામાં ન આવે તો કામમાં વિલંબ થયા વગર ન રહે, આટલા માટે સંસ્થાએ અનેક પેટાસમિતિઓ નીમીને એની મારફત કામ પૂરું કરવું પડે છે. આની મુખ્ય પેટાસમિતિઓનાં નામ બંધારણની નીચેની કલમ ઉપરથી જાણી શકાય છે :

ઉપસમિતિ

૩૬. વ્યવસ્થાપક સમિતિ પોતાના વર્ષની શરૂઆતમાં સંસ્થાને લગતાં જુદાં જુદાં કાર્યો માટે નીચે જણાવેલ ઉપસમિતિઓ નીમી શકશે :

(૧) લોન રિફંડ સમિતિ (૨) ધાર્મિક શિક્ષણ સમિતિ (૩) પુસ્તકાલય સમિતિ (૪) શ્રી સારાભાઈ મં. મોદી લોન સ્કૉલરશિપ ફંડ સમિતિ (૫) શ્રી સારાભાઈ મં. મોદી ઉચ્ચ અભ્યાસ

શિષ્યવૃત્તિ ટ્રસ્ટ ફંડ સમિતિ (૬) શ્રી ખેડા જૈન વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ શિક્ષણ લોન સ્કોલરશિપ ફંડ સમિતિ (૭) બિલ્ડિંગ સમિતિ (૮) નાણાકીય વ્યવસ્થા સમિતિ (૯) કન્યા છાત્રાલય સમિતિ (૧૦) વિદ્યાર્થીગૃહ સમિતિ (નોંધ : દરેક વિદ્યાર્થીગૃહ માટે જુદી સમિતિ નિર્માશે.)

આ ઉપરાંત જરૂર પડેથી બીજી ઉપસમિતિઓ વ્યવસ્થાપક સમિતિ નીમી શકશે.

વિદ્યાલયની સ્થાપનાનો મૂળભૂત હેતુ વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણમાં સહાયભૂત થવાનો છે; એટલે કોઈ પણ કાબેલ અને હોશિયાર વિદ્યાર્થીને આર્થિક સગવડને અભાવે અભ્યાસમાં આગળ વધતાં અટકી જવું ન પડે એની અને તેટલી વધુ તકેદારી સંસ્થાના બંધારણમાં રાખવામાં આવી છે, તે નીચેની કલમો ઉપરથી જોઈ શકાશે :—

વિદ્યાર્થીઓ

૬૧. દાખલ કરવા યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ : કોઈ પણ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થી કે જેણે ભારતીય યુનિવર્સિટીની મેટ્રિક્યુલેશન અથવા સેકન્ડરી સ્કૂલ સર્ટિફિકેટ અથવા સમાન કક્ષાની પરીક્ષા પસાર કરી હશે અને જે પોતાનો અભ્યાસ આર્ટ્સ, વ્યાપારી, હુન્નરઉદ્યોગ શિક્ષણ, વિજ્ઞાન, ડાક્ટરી, વૈદ્યકીય, ઇજનેરી, આર્કિટેક્ચર, ખેતીવાડી, પ્રાણીવૈદક તથા સોશિયોલોજીની લાઇનમાં કરવા ઇચ્છે તેને આ સંસ્થામાં યોગ્યતા જોઈ વ્યવસ્થાપક સમિતિ દાખલ કરશે.

ઉપરાંત, બીજી કોઈ પણ યોજના અનુસાર દાખલ કરવાના વિદ્યાર્થીઓને તે યોજના અનુસાર યોગ્યતા જોઈ વ્યવસ્થાપક સમિતિ દાખલ કરશે.

૬૩. વિદ્યાર્થીઓના પ્રકાર તથા વર્ગીકરણનું ધોરણ : વિદ્યાર્થીઓ પાંચ પ્રકારના રહેશે : લોન, હાફપેઇંગ, પેઇંગ, ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિદ્યાર્થીઓ. જેની આર્થિક સ્થિતિ સારી હશે તેને પેઇંગ અને મધ્યમ હશે તેને હાફપેઇંગ તરીકે લેવામાં આવશે. જેની આર્થિક સ્થિતિ નબળી હશે તેને લોન તરીકે લેવામાં આવશે. ૧

૬૫. લોન વિદ્યાર્થીઓ : લોન વિદ્યાર્થીઓને સામાન્ય સગવડો ઉપરાંત વિશેષ સગવડ એટલે કોલેજ ફી અને પરીક્ષાની ફી આપવામાં આવશે. લોન વિદ્યાર્થીઓએ દર વર્ષે (૧) સામાન્ય સગવડ માટે કલમ ૬૪ અનુસાર વાર્ષિક રકમ, તથા (૨) કોલેજ ફી, પરીક્ષા ફી, તથા (૩) કલમ ૭૧ અને ૮૮ અનુસાર જે ખર્ચ થાય તે રકમ પાછી વાળવાનું કરારનામું કરી આપવું પડશે. બહારગામ અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને જેટલી રકમ આપવામાં આવશે તેટલી રકમ પાછી વાળવાનું કરારનામું તેણે કરી આપવું પડશે. ૨

૬૬. હાફપેઇંગ વિદ્યાર્થીઓ : હાફપેઇંગ વિદ્યાર્થીઓને લોન વિદ્યાર્થીઓની માફક વિશેષ સગવડ આપવામાં આવશે અને તેમણે કલમ ૬૫ (૧) (૨) (૩) અનુસાર ખર્ચ થાય તેની અરધી રકમ દરેક સત્રની શરૂઆતમાં શેકડી આપવી પડશે. અને તે રકમ પાછી વાળવાનું કરારનામું કરી આપવું પડશે.

૧. વિદ્યાલય શરૂ કરવામાં આવ્યું ત્યારે વિદ્યાર્થીઓના ફી અને પેઇંગ એવા બે જ વર્ગ પાડવામાં આવ્યા હતા.

૨. હાફ પેઇંગ વિદ્યાર્થી પાસેથી અત્યારે વાર્ષિક રૂ. ૩૫૦) (એક સત્રના રૂ. ૧૭૫) લઈને એમને લોન વિદ્યાર્થીઓ જેટલી બધી સગવડ આપવામાં આવે છે; અને એમણે ભરેલી રકમ ઉપરાંતના ખર્ચની રકમ લોન તરીકે ગણીને એ માટેનું એમની પાસે બોંડ લખાવી લેવામાં આવે છે.

૬૭. પેઇંગ વિદ્યાર્થીઓ : પેઇંગ વિદ્યાર્થીઓએ સામાન્ય સગવડો માટેનો ખર્ચ કલમ ૬૪માં ગણવ્યા પ્રમાણે દર સત્રની સરખાતમાં આપવો પડશે.

૬૮. ટ્રસ્ટ વિદ્યાર્થીઓ : ટ્રસ્ટ વિદ્યાર્થીઓને લોન વિદ્યાર્થીઓની માફક સગવડો આપવામાં આવશે, પણ તેમની પાસેથી કરારનામું લેવું કે નહિ, અને લેવું તો કેટલી રકમનું લેવું તેનો નિર્ણય જે ટ્રસ્ટનો તે વિદ્યાર્થી હોય તેના ધરાધારણ અનુસાર કરવામાં આવશે. તે ઉપરાંત કલમ ૭૧ અને ૮૮ અનુસાર જે ખર્ચ થાય તે તેણે આપવો પડશે. ટ્રસ્ટ વિદ્યાર્થીઓ માટે વ્યવસ્થાપક સમિતિ વખતોવખત નિયમો કરશે અને તે અનુસાર ટ્રસ્ટ વિદ્યાર્થીઓએ વર્તવું પડશે.

૬૯. અન્ય વિદ્યાર્થીઓને લોન : ભારત અથવા પરદેશમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે અન્ય વિદ્યાર્થીઓને લોન આપવાની રકમ વ્યવસ્થાપક સમિતિ વખતોવખત ઠરાવે તે પ્રમાણે આપવામાં આવશે.

૮૭. પેઇંગ અને લોન વિદ્યાર્થીઓનું પ્રમાણ : વ્યવસ્થાપક સમિતિ પેઇંગ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા એવી રીતે મુકરર કરશે કે તે દર બે લોન વિદ્યાર્થીઓ એક પેઇંગ વિદ્યાર્થીથી વધારે નહિ હોય. એવી ગણતરી કરતાં હાફ પેઇંગ વિદ્યાર્થીની સંખ્યાનો અર્ધો ભાગ પેઇંગ તરીકે અને અર્ધો ભાગ લોન તરીકે ગણવામાં આવશે. આ પ્રમાણે માટે ટ્રસ્ટ વિદ્યાર્થીઓની ગણતરી કરવામાં આવશે નહિ. આ નિયમ માટે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ગણતરીમાં લેવામાં આવશે નહિ.

ટ્રસ્ટ-વિદ્યાર્થીઓની યોજના

સંસ્થાના બંધારણમાં કરવામાં આવેલ જોગવાઈ અનુસાર વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ ટ્રસ્ટ-વિદ્યાર્થીઓ રાખવાની યોજના દાખલ કરી હતી, અને એ માટેના નિયમો ઘડયા હતા.

આ યોજનાનો મુખ્ય નિયમ એ હતો કે જે વ્યક્તિ એકીસાથે પહેલાં રૂ. દસ હજાર કે તેથી વધુ રકમ અને હવે (તા. ૧-૧-૧૯૬૪ પછી) રૂ. સાડાઘાર હજાર કે તેથી વધુ રકમ સંસ્થાને આપે તેના નામથી, એ દાતા જેની ભલામણ કરે તે એક વિદ્યાર્થીને વિદ્યાલયમાં રાખવામાં આવે છે, અને તે ટ્રસ્ટ-વિદ્યાર્થી (ટ્રસ્ટ-સ્કૉલર) ગણાય છે.

ટ્રસ્ટ-સ્કૉલરની યોજના બે રીતે લાભકારક બની છે : એક તો, એથી દાતાઓને, પોતાનું નામ કાયમ કરવા સાથે, પોતાને પસંદ હોય તે વિદ્યાર્થીને વિદ્યાલયમાં દાખલ કરાવવાનો અધિકાર મળે છે. અને આનો બીજો વિશેષ મહત્ત્વનો લાભ એ છે કે એથી ઓછી ગુણવત્તા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓને પણ સંસ્થામાં રહીને અભ્યાસ કરવાની અને પોતાની કારકિર્દીને ઉજ્જવળ બનાવવાની તક મળે છે. ટ્રસ્ટ-વિદ્યાર્થીઓના વર્ગ સિવાયના બાકીના લોન, હાફ પેઇંગ અને પેઇંગ વિદ્યાર્થીઓને કેવળ ગુણવત્તાને ધોરણે જ વિદ્યાલયમાં પ્રવેશ મળે છે. એ દૃષ્ટિએ ટ્રસ્ટ-સ્કૉલરની યોજના સામાન્ય કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને માટે, એમને પોતાને ઉત્કર્ષ સાધવાની તક મળતી હોવાને કારણે, આશીર્વાદરૂપ નીવડી છે.

ટ્રસ્ટ-વિદ્યાર્થીની યોજના મુજબ દરેક ટ્રસ્ટનો મુખ્ય નિયમ એકસરખો હોવા છતાં બીજા નિયમોમાં, દાતાની ઇચ્છા મુજબ, કેટલીક ફેરફાર હોય છે. એ ઉપરથી બધા ટ્રસ્ટોનું સામાન્ય વર્ગીકરણ નીચે મુજબ ત્રણ વિભાગમાં કરી શકાય :

૧. પેઇંગ વિદ્યાર્થી પાસેથી આપેલ વાર્ષિક રૂ. ૭૦૦ (એક સત્રના રૂ. ૩૫૦) લેવામાં આવે છે. અને કેટલાક કે પત્રિકા કે વખતે બધું ખર્ચ એમણે પોતા જ કરવાનું હોય છે.

(૧) કેટલાંક ટ્રસ્ટોમાં એવી શરત મૂકવામાં આવી છે કે ટ્રસ્ટની રકમનું વ્યાજ ગમે તેટલું (ઓછું) આવે, પણ એ ટ્રસ્ટના વિદ્યાર્થી અંગે કરવામાં આવતું બધું ખર્ચ વિદ્યાલયે જ ભોગવવું.

(૨) કેટલાંક ટ્રસ્ટોમાં વિદ્યાર્થી અંગે જે કંઈ ખર્ચ થાય તેમાંથી ટ્રસ્ટની વ્યાજની રકમ બાદ કરતાં બાકીની રકમ વિદ્યાર્થીને લોન તરીકે આપેલી ગણીને એ અંગેનું કાયદેસરનું બોન્ડ તે વિદ્યાર્થી પાસેથી લખાવી લેવામાં આવે છે.

(૩) કેટલાંક ટ્રસ્ટો એવાં પણ છે કે જેના ટ્રસ્ટીઓ પોતાની પસંદગીના વિદ્યાર્થીને વિદ્યાલયમાં પ્રવેશ કરાવવા પૂરતો જ હક્ક ભોગવે છે; અને વિદ્યાલય તરફથી એ વિદ્યાર્થી અંગે જે કંઈ ખર્ચ કરવામાં આવે તેનું, લોન વિદ્યાર્થીની જેમ, તેની પાસેથી કાયદેસરનું બોન્ડ લખાવી લેવામાં આવે છે.

ટ્રસ્ટ-સ્કોલર-શૅપ્રનની યોજના—જે દાતા સંસ્થાને પહેલાં વીસ હજાર રૂપિયા અને હવે (તા. ૧-૧-૧૯૬૪થી) પચીસ હજાર રૂપિયા આપે એમને એ ટ્રસ્ટ-સ્કોલર વિદ્યાલયમાં રાખવાનો અધિકાર આપવા ઉપરાંત એમને સંસ્થાના શૅપ્રન (આશ્રયદાતા) ગણવામાં આવે છે; અને તેઓ શૅપ્રન તરીકેના બધા હક્કો ભોગવી શકે છે.

ટ્રસ્ટ-સ્કોલરની યોજનાને સંઘ તરફથી ઘણો સારો આવકાર મળ્યો છે. ૫૦મા વર્ષને અંતે (તા. ૩૧-૫-૧૯૬૫ સુધીમાં) આવાં કુલ ૯૪ ટ્રસ્ટો નોંધાયો છે; અને તેના દ્વારા ૧૩૨ વિદ્યાર્થીઓને મળે છે. આ રીતે નોંધાયેલાં ટ્રસ્ટોની કુલ રકમ રૂ. ૧૩,૦૦,૯૭૪ જેટલી થાય છે.^૧

ધાર્મિક સંસ્કાર અને અભ્યાસ

૯૧. ધાર્મિક જીવન : આ સંસ્થામાં દાખલ થનાર વિદ્યાર્થીનું જીવન ધાર્મિક તેમ જ સંસ્કારી થાય તે આશય લક્ષમાં રાખીને દરેક વિદ્યાર્થીએ અભ્યાસ કરવાનો છે અને તે જ આશયપૂર્વક વ્યવસ્થાપક સમિતિએ વ્યવસ્થા કરવાની છે.

૯૨. વિદ્યાર્થીગૃહના મૂળ નિયમો : વિદ્યાર્થીગૃહમાં રહેતા દરેક વિદ્યાર્થીએ દરરોજ જિનપૂજ કરવી જોઈશે, અને રાત્રિભોજનનિષેધ અને કંદમૂળ-અલક્ષ્યના ત્યાગનો નિયમ પાળવો જોઈશે; તેમ જ નિર્ણીત ધાર્મિક શિક્ષણ યરાયર નિયમિત લેવું જોઈશે. વિદ્યાર્થીગૃહની બહાર અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓએ તે નિયમો પાળવા જોઈશે અને ધાર્મિક શિક્ષણના સંબંધમાં વ્યવસ્થાપક સમિતિ દર વર્ષ માટે જે પાઠ્યપુસ્તકો નિર્ણીત કરે તેનો અભ્યાસ કરવો પડશે. આ મૂળ નિયમોમાં વાળખી કારણ સિવાય કાંઈ પણ સ્પર્ધના કરનારને યોગ્ય શિક્ષા થશે અને અનેક વખત સ્પર્ધના કરનાર ૭૮ મી ક્લમ પ્રમાણે સંસ્થાના વિદ્યાર્થી તરીકે બંધ થશે.

૯૩. ધાર્મિક પરીક્ષા : ધાર્મિક વિષયની પરીક્ષા દર વર્ષે જાન્યુઆરી માસમાં યોગ્ય પરીક્ષક મારફત લેવાની ગોઠવણ મંત્રી કરશે અને દરેક વિદ્યાર્થીઓએ તે પરીક્ષા આપવી પડશે અને તેવી પરીક્ષામાં જે વિદ્યાર્થીની તૈયારી બિલકુલ હતી નહિ એવું માલૂમ પડશે તે અથવા જે ભાગલગાટ તેવી ધાર્મિક પરીક્ષામાં એ વખત નાપાસ થશે તે સંસ્થામાંથી કમી થવાને પાત્ર થશે. આવી પરીક્ષા ઉપરાંત છ માસિક આદિ સામયિક પરીક્ષા વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા તે વિદ્યાર્થીએ આપવી પડશે.

૧. વિદ્યાલયના આવનમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૮)માં જણાવ્યા મુજબ આવા ટ્રસ્ટોની સંખ્યા ૧૨૪ની અને ટ્રસ્ટ-વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૬૪ની છે.

૮૬. લોન માટે અપવાદ : ધર્મ, દેશ, સમાજ કે વિદ્યાલય માટે મહાન ત્યાગ કરનારના સંબંધમાં અથવા કોઈ ખાસ સંજોગોમાં કલમ ૮૫ ની બાબતમાં અપવાદ કરવાની સત્તા વ્યવસ્થાપક સમિતિને છે.

જૈન સાહિત્ય માટે ઉત્તેજન

૮૭. (૨) પોસ્ટ ગ્રેન્ડ્યુએટ કોર્સમાં જૈન સાહિત્ય (લિટરેચર) લેનાર કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને વ્યવસ્થાપક સમિતિ વિદ્યાર્થીગૃહમાં દાખલ કરી શકશે અને તે પરીક્ષામાં પાસ થશે તો તેણે કરી આપેલ કરારનામાની રૂએ પાછી વાળવાની રકમ આપવાનું તેની ઇચ્છા પર રહેશે. તે જ પ્રમાણે લોન કે હાફ પેઇઝ તરીકે દાખલ થયેલ વિદ્યાર્થી જૈન સાહિત્યને લઈને પાસ થશે તો તેણે કરી આપેલ કરારનામાની રૂએ ખી. એ. નાં બે વર્ષની પાછી વાળવાની રકમ આપવાનું તેની ઇચ્છા પર રહેશે.

કન્યા છાત્રાલય

કન્યાઓની ઉચ્ચ કેળવણી માટે કન્યા છાત્રાલયની જરૂર અંગે વિદ્યાલયના સંચાલકોનું ધ્યાન છેક સને ૧૯૩૪ની સાલમાં ગયું હતું. આ સંબંધમાં વીસમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૨૩-૨૪)માં મંત્રીઓના નિવેદનમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે—

“અહીં એક વાત પ્રાસંગિક હોઈ જણાવવી ઊચિત ધારી છે. કૉલેજના અભ્યાસ માટે સ્ત્રીઓની અરજીઓ આવવા લાગી છે. આપણે તો છોકરાઓને પહેંચી વળી શકતા નથી અને વર્ષ આખરે વટાવ ખાતે ઉધાર કરીએ છીએ ત્યાં સ્ત્રીઓની અરજીનો વિચાર ક્યાંથી કરીએ? પણ એ વાત ઉપેક્ષવા જેવી નથી. પાંચ-દશ વર્ષમાં મોટી સંખ્યામાં કૉલેજ કેળવણી લેતી જૈન કન્યાઓ થઈ જશે. તેમને માટે વિદ્યાર્થીઓથી અલગ અને સ્ત્રીનિયામકના હાથ નીચે ચાલતી આપણા જેવી સંસ્થાની જરૂર પડશે. કોઈ ઉદારચિત્ત બંધુ અથવા બહેન બે લાખની સહાય કરે તો આપ એવી સંસ્થાની વ્યવસ્થા કરવા જરૂર વિચાર કરશે એવી ભલામણ કરવી અસ્થાને નહિ ગણાય.”

વળી, વિદ્યાલયના બંધારણમાં પણ (કલમો ૯, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮માં) ઉચ્ચ અભ્યાસ કરતી કન્યાઓ માટે કન્યા છાત્રાલય ઊભું કરવાની જોગવાઈ રાખવામાં આવી છે; અને એ માટે, પચાસમા વર્ષના રિપોર્ટમાં જણાવ્યા મુજબ રૂા. ૧,૩૩,૦૧૭) જેટલું ફંડ પણ એકત્ર થયેલ છે.

વિદ્યાલયના ૨૭મા વર્ષમાં (સને ૧૯૪૧-૪૨માં) કન્યા છાત્રાલયની સ્થાપનાનો વિચાર વધુ પ્રબળ બનતાં એ દિશામાં સક્રિય કાર્ય કરવાનાં ચક્રો ગતિમાન થયાં. તા. ૭-૨-૧૯૪૩ની સામાન્ય સમિતિની સલાએ કન્યા છાત્રાલયની યોજનાને મંજૂરી આપી હતી અને એને અમલી રૂપ આપવા વ્યવસ્થાપક સમિતિના નીચે મુજબ સભ્યોની એક ભંડોળ સમિતિ નીમી હતી :

(૧) શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ	(૩) શ્રી બબલચંદ કેશવલાલ મોદી
(૨) શ્રી પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ અમરચંદ	(૪) શ્રી ડા. મોહનલાલ હેમચંદ શાહ
- (૫-૬) સંસ્થાના મંત્રીઓ—

શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી

પણ પછીથી કન્યા છાત્રાલયની સ્થાપનાની યોજનાનો અમલ ન થઈ શક્યો એટલે છેવટે બહાર રહીને ઉચ્ચ અભ્યાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓને, શુભવત્તાને ધોરણે, છાત્રવૃત્તિ આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. અને એ નિર્ણય અનુસાર હાલતરી વિદ્યાના અભ્યાસ માટે

વાર્ષિક રૂા. ૩૦૦)ની અને અન્ય વિષયોના અભ્યાસ માટે વાર્ષિક રૂા. ૨૦૦)ની છાત્રવૃત્તિ આપીને કન્યાઓને ઉચ્ચ કેળવણી માટે પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે.

વિદ્યાલયના કાર્યપ્રદેશ અને કાર્યસંચાલનનો ખ્યાલ આપતી કેટલીક મહત્ત્વની કલમો ઉપર આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત મંત્રીઓ, મહામાત્ર (Registrar) તથા ગૃહપતિની ફરજો અને સત્તાઓ, નાણાકીય બાબતો, વિદ્યાર્થીઓ માટેના નિયમો વગેરે અંગેની કલમો એવી સુસ્પષ્ટ બનાવવામાં આવી છે કે જેથી ઝીણી-મોટી બધી બાબતોમાં સંસ્થાનો કારોબાર આપમેળે જ એકસરખો ચાલતો રહે; અને મૂંઝવણ, ચૂંચવણ કે ગેરસમજને ભાગ્યે જ અવકાશ રહે. વિદ્યાલય સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ તથા પબ્લિક ટ્રસ્ટ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ મુજબ રજિસ્ટર થયેલ સંસ્થા છે, એટલે એ રીતે પણ એનો બધો કારોબાર સુવ્યવસ્થિત ચાલે છે.

જનરલ કમિટીએ નીમ્લ પહેલી મેનેજિંગ કમિટી

સંસ્થાની સ્થાપના વખતે, તા. ૨-૩-૧૯૧૪ના રોજ, નવ સભ્યોની કામચલાઉ મેનેજિંગ કમિટીની અને બે બબ્બનચીઓની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. તે પછી એક વર્ષ બાદ તા. ૬-૩-૧૯૧૫ ના રોજ મળેલ જનરલ કમિટીએ નીચે મુજબ મેનેજિંગ કમિટીની નિમણૂક કરી હતી :—

(૧) શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા, સોલિસીટર	ઓ. સેક્રેટરી
(૨) શેઠ દેવકરણ મૂળજી	બબ્બનચી
(૩) શેઠ મૂળચંદ હીરજી	આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી
(૪) શેઠ હેમચંદ અમરચંદ	મેમ્બર

(એમનો સ્વર્ગવાસ થતાં એમના પુત્ર શ્રી નરોત્તમદાસ હેમચંદને મેમ્બર તરીકે દાખલ કર્યા.)

(૫) શેઠ મોતીલાલ મૂળજી	"
(૬) શેઠ મકનજી જૂઠાભાઈ મહેતા, ઍરિસ્ટર-એટ-લો	"
(૭) શેઠ મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ બી.એ., એલ એલબી.	"
(૮) ડોક્ટર નાનચંદ કસ્તૂરચંદ મોદી, એલ.એમ. એન્ડ એસ.	"
(૯) શેઠ ચુનીલાલ વીરચંદ	"
(૧૦) શેઠ મણિલાલ સૂરજમલ	"
(૧૧) ઝવેરી ફકીરચંદ નગીનચંદ	"
(૧૨) ઝવેરી લલ્લુભાઈ ગુલાબચંદ	"
(૧૩) શેઠ અમરચંદ ઘેલાભાઈ	"
(૧૪) શેઠ નરોત્તમદાસ ભાણુજી	"
(૧૫) શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી, બી.એ.	"

સંસ્થાના બંધારણ મુજબ ચૂંટાયેલી પહેલી મેનેજિંગ કમિટી

વિદ્યાલયના બંધારણને તા. ૨૬-૫-૧૯૧૫ના રોજ જનરલ કમિટીએ બહાલી આપી; અને તા. ૧૬-૭-૧૯૧૬ના રોજ મળેલી જનરલ કમિટીએ બંધારણમાં જરૂરી સુધારા-વધારા મંજૂર કર્યા. અને જનરલ કમિટીની એ જ સભામાં, બંધારણ મુજબ,

મતપત્રો દ્વારા પહેલી મેનેજિંગ કમિટીના નીચે મુજબ સભ્યોની ચૂંટણી કરવામાં આવી :—

(૧) શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા સોલિસીટર	ઓ. સેક્રેટરી
(૨) શેઠ દેવકરણ મૂળજી	ખજાનચી
(૩) શેઠ મોતીલાલ મૂળજી	મેમ્બર
(૪) શેઠ મકનજી જૂઠાભાઈ મહેતા, બેરિસ્ટર-એટ-લૉ	"
(૫) ડૉક્ટર નાનચંદ કસ્તૂરચંદ મોદી, એલ. એમ. એન્ડ એસ.	"
(૬) શેઠ નરોત્તમદાસ ભાણજી	"
(૭) શેઠ મૂળચંદ હીરજી	આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી
(૮) શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી, બી.એ.	મેમ્બર
(૯) શેઠ અમરચંદ ઘેલાભાઈ	"
(૧૦) શેઠ નરોત્તમદાસ હેમચંદ અમરચંદ	"
(૧૧) શેઠ મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, બી.એ., એલ.એલ. બી.	"
(૧૨) શેઠ મણિલાલ સૂરજમલ ઝવેરી	"
(૧૩) શેઠ ચુનીલાલ વીરચંદ	"
(૧૪) ઝવેરી લક્ષ્મીભાઈ ગુલાબચંદ	"
(૧૫) ઝવેરી ફકીરચંદ નગીનચંદ	"

આ રીતે સંસ્થાની સ્થાપના બાદ આશરે સવા બે વર્ષના ગાળામાં સંસ્થા કામ કરતી થઈ ગઈ; સુધારા-વધારા સાથે એનું બંધારણ સ્થિર અને વ્યવસ્થિત થઈ ચૂક્યું; અને એ બંધારણ મુજબ મેનેજિંગ કમિટીની ચૂંટણી પણ કરી લેવામાં આવી : બાણે વિદ્યાલયની પ્રગતિની ગાડી સરળતાપૂર્વક અને ઝડપથી આગળ વધી શકે એ માટે પાટા નંખાઈ ગયા : સંસ્થાના સંચાલકોની સમાજસેવાની ધગશ, ભાવના અને નિષ્ઠાની એ સિદ્ધિ હતી.*

પહેલું ટ્રસ્ટી મંડળ

તા. ૨૨-૧૨-૧૯૧૮ના રોજ વિદ્યાલયના બંધારણની દરમી કલમમાં સુધારો-વધારો કરીને સંસ્થાની સ્થાવર મિલકત તથા બાંધીનગીરીઓ પાંચ ટ્રસ્ટીઓનાં નામે રાખવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું; અને પહેલું ટ્રસ્ટી મંડળ નીચે મુજબ પાંચ સભ્યોનું રચવામાં આવ્યું :—

(૧) શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા	(૩) શેઠ મોતીલાલ મૂળજી
(૨) શેઠ દેવકરણ મૂળજી	(૪) શેઠ ફકીરચંદ નગીનચંદ ઝવેરી
(૫) શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલ	

ટ્રસ્ટી મંડળની દર પાંચ વર્ષે જનરલ કમિટીમાં નવેસરથી ચૂંટણી કરવામાં આવે છે.

વિદ્યાલયનું રજિસ્ટ્રેશન

વિદ્યાલયની સ્થાપના બાદ ૧૬ વર્ષે, તા. ૪-૫-૧૯૩૪ના રોજ, ૧૮૬૦ના સોસાયટી રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ પ્રમાણે, વિદ્યાલયનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવવામાં આવ્યું છે. તેમ જ બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ મુજબ તા. ૨૭-૫-૧૯૫૩ ના રોજ નોંધણી કરાવવામાં આવી.

* તા. ૨-૩-૧૯૬૪ થી તા. ૯-૩-૧૯૧૫ સુધીના એક વર્ષના ગાળામાં મેનેજિંગ કમિટીની ૭ સભાઓ મળી હતી; અને તા. ૯-૩-૧૯૧૫ થી તા. ૧૬-૭-૧૯૧૬ સુધીના સોળ માસના ગાળામાં મેનેજિંગ કમિટીની ત્રીસ સભાઓ મળી હતી.

પ્રકરણ ત્રીજું : મકાન

વ્યક્તિની જેમ સંસ્થાને માટે પણ મકાન એ પાયાની જરૂર લેખાય છે. તેમાંય ભાડાના મકાનને બદલે પોતાનું મકાન હોય તો કોઈનીય રોકડોક વગર, મનગમતી રીતે, સંસ્થાના કાર્ય અને વિકાસને માટે એનો ઉપયોગ નિશ્ચિતપણે કરી શકાય છે. પોતાની માલિકીનું મકાન ન હોય તો સંસ્થાને એક પ્રકારના અધૂરાપણાનો અનુભવ થયા કરે છે.

વિદ્યાલયને માટે પોતાની માલિકીના મકાનની આ પાયાની વાત સંસ્થાના કાર્યદક્ષ સંચાલકો અને વિદ્યાલયના હિતની સાથે પોતાનું જીવન ઓતપ્રોત કરી જાણનાર વિદ્યાલયના સદા જાગરુક મંત્રી શ્રીયુત મોતીચંદલાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયાના અંતરમાં પહેલેથી જ વસી ગઈ હતી. પોતાના અંતરમાં સતત રમ્યા કરતી આ ભાવનાને વાચા આપતાં શ્રી મોતીચંદલાઈ એ પહેલા વર્ષના રિપોર્ટને અંતે (પૃ. ૨૬) ખૂબ લાગણી ભરી ભાષામાં નિવેદન કર્યું હતું કે—

“છેવટે એક જ વાત પર લક્ષ્ય ખેંચી રિપોર્ટ પૂર્ણ કરીશ. આ સંસ્થાને મુકામની એકદમ જરૂર છે. શહેરની જરા દૂર સુંદર જગ્યા પર ક્રીકેટ ટેનીસના અથવા હિન્દી કસરતોનાં સાધનો સાથે ફરવાની સગવડવાળી આકર્ષણીય જગ્યામાં દેરાસરની ગોઠવણ હોય, પ્રેમાળ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટની માથે દેખરેખ હોય, આત્મ-જાગૃતિ અને ધર્મભાવના જાગૃતિ કરે તેવાં વ્યાખ્યાનો થયાં કરતાં હોય, એવા અનુકૂળ સ્થાનમાંથી તૈયાર થયેલ વિદ્યાર્થી શાસનને દીપાવશે, ભયમાંથી બચાવશે અને કીર્તિધ્વજ વિસ્તારશે. ભાડાના મુકામમાં રહેવું અમને કોઈને પસંદ આવતું નથી. સગવડવાળું વિશાળ મુકામ આ સંસ્થાને અર્પણ થશે ત્યારે એક પ્રથમ અગત્યની જરૂરીયાત પૂરી પડશે.”

મકાન અંગેની પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરતાં શ્રી મોતીચંદલાઈ જાણે મનોરથદર્શી બની જઈને વિદ્યાલય અને એના વિદ્યાર્થીઓના લબ્ય ભાવીના અને સમાજના ઉત્થાનના સુભગ દર્શનમાં લીન બની જાય છે : વિદ્યાલયના ઉજ્જવળ ભાવીના આવા તો કંઈ કંઈ મનોરથો એમના અંતરમાં રમતા હતા. અને છતાં મકાનને માટે થઈને સંસ્થાના સર્વાપ્રિય નામમાં ફેરફાર કરવાનું એમને કે અન્ય કાર્યકરોને હરગિજ મંજૂર ન હતું. એ જ નિવેદનમાં તેઓ આગળ ચાલતાં દઢતાપૂર્વક કહે છે કે—

“ગમે તે ગોઠવણે પણ આ સંસ્થા માટે એક ઘરનું સ્થાન કરાવી આપવા એક આગેવાન હિંમત કરી શકે એમાં નવાઈ નથી. આપ આ બાબતને ખાસ મહત્વની ગણશો. મુકામની સુસ્થિતિમાં સંસ્થાની સ્થિરતા છે. એક ગૃહસ્થ એક લાખ લગભગ ખર્ચવાનો નિર્ણય ન કરે તો તેની સાથે એકથી વધારે ઉદાર ગૃહસ્થો પણ જોડાઈ શકે. સંસ્થાના નામનિર્દેશમાં તો ફેરફાર ગમે તેટલી રકમ આપે તોપણ કરવાનો નથી એમ સર્વનો નિર્ણય છે. પણ મુકામ ઉપર તખ્તી વગેરેથી નામનિર્દેશ થઈ શકે.”

સંસ્થાના સંચાલકો કે મંત્રીશ્રીના મનમાંથી સંસ્થાના મકાનની વાત જાણે ક્યારેય

ખસતી ન હતી : એમને તો સતત એમ જ થયા કરતું કે કઈ શુભ ઘડીએ સંસ્થા પોતાના મકાનમાં નિવાસ કરતી થઈ જાય ? અને એમને પોતાની આ ભાવનામાં પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે એ સફળ થવાની જ છે, તેથી જ તો બીજા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૨-૧૩)માં મકાનની જરૂરિયાતનું પુનરુચ્ચારણ કરતાં એ પૂરી થવા અંગે પૂર્ણ શ્રદ્ધાપૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું હતું કે —

“ સર્વથી વધારે ઉપયોગી વાત એ છે કે સંસ્થાની સ્થિરતા મુકામની સ્થિરતામાં છે, ઘરના મુકામમાં તેના પાયા બહુ ઊંડા જાય છે અને સ્વત્વની ખૂબી કાંઈકે એર જ છે. અમારી ભાવના એવું સુંદર, કોમતી કીર્તિને જેણે આપે એવું મુકામ મેળવવાની છે અને અમને પૂર્ણ આશા છે કે આ વર્ષે જે સુયોગ સાધ્ય થયો છે તેના પરિણામે એ ભાવના ફળવતી જરૂર નીવડશે.”

સંસ્થાના સંચાલકોના આ આત્મવિશ્વાસની પાછળ સંસ્થાના આદ્ય પ્રેરક મુનિવર્ય શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજની અદ્વિતીય ભાવના અને પ્રબળ પ્રેરણાનું પીઠબળ રહેલું હતું. એ મહાપ્રભાવક મુનિશ્રી સમાજ ઘડતરના મહાન શિલ્પી હતા; અને સંઘના સહકાર અને પોતાના પુરુષાર્થના બળે જૈન સમાજનું એક સમૃદ્ધ, સુશિક્ષિત, સંસ્કારી, સેવા-પરાયણ અને શક્તિશાળી સમાજ તરીકે ઘડતર કરવાના મનોરથો એમના અંતરમાં ઊભરાતા હતા.

વિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ અને એના કાર્યની શરૂઆત થઈ એ કંઈ ઓછા હર્ષ અને ગૌરવની વાત ન હતી; પણ મુનિશ્રીના ભાવનાલક્ષી આત્માને એટલાથી સંતોષ થાય એમ ન હતો. તેઓને તો સતત એક જ ઝંખના રહ્યા કરતી કે સંસ્થા કેવી રીતે આર્થિક તેમ જ બીજી બધી રીતે પગલર થાય અને એનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો રહે. સંસ્થાને પોતાનું મકાન હોવું જોઈએ એ વાત પણ તેઓ બરાબર સમજતા હતા. અને તેથી તેઓ સંસ્થાને માટે હમેશાં ચિંતા સેવ્યા કરતા હતા, અને સંઘને પ્રેરણા આપતા રહેતા હતા.

સંઘકલ્યાણવાંછુ આવા સમર્થ ગુરુવર્ય અને સેવાકાર્યમાં ઓતપ્રોત બનેલા આવા ભાવનાશીલ સંચાલકો વચ્ચે જ્યાં મનમેળ સધાય ત્યાં ગમે તેવું મુશ્કેલ કાર્ય પણ આસાન બન્યા વગર ન જ રહે : વિદ્યાલયના મકાનની કથા પણ આ વાતની સાબ પૂરે છે.

મુનિશ્રી વલ્લભવિજયજીએ વિ. સં. ૧૯૬૬ તથા ૧૯૭૦નાં બે ચોમાસાં મુંબઈમાં કર્યાં તે દરમિયાન વિદ્યાલય કાર્ય કરતું થઈ ગયું. વિ. સં. ૧૯૭૧ અને ૧૯૭૨નાં ચોમાસાં તેઓએ બહારગામ (સૂરત અને જૂનાગઢમાં) કર્યાં, પણ વિદ્યાલયની સહાયતાનું કામ સારી રીતે આગળ વધી શકે એટલા માટે એમણે પોતાના શિષ્ય મુનિશ્રી લલિતવિજયજીને ચતુર્માસ માટે મુંબઈ મોકલ્યા.

મુનિશ્રી લલિતવિજયજી પણ સમાજકલ્યાણની ધગશવાળા અને શિક્ષણપ્રેમી શક્તિ-શાળી મુનિ હતા. તેઓએ મુંબઈ જન સંઘને વિદ્યાલયને માટે સતત પ્રેરણા આપતાં રહીને પોતાના ગુરુવર્યની ગેરહાજરીની પૂર્તિ કરી. ધીમે ધીમે સંઘનું ધ્યાન વિદ્યાલય પ્રત્યે વધુ ને વધુ મમતાળુ બનતું ગયું.

વિ. સં. ૧૯૭૩ના ચોમાસા માટે સમતા અને સાધુતાની મૂર્તિ પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ તથા મુનિશ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ બંને, પોતાના મોટા

શિષ્ય સમુદાય સાથે, મુંબઈ પધાર્યા. મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીના શિષ્ય પંન્યાસ સોહન-વિજયજી પણ સાથે હતા. એ સૌના રોમરોમમાં વિદ્યાલયને સ્થિર અને શક્તિશાળી બનાવવાના જ વિચારો ભર્યા હતા.

મૈનેજિંગ કમિટીએ સમય જોઈને મકાનફંડની યોજના શ્રીસંઘ સમક્ષ રજૂ કરી. મુનિવરો એ વિચારનું સતત સિંચન કરતા રહ્યા. પહેલા વિશ્વયુદ્ધના પાછલા સમયમાં વેપારીઓને કમાણી પણ સારી થઈ હતી. એકંદરે મકાનફંડને માટે વાતાવરણ અનુકૂળ હતું.

મકાનફંડની ઉત્સાહપ્રેરક પહેલ કરી કોટના શ્રીસંઘે : પંન્યાસ શ્રી સોહનવિજયજીના ઉપદેશથી પર્યુષણના પહેલે જ દિવસે ત્યાં બારહબર રૂપિયા નોંધાયા — બાળે સંસ્થાને માટે શ્રીસંઘના અંતરની ઉદારતાનાં બારે દ્વાર ખૂલી ગયાં ! આ શરૂઆત ખૂબ શુકનવંતી નીવડી : પર્યુષણ પર્વ દરમિયાન જ કોટ અને બહારકોટમાં થઈને બેંતાલીશ હબર જેવી રકમ મકાનફંડમાં નોંધાઈ ગઈ. સંચાલકોની આશા અને આસ્થા અંકુરિત થવા લાગી. શ્રીસંઘની આવી મમતાભરી ઉદારતાથી સૌ આહ્લાદ અનુભવી રહ્યા.

મુનિવરોની પ્રેરણાની વર્ષા સતત ચાલુ જ હતી. બીજી બાજુ કાર્યકરો પણ સમયની તાણ કે શક્તિનો થાક વીસરીને કામે લાગી ગયા હતા. શેઠ દેવકરણ મૂળજી અને શેઠ મોતીલાલ મૂળજી જેવા શ્રીમાનોએ પણ બાળે કમર કસીને પોતાની સમગ્રશક્તિ વિદ્યાલયની સેવામાં લગાવી દીધી હતી. અન્ય કાર્યકરો પણ ખડા સૈનિકની જેમ આવી મળ્યા હતા. જોતજોતામાં શરદપૂર્ણિમા સુધીમાં અઠાણુંહબર જેવું માતબર મકાનફંડ ભેગું થઈ ગયું. મુનિવરો, સંચાલકો અને શ્રીસંઘ ધન્યતા અનુભવે એવી એ ઘડી હતી.

પણ એટલાથી સંતોષ માનીને સુખચેતથી બેસી શકાય એવી સ્થિતિ ન હતી; કાંમ વિરાટ હતું અને નાણાં પણ અઢગક ભેગાં કરવાનાં હતાં. એટલે ફંડનું કામ ચાલુ હતું. એકાદ વર્ષના પ્રયત્નને અંતે રૂ. ૧,૩૦,૦૦૦) એક લાખ ત્રીસ હબર જેટલી રકમ ભેગી થઈ.

પણ સંસ્થાના સંચાલકો ભારે ચકોર હતા. નાણાની તંગીને તેઓ આશીર્વાદરૂપ લેખતા હતા. આવી તંગી હોય તો, જિંઘ અને આરામનો આશ્રય લીધા વગર, સતત કામ કરવાની પ્રેરણા મળતી રહે એ તેઓ બરાબર સમજતા હતા. વળી, ઓછી મૂડીમાં વધુ વેપાર કેમ કરવો, એ કળા એમને સહજસિદ્ધ હતી. એમણે તો ઉપર સૂચવેલી રકમ એકત્ર થઈતે પહેલાં જ ગોવાળિયા ટેંક રોડ ઉપર, પારસી સદ્ગૃહસ્થ બમનજીનાં ચાર મકાનો રૂ. ૧,૪૮,૦૦૦ (એક લાખ અડતાળીસ હબર)માં ખરીદવાનું તારીખ ૨૭-૫-૧૯૧૮ના રોજ નક્કી કરી લીધું હતું. એનું ક્ષેત્રફળ ૧૬૨૨ સમચોરસ વાર હતું.

વિદ્યાલયના વિકાસ અને વિસ્તારના ભવિષ્યદર્શનની દૃષ્ટિએ એના આઘ પ્રેરક મુનિશ્રીને અને સંચાલકોને આટલી જગાથી સંતોષ ન થાય એ સ્વાભાવિક હતું; એટલે પોતાની પાસે ભંડોળ કેટલું ભેગું થયું છે એની ચિંતા સેવ્યા વગર એમણે આ ચાર મકાનોની લગોલગનું ૩૫૭ સમચોરસ વારનું પાંચમું મકાન રૂ. ૪૨,૦૦૦ માં અને ૩૬૬ સમચોરસ વારનું છઠ્ઠું મકાન રૂ. ૩૧,૦૦૦માં ખરીદી લીધું. આમ રૂ. ૨,૨૧,૦૦૦ ના ખર્ચે કુલ ૨૩૪૮ સમચોરસ વારનાં છ મકાનો ખરીદી લઈને એક વિકસતી સંસ્થાને

અનુરૂપ વિશાળ અને જરૂરી બધી સગવડોવાળું મકાન તૈયાર થઈ શકે એવી ભોગવાઈ કરી લેવામાં આવી. મુ'બઈમાં અત્યારે જે જગાએ (ગોવાળિયા ટે'ક રોડ ઉપર) વિદ્યાલય ચાલી રહ્યું છે તે જ આ જગા. આ જગા અંગે સંસ્થાના રિપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—

“મેનેજીંગ કમીટીએ મુકામ ખરીદવા માટે એક પેટાકમીટી નીમી હતી. તેમણે ઘણાં મુકામો જોયાં, લગભગ પોણોસો ઉપર જગાઓ તપાસી, પણ કોઈ સ્થાનને અંગે, કોઈ ટાઈટલને અંગે અને કોઈ કિમતને કારણે પસંદ ન આવી. આખરે આ જગા પર પસંદગી પડી છે, કારણ કે તેના સામે પૂરેલા ગોવાળીઆ તળાવનો ઘણો વિશાળ પ્લોટ ખાલી છે જે આપણા વિદ્યાર્થીઓને રમત ગમત હરવા ફરવાના ઉપયોગમાં સારી રીતે આવે તેમ છે અને ત્યાંથી કોલેજોમાં જવાની સગવડ પડે તેમ છે.”

(ત્રીજી વર્ષનો રિપોર્ટ, પૃ. ૮-૯)

“સંસ્થાનાં મુકામોનું સ્થાન અને જગા એવી સારી રીતે આવેલાં છે કે આપ એ સ્થાન જોશે ત્યારે આપને જરૂર આનંદ થશે. ત્યાં કેટલો ભાગ વસવાટ માટે કરવો, કેટલો લાયબ્રેરી માટે, ક્યો ભાગ સ્ટોર માટે, ક્યો રસોડા માટે, ક્યો કસરતના રૂમ માટે અને ક્યો વિભાગ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ માટે વાપરવો તે સર્વ નિર્ણય મેનેજીંગ કમીટી કરશે. અત્યારથી જ મોટા નફા સાથે એ મુકામની માગણીઓ થઈ ગઈ છે જે બતાવે છે કે એ ખરીદી યોગ્ય રીતે અને યોગ્ય વખતે થઈ છે.

(ચોથા વર્ષનો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૪)

આ રીતે સંસ્થા પાસે મકાન ફંડમાં જેટલી રકમની (રૂ. ૧,૨૯,૪૮૩ની) ભોગવાઈ હતી, તેના કરતાં આશરે એકાદ લાખ રૂપિયા વધુ ખર્ચીને વિદ્યાલયના સંચાલકોએ, જરાય ખમચાયા વગર, આ જગાઓ ખરીદી લીધી હતી; કેમ કે એમને સંસ્થાએ હાથ ધરેલ કાર્યની ઉપયોગિતામાં, જૈન સંઘની ઉદારતામાં અને પોતાની કાર્યનિષ્ઠામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી; અને દરેક કાર્ય તેઓ આત્મવિશ્વાસપૂર્વક હાથ ધરીને સમયસર પૂરું કરતા હતા—જાણે સમાજના ઉજ્જવળ ભાવીનો કોઈ સંકેત જ અદૃશ્ય રીતે કામ કરી રહ્યો હતો.

પણ આ કામ તો ઘણું જંગી કામ હતું. જગા ખરીદવામાં જે ખર્ચ (રૂ. ૨,૩૧,૦૦૦) થયું તેના કરતાં વધારે ખર્ચે—આશરે અઢી લાખ રૂપિયાના ખર્ચે—વિદ્યાલયને અનુરૂપ નખશિખ નવું મકાન ઊભું કરવાનો પ્લાન ઇજનેર શ્રીયુત મોતીલાલ ગાંધીએ તૈયાર કરી આપ્યો હતો, અને એ મુજબ મકાનનું કામ પૂરું કરવાનું જ હતું.

નવાં ખરીદેલ છ મકાનમાંથી પાંચમા તથા છઠ્ઠા મકાનમાં જરૂરી ફેરફાર અને સમારકામ કરીને વિદ્યાલય ત્યાં લઈ જવામાં આવ્યું; અને ૧-૨-૩ નંબરવાળાં મકાનોને જમીન-હોસ્ત કરીને એ સ્થાને જરૂરી બધી સગવડોવાળું આલિશાન મકાન ઊભું કરવાની તૈયારીઓ થવા લાગી. આ માટેના પૈસાની ટહેલ નાખતાં સંસ્થાના મંત્રી શ્રીયુત મોતી-ચંદભાઈએ, પાંચમા વર્ષના રિપોર્ટ(પૃ. ૧૩)માં કહ્યું હતું કે—

“જ્યાં સુધી મુકામના સવાલનો છેવટનો નિર્ણય ન થાય અને મુકામો બંધાઈને તમારી બહોજલાલીનું જવલંત અને જીવંત દૃશ્ય રજુ ન કરે ત્યાં સુધી અમે કોઈ પણ પ્રકારનો સંપૂર્ણ સંતોષ પામી શકીએ એમ નથી. આપ અમારી સેવાનો બદલો આપવા માગતા જ હો તો આ અમારી યોજનાને વ્યવહારુ કરી દેજો અને અમારી પૂર્ણ ખાતરી છે કે અમારું આ મંતવ્ય સ્થાને

છે, વ્યવહારુ છે અને આપને સુગમ્ય છે. અમારો માગવાનો રિવાજ થઈ પડ્યો છે અને આપ આપો છો તે અમારી ખાતરી છે.”

નવા મકાનનું બાંધકામ હાથ ધરી શકાય તે માટે શેઠ શ્રી દેવકરણુ મૂળજીએ પચીસ હજાર રૂપિયા, અને શેઠ શ્રી મોતીલાલ મૂળજીએ તથા શેઠ શ્રી હીરાલાલ બકોર-દાસે સાડાબાર હજાર-સાડાબાર હજાર રૂપિયા ઉછીના આપવાનું વચન આપ્યું હતું. સાથે સાથે મકાનકંડમાં ફળો નોંધાવવાનું કામ પણ ચાલુ જ હતું, છતાં મકાન માટે જોઈતી રકમ એકત્ર કરવાની મંજિલ તો હજી દૂર જ હતી.

આમ છતાં કામ તો પૂરું કરવું જ હતું, એટલે પ્લાન, તેની મંજૂરી, જૂનાં મકાનોને જમીનદોસ્ત કરવાનું કામ વગેરે પૂર્વ તૈયારી પૂરી થતાં, વિદ્યાલયના આઠમા વર્ષમાં, તા. ૧૩-૧૨-૧૯૨૨ના મંગલ દિવસે વિદ્યાલયના પ્રાણ અને ધર્માનુરાગી શ્રેષ્ઠીવર્ધશ્રી દેવકરણુ મૂળજીના શુભ હસ્તે, નવા મકાનનું ખાતમુહૂર્ત કરવામાં આવ્યું. એ ઉત્સવ અને એ દિવસ વિદ્યાલયના ઇતિહાસના એક સોનેરી સીમાસ્તંભરૂપ બની ગયો.

આ શુભ પ્રસંગે જાણે સરસ્વતી મંદિરના પાયામાં સમર્પિત થઈને લક્ષ્મીદેવી કૃતાર્થ થયાં : શેઠ શ્રી ગોવિંદજી માધવજી કરમચંદ તરફથી ખાસ વિદ્યાલયના મકાનના પાયામાં પૂરવા માટે ૨૬ તોલા સોનાની ઢાલ (લગડી) ભેટ મળી હતી; તેની રજ (તેજમતૂરી) બનાવીને શ્રી દેવકરણુ શેઠના હાથે પાયામાં પધરાવવામાં આવી હતી. ઉપરાંત, એ પ્રસંગે હાજર રહેલ જનતાએ પણ સારા પ્રમાણમાં રૂપાનાણું ઉલ્લાસપૂર્વક પાયામાં નાખીને પોતાની ભક્તિ વ્યક્ત કરી હતી. વિદ્યાલયનો અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે વિદ્યાપ્રસારના કાર્યમાં વિદ્યાલય ઉપર હમેશાં લક્ષ્મીદેવીની કૃપા વરસતી રહી છે : આણંદ કલ્યાણી જૈનસંઘે સંસ્થાની માગણીને સદાય સવાઈ રીતે પૂરી કરી છે; અને નાણાની સગવડના અભાવે એનો વિકાસ રૂંધાય એવો વખત ક્યારેય આવવા દીધો નથી.

સુવર્ણરજ અને રૂપાનાણાથી પાયો તો પૂર્યો, પણ એ વખતે પૈસા મેળવવાનું કામ કંઈક મુશ્કેલ બની ગયું હતું. પહેલા વિશ્વયુદ્ધની શાંતિ પછીના સમયમાં બજારો કંઈક નબળાઈ પેડી રહ્યા હતા અને વેપારીઓ કે શ્રીમાનોની ઉદારતાને જગાડવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે એવી પરિસ્થિતિ હતી. સંસ્થાના સંચાલકો આ માટે સજાગ હતા; એટલા જ—અરે, એથીય વધારે—સચિત હતા. સંસ્થાના પ્રેરક મુનિવર શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ, પંજાબ જેટલા દૂરના પ્રદેશમાં બેઠા બેઠા પણ તેઓ ક્યારેય વિદ્યાલયના કાર્યને અને એની આર્થિક જરૂરિયાતને વીસરી શકતા ન હતા. પરિસ્થિતિને પારખી જઈને તેઓએ પંજાબથી પંન્યાસ શ્રી લલિતવિજયજી આદિ બે સાધુઓને અને ગુજરાતથી પંન્યાસ ઉમંગવિજયજી વગેરે પાંચ સાધુઓને વિદ્યાલયની સહાયતા માટે મુંબઈ પહોંચી જવાની આજ્ઞા કરી; અને એ મુનિવરો પોતાના ગુરુજીની આજ્ઞાને શિરે ચડાવી, લાંબા લાંબા વિહારની કે બીજાં કષ્ટોની પરવા કર્યા વગર, વિ. સં. ૧૯૮૦ના જેઠ માસમાં મુંબઈ પહોંચી ગયા.

આ સાત મુનિવરો મુંબઈ પહોંચ્યા તે અગાઉ વિ. સં. ૧૯૮૦ના વૈશાખ માસમાં, અમૃતસરથી, ‘હું છું સમસ્ત જૈનસંઘનો દાસ મુનિ વલ્લભવિજય’ એવી સહીથી શ્રી શ્વેતાંબર જૈન સંઘ પ્રતિ વિજ્ઞપ્તિ નામે જે અપીલ પ્રગટ કરવામાં આવી હતી (અને જે

નવમા વર્ષના રિપોર્ટના પૂંઠા ઉપર છાપવામાં આવી છે.) તેમાં સમાજસેવાની એમની ઉત્કટ તમન્ના અને વિદ્યાલય પ્રત્યેની અપાર મમતા દેખાઈ આવે છે. તેઓ એ વિજ્ઞપ્તિમાં કહે છે કે—

“હું નીચે સહી કરનાર સકળ શ્વેતાંબર જૈન (ખાસ કરીને મુંબઈ નિવાસી) શ્રીસંઘની સેવામાં વિજ્ઞપ્તિ કરવા રજા લઉં છું કે કેટલાક સમયથી શ્રીસંઘ મુંબઈની, જેમાં પણ ખાસ કરીને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના મેમ્બરોની, મુંબઈ આવવા માટે ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરવામાં આવેલ. પણ હું દૂર દેશ પંખજમાં હોવાથી એકદમ મુંબઈ પહોંચી શકું એમ બનવું મુશ્કેલ જાણી તેમ જ પંખજમાં કેટલેક સ્થળે નવીન શ્રી જિનમંદિરો તૈયાર થયેલ છે તેની પ્રતિષ્ઠા કરવાના કારણને લઈ આપ શ્રીસંઘની ઇચ્છાને માન આપી શક્યો નથી. તે બાબત હું આશા રાખું છું કે શ્રીસંઘ દર-ગુજર કરશે; તેમ છતાં કુલ નહિ કુલની પાંખડી સહી, એ હિસાબે યથાશક્તિ સમાજસેવા થવી યોગ્ય જ છે એમ જાણી મેં મારી પોતાની હાર્દિક ઇચ્છા પંન્યાસ લલિતવિજયજીને જાણવી કે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની યોગ્ય સેવા ઘણા સમયથી બની આવી નથી*.....માટે સમાજને પ્રેરણા કરી તે તરફ સમાજની લાગણી દોરનારની ખાસ જરૂર છે.....મહારી લાવનાને સાદર માન આપી પં. લલિતવિજયજીએ બર્જ કરી કે અગર આપની એવી જ ઇચ્છા છે, અને મને ત્યાં જવાને માટે આપ યોગ્ય જાણુતા હો તો ખુશીની સાથે આપ મને આજ્ઞા ફરમાવો, હું ગમે તે કષ્ટે આત્મભોગે પણ ત્યાં પહોંચી યથાશક્તિ સમાજસેવા કરી આપની ઇચ્છાને આધીન થવા તૈયાર છું!..... મેં પં. લલિતવિજયજીને આજ્ઞા ફરમાવી કે આવું સમાજસેવાનું કામ અવશ્ય કરવું ઘટે છે, તમે કરી શકો છો એવું મહારું માનવું છે માટે મુંબઈના શ્રીસંઘની ઇચ્છાને માન આપી તમારે બનતી કોશીસ કરી આ ચોમાસું-ત્યાં જ જઈ કરવું યોગ્ય છે.....ઉમંગવિજયજીને (અમદાવાદ) પત્ર લખી સાથે મુંબઈ જવા માટે પ્રેરણા તેમ જ આજ્ઞા કરી.....આશા રાખવામાં આવે છે કે પંન્યાસ શ્રી લલિતવિજયજી, પંન્યાસ ઉમંગવિજયજી આદિ સાથે સાધુઓ પરસ્પર પ્રેમની સાથે વર્તાવ રાખી બધા એક જ ધ્યેયને માટે યથાશક્તિ સમાજસેવામાં કચાશ રાખશે નહીં, તેમ જ મુંબઈનો શ્રી જૈન સંઘ આવેલા મુનિઓને અપનાવી યથાશક્તિ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દ્વારા જૈન સમાજની ઉન્નતિ ને કેશેસ કરવામાં પાછી પાની કરશે નહીં.....”

પંન્યાસ શ્રી લલિતવિજયજી તથા પંન્યાસ શ્રી ઉમંગવિજયજી વિદ્યાલયને માટે લાવનાનું લાતું અને ગુરુની પ્રેરણાનું બળ લઈને મુંબઈ પધાર્યા હતા અને, વિદ્યાલય દ્વારા સમાજની સેવા કરવામાં જરા પણ પાછી પાની કરવાના ન હતા. સાચે જ, એમના આગ-મનથી મકાનફંડની પ્રવૃત્તિમાં નવો પ્રાણસંચાર થયો. જોતજોતામાં ફાળામાં હજારોની રકમો એકત્ર થઈ. મારવાડના ભાઈઓએ પણ ખૂબ ઉમંગ દાખવ્યો. ખૂટતી રકમ માટે મકાનના કામને રોકી રાખવાનો કોઈ સવાલ જ ન હતો. સમાજે આપેલા જવાબથી કાર્યકરો પૂરા ઉત્સાહમાં આવી ગયા હતા. પરિણામે એક જ વર્ષમાં આલિશાન નવું સરસ્વતી-મંદિર ખડું થઈ ગયું, અને સંસ્થાના કાર્યની (તા. ૧૮-૬-૧૯૧૫ના રોજ) શરૂઆત કર્યા બાદ દસ વર્ષ પછી, વિ. સં. ૧૯૮૧ના શ્રાવણ સુદિ ૬ ને સોમવાર (તારીખ ૨૭-૭-૧૯૮૫)ના રોજ સંસ્થાના નવા મકાનનું વાસ્તુ પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. આ પ્રસંગે પંન્યાસ શ્રી લલિતવિજયજી તથા પંન્યાસ શ્રી લાલવિજયજી આદિએ

* આ લખાણનો અહીંથી પછીનો કેટલોક ભાગ પાંચમા પ્રકરણમાં લેવામાં આવ્યો છે.

પધારી પ્રસંગને વિશેષ પવિત્ર બનાવ્યો હતો. મુંબઈના જૈન સંઘને માટે એ એક આનંદ અને ઉત્સાહનો અવસર હતો. વિદ્યાલયના ઇતિહાસની એ અત્યંત નોંધપાત્ર ઘટના હતી. કાર્યકરોના મનોરથ પૂર્ણ થયા : વિદ્યાલયને પોતાનું મકાન સાંપડ્યું. મકાનના પાયા સાથે વિદ્યાલયના પાયા પણ વધુ મજબૂત થયા.

સંસ્થાના મકાનના ઉદ્ઘાટનનો ભવ્ય જાહેર સમારંભ તા. ૩-૧૦-૧૯૨૫ના રોજ ભાવનગર રાજ્યના દ્વીવાન સર પ્રભાશંકર દલપતરામ પટ્ટણીના પ્રમુખપદે ઊજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે પ્રમુખશ્રીએ ભાવનગર રાજ્ય તરફથી સંસ્થાને, દસ વર્ષ સુધી, વાર્ષિક રૂ. ૨૫૦ રૂપિયા આપવાની જાહેરાત કરીને સમારંભની ઉત્સાહપ્રેરક કાર્યવાહી ઉપર જાણે સુવર્ણકળશ ચડાવ્યો.

સાચા સોનાના અને ભાવનાના સોનાના પાયા ઉપર ઊભી થયેલી સંસ્થા જૈન સમાજને માટે સોનાની ખાણ સમી બની ગઈ.

અનેક વ્યક્તિઓ અને અનેક શક્તિઓના સંગમને આરે આ સરસ્વતી-મંદિર ઊભું થઈ શક્યું હતું, એટલે એમાં કોનો કોનો આભાર માનવો, એ મીઠી મૂંઝવણ હતી. શ્રી મોતીચંદલાઈએ પોતાની આ મૂંઝવણને વ્યક્ત કરતાં (નવમો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૧માં) સાચું જ કહ્યું હતું કે—

“અમારે આભાર કેટલાનો માનવો ? જ્યાં આખી કોમ અનેક પ્રકારે સંસ્થાને સહાય કરવા હળીમળી રહેલી હોય, મચી રહેલી હોય, ઉચુક્ત થઈ બેસી હોય, ત્યાં કેટલા નામ નિર્દેશ કરીએ ? બારસો તેરસો માઈલનો ઉગ્ર વિહાર કરનાર મુનિ મહાશયો માટે અમે ક્યા શબ્દોમાં વર્ણન કરીએ ? સંસ્થાને માટે રાતદિવસ પ્રયાસ કરનાર આપણા ભાવિક મારવાડી બંધુઓનું જે જુથ રાત્રે ફરવા નીકળે છે તેમના ઉત્સાહનું શું વર્ણન કરીએ ? હજુ અનેક નવીન કાર્યવાહકો પ્રેરણા કરી રહ્યા છે, તેમને માટે અગાઉથી શું લખીએ ? દિવાળી પછી આપને સંપૂર્ણ રિપોર્ટ મળશે. અત્રે વક્તવ્ય એટલું જ છે કે આ સંસ્થા માટે પૂર્ણ પ્રેમ, ઉત્સાહ અને ધીરજથી કાર્યકરનાર સર્વબંધુઓ અને મુનિઓને અમારા અંતઃકરણથી અમે આભાર દર્શાવીએ છીએ.”

સમયના વહેવા સાથે સમાજમાં જેમ જેમ ઉચ્ચ શિક્ષણનો ફેલાવો વધતો ગયો તેમ તેમ વિદ્યાલયની લોકપ્રિયતા પણ વધતી ગઈ. પરિણામે વિદ્યાલયની શક્તિ પ્રમાણે વધુમાં વધુ વિદ્યાર્થીઓને રાખવાની વ્યવસ્થા પણ ઓછી પડવા લાગી, અને સંખ્યાબંધ અરજીઓને નકારવાની પરિસ્થિતિ આવી પડી. વિદ્યાલય તો હમેશાં વિદ્યાર્થીઓની સગવડનો જ વિચાર કરતું રહે છે, એટલે સને ૧૯૫૪માં ગોવાળિયા ટેંક રોડ ઉપરના મકાન ઉપર ચોથો માળ લેવરાવીને ત્યાં ૨૫ વધુ વિદ્યાર્થીઓને રાખી શકાય એવી સગવડ કરવામાં આવી.

હવે આ મકાનમાં વધારે સગવડ કરી શકાય એવી કોઈ શક્યતા જ નથી રહી, અને પ્રવેશ માટેની વિદ્યાર્થીઓની અરજીઓ તો સતત વધતી જ જાય છે. એટલે છેવટે મુંબઈમાં જ વિદ્યાલયની શાખા રૂપે નવું મકાન ઊભું કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું; અને એ માટે ઘાટકોપરમાં એક પ્લોટ ખરીદી લેવામાં આવ્યો છે. સંસ્થાના સુવર્ણ-મહોત્સવના કાયમના સંભારણારૂપે આ સ્થાને નવું મકાન બને તેટલું વહેલું ઊભું કરવાની સંસ્થાના સંચાલકોની ઉમેદ છે.

પ્રકરણ ચોથું : વ્યવસ્થાતંત્ર

ઉદ્દેશ અને બંધારણ સુનિશ્ચિત હોય, કુશળ અને ક્ષેયનિષ્ઠ કાર્યકરો હોય અને કાર્યકરોમાં સમૂહભાવના અને ખેલદિલી હોય, પછી કોઈ પણ સંસ્થાનો કારોબાર સરળતાપૂર્વક અને સફળતાપૂર્વક ચલાવવામાં લાગ્યે જ મુશ્કેલી નડે. વિદ્યાલયની ૫૦ વર્ષની સફળ કાર્યવાહી આ વિધાનનું સમર્થન કરે એવી છે.

સમાજનું લાગ્ય કહો કે સંસ્થાનો ઉદ્યયોગ કહો, વિદ્યાલયને એની સ્થાપના સમયથી જ વિકાસને અનુરૂપ સંયોગો મળતા રહ્યા છે. એને જેમ ભાવનાશીલ અને નિખાલસ કાર્યકરોનું જૂથ મળ્યું, તેમ સંઘમાંથી માગી મદદ આપનારા સખીદિલ મહાનુભાવો પણ મળતા રહ્યા. પરિણામે સાચા કાર્યકરો અને ઉદાર સહાયકો જેવા બે પાટા ઉપર સંસ્થાના વ્યવસ્થાતંત્રની ગાડી નિરાકુલપણે આગળ વધતી રહી અને વિકાસના સીમાચિહ્ન સમી એક એક મંજિલને પસાર કરીને સમાજની વધુ ને વધુ સેવા કરતી રહી.

બાકી તો, બંધારણ ગમે તેટલું સારું હોય, પણ એનો અમલ કરનારાઓની દાનત કે આવડતમાં ખામી હોય તો સંસ્થાનું વ્યવસ્થાતંત્ર કે સંચાલન ખામીવાળું બન્યા વગર ન જ રહે. અને જો કાર્યકરોની બુદ્ધિ નિર્મળ અને દષ્ટિ સ્પષ્ટ હોય તો કદાચ બંધારણમાં કોઈ ખામી રહી જવા પામી હોય તોપણ એ ખામી સંસ્થાના વિકાસને રૂંધી નથી શકતી. સંસ્થાના વ્યવસ્થાતંત્રમાં ખરો મહિમા સાચા કાર્યકરો મળવા એ જ છે. આ બાબતમાં શરૂઆતથી જ વિદ્યાલય લાગ્યશાળી છે.

વિદ્યાલયના વ્યવસ્થાતંત્રમાં સૌથી વધુ અગત્યનું અને જવાબદારીભર્યું સ્થાન છે માનદ મંત્રીનું. એની દોરવણી સંસ્થાના નાવને સાચી દિશામાં આગળ વધારવામાં સુકાનીની ગરજ સારે છે. વિદ્યાલયની સ્થાપનાથી જ શ્રીયુત મોતીચંદલાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયાની વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી તરીકે વરણી કરવામાં આવી હતી : આ રીતે આવી મોટી અને સતત વિકાસશીલ રહેલી સંસ્થાના પ્રથમ માનદ મંત્રી નિમાવાનું માન શ્રી મોતીચંદલાઈને ફાળે જાય છે; અને એ જવાબદારી એમણે સવાઈ રીતે પૂરી કરીને એક ઉત્તમ દાખલો રજૂ કર્યો હતો એમ કહેવું જોઈએ. પણ શ્રી મોતીચંદલાઈની સંસ્થા અંગેની બહોળી કામગીરી જોતાં તેઓ વિદ્યાલયના માનદ મંત્રીપદ ઉપરાંત બીજું પણ ઘણું ઘણું મહત્વનું સ્થાન ધરાવતા હતા : સંસ્થાની સ્થાપનામાં તેમ જ એના સંચાલનમાં તેઓ એના પ્રાણરૂપ હતા—એમ વિના અતિશયોક્તિએ કહી શકાય. સંસ્થાની સ્થાપના વખતે જેમ એમણે સંસ્થાના ઉદ્દેશો અને એના આકાર-પ્રકાર નક્કી કરવામાં અગ્રગામી ભાગ લઈએ હતા, એમ સંસ્થાના વ્યવસ્થાતંત્રને વિશિષ્ટ ઘાટ આપવામાં તેમ જ કેટલીય તંદુરસ્ત પ્રશ્નાલિકાઓ કાયમ કરવામાં પણ એમણે પુરોગામી તરીકે કામ કર્યું હતું : તેઓ સંસ્થા સાથે બેઠલા બધા ઓતપ્રોત થઈ ગયા હતા.

શરૂઆતમાં વિદ્યાલયના બંધારણમાં એક માનદ મંત્રી અને એક આસિસ્ટન્ટ માનદ મંત્રીની નિમણૂક કરવાની જોગવાઈ હતી. પંદર વર્ષ સુધી આ પ્રમાણે ચાલતું રહ્યું : શ્રી મોતીચંદલાઈ માનદ મંત્રીનો અને શ્રી મૂળચંદ હીરજીલાઈ આસિસ્ટન્ટ માનદ મંત્રીનો હોદ્દો સંભાળતા રહ્યા. શ્રી મૂળચંદલાઈ પણ ખૂબ સેવાભાવી કાર્યકર હતા, અને શ્રી મોતીચંદલાઈ સંસ્થાનું સુકાન સફળ રીતે સંભાળી શક્યા એમાં એમનો પણ નોંધપાત્ર ફાળો હતો.

સોળમા વર્ષમાં સંસ્થાના બંધારણમાં ફેરફાર કરીને આસિસ્ટન્ટ માનદ મંત્રીનો હોદ્દો બંધ કરીને એ માનદ મંત્રીઓ નીમવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું અને શ્રી મોતીચંદલાઈ સાથે બીજા માનદ મંત્રી તરીકે જાણીતા રાષ્ટ્રીય કાર્યકર શ્રી વીરચંદ પાનાચંદ શાહની વરણી કરવામાં આવી.

સંસ્થાના બંધારણમાં બીજો હોદ્દો ખજાનચીનો છે. શરૂઆતથી જ આ સ્થાન સંસ્થાના આધાર સમા શેઠ શ્રી દેવકરજી મૂળજીએ શોભાવ્યું હતું.

આ બંને હોદ્દાઓ સંસ્થાના સંચાલન અને વિકાસ માટે ઘણા જવાબદાર હોદ્દાઓ હતા, તેથી એ હોદ્દાને ધારણ કરનાર વ્યક્તિઓની ગેરહાજરીને કારણે સંસ્થાના કામમાં વિશ્લેષ આવવા ન પામે તે માટે કેટલી તકેદારી રાખવામાં આવતી હતી તે નીચેના થોડાક પ્રસંગો ઉપરથી પણ જાણી શકાશે :—

(૧) અગિયારમા વર્ષમાં શ્રી મોતીચંદલાઈને અંગત કામસર વિદાયત જવાનું થતાં એમની જગ્યાએ એકિટંગ ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે શ્રી કકલલાઈ ભૂદરલાઈ વકીલની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.

(૨) ચૌદમા વર્ષમાં, શ્રી અંતરીક્ષજી તીર્થના કેસ અંગે, શ્રી મોતીચંદલાઈને વિદાયત જવાનું થયું તે વખતે પણ એકિટંગ ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકે શ્રી કકલલાઈ વકીલને નીમવામાં આવ્યા હતા.

(૩) સત્તરમા વર્ષમાં (૧૯૩૨ માં) અહિંસક સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધમાં શ્રી મોતીચંદલાઈ તથા શ્રી વીરચંદ પાનાચંદ શાહને જેલનિવાસ મળતાં એમના સ્થાને ડૉ. નાનચંદ કસ્તૂરચંદ મોદી તથા શ્રી મકનજી જૂઠાલાઈ મહેતાની નિમણૂક કરવામાં આવી.

(૪) પંદરમા વર્ષમાં ખજાનચી તરીકે અમદાવાદના વતની અને મુંબઈમાં રહેતા શ્રી અમૃતલાલ કાળિદાસ શેઠની વરણી કરવામાં આવી; પણ પોતાની ગેરહાજરીને કારણે એમણે એ જવાબદારીનો અસ્વીકાર કર્યો એટલે એમના સ્થાને શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલલાઈને ખજાનચી બનાવવામાં આવ્યા.

(૫) સને ૧૯૫૦ માં તથા ૧૯૫૧ માં શ્રી પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ કાપડિયાને વિદેશ જવાનું થતાં એમની ગેરહાજરીના સમયમાં શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહે અને એમની પછી શ્રી ચિમનલાલ મોતીલાલ પરીજે ખજાનચી તરીકેની કામગીરી બજાવી હતી.

શ્રી મોતીચંદલાઈએ સંસ્થાની સ્થાપનાથી લઈને તે (તેઓ વિદેશ ગયા કે જેલમાં ગયા એટલે સમય બાદ કરતાં) એકધારાં ૩૪ વર્ષ સુધી માનદ મંત્રી તરીકેની ફરજ પૂર્ણ જાગૃતિપૂર્વક બજાવી હતી; અને પોતાની નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે, સંસ્થાના કામમાં

વિક્ષેપ ન આવે એ દષ્ટિએ, રાજીનામું આપ્યું હતું. રાજીનામાના પત્રમાં પણ વિદ્યાલય પ્રત્યેની લાગણી દર્શાવતાં એમણે લખ્યું હતું કે “હું મેનેજિંગ કમિટીની ચર્ચામાં લાગ લઈશ. માત્ર રાજીનામું અત્યારની મારી તબિયતને અંગે અને સામાન્ય સગવડ માટે છે. વિદ્યાલય તરફ મારી લાગણી પૂરતી છે.”

શ્રી દેવકરણ શેઠે પણ એકધારાં તેર વર્ષ સુધી વિદ્યાલયનું ખજાનચીપદ સાચા અર્થમાં સંભાળીને ક્યારેય એના ખજાને ખોટ આવવા દીધી ન હતી. એમણે પણ, પોતાની નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે, વિદ્યાલયના કારોબારમાં ખામી ન આવે એ દષ્ટિએ જ, પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું હતું.

અડતાલીસમા વર્ષથી બેને બદલે ત્રણ માનદ મંત્રીઓની વરણી કરવાનો સુધારો સંસ્થાના બંધારણમાં કરવામાં આવ્યો. શાખાઓના વધારાને લીધે વધી રહેલ સંસ્થાની કામગીરીને પહોંચી વળવા માટે આમ કરવું જરૂરી હતું.

૫૦ વર્ષ દરમિયાન સંસ્થાના માનદ મંત્રી, ખજાનચી તેમ જ ટ્રસ્ટી તરીકેનો હોદ્દો સંભાળનાર કાર્યકરોની નીચે આપેલી નામાવહી બેતાં આ પદ કેવી કેવી વ્યક્તિઓ શોભાવી ગઈ છે તેમ જ અત્યારે શોભાવી રહી છે એનો તેમ જ આવી પદધારી વ્યક્તિઓની વારે વારે ફેરબદલી કરવાને બદલે એમને સ્વસ્થ અને સ્થિરપણે લાંબા સમય સુધી પોતાની ફરજ બજાવવાની કેવી તક આપવામાં આવે છે એનો પણ ખ્યાલ આવી શકશે. વળી, કેટલાક પ્રસંગોમાં તો સંસ્થાના જૂના વિદ્યાર્થીઓ આ પદે નિયુક્ત થયા છે એ પણ જાણી શકાશે :

માનદ મંત્રીઓ

- (૧) શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા (તા. ૧૫-૭-૧૯૪૭ થી તા. ૧૦-૭-૧૯૪૯)
- (૨) શ્રી વીરચંદ પાનાચંદ શાહ (તા. ૧૫-૧૧-૩૧ થી તા. ૧૮-૫-૩૪)
- (૩) શ્રી મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી (તા. ૧૬-૫-૩૪ થી તા. ૧૭-૧૧-૩૪)
- * (૪) શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી (તા. ૧૮-૧૧-૩૪ થી તા. ૭-૮-૬૨)
- * (૫) શ્રી હીરાલાલ મંછાચંદ શાહ (તા. ૧૦-૭-૪૬ થી તા. ૨૦-૬-૫૨)
- (૬) શ્રી રતિલાલ ચિમનલાલ કોઠારી (તા. ૨૧-૬-૫૨ થી તા. ૧૬-૬-૫૩)
- * (૭) શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ (તા. ૨૦-૬-૫૩ થી ચાલુ)
- (૮) શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા (તા. ૧૪-૧૦-૬૨ થી ચાલુ)
- (૯) શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ (તા. ૬-૧૦-૬૩ થી ચાલુ)

વચગાળાના માનદ મંત્રીઓ

- (૧) શ્રી કકલભાઈ ભૂદરદાસ વકીલ (તા. ૮-૬-૨૬ થી તા. ૧૪-૧૦-૨૬)
- (૨) શ્રી મકનજી જૂઠાભાઈ મહેતા (તા. ૨૩-૧-૩૨ થી તા. ૨-૧૧-૩૩)
- (૩) શ્રી નાનચંદ કસ્તૂરચંદ મોદી (તા. ૨૩-૧-૩૨ થી તા. ૨-૧૧-૩૩)
- * (૪) શ્રી ચિમનલાલ મોતીલાલ પરીખ (તા. ૨૩-૨-૩૪ થી તા. ૧૮-૫-૩૪)

ખજાનચીઓ

- (૧) શ્રી દેવકરણ મૂળજી (તા. ૧૫-૭-૧૭ થી તા. ૧૨-૩-૨૬)
- (૨) શ્રી ગોવિંદજી ખુશાલ (તા. ૧૩-૩-૨૬ થી તા. ૧૬-૭-૩૧)

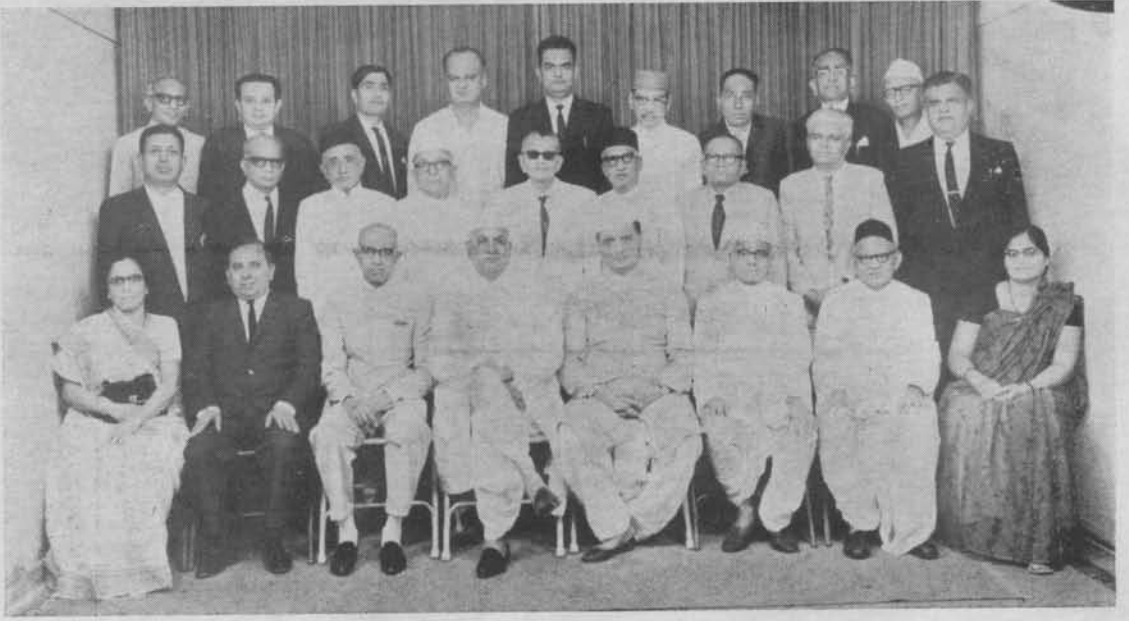
વિદ્યાલયના માનદમંત્રી, ટ્રસ્ટી, ચેક્રન તથા પ્રાણ
શ્રી ભાતીયંદ્રભાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયા

મુંબઈ, ગાવાળિયા ટેક રોડ ઉપરનું 'પાંચ મજલાનું' આલિશાન મકાન
શેઠ શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ વિદ્યાર્થીશ્રી

શ્રી ઢવકરણ મૂળાની સંખાવતું અમર સમારક
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ ઉપર, ત્રણ બાજુ રાજમાર્ગ ધરાવતું
ઢવકરણ મેન્શન

વિશ્વાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિ

માનદમંત્રી
શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહે

માનદમંત્રી
શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા

માનદમંત્રી તથા ટ્રસ્ટી
શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ

ટ્રેઝરર તથા ટ્રસ્ટી
શ્રી પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ કાપડિયા

ટ્રસ્ટી
શ્રી કપૂરચંદ નેમચંદ મહેતા

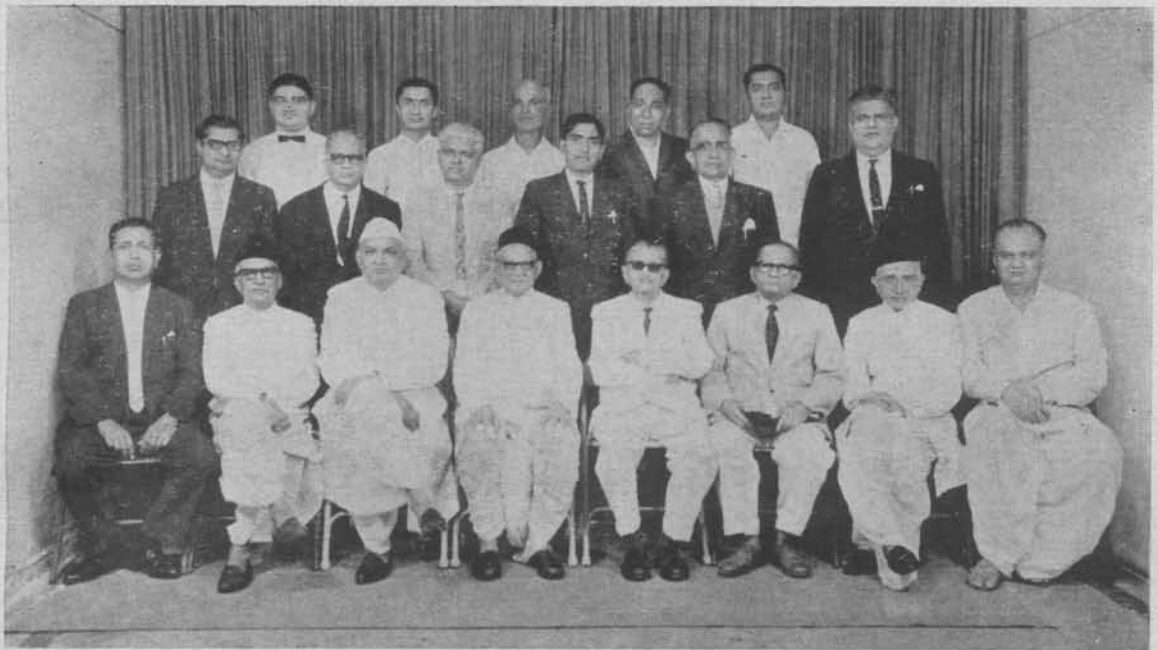
ટ્રસ્ટી
શ્રી વાડીલાલ ચત્રજી ગાંધી

વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટી
શ્રી મોગીલાલ લેહેરચંદ ઝવેરી

સુવર્ણ મહોત્સવ નિધિ માટે યોજાવેલ
પ્રથમ સ્ટેડમિલનના
તથા
સુવર્ણ મહોત્સવ સમારંભના
પ્રસુખ
શ્રી માણેકલાલ યુનીલાલ

મુંબઈના ઓલ્ડ બોયઝ યુનિયનની વ્યવસ્થાપક સમિતિ

યુનિયનના મંત્રી
શ્રી મગનલાલ ભગવાનજી શાહ

યુનિયનના પ્રમુખ
શ્રી બાલચંદ્ર ગાંડાલાલ દોશી

યુનિયનના મંત્રી
શ્રી મદનલાલ હાકોરલાલ શાહ

મુંબઈના ગૃહપતિ

શ્રી કિશોર યુનીલાલ શેઠ

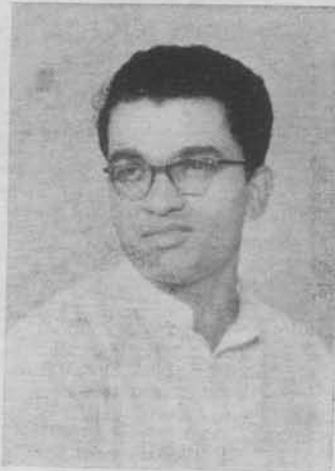
વિદ્યાસયના મહાભાઈ
શ્રી કાંતિલાલ ઝાલાભાઈ ડેરા

મહાભાઈ
તથા
ગૃહપતિઓ

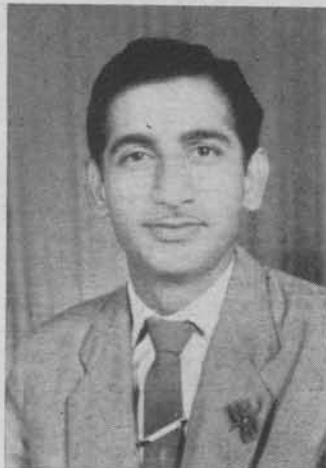
પૂના શાખાના ગૃહપતિ

શ્રી અશોક ભણિલાલ કોઠારી

અમદાવાદ શાખાના ગૃહપતિ
શ્રી હાસુભાઈ ન. ગાંધી

વત્સલભવિદ્યાનગર શાખાના ગૃહપતિ
શ્રી હસમુખભાઈ સી. શાહ

વડોદરા શાખાના ગૃહપતિ
શ્રી મોહનલાલ નગીનદાસ શાહ

(શ્રી અમૃતલાલ કાળિદાસ શેઠની વરણી થઈ હતી; પરંતુ તેમણે ગેરહાજરીને કારણે ના પાડવાથી શ્રી ગોવિંદજી ખુશાલની મિમણુક કરવામાં આવી.)

(૩) શ્રી રણછોડભાઈ રાયચંદ મોતીચંદ (તા. ૧૬-૭-૩૧ થી તા. ૧૭-૧૧-૩૪)

(૪) શ્રી કકલભાઈ ભૂદરદાસ વઘીલ (તા. ૧૮-૧૧-૩૪ થી તા. ૮-૫-૪૬)

(૫) શ્રી પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ કાપડિયા (તા. ૮-૫-૪૬ થી ચાલુ)

વચગાળાના અબ્જનચીઓ

* (૧) શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ (સને ૧૯૫૦માં)

* (૨) શ્રી ચિમનલાલ મોતીલાલ પરીખ (સને ૧૯૫૧માં)

ટ્રસ્ટીઓ

વિદ્યાલયના અધારણની દરમી કલમ મુજબ તા. ૨૨-૧૨-૧૯૧૮થી દર પાંચ વર્ષને માટે પાંચ ટ્રસ્ટીઓની વરણી કરવાની હોય છે. તે મુજબ પહેલવહેલાં સને ૧૯૧૮ ની આખરમાં અને તે પછી અનુક્રમે સને ૧૯૨૪, ૧૯૨૯, ૧૯૩૪, ૧૯૩૯, ૧૯૪૪, ૧૯૪૯, ૧૯૫૪, ૧૯૫૯ અને છેલ્લે ૧૯૬૪માં એમ દસવાર ટ્રસ્ટી મંડળીની વરણી કરવામાં આવી; તેમ જ વચગાળામાં રાજનામા કે અવસાનને કારણે કોઈ ટ્રસ્ટી કામ કરતા અંધ થયા તો બાકીના સમય માટે તેમને સ્થાને બીજા સભ્યની ટ્રસ્ટી તરીકે વરણી કરવામાં આવી. અત્યાર સુધીમાં ટ્રસ્ટીપદ સંભાળનાર સભ્યોનાં નામે તથા એમના ટ્રસ્ટીપદની સમયમર્યાદા નીચે આપવામાં આવે છે—

(૧) શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા (તા. ૨૨-૧૨-૧૮ થી તા. ૨૭-૩-૫૧)

(૨) શ્રી દેવકરજી મૂળજી (તા. ૨૨-૧૨-૧૮ થી તા. ૧૬-૫-૨૬)

(૩) શ્રી મોતીલાલ મૂળજી (તા. ૨૨-૧૨-૧૮ થી ૧૯૨૪નો ડિસેમ્બર)

(૪) શ્રી ફકીરચંદ નગીનચંદ ઝવેરી (તા. ૨૨-૧૨-૧૮ થી ૧૯૨૯નો નવેમ્બર)

(૫) શ્રી ગોવિંદજી ખુશાલ (તા. ૨૨-૧૨-૧૮ થી તા. ૧૮-૭-૩૧)

(૬) શ્રી મણિલાલ મોતીલાલ મૂળજી (તા. ૧૫-૩-૨૫ થી તા. ૨૧-૩-૩૬)

(૭) શ્રી અમૃતલાલ કાળિદાસ શેઠ (તા. ૧૦-૧૧-૨૯ થી તા. ૨૮-૭-૫૫)

(૮) શ્રી રણછોડભાઈ રાયચંદ મોતીચંદ (તા. ૧૦-૧૧-૨૯ થી તા. ૪-૧૦-૩૫)

(૯) શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી (તા. ૪-૬-૩૧ થી તા. ૨૨-૪-૩૨)

(૧૦) શ્રી ડાહ્યાભાઈ નગીનદાસ શાહ (તા. ૨૫-૪-૩૨ થી તા. ૧૮-૧૧-૩૪)

* (૧૧) શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી (તા. ૧૮-૧૧-૩૪ થી તા. ૨૧-૬-૫૪)

(૧૨) શ્રી કકલભાઈ ભૂદરદાસ વઘીલ (તા. ૪-૧૦-૩૫ થી તા. ૧૪-૩-૫૭)

(૧૩) શ્રી સાકરચંદ મોતીલાલ મૂળજી (તા. ૬-૮-૩૬ થી તા. ૨૨-૬-૫૧)

* (૧૪) શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ (તા. ૨૨-૬-૫૧ થી ચાલુ)

(૧૫) શ્રી વાડીલાલ ચત્રજી ગાંધી (તા. ૨૨-૬-૫૧ થી ચાલુ)

(૧૬) શ્રી કપૂરચંદ નેમચંદ મહેતા (તા. ૨૬-૬-૫૪ થી ચાલુ)

* જે જે નામેની આગળ 'આવું' * ફૂદડીનું નિશાન મૂકવામાં આવેલ છે તેઓ વિદ્યાલયના ભૂત-પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ છે એમ સમજવું.

(૧૭) શ્રી ભોગીલાલ લેહેરચંદ્ર ઝવેરી (તા. ૨૮-૭-૫૫ થી ચાલુ)

(૧૮) શ્રી પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ્ર કાપડિયા (તા. ૧૪-૩-૫૭ થી ચાલુ)

વ્યવસ્થાપક સમિતિના કાયમી સભ્ય

વિદ્યાલયના બંધારણની ૨૨ (ક) કલમ મુજબ બધા પેટ્રોનો (આશ્રયદાતાઓ) તથા કન્યા છાત્રાલયના આદ્ય સંસ્થાપકો વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિના કાયમી સભ્ય ગણાય છે. ઉપરાંત, જે સભ્યો એકીસાથે કે છૂટક છૂટક પંદર વર્ષ સુધી વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય રહ્યા હોય તેઓ પણ અધિકારની રૂએ વ્યવસ્થાપક સમિતિના કાયમી સભ્ય ગણાય છે. આ રીતે પંદર વર્ષ સુધી વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય રહેવાને લીધે જેમને આવો હક્ક મળ્યો છે તેઓની નામાવલી નીચે મુજબ છે :—

(૧) શ્રી પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા	(૮) શ્રી રતિલાલ ચિમનલાલ કેઠારી
(૨) શ્રી ચિમનલાલ મોતીલાલ પરીખ	(૯) શ્રી હીરાલાલ હાલચંદ દલાલ
(૩) સ્વ. શ્રી પ્રસન્નમુખ સુરચંદ બદામી	(૧૦) શ્રી નાનચંદ જૂઠાભાઈ મહેતા
(૪) શ્રી હીરાલાલ મંછાચંદ શાહ	(તેઓ હવે પેટ્રોન થયા છે.)
(૫) સ્વ. શ્રી લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલ	(૧૧) શ્રી પૂંજીલાલ નાથાલાલ શાહ
(૬) શ્રી માધવલાલ હીરાલાલ શાહ	(૧૨) શ્રી કાન્તિલાલ ઉમેદચંદ બરોડિયા
(૭) શ્રી મગનલાલ ભગવાનજી શાહ	(૧૩) શ્રી ચિમનલાલ ઉજ્જમશી શાહ

વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો+

વિદ્યાલયની સ્થાપનાથી તે અત્યાર સુધીમાં જે સભ્યો વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો તરીકે ચૂંટાયા છે તેમની નામાવલી નીચે આપવામાં આવી છે. આ સભ્યોમાં કેટલાક વિદ્યાલયના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ છે; કેટલાક પાછળથી પેટ્રોન બન્યા છે, તો કેટલાક સભ્યો ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ હોવા સાથે પેટ્રોન પણ બનેલા છે :—

૧. શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા, પેટ્રોન	૧૩. શ્રી અમરચંદ થેલાભાઈ ગાંધી
૨. „ દેવકરજી મૂળજી, પેટ્રોન	૧૪. „ નરોત્તમદાસ ભાણજી કાપડિયા
૩. „ મૂળચંદ હીરજી	૧૫. „ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી, પેટ્રોન
૪. „ નરોત્તમદાસ હેમચંદ અમરચંદ, પેટ્રોન	૧૬. „ હીરાલાલ અમૃતલાલ, પેટ્રોન
૫. „ મોતીલાલ મૂળજી, પેટ્રોન	૧૭. „ મણિલાલ મોતીલાલ મૂળજી
૬. „ મકનજી જૂઠાભાઈ મહેતા	૧૮. „ કકલભાઈ ભૂદરદાસ વકીલ, પેટ્રોન
૭. „ મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ	૧૯. „ લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલ
૮. ડૉ. નાનચંદ કસ્તૂરચંદ મોદી	૨૦. * ડૉ. નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ
૯. શ્રી ચૂનીલાલ વીરચંદ	૨૧. શ્રી મગનલાલ મૂળચંદ શાહ
૧૦. „ મણિલાલ સૂરજમલ ઝવેરી	૨૨. „ મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી
૧૧. „ ફકીરચંદ નગીનચંદ ઝવેરી	૨૩. „ અમૃતલાલ કાગિદાસ શેઠ
૧૨. „ લલ્લુભાઈ ગુલાબચંદ ઝવેરી	૨૪. „ મણિલાલ રીખવચંદ ઝવેરી, પેટ્રોન

+ જે સભ્યોના નામ આગળ આવું * ફૂદીનું નિશાન મૂકેલું છે તે વિદ્યાલયના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ છે. જે સભ્યો પાછળથી પેટ્રોન બન્યા છે તેમના નામ સાથે 'પેટ્રોન' ઓપેલ છે.

૨૫. શ્રી ભોગીલાલ લેહરચંદ ઝવેરી, પેટ્રન
૨૬. ,, ગોવિંદજી ખુશાલભાઈ
૨૭. ,, રણછોડભાઈ રાયચંદ ઝવેરી, પેટ્રન
૨૮. ,, વીરચંદ પાનાચંદ શાહ, પેટ્રન
૨૯. ,, ઉમેદચંદ દોલતચંદ બરોડિયા
૩૦. *,,, ચિમનલાલ મોતીલાલ પરીખ, પેટ્રન
૩૧. *,,, ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી, પેટ્રન
૩૨. ,, પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા
૩૩. ,, મણિલાલ મહોકમચંદ શાહ
૩૪. ,, રવજીભાઈ સોજપાળ, પેટ્રન
૩૫. ડૉ. ટી. એ. શાહ
૩૬. શ્રી. બબ્લચંદ કેશવલાલ મોદી, પેટ્રન
૩૭. *ડૉ. મોહનલાલ હેમચંદ શાહ, પેટ્રન
૩૮. શ્રી. જમનાદાસ અમરચંદ ગાંધી
૩૯. *,,, પ્રસન્નમુખ સુરચંદ બદામી
૪૦. *,,, હીરાલાલ મંછાચંદ શાહ
૪૧. ,, દુર્લભજી ઉમેદચંદ પરીખ
૪૨. ,, જયવદન અનોપચંદ શાહ
૪૩. ,, કાળિદાસ સાંકળચંદ દોશી
૪૪. *,,, માણિકલાલ અમુલખ ભટેવરા
૪૫. ,, માધવલાલ હીરાલાલ શાહ
૪૬. ,, મનસુખલાલ હીરાલાલ લાલન
૪૭. *,,, બાબુભાઈ કરતૂરચંદ શાહ
૪૮. ડૉ. ચિમનલાલ નેમચંદ શ્રોફ
૪૯. *શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ, પેટ્રન
૫૦. ,, વલ્લભદાસ ફૂલચંદ મહેતા
૫૧. *,,, મગનલાલ ભગવાનજી શાહ
૫૨. ,, કાંતિલાલ ડાહ્યાભાઈ કોરા
૫૩. *,,, કાંતિલાલ ઉમેદચંદ બરોડિયા
૫૪. ,, રતિલાલ ચિમનલાલ કોઠારી
૫૫. ,, મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા, પેટ્રન

૫૬. શ્રી રતિલાલ બીખાભાઈ શાહ
 ૫૭. *,,, હીરાલાલ હાલચંદ દલાલ
 ૫૮. *,,, વિનાયક કુંવરજી શાહ, પેટ્રન
 ૫૯. *,,, નાનચંદ જૂઠાભાઈ મહેતા, પેટ્રન
 ૬૦. *,,, મણિલાલ ચૂનીલાલ ભણુશાળી
 ૬૧. ,, પૂંજલાલ એન. શાહ
 ૬૨. *,,, ચિમનલાલ ઉજમશી શાહ
 ૬૩. ડૉ. ચતુરદાસ ત્રિકમજી દડિયા
 ૬૪. *શ્રી ખામજી માંડણુ ભુજપુરિયા
 ૬૫. *ડૉ. ઠાકરશી ખુશાલચંદ વોરા
 ૬૬. શ્રી. ચિમનલાલ જ્યેંદ શાહ
 ૬૭. *,,, મોહનસિંહ નંદલાલ મહેતા
 ૬૮. *,,, દીપચંદ મગનલાલ શાહ
 ૬૯. ,, જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ, પેટ્રન
 ૭૦. શ્રીમતી પન્નાબહેન જયંત પારેખ
 ૭૧. *શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી, પેટ્રન
 ૭૨. *,,, મદનલાલ ઠાકોરદાસ શાહ, પેટ્રન
 ૭૩. ,, સોહનલાલ એમ. કોઠારી, પેટ્રન
 ૭૪. ,, જમનાદાસ સારાભાઈ મોદી, પેટ્રન
 ૭૫. *,,, સેવંતીલાલ ચિમનલાલ શાહ
 ૭૬. ,, રમણલાલ નગીનદાસ પરીખ, પેટ્રન
 ૭૭. *,,, બાબુભાઈ મગનલાલ ગાંધી
 ૭૮. ,, શ્રીમતી તારાબહેન પ્રસન્નમુખ બદામી
 ૭૯. *શ્રી જયંતકુમાર માધવલાલ શાહ
 ૮૦. ,, કેશવલાલ બુલાખીદાસ
 ૮૧. ,, કેશવલાલ ચૂનીલાલ શાહ
- ૫૦મા વર્ષ પછીના સભ્યો**
૮૨. ,, મોહનલાલ છોટાલાલ શાહ
 ૮૩. ,, ખાંતિલાલ ગોકળદાસ શાહ
 ૮૪. ,, સુમતિલાલ ભોગીલાલ દવાવાળા
 ૮૫. *,,, ચિમનલાલ ચૂનીલાલ શેઠ

કાર્યપદ્ધતિ

વિદ્યાલયના કારોબારના સંચાલન માટે સંસ્થાના બંધારણને વક્રાદાર હોય એવી બહુમતીના નિર્ણયને માન્ય રાખવાની, લોકશાહી કાર્યપદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે. આમ છતાં મોટે ભાગે સહુને સાથે રાખીને, સહુને માન્ય થાય એ રીતે સર્વાનુમતે નિર્ણયો

લેવાની તંદુરસ્ત પ્રણાલી પહેલેથી જ પાડવામાં આવી છે. આને લીધે બે લાભ થયા છે : ક્યારેક કોઈક બાબતમાં સભ્યો ભિન્ન ભિન્ન મત ધરાવતા હોય, અને મતગણતરી કરવાની ફરજ પડી હોય તોપણ છેવટે બહુમતીથી કરવામાં આવેલ નિર્ણયને સૌ ખેલ-દિલી દાખવીને સર્વાનુમતે કરેલા નિર્ણયની જેમ વધાવી લે છે અને એ અંગેના વાદવાદથી દૂર રહીને એના અમલમાં પૂર્ણ સહકાર આપે છે. આથી બીજો લાભ એ થયો છે કે સમાજમાં કે સભ્યોમાં અંદરોઅંદર વિદ્યાલય અંગે બિનજરૂરી અને હાનિકારક વાદ-વિવાદ બિલો થતો અટકી જાય છે; અને સંસ્થાનું કામ સુવ્યવસ્થિત રીતે ચાલતું રહે છે.

વિદ્યાલયના સંચાલકો સંસ્થાના સંચાલનમાં નવા નવા કાર્યકરોને આવકારવા કેટલા ખુશી અને ઉત્સુક હતા તે રિપોર્ટમાંની નીચેની નોંધો ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે :—

“ એક હકીકત ઉપર આપનું ધ્યાન ખેંચવાનું મન થઈ આવે છે. આપે નવા નવા બંધુઓને કામ કરવાની જરૂર તક આપતી ઘટે. વ્યવસ્થાપક સમિતિ અને ઓધ્વેદારોમાંથી થોડા થોડા બદલાયા કરે તો અનેકને કામ કરવામાં રસ રહે અને સંસ્થાની દૃઢતા કાયમ થતી જાય. નવીન ભુદ્ધિ સંસ્કારનો સંસ્થાનેલાલ્પ ભજે અને સંસ્થા વધારે નિશ્ચય થાય. વળી અમુક માણસો તો અમુક સ્થાન પર હોવા જ જોઈએ એ ખોટો ખ્યાલ છે અને પ્રાગતિક યુગને તથા સાદી સમજને અપમાન કરનાર છે. અત્યારે તો જેમ અને તેમ નવીન ભાવનાને પોષવાની જરૂર છે અને “ વહેતાં પાણી નિર્મળાં ” નો સિદ્ધાંત સ્વીકારવા યોગ્ય છે. સંસ્થાની વ્યવસ્થામાં અમુક માણસ હોય તો જ સંસ્થા ચાલે એ હકીકત ઘણી ગેરવ્યાજબી છે, અને એવો ખ્યાલ હોય તો તે સંસ્થાના હિત ખાતર કાઠી નાખવા યોગ્ય છે. આપણો તો આજુબાજુ કલ્યાણી સંઘ છે અને ‘ બહુરત્ના વસુધરા ’ ની કહેવત આપણને ધ્યાન્ય છે. મુદ્દામ કારણસર આ ઉદ્દેશ આપની સમક્ષ કર્યો છે, તેનું રહસ્ય લક્ષ્યમાં લઈ તદ્વગ્ય નિસંકરણ કરશે એટલી આશા અને પ્રાર્થના છે.” (વીસમો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૪-૨૫)

“ જેને પડી હોય તે ભોળવે એવો ખ્યાલ થાય એ બહુ કષ્ટકર છે. અત્યારે આપણી કેટલીક સંસ્થાઓ પડી ભાંગી છે અથવા મૃતપ્રાય સ્થિતિમાં દેખાય છે તે આવા દુર્લક્ષ્યનું પરિણામ છે. જેના દેખરેખ રાખનારા જાગૃત હોય, તેના કાર્ય કરનારાઓએ બહુ સાવચેત રહેવું પડે છે અને એ જાગૃતિને પરિણામે જ વગર પ્રયત્ને સીધા માર્ગ પર ગાડું ચાલે છે, પણ માથે પૂછનારનો અભાવ હોય અથવા સેવકવૃત્તિને બદલે શેઠવૃત્તિ થઈ જતી હોય ત્યાં પરિણામે ગોટા વળે છે.” (આઠમો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૬)

વળી, વિદ્યાલયનો વહીવટ ચોખ્ખો રહે એ માટે સંસ્થાના સંચાલકો ઝીણી ઝીણી બાબતમાં તેમ જ થોતામી ખાતરીઓ અંગે કેવા સલાહ હતા તે માટે નીચેની નોંધો જુઓ :—

“ કેટલીક વાર અમુક સંસ્થા પર રાગ હોય તેથી તેની ત્રુટિઓ કાર્યવાહકોના લક્ષ્યમાં ન આવે એ ખણ ખનવા જોગ છે. તેથી સર્વ વિદ્યાપ્રગતિના ધમ્મજનારા બંધુઓ આ સંસ્થાની ભેટ લઈ આંતર વ્યવસ્થાનો અભ્યાસ કરી સૂચનાઓ કરશે એવી ખાસ વિસ્તૃતિ છે.” (છઠો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૩)

“ સંસ્થામાં અનેક પ્રકારની ત્રુટિઓ હશે, હોવાનો સંભવ છે, સંપૂર્ણતાનો દાવો કરવો એ પણ ધુજતા છે, પણ પ્રેમભાવે સૂચના કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે અને આવી સંસ્થાઓને તો ભોક્ષમત ઉપર જ જીવવાનું હોવાથી ગેરવાજબી રીતે તેના પાયા હલમચતા નથી. કોઈ કોઈ વાર આવી અવ્યવસ્થિત રીકા લક્ષ્ય પર આવે છે તેથી આ પ્રસંગે તે બાબતસર જરા ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય ધાર્યો છે.” (આઠમો રિપોર્ટ, પૃ. ૮)

“ આ સંસ્થા વ્યાવહારિક શિક્ષણને અંગે હોઈ અને તેનો લાભ આપણા જ લાઈઓ લે છે તેથી કોઈ પણ જ્ઞાનખાતાની રકમ અમે લેતા નથી. પ્રથમ પ્રોસ્પેક્ટસમાં જણાવ્યું છે કે આ ખાતાને પોતાના સાધારણ અથવા ખર્ચ ખાતામાંથી જ સહાય આપવી અને તે ધોરણે જ સહાય મળે તે અમે સ્વીકારીએ છીએ. એ સિવાય જ્ઞાનખાતાની રકમ હજી મળી નથી, પણ મળે તો તેનું ખાતું ટ્રસ્ટ તરીકે જીવું રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે એટલે આપણા વ્યાવહારિક શિક્ષણનો લાભ લેનારને કોઈ પ્રકારનો આડકતરી રીતે પણ દોષાપત્તિનો સંભવ ન રહે એવી ખાસ વિચારણા આ સંસ્થાની શરૂઆતથી જ રાખી છે.” (દસમો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૪)

“ આકી પાંચ વાસણ એકઠાં થાય તો જરૂર ખખડે એવી વાત છે, પણ તમે બારીકાથી જોશો તો વિદ્યાલયની યોજના એકંદરે સફળ થતી જોવાય છે. અવારનવાર કોઈ છૂટાછવાયા અનિચ્છનીય બનાવ અને તેથી ધુંધવાઈ ન જતાં એવી સ્થિતિ તો આપણા ખાનગી વ્યવસાયમાં પણ દૂર ન કરી શકાય તેવી છે એમ સમજી આખી યોજનાનું બારીક નિરીક્ષણ કરશો. જૈન કોમના વર્તમાન ઇતિહાસમાં આ સંસ્થાએ નાનો પણ ચોક્કસ ફાળો આપ્યો છે, એટલું સ્વીકારી આપ એને વિશેષ કાર્યકર નિવડે એવી કક્ષામાં જરૂર મૂકશો, તો એની આખી યોજનાના અંતરમાં સમસ્ત સમાજ-વિકાસનાં ઊંડાં તરવો છે એમ આપ જોઈ શકશો. સાધનો જરૂર પૂરાં પાડશો અને વર્ષ આખરે તેનાં સરવૈયાં કાઢી કઢાવી આપ જોશો તો તેમાં આપ ઠીક ઠીક જમ્મે પાસે જોઈ શકશો. અને આપ તેમ જીઓ એવી સર્વની આંતર લાવના છે. શ્રી વીર પરમાત્માની કૃપાથી એ આપની અને આપણી લાવના સફળ થાઓ એટલું ઇચ્છી અત્રે વિરમીએ.” (વીસમો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૫)

સંસ્થાનું વહીવટી તંત્ર વ્યવસ્થાપક સમિતિની દોરવણી નીચે ચાલે છે; અને વ્યવસ્થાપક સમિતિ શરૂઆતથી જ બંધુલાવની લાગણીથી કામ કરવા ટેવાયેલી છે, એટલે એમાં કોઈ બાબત અંગે ખેંચતાણને લાગ્યે જ અવકાશ રહે છે. ત્રણ માનદ મંત્રીઓ અને એક ખજાનચી ઉપરાંત બાર સભ્યોની દર વર્ષે વરણી કરવામાં આવે છે; અને આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ, વિદ્યાલયના પેટ્રોલ, કન્યા છાત્રાલયના આદ્ય સંસ્થાપકો તેમ જ લાગલાગટ અગર છૂટક છૂટક મળીને પંદર વર્ષ સુધી વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યપદે ચૂંટાઈ આવનાર સભ્ય વ્યવસ્થાપક સમિતિના કાયમી સભ્ય ગણાય છે. સંસ્થાની સ્થાપના બાદ નીમવામાં આવેલ કામચલાઉ મેનેજિંગ કમિટી (વ્યવસ્થાપક સમિતિ)ના એક મંત્રી અને એ ખજાનચી સહિત ૧૧ સભ્યોનાં નામ આ પુસ્તકના પહેલા પ્રકરણ (પૃ. ૧૬)માં આપ્યાં છે; આ કામચલાઉ મેનેજિંગ કમિટીના બદલે જનરલ કમિટીએ નીમેલ મેનેજિંગ કમિટીના ૧૫ સભ્યોનાં નામ બીજા પ્રકરણ (પૃ. ૨૬)માં, અને બંધારણ મુજબ ચૂંટાયેલી પહેલી મેનેજિંગ કમિટીના ૧૫ સભ્યોનાં નામ બીજા પ્રકરણ (પૃ. ૩૦)માં આપ્યાં છે. ૫૦મા વર્ષમાં ચૂંટાયેલ વ્યવસ્થાપક સમિતિના ૧૬ સભ્યોનાં નામ નીચે મુજબ છે :—

* ૧. શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ	માનદ મંત્રી
૨. શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા	”
૩. શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ	”
૪. શ્રી પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ કાપડિયા	દોષાધ્યક્ષ
* ૫. શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી	સભ્ય
૬. શ્રી જમનાદાસ સારાભાઈ મોદી	”

* ૭. શ્રી સેવંતીલાલ ચિમનલાલ શાહ	સભ્ય
* ૮. શ્રી મદનલાલ ઠાકોરદાસ શાહ	"
૯. શ્રી દીપચંદ મગનલાલ શાહ	"
* ૧૦. શ્રી બાબુભાઈ મગનલાલ ગાંધી	"
૧૧. શ્રીમતી પદ્માબહેન જયંત પારેખ	"
* ૧૨. શ્રી વિનાયક કુંવરજી શાહ	"
૧૩. શ્રીમતી તારાબહેન પ્રસન્નમુખ બદામી	"
* ૧૪. શ્રી જયંતકુમાર માધવલાલ શાહ	"
૧૫. શ્રી કેશવલાલ બુલાખીદાસ શાહ	"
૧૬. શ્રી કેશવલાલ ચૂનીલાલ શાહ†	"

સંસ્થાના પહેલા ટ્રસ્ટીમંડળના પાંચ સભ્યોનાં નામ બીજા પ્રકરણ (પૃ. ૩૦)માં આપ્યાં છે. અત્યારનું (૫૦મા વર્ષનું) ટ્રસ્ટીમંડળ નીચે મુજબ છે :—

૧. શ્રી ભોગીલાલ લેહરચંદ ઝવેરી
૨. શ્રી પ્રવીણચંદ હેમચંદ કાપડિયા
- * ૩. શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
૪. શ્રી વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી
૫. શ્રી કપૂરચંદ નેમચંદ મહેતા

સંચાલકોની એકરાગી સંઘલાવના અને સમાજની ઉપયોગી સેવા બજાવીને વિદ્યાલયે પ્રાપ્ત કરેલી લોકચાહનાને લીધે ક્યારેક આર્થિક સંકટામણુ કે બીજી કોઈ મુશ્કેલી ઊભી થતી તો તેનું તો સમયસર નિરાકરણ થઈ જ નહતું, ઉપરાંત એક વાર (૧૧મા વર્ષમાં; સને ૧૯૨૫-૨૬ દરમિયાન) વિદ્યાલયમાં રહીને દાકતરી લાઈનનો અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને કારણે સંસ્થા ઉપર અંઝાવાત જેવી આકૃત આવી પડી હતી, એમાંથી પણ એ હેમખેમ પાર ઊતરી શકી હતી. આ પ્રકરણ અંગે “પચીસ વર્ષની કાર્યવાહી” (પૃ. ૫૬)માં નોંધ કરવામાં આવી છે કે :—

“સંસ્થામાં દાકતરી લાઈનનો અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને પણ લેવામાં આવે છે. તેના સંબંધમાં સંસ્થાના અગિયારમા વર્ષમાં (૧૯૨૫-૨૬માં) ચર્ચા ઉત્પન્ન થઈ. કેટલીક તપાસ કરવા માટે (૧) ડૉ. ડી. એ. શાહ, એફ. આર. સી. એસ., (૨) ડૉ. ચિમનલાલ શ્રોફ, ડી. એ. એમ. એસ.; (૩) ડૉ. નાનચંદભાઈ મોદી, એલ. એમ. એન્ડ એસ., અને (૪) શેઠ મણિલાલ મોતીલાલ મૂળજીની તપાસ કરી રિપોર્ટ કરવા સમિતિ** નીમી. તા. ૨૦-૧૦-૧૯૨૫ના રોજ વ્યવસ્થાપક સમિતિએ

* જેમની સામે *નું ચિહ્ન કરેલ છે તે સભ્યો વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓ છે.

+ ૫૩મા વર્ષની વ્યવસ્થાપક સમિતિ પણ એક સભ્યના ફેરફાર સિવાય ઉપર મુજબ જ છે. શ્રી મદનલાલ ઠાકોરદાસ શાહ પેટ્રન થવાથી વ્યવસ્થાપક સમિતિના કાયમી સભ્ય બન્યા છે. અને તેમના સાથે શ્રી ચિમનલાલ ચૂનીલાલ શેઠ વ્યવસ્થાપક સમિતિના નવા સભ્ય બન્યા છે.

** આ પેટા સમિતિની નિમણૂક તા. ૧૮-૬-૨૫ના રોજ કરવામાં આવી હતી (રિપોર્ટ, ૧૧, પૃ. ૨૧)

સર્વાનુમતે તે રિપોર્ટ પર ઠરાવ કર્યો કે ‘રિપોર્ટ’ ઉપર વિચાર કરતાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ દાકતરી લાઇનનો અભ્યાસ કરે તે બાબતમાં કમીટીને કાંઈ પણ ફેરફાર કરવાની જરૂર લાગતી નથી.’^x

“આ ચર્ચા ચાલતી હતી તે વખતે સંસ્થાનાં મકાન બાંધવાનું કામ ચાલતું હતું. ચર્ચા ઉપર સ્વરૂપ કે ખોટો આકાર ન લે તે જોવાનું કાર્ય વ્યવસ્થાપક સમિતિનું હતું. કાંઈક ચિંતા ઉપજાવે તેવો આ પ્રસંગ વ્યવસ્થાપક સમિતિએ પાર પાડ્યો તેની નોંધ આ ઇતિહાસમાં લીધા વગર રહીએ તો ઇતિહાસ અધૂરો રહી જાય. બાકી તે વખતે સંસ્થાને અંગે કેટલીક અટપટી ટીકાઓ થઈ હતી અને સંસ્થાનું વહાણ ડામાડોળ સ્થિતિમાં આવી ગયું હતું. અંતે સર્વ ઠીક થઈ ગયું અને ચાલુ નિર્ણય કરેલી પરિસ્થિતિને તાબે થવામાં સમાજનું હિત અને શ્રેય છે તે વાત કાયમ રહી, અને સંસ્થા તરફ ઉલટી લોકરુચિ વધી એ વાત નોંધ કરવા લાયક છે. આ ચર્ચાને અંગે સંસ્થાના રિપોર્ટમાં ઘણી જ ટૂંકી નોંધ લેવામાં આવેલી છે અને દક્ષતરે પણ બહુ અલ્પ હકીકત છે, એ વાત ઘણી અર્થસૂચક છે.”

આ મુસીબત સંસ્થાને જોખમમાં મૂકી દે અને કાચાપોચા સંચાલકોમાં મતભેદ તેમ જ મનભેદ ઊભો કરી દે એવી વિલક્ષણ હતી. આવી કટોકટીના વખતે વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો એનો સામનો આવા સર્વસંમત નિર્ણયથી કરી શક્યા એ તેઓમાં રહેલ સમાજસેવાની ધગશ, સંઘલાવના, દીર્ઘ દષ્ટિ, શાણપણ, ઠરેલપણ, દબતા અને સત્વ-શાળી હીરનું સૂચન કરે છે. આ શક્તિઓના બળે જ સંસ્થા આ અગ્નિપરીક્ષામાંથી સાંગોપાંગ પાર ઊતરી શકી અને, ઉપર સૂચવ્યું છે તેમ, વધારે લોકપ્રિય બની શકી. સમાજનું અને ખાસ કરીને ઊછરતી પેઢીનું એ સદ્દલાગ્ય હતું.

સંસ્થાનો કારોબાર જેમ બિલકુલ ધોરણસર ચલાવવાનો આગ્રહ રહેતો તેમ તેમાં કરકસર કરવા તરફ પણ પૂરતું ધ્યાન આપવામાં આવતું. આની થોડીક વિગતો હવે પછીના પ્રકરણમાં (પાંચમા પ્રકરણમાં ‘ખર્ચ માટે સંચાલકોની ખબરદારી’ એ મથાળા નીચેના લખાણમાં) આપવામાં આવી છે. આના અનુસંધાનમાં અહીં એ જણાવવું ઉચિત લાગે છે કે કરકસરની દષ્ટિએ ૧૫ વર્ષ સુધી સંસ્થાનો હિસાબ તપાસવા માટે માનદ ઓડિટરોની નિમણૂક કરવામાં આવતી હતી. શ્રી નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ તથા શ્રી મોહનલાલ ખોડીદાસ શાહે શરૂઆતમાં દસ વર્ષ સુધી સહુર્ષ આવી નિઃસ્વાર્થ સેવા બજાવી હતી. તે પછી શ્રી ચિમનલાલ મોતીલાલ પરીખ અને શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદીએ આવી સેવા આપી હતી. ૧૬ મા વર્ષથી ઓનરેરિયમ આપીને અધિકૃત ઓડિટરો પાસે હિસાબની તપાસણી કરાવવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું.

કુશળ સંચાલકો અને ઉદાર સહાયકો મેળવવામાં જેમ વિદ્યાલય લાગ્યશાળી રહ્યું છે, તેમ સંસ્થાના બંધારણને અને વ્યવસ્થાપક સમિતિના નિર્ણયોને અમલી બનાવીને સંસ્થાના કારોબારને ખૂબ દીપાવી શકે એવા ભાવનાશીલ અને કાર્યકુશળ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટો અને ગૃહપતિઓ મેળવવાની બાબતમાં પણ એકંદરે એ લાગ્યશાળી રહ્યું છે.

સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ કે ગૃહપતિ તરીકેની સાચા દિલથી ફરજ બજાવનાર મહાનુભાવોમાં

x ૧૧મા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૨)માં જણાવ્યા મુજબ આ ઠરાવમાં આ પ્રમાણેનું વાક્ય પણ મૂકવામાં આવ્યું હતું: “કમીટીએ ઉપરની બાબતની ચર્ચામાં ઊતરવું નહીં.”

કેટલાકે કશું પણ વળતર લીધા વગર જ કામ કર્યું છે; આમાંના કેટલાક સંસ્થાના ભૂત-પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ હતા. આ બધાની નામાવલી જુદા પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવી છે.

આમાં સને ૧૯૩૭થી (૨૨મા વર્ષથી) વિદ્યાલયના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે અને સને ૧૯૪૬થી (૩૧ મા વર્ષથી; વિદ્યાલયની પહેલી શાખાની અમદાવાદમાં સ્થાપના થઈ ત્યારથી) વિદ્યાલયના મહામાત્ર તરીકેની જવાબદારી મૂકપણે સંભાળી રહેલ શ્રી કાંતિલાલ ડાહ્યાલાઈ કોરાની સેવાઓ ન વીસરી શકાય એવી છે. સંસ્થાના વ્યવસ્થાતંત્રને સુસ્થિત, સ્વચ્છ અને સુઘડ રાખવામાં તેઓ સદા સજાગ અને પ્રયત્નશીલ રહે છે. વિદ્યાર્થીઓના લક્ષ્યાંકો માટેની એમની એક વડીલને છાજે એવી લાગણી અને જાગૃતિ અને વિદ્યાર્થીવર્ગની એમના પ્રયત્નોની આદરભરી પ્રીતિ અને લક્ષિત એમની નિષ્ઠાભરી દીર્ઘકાલીન સેવાઓ માટે અંજલિરૂપ અને ખીન્નઓને માટે દાખલારૂપ બની રહે એવી છે. નામનાની કામના અને સ્પર્થ સાધવાની લાલસાથી દૂર રહીને, શાંત, એકાગ્રલાવે, ત્રણ ત્રણ હાયકા સુધી એક જ સ્થાને આ રીતે ધર્મબુદ્ધિથી કામગીરી બજાવવી; એ કંઈ સહેલી વાત નથી. અંતરમાં કર્તવ્યનિષ્ઠાની લાગણી સતત જાગતી હોય તો જ થઈ શકે એવું આ કાર્ય છે. શ્રી કોરા સાહેબ સાવ સહજલાવે એ કાર્ય બજાવી શકે છે અને એમાં આનંદ અને આત્મસંતોષનો અનુભવ કરી શકે છે, એ એમની વિશેષતા છે.

જાણે સંસ્થાના પ્રેરક મહાપુરુષના ધૂપા આશીર્વાદ કામ કરતા હોય એમ વિદ્યાલયના સંચાલન અને વિકાસ માટે જરૂરી એવી બધી અનુકૂળતાઓ વિદ્યાલયને મળતી રહે છે; અને એને લીધે સંસ્થાનું કારોબારી વ્યવસ્થાતંત્ર ખૂબ સંતોષકારક રીતે પોતાની કામગીરી બબલવું રહે છે. સંસ્થાની યશસ્વી અને ગૌરવશાળી કારકિર્દી આવા સમર્થ અને સુસ્થિર વ્યવસ્થાતંત્રને જ આભારી છે.

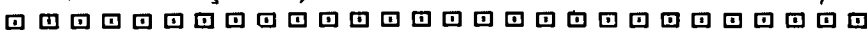
ધર્મ-શિક્ષણની સાચી વ્યવસ્થા

કેળવણીને કોઈ મર્યાદા નથી. જગત આખું જ મહાવિદ્યાલય છે. માણસને જિંદગીની આખર સુધી નવું નવું શીખવાનું મળે છે, એટલે કેળવણીનો કોઈ અંત નથી. સમયને અનુકૂળ જ્ઞાન મેળવવું એ ધર્મ છે.

આ સંસ્થામાં જૈન ધર્મના શિક્ષણની વ્યવસ્થા છે એ સારી વાત છે. આજની કેળવણીમાં ધર્મને સ્થાન નથી એમ કહીએ તો ચાલે. એથી ઘણી મુશીબતો પેદા થાય છે. માત્ર ભરણુ-પોષણને ખાતર જ કેળવણી લેવી એ સામાન્ય વસ્તુ છે. માનવીના જીવનની કિંમત શું છે? દેહ અને આત્માને શું સંબંધ છે? તે બંધી વસ્તુઓનું જ્ઞાન ન હોય તો ગ્રેજ્યુએટ થવા છતાં બધું નકામું છે.

અજ્ઞાન માણસને ખડકી કે દરવાજો દેખાતો નથી. જ્ઞાન એ દીપક છે. એટલે જ્ઞાન તો મેળવવું જોઈએ. નહીં તો પેટ તો જનવરો પણ ભરે છે. પરંતુ મનુષ્યમાં જે વિશેષતા છે એ મનુષ્ય ન ઓળખે તો એને મળેલું જ્ઞાન નકામું છે. આ વિદ્યાસયમાં જૈન ધર્મનાં મૂળ તરવો જાણવાની વ્યવસ્થા છે એ વિશેષ અગત્યની વસ્તુ છે. એવી સાચી વિદ્યા મળે તો સખાવત કરનારને પણ સંતોષ થાય.

(ता. २६-१२-१९४६ना रोज, अभिकावाह शाआना उद्घाटन तथा शेठ श्री लोणालाईना
अरुटना ग्नावारण प्रसंगे, सरदार श्री वल्लभभाई पटेल कडेल प्रवचनभांथी)

પ્રકરણ પાંચમું : અર્થવ્યવસ્થા

પૈસા વગર પગલું આગળ ન ભરાય : ઘરવ્યવહાર ચલાવવો હોય કે બહાર સંસ્થા ચલાવવી હોય, પૈસાની પહેલી જરૂર પડે. તેમાં આર્થિક સગવડ વગરના સમાજના યુવાનોને ઉચ્ચ કેળવણીનાં બુદ્ધિ બુદ્ધિ ક્ષેત્રોમાં આગળ વધારવા હોય તો એમાં તો પુષ્કળ પૈસા જોઈએ; અને તે પણ સંઘમાં સંસ્થા પ્રત્યે આત્મીયતાની ભાવના અને ઉદારતા જગાવીને એની પાસેથી માગીને મેળવવાના : ભારે મુશ્કેલ અને મન સંકોચાઈ જાય એવું કામ ! પણ એ કામ કર્યું જ છૂટકો હતો.

વિદ્યાલયના સંચાલકો સંસ્થાની નાણાકીય જરૂરિયાત પૂરેપૂરી સમજતા હતા. તેથી જ તો એના પહેલા જ વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૨૬)માં વિદ્યાલયના ઓનરરી સેક્રેટરી શ્રી મોતીચંદભાઈએ કહ્યું હતું કે—

“જેટલી જરૂર મુકામની છે તેટલી જ સ્થાયી ફંડની છે. પરંતુરણ ટુંક વખતની મદદ ઉપર તો સમયને લઈને જ આધાર રાખવો પડ્યો છે. મોટા યુદ્ધના સમયમાં સારી રકમ એટલી મોટી થાય કે જેના વ્યાજમાં આ સંસ્થા ચાલી શકે તે જરા મુશ્કેલ જણાયાથી વાર્ષિક મદદનાં વચન પરના માનનીય વિશ્વાસ પર સંસ્થા શરૂ કરી છે. અનુકૂળતાએ એક સ્થાયી ફંડ લગભગ ચાર લાખનું આ સંસ્થાના હાથ નીચે થવાની જરૂર છે.”

સંસ્થા પાસે જોઈતું સ્થાયી ફંડ એકત્ર થાય અને એ રીતે સંસ્થા આર્થિક રીતે સધધર અને પગભર થાય તો સંચાલકો સંસ્થાના વિકાસ તરફ વધારે ધ્યાન આપી શકે, એ વાત બિલકુલ સાચી હતી; પણ સ્થાયી ફંડ કરતાંય સૌથી પહેલી જરૂર મુકામની હતી, તેથી સંસ્થાના સંચાલકોનું બધું ધ્યાન પહેલાં એ તરફ કેન્દ્રિત થાય એ સ્વાભાવિક હતું. એટલે તત્કાળ સ્થાયી ફંડ કરવાનો વિચાર મોકૂફ રાખીને દસ વર્ષ સુધીની વાર્ષિક મદદનાં જે વચનો મળ્યાં હતાં, અને દર વર્ષે છૂટક જે કંઈ મદદ મળતી રહેતી હતી, એને આધારે સંચાલકોએ સંસ્થાનું કામ આગળ વધારવાનું મુનાસિબ માન્યું.

આ સંચાલકો એવા તો ધ્યેયનિષ્ઠ અને એકરંગી હતા કે, તેઓ પૈસા માટે સતત ચિંતા અને પ્રયત્ન કરતા રહેતા છતાં, પૈસા વગર કામ કેમ ચાલશે કે હવે શું કરીશું, એવી મૂંઝવણ એમને ક્યારેય અનુભવવી પડી ન હતી. કેટલાકની તો આર્થિક શક્તિ પણ ઘણી સારી હતી, અને સેવાભાવની અને કાર્યનિષ્ઠાની સૌની સંપત્તિ તો અપાર હતી. સાથે સાથે સંસ્થાના આદ્યપ્રેરક મુનિવર અને એમના સાથી મુનિરાજેની એમને ખૂબ ડૂંક હતી. તેઓ સંસ્થાને માટે શ્રીસંઘને સતત બગૃત રાખતા; અને સંસ્થાને સહાય મળે એવો એક પણ અવસર ચૂકતા નહીં.

પૂજ્ય મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી પંબળ જેટલે દૂર રહ્યા રહ્યા પણ સંસ્થાની આર્થિક સ્થિતિ માટે કેટલી ચિંતા સેવતા હતા તે એમના વિ. સં. ૧૯૮૦ના વૈશાખ માસમાં

અમૃતસરથી લખાયેલા પત્રમાંના નીચેના લાગણીભરી ઉદ્ગારોથી પણ જાણી શકાય છે. તેઓ કહે છે :—

“શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના અંગે જૈન સમાજમાં કેટલી જાગૃતિ આવી છે તેમ તેના દર-વર્ષના રિપોર્ટ ઉપરથી માલુમ પડી આવે છે. જે દિવસથી આ સંસ્થાએ જન્મ લીધો છે, હમેશાં એની જોઈતી સાર સંભાળ લેવામાં આવી હોત તો આજે આ સંસ્થાનું કોઈ અપૂર્વ જ રૂપ નીકળી આવ્યું હોત પણ કમનસીબે તેમ બની શક્યું નહીં. માટે સમાજને પ્રેરણા કરી તે તરફ સમાજની લાગણી દોરવવાની ખાસ જરૂર છે. વળી સંસ્થાને મદદ આપનારા મેંબરોની દશ વર્ષ સુધીની ખોલી છે તે સમય પણ નજીકમાં આવતો જાય છે, તો તે પહેલાં પ્રેરક તરીકે ઉપદેશ દ્વારા સમાજની સેવા બની આવે તો જૈન સમાજને ઉત્તતિના પાયા ઉપર પહોંચાડનાર શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સંસ્થા મજબૂત થઈ જાય.”* (નવમો રિપોર્ટ, ટાઈટલ)

આ રીતે શ્રમણ-સમુદાય અને શ્રાવક-સમુદાય બન્ને, સંસ્થાની આર્થિક તથા ખીજ જરૂરિયાતને પૂરી કરવા માટે તથા એની ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ થતી રહે એ માટે પણ, સતત જાગૃત અને પ્રયત્નશીલ હતા, એટલે સંસ્થાને ક્યારેય આર્થિક મુશ્કેલીમાં મુકાવાનો કે આર્થિક સગવડના અભાવે વિદ્યાલયના કાર્યને રોકી રાખવાનો અવસર આવ્યો નથી; કાર્યને અનુરૂપ પૈસા શ્રીસંઘ તરફથી સંસ્થાને હમેશાં મળતા જ રહ્યા છે.

આમ છતાં વધારે પડતા આત્મવિશ્વાસ કે સમાજ ઉપરના વિશ્વાસને લીધે ખોટું સાહસ ખેડાઈ ન જાય અને સંસ્થા ખોટી આર્થિક જવાબદારીમાં ન અટવાઈ જાય એ માટે પણ સંસ્થાના સંચાલકો પૂરેપૂરા જાગૃત હતા, અને વ્યવહારુ દીર્ઘદષ્ટિ ધરાવતા હતા. સને ૧૯૩૨-૩૩ના વર્ષમાં—અઠારમા વર્ષમાં—સંસ્થા ચલાવવામાં વધારે પડતી આર્થિક મુશ્કેલી લાગી તો એને પાર ઊતરવાનો ઉપાય હાથ ધરતાં એમને માન કે પ્રતિષ્ઠાનો વિચાર રોકી ન શક્યો; અને એમણે એક વર્ષ માટે લોન વિદ્યાર્થીઓ લેવાનું બંધ રાખ્યું. આ માટે ૧૮મા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૭)માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“(તા. ૨૩-૪-૩૩ના રોજ કોરમના અભાવે મુલતવી રહેલી સામાન્ય સમિતિની અસાધારણ) ખેઠક તા. ૩૦-૪-૩૩ના રોજ શ્રી ગોડીજી મહારાજની ચાલમાં ખોલાવવામાં આવી હતી, અને માંગરોજ જૈન સભાના હોદ્દામાં મળી હતી તે વખતે શ્રીયુત મકનજી જે. મહેતા ખેરીસ્ટરના પ્રમુખ-પણા નીચે, નીચે પ્રમાણેના ઠરાવ સર્વાનુમતે પાસ થયા હતા :—

“(૧) આ સંસ્થાના ધારાધોરણની કલમ ૮૮માં લોન અને પેઈંગ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યાનું જે પ્રમાણ મુકરર કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણેનો અમલ કરવાનું આવતા વર્ષે એટલે કે સને ૧૯૩૩-૩૪ના વર્ષ દરમિયાન બંધ રાખવું.

“(૨) સંસ્થામાં રહેતા લોન વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી કોલેજ ફી તથા પુસ્તકોના સંબંધમાં જેટલી રાહત તેઓ આપી શકે તેટલી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવાનું મંત્રીઓને સૂચવવામાં આવે છે. અને તે બાબતમાં વિદ્યાર્થીઓ સાથે થયેલ એગ્રીમેન્ટમાં ફેરફાર કરવાની તેઓને સત્તા આપવામાં આવે છે.

“ઉપરના ઠરાવો લક્ષમાં રાખીને સને ૧૯૩૩ની સાલના જુનથી એક વર્ષને માટે લોન

* આ પત્રમાંનો આગળપાછળનો કેટલોક ભાગ ‘મકાન’ નામે ત્રીજા પ્રકરણમાં આપ્યો છે.

વિદ્યાર્થીઓ નહિ લેતાં નવા ફક્ત પેઠંગ વિદ્યાર્થીઓ જ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા; જેથી કરીને સંસ્થાને તે વર્ષમાં નાણાં સંબંધી મુશ્કેલીઓ ટાંકક અંશે ઓછી થવા સંભવ છે.”

આ તો સંસ્થાના સંચાલકોની સભાગતોનો એક દાખલો છે. બાકી તો શરૂઆતથી જ સંસ્થાના સંચાલકોની ઇચ્છા સંસ્થાને માટે એવું માતબર સ્થાયી ફંડ કરવાની હતી, કે જેથી ભવિષ્યમાં સંસ્થાને કોઈ જાતની પૈસાની મુશ્કેલી ન પડે. પણ મકાન ફંડને કારણે એ ઇચ્છા પૂરી ન થઈ શકી. છતાં સંસ્થાના બીજા જ વર્ષે (સને ૧૯૧૬-૧૭માં) રૂ. ૨,૦૦૨ની રકમથી આ ફંડની શરૂઆત થઈ શકી હતી. શરૂઆતમાં તો આ ફંડની ગતિ ક્રીડાના વેગ જેવી ધીમી રહી; પચીસ વર્ષમાં ફક્ત રૂ. ૧૪,૮૮૧ એમાં ભેગા થયા; પણ પછીનાં વર્ષોમાં એમાં કંઈક વેગ આવ્યો. પરિણામે સંસ્થાએ એની યશસ્વી અર્ધી સદી પૂરી કરી ત્યારે એની પાસે સ્થાયી ફંડમાં રૂ. ૧,૪૬,૨૮૨ જેવી સારી રકમ એકત્ર થયેલી છે.

પણ જે સંસ્થાનું વાર્ષિક અર્થ અંદાજે સાડાત્રણ લાખ રૂપિયા જેટલું હોય, અને સંસ્થાના કાર્યક્ષેત્રના વિસ્તારને (તેમ જ અત્યાર મુજબના કાર્યક્ષેત્ર પ્રમાણે પણ વધતી જતી મોંઘવારીને) કારણે એમાં કંમે કંમે વધારો જ થતો રહેવાનો હોય, તો એની સરખામણીમાં આ સ્થાયી ફંડ ઘણું જ ઓછું ગણાય. પણ સંસ્થાની ઉંમર અને પ્રવૃત્તિ વધવાની સાથે સાથે શ્રીસંઘ તરફથી એને નવી નવી યોજનાઓ દ્વારા ઉદારતાપૂર્વક સારા પ્રમાણમાં જે આર્થિક મદદ મળતી રહી તેને લીધે સંસ્થાનો કારોબાર પ્રગતિશીલ લેખી શકાય એવી રીતે ચાલતો રહ્યો અને વધુ ને વધુ વિદ્યાર્થીઓને સંસ્થાનો લાભ મળતો રહ્યો. સાથે સાથે સમાજ પણ જુદી જુદી વિદ્યાશાખાઓના કાબેલ, કાર્યનિષ્ઠ અને સંસ્કારી સ્નાતકો (ગ્રેજ્યુએટો) થી સમૃદ્ધ અને શક્તિશાળી બનતો ગયો. આજે તો વિદ્યાલય સામાન્ય કે ગરીબ સ્થિતિના યુવકોમાંથી ભિન્ન ભિન્ન વિષયના નિષ્ણાત સ્નાતકો ઘડી કાઢનારી એક શિલ્પશાળા જ બની ગયેલ છે.

સંસ્થા શરૂ થઈ તે અરસામાં વિદ્યાલયના પ્રાણસમા સંચાલકો પૈસા માટે કેવો દિલ દહને પ્રયત્ન કરતા હતા તે વાત રાધનપુરનિવાસી અને મુંબઈમાં વસતા પૂ. આ. શ્રી. વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના અનુરાગી ભાઈ શ્રી મણિલાલ ત્રિકમલાલે કહેલા બે-ત્રણ પ્રસંગો ઉપરથી પણ જાણી શકાય એમ છે. શ્રી મણિભાઈ કહે છે કે—

વિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ ત્યાર પછી રોજ રાત્રે ૭-૮ વાગે એટલે શેઠ શ્રી દેવકરજી મૂળજી, શેઠ શ્રી મોતીલાલ મૂળજી, શેઠ શ્રી ગોવિંદજી ખુશાલ અને શ્રીયુત મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા ઝવેરી બજારમાં, જ્યાં અત્યારે ગોડીજી પાર્શ્વનાથનું નાનું દેરાસર છે ત્યાં, અચૂક ભેગા થાય, અને નક્કી કરે કે આજે કોની પાસે ફંડ માટે જઈશું ? થાક કે આરામની ચિંતા કર્યા વગર અમુક સ્થળોએ ફરીને વિદ્યાલયને માટે થોડી-ઘણી પણ મદદનાં વચનો મેળવે ત્યારે જ એમને સંતોષ થાય.

એક વાર મુનિવર્ય શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ પાસે હીરાકુંવરબહેન, સૂરતવાળા શેઠ નગીનદાસ કપૂરચંદનાં વિધવા પત્ની શ્રીમતી રુક્મણીબહેન અને શ્રી દેવકરજી શેઠનાં પત્ની પૂતળી શેઠાણી વંદના કરવા આવ્યાં. મહારાજશ્રીના મનમાં તો તે વખતે વિદ્યાલયની વાત જ રમતી હતી. એમણે પૂતળી શેઠાણીને કહ્યું : ‘દેવકરજી શેઠે તો વિદ્યાલયમાં મદદ

આપીને લાલ લીધો છે; તમે કંઈ લાલ લીધો કે નહીં?' શેઠાણીએ સંકેતપૂર્વક ના કહી; પણ ખીજે જ દિવસે આવીને કહી ગયાં કે મહારાજ સાહેબ વિદ્યાલયમાં મારા એક હજાર રૂપિયા લખી લેજો. તરત જ મહારાજશ્રીએ રાજી થઈને કહ્યું: 'બહુ સારું, એ રકમ સીધી વિદ્યાલયમાં મોકલી આપજો.'

જ્યારે પણ મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજનું આજ્ઞાન હોય ત્યારે પોરસી વખતે જીવાનિયાઓ ગૃહસ્થાના ખેસોની મોટી ઝોળી બનાવીને વિશાળ સમુદાયમાં ફરી વળે અને ઘણાં ભાઈઓ-બહેનો એમાં રાજી થઈને કંઈક ને કંઈક આપે. ટીપે ટીપે સરોવર ભરવા જેવો આ પ્રયોગ હતો; પણ એથી જનસમૂહમાં વિદ્યાલય પ્રત્યેની ભાવનાનું સીંચન થતું હતું એ બહુ મોટો લાભ હતો.

શ્રીમતી હીરાકુંવરબહેનને તો પૂજ્ય વલ્લભવિજયજી મહારાજે 'શાસનદેવી'નું બિરુદ આપ્યું હતું: શાસન-સેવા કે સમાજ-સેવાનું કોઈપણ કામ હોય ત્યાં તેઓ હાજર જ હોય. સાધુ-સાધ્વીઓની સેવાલક્ષિમાં અને સંઘનાં કાર્યોમાં આ જાજરમાન બહેન હમેશાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લેતાં. વિદ્યાલયને માટે શરૂ શરૂમાં દર વર્ષે તેઓ ચાર-આઠ આના કે રૂપિયા-બે રૂપિયા જેવી નાની નાની રકમો ઉઘરાવીને પર્યુષણ જેવા પ્રસંગે અમુક ક્ષણે એકત્ર કરી આપતાં. વિદ્યાલયના શરૂઆતના રિપોર્ટો જોતાં આ વાત જણાઈ આવે છે.

વિદ્યાલય પ્રત્યે એ સમયે શ્રીસંઘમાં કેટલો ઉત્સાહ અને કેટલી મમતા પ્રવર્તતાં હતાં એનો આ ઉપરથી પણ કંઈક જ્યાલ મળી શકે છે. પ્રયત્ન કરીએ તો આવા તો કેટલાય પ્રેરક પ્રસંગો મુંબઈમાંથી મળી શકે.

છેલ્લાં વર્ષો દરમિયાન સાધુ-મુનિરાજોની પ્રેરણાથી સંસ્થાને ખાસ નોંધપાત્ર આર્થિક સહાયતા મળી શકી નહીં, છતાં સંસ્થાના વિકાસમાં એથી કશી ખામી આવવા પામી ન હતી. એનું એક કારણ તો એ છે કે સંઘમાંથી સંસ્થાને માટે વધુ નાણાં મેળવવા અંગે તેમ જ સંસ્થાના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરતા રહેવા અંગે વિદ્યાલયના સંચાલકો અને ખાસ કરીને માનદ મંત્રીઓ આજે પણ એટલા જ સજાગ અને પ્રયત્નશીલ છે.

અને ખીજું મહત્ત્વનું કારણ એ છે કે સંસ્થાએ ઉચ્ચ શિક્ષણના પ્રસાર દ્વારા સમાજની સેવા કરીને શ્રીસંઘની એવી ચાહના મેળવી છે કે એ આખા સંઘની સંસ્થા બની ગઈ છે. અને, એક યા ખીજે પ્રકારે, શ્રીસંઘ એની આર્થિક જરૂરિયાતને પૂરી કરતો જ રહે છે.

શ્રીસંઘે વિદ્યાલયને કેવી કેવી રીતે આર્થિક મદદ આપીને એને પ્રગતિશીલ બનાવ્યું છે એની કેટલીક વિગતો જાણવા જેવી અને પ્રેરણારૂપ બની રહે એવી છે.

સ્થાયી ફંડ સારા પ્રમાણમાં થઈ શકે એવી સ્થિતિ ન હતી, અને સંસ્થાનું કામ તો તરત શરૂ કરવું જ હતું; એટલે દસ વર્ષ માટે વાર્ષિક મદદનાં જે વચનો મળ્યાં અને દર વર્ષે સંઘ તરફથી જે કંઈ છૂટક મદદ મળતી રહી, તેના આધારે સંસ્થાનું કામ ચાલુ કરવામાં કશી જ મુશ્કેલી ન પડી, એટલું જ નહીં, શરૂઆતનાં દસ વર્ષમાં તો, ફક્ત નવમા વર્ષને બાદ કરતાં, દરેક વર્ષે ખર્ચ કરતાં આવકનો કંઈક ને કંઈક પણ

ધ્યાનપાત્ર વધારે થતો રહ્યો છે, તે એટલે સુધી કે દસમા વર્ષને અંતે બધું ખર્ચ બાદ કરતાં ચોર્યાશી હબરથી પણ વધુ રકમનો વધારો રહ્યો હતો. અને આ બધાં વર્ષ દરમ્યાન વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં એકઠરે ઉત્તરોત્તર વધારો જ થતો રહ્યો હતો : ૧૫ વિદ્યાર્થીઓથી શરૂ થયેલ સંસ્થામાં દસમે વર્ષે ૪૮ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરતા હતા.

સંસ્થાની ૫૦ વર્ષની કાર્યવાહી દરમ્યાન શ્રીસંઘે આર્થિક સહકાર આપીને વિદ્યાલયને કેટલું સંધર બનાવ્યું તેનો જ્યાલ એની દસ વર્ષની કાર્યવાહી ઉપરથી પણ સારી રીતે આવી શકે એમ છે. ઉપર સૂચવ્યું તેમ, દસ વર્ષના ચાલુ ખર્ચને પહોંચી વળવા ઉપરાંત ચોર્યાશી હબરથી પણ વધુ રકમનો વધારો રહ્યો; રૂપિયા ૧૩,૮૮૧ જેટલું સ્થાયી ફંડ એકત્ર થયું; ગોવાળિયા ટેંક રોડ ઉપર ૬ મકાનો ખરીદીને એમાંનાં ત્રણ મકાનો કાયમી ભાડાની આવક માટે સ્થાવર મિલકત તરીકે રાખીને બાકીનાં ત્રણ મકાનોની જમીન ઉપર સંસ્થા માટે પાયામાંથી આલીશાન નવું મકાન ચણાવ્યું. (આ મકાનો ખરીદવામાં અને નવું મકાન ચણાવવામાં કુલ રૂ. ૩,૫૬,૫૨૮-૧૩-૬ જેટલું ખર્ચ થયું, અને મકાન ફંડમાં રૂ. ૨,૩૦,૮૪૧-૨-૯ ફાળાના આવ્યા; એટલે સંસ્થાને આ અંગે રૂ. ૧,૨૫,૬૮૭-૧૦-૯ જેટલું વધારે ખર્ચ કરવું પડ્યું.) માધ્યમિક શિક્ષણ માટે મદદ આપવા માટે ‘ શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી લોન સ્કોલરશિપ ફંડ ’ના રૂ. ૩૧,૦૦૦ શ્રી સારાભાઈ તરફથી સંસ્થાને સોંપવામાં આવ્યા; શેઠ દામોદર ભીમજી ટ્રસ્ટ તરફથી રૂ. ૧૦,૦૦૦નું ટ્રસ્ટ મળ્યું; ધાર્મિક પરીક્ષા પસાર કરનાર વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહન આપવા માટે શેઠ સોમચંદ ઉત્તમચંદ તરફથી ઇનામ અનામત ફંડમાં રૂ. ૨,૫૦૦ મળ્યા; પરદેશ જઈ અભ્યાસ કરવા માટે રૂ. ૧૧,૦૦૦ જેટલી રકમ શ્રી મહાવીર લોન ફંડ તરીકે એકત્ર થઈ.

દસ વર્ષમાં મળેલ આર્થિક મદદની આ હકીકત ઉપરથી શ્રીસંઘ તરફથી વિદ્યાલયને વિવિધ રૂપે કેવું એકધારું આર્થિક પ્રોત્સાહન મળતું રહ્યું છે તેનું, અને વિદ્યાલયે પોતાની કાર્યવાહી અને કાર્યક્ષમતા દ્વારા શ્રીસંઘનો કેટલો ચાહ અને વિશ્વાસ સંપાદન કર્યો હતો તેનું, એક સુરેખ અને આકર્ષક ચિત્ર આપણી સમક્ષ દોરાઈ રહે છે.

આવકના માગે

દસમા વર્ષમાં વિદ્યાલયમાં ૪૮ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરતા હતા. પચાસમા વર્ષમાં મુંબઈ, તેમ જ વિદ્યાલયની અમદાવાદ, પૂના અને વડોદરા શાખામાં તથા બહાર રહીને અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૩૬૦ જેટલી થાય છે.^૧ ઉપરાંત કન્યા છાત્રાલયમાં

૧. મુંબઈમાં ૧૨૫; અમદાવાદમાં ૭૦; વડોદરામાં ૧૦૯; પૂનામાં ૩૨; અને બહાર રહીને અભ્યાસ કરતા ૨૪.

વિદ્યાલયના છેલ્લા બાવનમા વર્ષના રિપોર્ટમાં જણાવ્યા મુજબ, બાવનમા વર્ષમાં મુંબઈમાં ૧૨૫, અમદાવાદમાં ૭૦, વડોદરામાં ૧૨૧, પૂનામાં ૩૦ અને બહાર રહીને અભ્યાસ કરતા ૨૫—એ બધા મળીને કુલ ૩૭૧ વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલયમાં હતા; અને ૭૬ જેટલી કન્યાઓને ૧૭,૪૦૦ રૂપિયા જેટલી છાત્રવૃત્તિ આપવામાં આવી હતી. આ ઉપરાંત પંચમા વર્ષથી વિદ્યાલયની વલ્લભવિદ્યાનગર શાખાનું કામ પણ ૩૧ વિદ્યાર્થીઓથી શરૂ થઈ ગયું છે; અને એ શાખામાં ૬૦ વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે એટલી સગવડ કરવામાં આવી છે.

૬૭ જેટલી વિદ્યાર્થીનીઓને પંદર હજાર રૂપિયા જેટલી સ્કોલરશિપો આપવામાં આવી છે. આ બધા અર્થને પહોંચી વળવાને માટે આશરે વાર્ષિક સાડાત્રણ લાખ રૂપિયા જેટલું મોટું અર્થ કરવું પડતું હોય તો સંસ્થા પાસે આવકનાં સાધનો પણ એવાં જ સંધર હોય તો જ એને પહોંચી શકાય એ સહેજે સમજી શકાય એવી બાબત છે.

નીચેની વિગતોથી આવકના કેટલાક મુખ્ય માર્ગોનો ખ્યાલ આવી શકશે :—

સભ્ય વગેરેનું લવાજમ—સંસ્થાના પ્રારંભમાં જ દસ વર્ષ સુધી વાર્ષિક રૂા. ૫૧ની સહાયતા આપનારા સભ્યો નોંધવાનો જે નિયમ કરવામાં આવ્યો હતો; તે હજી પણ ચાલુ છે. ફક્ત એમાં ફેરફાર એટલો કરવામાં આવ્યો છે કે તા. ૧-૧-૧૯૬૪ પછી વાર્ષિક રૂા. ૫૧ને બદલે રૂા. ૧૦૦ લેવામાં આવે છે. આ રીતે દસ વર્ષ સુધી સહાયતા આપનાર છેવટે આજીવન સભ્ય ગણાય છે. સંસ્થાના બંધારણ પ્રમાણે આજીવન સભ્યો અને આશ્રયદાતાઓ (પેટ્રોનો) બનાવવામાં આવે છે. પચાસ વર્ષ દરમિયાન ૮૪ પેટ્રોનો; અને ૬૦૨ આજીવન સભ્યો નોંધાયા છે.^૧

ટ્રસ્ટ સ્કોલર—ટ્રસ્ટ-સ્કોલરની યોજનાની શરૂઆત અગિયારમા વર્ષથી થઈ. સૌથી પહેલું આવું ટ્રસ્ટ શેઠ ઉત્તમચંદ ત્રિલોચનદાસ એન્ડ વલ્લભદાસ ટ્રસ્ટ ફંડને નામે, શેઠ ઉત્તમચંદ રણછોડદાસના એકિઝક્યુટરોની ઇચ્છાથી, વિદ્યાલયને રૂા. ૨૨,૦૦૦ જેવી મોટી રકમ મળી તેથી રચાયું. આ ટ્રસ્ટની શરત પ્રમાણે માંગરોળના ત્રણ વિદ્યાર્થીઓને ફ્રી વિદ્યાર્થી તરીકે વિદ્યાલયમાં રાખવાના હતા. ટ્રસ્ટો મળવાની આ ગતિ યોજનાની શરૂઆતમાં કંઈક ધીમી રહી. ઉપર જણાવેલ પહેલું ટ્રસ્ટ રચાયા પછી પંદર વર્ષના ગાળામાં (એટલે કે સંસ્થાએ પચીસ વર્ષ પૂરાં કર્યાં તે દરમિયાન) ૧૩ ટ્રસ્ટ-સ્કોલરોને લાભ મળી શકે એવા રૂા. ૧,૧૨,૬૩૦ની સંખ્યાવતનાં ફક્ત પાંચ જ ટ્રસ્ટો વિદ્યાલયને મળ્યાં હતાં.

પણ પછીની બીજી પચીસી દરમિયાન આ યોજનાને સમાજ તરફથી ઘણો મોટો આવકાર મળ્યો. ૫૦મા વર્ષની આખરે આવાં કુલ ૮૯ ટ્રસ્ટો નોંધાયાં છે. એનો લાભ ૧૨૬ ટ્રસ્ટ-સ્કોલરોને મળે છે. અને એ નિમિત્તે વિદ્યાલયને કુલ રૂા. ૧૩,૨૯,૧૭૫ જેટલી સારી સંખ્યાવત મળી છે. એ સંખ્યાવતે વિદ્યાલયના કાર્યને આગળ વધારવામાં અને એના પાયા દઢ મૂળ કરવામાં મહત્ત્વનો હિસ્સો આપ્યો છે.^૨

આ યોજના વિદ્યાલય, વિદ્યાર્થી અને દાતા ત્રણેને માટે લાભકારક સાબિત થઈ છે. તેથી જ એનો અત્યારે પણ એટલા જ ઉમંગકારી સત્કાર થઈ રહ્યો છે. અને હવે તો ટ્રસ્ટ-સ્કોલરની વધી ગયેલી સંખ્યા જોતાં, એના ઉપર પણ કંઈક નિયંત્રણ મૂકવાનો વિચાર કરવો પડે એવી સ્થિતિ ઊભી થઈ છે.

શેઠ શ્રી વાડીલાલ સારાલાઈની મોટી સંખ્યાવત—ટ્રસ્ટ-સ્કોલરની યોજના શરૂ થઈ તે પહેલાં અમદાવાદના શેઠશ્રી વાડીલાલ સારાલાઈએ વિદ્યાલયને, તે સમયમાં, એક લાખ

૧. તા. ૩૧-૫-૧૯૬૭ સુધીમાં (બાવનમા વર્ષને અંતે) ૧૦૧ પેટ્રોનો તથા ૬૮૩ આજીવન સભ્યો નોંધાયેલા છે. તા. ૩૧-૧૨-૧૯૬૭ સુધીમાં પેટ્રોનોની સંખ્યા ૧૦૭ થયેલ છે.

૨. તા. ૩૧-૧૨-૧૯૬૭ સુધીમાં આવાં કુલ ૧૩૩ ટ્રસ્ટો નોંધાયાં છે; અને એનો લાભ ૧૭૨ વિદ્યાર્થીઓને મળી શકે છે.

રૂપિયા જેવી બાદશાહી સંભાવત આપી હતી. આ સંભાવતને કારણે વિદ્યાલયના મુખ્યમંત્રી મકાનને 'શેઠ વાડીલાલ સારાભાઈ વિદ્યાર્થીગૃહ'નું નામ આપવામાં આવ્યું; એમને સંસ્થાના આશ્રયદાતા (પેટ્રોન) તરીકેનું બહુમાન આપવામાં આવ્યું; અને એમને કાયમને માટે બે ટ્રસ્ટ-સ્કોલરે નીમવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. વિદ્યાલયના મકાનના ઉદ્ઘાટન સમારંભ બાદ છ એક મહિને જ આ સંભાવત મળી હતી. એક લાખ રૂપિયાની સંભાવત આમેય નાદર સંભાવત લેખી શકાય; તેમાંય સંસ્થા જ્યારે એક પ્રકારની આર્થિક સંકટામણમાં હતી એવે વખતે આવી મોટી સંભાવત મળવી એ કુદરતની મોટી મહેર જેવું કે સંસ્થા અને સમાજની જાગતી પુણ્યાર્થ જેવું જ લેખી શકાય. વિદ્યાલયને આ સંભાવત મેળવી આપવામાં શેઠ શ્રી મનસુખલાલ છગનલાલે ઘણો મહત્વનો ભાગ લેવાનો હતો. આનો સમારંભ તા. ૯-૪-૧૯૨૬ના રોજ સર પ્રભાશંકર પટ્ટણીના પ્રમુખપદે ઊજવાયો હતો.

અમદાવાદનિવાસી શેઠ શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી સામાન્ય સ્થિતિમાંથી આપ-બળે શ્રીમંત થઈ શક્યા હતા. અમદાવાદના શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈની મદદથી તેઓ ખી.એ. સુધી અભ્યાસ કરી શક્યા હતા; અને પોતાના ભાગ્યને ખીલવવામાં આ અભ્યાસે ઘણો મહત્વનો ભાગ લેવાનો હતો તે વાત તેઓ ક્યારેય વીસરી શક્યા ન હતા. તેથી એમનું દ્વિવિદ્યાર્થીઓ તથા વિદ્યાર્થીનીઓને એમના માધ્યમિક તેમ જ ઉચ્ચ અભ્યાસ-માં સહાય કરવા હંમેશાં તલસ્થા કરતું. એમના તરફથી મળેલ બે મોટી સંભાવતોની વિગતો એમની આ ભાવનાની સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી લોન સ્કોલરશિપ ફંડ—વિદ્યાર્થીઓ તથા વિદ્યાર્થીનીઓને માધ્યમિક શિક્ષણમાં લોનરૂપે સહાયભૂત થવાના હેતુથી દર વર્ષે સાત હજાર રૂપિયા ખર્ચી શકાય એ માટે (સાતે વર્ષે પાંત્રીસ હજાર થઈ રહે એ હિસાબે) એમણે વિદ્યાલયને રૂ. ૩૧,૦૦૦ સને ૧૯૨૩ના ઓક્ટોબર માસમાં સોંપ્યા. સાથે સાથે એમણે એવી તત્પરતા પણ દાખવી કે કોઈ સંજ્ઞન રૂ. ૬૫,૦૦૦ આપીને આ ફંડને એક લાખ રૂપિયાનું બનાવે તો આ ફંડ સાથે એમનું નામ જોડીને પોતાનું નામ કમી કરી શકાય. પાંત્રીસ (ચૌકડા એકત્રીસ) હજાર જેવી રકમથી શરૂ થયેલ આ ફંડમાંથી છેલ્લાં ૪૧ વર્ષ દરમિયાન ૮૫૮ વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થીનીઓને, લોનના વળતરને કારણે, રૂ. ૯૫,૮૮૯ જેટલી રકમ આપી શકાઈ છે; અને અત્યારે એ ફંડ પાસે રૂ. ૨,૩૦૪-૭૬ ની પુરાંત છે.^૧

આ ફંડનો વહીવટ આઠ સભ્યોની એક પેટાસમિતિ દ્વારા થાય છે, જેમાંના પાંચ સભ્યો વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા અને ત્રણ સભ્યો શ્રી સારાભાઈ મોદીના ઉત્તરાધિકારી દ્વારા નિભાય છે. અત્યારની સમિતિ નીચે મુજબ છે:—

૧. શ્રી મદનલાલ ઠાકોરદાસ શાહ	૫. શ્રી જમનાદાસ સારાભાઈ મોદી (મંત્રી)
૨. શ્રી દીપચંદ મગનલાલ શાહ	૬. શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા
૩. શ્રીમતી પન્નાબહેન જયંતભાઈ પારેખ	૭. શ્રીમતી તારાબહેન પ્રસન્નમુખ બદામી
૪. શ્રી મગનલાલ ભગવાનજી શાહ	૮. શ્રી કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ કોરા

૧. વિદ્યાલયના બાવનમા વર્ષના રિપોર્ટમાં જણાવ્યા મુજબ તા. ૩૧-૫-૧૯૬૭ સુધીમાં ૮૮૩ વિદ્યાર્થીઓ-વિદ્યાર્થીનીઓને રૂ. ૯૮,૨૯૯-૮૭ની સહાય આપી શકાઈ છે; રૂ. ૪૯,૭૭૮-૧૮ જેટલું લોન-રિફંડ મળેલ છે; અને ફંડમાં રૂ. ૧,૬૪૩-૧૨ જેટલી પુરાંત રહે છે.

શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી ઉચ્ચ અભ્યાસ શિષ્યવૃત્તિ ટ્રસ્ટ—ઉચ્ચ શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવાના હેતુથી શેઠ શ્રી સારાભાઈએ દર વર્ષે સાત હજાર રૂપિયાની લેન સાત વર્ષ સુધી આપી શકાય અને એના વહીવટનું ખર્ચ પણ પોતાના તરફથી આપવામાં આવે એ રીતે રૂ. ૫૧,૦૦૦ વિદ્યાલયને આપવાનું વિચાર્યું હતું. આ માટે એમણે રૂ. ૭,૦૦૦ રોકડા અને રૂ. ૩૦,૦૦૦ મૈસુર મિલની દાટકાના વ્યાજની ડિપોઝિટમાં રોક્યા હતા. આ યોજનાનો વિદ્યાલયે તા. ૬-૩-૧૯૩૨ના રોજ સ્વીકાર કર્યો; ત્યાર પછી ફક્ત દોઢ જ મહિને, તા. ૨૨-૪-૧૯૩૨ ના રોજ, એમનો સ્વર્ગવાસ થયો; પણ ફૂલ એની ખુશખો મૂકતું જાય એમ શ્રી સારાભાઈ મોદીની એ સખાવતમાંથી, લેન રિફંડને કારણે, છેલ્લાં ૩૩ વર્ષ દરમિયાન કુલ ૬૭૩ વિદ્યાર્થી—વિદ્યાર્થીનીઓને રૂ. ૧,૩૩,૭૪૩ જેટલી મોટી રકમની લેન આપી શકાઈ છે; અને અત્યારે આ ટ્રસ્ટમાં રૂ. ૧૬,૫૨૬-૪૩ જમા છે.^૧

આ ટ્રસ્ટનો વહીવટ દસ સભ્યોની એક પેટાસમિતિ દ્વારા થાય છે, જેમાંના પાંચ સભ્યો વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા અને પાંચ સભ્યો શ્રી સારાભાઈ મોદીના ઉત્તરાધિકારી દ્વારા નિમાય છે. અત્યારની સમિતિ નીચે મુજબ છે:—

(૧) શ્રી મદનલાલ ઠાકોરલાલ શાહ	(૬) શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા
(૨) શ્રી દીપચંદ મગનલાલ શાહ	(૭) શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ શાહ
(૩) શ્રીમતી પત્તાળહેન જયંતભાઈ પારેખ	(૮) શ્રીમતી તારાળહેન પ્રસન્નમુખ યદામી
(૪) શ્રી મગનલાલ ભગવાનજી શાહ	(૯) ડૉ. રતિલાલ મોહનલાલ વાઢેલવાળા
(૫) શ્રી જમનાદાસ સારાભાઈ મોદી (મંત્રી)	(૧૦) શ્રી કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ કોરા

શેઠ સારાભાઈ કેવળ છાત્રવૃત્તિરૂપે સીધેસીધી મદદ આપી દેવાને બદલે લેનરૂપે મદદ આપવાના ખાસ આગ્રહી અને હિમાયતી હતા. એના પરિણામે જ એમનાં ઉપર્યુક્ત બે ફંડોનો આટલા બધા વિદ્યાર્થીઓને લાભ મળી શક્યો છે અને હજી પણ મળી રહ્યો છે.

શેઠ મેઘજી સોજપાળે ઉચ્ચ ધાર્મિક શિક્ષણ સહાયક ફંડ—વિદ્યાલયના સોળમા વર્ષમાં મુંબઈના શિક્ષણપ્રેમી અને ધર્માનુરાગી આગેવાન શેઠ શ્રી મેઘજી સોજપાળે, ચાલુ ધાર્મિક શિક્ષણથી આગળ વધીને વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ ધાર્મિક શિક્ષણ લેવા પ્રોત્સાહિત થાય એટલા માટે, ત્રીસ હજાર રૂપિયા જેવી સારી રકમ આપવાની ઉદાર ભાવનાથી, એક વિશિષ્ટ યોજના તૈયાર કરીને વિદ્યાલયને સોંપી. વિદ્યાલયે તા. ૧૩-૪-૧૯૩૧ના રોજ એનો સ્વીકાર કરીને એના અમલની દિશામાં પગલાં માંડ્યાં. આ યોજનાની વિગતો ‘ધાર્મિક શિક્ષણ અને સંસ્કારિતા’ નામના પ્રકરણમાં જોઈ શકાશે.

શેઠ શ્રી ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈની મોટી સખાવત—શેઠ શ્રી ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈ દલાલે એક લાખ રૂપિયા જેવી મોટી રકમની સહાય આપી તેના લીધે વિદ્યાલયની પહેલી જ શાખા વિ. સં. ૨૦૦૨ માં સ્થાપવાનું ગૌરવ અમદાવાદ શહેરને મળ્યું. શેઠ શ્રી ભોળાભાઈને વિદ્યાલયના પેટ્રન બનાવવામાં આવ્યા, તથા એમને અમદાવાદ શાખામાં

^૧ વિદ્યાલયના આવનમા રિપોર્ટમાં જણાવ્યા મુજબ તા. ૩૧-૫-૧૯૬૭ સુધીમાં ૭૧૭ વિદ્યાર્થીઓ-વિદ્યાર્થીનીઓને રૂ. ૧,૪૪,૧૮૧-૪૪ની લેન આપી; રૂ. ૮૧,૭૬૪-૦૭ જેટલી લેન પાછી મળી; અને ફંડમાં રૂ. ૧૨,૮૮૧-૮૦ જમા છે.

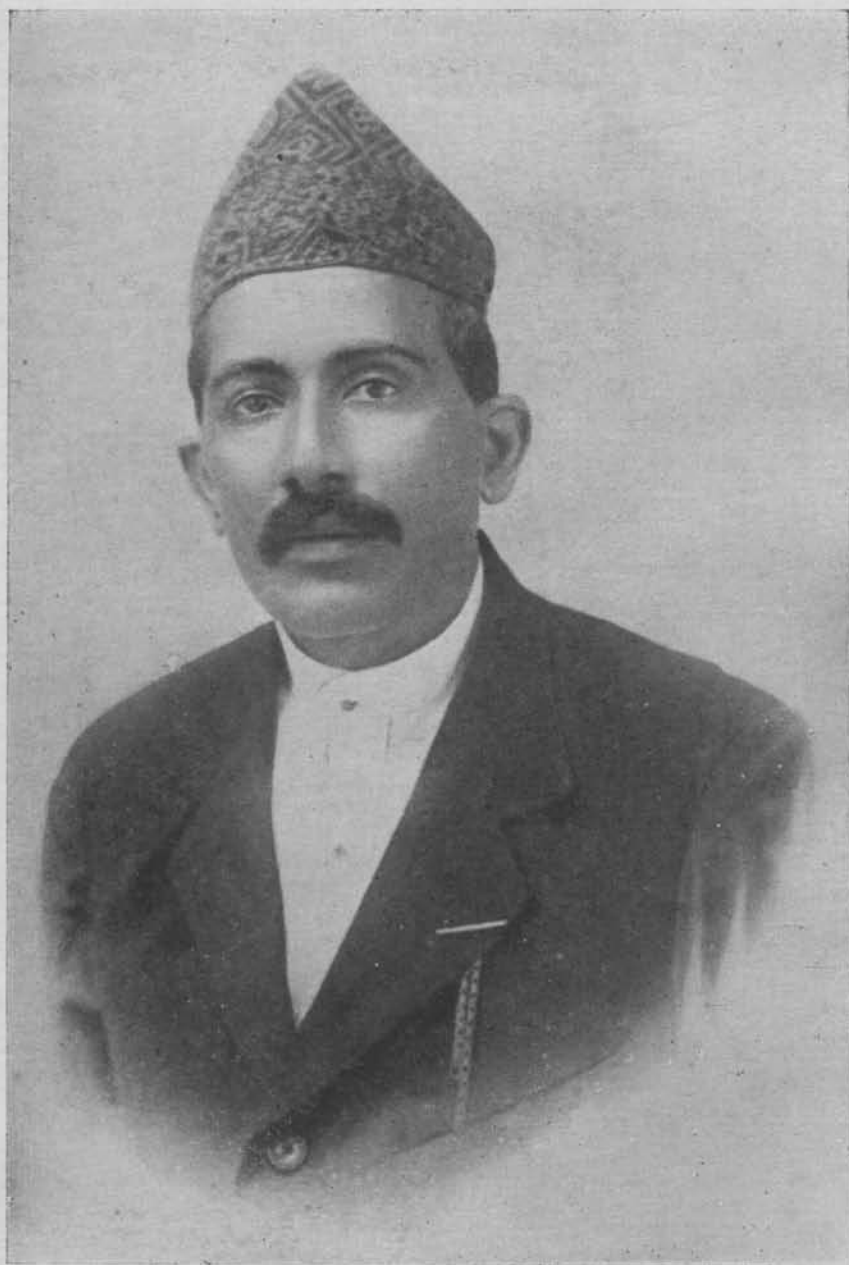
પેટ્રન, ભૂતપૂર્વ ટ્રેઝરર તથા પાયાના મુખ્ય સહાયક
શેઠશ્રી દેવકરણ મૂળજી

પેદ્રન તથા પાયાના સહાયક
શેઠશ્રી મોતીલાલ મૂળજી

પેટ્રન તથા પાયાના સહાયક
શ્રી હેમચંદ અમરચંદ

પેટ્રોન તથા ઉચ્ચ ધાર્મિક અભ્યાસની યોજનાના પ્રયોજક
શેઠશ્રી મેઘજી સોજપાળ

પેટ્રન તથા શ્રી સા. મ. મો. લોન સ્કોલરશીપ ફંડ તથા
શ્રી સા. મ. મો. ઉચ્ચ અભ્યાસ શિષ્યવૃત્તિ ફંડ ફંડના સ્થાપક
શેઠશ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી

મુંબઈના 'શેઠશ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ વિદ્યાર્થીશૃલ'ના સ્થાપક
શેઠશ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ

પેટ્રન તથા અમદાવાદ શાખાના 'શેઠશ્રી ભોળાભાઈ નેસીંગભાઈ
દલાલ વિદ્યાર્થીશ્રુદ્ધિ'ના સ્થાપક
શેઠશ્રી ભોળાભાઈ નેસીંગભાઈ દલાલ

પેટ્રન તથા વિદ્યાલયના અનેક સમારંભોના પ્રમુખ
શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ

એક સ્કોલર નીમવાનો હક્ક આપવામાં આવ્યો. આની વિશેષ વિગતો “વિદ્યાલયની શાખાઓ” નામના પ્રકરણમાં આપવામાં આવી છે.

પૂના તથા વડોદરા શાખાઓ—સને ૧૯૪૭ માં પૂનાના શ્રી ભારત જૈન વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટીઓએ એ સંસ્થા વિદ્યાલયને સોંપી. સંસ્થા પાસે મકાન તૈયાર હતાં અને વિશાળ જમીન પણ હતી. એથી પૂનામાં વિદ્યાલયની શાખાની શરૂઆત થઈ શકી. એ જ રીતે સને ૧૯૫૪માં વડોદરાના શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમના સંચાલકોએ એ સંસ્થા વિદ્યાલયને સોંપી. આ સંસ્થા પાસે પણ મકાન તૈયાર હતું અને ખાલી જમીન પણ સારા પ્રમાણમાં હતી; તેથી વિદ્યાલયના આદ્ય પ્રેરક પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભ-સૂરીશ્વરજી મહારાજની જન્મભૂમિમાં વિદ્યાલયની શાખા શરૂ કરવાનું શક્ય બન્યું. આ બંને શાખાઓ સંબંધી વિશેષ માહિતી “વિદ્યાલયની શાખાઓ” નામના પ્રકરણમાંથી જાણવા મળી શકશે.

શ્રી ખેડા જૈન વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ શિક્ષણ લોન-સ્કોલરશિપ ફંડ—ઉચ્ચ અભ્યાસમાં આગળ વધવા ઇચ્છતા પરંતુ વિદ્યાલયમાં પ્રવેશ નહીં મેળવી શકનાર ખેડાના શ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન વિદ્યાર્થીઓને સહાયરૂપ થવાના ઉદ્દેશથી ખેડાના ભાવનાશીલ લાઈઓએ આ ફંડની સને ૧૯૪૬માં સ્થાપના કરી હતી. દોઢ-બે વર્ષ સુધી આ ફંડનો વહીવટ પોતે સંભાળ્યા પછી, આ કાર્ય સુવ્યવસ્થિતપણે ચાલે એ માટે એમણે એનો વહીવટ વિદ્યાલયને સોંપવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરતાં વિદ્યાલયે તા. ૪-૧-૧૯૪૮ ના રોજ એનો, રૂ. ૩૩,૫૦૧ સાથે સ્વીકાર કર્યો. વિદ્યાલયે નીમેલી એક પેટાકમિટી આ કાર્યનું સંચાલન સંભાળે છે. નવી આવક તેમ જ લોન રિફંડને કારણે આ ફંડમાંથી અત્યાર સુધીમાં ૧૦૦ વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાલયના ૫૦મા વર્ષ સુધીમાં કુલ રૂ. ૬૨,૪૧૦ની લોન આપવામાં આવી છે, અને અત્યારે આ ફંડમાં રૂ. ૩૫,૩૧૦ જેટલી રકમ જમા છે.^૧

આ ફંડનો વહીવટ સાત સભ્યોની પેટાસમિતિ મારફત થાય છે, જેમાંના ચાર સભ્યો વ્યવસ્થાપક સમિતિ દ્વારા અને ત્રણ સભ્યો શ્રી ખેડા ફંડ સમિતિ તરફથી નિમાય છે. અત્યારની સમિતિ નીચે મુજબ છે :—

૧. ડૉ. રતિલાલ મોહનલાલ વાઢેલવાળા	૪. શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ શાહ
૨. શ્રી કાન્તિલાલ નાનચંદ મોદી	૫. શ્રી ચીમનલાલ મોતીલાલ પરીખ
૩. શ્રી સોમચંદ ધૂળાભાઈ ભાવસાર	૬. શ્રીમતી તારાબહેન પ્રસન્નમુખ બદામી
૭. શ્રી કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ કેરા (મંત્રી)

શેઠ શ્રી દેવકરજી મૂળજીનો અસાધારણ સહકાર

જેમ વિદ્યાલયની સ્થાપનામાં એક ચાલક બળ તરીકે શેઠ શ્રી દેવકરજી મૂળજીનો અસાધારણ ફાળો હતો, એ જ રીતે આર્થિક દૃષ્ટિએ તો તેઓ સંસ્થાને માટે કદપવુક્ષ જેવા જ હતા. વિદ્યાલયને માટે ફંડ એકત્ર કરવામાં એમણે જે કામગીરી બજાવી હતી

૧. વિદ્યાલયના આવનમા રિપોર્ટમાં જણાવ્યા મુજબ તા. ૩૧-૫-૧૯૬૭ સુધીમાં ૧૨૮ વિદ્યાર્થીઓ-વિદ્યાર્થીનીઓને રૂ. ૭૫,૨૮૫-૦૦ની લોન આપી; રૂ. ૨૧,૩૮૫-૦૦ જેટલી રકમ પાછી આવી; અને ફંડમાં રૂ. ૭૪,૨૦૨-૬૦ જમા છે.

એ પોતે જ એક યાદગાર બની રહે એવી ખાબત હતી. ઉપરાંત, એમના પોતાના તરફથી અને એમના સ્વર્ગવાસ બાદ એમના નામથી વિદ્યાલયને મોટી મોટી રકમની સંભાવતો મળતી રહી છે એટલું જ નહીં, એમની યોજનાપૂર્વકની સંભાવતને લીધે અત્યારે પણ સંસ્થાને વર્ષમાં એક લાખ રૂપિયા જેટલી નિયમિત આવક થતી રહે છે. એમની એ સંભાવતોની વિગતો નીચે મુજબ છે :—

વાર્ષિક એક હજારની મદદ—સંસ્થાનો પ્રારંભ થયો ત્યારે શ્રી દેવકરણુ શેઠે (તથા શેઠ શ્રી હેમચંદ અમરચંદ) દસ વર્ષ માટે વાર્ષિક રૂપિયા ૧,૦૦૧ આપવાનું સ્વીકારીને સંસ્થાને ગતિશીલ કરવામાં નોંધપાત્ર પ્રેરણા અને ફાળો આપ્યાં હતાં. શરૂઆતમાં જ આવી સારી મદદ આપવાને કારણે શેઠ શ્રી હેમચંદ અમરચંદ તથા શેઠ શ્રી દેવકરણુ મૂળજી એ બન્નેનાં નામો સંસ્થાના પેટ્રન મહાનુભાવોની યાદીના મોખરે શોભે છે. વાર્ષિક રૂ. ૧,૦૦૧ આપવાની ૧૦ વર્ષની સમયમર્યાદા પૂરી થયા બાદ બીજાં દશ વર્ષ માટે વાર્ષિક રૂ. ૨૫૧ આપવાનું આ બન્ને શ્રેષ્ઠીઓએ સ્વીકાર્યું હતું. ઉપરાંત, શ્રી દેવકરણુ શેઠે વીસેક હજાર રૂપિયા જેટલી છૂટી છૂટી મદદ પણ આપી હતી.

વિશેષ નોંધપાત્ર બીના તે એ છે કે શ્રી દેવકરણુ શેઠે પોતાની હયાતીમાં વિદ્યાલયને જે આર્થિક સહાય આપી હતી, તેના કરતાં ઘણી વધારે મદદ એમના અવસાન બાદ સંસ્થાને મળી હતી : એમણે પોતાના વસિયતનામામાં આવી દૂરદેશીલરી વ્યવસ્થા કરી હતી. શ્રી દેવકરણુ શેઠનું આ પગલું એમની વિદ્યાલય તેમ જ કેળવણી પ્રત્યેની અપાર પ્રીતિની પ્રશસ્તિરૂપ બની રહે એવું છે.

પાંચ ટ્રસ્ટ-સ્કૉલર—શ્રી દેવકરણુ શેઠના વસિયતનામા મુજબ, વિદ્યાલયને એમના નામથી વિદ્યાલયમાં પાંચ સ્કૉલરો રાખવા માટે એમના વસિયતનામાના એકિઝક્યુટરો તરફથી પચાસ હજાર રૂપિયા જેવી મોટી રકમ મળી હતી. આ અંગે એમના વસિયતનામામાં લખવામાં આવ્યું છે કે—

“(૧૯) રૂપિયા પચાસ હજારની રકમ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટીઓને શરત કરીને આપવા અને તેનું ટ્રસ્ટ કરવું જે જીનાગઢની મારી બોર્ડિંગને કોઈ વિદ્યાર્થી દાખલ થવા અરજ કરે તો તેને દાખલ કરવો. સોરઠને કોઈ પણ વિશાશ્રીમાળી જૈન દાખલ થવા અરજ કરે અથવા પાલીતાણા બાળાશ્રમને કોઈ વિદ્યાર્થી દાખલ થવા અરજ કરે અને ધારાધોરણ અનુસાર તેને દાખલ કરી શકાય તો તેને દાખલ કરવો, અને એ રીતે અથવા એમ ન બને તો કોઈ અન્ય પાંચ વિદ્યાર્થીને મારા નામથી ‘દેવકરણુ મૂળજી સ્કૉલર’ તરીકે રાખવા.” (વર્ષ ૨૪, પૃ. ૧૪૦)

શેઠ દેવકરણુ મૂળજી પરદેશ અભ્યાસ ટ્રસ્ટ ફંડ—શેઠ દેવકરણુ મૂળજીના વસિયતનામાના એકિઝક્યુટરોએ, એમના વસિયતનામાની રૂએ, પરદેશમાં અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતા વિદ્યાર્થીને મદદ આપવા માટે, તા. ૧૬-૫-૧૯૩૮ ના રોજ, વિદ્યાલયને રૂપિયા દસ હજાર આપ્યા હતા. એની શરત આ પ્રમાણે હતી :—

“(૨૦) ઉપર જણાવેલ રૂપિયા પચાસ હજાર ઉપરાંત રૂપિયા દસ હજાર શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટીઓને આપવા, તે શરત કરવી કે બ્યારે પણ જીનાગઢવાળા ડૉક્ટર લીલાધર વાલજી મહેતા વધુ અભ્યાસ માટે યુરોપ જતા હોય તો, વિદ્યાલયના નિયમ પ્રમાણે રૂપિયા દસ હજાર સુધી

મજૂર ડોક્ટરને લોન તરીકે આપવા. મજૂર ડોક્ટર પાસેથી રકમ પાછી મળેથી વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટીઓએ પોતાની મરજી મુજબ મારા નામથી એવા જ કામમાં કાઠિયાવાડના વિસાશ્રીમાળી વિદ્યાર્થીને આપવામાં એ રકમનો ઉપયોગ કરવો.” (વર્ષ ૨૪, પૃ. ૧૪૨ B)

ડૉ. લીલાધરભાઈએ આ રકમનો ઉપયોગ ન કર્યો, અને તેઓની હયાતી દરમ્યાન એ રકમનો ખીજી રીતે ઉપયોગ થઈ શકે એમ ન હતું, એટલે ૧૯૬૩-૬૪ ની સાલ સુધી એ રકમનો ઉપયોગ ન થઈ શક્યો. અને વ્યાજ અને મુદ્દલ મળીને વિદ્યાલયના ૪૯મા વર્ષમાં આ ટ્રસ્ટમાં રૂ. ૧૮,૪૭૬-૧૪ ભેગા થયા. એ જ અરસામાં ડૉ. લીલાધરભાઈનું અવસાન નીપજતાં કાઠિયાવાડના ખીજા વિદ્યાર્થીઓને પરદેશમાં અભ્યાસ કરવા માટે લોન આપવામાં એનો ઉપયોગ કરવાનું તા. ૧૪-૭-૬૪ના રોજ વ્યવસ્થાપક કમિટીએ ઠરાવ્યું. વિદ્યાલયના ૫૦ વર્ષના સરવૈયામાં આ ટ્રસ્ટ ખાતે રૂ. ૧૭,૦૪૪-૬૦ જમા છે. આમાં શિહોર ધર્મશાળા માટેની અનામત રકમ ભેળવી દેવામાં આવી છે. તેની વિગત નીચે મુજબ છે —

શિહોરની ધર્મશાળાની રકમ—શેઠ શ્રી દેવકરણુ મૂળજીના વસિયતનામા પ્રમાણે શિહોરની ધર્મશાળા માટે અમુક રકમ જુદી રાખવામાં આવી હતી અને તે મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના ઍક્શિયલ ટ્રસ્ટી પાસે હતી. એ રકમનો એ ધર્મશાળાના કામમાં ઉપયોગ ન થવાથી એ અંગેની કાયદેસરની જરૂરી કાર્યવાહીને અંતે, શ્રી ગોકુળદાસ મૂળજીના સહકારથી રૂ. ૮,૩૦૦-૦૦ની ફ્રેઈસ વેલ્યુની ૩ ટકાના દરની ૧૯૪૬-૮૬ની કન્વરઝન લોન સિક્યુરિટીઓ વિદ્યાલયને મળેલ છે. આ રકમનો ઉપયોગ કેળવણીના કામમાં કરવાનો છે, અને સૌરાષ્ટ્રના વીસા શ્રીમાળી જૈન વિદ્યાર્થીઓને એનો પહેલો લાભ આપવાનો છે. આ રકમ ૪૯મા વર્ષમાં વિદ્યાલયને મળેલ છે. આ સિક્યુરિટીઓને વટાવવામાં આવતાં રૂ. ૫,૩૦૬-૬૭ ઉપજેલ છે અને એ રકમ ઉપર સૂચવેલ પરદેશ અભ્યાસ ફંડમાં ભેળવી દેવામાં આવેલ છે.

શેઠ દેવકરણુ મૂળજી રેસિડ્યુ ટ્રસ્ટ—સને ૧૯૪૨માં શેઠ દેવકરણુ મૂળજીની શેષ (રેસિડ્યુ) મિલકતના રૂ. ૫૦,૦૦૦ એમના વસિયતનામાના એક્ઝિક્યુટરો તરફથી વિદ્યાલયને મળ્યા. આ ટ્રસ્ટની શરત મુજબ વિદ્યાલયે પાંચ વિદ્યાર્થીઓને ‘શેઠ દેવકરણુ મૂળજી રેસિડ્યુ સ્કૉલર’ તરીકે રાખવાના થાય છે, અને એમાં કાઠિયાવાડના વીસા શ્રીમાળી જૈન વિદ્યાર્થીને અગ્રહુક્ત આપવામાં આવે છે. (વર્ષ ૨૭, પૃ. ૧૭)

દેવકરણુ મેન્શન—પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ જેવા મુંબઈના કેન્દ્રવર્તી સ્થાનમાં આવેલ આ ઇમારત એક જગી ઇમારત છે. ત્રણ માળની આ ઇમારતની ચારે તરફ સરિયામ રસ્તા આવેલ છે. શ્રી દેવકરણુ શેઠના વસિયતનામામાંની અમુક ભેગવાઈઓ અનુસાર તેવીસમા વર્ષથી (તા. ૧૪-૧૧-૩૭થી) તે ૨૭મા વર્ષ સુધી આશરે ચાર વર્ષ મજૂર વસિયતનામાના એક્ઝિક્યુટરો સાથે વાટાઘાટો, જરૂરી ઠરાવો, કેટ તથા ચેરિટી કમિશનરની મંજૂરીઓ વગેરે વિધિમાં વિતાવ્યા બાદ છેવટે તા. ૨૬-૮-૧૯૪૧ના રોજ રૂ. ૫,૭૨,૬૬૬ જેવી રકમ આપીને, અને વસિયતનામામાં ઉલ્લેખેલી જવાબદારીઓ અદા કરતાં એના એક્ઝિક્યુટરો પાસે જે રકમ વધે—શેષ રહે—તે તેઓ વિદ્યાલયને સોંપે, એ શરતે, દેવકરણુ મેન્શનનો કાયદેસરનો કબજો ભેળવી લીધો. ત્યાર બાદ સને ૧૯૫૫-૫૮ દરમ્યાન આ ઇમારત ઉપર,

આવક વધારવાની દૃષ્ટિએ, રૂ. ૩,૩૭,૨૦૫-૦૦ ખરચીને ત્રીજો માળ લેવામાં આવ્યો. (આ ઇમારતની જમીન ભાડાપટાની હોઈ એનું વાર્ષિક જમીનભાડું આશરે એકાવન હજાર રૂપિયા ચૂકવવાનું થાય છે.) આ ઇમારતનો કબજો મેળવવા માટે વિદ્યાલયને જે હેતુ કરવું પડ્યું હતું તે, તથા ત્રીજો માળ લેતાં જે ખર્ચ કરવું પડ્યું તે, સમાજ તરફથી મળતી રહેલી સખાવતોને કારણે, સમય જતાં, પૂરું થઈ ગયું. પરિણામે સંસ્થાના ખર્ચના અંદાજપત્રને પૂરું કરવામાં વર્ષ દિવસે એક લાખ રૂપિયા જેટલી યોગ્ય આવક દેવકરણ મેન્શન કરી આપી છે. સંસ્થાના સંચાલકોની દીર્ઘદૃષ્ટિ અને હિંમતને કારણે જ આવું મોટું કાર્ય સફળતાપૂર્વક પૂરું થઈ શક્યું. અને લીધે એક બાજુ સંસ્થા પોતાના ખર્ચ માટે ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં નિશ્ચિત બની શકી; અને બીજી બાજુ શ્રી દેવકરણ શેઠનું નામ પણ સવિશેષણે યાદગાર બની શક્યું.

આ બધી વિગતો ઉપરથી જોઈ શકાશે કે શેઠ શ્રી દેવકરણ મૂળજીની સખાવતો એમની હયાતી દરમિયાન તેમ જ એમના સ્વર્ગવાસ બાદ પણ, જુદે જુદે રૂપે વિદ્યાલયને મળતી જ રહી છે.

શ્રી દેવકરણ શેઠની વિદ્યાલય ઉપર નિરંતર સખાવતની વર્ષા કરતી મમતા અંગે વિદ્યાલયના ૩૭મા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૬)માં યોગ્ય જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“શેઠ શ્રી દેવકરણ મૂળજીના નામ અને સખાવતોથી આજે જૈન અને જૈનેતર સમાજમાં કોણ પરિચિત નથી? પ્રામાણિક વ્યવહાર, ચિવટ, ખંત અને પુરુષાર્થ ન્યારે પુણ્ય સાથે સંકળાયેલ હોય છે ત્યારે મનુષ્ય શું શું કરી શકે છે તેનું આદર્શ દર્શાવતો શેઠ શ્રી દેવકરણ ભાઈનું જીવન પુરું પાડે છે. આ સંસ્થાના આરંભથી પોતાના અંતકાળ સુધી ટ્રસ્ટી અને કોશાધ્યક્ષ તરીકે તેમણે સેવા અર્પી હતી. કેળવણી પ્રત્યેનો તેમનો સહભાવ અદ્ભુત હતો. આર્થિક સહાય આપવા ઉપરાંત અનેકને પ્રેરણારૂપ બની તન, મન અને ધનથી સહાય કરવા આદેશ આપેલ છે. એમની આર્થિક સહાય કરતાં એમનું સંસ્થા પ્રત્યેનું ઉદાર માનસ, જીવનના અંત સુધી સંસ્થાને આપેલ મદદ, અનેક બંધુઓને ફંડ ભરાવવા માટે કરેલ પ્રેરણાઓ, સંસ્થા અને કેળવણી પ્રત્યેનો સહભાવ, પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ, જૈન સમાજની ઉન્નતિ માટેની તેમની અનુકરણીય ભાવના આજે પણ અનેક કાર્યકર્તાઓની સ્મૃતિમાંથી ભૂંસાય તેમ નથી. શેઠશ્રીનું વસિયતનામું અને તે દ્વારા તેમ જ જીવન પર્યાંત કરેલ સખાવત કેળવણી દ્વારા સમાજ ઉન્નતિની ભાવનાનું પ્રતિબિંબ પાડે છે. પ્રિન્સેસ સ્કૂલમાં આવેલ જીવ્ય ઇમારત ‘દેવકરણ મેન્શન’ સોંપતાં આ સંસ્થા પ્રત્યેની મમતાને કાયમી સ્વરૂપ મળેલ છે.”

લોન રિફંડ

વિદ્યાલયનો લાભ લઈને સમાજના સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ જુદા જુદા વિષયના કાબેલ સ્નાતકો બની શક્યા અને એ રીતે પોતાનાં કુટુંબોને સુખી અને સમાજને સમૃદ્ધ તેમ જ ગૌરવશાળી બનાવી શક્યા તે મુખ્યત્વે વિદ્યાલયની લોન આપવાની યોજનાને કારણે જ. પચાસ વર્ષ દરમિયાન કયા વિષયના કેટલા સ્નાતકો થયા તેની વિગત ‘વિદ્યાર્થીઓ’ નામના સાતમા પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે. આમ જોઈએ તો લોનનું ખાતું એ ખર્ચ ખાતા જેવું ખાતું કહી શકાય. પણ લોનનો પાયાનો ઉદ્દેશ વિદ્યાર્થીઓને સહાયરૂપ થવાની સાથે, વિદ્યાર્થીઓ જાહેર સંસ્થાની મદદ મેળવ્યાના ભારથી મુક્ત રહી શકે એ રીતે,

એમની પાસેથી એમને લેાન આપવામાં આવેલી રકમ પાછી લેવાની હોવાથી એક રીતે લેાન દ્વારા ધનનું વાવેતર જ થયું હતું. અને સમય જતાં, જેમ હૂંડી પાકે એમ, લેાનની રકમનું વળતર થવા લાગ્યું અને ક્રમે ક્રમે લેાન રિફંડની રકમમાં પણ વધારો થતો ગયો. લેાન રિફંડની શરૂઆત બીજા ૪ વર્ષથી રૂ. ૧૫-૯-૦ની રકમથી થઈ હોવાનું, વિદ્યાલયનો બીજા વર્ષનો રિપોર્ટ જોતાં, જાણી શકાય છે.

લેાન યોજનાની ઉપયોગિતા અંગે વિદ્યાલયના ૧૫મા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૬)માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ આ યોજનાથી બે પ્રકારના લાભ દેખાયા છે : એક, વિદ્યાર્થીના મન પર પોતે સખાવત (ચેરિટી) ઉપર આધાર રાખનાર છે એવી છાપ ન પડે અને પોતે ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન કરી દેવું ફીટાડનાર છે તે ખ્યાલથી તેને જાતીય વિશ્વાસ આવે. અને બીજું, સંસ્થામાં એવી રકમ પ્રતિ વર્ષ આવ્યા કરે તેથી તેના ખર્ચમાં ટેકો મળે. આ બંને પ્રકારના લાભ ખાસ વિચારવા લાયક છે અને આટલાં વર્ષ સુધી એ યોજનાનો અમલ કર્યા પછી આપને સહર્ષ નિવેદન કરતાં અમને આનંદ થાય છે કે એ યોજના ફતેહમંદ થઈ છે. સંસ્થાને પૈસાની સહાય કરનારને પણ એથી ઘણો આનંદ થાય છે; એની એક વાર કરેલી સહાય વારંવાર કર્યા કરે એટલે એક વખત વાવેલ અન્ન ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે ફળ આપે એ વિચારથી એને પણ ખૂબ રસ પડે છે.”

લેાન રિફંડ માટેનું કાયદેસરનું ફોર્મ દરેક લેાન વિદ્યાર્થી પાસે ભરાવી લેવામાં આવતું હોવા છતાં વિદ્યાર્થીઓ સામે એનો ઉપયોગ ન છૂટકે અને વિદ્યાલયનો હક્ક રૂબી જતો હોય એને બચાવવા માટે જ કરવામાં આવે છે. અને સરખી કમાણી નહીં કરી શકનાર વિદ્યાર્થીને કનડગતરૂપ થઈ પડે એ રીતે તો કાયદાનાં પગલાં એમની સામે કચાદેય ભરવામાં નથી આવતાં. છઠ્ઠીસમા વર્ષ દરમિયાન નવ વિદ્યાર્થીઓ સામે આવાં પગલાં ભરવાની વિદ્યાલયને ફરજ પડી હતી. આ ઉપરથી તેમ જ લેાન ભરપાઈ કરવાની કેટલાક વિદ્યાર્થીઓની સહજ ઉપેક્ષાવૃત્તિ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જેમ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ખૂબ ઉત્સુકતા અને આભારની ઊંડી લાગણી સાથે પોતાની લેાન ભરપાઈ કરી આપે છે, કેટલાક માત્ર લેાન ભરપાઈ કરીને જ સંતોષ ન માનતાં વિદ્યાલયને પોતાથી બનતી સખાવત કરવા પ્રેરાય છે, તો કેટલાક એવા પણ વિદ્યાર્થીઓ હોય કે જેઓ છતી શક્તિ અને સગવડે પણ આ બાબત તરફ બહુ જ ઓછું ધ્યાન આપે છે. આની સામે વિદ્યાલયના ૩૬મા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૦)માં ટકોર કરવામાં આવી છે; તેમ જ ૪૩મા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૩૫)માં પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ જેમ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ રિફંડ મોકલવામાં નિયમિત અને ઉત્કટ ભાવનાવાળા છે તેમ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તે અંગે શિથિલ રહે છે. આર્થિક સ્થિતિ સાવ નબળી હોય અને રિફંડ ન મોકલી શકાય એ સમજી શકાય તેમ છે; પરંતુ જે વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ પૂરો કર્યા બાદ સારી નોકરીએ લાગી ગયા હોય અથવા ધંધામાં સ્થિર થયા હોય તેઓ પણ રિફંડ મોકલવામાં શિથિલ રહે, પ્રો. નોટ પર સહી ન કરે, પત્રના જવાબ ન લખે અને પોતાના સરનામામાં ફેરફાર થાય તો સંસ્થાને જણાવવાની પણ તસ્દી ન લે તો એવું વર્તન કોઈ પણ રીતે યોગ્ય ગણી શકાય નહિ. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને લેાન લીધે ઘણાં વર્ષો વીતવા છતાં રિફંડ મોકલવાની કાળજી રાખતા નથી. આ પરિસ્થિતિથી સ્વાભાવિક જ દુઃખ થાય.”

પણ જ્યાં આપ-લેની રકમનો આંકડો લાખોની રકમ ઉપર પહોંચ્યો હોય અને લેનનો લાભ લેનારાઓ પણ સેંકડોની સંખ્યામાં હોય ત્યાં આવું બનવાનું જ. આમ છતાં લેન રિફંડનું કામ એકંદર સંતોષ કારક કહી શકાય એ રીતે ચાલી રહ્યું છે, એટલું પણ સ્વીકારવું જોઈએ.

વિદ્યાલયે પચાસ વર્ષ દરમિયાન કુલ રૂ. ૨૯,૮૮,૪૮૬-૪૮ લેન તરીકે આપ્યા છે, અને બીજા જ વર્ષથી શરૂ થઈને તે પચાસમા વર્ષ સુધીમાં કુલ રૂ. ૧૬,૧૪,૧૮૬-૩૨ પાછા મળ્યા છે. અને રૂ. ૧૩,૭૪,૩૦૦-૧૬ની લેન બાકી છે. પચાસમા વર્ષનું લેન રિફંડ રૂ. ૧,૧૮,૪૨૮-૮૭ જેટલું થયું છે. આ અંગેની વિશેષ વિગત આ પ્રમાણે છે : ૭૩૭ ગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાર્થીઓને અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૧૬,૮૫,૧૪૫-૦૨ની સહાય આપવામાં આવી, જેમાંથી ૪૫૧ વિદ્યાર્થીઓએ લેન ચૂકતે કરતાં ૨૮૬ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૫,૭૭,૮૮૪-૭૩ બાકી રહે છે. ગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાર્થીઓનું કુલ રિફંડ રૂ. ૧૧,૦૭,૨૬૦-૨૯ છે. એવી જ રીતે અધૂરા અભ્યાસે છૂટા થયેલ ૮૨૭ વિદ્યાર્થીઓને કુલ લેન રૂ. ૬,૪૭,૪૯૬-૧૭ આપવામાં આવી, રૂ. ૪,૧૧,૧૨૭-૩૭ રિફંડ મળતાં ૪૭૩ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૫,૩૬,૩૭૧-૮૦ બાકી રહે છે. ઉપરાંત, ચાલુ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૨,૬૦,૦૪૩-૬૩ની લેન બાકી રહે છે. આમ ગ્રેજ્યુએટ થનાર વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૫,૭૭,૮૮૪-૭૩, અધૂરા અભ્યાસે છૂટા થનાર વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૫,૩૬,૩૭૧-૮૦ તથા ચાલુ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૨,૬૦,૦૪૩-૬૩ મળીને કુલ રૂ. ૧૩,૭૪,૩૦૦-૧૬ જેટલી રકમ પંચમા વર્ષને અંતે વિદ્યાર્થીઓ પાસે લેણી રહે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે વિદ્યાલયના ખર્ચના બજેટને પહોંચી વળવા માટે જેમ દેવકરણ મેન્શનની એક લાખ જેટલી રકમનો મહત્વનો હિસ્સો છે, એ જ રીતે લેન રિફંડની રકમનો પણ ઘણો મહત્વનો હિસ્સો છે. વળી, જેમ વિદ્યાલયની બુદ્ધિ બુદ્ધિ શાખાઓ સ્થપાવાથી તેમ જ ખર્ચના આંક ઊંચો જવાને કારણે લેનની રકમમાં વધારો થતો જવાનો છે, તેમ એના ફિરંડની રકમમાં પણ સમય જતાં વધારો થતો રહેવાનો છે, એ બીજા લેન રિફંડના વર્ષવાર આંકડાઓ ઉપરથી દેખાઈ આવે છે.

૧. બાવનમા વર્ષના રિપોર્ટ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે તા. ૩૧-૫-૧૯૬૭ સુધીમાં રૂ. ૩૩,૪૩,૮૦૮-૮૬ જેટલી લેન આપવામાં આવેલ છે; તેમાંથી રૂ. ૧૮,૪૯,૦૮૦-૧૬ જેટલું રિફંડ આવેલ છે; રૂ. ૧૪,૯૪,૭૨૮-૭૦ની લેન બાકી રહે છે; અને બાવનમા વર્ષ દરમિયાન રૂ. ૧,૧૩,૬૫૦-૧૩ રિફંડ આવેલ છે. આની વિશેષ વિગતો આ પ્રમાણે છે : ૮૧૪ સ્નાતક વિદ્યાર્થીઓને અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૧૮,૬૭,૮૮૬-૫૬ની સહાય આપવામાં આવી, જેમાંથી ૫૦૯ વિદ્યાર્થીઓએ લેન ચૂકતે કરતાં ૩૦૫ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૬,૬૩,૭૮૬-૯૨ બાકી રહે છે. સ્નાતક વિદ્યાર્થીઓનું કુલ રિફંડ રૂ. ૧૨,૩૪,૦૯૬-૬૪ છે. એ જ રીતે અધૂરા અભ્યાસે છૂટા થયેલ ૬૦૧ વિદ્યાર્થીઓને અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૧૦,૪૮,૩૫૫-૮૨ની સહાય આપવામાં આવી. તેમાંથી ૪૧૪ વિદ્યાર્થીઓએ લેન ચૂકતે કરતાં ૪૮૭ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૫,૬૭,૭૨૨-૧૧ બાકી રહે છે. ઉપરાંત, ચાલુ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૨,૬૩,૨૧૯-૬૭ની લેન બાકી રહે છે. આમ ગ્રેજ્યુએટ થનાર વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૬,૬૩,૭૮૬-૯૨, અધૂરા અભ્યાસે છૂટા થનાર વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૫,૬૭,૭૨૨-૧૧ તથા ચાલુ વિદ્યાર્થીઓ પાસે રૂ. ૨,૬૩,૨૧૯-૬૭ મળીને કુલ રૂ. ૧૪,૯૪,૭૨૮-૭૦ જેટલી રકમ બાવનમા વર્ષને અંતે વિદ્યાર્થીઓ પાસે લેણી રહે છે.

લોનની ચેન્જનાને કારણે (તેમ જ બીજી રીતે પણ) વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલય પ્રત્યે વિશેષ મમત્વ ધરાવતા થાય છે એમ વિદ્યાલયની કાર્યવાહી જોતાં લાગ્યા વગર તથી રહેતું. જે વિદ્યાર્થીઓમાં ગુણસત્તા અને કૃતસત્તાની લાગણી જાગતી હોય છે તેઓ વહેલાંમાં વહેલી તકે પોતાની રકમ પાછી આપી દેવાની ભાવના સેવવા ઉપરાંત વધુ રકમ આપી શકાય તો સારું એવી પણ ઉત્સુકતા ધરાવતા હોય છે. વિદ્યાલયના ૫૦મા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૬૧)માં અમેરિકા ગયેલ એક વિદ્યાર્થીના નીચેના ઉદ્ઘારો આવી ભાવવાનું પ્રતીક બની રહે એવા છે. એ લાઈ લખે છે કે—

“I hate to see my name on the list of people who haven't paid the loan. I hesitate to pay for any charity drive here, while my loan is still unpaid. It's an awful feeling. I just hope that it won't be too long.”

[અર્થાત્ જે વિદ્યાર્થીઓએ પોતાની લોન ચૂકતે નથી કરી એમની યાદીમાં મારું નામ જોઈતે મને (મારી જાત ઉપર) તિરસ્કાર છૂટે છે. મારી લોન હજી સુધી ભરપાઈ નથી થઈ તેથી હું કોઈ પણ સખાવતી કામમાં મારો ફાળો આપતો અમચાઉં છું. આ બહુ જ ભયંકર લાગણી છે. હું ઉમેદ રાખું છું કે હવે એમાં વધારે પડતો વિલંબ નહીં થાય.]

આથી આગળ વધીને એક વિદ્યાર્થીલાઈ (રિપોર્ટ ૪૮ : પૃ. ૫૫-૫૬) ખૂબ લાગણી પૂર્વક લખે છે કે :—

“It has been my cherished desire to repay the Institution's debt first by a single payment and before other interest bearing dues are repaid. I am happy to tell that what was desired has been carried out. To-day, I am much filled with legitimate pride as the repayment has been made, earned and obtained as a direct consequence of the education I received, through the assistance of the Institution.”

.....My obligation to the institution in this sence if really inextinguishable, though the books of account may not show any debit to my account.

(અર્થાત્ હું એવી ઇચ્છા સેવતો રહ્યો છું કે સંસ્થાની લોન એકીસાથે અને બીજી બાજે લીધેલી રકમો પાકે તે પહેલાં ચૂકતે કરી દઉં. એ જણાવતાં આનંદ થાય છે કે મારી એ ઇચ્છા પાર પડી છે. આજે હું મારું દેવું ચૂકતે કરી શક્યો છું એનો હું વાળખી ગર્વ અનુભવી રહ્યો છું. હું જે કંઈ મેળવી શક્યો છું તે સંસ્થાની સહાયથી મેળવેલ શિક્ષણનું જ પરિણામ છે. આ રીતે વિચારતાં સંસ્થાનું મારા ઉપરનું ઋણ ક્યારેય ફેડી શકાય એવું નથી—ભલે ને પછી ચોપડામાં મારા નામે કશું લેણું નીકળતું ન હોય.)

આથી પણ એક કદમ આગળ વધતા હોય એમ અમેરિકાથી એક વિદ્યાર્થીમિત્રે વિદ્યાલય ઉપર જે લાગણીથી ઊભરાતો પત્ર લખ્યો છે એ અંગે (રિપોર્ટ ૪૩ : પૃ. ૩૫માં) લખવામાં આવ્યું છે કે—

“સંસ્થામાંથી છૂટા થયા પછી માત્ર ચાર જ વર્ષમાં એકીસાથે પાંચહજાર રૂપિયાની રકમ મોકલતાં ડૉ. મોહનરાજ એચ. જૈન યુ. એસ. એ. થી લખેલ પત્રમાં જણાવે છે કે :—

“To the institution, I owe a great deal, much more than the few thousand rupees. I wish that in the near future, I may be able to do a little more than my commitments.”

(અર્થાત્ સંસ્થાનું મારા ઉપર ધણું ઋણ છે—અમુક હજાર રૂપિયા કરતાં ધણું વધી જાય એવું એ ઋણ છે. હું ઇચ્છું છું કે નજીકના ભવિષ્યમાં જ હું મારું દેવું ચૂકતે કરવા ઉપરાંત કંઈક વધુ રકમ આપવા શક્તિશાળી બનું.)

“ડૉ. જૈનની સંસ્કારિતા માત્ર આર્થિક ઋણ અદા કરવા પૂરતી નથી; પણ તે અદા કરવા પાછળની ભાવના પણ નોંધપાત્ર છે. માત્ર ચાર જ વર્ષમાં લોન ભરપાઈ કરવા છતાં તેઓ લખે છે :—

“My only regret is that I could not make it earlier.” (મને એ વાતનો રંજ થાય છે કે હું આ દેવું વહેલું ચૂકવી ન શક્યો !)

વળી એમણે માત્ર પૈસા મોકલીને જ સંતોષ માની લીધો નથી; પરંતુ સંસ્થા દિન પ્રતિદિન વિશેષ પ્રગતિ સાધે અને એ વિકાસમાં પોતે પણ પોતાનાથી બનતો ફાળો નોંધાવે એવી શુભ ભાવના વ્યક્ત કરતાં તેઓ લખે છે :—

“India is striding a head and it is quite proper for me to think that our institution too has its plans to further its achievements in the service of the community.....please feel free to write if I could be of any service to the institution.”

(અર્થાત્—ભારત આગેકદમ કરી રહ્યું છે; અને મને એવી ભાવના થાય એ સર્વથા ઉચિત છે કે આપણી સંસ્થાએ પણ સમાજની સેવા માટે એની સિદ્ધિઓને આગળ વધારવાની યોજના કરી હોય. જો હું સંસ્થાની કોઈ પણ રીતે સેવા કરી શકું એમ આપને લાગે તો આપ કૃપા કરી મને વિના સંકોચે લખશો.)

સામાન્ય રીતે અવસાન પામેલ વિદ્યાર્થી પાસે બાકી રહેતી લોન વસૂલ કરવા માટે દબાણ કરવામાં આવતું નથી. આમ છતાં કેટલાક પ્રસંગોમાં એવા વિદ્યાર્થીઓનાં ભાવનાશીલ સગાંઓ, આપમેળે, પોતાની નૈતિક ફરજ સમજીને, લોન રિક્ડ કરવા પ્રેરાય છે. વિદ્યાલયના ૩૪મા અને ૩૫મા વર્ષ (૩૪મો રિપોર્ટ : પૃ. ૧૪)માં અનુક્રમે શ્રી જેસીંગલાલ દલસુખભાઈ શેઠ તથા ડૉ. ઉમેશચંદ વાલજી દેસાઈનું અવસાન થતાં, એમની પાસે લેણી પડતી લોનની રકમ એમનાં સગાંઓએ ચૂકવી આપી હતી.

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે લોનની યોજના કેટલી સફળ નીવડી છે ! એણે વિદ્યાર્થીઓમાં સંસ્થા પ્રત્યે આત્મીયતાની લાગણી જન્માવવામાં કેટલો આગળ પડતો ભાગ ભજવ્યો છે ! અને એથીય આગળ વધીને, વિદ્યાલયના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે લાખ ઉપરાંતની રકમની કાયમી આવક કરી આપવા સાથે સેંકડો વિદ્યાર્થીઓને એમનાં કુટુંબોને સુખી અને સંપન્ન બનાવવામાં કેવી મહત્ત્વની સેવા બજાવી છે !

સુબંધનું ઓલ્ડ બોર્ડ યુનિયન

વડલાની વડવાઈ પણ ક્યારેક સમય જતાં, ઘરતીમાં પોતાનાં મૂળિયાં નાખીને, થડનું રૂપ ધારણ કરી લે છે. વિદ્યાલયનો લાલ લઈ જનાર ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ આપસઆપસમાં લાઈચારો કેળવવાની સાથે પોતાની માતૃસંસ્થા પ્રત્યેનું ત્રણ અદા કરવામાં ઉપયોગી સેવા બજાવી શકે એ માટે, છેક સને ૧૯૨૮માં, સુબંધમાં ઓલ્ડ બોર્ડ યુનિયનની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ સંસ્થાએ અવારનવાર વિદ્યાલયને સહાય મેળવી આપતાં રહીને પોતાની ઉપયોગિતા પુરવાર કરી આપી છે; અને સાથે સાથે એક શક્તિશાળી સંસ્થા

શ્રી ગોવિંદલ ખુશાલ
(શ્રી કલ્યાણલ ખુશાલ)

શ્રી હીરાલાલ અનંતલાલ શાહ

શ્રી હીરાલાલ બહેરદાસ

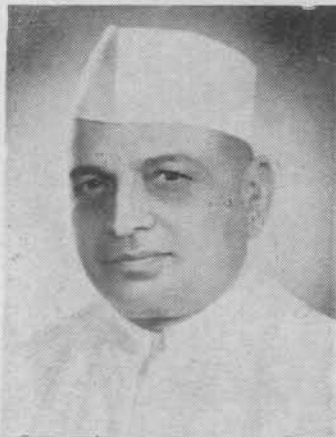
શ્રી આનંતભયંદ રણછોડદાસ

શ્રી પાનાયંદ ભાવણ

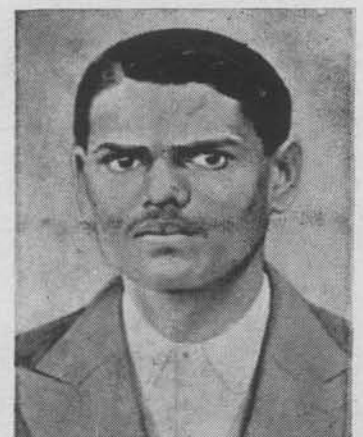
શ્રી રાયચંદ મોતીચંદ

શ્રી કંકલભાઈ ભુદરદાસ વકીલ

શ્રી નગીનચંદ કપૂરચંદ અવેરી

શ્રી દામોદરદાસ બીમણ

શ્રી સોનપાળ કાયા

શ્રી કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ

શ્રી હેમચંદ મોહનલાલ ઝવેરી

શ્રી મણિલાલ રિખવચંદ ઝવેરી

શ્રી માણેકલાલ યુનીલાલ

શ્રી પ્રાગલ્ભાઈ ઝવેરચંદ

શ્રી યુનીલાલ ભૂળચંદ કાપડિયા

શ્રી પુરુષોત્તમભાઈ અમરશી

શ્રી ગવણુલાલ દેશરીચંદ પરીખ

શ્રી મોહોલાલ ભગનલાલ

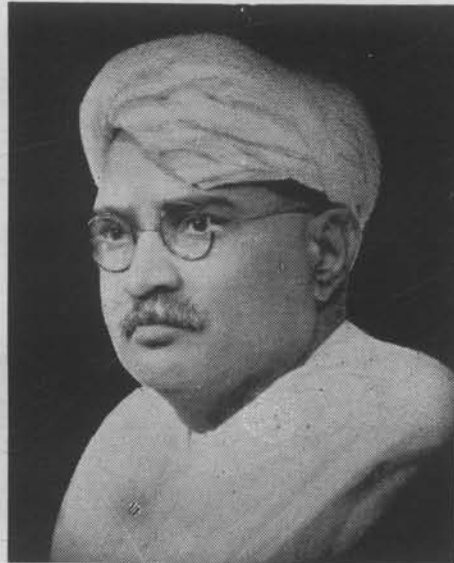
શ્રી મોહનલાલ હેમચંદ જવેરી

શ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી

શ્રી લોહચંદ ઉત્તમચંદ જવેરી
(મે. મોગીલાલ લોહચંદ જવેરી)

શ્રી રતિલાલ વર્ધમાન શાહ

શ્રી રમણીકલાલ નાનચંદ શાહ
(મે. રમણીકલાલ મોહનલાલ એન્ડ કું.)

શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી

શ્રી પોપટલાલ મનસુખરામ

શ્રી કાળીદાસ વીરજી દોશી

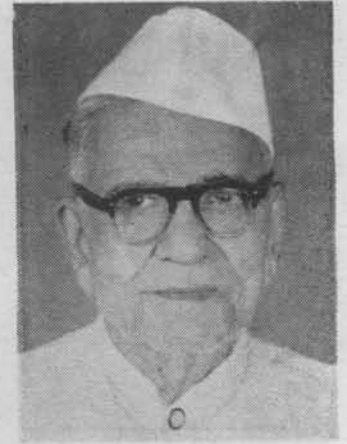
ચેક્રનો

શ્રી ભૂળચંદ હીરાચંદ
(ભે. ભૂળચંદ હીરાચંદ એન્ડ સન્સ)

શ્રી પુરુષોત્તમદાસ સુરચંદ

શ્રી કૂલચંદ લીલાધર વોરા

શ્રી ચીમનલાલ ડાલ્યાભાઈ પરીખ

શ્રી જમનાદાસ મોનજી ઝવેરી

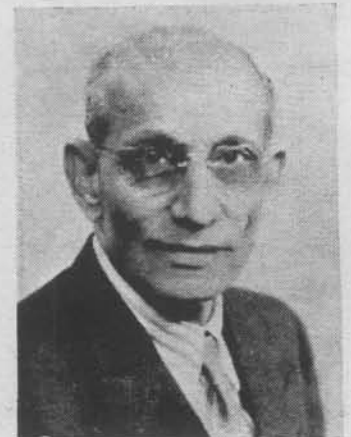
શ્રી તારાબહેન જીવણલાલ પરીખ

શ્રી ભાયચંદ અમુલખ
(ભે. ભાયચંદ અમુલખ)

શ્રી હીરાલાલ ભોગીલાલ શાહ

શ્રી ચીમનલાલ નેસિંગભાઈ દલાલ
(ભે. ચીમનલાલ ને. દલાલ એન્ડ કું.)

ચેરૂનો

શ્રી નંદલલ નરસીદાસ
(મે. નંદલલ નરસીદાસની કું.)

શ્રી ગિરધરલાલ દીપયંદ મહેતા

શ્રી ભોજીલાલ ભગનલાલ શાહ

શ્રી વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી
(મે. વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી)

ડો. મોહનલાલ હેમયંદ શાહ

શ્રી કેશવલાલ વજેયંદ કાપડિયા
(મે. કેશવલાલ વજેયંદ કાપડિયા)

શ્રી છગનલાલ અમરયંદ
(મે. છગનલાલ કર્તુરયંદ)

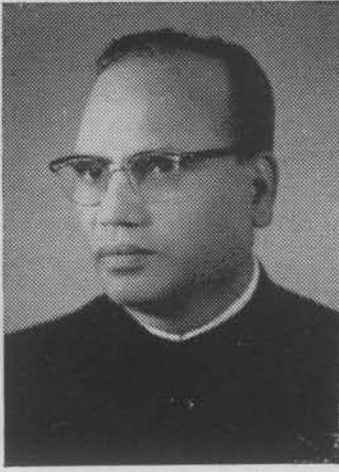

શ્રી સાકરયંદ મોતીલાલ મૂળજી

ડો. અમૃતલાલ ડિનમશી

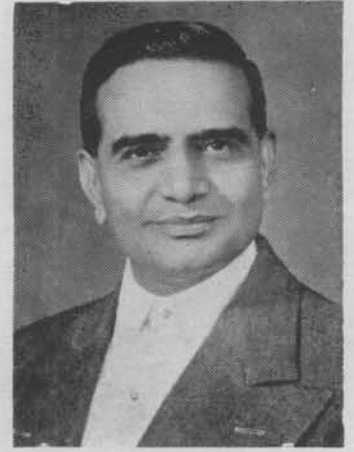
પેટ્રોનો

શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા

શ્રી નંદગૌરી કપુરચંદ મહેતા

શ્રી જવેરચંદ નેમચંદ મહેતા

શ્રી કેવળચંદ નેમચંદ મહેતા

એક જ કુટુંબમાંથી
આઠ વ્યક્તિઓ
વિદ્યાલયના પેટ્રોન
બનવાનો લાભ
લે છે.

શ્રી શાંતાબહેન જવેરચંદ મહેતા

શ્રી કમળાબહેન કેવળચંદ મહેતા

શ્રી વ્રજલાલ કપૂરચંદ મહેતા

શ્રી ચંદનબહેન વ્રજલાલ મહેતા

પેટ્રોના

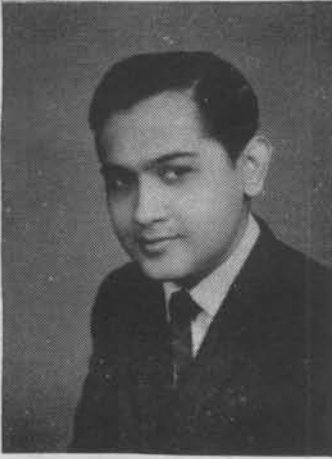
શ્રી હિમચંદ કપુરચંદ શાહ

શ્રી દિનેશચંદ્ર હિમચંદ શાહ

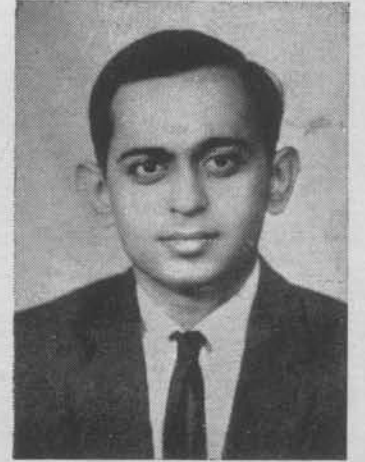

શ્રી કેશવલાલ કપુરચંદ શાહ

શ્રી હસમુખભાઈ દીપચંદ ગાડી

એક કુટુંબની ત્રણ
વ્યક્તિઓ
અને બીજા એક કુટુંબની
પાંચ વ્યક્તિઓ
વિદ્યાલયના પેટ્રોન
બનવાનો લાભ લે છે.

શ્રી રશ્મિકાન્ત દીપચંદ ગાડી

શ્રી વિદ્યાઅંદેન દીપચંદ ગાડી

શ્રી દીપચંદ સવરાજ ગાડી

શ્રી રુદ્રમણીઅંદેન દીપચંદ ગાડી

શ્રી અમૃતલાલ જેઠાલાલ શાહ

શ્રી સોહનલાલ મ. કોઠારી

શ્રી યીનુભાઈ નાથાલાલ શાહ

શ્રી જમનાદાસ કાળીદાસ અવેરી

શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા

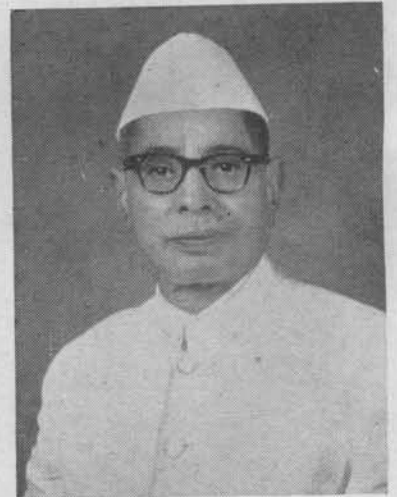
શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

શ્રી જસવંતલાલ યુનીલાલ શાહ

શ્રી રતિલાલ યીમનલાલ શાહ

શ્રી હરજીવનદાસ રામજીભાઈ શાહ
(મે. એચ. ટી. શાહ એન્ડ કું.)

શ્રી હરિદુલાલ ભોગીલાલ મહેતા

શ્રી રમણુલાલ નગીનદાસ પરીખ

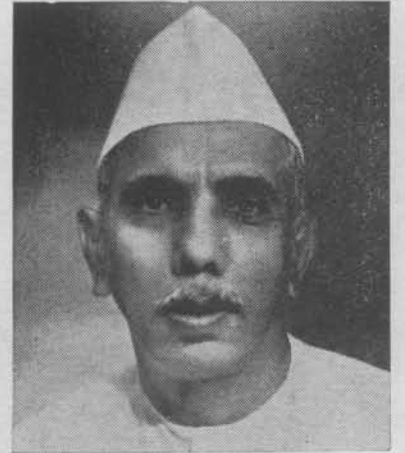
શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
(મે. જયસુખલાલ ચંદુલાલ એન્ડ કં.)

શ્રી લખમીચંદ ગઢાભાઈ
(મે. ઝવેરી સારાલાલ લખમીચંદ એન્ડ કં.)

શ્રી ચીમનલાલ અમૃતલાલ શાહ

શ્રી નાનકચંદ રીખવચંદ શાહ

શ્રી પ્રાણુલાલ કાનજીભાઈ દોશી

શ્રી વિનાયક કુંવરજી શાહ

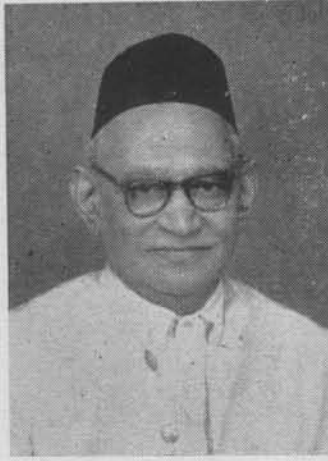

શ્રી નાનચંદ ગુઢાભાઈ મહેતા

પેદ્રનો

શ્રી યશ્વંતરાવ મોતીલાલ પરીખ

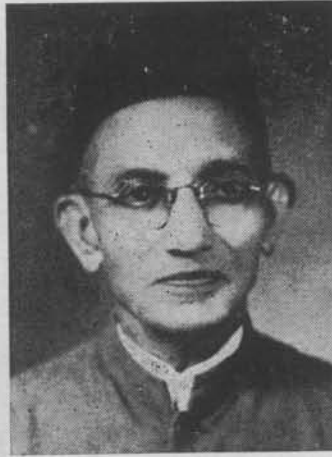
શ્રી યાશ્વંદ ગાંગાલાલ દોશી

શ્રી જમનાદાસ સારાભાઈ મેટી

શ્રી નરૈશચંદ્ર મનસુખરામ
(શ્રી નરૈશચંદ્ર મનસુખરામ ચેરીટી ટ્રસ્ટ)

શ્રી માવજીભાઈ દામજીભાઈ શાહ

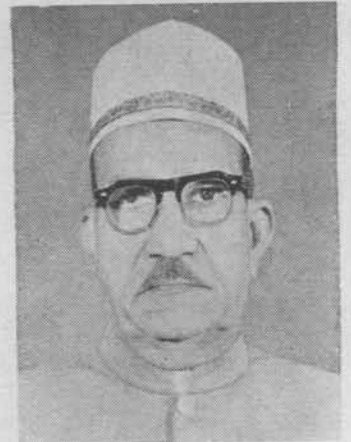
શ્રી જેમચંદ છોટાલાલ
(મે. સેવંતીલાલ કાંતિલાલ એન્ડ કં.)

શ્રી બાણુભાઈ ધરમશીભાઈ

ડૉ. હિંમતલાલ જેવતલાલ મહેતા

શ્રી કેશવલાલ એમ. શાહ
(ડૉ. કેશવલાલ એમ. શાહ એન્ડ સન્સ)

ચેરનો

શ્રી પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ કાપડિયા
(શ્રી હેમચંદ અમરચંદ ચેરિટી ટ્રસ્ટ)

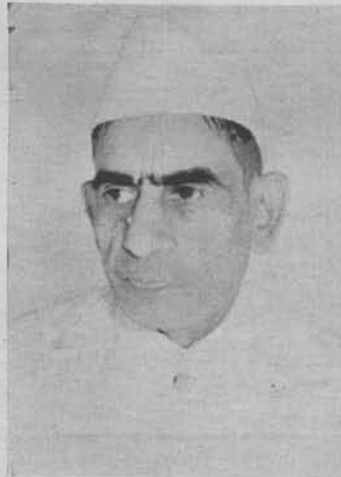
શ્રી મહનલાલ હાકેરલાલ શાહ

શ્રી છોટાલાલ કાળીદાસ શાહ
(મે. શાહ ટ્રેડિંગ એજન્સીઝ)

શ્રી રણુજીભાઈ રાયચંદ શાહ

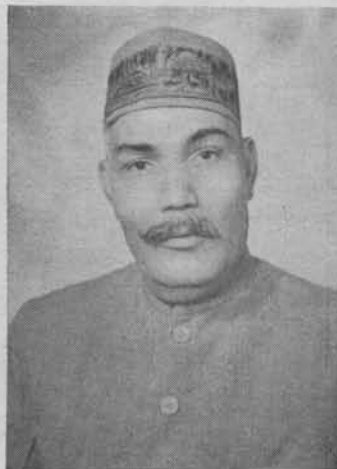
શ્રી લાલભાઈ લલ્લુભાઈ પરીખ

ડૉ. વીરચંદ મગનલાલ શાહ

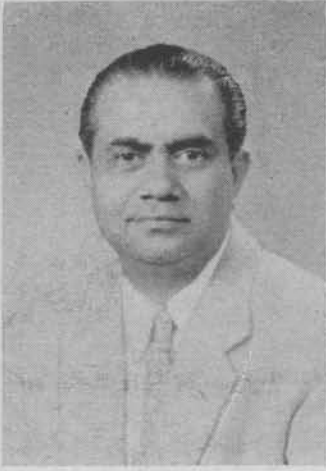
શ્રી છોટુભાઈ રતનચંદ ચોકસી
(હા. અનિલભાઈ છોટુભાઈ ચોકસી)

શ્રી કેસરીચંદજી હીરાચંદજી સંઘવી

શ્રી રતિલાલ મોહનલાલ વાઢેલવાળા

ડૉ. કીર્તિલાલ એમ. બણસાળી

શ્રી ચીમનલાલ લલ્લુભાઈ

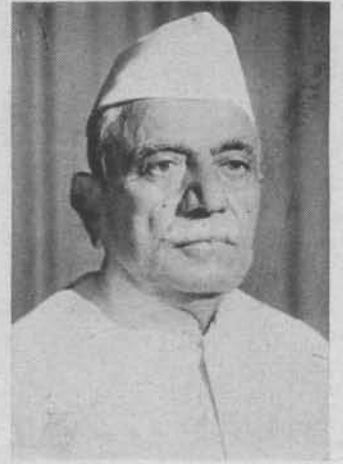
શ્રી વાડીલાલ આર. શાહ

શ્રી ચીમનલાલ ચુનીલાલ ચોકરી

કન્યા છાત્રાલય
અન્યત્ર છપાયેલ છબીઓ
શ્રી તારાબહેન જીવણલાલ
શ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી

કન્યા છાત્રાલયના આઠ સંસ્થાપકો

શ્રી દામોદરદાસ કરસનદાસ

શ્રી રંભાબહેન હરજીવનદાસ

શ્રી લીલાવતીબહેન પોપટલાલ શાહ

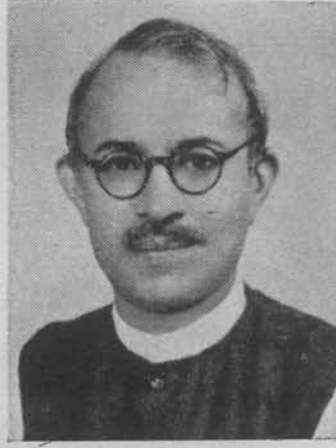

શ્રી શંભુગારબહેન જમનાદાસ ઝવેરી

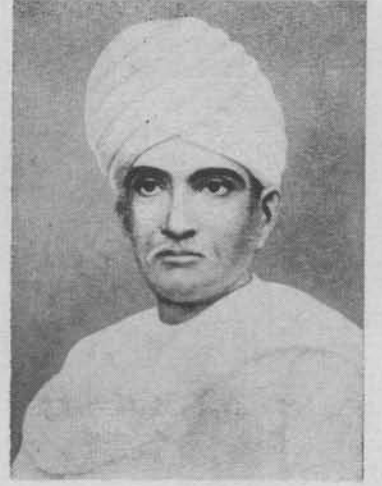
કન્યા છાત્રાલયના આદ્ય સંસ્થાપકો

શ્રી પુંલ્લભાઈ દોપયંદ

શ્રી વીરચંદ પાનાચંદ

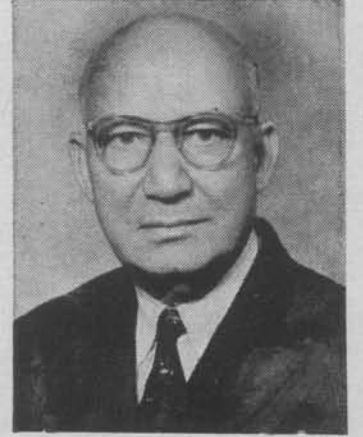
શ્રી વર્ધમાન જેઠાભાઈ

શ્રી નરોત્તમદાસ હેમચંદ અમરચંદ

શ્રી બીપ્પાભાઈ ભુદરદાસ કોઠારી

શ્રી રતિલાલ મણિલાલ નાણાવટી
(મે. નાણાવટી કેમિસ્ટ્રી ચેરીટી ફંડ)

શ્રી અંબાબહેન મગનલાલ શાહ

શ્રી સરલાબહેન રતિલાલ નાણાવટી

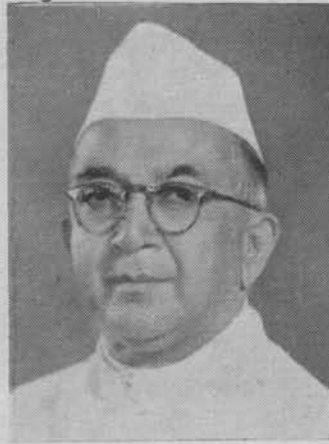

શ્રી નરોત્તમદાસ જગજીવનદાસ

વ્યવસ્થાપક સમિતિમાં ૧૫ વર્ષ ચૂંટાવાથી બનેલ કાયમી સભ્યો

સ્વ. લક્ષ્મણભાઈ કરમચંદ દલાલ

શ્રી પરમાનંદભાઈ કુંવરજી કાપડિયા

સ્વ. શ્રી પ્રસન્નભાઈ સુરચંદ યદામી

શ્રી માધવલાલ હીરાલાલ શાહ

શ્રી મહનલાલ ભગવાનજી શાહ

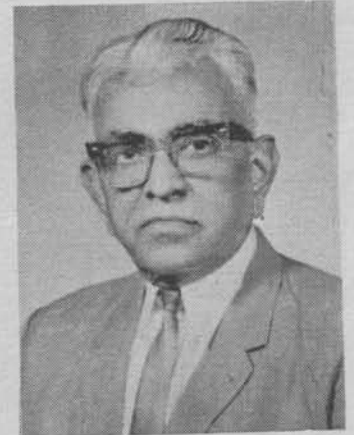
શ્રી રતિલાલ વીમનલાલ કોઠારી

શ્રી હીરાલાલ હાલચંદ દલાલ

શ્રી કાંતિલાલ ઉમેશચંદ અરોડિયા

શ્રી વીમનલાલ ડહનશી શાહ

(શ્રી હીરાલાલ મંછાચંદ શાહની છત્રી ભૂતપૂર્વ મંત્રીઓમાં મૂકેલી છે.)

ભૂતપૂર્વ માનદ મંત્રીઓ

શ્રી હીરાલાલ મંઝાવંદ શાહ

શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી

શ્રી નાનયંદ કરતુરવંદ મોદી

શ્રી મકનજી જૂઠાભાઈ મહેતા

અન્યત્ર છપાયેલ છબીઓ

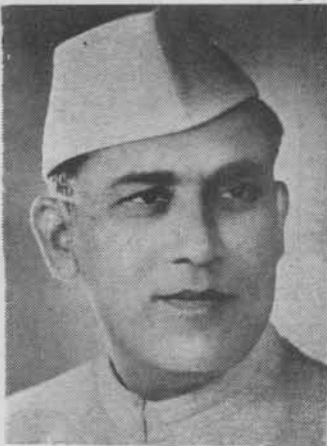
પૂર્વ મંત્રીઓ

શ્રી વીરવંદ પાનાવંદ
શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
શ્રી કકલભાઈ ભુદરદાસ વઘીલ
શ્રી ચીમનલાલ મોતીલાલ પરીખ

પૂર્વ ટ્રસ્ટી
શ્રી અમૃતલાલ કાળીદાસ શેઠ

કન્યા છાત્રાલયના આચરણપક

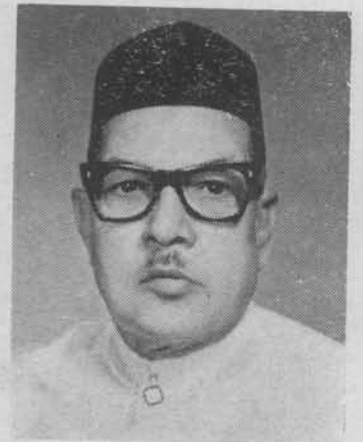

શ્રી ખીમજીભાઈ ભુજપુરીઆ
(શ્રી ખીમજીભાઈ ભુજપુરીઆ ટ્રસ્ટ દ્વારા)

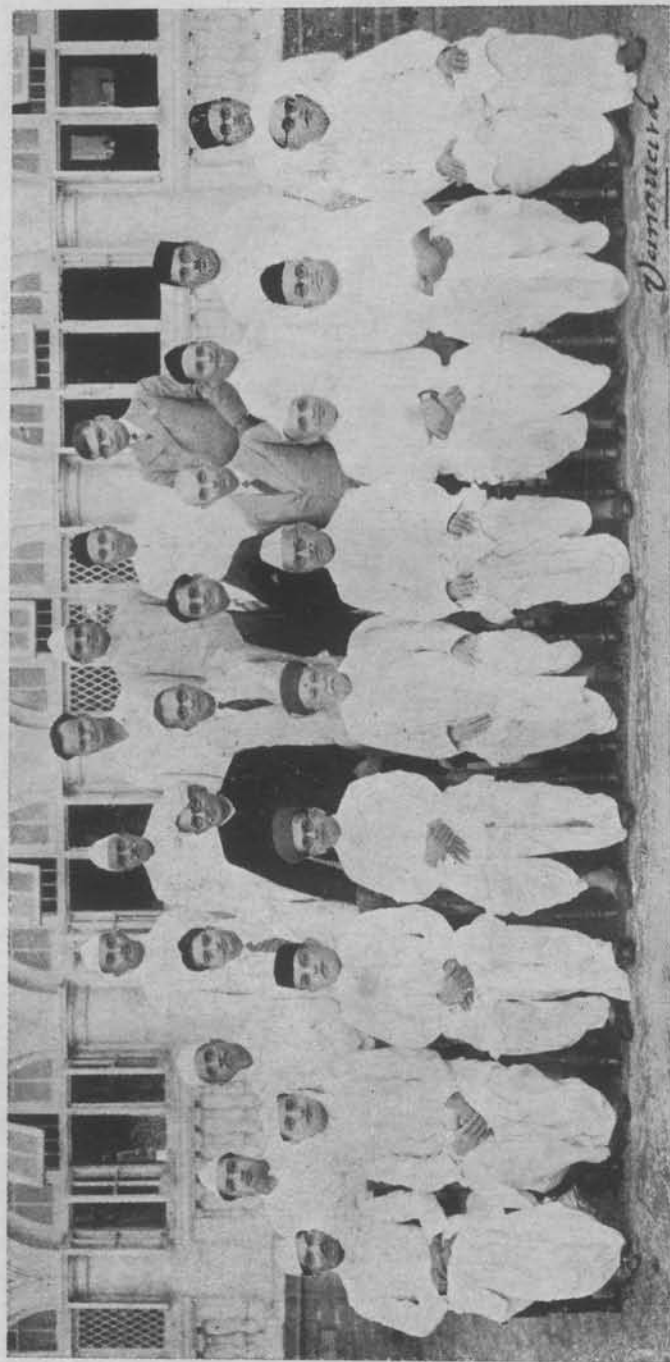

આગમ પ્રકાશન યોજનાના મુખ્ય સંપાદક
પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા

કન્યા છાત્રાલયના આચરણપક

શ્રી જગજીવન રામરામ

વિદ્યાલયના રજત મહાત્માવર્ણી ઉજવણી વખતની (૧૯૪૧-૪૨) ની
વ્યવસ્થાપક સમિતિ.

તરીકે પણ નામના મેળવી છે. આ સંસ્થા વિદ્યાલયની આર્થિક જવાબદારી પૂરી કરવામાં સમયે સમયે નોંધપાત્ર કામગીરી બજાવતી રહે છે એટલે એનો નિર્દેશ આ સંસ્થાને જ કરી લેવો પ્રસંગપ્રાપ્ત છે.

આ સંસ્થા વિદ્યાલયને આર્થિક સહાય મેળવી આપવા માટે પોતાથી બનતો પ્રયત્ન અવારનવાર કરતી જ રહે છે. આમાં બે પ્રસંગો ખાસ નોંધપાત્ર છે : (૧) સને ૧૯૫૨માં વિદ્યાલયના પ્રાણ સમા સદ્ગત શ્રી મોતીચંદભાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયા પ્રત્યેની પોતાની ભક્તિ, આભાર અને બહુમાનની લાગણી વ્યક્ત કરવા માટે યુનિયનના સભ્યોએ (ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓએ) ફાળો એકત્ર કરીને “ઓલ્ડ બોયઝ યુનિયન મોતીચંદ કાપડિયા ટ્રસ્ટ” રચીને વિદ્યાલયને કાયમને માટે એમના સ્મરણરૂપે એક ટ્રસ્ટ-સ્કોલર આપેલ છે. (૨) ૧૯૬૦માં, આ સંસ્થાએ ચેરિટી શો રાખીને પેટ્રોલ, સભ્યો અને સહાયક સભ્યો નોંધીને તેમ જ ટિકિટોના વેચાણ તેમ જ બહેરાતો વગેરે દ્વારા વિદ્યાલયને રૂ. ૧,૩૮,૩૫૪ જેવી સારી રકમ મેળવી આપી હતી. આ સંસ્થાએ સને ૧૯૬૪માં પોતાનો રજત મહોત્સવ ઊજવ્યો હતો; અને વિદ્યાલયના સુવર્ણ-મહોત્સવની ઊજવણીમાં પણ એ પોતાનો નક્કર ફાળો બે રીતે આપી રહેલ છે : (૧) સુવર્ણ-મહોત્સવ-નિધિ એકત્ર કરવા માટે એના સભ્યો દ્વિલ દર્ધને પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. અને (૨) વિદ્યાલયના બધા જૂના વિદ્યાર્થીઓની માહિતીપૂર્ણ ડિરેક્ટરી તૈયાર કરવાનું ‘મોટું’ કામ એણે હાથ ધર્યું છે. આનું પ્રકાશન વિદ્યાલયના સુવર્ણ-મહોત્સવ પ્રસંગે થવાનું છે.

માતાને માટે પુત્રોની જેમ, પોતાને આંગણે તૈયાર થયેલ વિદ્યાર્થીઓ પણ, સમાજ અને શ્રીસંઘની જેમ, વિદ્યાલયનું ‘મોટું’ અને કાયમનું બળ છે, એમ કહેવું જોઈએ. આવું યુનિયન રચાયું અને એ વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરી રહ્યું છે, એ ખીના પણ વિદ્યાલય અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે જે મમતાના મજબૂત તાણાવાણા રચાઈ બંધ છે તેની સૂચક બની રહે એવી છે. આ યુનિયન અંગે વિદ્યાલયના ‘જાઉમા રિપોર્ટ’ (પૃ. ૧૬)માં ઠીક જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“દિન પ્રતિદિન શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનું ક્ષેત્ર વિસ્તૃત બનતું જાય છે અને અત્યાર સુધીમાં કેટલાય વિદ્યાર્થીઓ તેનો લાભ પામ્યા છે. લાભ લઈ છૂટા થયેલ વિદ્યાર્થીઓનો સંસ્થા સાથે સતત સંપર્ક રહે એ સંસ્થા તેમ જ સમાજની વિશેષ પ્રગતિ માટે આવશ્યક છે. એવી જ કંઈ ભાવનામાંથી ‘ઓલ્ડ બોયઝ યુનિયન’નો સને ૧૯૨૮માં જન્મ થયો અને એ રીતે વિચારતાં આ યુનિયન સંસ્થાની પ્રગતિનું પ્રશંસનીય પ્રતીક છે.”

“આ યુનિયને પોતાનું ચોક્કસ બંધારણ ઘડી, વિકાસશીલ સભ્યપદ્ધતિ ચોજી, વહીવટ માટે વ્યવસ્થાપક સમિતિની વારંવાર ચૂંટણી કરી, ‘શ્રી મોતીચંદ કાપડિયા ટ્રસ્ટ સ્કોલર’ની જવાબદારી સ્વીકારી અને એવી ખીજ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા સારી એવી પ્રગતિ સાધી છે અને તે પોતાની માતૃસંસ્થા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય તેમ જ સમાજને ઉપયોગી થવાની અભિલાષાઓ સેવી રહેલ છે.

“મંડળના આર્થિક વિકાસની પ્રવૃત્તિઓ સાથે ખીજ બૌદ્ધિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ કરી આ યુનિયને સંસ્થાના પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓમાં સારી લોકપ્રિયતા મેળવી છે. અનુકૂળતા મુજબ પર્યાટનો

ગોઠવી, સ્નેહસંમેલનો યોજી, ફિલ્મ શો ખતાવી, ચર્ચાસભા તેમ જ મિલન-સમારંભો કરી આ મંડળના સભ્યોએ એકબીજાની નિકટ આવવાનો પ્રશંસનીય પ્રયાસ કર્યો છે.”

અત્યારે શ્રી બાલચંદ્ર ગાંડાલાલ દોશી યુનિયનના પ્રમુખ છે; અને શ્રી મગનલાલ ભગવાનજી શાહ તથા શ્રી મદનલાલ ઠાકોરદાસ શાહ એના મંત્રીઓ છે. યુનિયનના ખંધારણ મુજબ યુનિયનના જે સભ્યો શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય હોય તેઓ અધિકારની રૂએ યુનિયનની વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય ગણાય છે.

અર્થ માટે સંચાલકોની ખબરદારી

સંસ્થાના વહીવટમાં બિનજરૂરી ખર્ચ ન થાય અને એની આવક—ખર્ચની સમતુલા બરાબર સચવાઈ રહે એ માટે સંસ્થાના સંચાલકો શરૂઆતથી જ કેવા ખબરદાર રહેતા હતા એનું સૂચન નીચેનાં ત્રણેક લખાણો ઉપરથી પણ મળી રહે છે :—

“ આ વર્ષે આ રિપોર્ટ જેમ અને તેમ નાનો કરવાનો તમારી મેનેજિંગ કમીટીનો ઉદ્દેશ છે. અત્યારે છાપવાનાં સર્વ સાધનો એટલાં મોંઘાં છે કે અનિવાર્ય કારણ વગર એક પંક્તિ પણ ફાકટ છાપાવી પાલવે તેમ નથી. અને ટૂંક લાંબા પર ચાલતી સંસ્થાએ તો ખાસ કરીને નકામો વ્યય ન જ કરવો જોઈએ.” (પાંચમો રિપોર્ટ, પૃ. ૬)

“ આ વર્ષે અસહ્ય અને અભૂતપૂર્વે મોંઘવારી છે, તે આપ સર્વના અનુભવનો વિષય છે. યોગ્ય કરકસરથી વહીવટ કરવા છતાં બજેટથી બહુ વધારે ખર્ચ થયો છે.” (પાંચમો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૧)

“ ચાલુ મોંઘવારીને પરિણામે ખર્ચ દર વર્ષે વધતો જાય છે. યોગ્ય પ્રકારની ચીવટ રાખી ખર્ચ કરવામાં આવે છે, છતાં વસ્તુઓની કિંમત ઘણી વધારે હોવાથી ખર્ચ વધતો જ જાય છે. દર વિદ્યાર્થી પ્રમાણે ખર્ચ રૂ. ૫૬૬) આખા વર્ષનો સરેરાશ આવેલ છે. મોંઘવારી ઉપરાંત મેડીકલ લાઈનના વિદ્યાર્થીઓનો મોટો ખર્ચ આવે છે તે પણ સરેરાશ ખર્ચ વધારે આવવાનું કારણ છે.” (છઠ્ઠો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૪)

વિદ્યાલયની સ્થાપના પછીનો સમય એ પહેલા વિશ્વયુદ્ધ પછીનો આર્થિક ભીંસનો સમય હતો, એટલે એ વખતે ખર્ચની બાબતમાં સંસ્થા માટે ખૂબ સજાગ રહેવાની જરૂર હતી. અને વળી સમય સોંધારતનો હોય કે મોંઘારતનો, બહોર સંસ્થાના કારોબારમાં હમેશાં કરકસરને સ્થાન મળવું જ જોઈએ. કરકસર કરવામાં ન આવે અને બિનજરૂરી ખર્ચાઓ વધારી મૂકવામાં આવે તો મોટામાં મોટી આવક પણ, કાણી કેાઠી કચારેય ભરાવા ન પામે એમ, સરવાળે ઓછી પડે અને પરિણામે સંસ્થાના વહીવટ ઉપર એની માઠી અસર થયા વિના ન રહે. વિદ્યાલયમાં આવું ન બને એ માટે એના સંચાલકો પહેલેથી જ ચેતીને ચાલતા હતા.

વળી, સંસ્થાના સંચાલનનો અને સંસ્થાને ચલાવવા માટે જરૂરી નાણાં ભેગાં કરવાનો—એમ બન્ને પ્રકારનો ભાર સંસ્થાના સંચાલકો ઉપર જ આવી ન પડે એ માટે તેઓ અવારનવાર સમાજને આ માટે સજાગ કરતા રહેતા હતા. આ માટે આઠમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૫)માં મંત્રીના નિવેદનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ ઘણાખરાની વિચારણા વ્યવસ્થાપકો ઉપર આધાર રાખવાની રહે છે. એમ માની લેવામાં

આવે છે કે કામ કરનારા કરી લેશે. કામ કરનારાઓએ જ કામ કરવાનું છે એ વાત સત્ય છે, પણ એમાં દારૂગોળો પૂરું પાડવાનું કામ પ્રત્યેક વ્યક્તિનું છે. કામ કરનારા વ્યવસ્થા પણ કરે અને માથે દ્રવ્યોપાર્જનની ચિંતા પણ રાખે એ અણુધન્ય જોગ છે. ભવિષ્યમાં કામ કરનાર નીકળવામાં અગવડ ઉત્પન્ન કરે તેવું છે.”

ઉપરાંત, પોતાની સ્થાવર-જંગમ મિલકતને કારણે સમાજમાં સંસ્થા પૈસાદાર ન ગણાઈ જાય, અને સમાજ એની સ્થિતિ સદ્દર માની લઈને એની જરૂરિયાત તરફ યોગ્ય ધ્યાન ન બની જાય એ માટે પણ સંસ્થાના ચક્રો સંચાલકો સમાજ સમક્ષ અવારનવાર વસ્તુસ્થિતિની રજૂઆત કરતા રહીને વધુ સહાયની માગણી કરતા જ રહેતા હતા. જુઓ પાંત્રીસ વર્ષનું અંતર ધરાવતા બે દાખલા :—

“ એક ગેરસમજૂતી ન રહે તે માટે પ્રથમથી ઉલ્લેખ કરી નાખવો યોગ્ય લાગે છે. સંસ્થાને મકાન કરાવી આપ્યું એટલે હવે સંસ્થા સર્વ સાધનસંપન્ન થઈ ગઈ છે એમ ધણા માની લે છે. સાધનવતી થઈ છે એ સાચી વાત છે પણ એના અંતરમાં ખીજ વાત વિચારવાની રહે છે તે આપ ખૂબ વિચારશો. સંસ્થાને ભવ્ય મકાન આપે આપ્યું તેમાં ઇતિકર્તવ્યતા થઈ જતી નથી. હવે મકાન સંબંધી પીડા દૂર થઈ છે, પણ એ મકાનને આપણાથી કંઈ મોરગેજ મૂકાય નહિ. એના ઉપર જે ખર્ચ થયો છે તેના કરતાં એની કિંમત અત્યારના મંદા બજારમાં પણ વધારે થાય છે, એટલે આપનાં નાણાં સલામત છે એમ આપે માનવાનું છે; પણ એ માન્યતા ઉપર સંસ્થા ચાલે નહિ. સર્વ પ્રકારનું દેવું દેતાં હાલ જે રોકડ રકમ રહે છે તેમાંથી સંસ્થા એક વર્ષ ચાલે એટલી જ મૂડી આપણી પાસે છે તે આપને હવે પછી બતાવશું. અત્ર જે ગેરસમજૂતી દૂર કરવાની વાત કરી તે આ મુદ્દા પર છે. સંસ્થા સાધનવાળી થઈ છે, પણ ધનવાળી નથી થઈ.” (માનદ મંત્રી શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા; ચારમા વર્ષના રિપોર્ટના નિવેદનમાંથી, પૃ. ૬)

“ વિદ્યાલય માટે સમાજમાં એવી માહિતી ફેલાયેલી છે કે વિદ્યાલય સંપત્તિશાળી સંસ્થા છે. આવી નામના હોવી એ સારી વાત છે. પણ મારે આપને જણાવવું જોઈએ કે આ સંસ્થા એ કોઈ સંપત્તિશાળી સંસ્થા નથી. એની પાસે કોઈ મોટી રકમની મૂડી નથી. દર વર્સે બે લાખ ઉપરાંતનું એનું ખર્ચ દેવકરણ મેનશન વગેરે મકાનોના ભાડાની આવકમાંથી તેમ જ જૂના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી મળતાં લોન રિફંડના આધારે ચાલે છે. આમ હોવા છતાં સંસ્થાના વિકાસ માટે અમે પૈસાની ચિંતા વધારે કરતા નથી; એ માટે પ્રયત્નો જરૂર દરીએ છીએ. અમારી સાચી મૂડી સમાજની વિદ્યાલય તરફની મમતા છે; અને સમાજના ભરોસે જ અમે અમારું કાર્ય આગળ વધારીએ છીએ. અત્યાર સુધીનો એનો વિકાસ આ રીતે જ થતો રહ્યો છે.” (માનદ મંત્રી શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ; વડોદરા શાખાના નવા મકાનના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગના નિવેદનમાંથી; ૪૭મા વર્ષનો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૧)

આવી સતત જગૃતિ અને સમાજ પાસેથી મદદ મેળવતાં રહેવાની ધગશને કારણે વિદ્યાલયને, પોતાની મૂળ કામગીરી ઉપર અસર કરી જાય એવી આર્થિક ભીંસ વેઠવાનો વખત એકાદ અપવાદ સિવાય, ક્યારેય નથી આવ્યો.

સાવનાનાં નીરની સતત વર્ષા

લોકલાગણી એ જાહેર સંસ્થાને માટે અમૂલ્ય હેટરૂપે ગણાય છે, એનો પ્રાણ જ બની રહે છે. વિદ્યાલયે પોતાની સમાજ-ઉન્નતિની યશસ્વી કાર્યવાહી દ્વારા જનસમુદાયના

અંતરમાં એવી મમતાની લાગણી જન્માવી છે કે જન સમુદાય હોંશે હોંશે એને નાની-મોટી રકમની ભેટ અર્પણ કરવા પ્રેરાતો જ રહે છે. વિદ્યાલયની આવી કામગીરીને કારણે સંસ્થા, સંચાલકો અને સમાજ વચ્ચે કેવી એકસૂત્રતા અને સ્નેહની ગાંઠ બંધાઈ હતી તેનો ખ્યાલ પાંચમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૩)માં છપાયેલ માનદ મંત્રી શ્રી મોતીચંદ-લાઈના નિવેદનમાંના લાગણીથી નીતરતા નીચેના માત્ર એક જ વાક્યથી આવી શકે એમ છે. શ્રી મોતીચંદલાઈ કહે છે કે—

“અમારો માગવાનો રિવાજ થઈ પડ્યો છે અને આપ આપો છો તે અમારી ખાતરી છે.”

આવી મમતા અને લાગણીને લીધે સારે પ્રસંગે કે કંઈ પણ સખાવત કરવી હોય એવે વખતે અથવા તો કોઈ રકમ વગર વપરાયેલી પડી રહી હોય તો તેનો સદુપયોગ કરવાની દૃષ્ટિએ વિદ્યાલયને યાદ કરવામાં આવે છે. આવી આવકારદાયક સ્થિતિનો નિર્દેશ કરતાં નવમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૫)માં મંત્રીના નિવેદનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ચાલુ ખાતામાં લગ્નાદિ પ્રસંગે સારી ભેટ મળે છે, પર્યુષણમાં નાની નાની રકમો ભેટ મળે છે, અન્ય પ્રસંગોએ લોકો હવે આ સંસ્થાને યાદ કરવા લાગ્યા છે.”

લોકલાગણીના આવા થોડાક પ્રસંગો જોઈએ—

વિદ્યાલયના પહેલા જ વર્ષની વાત છે. કોન્ફરન્સનું દસમું અધિવેશન મુંબઈમાં શ્રી ખાલાલાઈ મગનલાલ નાણાવટીના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. પ્રમુખશ્રીનું બહુમાન કરવાનો એક મેળાવડો તા. ૨૩-૪-૧૯૧૬ના રોજ વિદ્યાલય અને મુંબઈ માંગરોળ જૈન સભા તરફથી યોજવામાં આવ્યો હતો. સમારંભમાં કેળવણીની ખૂબ વાતો થઈ. એથી પ્રભાવિત થઈને શેઠ મોતીલાલ મૂળજીએ એ પ્રસંગે વિદ્યાલયને પાંચસો રૂપિયા આપવાની જાહેરાત કરી.

બીજા વર્ષમાં એક સદ્ગૃહસ્થ, પોતાનું નામ જાહેર કરવાનો ઇન્કાર કરીને, ધાર્મિક અભ્યાસ માટે પાંચસો રૂપિયા આપ્યા.

છઠ્ઠા વર્ષની વાત છે. એક સદ્ગૃહસ્થ વિદ્યાલયના કારોબારથી ખૂબ જ રાજી થયા. તેઓએ રૂા. ૨,૫૦૦ જેવી રકમ, પોતાનું નામ નહીં આપવાની શરતે, ધાર્મિક ઇનામી ફંડ માટે વિદ્યાલયને આપી. એના વ્યાજમાંથી ઇનામો આપવાની એમની લાવનાનો વિદ્યાલયે સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો.

એક આફ્રિકામાં વસતા જૈન લાઈ દર વર્ષે વિદ્યાલયને કંઈક ને કંઈક ભેટ મોકલતા રહેતા હતા. છઠ્ઠા વર્ષમાં એમણે પુસ્તકાલયને માટે ૬૭૦ રૂપિયા મોકલ્યા.

દસમા વર્ષમાં એક જૈનેતર ગૃહસ્થ સંસ્થા જોવા આવ્યા. સંસ્થાનો કારોબાર જોઈ ખૂબ રાજી થયા. પાંચ વર્ષ માટે એમણે વાર્ષિક રૂા. ૧,૫૦૦ આપવાની જાહેરાત કરી.

અગિયારમા વર્ષમાં તા. ૩-૧૦-૧૯૨૫ના રોજ વિદ્યાલયના નવા લબ્ય આલિશાન મકાનનું લાવનગર રાજ્યના હીવાન સર પ્રભાશંકર પટ્ટણીના હાથે ઉદ્ઘાટન થયું. વિદ્યાલય તો સરસ્વતી મંદિર. ત્યાં કંઈ પણ ભેટ ધર્યા વગર પાછા કેમ જવાય ? એમણે લાવનગર રાજ્ય તરફથી દસ વર્ષ માટે વિદ્યાલયને વાર્ષિક રૂા. ૨૫૦ આપવાની જાહેરાત કરી.

વિ. સં. ૧૯૮૫માં પૂજ્ય આચાર્યપ્રવર શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ મુંબઈ પધાર્યા. જનતાનો ઉત્સાહ અનેરો હતો; અને વિદ્યાલયને મદદ કરવાની ઉત્સુકતા પણ ખૂબ હતી. આ માટે શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘે વિદ્યાલયને મદદ કરવાનો વિશિષ્ટ પ્રકારનો કાર્યક્રમ રચ્યો હતો. આચાર્ય મહારાજશ્રીનું સ્વાગત કરવા સંઘે એક એક રૂપિયાની ટિકિટો કાઢી હતી. સ્વાગત વખતે સંઘે વિદ્યાલયને રૂપિયા પચીસસો કરતાં વધુ રકમ સમર્પણ કરી. આ પ્રસંગ યુવકોના વિદ્યાલય માટેના અજબ ઉત્સાહનો સાક્ષી બની ગયો. કોટના તથા ગોડીજીના ઉપાશ્રયોની બહેનોએ પણ આ પ્રસંગ નિમિત્તે પોણોસો રૂપિયા જેવી નાની પુણ્ય પાંખડીઓ વિદ્યાલયને ભેટ ધરી.

સ્વ. શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદીએ ખૂબ નિષ્ઠાપૂર્વક વિદ્યાલયની સેવા બજાવી હતી. એમના રોમ રોમમાં બાળે વિદ્યાલયનું હિત વસેલું હતું. તેઓએ એમના સદ્ગત પિતાશ્રીની કેળવણીને પ્રોત્સાહન આપવાની ભાવનાનું ખૂબ નિષ્ઠાપૂર્વક અનુસરણ કર્યું હતું, અને વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી તરીકે એકધારી અઠાવીસ વર્ષ સુધી અનુપમ સેવા બજાવી હતી. એમની આવી આદર્શ અને નિષ્ઠાભરી દીર્ઘકાલીન સેવાના કાયમી સ્મરણરૂપે એમના મિત્રો, પ્રશંસકો તથા કુટુંબીજનો તરફથી અગિયાર હજાર રૂપિયા જેવી સારી રકમ એકત્ર કરી એનું “શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી ટ્રસ્ટ” રચીને, એમના નામથી કાયમને માટે વિદ્યાલયમાં એક ટ્રસ્ટ-સ્કોલર રાખવા માટે સને ૧૯૬૩માં એ ટ્રસ્ટ વિદ્યાલયને સોંપવામાં આવ્યું.

મુંબઈના ઝવેરી મહાજન મોતીના ધરમના કાંટા તરફથી દર વર્ષે કંઈક ને કંઈક રકમ વિદ્યાલયને ભેટ મળતી જ રહે છે. એમાં કોઈક વર્ષમાં પાંચ હજાર રૂપિયા જેવી રકમ પણ મળેલી છે. (અને હવે બાવનમા વર્ષમાં તો આ સંસ્થા તરફથી એક ટ્રસ્ટ-સ્કોલર પણ મળેલ છે.)

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ લુહાર ચાલ જૈન સંઘ પણ છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષથી વિદ્યાલયને દર વર્ષે યાદ કરતો જ રહે છે.

શ્રી ઉમેદચંદ હોલતચંદ બરોડિયાએ પોતાની બે હજારની વીમાની પોલિસી સને ૧૯૬૩ની સાલમાં વિદ્યાલયના લાભમાં ફેરવી આપીને વિદ્યાલય અને વિદ્યા પ્રત્યેની પોતાની ભક્તિ દર્શાવી હતી.^૧

વિદ્યાલયની વલ્લવિધાનગરની શાખાના શિલારોપણ પ્રસંગે જેમના હાથે શિલારોપણ વિધિ કરાવવામાં આવ્યો હતો તે શ્રી ચીમનલાલ પ્રાણજીવન શાહે પુસ્તકાલયને માટે અગિયાર હજાર રૂપિયા આપવાની બહેરાત કરી હતી.

શ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીના સ્મરણ નિમિત્તે વિદ્યાલયના ૧૯મા વર્ષમાં કોલેજનાં પુસ્તકો માટે બે હજાર રૂપિયાની ભેટ મળી હતી. તેમ જ ભાવનગરના શેઠ શ્રી કુંવરજી

૧. તા. ૧૧-૨-૧૯૬૬ના રોજ શ્રી ઉમેદચંદ બરોડિયાનું અવસાન થતાં વિદ્યાલયના ૫૧મા વર્ષમાં આ વીમા-પોલિસીની રકમ વિદ્યાલયને મળી ગઈ છે. અને સ્વર્ગસ્થના બન્ને પુત્રો શ્રી કાંતિભાઈ તથા શ્રી શાંતિભાઈની ઈચ્છા મુજબ એ રકમનો ઉપયોગ શ્રી વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીના પ્રગટ-અપ્રગટ સાહિત્યમાંથી વિદ્યાલય પસંદ કરે તે સાહિત્યના પ્રકાશનમાં કરવાનું કરાવવામાં આવ્યું છે.

આણંદજીનો તેમ જ મુંબઈમાંથી શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયાનો (એક જ કુટુંબના બે ધર્મનુરાગી અને વિદ્યાસેવી મહાનુભાવોનો) ગ્રંથસંગ્રહ વિદ્યાલયને ભેટ મળ્યો છે.

અને વિદ્યાલય પ્રત્યેની સમાજની મમતા અને લોકલાગણીના આ મંદિર ઉપર સુવર્ણ કળશ ચડાવ્યો. જોધપુરનાં એક ધર્મનુરાગી બહેને! આ અંગે વિદ્યાલયના પચાસમા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૯)માં યોગ્ય જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“જોધપુરનાં એક ભાવનાશીલ બહેનનું અંતર આપણા જરૂરિયાતવાળા વિદ્યાર્થીઓ માટે જાગી ઊઠ્યું. અને એમણે પોતાની જિંદગી દરમિયાન થોડું થોડું કરીને બચાવેલી રૂ. ૬,૦૦૦ ની રકમ વિદ્યાલયને, કોઈ પણ જાતની નામનાની કામના કે શરત વિના, ભાવપૂર્વક ભેટ આપી. આ રકમનો ઉપયોગ, એ ભાવનાશીલ બહેનની ભાવના મુજબ, સંસ્થાની સહાયથી અભ્યાસ કરતા અને વિશેષ સહાયની જરૂરિયાતવાળા વિદ્યાર્થીઓને લોન સ્કોલરશિપ રૂપે સહાય આપવામાં થશે.

“પોતાના સર્વસ્વ સમી આ રકમની આવી હૃદયસ્પર્શી સખાવત કરનાર એ બહેને આ યોજના સાથે પોતાનું નામ જોડવાની કે પોતાનું નામ જાહેર કરવાની પણ ના પાડી છે. આ બીના એ બહેનની સાચી ધર્મભાવના, વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેની મમતા અને દાનભાગીની સાચી સમજણનું સ્ત્રવન કરવા સાથે એમના પ્રત્યે આંતરિક બહુમાન જન્માવે એવી છે. અનામી સખાવતનું આ સત્કાર્ય બીજાઓને માટે ભારે અનુમોદનીય અને અનુકરણીય બની રહે તેવું છે.”

વિદ્યાલય પ્રત્યેની સમાજની ચાહના અને ભક્તિના પ્રતીકરૂપ આ તો થોડાક પ્રસંગો ઉપર નોંધ્યા છે. શોધવા નીકળીએ તો આવા સંખ્યાબંધ પ્રસંગો મળી આવે એમ છે.

સમાજની આ મમતા જ વિદ્યાલયની સાચી શક્તિ અને સનાતન સંપત્તિ છે. એને પ્રતાપે જ વિદ્યાલય પાસે લાખોની સ્થાવર મિલકત એકત્ર થઈ શકી છે, જરૂરિયાત પ્રમાણેની જંગમ મિલકત એને સમાજ તરફથી હમેશાં સમયસર મળતી રહી છે, વિદ્યાલય વ્યવસ્થિત અને નિશ્ચિંત રીતે પ્રગતિ સાધી શક્યું છે, અને વિદ્યાલયની અર્થવ્યવસ્થા સુસ્થિર થઈ શકી છે.

તન-મન-ધનથી સહકાર આપો

“ન્યારે આ સંસ્થાની સ્થાપના થઈ તે વખત કરતાં અત્યારે અધ્યયનની ભૂખ વધી ગઈ છે. આજે તો આ સંસ્થાના જેવી સો સંસ્થાઓ હોય તો એકસો એકમી સંસ્થાની જરૂર સમાજને લાગવાની જ. જે વ્યક્તિઓ શક્તિશાળી છે, એમની એ ફરજ છે કે સંસ્થા રૂબે-રૂબે અને વિકાસ સાધે એટલા માટે એને તન-મન-ધનથી પોતાનો સહકાર આપે.”

—પૂજ્ય મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી

(પચાસ વર્ષની પૂર્ણાહુતિ પ્રસંગે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની અમદાવાદ-શાખામાં તા. ૬-૬-૬૫ના રોજ આપેલ પ્રવચનમાંથી)

પ્રકરણ છઠું : વિદ્યાલયની શાખાઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સ્થાપના એ જૈન સમાજને માટે વટવૃક્ષની રોપણી જેવી મહત્ત્વની ઘટના હતી. અને, સમાજના સહકાર દ્વારા એનો શાખા-પ્રશાખારૂપે વિસ્તાર કરીને, ઉચ્ચ અભ્યાસના ઇચ્છુકોને એની નીચે હેતુભર્યો આશ્રય આપવાનો હતો. આ નાની સરખી જ્ઞાનની પરબેથી કોઈ વિદ્યાર્થીપણું પાછો ન જાય એ માટે શક્ય તેટલી વધુ સગવડ વિદ્યાલયના સંચાલકો અને સમાજે કરી આપવાની હતી. સમાજને માટે તો, ખરી રીતે, પોતાના અંગને જ પરિપુષ્ટ બનાવવા જેવું એ કાર્ય હતું. અને સમયની અનુકૂળતા મુજબ એ કાર્યમાં પ્રગતિ સાધતાં રહેવાનું હતું.

વિદ્યાલયના સંચાલકો અન્ય સ્થાનોમાં વિદ્યાલયની શાખાઓ ખોલીને તેમ જ બીજા અનેક રીતે પણ વિદ્યાલયનો વિકાસ સાધવાના કેવા કેવા મનોરથો સેવતા હતા તે ઉઠ્ઠા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૪)માં મંત્રીઓના નિવેદનમાંના નીચેના લાગણીથી ભરેલા ઉદ્ગારો ઉપરથી પણ સમજી શકાય છે. એ નિવેદનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ સંસ્થાનું કામ પ્રગતિમાન છે, ચાલુ છે અને એના કોડ મહાન છે. એને મહાન વિદ્યાર્થી કરવું છે, એને ઠામ ઠામ શાખા ખોલવી છે, એને સાહિત્ય નવયુગની દૃષ્ટિએ તૈયાર કરવું છે અને શ્રી મહાવીરના વેગવંતા અહિંસા, ત્યાગ અને સંયમના સંદેશા ઘેરે ઘેરે પહોંચાડે તેવા સત્વશાળીઓ ઉત્પન્ન કરવા છે. એની ભાવના ભવ્ય છે, એના આશયો પવિત્ર છે, એના ઉચ્ચગ્રાહો આશાવંતા છે. એને તો વગર માગણીએ દ્રવ્યથી ભરી દેવી ઘટે.”

પૂનામાં મહારાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી અને અમદાવાદમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટી સ્થપાતાં એ શહેરોમાં વિદ્યાલયની શાખાની જરૂર પડવાની એ વાત વિદ્યાલયના અગમચેતી ધરાવતા કાર્યવાહકોના ધ્યાન બહાર ન હતી. આ અંગે ઉઠ્ઠા રિપોર્ટ (પૃ. ૬)માં મંત્રીઓના નિવેદનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ મહારાષ્ટ્રે યુનિવર્સિટીની માગણી કરી અને તે માગણી મંજૂર રખાઈ એટલું જ નહીં, પણ એની સંપૂર્ણ તૈયારીઓ થઈ ગઈ છે અને કાર્યની શરૂઆત પણ નજીકના ભવિષ્યમાં જ થશે. ગુજરાત યુનિવર્સિટી માટે પણ પ્રજાની માગણી લાંબા સમયની હતી. એ માટે કમિટી નીમાઈ હતી, અને કમિટી ચોક્કસ પ્રશ્નો પર અભિપ્રાય માગી રિપોર્ટ તૈયાર કરી રહી છે, એટલે ભવિષ્યમાં આપણા વિદ્યાર્થીઓને આ બે યુનિવર્સિટીઓ સાથે પણ કામ લેવાનું રહેશે.”

ન્યારે સંસ્થાના સુકાનીઓના અંતરમાં વિદ્યાલયની શાખાઓ ખોલવાની આવી ભાવના ઉદય પામી રહી હતી એ જ અરસામાં જાણે કુદરત પણ એ ભાવનાની કદર કરીને એને સફળ બનાવવા માટે સાનુકૂળતા કરી રહી હતી.

ત્રીસે વર્ષ પેઢી બદલાય એટલે કે નવીન પેઢીનો જન્મ થાય એ સામાન્ય નિયમનો

લાલ વિદ્યાલયને પણ મળી રહે એવી અતુકૂળ સ્થિતિ સર્જવા લાગી : વિદ્યાલયની પહેલી શાખાની સ્થાપના જૈન પુરી અમદાવાદમાં થાય એ અંગેની કેટલીક પ્રાથમિક વિચારણા પછી એ માટે કેટલીક તૈયારી પણ થવા લાગી હતી.

અમદાવાદ-શાખા

તે વખતે વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય (અત્યારે વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી) અને જૈન સમાજના જાણીતા કાર્યકર અને ઉદ્યોગપતિ શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહને કેટલાક વખતથી એમ લાગ્યા કરતું હતું કે અમદાવાદમાં વિદ્યાલયની શાખા સ્થાપવી જોઈએ. અને આ માટે તેઓ પોતાની રીતે કેટલીક તપાસ પણ કરતા રહેતા હતા. એવામાં કેઈકે પ્રસંગે તેઓને અમદાવાદનિવાસી અને મુંબઈમાં રહેતા શેઠ શ્રી ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈ દલાલ સાથે વિદ્યાલયના સંચાલકોની ભાવના અમદાવાદમાં વિદ્યાલયની શાખા સ્થાપવાની હોવા અંગે વાતચીત થઈ. ત્યાર પછી શ્રી ચંદુભાઈના વિશેષ પ્રયાસથી શેઠ શ્રી ભોળાભાઈના મનમાં એ વિચાર વધાવી લેવાની ભાવના જાગી. અને અમદાવાદમાંના ‘નિર્મળ-નિવ્રત્ત’ નામના પોતાના ૭૩૮૧ સમયોરસ વાર જેટલી વિશાળ જમીન ઉપર બાંધેલ બંગલાનો ઉપયોગ વિદ્યાલયની શાખા માટે થઈ શકે એ રીતે એની સખાવત કરવાનો એમણે વિચાર કર્યો.

આ અંગે વિદ્યાલયના સંચાલકો સાથે વિગતવાર વિચાર-વિનિમય કર્યા બાદ છેવટે મજકૂર બંગલાની કિંમત ત્રણ લાખ રૂપિયા નક્કી કરીને એમ ઠરાવવામાં આવ્યું કે વિદ્યાલય ત્રણ લાખ રૂપિયામાં જમીન સાથેનો એ બંગલો ખરીદી લે; અને એ ત્રણ લાખની રકમમાંથી એક લાખ રૂપિયા શેઠ શ્રી ભોળાભાઈએ વિદ્યાલયને આપવા.* એના બદલામાં એ મકાનમાં વિદ્યાલયની અમદાવાદ-શાખા ચાલુ કરીને એમાં વિદ્યાલયના નામની સાથે “શેઠ ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈ વિદ્યાર્થીગૃહ” એ પ્રમાણે નામ જોડવું, શ્રી ભોળાભાઈ શેઠનું નામ પેટ્રોની યાદીમાં ઉમેરવું, એમને એમના નામથી અમદાવાદ-શાખામાં એક ટ્રસ્ટ-સ્કોલર નીમવાનો અધિકાર આપવો. આ મુખ્ય શરતોનો વિદ્યાલયની સામાન્ય સમિતિએ તા. ૨૨-૭-૧૯૪૫ના રોજ સ્વીકાર કર્યો અને એ રીતે વિદ્યાલયની અમદાવાદ-શાખાની સ્થાપનાની પૂર્વભૂમિકા તૈયાર થઈ.

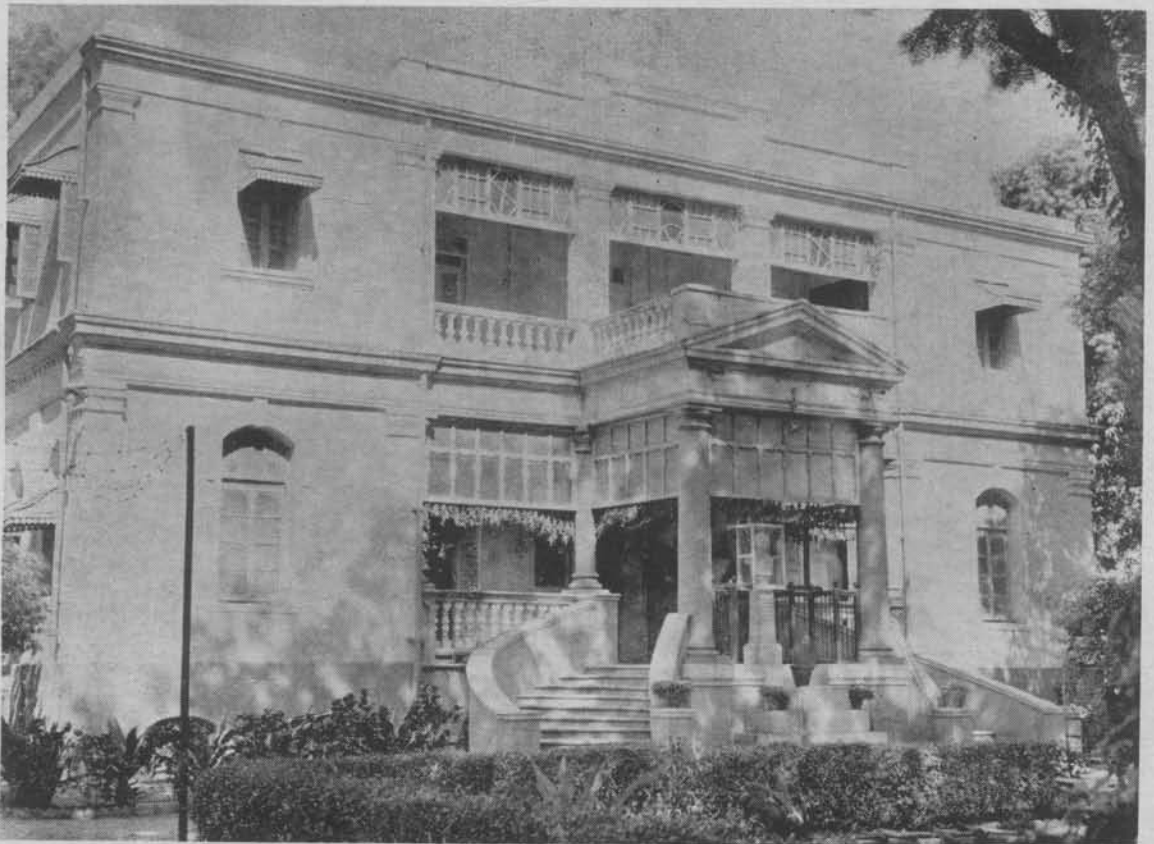
આ પછી અમદાવાદ-શાખાનું વિદ્યાર્થીગૃહ શરૂ કરી શકાય એ માટેની જરૂરી સાધન-સામગ્રીની સગવડ પૂરી થયા પછી, પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરી-શ્વરજી મહારાજે કાઢી આપેલ મહુર્ત પ્રમાણે, વિ. સં. ૨૦૦૨ના જેઠ સુદિ ૧૦ ને રવિવાર, તા. ૬-૬-૧૯૪૬ના રોજ કુલસ્થાપન કરીને તથા પૂજા ભણાવીને ૪૪ વિદ્યાર્થીઓથી આ શાખાની શુભ શરૂઆત કરવામાં આવી. આ પ્રસંગે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકલ્યાણસૂરિજી, પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી તથા પૂજ્ય મુનિ-મહાસજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ આદિ મુનિવરોએ પધારી આ પ્રસંગને શોભાવ્યો.

* અહીં એ જાણવું રસપ્રદ થઈ પડશે કે બાકીના બે લાખ રૂપિયા શેઠ શ્રી ભોળાભાઈએ અમદાવાદમાં ગુજરાત વિદ્યાસભાને (ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને) “શેઠ ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈ અધ્યયન-સંશોધન વિદ્યાલયન” સ્થાપવા માટે આપી દીધા હતા.

અમદાવાદ શાખાનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ

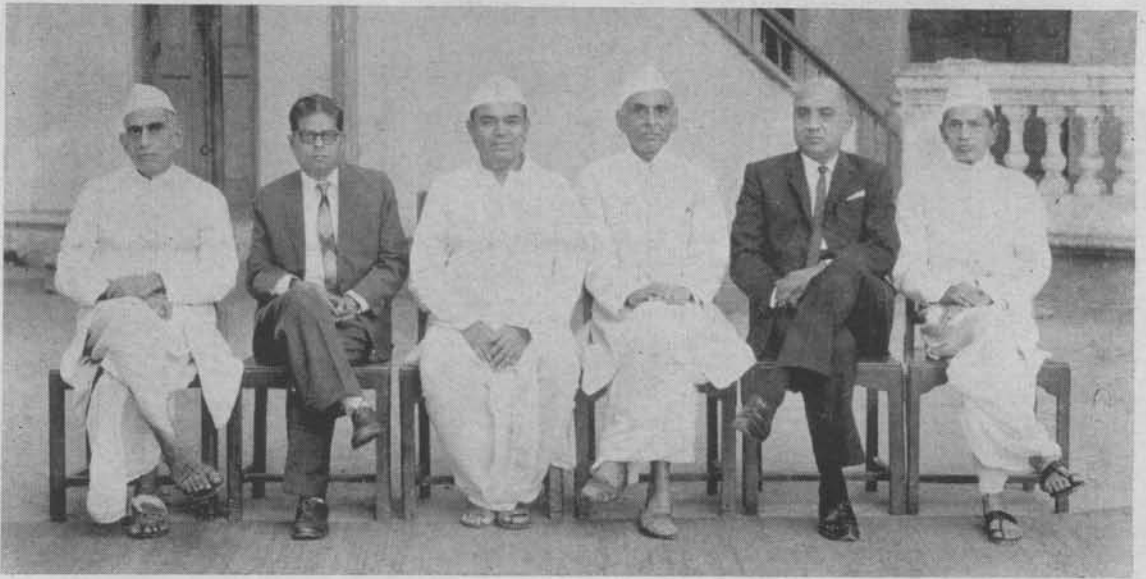

સરદાર શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ શેઠશ્રી ભોળાભાઈના ખસ્તું અનાવરણ કરી રહ્યા છે.

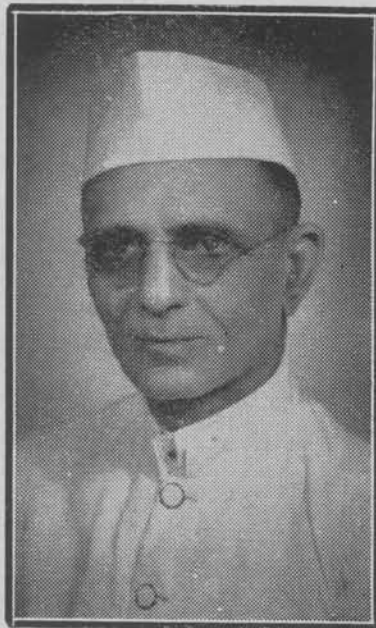

અમદાવાદ શાખાનું શેઠશ્રી ભોળાભાઈ જેસીંગભાઈ દલાલ વિદ્યાર્થીશ્રી : 'નિર્મળનિવાસ'

અમદાવાદ શાખાની વ્યવસ્થાપક સમિતિ

શ્રી લાલભાઈ લલ્લુભાઈ પરીખ, શ્રી કનુભાઈ લલ્લુભાઈ મહેતા, શ્રી હરિલાલ રવચંદ શાહ (મંત્રી)
શ્રી કચરાભાઈ નાથાલાલ શાહ (મંત્રી), ડૉ. જયંતીલાલ જગજીવનદાસ વોરા,
શ્રી ચંદુલાલ ઉમેદવાંદ શાહ

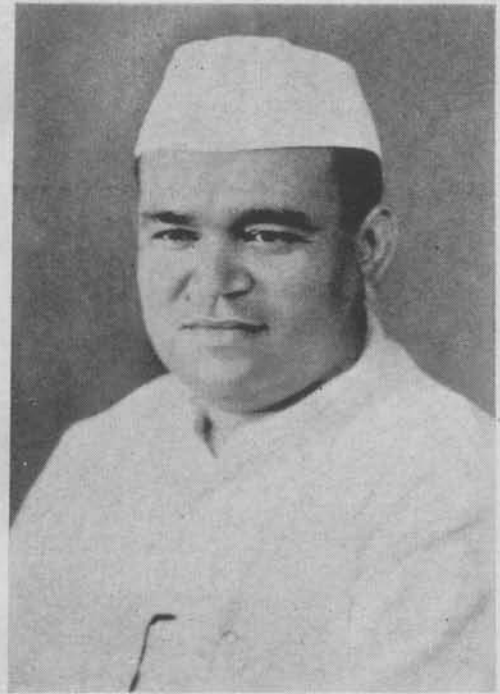

શેઠશ્રી ભોળાભાઈ જેસીંગભાઈ દલાલ

અમદાવાદ શાખાના વર્તમાન મંત્રીઓ

શ્રી કેશરાભાઈ નાથાલાલ શાહ

શ્રી હરિલાલ રવચંદ શાહ

નિવૃત્ત મંત્રીઓ

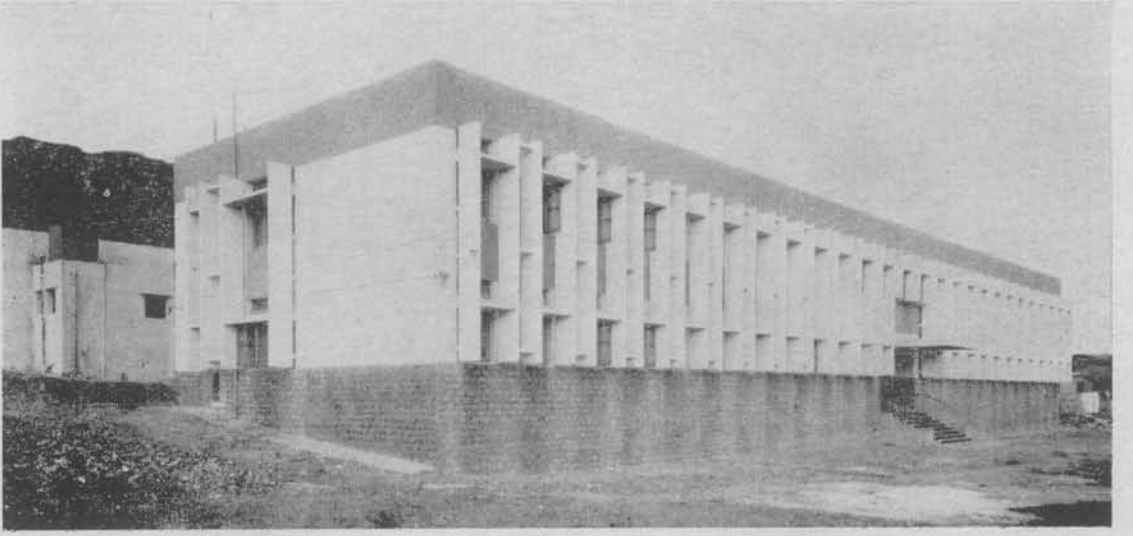

શ્રી શાંતિલાલ પુંજભાઈ શાહ

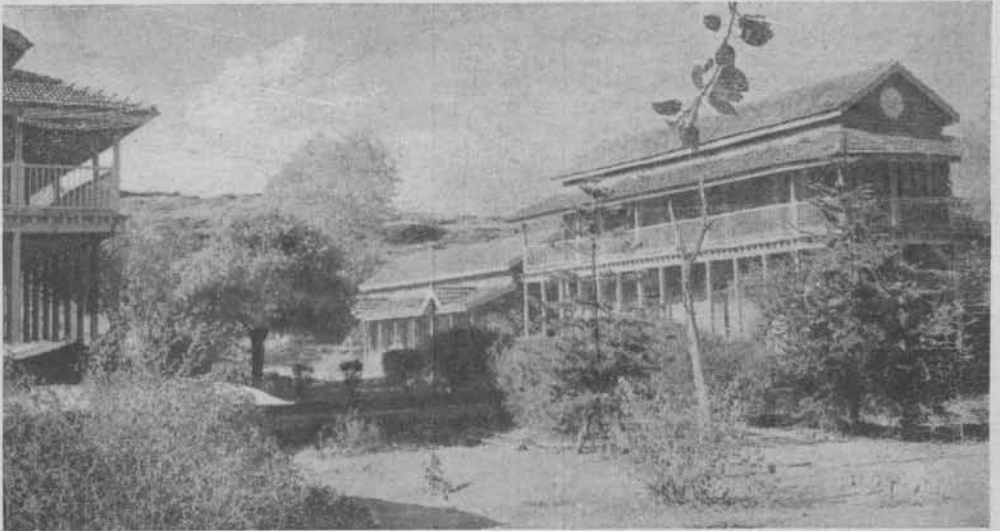

શ્રી લાલભાઈ ચીમનલાલ શાહ

પૂના શાળા

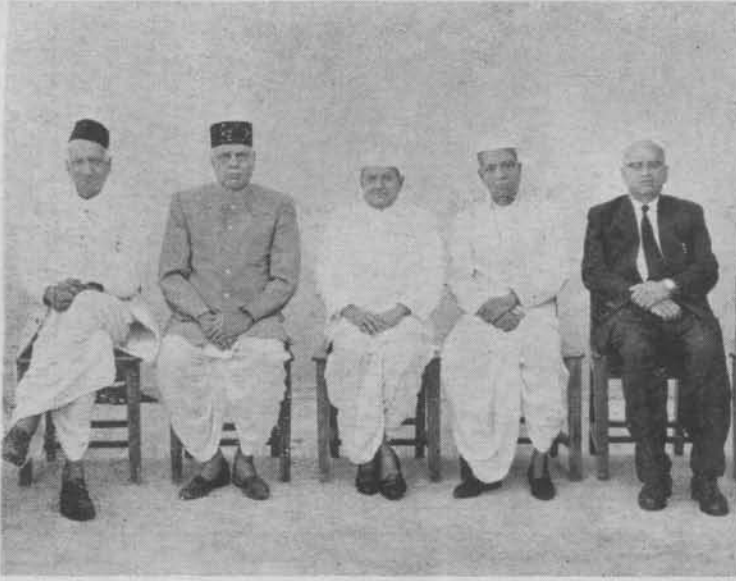

તાજેતરમાં નવી બંધાયેલ સવ્ય ઈમારત

શ્રી ભારત જૈન વિદ્યાલયનું જૂનું મકાન

પૂના શાખાની વ્યવસ્થાપક સમિતિ

શ્રી કેસરીચંદ જવારમલ લલવાણી
શ્રી કાંતિલાલ ગગલભાઈ
શ્રી મણિલાલ માણેકચંદ
શ્રી પોપટલાલ રામચંદ શાહ (મંત્રી)
શ્રી ચતુરદાસ મણિલાલ શાહ
(છટ્ટા સભ્ય છબીમાં નથી તે —
શ્રી કાંતિલાલ એમ. પારેખ)

મંત્રી

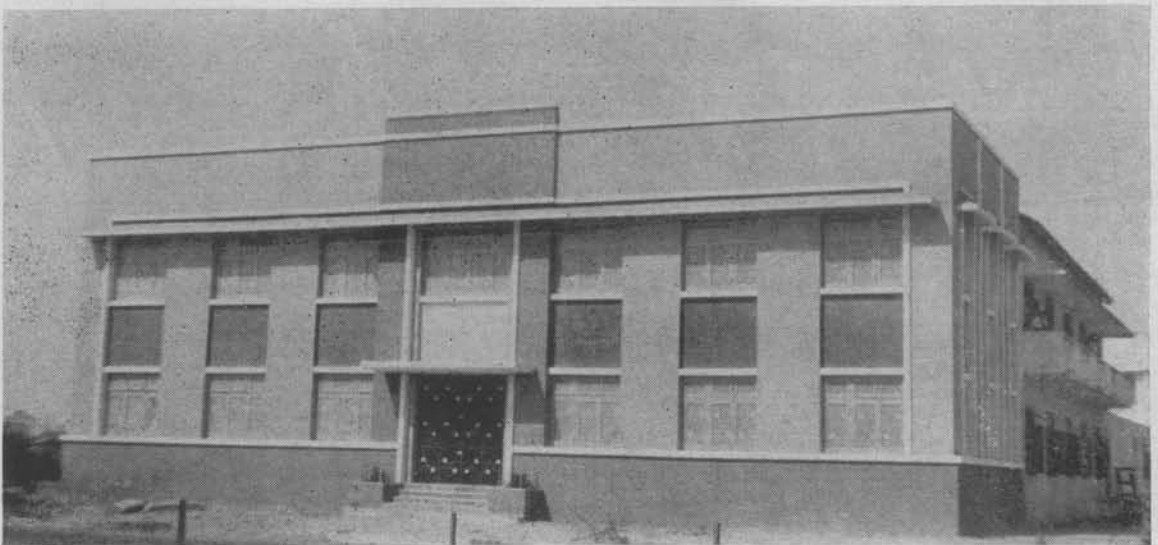
શ્રી પોપટલાલ રામચંદ શાહ

વડોદરા શાખાના નવા મકાનનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ

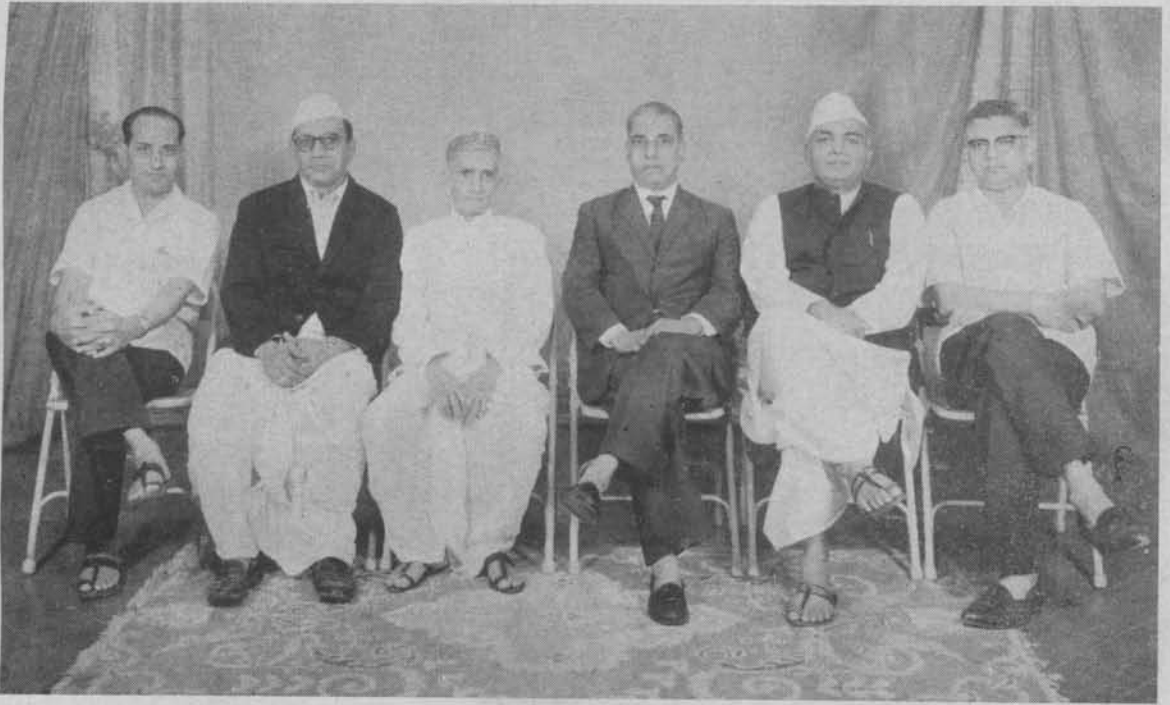

શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના પ્રમુખપદે ડિજવાયેલ સમારંભ

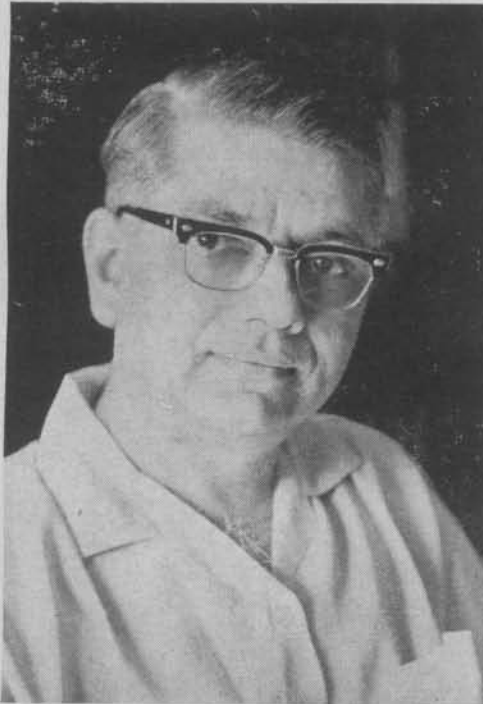

શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમના જૂના મકાનમાં ફેરફાર કરીને તૈયાર કરેલ ભવ્ય ઇમારત

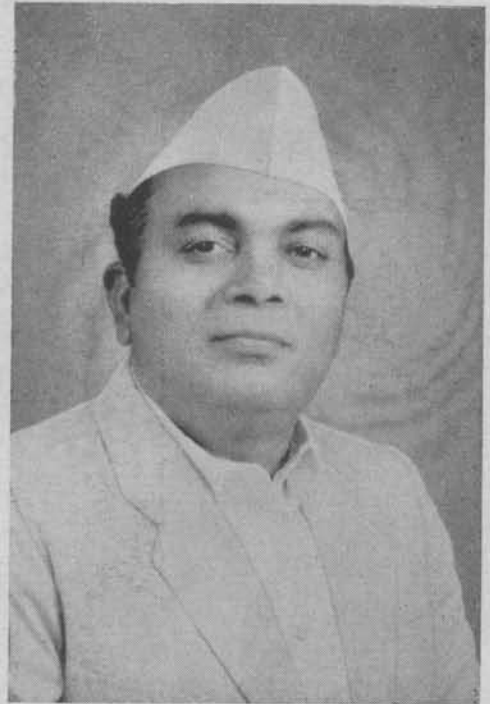
વડોદરા શાખાની વ્યવસ્થાપક સમિતિ

શ્રી કાંતિલાલ ચીમનલાલ શાહ, શ્રી ચીમનલાલ હગનલાલ શાહ, શ્રી જમનાદાસ કાળીદાસ ઝવેરી,
શ્રી લાલચંદ ભાઈલાલ શાહ, શ્રી રસિકલાલ હગનલાલ શાહ (મંત્રી)
શ્રી જસુભાઈ મણિલાલ શાહ (મંત્રી)

મંત્રી, શ્રી જસુભાઈ મણિલાલ શાહ

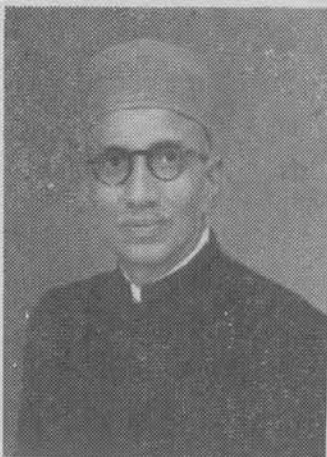

મંત્રી, શ્રી રસિકલાલ હગનલાલ શાહ

વડોદરા શાખાનું રણિયામણું જિનમંદિર

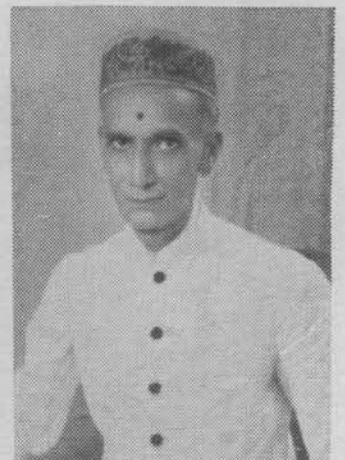
વડોદરા શાખાના પ્રેરકો

સ્વ. છગનલાલ લક્ષ્મીચંદ
વડુવાળા (મંગળકાકા)

જૂતપૂર્વ મંત્રી : સ્વ. શ્રી નાગકુમારભાઈ મકાતી

શ્રી જમનાદાસ કાળીદાસ ડાવેરી

હતો. આ શાખાની દેખરેખ માટે નીચે મુજબ પાંચ સભ્યોની સ્થાનિક સમિતિની રચના કરવામાં આવી :—

(૧) શ્રી શાંતિલાલ પૂંજભાઈ શાહ (મંત્રી)

(૨) ડૉ. સોભાગચંદ ભોળાભાઈ શાહ

(૩) શ્રી લાલભાઈ ચીમનલાલ શાહ

(૪) શ્રી હરિલાલ રવચંદ શાહ

(૫) શ્રી ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાહ

શ્રી શાંતિલાલ પૂંજભાઈ શાહે, પોતાને ધંધાને કારણે બહારગામ વધુ રહેવાનું થવાથી, મંત્રી તરીકે રાજીનામું આપવાથી સને ૧૯૪૯-૫૦ (પાંત્રીસમા વર્ષ)થી વકીલ શ્રી લાલભાઈ ચીમનલાલ શાહની મંત્રી તરીકે વરણી કરવામાં આવી હતી. તેઓએ છેક ૧૯૫૯-૬૦ (પિસ્તાલીસમા વર્ષ) સુધી, દસ વર્ષ લગી, સંસ્થાની કાર્યવાહી ભાવના અને કુશળતાપૂર્વક સંભાળી હતી.

શેઠ શ્રી ભોળાભાઈની આ સખાવત નિમિત્તે એમને અભિનંદન આપવાનો એક સમારંભ તા. ૨૪-૧૨-૧૯૪૫ના રોજ મુંબઈમાં શ્રી ખીમજીભાઈ માંડજી ભૂજપુરીઆના પ્રમુખપદે યોજવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ પણ હાજર રહ્યા હતા. એ પ્રસંગે પોતાની આભારની લાગણી દર્શાવતાં શ્રી ભોળાભાઈ શેઠે જે મુદા-સરતું વક્તવ્ય કયું હતું તેમાં તેઓએ જણાવ્યું હતું કે—

“હું સદ્ભાગ્યે ગરીબીમાં જન્મ્યો અને તેમાંથી જ રસ્તો કાઢવો પડ્યો. મને એમાં થોડીક આર્થિક સફળતા મળી. મેં મારા અંગત અને કૌટુંબિક જીવનમાં એ સફળતાનો ઠીક ઠીક છૂટે હાથે ઉપયોગ કર્યો. પરંતુ મારા મનમાં લાંબા વખતથી એક ડંખ હતો જ કે માણસ કેવળ અંગત અને કૌટુંબિક જીવનમાં જ રચ્યોપચ્યો રહે એ બરાબર નથી.

“મને જૈન પરંપરાના ઉપરના ખોખા પ્રત્યે નહીં પણ તેના તાર્કિક વિચાર અને દ્વિભાણુકારી આચારના સિદ્ધાન્તો પ્રત્યે બહુમાન છે અને તેમાં શોડાક રસ પણ છે. હું માનું છું કે સામાજિક સુધારણા અને રાષ્ટ્રીયપણાના વિકાસ માટે દરેક પ્રકારના વિદ્યાપ્રચારની સમાજમાં જરૂર છે. હું એ પણ લાંબા વખતથી નાજી છું કે આ દિશામાં જૈન સમાજ માટે ઉચ્ચ પ્રકારની કેળવણી અર્થે ‘મહાવીર જૈન વિદ્યાલય’ ઠીક ઠીક પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યું છે. અને મારી ટુંક જાણ પ્રમાણે મને એમ પણ લાગે છે કે જૈન સમાજની ઉચ્ચ કેળવણીને લગતી સંસ્થાઓમાં ‘મહાવીર જૈન વિદ્યાલય’ મોખરે છે.

“વિદ્યાલયનું કામ આજ લગી મુંબઈમાં જ મર્યાદિત હતું અને તે વિદ્યાર્થીઓની સીમાથી આગળ ન હતું, પણ વિદ્યાલય પોતાનો કાર્યપ્રદેશ વિસ્તારવા ઇચ્છતું હતું. તેણે વિદ્યાર્થીનીઓ માટે જોગવાઈ કરવાની પેરવી ક્યારનીએ શરૂ કરી છે. મુંબઈ બહાર પણ વિદ્યાલયની શાખાઓ કાઢવા તે ઇચ્છતું હતું અને તજવીજમાં હતું તે દરમિયાનમાં શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહે વિદ્યાલયનો એ મનોરથ મને કહ્યો અને તે યોજના મને પસંદ આવી.

“અમદાવાદ મારું જન્મસ્થાન અને ત્યાં જ મારું મકાન. મારી ઇચ્છા હતી કે આ મકાનનો

અમદાવાદમાં જ વિદ્યાલયન આગળ ખીલે છે. કેમ કે પ્રકારની જાહેર સેવા નિમિત્તે ઉપયોગ કરેલો. અમદાવાદ ગુજરાતનું મધ્યવર્તી સ્થાન અને ઉદ્યોગની દૃષ્ટિએ એક મોટું કેન્દ્ર. વહેલી કે મોડી આ 'સુવર્ણ મુનિવર્સિટી' અવશ્ય થવાની. તે અંગેની વૈચારિકતા ત્યાં અનેક રીતે થઈ રહી છે. જૈન પરંપરાની દૃષ્ટિએ તો તે એક જૈન પુરી જેવું જ છે. એટલે સુખર્ષ પછી કયાંક પણ બહાર વિદ્યાલયની શાખા કાઢવાની હોય તો તે માટે અમદાવાદ જ પ્રથમ પસંદગી પામે. તેથી જ શ્રીમુત ચંદુલાઈના પ્રસ્તાવે મને તરત જ ખેંચી લીધો.

“વિદ્યા જેવી પવિત્ર વસ્તુને ફેલાવવા માટે મારા મકાનનો ઉપયોગ થાય અને હું આસપાસની ધન્ય ક્ષણ માતું છું અને એવી ક્ષણ પુરી પાડવા બદલ મારે વિદ્યાલયના અધ્યા જ કાર્યકર્તાઓ અને હિતચિંતકોનો જ આભાર માનવો જોઈએ. હું દિલપૂર્વક માહું છું કે હવે પછી અમદાવાદમાં બોમ્બાઈના શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની શાખાને અમદાવાદમાં વસતા શ્રીમાન અને સુદ્ધિમાન જૈનો સેવી રીતે ઉત્તેજન આપે કે જેથી અમદાવાદનો મોનો વધે અને એ શાખા સુખર્ષ વિદ્યાલયના તરફથી વિદ્યાલય વડાઈ અને.” (૩૧ મે રિપોર્ટ, પૃ. ૧૦૨-૧૦૪)

આ સમારંભ પછી એક વર્ષે, તા. ૨૯-૧૨-૧૯૪૬ના રોજ, અમદાવાદમાં સરદાર શ્રી હરદાસભાઈ પટેલના શુભ હસ્તે શ્રી લોળાલાઈના બસ્ટના અનાવરણવચિનો તેમ જ વિદ્યાલયી મૂકના ઉદ્ઘાટનનો જાહેર સમારંભ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે એકલા સરદારશ્રીએ કહ્યું હતું કે—

“આજી સરદારને સાથ આપવાની મારી ફરજ હોય. જે અનેક સંદેશાઓ અને આશીર્વાદો આવ્યા છે તેમાં મારે શું ઉમેરો કરવાનું હોય ? આ આશીર્વાદના સંદેશામાં હું મારો સાદુ પુરસ્કાર છું.

“મને અને લોળાલાઈને મહાશ્વત છે. તેઓ મને જ્યાં હું હોઉં ત્યાં ઘણી કાર મળવા પણ આવે છે. તેમની સખાવત કાયમ કરવા માટે સ્મારક કરવાનું છે. એમનું કાર્ય જ એ એમનું સાધન સ્મારક છે. આ સંસ્થાએ કેટલી પ્રગતિ કરી છે તે તમારી પાસે રજૂ કરેલી છે. આ સંસ્થાની શાખાઓ પુના વગેરે સ્થળે પણ ખોલવાની છે.

“કેળવણીને કાંઈ મર્યાદા નથી. જગત આખું જ મહાવિદ્યાલય છે. બાળ્યસને છાંદમીની આખર સુધી નવું નવું શીખવાનું મળે છે એટલે કેળવણીને કાંઈ અંત નથી. સમયને અનુકૂળ જ્ઞાન પ્રેરણા એ ધર્મ છે. આ સંસ્થામાં જૈન ધર્મના શિક્ષણની વ્યવસ્થા છે એ સારી વાત છે, આજની કેળવણીમાં ધર્મને સ્થાન નથી એમ કહીએ તો ચાલે. આ વિદ્યાલયમાં જૈન ધર્મનાં મૂળ તત્ત્વો જાણવાની વ્યવસ્થા છે તે વિશેષ અગત્યની વસ્તુ છે. એવી સાચી વિદ્યા મળે તો સખાવત કરનારને પણ સંતોષ થાય.” (૩૨ મે રિપોર્ટ : પૃ. ૧૧૮-૧૧૯)

અમદાવાદ-શાખાનું કામ પાંચેક વર્ષ સુધી શેઠશ્રી લોળાલાઈના મકાનમાં સારી રીતે ચાલતું રહ્યું. તે પછી એ મકાન બદલવાના વિચારનું સૂચન કરતા, ૩૬મ્મ રિપોર્ટ (પૃ. ૯) આં અંગ્રીજીના નિવેદનમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—

“અમદાવાદ-શાખાનું હાલનું મકાન મારા હવા-ઉજનસવાળા વિસ્તારમાં છે, છતાં શિક્ષણ-સંસ્થાઓ અને મુનિવર્સિટીના કેન્દ્રસ્થળથી દૂર છે. આ સંસ્થાઓના નજીકના વિસ્તારમાં અનુકૂળ જગ્યા મળે તો ફેરવી નાખવા પ્રયત્ન કરવો હીક પડશે.”

અહીં એવું જ સ્થાન (મકાન) ન મળે ત્યાં સુધી સ્થાનની ફેરબદલી કરવાનું શક્ય ન

હતું; છતાં એ અંગે તપાસ તો ચાલુ જ હતી. છેવટે છએક વર્ષ બાદ, સને ૨૦૧૩-૧૪ની શાલમાં, નવરંગપુરામાં, યુનિવર્સિટીની નજીક એક મોટો ૬૫૬૪ સમયોરસ વારનો પ્લોટ ખાતે એક હબર રૂપિયાના ખર્ચે ખરીદી લેવામાં આવ્યો; અને ત્યાં વિદ્યાલય માટે નવું મકાન બિલું કરવાની તૈયારીઓ થવા લાગી.

પણ ઘરતીના દેવના જાગ્યા વગર એનો લોગવટો થઈ શકતો નથી : અમદાવાદ-શાખા માટે નવું મકાન બિલું કરવાની બાબતમાં પણ કંઈક આમ જ બન્યું. ખાસ નવું મકાન બિલું કરવા માટે જ આ જમીન ખરીદવામાં આવી હતી, પણ અમદાવાદ-શાખાનું લાવી એના જૂના મકાનમાં જ ચાલુ રહેવાનું હતું; એટલે છેવટે નવી જગ્યાએ નવું મકાન બિલું કરવાના વિચારને જતો કરવામાં આવ્યો. આ અંગે ૪૮મા રિપોર્ટ (પૃ. ૪) માં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે—

“ આ [અમદાવાદ] શાખાના વિદ્યાર્થીગૃહના વિસ્તાર માટે નવરંગપુરામાં ખરીદેલ જમીન પર મકાનના બાંધકામ માટે અગાઉ નિર્ણય લીધો હતો, પરંતુ આ ખરીદેલ જમીન ઉપર ટાઉન પ્લાનિંગ સ્કીમની મંજૂરી વગેરે અનિવાર્ય કારણોને લીધે નવું બાંધકામ કરવામાં આપણી ધારણાથી સવિશેષ વિલંબ થાય તેમ છે. એટલે શાખાને વિસ્તૃત કરવા માટે પાલડી નાકા પરના સંસ્થાના ચાલુ મકાનમાં નવા બાંધકામ દ્વારા નવા સુધારાવધારો કરી, ત્યાં ૧૨૫ વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ થઈ શકે એ રીતે યોજનાને મૂર્તસ્વરૂપ આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.”

આ રીતે વિદ્યાલયને જૂના મકાનમાં જ રાખવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો તેથી, નવી જમીનને વેચી નાખવામાં આવતાં, જમીનના ભાવમાં સારો એવો વધારો થવાને કારણે, વિદ્યાલયને અમુક પણ ગણનાપાત્ર સારો લાભ થવાનો.^૧

અત્યારે (૫૦મા વર્ષમાં) અમદાવાદ-શાખાની સ્થાનિક સમિતિ નીચે મુજબ છે:—

શ્રી કચરાલાલ નાથાલાલ શાહ, મંત્રી

શ્રી હરિલાલ રવચંદ શાહ, મંત્રી

ડૉ. જયંતીલાલ જગજીવનદાસ વેરા

શ્રી કનુભાઈ લલ્લુભાઈ મહેતા

શ્રી લાલભાઈ લલ્લુભાઈ પરીખ

શ્રી ચંદુલાલ હિમેશ્વર શાહ

શ્રી શાંતિલાલ પૂંજભાઈ શાહ

(જાવનમા વર્ષમાં પણ આ જ સ્થાનિક સમિતિ છે.)

૧. પચાસમા વર્ષ બાદ આ જમીનના વેચાણનું કાર્ય પતી ગયું છે. ઉપરાંત, અમદાવાદ-શાખાનો વિસ્તાર કરવા માટેના પ્લાન તૈયાર થઈ ગયા છે, અને આ પ્લાન એવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે કે જેથી વિદ્યાલયમાં સવાસો વિદ્યાર્થીઓને રાખી શકાય, તેમ જ ધી ઝેંક બાંધ ઇન્ડિયાને તેમ જ બીજા બોક્સોને ભાડે આપીને કાયમી આવક કરી શકાય. આમાં આશરે અગિયાર લાખ રૂપિયા જેટલું ખર્ચ અંદાજવામાં આવ્યું છે, અને આ માટે, ધી ઝેંક બાંધ ઇન્ડિયા સાથે કરવામાં આવેલ કરાર મુજબ, આઠ લાખ રૂપિયા એક પાસેથી જોન તરીકે મળવાના છે.

પૂના-શાખા

દક્ષિણનું કાશી લેખાતા વિદ્યાધામ પૂના શહેરમાં વિદ્યાર્થીઓની અનુકૂળતા માટે, શ્રી ભારત જૈન વિદ્યાલયની સ્થાપના વિ. સં. ૧૯૧૬ આસપાસ થઈ હતી; અને એનો વહીવટ પૂનાના જૈન આગેવાનો સંભાળતા હતા. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની વહીવટી શક્તિ અને નામના સાંભળીને, પૂનાના આ આગેવાનોની ઇચ્છા આ સંસ્થા વિદ્યાલયને સોંપી દેવાની થઈ. આ અંગે કેટલીક વાટાઘાટો પછી તા. ૧૫-૧૨-૧૯૪૬ના રોજ, વિદ્યાલયની સામાન્ય સમિતિએ શ્રી ભારત જૈન વિદ્યાલયનો કબજો સંભાળી લઈને એ સ્થાનમાં વિદ્યાલયની શાખા શરૂ કરવાની શ્રી ભારત જૈન વિદ્યાલયના કાર્યવાહક મંડળની માગણીનો સ્વીકાર કર્યો. તે પછી તારીખ ૨૧-૬-૧૯૪૭ના રોજ પૂજા ભણાવીને ૩૧ વિદ્યાર્થીઓથી, આ શાખાના કાર્યનો શુભ આરંભ પણ કરવામાં આવ્યો; અને સંસ્થાના વહીવટની દેખરેખ માટે નીચે મુજબ સ્થાનિક સમિતિ નીમવામાં આવી :—

શ્રી પોપટલાલ રામચંદ શાહ, મંત્રી

શ્રી કાંતિલાલ ગગલભાઈ

શ્રી મણિલાલ માણેકચંદ

શ્રી કેશરીમલ જવારમલ લલવાણી

શ્રી કાંતિલાલ મગનલાલ પરીખ

શ્રી ચતુરદાસ મણિલાલ શાહ

પૂનામાં વિદ્યાલયની શાખા હોવી જોઈએ એ વિચાર તો મુંબઈમાં વિદ્યાલયની શરૂઆત થયા પછી થોડો જ વર્ષે વિદ્યાલયના સંચાલકોએ આવવા લાગ્યો હતો. પાંચમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૮)માં આ માટે મંત્રીના નિવેદનમાં સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે—

“ એક બીજી બાબત પર આપનું ખાસ ધ્યાન ખેંચવા યોગ્ય છે. ગયા વર્ષના ૪૫ વિદ્યાર્થીઓ પૈકી ૧૫ વિદ્યાર્થીઓ મેડિકલ લાઈનમાં જુદાં જુદાં વર્ષોમાં હતા. વહેલે મોડે આપણે પૂનામાં એક અન્ય ખોલવાની જરૂર પડશે. ત્યાં આર્ટ, ઇન્જનીયરીંગ અને એગ્રીકલ્ચર (ખેતીવાડી) લાઈનના વિદ્યાર્થીઓને રાખવાથી ખર્ચ અને અભ્યાસમાં વધારે લાભ કરી શકાશે એમ લાગે છે.”

પૂનામાં વિદ્યાલયની શાખા ખોલવાની સને ૧૯૨૦ માં સેવેલી ભાવનાને સંકેત થતાં પૂરાં ૨૭ વર્ષ લાગ્યાં.

ટેકરી જેવા ઊંચાણવાળા સ્થાનમાં આવેલ આ સંસ્થા આખોડવા તેમ જ પ્રાકૃતિક સૌંદર્ય બંને દૃષ્ટિએ ચિત્તને વશ કરી લે એવી છે; અને આ દૃષ્ટિએ વિદ્યાલયની બધી શાખાઓમાં એનું સ્થાન મોખરે છે એમ કહેવું જોઈએ. આવા સહજસુંદર સ્થળમાં આવેલ આ સંસ્થામાં વધુ વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે એ માટે એના જૂના મકાનનો વિસ્તાર કરવાને બદલે, જમીન પુષ્કળ હોવાથી, એ જ કંપાઉન્ડમાં વધુ ઊંચાણવાળા ભાગમાં, એંશી વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે એવું ભવ્ય મકાન ઊભું કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે; અને એનું કામ પણ ઝડપથી આગળ વધી રહ્યું છે. આમાં આશરે પાંચેક લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ થવાનો અંદાજ છે.*

* વિદ્યાલયના આવનમા વર્ષમાં આ મકાન તૈયાર થઈ ગયું છે; અને તા. ૧૮-૬-૬૭ ના રોજ પંચકમ્પાણક પૂજા ભણાવીને નવા મકાનનો ઉપયોગ કરવાની શુભ શરૂઆત કરવામાં આવી છે.

પૂના-શાખાની કાર્યવાહીમાં, એની સ્થાપના પછી ત્રણ-ચાર વર્ષના અનુભવ બાદ, એક મહત્વનો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો એની નોંધ અહીં લેવી જરૂરી લાગે છે.

શરૂઆતમાં તો પૂના-શાખામાં પણ, મુંબઈ અને અમદાવાદની જેમ, વિદ્યાલય તરફથી જ રસોડું ચલાવવામાં આવતું હતું. પણ એ અંગે કંઈક પુર્નવ્યવસ્થા કરવાની જરૂર જણાતાં તા. ૧૮-૧૦-૫૦ના રોજ વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ, આ અંગે ઘટતી તપાસ કરી પોતાનો અહેવાલ રજૂ કરવા માટે એક સમિતિની નિમણૂક કરી હતી. આ સમિતિની ભલામણોનો વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ સ્વીકાર કરતાં તા. ૨૫-૨-૧૯૫૧ના રોજ સામાન્ય સમિતિની અસાધારણ સભામાં એને મંજૂર કરાવવામાં આવી; અને એનો અમલ નવા સત્રથી કરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. આ ભલામણ મુજબ વિદ્યાલય તરફથી રસોડું ચાલતું હતું તે અંધ કરવામાં આવ્યું.

આમ છતાં, કોલેજની હોસ્ટેલની ઢબે, ખર્ચની સરખે ભાગે વહેંચણી કરી લેવાની પદ્ધતિ મુજબનું રસોડું વિદ્યાલયમાં ચલાવી શકાય એવી વાસણ, રસોઈ કરવાની તથા જમવાની જગા વગેરેની જરૂરી બધી સગવડ વિદ્યાલયે આપવાની હતી, જેથી રાત્રિભોજન અને અલક્ષ્યભક્ષણના ત્યાગનો નિયમ સચવાઈ શકે. એક રીતે વિદ્યાર્થીઓ પોતે જ રસોડાની વ્યવસ્થા અને જવાબદારી સંભાળે, એ વિદ્યાલયના વ્યવસ્થાતંત્રમાં નવો ચીલો હતો, પણ અત્યાર સુધી આ વ્યવસ્થા સંતોષકારક રીતે ચાલુ રહી છે એ વાત નોંધપાત્ર છે.

અત્યારે (વિદ્યાલયના ૫૦મા વર્ષે તથા બાવનમા વર્ષમાં પણ) પૂના-શાખાની સ્થાનિક સમિતિ નીચે જણાવેલ સભ્યોની બનેલી છે :—

શ્રી પોપટલાલ રામચંદ શાહ, મંત્રી
શ્રી ચતુરદાસ મણિલાલ શાહ
શ્રી કાંતિલાલ એમ. પારેખ
શ્રી કેશરીમલ જવારમલ લલવાણી
શ્રી કાંતિલાલ ગગલભાઈ
શ્રી મણિલાલ માણેકચંદ

વડોદરા-શાખા

ગુજરાતનું સુપ્રસિદ્ધ શહેર વડોદરા જેમ જૈન ધર્મનું વિશિષ્ટ સ્થાન છે, તેમ વિદ્યા અને કળાનું પણ નામાંકિત ધામ છે. વળી, એ શહેર વિદ્યાલયના પ્રેરક આચાર્યપ્રવર શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની જન્મભૂમિ પણ છે. અનેક કોલેજોથી શોભતી સ્થાનિક યુનિવર્સિટી પણ ત્યાં છે. આ બધાંય તત્વો વહેલામાં વહેલી તકે ત્યાં વિદ્યાલયની શાખાની માગણી કરે એવાં હતાં; પણ ભવિતવ્યતાનો યોગ કંઈક એવો જ હતો કે વડોદરામાં વિદ્યાલયની શાખા સ્થપાતાં લગભગ ચાર દાયકા જેટલો સમય વીતી ગયો!

વડોદરાના કેટલાક ભાવનાશીલ, વિદ્યાપ્રેમી અને સમાજસેવાની ધગશ ધરાવતા ભાઈઓએ, ‘અંગ્રેજો ચાલ્યા જાવ’ (—કિવટ ઇન્ડિયા)ની ઐતિહાસિક લડતના સને ૧૯૪૨ના વર્ષમાં, બહારગામથી વડોદરા અભ્યાસ માટે આવતા માધ્યમિક શાળા (હાઈ-સ્કૂલ)ના વિદ્યાર્થીઓની સગવડ માટે વડોદરામાં, સાડા સોળ હજાર સમથોરસ વાર જેટલા

વિશાળ પ્લોટ ઉપર, સુંદર શિખરણધી દેરાસર સહિત, “શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ”ની સ્થાપના કરી હતી.

સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિ બાદ ઠેર ઠેર માધ્યમિક શાળાઓ (હાઈસ્કૂલો) જેમ જેમ સ્થપાતી ગઈ તેમ તેમ બહારગામથી વડોદરામાં, હાઈસ્કૂલના અભ્યાસ માટે આવતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઓછી થતી ગઈ. છેવટે સંસ્થાના સંચાલકોને લાગ્યું કે હવે હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ માટે આ વિદ્યાર્થી આશ્રમનો કોઈ ખાસ ઉપયોગ રહ્યો નથી; પણ સાથે સાથે એમણે એમ પણ વિચાર્યું કે વિદ્યાર્થીઓ માટેના આવા શાંત, એકાંત, પૂર્ણ હવાઉંઘસવાળા અને બધી સગવડ ધરાવતા આશ્રમનો ઉપયોગ, એના મૂળ હેતુ પ્રમાણે, સમાજમાં શિક્ષણનો વિકાસ થાય એ માટે જ થતો રહેવો જોઈએ. એટલે આ માટે શું કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓ આવા ઉત્તમ વિદ્યાર્થી આશ્રમનો સારી રીતે લાભ લઈ શકે, એનો તેઓ ગંભીરપણે વિચાર કરવા લાગ્યા.

વિચાર-વિનિમય કરતાં કરતાં, પૂનાના શ્રી ભારત જૈન વિદ્યાલયના સંચાલકોની જેમ, આ વિદ્યાર્થી આશ્રમના સંચાલકોનું ધ્યાન પણ મુંબઈના શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય તરફ ગયું : વિદ્યાલયનાં વહીવટ, વ્યવસ્થા અને વિદ્યાપ્રવૃત્તિની સમાજમાં આટલી બધી નામના અને પ્રતિષ્ઠા છે.

આ દરમિયાન ચિત્તોડની જૈન બોર્ડિંગના એક સમારંભ પ્રસંગે વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ અને શ્રી શાંતિલાલ મગનલાલ શાહનું ચિત્તોડ જવાનું થયું. વડોદરાથી વડુવાળા શ્રી છગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ ઉદ્દેશ મંગલકાકા પણ આ પ્રસંગે ચિત્તોડ ગયા હતા. શ્રી મંગલકાકા ખૂબ લાવનારીલ અને સખીદિલ મહાનુભાવ હતા, અને વડોદરાના વિદ્યાર્થી આશ્રમની સ્થાપનામાં એમનો પણ મહત્વનો ફાળો હતો. એમણે શ્રી ચંદુભાઈ તથા શ્રી શાંતિભાઈને આ સંસ્થા વિદ્યાલયને સોંપવાનો વિચાર જણાવ્યો. શ્રી ચંદુભાઈને તો એ ગમતી જ વાત હતી. એ વાત એમણે વધાવી લીધી અને એને કૂનેહ-પૂર્વક આગળ વધારી. છેવટે વિદ્યાલય અને વિદ્યાર્થી આશ્રમના સંચાલકો વચ્ચે ચાલેલી કેટલીક વાટાઘાટોને અંતે વિદ્યાર્થી આશ્રમના સંચાલકોએ વડોદરામાં ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે આવતા વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગ માટે પોતાની સંસ્થા, અમુક જવાબદારીઓ પૂરી કરવાની તેમ જ ખીજી જરૂરી શરતો સાથે, શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને સોંપી દેવાનો નિર્ણય કરીને તા. ૨૬-૧૧-૫૩ના રોજ વિદ્યાલયના કાર્યવાહકો ઉપર લખી જણાવ્યું. આ ઉપરથી વિદ્યાલયની સામાન્ય સમિતિએ, તા. ૨-૫-૧૬-૫૪ના રોજ, વિદ્યાર્થી આશ્રમને વિદ્યાલયની શાખારૂપે ફેરવવાની માગણીનો સ્વીકાર કર્યો; અને ત્યાર પછી સવા મહિના પછી જ તા. ૧૧-૬-૫૪ના રોજ, પૂજા લજ્જાવીને, ૩૦ વિદ્યાર્થીઓથી વડોદરા-શાખાનો મંગલ પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો.

આ રીતે શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમના સંચાલકોની સેવાલાવના, કર્તવ્યપરાયણતા અને દીર્ઘદષ્ટિને લીધે, પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની જન્મભૂમિમાં, તેઓશ્રીના તા. ૨૨-૬-૫૪ના રોજ થયેલ સ્વર્ગવાસના ત્રણેક મહિના પહેલાં જ, વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવાનું શક્ય બન્યું. વડોદરામાં વિદ્યાલયની શાખાની સ્થાપનાથી આચાર્ય મહારાજશ્રી તથા વિદ્યાલયના વિકાસવાંછુ સંચાલકો બંને આહ્વાદ અનુભવી રહ્યા.

તે વખતે વડોદરા શાખાના વહીવટ માટે નીચે મુજબ સ્થાનિક સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી :—

શ્રી નાગકુમાર ના. મકાતી, મંત્રી
શ્રી જમનાદાસ કાળિદાસ ઝવેરી
શ્રી છગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ ઉર્ફે મંગળકાકા
શ્રી વાડીલાલ મગનલાલ વૈદ્ય
શ્રી લાલભાઈ નંદલાલ વકીલ
શ્રી શાંતિલાલ ન્યાલચંદ ગાંધી
શ્રી રસિકલાલ દલસુખભાઈ શાહ

શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમની સ્થાપના અને પ્રગતિમાં મહત્વનો ફાળો આપનાર શ્રી જમનાદાસ કાળિદાસ ઝવેરીની સેવાની કદરૂપે એમને વિદ્યાલયના પેદ્રન બનાવવામાં આવ્યા અને એમને વડોદરા શાખામાં એક ટ્રસ્ટ-સ્કોલર રાખવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. ઉપરાંત, એમના ધર્મપત્ની શ્રીમતી શણુગારબહેનને કન્યા છાત્રાલયના આઘ સંસ્થાપક બનાવવામાં આવ્યાં.

શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ હસ્તકની સ્થાવર-જંગમ મિલકત વિદ્યાલયના નામે થકાવવાના કાયદાનો વિધિ ત્રણેક વર્ષમાં પૂરો થયો. અને એનો ફેસલો તા. ૨૮-૮-૫૭ના રોજ વડોદરાના જિલ્લા ન્યાયાધીશ (ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ) તરફથી મળી ગયો. તે પછી આ સંસ્થાનો વિદ્યાલયની શાખા તરીકે સ્વીકાર કરતાં જે કેટલાંક કામો પૂરાં કરવાની જવાબદારી સ્વીકારવામાં આવી હતી તે તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું. સાથે સાથે પાંસઠ વિદ્યાર્થીઓને રાખવાની સગવડ હતી તે વધારીને સવાસો વિદ્યાર્થીઓ રાખી શકાય એ રીતે મકાનને વિસ્તૃત કરવાનો પણ નિર્ણય કરવામાં આવ્યો.

લગભગ ત્રણ લાખ રૂપિયાના ખર્ચે આ આલિશાન મકાન તૈયાર થતાં એ મકાનનું તેમ જ શ્રી મંગળભાઈ ઉર્ફે શ્રી છગનલાલ લક્ષ્મીચંદ વડુવાળા સલાગૃહનું, શ્રી ઉમાભાઈ લીલાભાઈ સમારક પુસ્તકાલયનું તથા શ્રી મણિબહેન શિવલાલ સત્યવાદી અતિથિગૃહનું ઉદ્ઘાટન તેમ જ શ્રી જમનાદાસ કાળિદાસ ઝવેરીની આરસ-પ્રતિમાનું અનાવરણ દેશના આજીતા ઉદ્યોગપતિ અને જૈન સંઘના મુખ્ય અગ્રણી શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના વરદ હસ્તે કરાવવાનો લઘ્ય સમારંભ વિ.સં. ૨૦૧૮ના જેઠ સુદિ ૧૩, તા. ૧૬-૬-૬૨ને રવિવારના રોજ સવારમાં ઊજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે વિદ્યાલય, એના સ્થાપક આચાર્યશ્રી તેમ જ વિદ્યાલયના સંચાલકો અંગેની પોતાની હાર્દિક લાગણી દર્શાવતાં શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈ એ કહ્યું હતું કે :—

“ વિદ્યાલય એ એક એવી સંસ્થા છે કે જેના માટે હિંદલરના જૈન ભાઈઓ ગૌરવ લઈ શકે. આ સંસ્થાને સ્થપાયાં ૫૦ વર્ષ થવા આવ્યાં—૪૭ વર્ષ થઈ ગયાં છે. આ સંસ્થાના એકનિષ્ઠ કાર્યકરોએ આ સંસ્થાને એટલી સુંદર રીતે ચલાવી છે કે તે સમસ્ત જૈન આલમમાં પ્રથમ પંકિતની સંસ્થા બની છે. એનો રિપોર્ટ જોતાં આ વાતની ખાતરી થાય છે. સંસ્થાનો લાભ સેંકડો વિદ્યાર્થીઓએ લીધો છે અને સંસ્થાએ સેંકડો ગ્રેજ્યુએટો તૈયાર કર્યા છે. ખુશી થવા જેવી વાત છે કે સેંકડોની સંખ્યામાં આ સંસ્થાનો લાભ લઈ વિદ્યાર્થીઓ જુદા જુદા ક્ષેત્રે સારા સ્થાને છે. આવા

વિદ્યાર્થીઓએ પોતા લીધેલી લોન સંસ્થાને પરત કરવામાં સંકેત્ય ક્યોં નથી, એ ગૌરવની વાત છે અને એ રીતે સંસ્થાને મોટી રકમ પાછી મળી છે. આવો લાભ લેવા માટે તે વિદ્યાર્થીઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

“પૂજ્ય આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની પ્રેરણાથી આ સંસ્થાની સ્થાપના થઈ હતી અને એ મગરૂર થવા જેવી વાત છે કે સંસ્થાની શાખાઓ વધતી જાય છે. આ માટે સ્થાનિક કાર્યકરોને અભિનંદન ઘટે છે. કોઈ પણ કામ સાથે વગર થઈ શકતું નથી.

“સામાન્ય રીતે આવી સંસ્થાઓ લાંબા સમય સુધી ટકી શકતી નથી, કારણ કે સંસ્થામાં હોદ્દા અને સત્તા માટે સ્પર્ધા જાગે છે અને ખેંચાખેંચ થાય છે. સદ્ભાગ્યે આ સંસ્થાને સેવાભાવી કાર્યકરો મળ્યા છે; અને એના લીધે જ એની આટલી પ્રગતિ થઈ શકી છે. કોઈ પણ સંસ્થાના પ્રાણરૂપ વ્યક્તિ ન હોય તો સંસ્થા ન ચાલે. શ્રી મોતીચંદભાઈ કાપડિયા અને શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ, એ બંને આ સંસ્થાના પ્રાણ બન્યા છે.

“આ અવસરે હું એક સૂચન કરવું ઉચિત સમજું છું કે આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ રોજ રળી શકાય તેવો અભ્યાસ કરવાની અને ડિગ્રીઓ મેળવવાની સાથે સાથે આપણા મોટા મોટા જ્ઞાનભંડારો, એમાં હજારોની સંખ્યામાં સચવાયેલા આપણા મહાન આચાર્યોના ગ્રંથો, અને એમનાં કાર્યોનાં પણ ખ્યાલ રાખે, અને એ દિશામાં પણ તેઓ કામ કરે. શ્રી ભોગીભાઈએ રિસર્ચની અને પ્રાચીન ગ્રંથોના અધ્યયન-સંશોધનની જે વાત કરી છે તેની સાથે હું સહમત થાઉં છું. સંસ્કારને માટે પણ વિદ્યાર્થીઓએ આવું અધ્યયન કરવું જોઈએ.

“પૂજ્ય ગાંધીજીએ આપણને સેવાનો મંત્ર આપ્યો છે. એ મંત્ર પ્રમાણે આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ ઉત્તીર્ણ થયા બાદ સેવામાર્ગ તરફ વળે અને અભ્યાસકાળ દરમ્યાન મહાન જૈનાચાર્યોએ લખેલા ગ્રંથોનું અને જૈનધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનનું અધ્યયન કરે તો એમને તે ધણું ઉપયોગી થઈ પડશે. નિર્વાહ માટે સારી કમાણીની જરૂર છે; પરંતુ સાથે સાથે જીવનમાં સંસ્કાર પાડવાનું કામ એથીયે વધુ જરૂરી છે. (રિપોર્ટ ૪૭ : પૃ. ૨૩)

આ નવા મકાનનું ઉદ્ઘાટન થયા બાદ એ શાખાનો લાભ વધુ વિદ્યાર્થીઓને મળવા લાગ્યો છે.

વડોદરા-શાખાના પુસ્તકાલયના વિકાસ અંગે એ શાખાના કાર્યવાહકો અને ખાસ કરીને વિદ્યાર્થીઓએ કરેલ પ્રયાસની અહીં નોંધ લેવી જરૂરી છે. આ વિદ્યાર્થીમિત્રોએ મનોરંજન-પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તેમ જ કાર્યવાહકોના સહકારથી અમુક રકમ એકત્ર કરીને જુદા જુદા વિષયના અભ્યાસ માટે જરૂરી એવાં કીમતી પુસ્તકો એકત્ર કરીને “સ્કુલ-ટ્રસ્ટ લેન્ડિંગ લાયબ્રેરી” શરૂ કરી છે, જે ઘણી ઉપયોગી સાબિત થઈ છે. આ પ્રવૃત્તિની ઉપયોગિતા સમજીને આ લાયબ્રેરીમાં પુસ્તકો ભેટ મળવા લાગ્યાં છે. વડોદરાના જાણીતા પુસ્તકવિકેતા શ્રી એમ. સી. કોઠારીએ એમાં છસો રૂપિયા જેટલી કિંમતનાં અને વડોદરાના જાણીતા વકીલ શ્રી ડાહ્યાભાઈ મગનલાલે એક હજારની કિંમતનાં પુસ્તકો ભેટ આપ્યાં છે.

આ શાખાના નવા મકાનનું તા. ૧૬-૬-૬૨ના રોજ ઉદ્ઘાટન થયું તે વખતે, વડોદરાના જૈન તેમ જ સાર્વજનિક જાહેરજીવનના પ્રાણ સમા એ શાખાના કર્તવ્યનિષ્ઠ અને ભાવનાશીલ મંત્રી શ્રીયુત નાગકુમારભાઈ મકાતી, પોતાની નાહુરસ્ત તબિયતના કારણે

મુંબઈમાં સારવાર લેતા હોઈને, એ સમારંભમાં હાજર નહોતા રહી શક્યા. પણ સહુને ઉમેદ હતી કે તેઓ થોડા વખતમાં સાજા થઈ જશે. મુંબઈમાં એમની તબિયત ધીમે ધીમે સુધરતી હોવાના પણ સમાચાર મળતા રહેતા હતા. પણ એવામાં એમની બીમારીએ સાવ અણધાર્યો પલટો લીધો, અને માત્ર ૫૫ વર્ષની ઉંમરે તા. ૨૦-૭-૬૨ના રોજ મુંબઈમાં જ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો !

આપણી શ્રી જૈન શ્રવેતાંબર કોન્ફરન્સના કાર્યમાં પણ તેઓ હમેશાં ઝિમ્ગપૂર્વક સક્રિય ભાગ લેતા રહેતા હતા. કોન્ફરન્સનો ઇતિહાસ એમણે લખ્યો હતો. તેઓની સાહિત્યરુચિ જાણીતી હતી. એમણે વીર ક્યાળદાસ, શત્રુજયોદ્ધારક સમરસિંહ જેવી નવલકથાઓ લખી હતી; અને સમાજસુધારાની લાગણીથી પ્રેરાઈને એમણે સંખ્યાબંધ લેખો લખ્યા હતા. વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે એમને ખૂબ મમતા હતી. એમની પરગળુ અને પ્રેમાળ પ્રકૃતિને કારણે એમનો રનેહીવર્ગ ઘણો વિશાળ હતો. એમની કાર્યકુશળતા અને સુજનતાની સુવાસ એમર ફેલાયેલી હતી. વડોદરાના જૈનસંઘની તેમ જ ત્યાંની પ્રજાની દરેક સેવા-પ્રવૃત્તિમાં શ્રી નાગરકુમારભાઈ હમેશાં મોખરે રહેતા.

શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમની સ્થાપનામાં, એ આશ્રમ વિદ્યાલયને સોંપાવી વડોદરામાં વિદ્યાલયની શાખા શરૂ કરાવવામાં અને આ શાખાનું કુશળતાપૂર્વક સુવ્યવસ્થિત સંચાલન કરવામાં શ્રી નાગકુમારભાઈએ જે ફાળો આપ્યો હતો તે અમૂલ્ય અને એમના સેવા-પરાયણ જીવનની યશકલગીરૂપ બની રહે એવો છે. એમના અકાળ અવસાનથી વિદ્યાલયની વડોદરા-શાખાને ન પૂરી શકાય એવી ખોટ પડી છે; એટલે એમના સ્વર્ગવાસની નોંધ આ સ્થાને જ લેવી ઉચિત માની છે.

૫૦મા વર્ષમાં (તથા જાવનમા વર્ષમાં પણ) આ શાખા માટેની સ્થાનિક કમિટી નીચે મુજબ છે :—

શ્રી જસુભાઈ મણિલાલ શાહ	} મંત્રીઓ
શ્રી રસિકલાલ છગનલાલ શાહ	
શ્રી જમનાદાસ કાળિદાસ ઝવેરી	
શ્રી લાલચંદ લાઈલાલ શાહ	
શ્રી ચીમનલાલ છગનલાલ શાહ	
શ્રી કાંતિલાલ ચીમનલાલ શાહ	

વલ્લભ વિદ્યાનગર (આણંદ) શાખાની તૈયારી

વિદ્યાલયનો મુખ્ય ઉદ્દેશ અને તેટલા વધુ વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાલયનો લાભ મળે એ જ રહ્યો છે. અને વિદ્યાલયના સંચાલકો આ ઉદ્દેશને પાર પાડવા માટે હરહંમેશ દિલ દઈને પ્રયત્ન કરતા રહે છે. વિદ્યાલયના કાર્યવાહકોએ સામાન્ય રીતે એકું ચારણ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યાં યુનિવર્સિટી હોય ત્યાં વિદ્યાલયની શાખા સ્થાપવાના શક્ય પ્રયત્નો કરવા.

આણંદ પાસે વલ્લભ વિદ્યાનગરમાં સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના થઈ ત્યારથી જ મૂળ વઢવાણ શહેરના વતની અને ઘણાં વર્ષોથી આણંદમાં રહેતા ધર્મભાવનાથી લદ્ધ શ્રીમુલ મણિલાલ નરસીદાસ દોશીને એમ લાગ્યા કરતું હતું કે વલ્લભ વિદ્યાનગરમાં વિદ્યાલયની

શાખાની સ્થાપના થાય તો તેથી ઘણા જૈન વિદ્યાર્થીઓ એનો લાભ લઈ શકે. અવસર જોઈને એમણે પોતાના મનની આ વાતની વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી શ્રીયુત ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહને જાણ કરી. સમાજનું ઉત્થાન મુખ્યત્વે કેળવણી દ્વારા જ થઈ શકવાનું છે, એ પાયાની વાત શ્રી ચંદુલાઈના મનમાં ખરાબર વસી ગઈ છે. તેથી જ તો તેઓ વિદ્યાલયના કાર્ય-ક્ષેત્રના વિસ્તાર માટે અને એની નવી નવી શાખાઓની સ્થાપના માટે હમેશાં ઝંખતા જ હોય છે. એટલે એમણે શ્રી મણિલાઈની આ વાતને સહર્ષ આવકાર આપ્યો. અને શ્રી ચંદુલાઈની યોગ્ય રજૂઆતથી વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ પણ એ વાતને વધાવી લીધી. છેવટે શ્રી મણિલાઈ દોશીના પ્રયાસથી વિ. સં. ૨૦૧૮ના વસંત પંચમીના શુભ દિવસે (તા. ૮-૨-૬૨ના રોજ) આ શાખાને માટે ૭૯ ગુંઠા જેટલી જમીન આશરે સાડા સાત હજાર રૂપિયામાં ખરીદી લેવામાં આવી. આ વિચારને મૂર્ત રૂપ આપવામાં આણુંદ અને એની આસપાસનાં ગામોનાં જૈન લાઈઓએ પણ સારો સહકાર આપ્યો હતો.

આ પછી આ શાખાના મકાનનું બાંધકામ થઈ શકે એવી જરૂરી પૂર્વ તૈયારી પૂરી થતાં, પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનંદનસૂરીજી મહારાજે કાઢી આપેલ મુદૂર્ત પ્રમાણે, વિ. સં. ૨૦૨૦ના માહ સુદિ ખીજ, તા. ૧૬-૧-૬૪ ને ગુરુવારના રોજ આ શાખાના મકાનનો ભૂમિખનનવિધિ નડિયાદના પ્રસિદ્ધ ડૉ. જયંત એમ. શાહને હાથે કરાવવામાં આવ્યો. આ મકાનનો શિલારોપણવિધિ તે પછી થોડા જ વખતમાં, વિ. સં. ૨૦૨૦ના માહ સુદિ ૧૧, તા. ૨૫-૧-૬૪ ને શનિવારના રોજ વલ્લભ વિદ્યાનગરની સરદાર વલ્લભભાઈ વિદ્યાપીઠના ઉપકુલપતિ શ્રીયુત ઈશ્વરભાઈ જેઠાભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે, મૂળ ખંભાતના વતની અને મુંબઈમાં રહેતાં, જાણીતી ચીમનલાલ પેપર કંપનીવાળા શ્રીયુત ચીમનલાલ પ્રાણજીવન શાહના હાથે કરાવવામાં આવ્યો.

આ સમારંભમાં મુંબઈથી વિદ્યાલયના સંચાલકો સારી સંખ્યામાં હાજર રહ્યા હતા; ઉપરાંત આણુંદ અને એની આસપાસનાં ગામોના જન લાઈઓ પણ ઘણા આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે શ્રી ચીમનભાઈએ આ શાખાના પુસ્તકાલયને માટે પોતા તરફથી અગિયાર હજાર રૂપિયા આપવાની જાહેરાત કરી હતી, અને વિદ્યાલયના કાર્યવાહકોની કાર્યદક્ષતાને લાવલરી અંજલી આપી હતી.

પ્રમુખસ્થાનેથી બોલતાં શ્રી ઈશ્વરભાઈ પટેલે કહ્યું હતું કે—

“વિદ્યાનગર એ માત્ર વિદ્યાને માટે જ સ્થપાયેલ સ્થાન છે. આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની પ્રેરણાથી આ વિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ અને તેની શાખા વિદ્યાનગરમાં થાય છે એ આનંદજનક ઘટના છે. ધર્મની સર્વોત્તમ પાયાની કેળવણી મળે એ અગત્યનું કાર્ય છે, અને ચારિત્રધર્મોત્તરની દૃષ્ટિએ પણ એ વધુ ઉપયોગી છે. કેળવણીમાં નૈતિક શિક્ષણની જરૂર છે. વિદ્યાર્થીઓને લોનરૂપે અપાતી આર્થિક સહાયની યોજના ખૂબ પ્રશંસાને પાત્ર છે.”* (રિપોર્ટ ૪૯: પૃ. ૨૧-૨૨)

* અહીં એ વાતની જાણ કરતાં આનંદ થાય છે કે આ શાખાના ૮૦ વિદ્યાર્થીઓ રહી શકે એવા આલિશાન મકાનનું બાંધકામ પૂરું થઈ ગયું છે; અને તા. ૧૮-૬-૬૭ ના રોજ પંચકલ્યાણક પૂજા ભણાવીને, ૩૧ વિદ્યાર્થીઓથી, આ શાખાના કાર્યની શુભ શરૂઆત કરવામાં આવી છે.

શેઠ ગોકુળભાઈ મૂળચંદ જૈન હોસ્ટેલ
(મુંબઈમાં વધુ વિદ્યાર્થીઓ માટે કામચલાઉ વ્યવસ્થા)

શેઠ શ્રી ગોકુળભાઈ મૂળચંદ વિદ્યાપ્રેમી શ્રીમાન હતા અને શિક્ષણના કાર્યને પ્રોત્સાહન મળે એવી કેટલીક સખાવતો એમણે કરી હતી. એમના સુપુત્ર શ્રી મણિભાઈ એ પોતાના પિતાશ્રીની યાદમાં મુંબઈમાં એલફીન્સ્ટન રોડ ઉપર પરેલમાં એક હોસ્ટેલ બંધાવી હતી.

જૈન સમાજમાં ધીમે ધીમે ઉચ્ચ શિક્ષણની ભૂખ વધતી જતી હતી, અને વિદ્યાલયની સુવ્યવસ્થાની લોકપ્રિયતાને લીધે ઘણા વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલયમાં દાખલ થવા પ્રેરાતા હતા. પણ જગ્યાની મર્યાદિત સગવડને કારણે અનેક સુયોગ્ય વિદ્યાર્થીઓની અરજીઓ પણ નકારવી પડતી હતી. વિદ્યાલયના ભાવનાશીલ સંચાલકોને આ વાતનું ઘણું દુઃખ હતું; અને આનો કંઈક ઉપાય શોધવા તેઓ હમેશાં વિચારતા રહેતા હતા. એમની આ ચિંતાનો કંઈક ખ્યાલ ૩૦મા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૪-૨૫)માંના નીચેના લાગણી ભીના ઉદ્ઘાટો ઉપરથી પણ આવી શકે એમ છે :—

“ ભણવાની અભિલાષાવાળાને સ્થળ કે ધનસહાયને અભાવે અભ્યાસ મૂકી દેવો પડે તો તે વાત આપણને પાલવે તેમ નથી. એકલા મુંબઈ શહેરમાં ૪૦૦ વિદ્યાર્થીઓ રહે તેટલી વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર છે. અભ્યાસના વિદ્યાર્થીઓના વલોપાત, રખડાટ અને ફફડાટ જેણે જોયા જાણ્યા હોય તેને આ બાબત સુલતવી રાખવાનું કહેવામાં આવે તો ખરેખર ખેદ થાય તેવું છે. અને કેળવણીના પ્રશ્નના નિકાલમાં સમાજનો જ્યવારો છે, રાષ્ટ્રની ઉન્નતિના ઊંડા પાયો છે અને સાધ્યને સમીપમાં લાવવાના વ્યવસ્થિત સમારંભો છે.”

આ દરમિયાન એમનું ધ્યાન આ હોસ્ટેલ તરફ ગયું અને ડૉ. શ્રી જયંતીલાલ સુરચંદ બદામી, પીએચ. ડી. મારફ્ટ આ હોસ્ટેલ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને વસાવવાના ઉપયોગ માટે વિદ્યાલયને મળે એવો પ્રયત્ન ચાલુ કરવામાં આવ્યો.

શેઠ શ્રી ગોકુળદાસ મૂળચંદના પૌત્ર શ્રી ચીનુભાઈ મણિભાઈ સાથે દોઢેક વર્ષની વાટાઘાટને અંતે, આ હોસ્ટેલનું સમારકામ વિદ્યાલય પોતાને ખર્ચે કરે એ શરતે, પાંચ વર્ષને માટે એ હોસ્ટેલ વિદ્યાલયને સોંપવાને શ્રી ચીનુભાઈ સંમત થયા. વિદ્યાલયની સામાન્ય સમિતિએ તા. ૨-૭-૪૪ના રોજ આ ગોઠવણને પોતાની મંજૂરી આપી અને આ ઇમારતના સમારકામ માટે પંદર હજાર રૂપિયા મંજૂર કર્યા.

તરત જ આ મકાનનું સમારકામ હાથ ધરવામાં આવ્યું, અને મકાનનું ઉદ્ઘાટન કોલેજના બીજા સત્રની શરૂઆતમાં કરાવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. એ પ્રમાણે તારીખ ૧૨-૧૧-૧૯૪૪ના રોજ સાંજના ૪ વાગતાં જાણીતા ધર્મપ્રેમી, વિદ્વાન, સુરતનિવાસી શ્રીયુત સુરચંદભાઈ પરસોતમદાસ બદામીના વરદ હસ્તે આ મકાનનું ઉદ્ઘાટન કરીને એમાં વિદ્યાલયની મુંબઈની શાખાની શરૂઆત કરવામાં આવી. આ પ્રસંગે આગમોદ્ધારક પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ પધાર્યા હતા, અને તેઓએ, તે દિવસે સવારમાં આ સમારંભ માટે બાંધવામાં આવેલ વિશાળ મંડપમાં, મનનીય

આખ્યાન આખું હતું અને અપોરે પાંચકલ્યાણુક પૂજા લણાવવામાં આવી હતી. શરૂ-આતમાં આ સ્થાનમાં ૨૧ વિદ્યાર્થીઓને રાખવામાં આવ્યા હતા. આગળ જતાં એમાં ૫૦ વિદ્યાર્થીઓને રાખવામાં આવતા હતા.

આ ગોઠવણ, કરાર પ્રમાણે, પાંચ વર્ષ સુધી ચાલુ રહ્યા બાદ શેઠ શ્રી ગોકુળભાઈના પૌત્રોની ઇચ્છા એ હોસ્ટેલનો વહીવટ પોતાના હસ્તક લેવાની થવાથી તા. ૩૦-૪-૧૯૪૯ ના રોજ વિદ્યાલયે એ મકાનનો કબજો એમને સોંપી દીધો.

વિદ્યાલયના જૂના મકાનને હવે વધુ વિશાળ બનાવવાની કોઈ શક્યતા ન હતી, અને પાંચ વર્ષ માટે વધુ વિદ્યાર્થીઓને રાખવાની જે સગવડ મળી હતી તેને જતી કર્યા વગર પણ છૂટકો ન હતો. પણ સ્વીકારેલ કરારનું પાલન ગમે તેમ કરીને કરવાનું જ હતું.

મુંબઈમાં શાખા માટે જમીન

વિદ્યાલયની પચાસ વર્ષની કાર્યવાહીના પરિણામે મુંબઈના વિદ્યાર્થીગૃહ ઉપરાંત અમદાવાદ, પૂના અને વડોદરાની ત્રણ શાખાઓ સ્થપાઈ ચૂકી હતી, અને એ ચારે સ્થાનોમાં થઈને સવાત્રણસો-સાડાત્રણસો વિદ્યાર્થીઓને રાખવામાં આવતા હતા. ઉપરાંત વડલલ વિદ્યાનગર (આણંદ)ની શાખાના મકાનનું બાંધકામ પણ શરૂ થઈ ગયું હતું.* આ રીતે અરધી સદી દરમ્યાન વિદ્યાલયનો વિકાસ વિદ્યાલયના સંચાલકો સંતોષ અને ગૌરવ લઈ શકે એવો થયો હતો. પણ સાથે સાથે દેશમાંના અન્ય સમાજોની જેમ જેન સમાજમાં પણ ઉચ્ચ શિક્ષણની રુચિ સારા પ્રમાણમાં વધી હતી, અને સમાજના અભ્યુદય માટે, એ રુચિને પ્રોત્સાહન આપવા માટે વધારેમાં વધારે સગવડ પણ ઓછી પડે એવી સ્થિતિ હતી એ હકીકત વિદ્યાલયના વિચક્ષણ કાર્યકરોના ધ્યાન બહાર ન હતી. સમાજના લલ્લાની દૃષ્ટિએ આ સ્થિતિ ખૂબ આવકારદાયક હતી; એટલે શિક્ષણના ગુણ પક્ષપાતી વિદ્યાલયના સંચાલકો હમેશાં વધારે ને વધારે વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાલયનો લાભ કેવી રીતે આપી શકાય એની જ ચિંતા અને વિચારણા કરતા રહેતા.

આ વિચારણામાંથી એમને મુંબઈમાં વિદ્યાલયની શાખા શરૂ કરી શકાય એવી જમીન ખરીદવાનો વિચાર સ્ફુર્યો. અને વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ એ વિચારનું સ્વાગત કરીને ટૂંક સમયમાં જ ઘાટકોપરમાં એક પ્લોટ ખરીદવાનો નિર્ણય કરીને એનો અમલ કરવાની વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટીઓને સત્તા આપી છે.

વિદ્યાલયના સુવર્ણ મહોત્સવના ૫૦મા વર્ષમાં ભરવામાં આવેલું આ પગલું વિદ્યાલયના સંચાલકોની વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેની હાર્દિક લાગણીની સાક્ષી પૂરવાની સાથે વિદ્યાલયની વિકસતી જતી કાર્યશક્તિની પણ સાક્ષી પૂરે છે. વ્યક્તિની ઉંમર વધતાં એ વૃદ્ધ થાય છે, જ્યારે, બહાર સંસ્થાનું સંચાલન જો સુચારુ રીતે થતું રહેતું હોય તો, સંસ્થાની ઉંમર વધવા સાથે એનામાં નવું જોમ પ્રગટે છે : વિદ્યાલયના વધુ વિકાસ માટે જમીનની ખરીદી કર્યાની આ ઘટનાએ આ વાતને પુરવાર કરી આપી છે.

* અગાઉ સૂચવવામાં આવ્યું છે તેમ, આવનમા વર્ષમાં આ શાખા કામ કરતી થઈ ગઈ છે.

T T T T T T T T T T T T T T T T T T T T

00000000000000000000000000000000

પ્રકરણ સાતમું : વિદ્યાર્થીઓ

વિદ્યાલયનું અસ્તિત્વ વિદ્યાર્થીઓને લીધે તેમ જ વિદ્યાર્થીઓને માટે જ છે એટલે વિદ્યાલયની સ્થાપના અને પ્રગતિની કથા એ ખરી રીતે વિદ્યાર્થીઓએ લીધેલ વિદ્યાલયના લાભની અને સાધેલ પ્રગતિની જ કથા બની રહે છે. મતલબ કે વિદ્યાર્થીઓ જ વિદ્યાલયનું જીવન અને સર્વસ્વ છે. વિદ્યાલયના સંચાલકો વિદ્યાર્થીઓ માટે કેવી આશા અને પ્રશંસાની દૃષ્ટિ ધરાવે છે તે સાતમા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૬)ની નીચેની એક જ પંક્તિથી સમજી શકાય છે :—

“ આપણા અત્યારના વિદ્યાર્થીઓ એટલે આપણી ભાવી જૈન મનોરથ સૃષ્ટિ છે.”

વિદ્યાર્થીઓ અંગે શરૂઆતથી જ વિદ્યાલયના સંચાલકોનું વલણ બે પ્રકારનું રહ્યું છે : એક તો, સામાન્ય કે ગરીબ સ્થિતિના હોશિયાર વિદ્યાર્થીનો અભ્યાસ આર્થિક સગવડના અભાવે ન રૂંધાય તે તરફ ધ્યાન રાખવું; અને બીજું, વિદ્યાલયનો લાભ વધારેમાં વધારે વિદ્યાર્થીઓને મળે એનો ખ્યાલ રાખવો.

સામાન્ય સ્થિતિના સુયોગ્ય વિદ્યાર્થીઓનું સંચાલકોના હૈયે કેટલું હિત હતું તે તેમ જ જગા ખાલી હોય તો પેઇંગ વિદ્યાર્થીઓને રાખીને અને તેટલા વધુ વિદ્યાર્થીઓને લાભ આપવાની કેવી ભાવના તેઓ ધરાવતા હતા તે ચોથા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૭)માંના નીચેના લખાણ ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે :

“ ફ્રી વિદ્યાર્થીને ભોગે પેઇંગને દાખલ કરવામાં સંસ્થાનો ઉદ્દેશ જળવાતો નથી. પણ સગવડ અને સમાસ હોય તો ખાલી રહેતી જગા મેનેજિંગ કમિટી પેઇંગ વિદ્યાર્થીઓથી તે વર્ષ માટે પૂરે એવી સત્તા આપવાની જરૂરીયાત લાગે છે.”

આ લખાણમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે, ફ્રી વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવા છતાં જગા ખાલી હોય તો સંસ્થાએ પોતાના ધારાધોરણમાં સ્વીકારેલ પ્રમાણ કરતાં પણ વધુ સંખ્યામાં પેઇંગ વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવાની સત્તા વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિને આપવામાં આવે. એટલા માટે, તા. ૭-૬-૨૪ના રોજ વિદ્યાલયની સામાન્ય સમિતિની સભા બોલાવવામાં આવી હતી. આ સભાએ ફ્રી વિદ્યાર્થીઓને ગેરલાભ ન થઈ એસે એટલા માટે છેવટે આ માગણીનો સ્પષ્ટ ઇનકાર કરી દીધો એ ઉપરથી પણ સામાન્ય સ્થિતિના વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે સંસ્થા કેવી હમદહીંભરી ભલી લાગણી ધરાવે છે તે જણાઈ આવે છે. આ સામાન્ય સમિતિની સભાની કાર્યવાહીનો અહેવાલ આપતાં “ પચીશ વર્ષની કાર્યવાહી ” (પૃ. ૧૬-૨૦)માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ સંસ્થાના ધારાધોરણમાં શરૂઆતથી એક નિયમ રાખવામાં આવ્યો છે કે ‘ વ્યવસ્થાપક સમિતિ પેઇંગ વિદ્યાર્થીની સંખ્યા એવી રીતે મુકરર કરશે કે તે વધારેમાં વધારે લોક વિદ્યાર્થીઓ કરતાં

એક તૃતીયાંશ ભાગથી વધારે નહિ હોય.”^૧ આનો અર્થ એ થયો કે ત્રણ લોન વિદ્યાર્થી સંસ્થામાં દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે એક પેઢી વિદ્યાર્થી રાખી શકાય. આ પ્રમાણ બહુ વિચાર કરીને શરૂઆતથી જ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. સંસ્થાના ચોથા વર્ષમાં આ પ્રમાણ પર અપવાદ કરવાની સત્તા વ્યવસ્થાપક સમિતિને આપવાની બાબત જનરલ સભામાં વિચાર માટે રજૂ કરવામાં આવી હતી. કારણ કે તે વખતે પેઢી વિદ્યાર્થીઓ સંસ્થામાં મોટી સંખ્યામાં આવવા ઇચ્છા ધરાવતા હતા અને દર વર્ષે ઉપરનું પ્રમાણ જળવવામાં ભારે મુશ્કેલી પડતી હતી.... મુંબઈમાં લાલબાગમાં સંઘની મોટી મેદની જમી હતી. તે વખતે પેઢી અને લોન વિદ્યાર્થીના ઉપર જણાવેલાં પ્રમાણમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા વ્યવસ્થાપક સમિતિને આપવાની જરૂરીયાત પર મંત્રીએ વિવેચન કર્યું.... પેઢી અને લોન વિદ્યાર્થીઓના પ્રમાણમાં ફેરફાર કરવાની વ્યવસ્થાપક સમિતિને સત્તા આપવાનાં અનેક કારણો મંત્રીએ રજૂ કર્યાં, તે પર કેટલાંક વિવેચનો થયાં અને દરખાસ્ત પસાર થવાની લગભગ અણી ઉપર હતી.

“ તે વખતે શેઠ મોતીલાલ મૂળજી ખડા થઈ ગયા. તેમણે ખરેખર બાપણ કર્યું. તેમના કહેવાનો સાર એ હતો કે બાપણે આ વિદ્યાલય ખાસ મધ્યમ વર્ગ અને ગરીબ સાધર્મી બાઈઓના હિત માટે કાઢ્યું છે, ધનવાન પેઢી વિદ્યાર્થી તો ગમે ત્યાં સગવડ કરી લઈ બાણુશે, પણ ખૂબ વિચાર કરી પેઢી અને લોન વિદ્યાર્થીના પ્રમાણનું જે ધોરણ આપણે સ્વીકાર્યું છે, તેમાં જરા પણ ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી. એમણે પોતાની દલીલના ટેકામાં કેટલાક દાખલાઓ આપ્યા અને સર્વના આશ્ચર્ય વચ્ચે વ્યવસ્થાપક સમિતિએ બલામણુ કરેલી અને મંત્રીએ રજૂ કરેલી પેઢી અને લોન વિદ્યાર્થીના પ્રમાણમાં અપવાદ કરવાની વ્યવસ્થાપક સમિતિને છૂટ આપવાની દરખાસ્ત સર્વાનુમતે રદ થઈ ગઈ.”

વિદ્યાલયનો લાભ વધુમાં વધુ વિદ્યાર્થીઓને મળે એ માટે સંસ્થાના સંચાલકો કેટલા પ્રયત્નશીલ અને સજાગ હતા તે નીચેની બે નોંધો ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે. એ નોંધો કહે છે કે—

“ આ વર્ષે વ્યવસ્થાપક કમીટીને એવો વિચાર થયો કે આ સંસ્થાનો લાભ વધારે સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ લે તેટલા માટે જાહેરખર્ચ સારી રીતે જપાવી ચરણ ભાગવી. આટલા ઉપરથી મુંબઈમાં તેમ જ દેશવરનાં છાપાંઓમાં જાહેરખર્ચ આપી હતી.” (સાતમો રિપોર્ટ, પૃ. ૮)

“ આપણે વિદ્યાર્થી સંખ્યા કમી કરી શકતા નથી એટલે આવકમાં વધારો કર્યો જ આપણી સિદ્ધિ છે.” (જીવીસમો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૫)

વળી વિદ્યાર્થીઓને માટે જુદા જુદા વિષયના અભ્યાસ માટેની સગવડ કરવાની તેઓ કેવી તમન્ના ધરાવતા હતા તે અંગે નીચેની બે નોંધો, જાણે એમની પ્રશસ્તિ કરતી હોય એમ, કહે છે કે—

“ હજી એગ્રિકલ્ચરલ (ખેતીવાડી) અને મીકેનીકલ લાઈનમાં પણ વધારે વિદ્યાર્થીઓ જાય તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. આપણે સર્વ ક્ષેત્રોમાં આપણા બાઈઓને સ્થાન મેળવતા જોવા ઇચ્છીએ તે સ્વાભાવિક છે.” (સાતમો રિપોર્ટ, પૃ. ૯)

“ પરદેશ અભ્યાસ કરવા અગર તો અનુભવ મેળવવા જનાર શુદ્ધિશાળી પ્રવીણ વિદ્યાર્થીઓને મદદરૂપ થવા માટે સંસ્થા પાસે નિયત ફંડ નથી. હાલ પૂરક રકમ આપી સંતોષ માનવામાં આવે

છે, પરંતુ તે બરાબર નથી. આશાસ્પદ બુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થીઓને પરદેશ મોકલવા માટે એક સારું સ્થાયી ફંડ ઊભું કરવાની આવશ્યકતા અનિવાર્ય છે એમ અમને ચોક્કસપણે લાગે છે.” (૪૧ મો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૨)

આર્થિક સગવડ વગરના વિદ્યાર્થીઓનું હિત પૂરેપૂરું સચવાય, વધુમાં વધુ વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાલયનો લાભ મળે અને વિદ્યાનાં વિવિધ ક્ષેત્રોનો અભ્યાસ કરવાની તેમ જ વિશેષ અભ્યાસ માટે પરદેશમાં પણ જવાની વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરણા મળે એ માટે વિદ્યાલયના સંચાલકો માત્ર લાવના લાવીને જ બેસી રહે એવા ન હતા. વિદ્યાર્થીઓના હિતને માટે તેઓને જે વિચારો આવતા અને વિદ્યાલયના વિકાસને માટે એમને જે કામ કરવા જેવું લાગતું એને અમલી બનાવવા માટે તેઓ સમૂહ લાવનાથી દિલ દઈને પ્રયત્ન કરતા અને આ માટે જહેમત ઉઠાવવામાં તેઓ, મનોહર ઉદ્યાનના કુશળ અને નિષ્ઠાવાન ખાગ-ખાનની જેમ થાક કે કંટાળાને બદલે એક પ્રકારનો આનંદ અનુભવતા. આમ હોવાને લીધે જ વિદ્યાલયનો વિવિધ શાખાઓ રૂપે તેમ જ દરેક શાખામાં વધુ વિદ્યાર્થીઓ રાખવાની સગવડરૂપે સતત વિકાસ થતો રહ્યો છે. વિદ્યાલયના વિકાસની આ પ્રક્રિયા અત્યારે પણ ચાલુ છે, અને એ માટે વિદ્યાલયના અત્યારના સંચાલકો એટલા જ સમગ્ર, પ્રયત્નશીલ અને સમૂહલાવનાના સૂત્રે બંધાયેલા છે, એ સમાજની ખુશનસીબી અને સંસ્થાના આદ્યપ્રેરક આચાર્યશ્રીના આશીર્વાદનું જ ફળ લેખી શકાય.

વળી, વિદ્યાલયના પ્રવેશ માટે ટ્રસ્ટ-સ્કૉલરોને બાદ કરતાં, વિદ્યાર્થીઓની પસંદગીનું ધોરણ કેવળ એમની લાયકાત (ગુણવત્તા) અને જરૂરિયાત જ રાખવામાં આવ્યું છે. અને એ માટે સંસ્થાના બંધારણમાં જે સુરુપષ્ટ અને સુનિશ્ચિત ભોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે એનું પૂરી સાવધાની સાથે પાલન કરવામાં આવે છે. સંસ્થાની શરૂઆતથી જ આવી તંદુરસ્ત અને નિષ્પક્ષ પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવેલ હોવાથી વિદ્યાર્થીઓની પસંદગીનું કામ કોઈ પણ પ્રકારની તાણખેંચ વગર, જાણે સ્વયં સંચાલિત ન હોય, એ રીતે બિલકુલ સરળતાપૂર્વક ચાલતું રહે છે. આમ થવામાં સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભ-સૂરિજી મહારાજ તથા એમના સમુદાયના મુનિવરોએ દાખવેલી નિર્મોહવૃત્તિ અને તટસ્થતા તેમ જ સંસ્થાના સંચાલકોએ દાખવેલી સંસ્થાના બંધારણ પ્રત્યેની વફાદારી અને ખેલદિલી દાખલારૂપ બની રહે એવી છે. આને લીધે જ સંસ્થા ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાધી શકી છે, એમાં શંકા નથી. વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી માટે અપનાવવામાં આવેલ ધોરણનો ખ્યાલ નીચેની નોંધો ઉપરથી પણ આવી શકશે. એ નોંધો કહે છે કે —

“ વિદ્યાર્થીઓની લાયકાત અને તેની જરૂર ઉપર જ લક્ષ્ય આપવામાં આવે છે. આથી કેટલીક વાર ભલામણ કરનારાઓને ખેદ થવાનો પ્રસંગ આવે છે; પરંતુ ભલામણની કોઈ બાબત પર કમીટી વિચાર કરતી નથી, એ બાબત અહીં ખાસ જણાવવાની જરૂર એ છે કે આ સંસ્થામાં જ્ઞાતિ કે ભલામણ ઉપર લક્ષ્ય ન આપવાને સંબંધે કોઈએ ખેદ કરવાનું કારણ નથી. આખી શ્વેતાંબર કોમની નજરે જોવાની આપણે ટેવ પાડવાની જરૂર છે અને તે સાખ્ય લક્ષ્યમાં રાખવામાં આવે છે.” (ત્રીજો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૪)

“ અરજી પસાર કરતી વખત ગામ કે કોમ ઉપર લક્ષ્ય જરા પણ અપાતું નથી. સંસ્થાના નિયમને યોગ્ય હોય, જરૂરિયાતવાળો હોય અને સહાય વગર અભ્યાસ કરવા અશક્ત હોય તેને કોઈ

બેદબાવ વગર અત્ર દાખલ કરવામાં આવે છે, અને તે ઉપરાંત જગા ખાલી રહે, સગવડ હોય તો પેઇંગ વિદ્યાર્થીને સ્થાન આપવામાં આવે છે.” (છક્રો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૦)

“સંસ્થામાં દાખલ કરતી વખતે જ્ઞાતિ કે દેશને ગણનામાં લેવામાં આવતા નથી. વિદ્યાર્થીના અભ્યાસની સ્થિતિ, વય, કૌટુંબિક સ્થિતિ અને જરૂરીઆત પર ખાસ લક્ષ્ય અપાય છે, છતાં પરિશિષ્ટો પરથી જોઈ શકાશે કે લગભગ સર્વ પ્રાંતો અને વિભાગોને તથા સર્વજ્ઞાતિઓને સપ્રમાણ ન્યાય મળ્યો છે. અમુક શહેરના વિદ્યાર્થીને દાખલ ન કરતાં કોઈ વાર કચવાટ થાય છે તો તે સંબંધમાં જાણવવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે અમારે આખી જૈન કોમની દૃષ્ટિએ કામ લેવાનું છે, સમષ્ટિના હિતમાં વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને ખાસ અગવડ ન થાય તેની ચીવટ રાખવા છતાં વ્યક્તિગત અપવાદ લાગે તો પૂછાવવું, તપાસ કરવી, પણ વિના કારણે સંસ્થા વિરુદ્ધ અભિપ્રાય બાંધી દેવો નહિ, તેની વિરુદ્ધ એક તરફી હુકમનામું કરી નાખવું નહિ.” (આક્રમો રિપોર્ટ, પૃ. ૭)

વિદ્યાર્થીઓની પસંદગીનું ધોરણ આવું ગુણવત્તામૂલક હોવાને લીધે એકંદરે વિદ્યાલયમાં પ્રવેશ મેળવતા વિદ્યાર્થીઓ પ્રથમ કક્ષાના કે ઉચ્ચ કક્ષાના તેમ જ બુદ્ધિશાળી જ હોય છે. પણ સારા વિદ્યાર્થીઓ મળવા માત્રથી જ રાજી થઈ જવાનું નથી હોતું; જો જરૂરી દેખરેખ અને સાવચેતી રાખવામાં ન આવે તો સારા વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસમાં (તેમ જ વર્તનમાં પણ) પાછા પડી જતાં વાર લાગતી નથી; આ વાત વિદ્યાલયના સંચાલકો બરાબર જાણતા હતા; અને જ્યારે પણ, પરીક્ષાનાં પરિણામો દ્વારા, વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસમાં કયાશ આબ્યાનો ખ્યાલ આવતો ત્યારે તેઓ જરૂરી ચીમકી આપવાનું તેમ જ આત્મનિરીક્ષણ કરવાનું પણ ન ચૂકતા. મુખ્યત્વે આવી જાગૃતિને લીધે જ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓની ગુણવત્તાનું ધોરણ સચવાઈ શક્યું છે એમ કહેવું જોઈએ. વિદ્યાલયના સંચાલકોની આ વિશેષતાનું દર્શન નીચેની કેટલીક નોંધોમાં પણ થઈ શકે છે. એ નોંધો કહે છે કે—

“૨૯ પૈકી ૧૮ વિદ્યાર્થીઓ પસાર થયા છે. પસાર થનારમાંથી ૮ સેકન્ડ ક્લાસમાં આવે છે, અને એક ફર્સ્ટ ક્લાસમાં આવે છે. આ વર્ષનું પરિણામ સંતોષકારક લેખી ન શકાય. વિદ્યાર્થીઓને તે સંબંધી ઘટતી ચેતવણી આપવામાં આવી છે અને નવીન વર્ષમાં તેનું પરિણામ જરૂર દેખાશે એવો પૂરતો સંભવ છે.” (સાતમો રિપોર્ટ, પૃ. ૭)

“સંસ્થામાં સર્વ પ્રકારની સગવડ મળવા છતાં ૨૯ પૈકી પાંચ વિદ્યાર્થીઓ નપાસ થયા છે. એ ઉપરથી વિચારવાનું એ પ્રાપ્ત થાય છે કે તદ્દન નરમ વિદ્યાર્થી હોય તેને એક વર્ષની તપાસને પરિણામે પણ બંધ કરી શકાય એવી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ એવી અમારી સૂચના છે. એક બીજી બાબત પણ વિચારવા યોગ્ય છે. ૨૪ પસાર થનારા વિદ્યાર્થીમાંથી ૧૦ સેકન્ડ ક્લાસમાં આવે છે જ્યારે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં તો માત્ર એક જ આવે છે. પૂરતી સગવડ છતાં પરિણામ આવું આવે તે બહુ સંતોષકારક ન જ લેખાય. વિદ્યાર્થીઓને માથે અભ્યાસ સાથે કમાવાની ચિંતા નથી, આંતર વ્યવસ્થા ઉપર બહુ જીજ્ઞાસા આપવાનું હોય છે, છતાં સારા ક્લાસમાં મોટી સંખ્યા કેમ ન આવે અને એક પણ વિદ્યાર્થી નપાસ કેમ થાય તે સમજાતું નથી. આયદે આ સંબંધમાં વિદ્યાર્થીઓ બહુ મુદ્દામ લક્ષ્ય આપશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.” (આક્રમો રિપોર્ટ, પૃ. ૬)

“આ વર્ષના આંકડા ઉપરથી જોવાશે કે ઇન્ટર આર્ટ્સનું પરિણામ સર્વથી વધારે ખરાબ છે. વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરતી વખતે બતાવાયેલી ઉદારતાનું એ પરિણામ લાગે છે. આ વખતે વિદ્યાર્થી-

એને એતવણી આપવામાં આવે છે કે જે આવી રીતે પરિણામ આવ્યા કરશે તો એક પરીક્ષામાં નપાસ થનારને પણ રદ કરવાનો ઠરાવ કરવો પડશે. આ વર્ષમાં વધારે ઉદ્યોગ, ખંત અને ચીવટ વિદ્યાર્થીઓ રાખશે એવી ખાતરી મળી છે. આ સંબંધમાં કમિટીએ તપાસ કરવાની જરૂર છે. આવતી કમિટી એ સંબંધમાં જરૂર થોડા તપાસ અને તજવીજ કરશે એવી અમારી સૂચના છે.” (નવમે રિપોર્ટ, પૃ. ૮-૯)

“ સંસ્થામાં ભણતા ૩૮ વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં બેઠા તેમાંથી ૨૨ પસાર થયા તે પૈકી ૧૨ સેકન્ડ ક્લાસમાં આવ્યા, ૧ ફર્સ્ટ ક્લાસમાં આવ્યો અને તે પૈકી ૭ ગ્રેજ્યુએટ થયા. પરિણામે ૧૬ નાપાસ થયા, પરિણામ ૫૮ ટકા આવ્યું. યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં ૩૧ બેઠા તેમાં ૧૮ પસાર થયા તેનું પરિણામ ૫૮ ટકા આવ્યું. આ પરિણામ અસંતોષકારક છે. આટલા વર્ષમાં આવું મંદ પરિણામ આવ્યું નથી. એક પણ વિદ્યાર્થી એક પરીક્ષામાં નપાસ થાય તો નીચું જોવાવનારી હકીકત બની છે એમ વિદ્યાર્થીએ જાણવું જોઈએ. કોમ જે રીતે તેમની ઉપર આશા બાંધે છે તેના ઉપર આ તો મોટો પ્રહાર કહેવાય. જીવનની શરૂઆતમાં એક વર્ષ પછાત પડવું એ નાની સુની નુકસાની નથી.” (અગિયારમે રિપોર્ટ, પૃ. ૭-૮)

“ એ ૫૧ વિદ્યાર્થી પરીક્ષામાં બેઠા તેમાં ૩૫ પસાર થયા અને ૧૬ નપાસ થયા એટલે પરીક્ષાનું પરિણામ ૬૮ ટકાથી સહજ વધારે આવ્યું. આ પરિણામ સંતોષકારક ન ગણાય. એ વિદ્યાર્થીઓ પૈકી યુનિવર્સિટીની પરીક્ષા ૩૮ વિદ્યાર્થીને હતી તે પૈકી ૨૬ વિદ્યાર્થી પસાર થયા. પરિણામ ૬૮.૧ ટકા આવ્યું. આ પરિણામ પણ સંતોષકારક ન ગણાય. આપણે ત્યાં વિદ્યાર્થીને સર્વ પ્રકારની સગવડ અપાતી હોય, તેમને અન્ય કેટલાક વિદ્યાર્થી પેઠે ભણવા સાથે રળવાની ચિંતા ન હોય, છતાં ૧૬ વિદ્યાર્થી પરીક્ષામાં પસાર ન થાય તો ઘણું ખરાબ ગણાય....આથી પણ વધારે દિલગીરી ભરેલી વાત તો એ બની છે કે આ વર્ષે પાંચ વિદ્યાર્થીઓ એકની એક જ પરીક્ષામાં ઉપરાઉપરી બે વર્ષ નિષ્ફળ થયા. સંસ્થાના ધારાધોરણ પ્રમાણે અમે તેમને રદ કર્યા છે....આમાં સંસ્થાને કેટલો અન્યાય થાય છે તે વિદ્યાર્થીઓએ વિચારવાનું છે. ઇન્ટર કોમર્સ જેવી પરીક્ષામાં ઉપરાઉપરી બે વાર નાપાસ થયું એટલે એમણે વિદ્યાલયના ત્રણ વર્ષ બગાડ્યાં. તેમ જ અધુરે અભ્યાસે તેમને રખડવું પડ્યું. આ હકીકત અમારી નજરમાં બહુ ગંભીર જણાઈ છે.” (બારમે રિપોર્ટ, પૃ. ૭-૮)

વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસના ધોરણની અને પરીક્ષાનાં પરિણામોની ઉચ્ચ કક્ષા ટકાવી રાખવામાં સંચાલકોની આ ખર્ચરદારીએ ઘણો અગત્યનો હિસ્સો આપ્યો છે એમાં શક નથી.

પરદેશમાં તથા દેશમાં વિદ્યાલય બહાર અભ્યાસ

સને ૧૯૧૫માં વિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ, અને ૧૯૪૬માં સંસ્થાની પહેલી શાખા અમદાવાદમાં સ્થપાઈ, એ દરમિયાનનાં ૩૧ વર્ષ સુધી વિદ્યાલયનું વિદ્યાર્થીગૃહ માત્ર મુંબઈમાં જ હતું, છતાં વિદ્યાલયના સંચાલકોએ એવો આગ્રહ ક્યારેય નહોતો રાખ્યો અને હજી પણ નથી રાખતા કે જે વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલયમાં રહીને અભ્યાસ કરે એમને જ વિદ્યાલયને લાભ આપે. માત્ર મુંબઈમાં જ વિદ્યાલય હતું ત્યારે તેમ જ અમદાવાદ, પૂના અને વડોદરામાં વિદ્યાલયની શાખાઓ સ્થપાઈ તે પછી પણ જે જે વિદ્યાશાખાઓના અભ્યાસ માટેની કોલેજો આ સ્થાનોમાં ન હતી, અને, આવી કોલેજો હોવા છતાં, જેમાં વિદ્યાર્થીઓને

પ્રવેશ મળી શકતો ન હતો, તે વિદ્યાશાખાઓનો અભ્યાસ સુયોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ પરદેશમાં જઈને તેમ જ દેશમાં વિદ્યાલયની બહાર રહીને પણ કરી શકે એવી જોગવાઈ સંસ્થાના બંધારણમાં જ કરવામાં આવી છે. સંસ્થાના ઉદ્દેશ અને કાર્યક્ષેત્રનું વિવરણ કરતી બંધારણની ત્રીજી કલમમાં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે—

“ સંસ્થાના ફંડ અનુસાર ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે વિદ્યાર્થીઓને પરદેશ મોકલવા પ્રયત્ન કરવો, ભારતમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે અન્ય સ્થળે મોકલવા.”

આ જોગવાઈ પ્રમાણે, ફંડની મર્યાદા હોવાને કારણે, પરદેશમાં અભ્યાસ માટે તો મર્યાદિત પ્રમાણમાં જ વિદ્યાલય સહાય આપી શકેલ છે, છતાં વિદ્યાલયના સંચાલકો આ દિશામાં પણ વિદ્યાલયે સમયને અનુરૂપ કામ કરવાની તૈયારી કરવી જોઈએ એ માટે હમેશાં ચિંતા સેવતા અને શક્ય પ્રયત્ન કરતા રહ્યા છે. સને ૧૯૫૬માં (તા. ૨૮-૬-૫૬ ના રોજ) “ આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિસ્મારકગ્રંથ ”ના પ્રકાશનનો સમારંભ મુંબઈમાં શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના પ્રમુખપદે ઉજવાયો તે વખતે વિદ્યાલયના મનોરથદર્શી માનદ મંત્રી શ્રીયુત ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહે લાગણીભર્યા શબ્દોમાં આ બાબતની રજૂઆત કરતાં કહ્યું હતું કે—

“ અહીં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ માટે આપના તરફથી જે સહાય અને સહકાર મળેલ છે તે માટે સમાજ જરૂર ગૌરવ લઈ શકે, પણ પરદેશ જવાની ઇચ્છા સેવનાર બુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થીઓ માટે હજી સુધી આપણે સક્રિય કાર્ય કરી શક્યા નથી એથી દુઃખ થાય છે. માત્ર દેશમાં જ નહીં પણ પરદેશમાં આપણા વિદ્યાર્થીઓ પોતાની, પોતાના સમાજની, દેશની, ધર્મની કીર્તિ ફેલાવે એવું તો સૌ કોઈ ઇચ્છે છે. આપણા દેશ કરતાં પરદેશમાં કેળવણીનો વધુ વિકાસ થયેલો છે. ત્યાં સંશોધન માટે અનેક સાધનો તેમ જ માર્ગદર્શકો છે. આપણા વિદ્યાર્થી વધુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સમાજની તેમ જ રાષ્ટ્રની ઉપયોગી સેવા કરી શકશે એ નિઃશંક છે.

“ ઘણાં વર્ષની અમારી ઝંખના છે કે વિદ્યાર્થીઓને પરદેશ મોકલવા સારું એક નિયત ફંડ હોવું જરૂરી છે. અત્રે પધારેલા સર્વ લાઈ-અહેતોને અમારી આગ્રહભરી વિનંતી છે કે આપ આ માગણી ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક વિચારશો. સમાજના અગ્રગણ્ય આગેવાનો, સાધનસંપન્ન સભ્યો અને વેપારી બંધુઓ સમક્ષ આ વિજ્ઞપ્તિ બહુ જ આશા અને શ્રદ્ધાથી રજૂ કરીએ છીએ. સમાજના વિદ્યાર્થીવર્ગ તરફથી આપને વિનંતી કરીએ છીએ કે દર વર્ષે પચીસ હજાર રૂપિયા પરદેશ અભ્યાસ કરવા જઈ શકે એવા બુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થીઓને સહાય કરી શકાય એવું એક સ્થાયી ફંડ ગોળું કરવામાં મદદ કરે અને પ્રેરણા આપે.”

આ પ્રસંગને ૧૦ વર્ષ વીતી ગયાં પછી પણ આ દિશામાં ખાસ નોંધપાત્ર કહી શકાય એવું કામ થઈ શક્યું નથી. તેથી સંસ્થાના સુવર્ણ-મહોત્સવ નિમિત્તે મોટો સુવર્ણ-મહોત્સવ-નિધિ એકત્ર કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તેમાંથી ફંડની અનુકૂળતા પ્રમાણે અમુક રકમ પરદેશ-અભ્યાસ માટે અનામત રાખવાનું વિચારવામાં આવ્યું છે.

આમ પરદેશ-અભ્યાસને પ્રોત્સાહન અને સહાય આપવા માટે ધારણા સુજબ આર્થિક સગવડ ન થઈ શકી તેથી એ કાર્ય મર્યાદિત પ્રમાણમાં જ થઈ શકે એ સ્વાભાવિક છે. પણ હિંદુસ્તાનમાં ખાસ વિશિષ્ટ વિષયનો અભ્યાસ વિદ્યાલયની બહાર રહીને કરવા

માટેની જોગવાઈની સ્થિતિ આના કરતાં જુની તેમ જ સંતોષકારક છે. વિદ્યાલયના સંચાલકોએ સંસ્થાની શરૂઆતથી જ વિશિષ્ટ વિષયના અભ્યાસ માટે સુયોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલય સિવાય બીજાં સ્થળોમાં પણ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થી તરીકે રહી શકે એ બાબત તરફ ધ્યાન આપ્યું હતું અને અત્યારે પણ આપે છે.

બીજા જ વર્ષમાં બે વિદ્યાર્થીઓને એન્જિનિયરિંગના અભ્યાસ માટે પૂનામાં રહેવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. દસમા વર્ષમાં બે વિદ્યાર્થીઓને એ જ વિષયના અભ્યાસ માટે કરાંચી મોકલવામાં આવ્યા હતા. અને અગિયારમા વર્ષમાં પૂના તથા કરાંચીમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને ખર્ચ માટે અપાતી રકમ ઓછી પડતી હોવાની ફરિયાદ થતાં એ માટે એક પેટાકમિટી નીમવામાં આવી હતી. આ અંગે ૧૧મા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૦) માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ પુના કરાંચીમાં અભ્યાસ કરતા ફી વિદ્યાર્થીઓને દર વર્ષે ૪૦૦ રૂપિયા લેનના એગ્રીમેન્ટથી આપવામાં આવતા હતા અને જે રકમ તેમને શેકડી અપાય તે તેમને ખાતે ઉધારવી એવો ઠરાવ થયો હતો. ચાલુ મોંઘવારીથી સદર રકમ ઘણી ઓછી પડવાની અનેક અરજીઓ આવતાં નીચેના ચાર મેમ્બરોની પેટાકમિટી તે સંબંધી તપાસ કરવા અને પત્રવ્યવહાર કરી હકીકત મેળવી રિપોર્ટ કરવા તા. ૨૩-૧-૨૬ના ઠરાવથી નીમવામાં આવી હતી. કમીટીના મેમ્બરોનાં નામ શેઠ હીરાલાલ મંછાચંદ શાહ, શેઠ મુળચંદ હીરજી, શેઠ હીરાલાલ અમૃતલાલ શાહ, શેઠ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ.

“ સદર કમિટીએ પત્રવ્યવહાર તપાસી અન્ય કોલેજોમાં તપાસ કરી તા. ૧૯-૩-૨૬ના રોજ રિપોર્ટ કર્યો હતો. તે પર મે. કમીટીએ તા. ૨૧-૪-૨૬ને દિન ઠરાવ કર્યો કે પુને અથવા કરાંચીમાં અભ્યાસ કરનાર આપણા વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૬૦૦) પ્રત્યેક વર્ષ માટે વધારેમાં વધારે આપવા અને તે રકમ તેમને ખાતે માંડવાનું તેમની પાસે એગ્રીમેન્ટ કરાવી સુધારાવી લેવું. સદર રકમ તેમણે કેળવણીના ખર્ચ અંગે જ વાપરવાની છે.”

ખાસ વિદ્યાર્થીઓને, ખાસ વિષયના અભ્યાસ માટે, વિદ્યાલય બહાર રહેવાની સગવડ આપવાની આ પ્રણાલિકા અત્યારે પણ ચાલુ જ છે. એકતાલીસમા વર્ષમાં આવી બહાર રહી અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૬૧ જેટલી હતી; ૫૦મા વર્ષમાં એ સંખ્યા ૨૧ની હતી; અને એ સંખ્યામાં દરેક વર્ષે ફેરફાર થતો રહે છે, એ બીના આ હકીકતની સાક્ષી પૂરે છે. મુંબઈમાં તેમ જ બીજાં સ્થાનોમાં વિદ્યાલયની શાખાઓ હોવા છતાં વિદ્યાલયના સંચાલકોએ અપનાવેલી આ ઉદ્ધાર પદ્ધતિ જેમ એમની વિદ્યાવૃદ્ધિની સાચી દૃષ્ટિનું સૂચન કરે એવી છે, તેમ એ અનોખી પણ છે. (બાવનમા રિપોર્ટ મુજબ ૨૧ વિદ્યાર્થીઓ બહાર રહી અભ્યાસ કરે છે.)

ઘડતર માટે ચીવટ

વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસની જેમ એમના જીવનઘડતર અને સદ્વર્તન માટે પણ હમેશાં ખૂબ ધ્યાન રાખવામાં આવે છે, તેથી તેઓ, પોતાના વિષયના મર્મજ્ઞ અભ્યાસી બનવાની સાથે, પોતાના સુસંસ્કારી જીવનથી સમાજ અને દેશની યથાશક્ય સેવા બજાવીને લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી શકે અને વિદ્યાલયના ગૌરવમાં વધારો કરી શકે. આ માટે તેઓમાં સ્વતંત્રતા અને સ્વનિયંત્રણની સમતુલ્ય જળવાય એ ખૂબ જરૂરી છે. વિદ્યાલયે શરૂઆતથી

જ આ બાબતમાં કેટલી સમગતા બતાવી છે તે નીચેની કેટલીક નોંધો ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે :—

“ આવી સંસ્થામાં જે એક અતિ અગત્યની બાબત લક્ષ્યમાં રાખવાની હોય છે તે વિદ્યાર્થીઓના વર્તન પર છાપ પાડવાની, અરસપરસ પ્રેમમૈત્રી ઉત્પન્ન કરવાની અને બંધુભાવની લાગણી વધારવાની છે. તેમના પર જે અંકુશ રહે તે જેમ ગેરવાજબી દબાવ કરનાર ન હોવો જોઈએ તેમ તદ્દન સ્વચ્છંદી બનાવનાર છૂટ પણ ન મળવી જોઈએ. અત્યંત નિયંત્રણના દબાવથી બુદ્ધિની પરિપક્વતા કદી થતી નથી અને નિરંતર પરવશ રહેવા ટેવાયેલું મન પ્રગતિ કરી શકતું નથી, જ્યારે તદ્દન નિરંકુશ રહેનારને પોતાની જાત ઉપરાંત અન્યનું ભાન પણ રહેતું નથી. આંતર વ્યવસ્થામાં આ નિયમો બરોબર લક્ષ્યમાં રાખી કાર્ય લેવામાં આવે છે. આથી વિદ્યાર્થીઓને સ્વાશ્રયી થવાનું શીખવવામાં આવે છે અને તેમના પર વતસલ ભાવે દેખરેખ રાખવામાં આવે છે.” (બીજો રિપોર્ટ, પૃ. ૬)

“ કમિટીએ જરૂરી જુગાની લઈ લંબાવુ રિપોર્ટ કર્યો છે તે સંસ્થાના દક્ષતરે છે. રિપોર્ટ પરથી એક વાત ખાસ ધ્યાન આપવા યોગ્ય લાગે છે તે એ છે કે વિદ્યાર્થીઓએ અભ્યાસના વાતાવરણને તાબે થઈ જવું ઇષ્ટ નથી. અભ્યાસ પૂર્વ આર્યભાવનાનો નાશ થતો ચારે તરફ જોવામાં આવે છે અને વિનય વિવેક રાખવો એ નબળાઈ ગણાય છે. આ સ્થિતિ અત્યંત સ્થિતિ માટે ઇષ્ટ નથી. જે દેશમાં સ્વતંત્રતાની પોપણા વિશેષ થાય છે ત્યાં જવાબદારીનો ખ્યાલ પણ એટલો જ ઉગ્ર વર્તે છે. અત્રે હક્કના ઉપર જોર વધારે અપાય છે, પણ ફરજ-ધર્મ તરફ તદ્દન બેદરકારી થતી જાય છે એ ઇષ્ટ નથી. સ્વતંત્રતાના અમે પોપક છીએ પણ સ્વતંત્રતા સ્વચ્છંદતામાં ન ફેરવાઈ જાય એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું એ ખરી સ્વતંત્રતા મેળવવાનું લક્ષણ છે એમ અમે માનીએ છીએ.” (અગિયારમો રિપોર્ટ, પૃ. ૧૧)

“ વિદ્યાર્થીના કેટલાક વર્ગ પડી શકે તેવું જોવામાં આવ્યું છે. કેટલાક તો માત્ર ભણવા જ આવે છે, એને ખાવાનું શું મળ્યું, કેટલું મળ્યું, ક્યારે મળ્યું તેનો વિચાર કરવાની કુરસદ કે દરકાર હોતી નથી, એ તો પોતે ભલો કે પોતાનાં પુસ્તકો ભલાં. એ કોલેજના ટાઈમ કોલેજમાં જાય, સાંજે ફરવા જાય અને બાકીનો વખત પોતાનાં પુસ્તકોની સાથે નિમકહલાલ રીતે ગેલ કરે. એને તમે ખાધા પછી અરધા કલાકે પૂછો કે આજે શેનું શાક ખનાવ્યું હતું તો તેનો તેને ખ્યાલ નહિ હોય. કારણ કે એનું ધ્યાન અભ્યાસ પર જ છે.” (“ પચીસ વર્ષની કાર્યવાહી ”, પૃ. ૩૧)

“ વિદ્યાલયમાં છાત્રો રહે છે એ સાચા છાત્રો બને અને પોતાના ચારિત્ર્ય દ્વારા વિદ્યાલયની પ્રગતિ અને પ્રતિષ્ઠા વધારે. વિદ્યાલયને માત્ર રૂપિયા આપવાથી અને વિદ્યાર્થીઓને કેવળ પૈસાની મદદ આપવાથી કામ નહીં ચાલે પણ ચારિત્રની શુદ્ધિ તરફ પૂરતું ધ્યાન આપવું જોઈએ, એ છાત્રાલયનું ખ્યેય છે. અહીં વિદ્યાર્થીઓ જ્ઞાન મેળવે છે પણ જ્ઞાનની વ્યાખ્યા જ એ છે કે જે આચાર તરફ પ્રેરે; પરિગ્રહ ઓછો થાય એવું જ્ઞાન તે સાચું જ્ઞાન. જે વસ્તુ સિવાય સારી રીતે જીવી શકાય એવી વસ્તુ વિના ચલાવી લે એવો સમાજ તૈયાર થાય એવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. જરૂરિયાતો ઘટી તો પાપ ઘટ્યું; જરૂરિયાતો વધી તો પાપ વધ્યું. મહાત્મીરસ્વામી ખરા ત્યાગી હતા. છેવટે દિશા, વસ્ત્ર અને કરપાત્ર એ જ એમની પાસે બાકી રહ્યું હતું.” (શ્રી રવિશંકર મહારાજ, વડોદરા શાખાના નવા મકાનના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે; સુડતાલીસમો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૨)

વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસ અને સદ્વર્તન માટે આ રીતે લેવામાં આવેલી કાળજીને પરિણામે સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ જુઠા જુઠા નિયમના નિયુક્ત સ્નાતકો (બેચુએટો) બની

શકયા હતા; અને જેઓ, કોઈ પણ કારણસર પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કર્યા વિના અધૂરે અભ્યાસે છૂટા થયા હતા, તેઓ પણ હંમેશાં વિદ્યાલય પ્રત્યે આભારની લાગણી દર્શાવતા રહે છે.

પચાસ વર્ષની કાર્યવાહીને અંતે વિદ્યાલયે જુદા જુદા વિષયના ૧૦૮૧ સ્નાતકો સમાજને અને દેશને ભેટરૂપે આપ્યા તેની વિગત નીચે પ્રમાણે છે :—

૧૮૯ દાકતરો; ૧૯૨ વિનયન(આર્ટ્સ)ની જુદી જુદી શાખાના સ્નાતકો; ૨૩૦ ઇન્જ-નેરો; ૨૪૯ વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાના સ્નાતકો; ૨૧૫ વાણિજ્ય અને કાયદાના સ્નાતકો; ૬ ખેતીવાડીના સ્નાતકો.

અધૂરે અભ્યાસે છૂટા થયેલ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧,૪૯૪ છે. એમાંના જેઓ સ્નાતક-પદ સુધી પહોંચ્યા છે એનો પાંચો વિદ્યાલયમાં જ નખાયો હતો એમ કહી શકાય. કન્યાઓની ઉચ્ચ કેળવણીને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ૨૪૧ વિદ્યાર્થીનીઓને રૂપિયા ૧,૨૮,૭૦૩ જેટલી રકમની સ્કોલરશિપ આપવામાં આવી છે.

માધ્યમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને સહાય આપવા માટે સને ૧૯૨૪માં સ્થપાયેલ “શ્રી સારાલાઈ મગનલાઈ મોદી લોન સ્કોલરશિપ ફંડ”માંથી, ૫૦મા વર્ષ સુધીમાં, ૮૫૮ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૯૫,૮૮૯ જેટલી લોન આપવામાં આવી છે.

ઉચ્ચ શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીઓને પૂરક સહાય આપવાના ઉદ્દેશથી સને ૧૯૩૫માં સ્થપાયેલ “શ્રી સારાલાઈ મગનલાઈ મોદી ઉચ્ચ અભ્યાસ શિષ્યવૃત્તિ ટ્રસ્ટફંડ”માંથી ૫૦મા વર્ષ સુધીમાં, ૬૭૩ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૧,૩૩,૭૪૩ની લોન આપવામાં આવી છે.

ઉચ્ચ શિક્ષણ લેતાં ખેડાનાં વતની વિદ્યાર્થીઓ તથા વિદ્યાર્થીનીઓને સહાયરૂપ થવાના ઉદ્દેશથી સને ૧૯૪૮માં સ્થપાયેલ “શ્રી ખેડા જૈન વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ શિક્ષણ લોન સ્કોલરશિપ ફંડ” તરફથી, ૫૦મા વર્ષ સુધીમાં, ૧૦૦ વિદ્યાર્થીઓ-વિદ્યાર્થીનીઓને મળીને રૂ. ૬૨,૪૧૦ લોન-સ્કોલરશિપ તરીકે આપવામાં આવેલ છે.

ઉપરાંત, વિદ્યાલયની કાર્યવાહીને યશસ્વી બનાવવામાં એટલે કે સામાન્ય સ્થિતિના વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ અભ્યાસ દ્વારા પોતાની કારકિર્દીને ઉજ્જવળ બનાવવામાં સૌથી વધુ અગત્યનો અને મહત્વનો ફાળો આપનાર લોન-યોજના મુજબ, ૫૦ વર્ષ દરમિયાન, ૧૫૬૪ વિદ્યાર્થીઓને (૭૩૭ અભ્યાસ પૂરો કરનારા અને ૮૨૭ અધૂરા અભ્યાસે છૂટા થયેલા વિદ્યાર્થીઓને) રૂ. ૨૯,૮૮,૪૮૬ જેટલી રકમની લોન આપવામાં આવી છે. એમાંથી ૮૦૫ વિદ્યાર્થીઓએ (૪૫૧ પૂરો અભ્યાસ કરનાર અને ૩૫૪ અધૂરા અભ્યાસે છૂટા થનાર વિદ્યાર્થીઓએ) રૂ. ૧૬,૧૪,૧૮૬ જેટલી રકમ પાછી આપી છે.^૧

૧. આવનમા વર્ષને અંતે (તા. ૩૧-૫-૬૭ સુધીમાં) વિદ્યાલયમાં રહીને તૈયાર થયેલ સ્નાતકો વગેરેની વિગત નીચે મુજબ છે :—

સ્નાતકો (ગ્રેજ્યુએટો)—આવન વર્ષમાં નીચે મુજબ ૧૨૧૩ સ્નાતકો વિદ્યાલયમાં તૈયાર થયા :—

૨૦૦ દાકતરો; ૨૦૨ વિનયન (આર્ટ્સ)ની જુદી જુદી શાખાના સ્નાતકો; ૨૮૪ ઇન્જનેરો (આર્કિટેક્ટ); ૨૮૨ વિજ્ઞાનની જુદી જુદી શાખાના સ્નાતકો; ૨૩૬ વાણિજ્ય

પરદેશમાં રહી અભ્યાસ કરવા માટે સહાય આપવા માટે (સને ૧૯૨૦-૨૧માં) રચાયેલ “શ્રી મહાવીર લોન ફંડ” માંથી ૧૨ વિદ્યાર્થીઓને, ૫૦મા વર્ષ સુધીમાં, રૂ. ૬૫,૯૬૭ની લોન આપવામાં આવી છે. આ વિદ્યાર્થીઓની નામાવલી પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવી છે.

‘શ્રી દેવકરણુ મૂળજી પરદેશ અભ્યાસ ટ્રસ્ટ ફંડ’ વિદ્યાલયને ૧૯૩૮ની સાલમાં મળ્યું હતું; પણ એની શરત પ્રમાણે એનો ઉપયોગ થઈ શકતો ન હતો, તે છેક વિદ્યાલયના ૫૦મા વર્ષથી ૩ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૭,૫૦૦ની લોન આપીને એનો ઉપયોગ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે.

વિદ્યાલયના અભ્યાસકાળ દરમ્યાન પોતાની કુશાગ્રબુદ્ધિ, અભ્યાસનિષ્ઠા અને પરિશ્રમ-શીલતાને કારણે કોલેજોમાં, યુનિવર્સિટીના તેમ જ બીજે ચંદ્રકો કે પરિતોષિકો મેળવનાર વિદ્યાર્થીઓની નામાવલી કંઈ નાની સૂતી નથી. આના લીધે જેમ એ વિદ્યાર્થીઓને યશ મળે છે, તેમ વિદ્યાલયના ગૌરવમાં પણ વધારો થાય છે. વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ શિસ્ત-પાલન, સંસ્કારિતા અને અભ્યાસમાં હમેશાં આગળ જ હોય. વિદ્યાલયની આવી નામના થવામાં વિદ્યાલયના સુવ્યવસ્થિત સંચાલનનો તેમ જ વિદ્યાર્થીઓનો—એ બંનેનો સમાન હિસ્સો છે. અભ્યાસકાળ દરમ્યાન વિશિષ્ટ રીતે સન્માનિત વિદ્યાર્થીઓની યાદી જો અહીં રજૂ કરવાનું શક્ય બન્યું હોત તો વિદ્યાલય અને વિદ્યાર્થીઓ—બંનેની સુમેળભરી કારકિર્દીનું એક આહ્વાનક ચિત્ર દોરી શકાત; પણ સ્થળ-સંકોચને કારણે એ ઇચ્છા ઉપર નિયંત્રણ મૂકવું જરૂરી લાગે છે.

એ જ રીતે વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરી જુદે જુદે જાંચે સ્થાને ગોઠવાઈને પોતાનો તેમ જ પોતાના કુટુંબનો અભ્યુદય સાધવાની સાથે યથાશક્તિ સમાજ તેમ જ દેશનું કામ કરીને વિદ્યાલયનું નામ રોશન કરનાર વિદ્યાર્થીઓની યાદી પણ ઘણી મોટી થઈ જાય એમ છે. મન તો થાય છે કે આવા કાબેલ ભાઈઓની કાર્યવાહીના સંક્ષિપ્ત પરિચય સાથે

તથા કાયદાના સ્નાતકો; ૬ ખેતીવાડીના સ્નાતકો.

અધૂરા અભ્યાસે છૂટા થયેલા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૬૧૮ છે.

કન્યાઓને સહાય—ઉચ્ચ અભ્યાસ કરવા માટે ૩૦૪ કન્યાઓને રૂ. ૧,૬૫,૦૦૩ જેટલી રકમની સ્કોલરશિપ આપવામાં આવી.

શ્રી સા. મ. મોદી લોન સ્કો. ફંડ—માધ્યમિક શાળાના શિક્ષણ માટે ૮૮૩ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૯૮,૨૯૯-૯૭ ની લોન આપવામાં આવી. એમાંથી રૂ. ૪૯,૭૭૮-૧૮ નું રિફંડ મળેલ છે. અને આવનમા વર્ષને અંતે આ ફંડમાં રૂ. ૧,૬૪૩-૧૨ જમે રહે છે.

શ્રી સા. મ. મોદી ઉ. અ. શિષ્યવૃત્તિ ટ્રસ્ટ ફંડ—આ ફંડમાંથી ૭૧૭ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૧,૪૪,૧૮૧-૪૪ જેટલી લોન આપી; એમાંથી રૂ. ૮૧,૭૬૪-૦૭ જેટલું રિફંડ મળ્યું. આવનમા વર્ષને અંતે આ ફંડમાં રૂ. ૧૨,૮૮૧-૮૦ જમે રહે છે.

શ્રી ખેડા જૈન વિદ્યાર્થી ઉ. શિ. લો. સ્કો. ફંડ—આ ફંડમાંથી ૯૫ છાત્રો અને ૩૩ કન્યાઓ મળીને કુલ ૧૨૮ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૭૫,૮૨૫ જેટલી લોન આપવામાં આવી; એમાંથી રૂ. ૨૧,૩૮૫) પાછા મળ્યા છે, અને આવનમા વર્ષને અંતે ફંડમાં રૂ. ૭૪,૨૦૨-૯૦ જમે રહે છે.

લોન અને તેના રિફંડની વિગત પાંચમા પ્રકરણમાં લોનરિફંડની વિગતોમાં આપવામાં આવી છે.

એમની નામાવલી અહીં રજૂ કરી દેવામાં આવે. પણ આમ કરવા જતાં કાર્યનો વિસ્તાર ઘણો વધી જાય એમ હોવાથી એ ઇચ્છાને પણ રોકી રાખવી પડે છે.* આમ છતાં સમુચ્ચયરૂપે એમ જરૂર કહી શકાય કે આ વિદ્યાર્થીમિત્રોએ, સમાજની યુવાન પેઢીને ઉચ્ચ શિક્ષણ અને સંસ્કારિતા દ્વારા સ્વાશ્રયી અને શક્તિશાળી બનાવીને સમાજને સુખી અને સમૃદ્ધ બનાવવાના વિદ્યાલયની સ્થાપનાના પાયાના હેતુને સફળ બનાવ્યો છે; અને વિદ્યાલયના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર કરવા માટે સમાજને એક પ્રકારનું પ્રોત્સાહન પણ આપ્યું છે. આ વિદ્યાર્થીઓ જે જે સ્થાનમાં કામ કરી રહ્યા છે ત્યાં એમણે પોતાની કુશળતાની અને સંસ્કારિતાની સુવાસ પ્રસરાવી છે. વળી વિદ્યાલયના કેટલાક જૂના વિદ્યાર્થીઓ જે સેવાભાવના અને કૃતજ્ઞતાની લાગણીથી વિદ્યાલયના સંચાલનમાં પોતાનો ફાળો ભૂતકાળમાં આપી ગયા છે અને અત્યારે પણ આપી રહ્યા છે એ ખીના પણ વિદ્યાલય અને વિદ્યાર્થીઓ મમતાના કેવા તંતુથી બંધાયેલા છે તેનો ખ્યાલ આપી શકે એમ છે.

વિદ્યાલયમાંથી અભ્યાસ કરીને છૂટા થયેલા વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે વિદ્યાલયના કાર્યવાહકો કેવી સહાનુભૂતિની લાગણી ધરાવતા હતા અને વિદ્યાર્થીઓ પણ સંસ્થા સાથે પોતાનો સંબંધ ચાલુ રાખે એ માટે કેવી અપેક્ષા રાખતા હતા તે માટે છઠ્ઠા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૪૫)માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“આ સંસ્થામાં અભ્યાસ કરી ગ્રેજ્યુએટ થનારને આ સંસ્થા સાથે પત્રવ્યવહાર ચાલુ રાખવાનું કહેવામાં આવે છે. તેઓને વ્યવહારમાં સ્થિત થવા માટે ભલામણ કે ઓળખાણ જોઈએ તેને માટે તબીબ કરી દેવામાં આવે છે.”

વળી સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓની સંસ્થા પ્રત્યેની તેમ જ સમાજ અને દેશ પ્રત્યેની આવકારપાત્ર લાગણી અંગે નવમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૯)માં યોગ્ય જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“સંસ્થામાંથી બહાર નીકળેલા લગભગ દરેક વિદ્યાર્થી સંસ્થા તરફ ઘણો સહભાવ રાખે છે, સંસ્થા માટે પ્રેમ રાખે છે, કાર્ય કરવા ઉદ્યુક્ત રહે છે અને તેમાંનો સારો ભાગ આગળ જતાં સમાજ કે દેશસેવામાં જોડાઈ આપણી ભાવનાને જરૂર પોષશે એવી પૂર્ણ આશા રહે છે.”

વિદ્યાલયમાંથી છૂટા થતા વિદ્યાર્થીઓ પોતાની માતૃસંસ્થા પ્રત્યે કેવી કૃતજ્ઞતાની લાગણી ધરાવે છે એ બાબતની સવિસ્તર રજૂઆત “અર્થવ્યવસ્થા” નામે પાંચમા પ્રકરણમાં લોનરિફ્ડની તેમ જ મુંબઈના “ઓલ્ડ બોયઝ યુનિયન”ની વિગતો આપતી વખતે કરવામાં આવી છે, એટલે અહીં એ અંગે વધારે વિસ્તારથી લખવાની જરૂર નથી.

ટૂંકમાં કહેવું હોય તો એમ જરૂર કહી શકાય કે જૈન સમાજે પોતાની આ સંસ્થાના વિકાસ માટે મોકળે મને જે સહાય આપી હતી તેનું વિદ્યાલયમાં ખર્ચ નહીં પણ વાવેતર થયું હતું એમ વિદ્યાલયના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓએ વિદ્યાલય પ્રત્યેના પોતાના કૃતજ્ઞતાભર્યા ઉદાર વર્તનથી પુરવાર કરી આપ્યું છે. આ માટે વિદ્યાલયના સંચાલકો તેમ જ સહાયકો જરૂર ગૌરવ અને સંતોષ લઈ શકે. વિદ્યાર્થીઓનું આવું શુભવત્તાભર્યું વલણ સમાજમાં વિદ્યાલય પ્રત્યે વિશેષ મમતાની લાગણી જન્માવવામાં અને વિદ્યાલયને વિશેષ

* વિદ્યાલયના સુવર્ણ-મહોત્સવ પ્રસંગે ઓલ્ડ બોયઝ યુનિયન તરફથી પ્રગટ થનાર વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓની ડિરેક્ટરીમાંથી આવી કેટલીક માહિતી જાણી શકાશે.

લોકપ્રિય બનાવવામાં નિમિત્ત બન્યું છે એમ ખુશીથી કહી શકાય. વિદ્યાર્થીઓના વિદ્યાલય પ્રત્યેના આવા પ્રશંસનીય વલણ અંગે વિદ્યાલય તરફથી એના રજત-મહોત્સવ પ્રસંગે પ્રગટ થયેલ “પચીશ વર્ષની કાર્યવાહી” (પૃ. ૨૩)માં યોગ્ય જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“એના પુત્રોની માતા તરફ કેવી ભક્તિ છે તે બતાવવા માટે જો એમનો સંસ્થા સાથેનો પત્રવ્યવહાર રજૂ કરવામાં આવે, તો એમની ભક્તિનો ભર ખ્યાલમાં આવે. આખો પત્રવ્યવહાર રજૂ કરવાનું અશક્ય છે, પણ એ પત્રવ્યવહાર વાંચનાર તરીકે અત્યંત ગૌરવ સાથે આપની સમક્ષ કહી શકાય તેમ છે કે અત્યાર સુધીના આખા ઇતિહાસમાં સંસ્થા તરફ અવફાદાર થનાર એક અપવાદ સિવાય એક પણ વિદ્યાર્થીએ પોતાનો હિસાબ જરા પણ મેળો આપ્યો નથી. કોઈ વિદ્યાર્થી લોન ભરપાઈ કરી શક્યા નથી, તો તે માટે પોતાની અશક્તિ, અલ્પશક્તિ, કૌટુંબિક જવાબદારી કે ધંધા યા નોકરી ન મળવાનું કે મોડું મળવાનું કારણ આપે એવા અનેક દિસ્સા બન્યા છે, પણ કોઈએ સંસ્થા તરફ અસહભાવ બતાવ્યો હોય, એના તરફ તિરસ્કાર બતાવ્યો હોય એવું (એક અપવાદ સિવાય) બન્યું નથી. સંસ્થાનો એ મહાન વિજય છે, એના કાર્યકરોનો એ મહા ગૌરવાસ્પદ વિષય છે અને દોરવણી અને દાન આપનારનો એમાં સફળ પ્રસંગ છે.”

વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલય પ્રત્યે કેવી આત્મીયતાની લાગણી ધરાવે છે એ અંગે હવે વિશેષ ન લખતાં, એમની આવી લાગણી કેવળ મોઢાની કે નિષ્ક્રિય નહીં પણ સક્રિય અને જ્વલંત હોતી તેના પ્રત્યક્ષ પુરાવારૂપે જે જૂના વિદ્યાર્થીઓ, સંસ્થાની લોન વેળાસર ભરપાઈ કરવા ઉપરાંત, વિદ્યાલયના પેટ્રન બન્યા છે, જેઓએ ટ્રસ્ટ-સ્કોલરનો હક્ક મેળવ્યો છે તેમ જ જેઓએ પેટ્રન બનવા સાથે જે ટ્રસ્ટ-સ્કોલરો નીમવાનો હક્ક આપતી યોજનાનો લાભ લીધો છે તેમનાં નામ અહીં આપવાં ઉચિત લાગે છે :—

(આ યાદી તા. ૧૫-૧-૧૯૬૮ સુધીની છે)

પેટ્રન તથા જે ટ્રસ્ટ-સ્કોલરોનો હક્ક મેળવનાર

- (૧) શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી વર્ધમાન ટ્રસ્ટ
(શ્રી ચંદુભાઈ કન્યા છાત્રાલયના આઘ સંસ્થાપક પણ બન્યા છે.)
- (૨) ડૉ. હિંમતલાલ જેવતલાલ મહેતા
ટ્રસ્ટનું નામ—(૧) શ્રી દુધીબહેન જેવતલાલ મહેતા (વાંકાનેરવાળા) ટ્રસ્ટ
(૨) શ્રી જેવતલાલ મનજીભાઈ મહેતા (વાંકાનેરવાળા) ટ્રસ્ટ
- (૩) શ્રી જગજીવનદાસ પોપટલાલ શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—(૧) શ્રી પોપટલાલ ધનજી શાહ ટ્રસ્ટ
(૨) શ્રી જગજીવનદાસ પોપટલાલ શાહ ટ્રસ્ટ
- (૪) ડૉ. વીરચંદ મગનલાલ શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ —ડૉ. વીરચંદ મગનલાલ શાહ તથા શ્રીમતી
ચંપાબેન વીરચંદ શાહ (માંડળવાળા) ટ્રસ્ટ
એક ટ્રસ્ટ-સ્કોલરનો હક્ક મેળવનાર

- (૧) ઓલ્ડ બોય્ઝ યુનિયન શ્રી મોતીચંદ કાપડિયા ટ્રસ્ટ
(જૂના વિદ્યાર્થીઓએ મળીને શ્રી મોતીચંદભાઈના માનમાં રચેલું ટ્રસ્ટ)

- (૨) શ્રી ચીમનલાલ ઉજમશી શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી ચીમનલાલ ઉજમશી શાહ તથા શ્રીમતી સૂરજગૌરી
ચીમનલાલ શાહ ટ્રસ્ટ
- (૩) શ્રી માધવલાલ નથુદાસ શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—અ.સૌ. પ્રભાલક્ષ્મી નથુદાસ જીવણદાસ ટ્રસ્ટ
- (૪) શ્રી અમીચંદ ખીમચંદ ઝવેરી
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી ખીમચંદ ધરમચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ
- (૫) શ્રી બાબુભાઈ મગનલાલ ગાંધી
ટ્રસ્ટનું નામ—કુમારી દક્ષાબહેન બાબુભાઈ ગાંધી ટ્રસ્ટ
- (૬) ડૉ. કાંતિલાલ ખેમચંદ કાપડિયા
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી માનકોરબહેન ખેમચંદ કાપડિયા (ચાંદવડવાળા) ટ્રસ્ટ
- (૭) ડૉ. જીવણલાલ મૂળચંદ લાખાણી
ટ્રસ્ટનું નામ—ડૉ. લાખાણી ટ્રસ્ટ
- (૮) શ્રી ચતુરદાસ મણિલાલ શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી રમેશચંદ્ર ચતુરદાસ શાહ ટ્રસ્ટ
- (૯) શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી ટ્રસ્ટ
(એમના સ્મરણાર્થે પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ, મિત્રો અને પ્રશંસકોએ આ ટ્રસ્ટ રચ્યું છે.)
- (૧૦) શ્રી મણિલાલ ચુનીલાલ ભણસાળી
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રીમતી લલિતા મણિલાલ ભણસાળી ટ્રસ્ટ
- (૧૧) ડૉ. જયેન્દ્ર મોતીલાલ શાહ ટ્રસ્ટ
(એમના સ્મરણાર્થે એમના પિતા શ્રી મોતીલાલ કસ્તુરચંદ શાહે આ ટ્રસ્ટ રચ્યું છે.)
- (૧૨) શ્રી ચંદુલાલ જગજીવનદાસ શાહ તથા બીજા ભાઈઓ
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી જગજીવનદાસ વેલજીભાઈ શાહ ટ્રસ્ટ
- (૧૩) શ્રી સુબોધચંદ ખાંતિલાલ શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી સુબોધચંદ્ર ખાંતિલાલ શાહ ટ્રસ્ટ
- (૧૪) શ્રી દીપચંદ સવરાજ ગારડી
ટ્રસ્ટનું નામ—ગંગાસ્વરૂપ કબૂરબહેન સવરાજ ગારડી ટ્રસ્ટ
- (૧૫) શ્રી છોટાલાલ કાળિદાસ શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી ચંચળબહેન છોટાલાલ શાહ ટ્રસ્ટ
- (૧૬) શ્રી રાજેન્દ્ર બાલચંદ્ર મહેતા
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી લીલાલતી બાલચંદ્ર મહેતા તથા
શ્રી બાલચંદ્ર મગનલાલ મહેતા ટ્રસ્ટ
- (૧૭) ડૉ. વ્રજલાલ નરશીદાસ બગડિયા
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી શેઠ નરશીદાસ ઓઘડભાઈ બગડિયા તથા
શ્રીમતી સમરતબહેન નરશીદાસ બગડિયા ટ્રસ્ટ
- (૧૮) શ્રી પ્રવીણચંદ્ર વાડીલાલ કપાસી
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી પ્રવીણચંદ્ર વાડીલાલ કપાસી એન્ડ ફેમિલી ટ્રસ્ટ

- (૧૯) ડૉ. નગીનદાસ પાનાચંદ શાહ હસ્તક એક ટ્રસ્ટ
(૨૦) શ્રી સેવંતીલાલ કેશવલાલ શાહ
ટ્રસ્ટનું નામ—શાહ કેશવલાલ કુંવરજી (વાંકાનેરવાળા) ટ્રસ્ટ
(૨૧) ડૉ. બાબુલાલ કેશરીમલ પ્રાગાણી
ટ્રસ્ટનું નામ—ડૉ. બાબુલાલ કેશરીમલ પ્રાગાણી ટ્રસ્ટ
(૨૨) શ્રી કસ્તુરચંદ પ્રેમચંદ શાહ, શ્રી શાંતિલાલ પ્રેમચંદ શાહ તથા બીજા ભાઈઓ
ટ્રસ્ટનું નામ—શ્રી પ્રેમચંદ છોટાલાલ શાહ તથા
શ્રીમતી શનીબહેન પ્રેમચંદ શાહ (ખંભાતવાળા) ટ્રસ્ટ.

પેટ્રન બનનાર

(આ યાદી તા. ૧૫-૧-૧૯૬૮ સુધીની છે)

(૧) શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી	(૧૨) શ્રી ચીમનલાલ મોતીલાલ પરીખ
(૨) શ્રી હીરાલાલ ભોગીલાલ શાહ	(૧૩) શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
(૩) ડૉ. મોહનલાલ હેમચંદ શાહ	(૧૪) શ્રી મદનલાલ ઠાકોરલાલ શાહ
(૪) શ્રી અમૃતલાલ જેઠાલાલ શાહ	(૧૫) શ્રી છોટાલાલ કાળિદાસ શાહ
(૫) શ્રી દીપચંદ સવરાજ ગારડી	[મે. શાહ ટ્રેડિંગએજન્સીઝ]
(૬) શ્રી ચીનુભાઈ નાથાલાલ શાહ	(૧૬) શ્રી રણછોડભાઈ રાયચંદ શાહ
(૭) શ્રી જસવંતલાલ ચુનીલાલ શાહ	(૧૭) શ્રી જયંતીલાલ સોભાગચંદ શાહ
(૮) શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ શાહ	(૧૮) ડૉ. શાંતિલાલ નગીનદાસ શાહ
(૯) શ્રી ઇંદુલાલ ભોગીલાલ મહેતા	(૧૯) શ્રી લાલભાઈ લલ્લુભાઈ પરીખ
(૧૦) શ્રી વિનાયક કુંવરજી શાહ	(૨૦) શ્રી સવાઈલાલ કેશવલાલ શાહ
(૧૧) શ્રી નાનચંદ જૂઠાભાઈ મહેતા	(૨૧) શ્રી બી. કે. શાહ

કન્યાઓનું રિક્કડ

કન્યા છાત્રાલય તરફથી વિદ્યાર્થીની બહેનોને ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે જે સહાય આપવામાં આવે છે તે લોનરૂપે નહીં પણ સ્કોલરશિપરૂપે અપાતી હોવાથી એ રકમ પાછી આપવાનું કોઈ બંધન એમના ઉપર નથી. આમ છતાં કેટલીક બહેનો પોતાની મેળે સમજીને અને કેળવણી માટેની સહાયનું મહત્ત્વ પિછાનીને, પોતે લીધેલ સહાય પાછી આપે છે, એ વાતની અહીં સહર્ષ નોંધ લઈને એમને ધન્યવાદ આપતા ઘટે છે.

વિદ્યાલયના સર્વસ્વરૂપ વિદ્યાર્થીઓ માટે જેટલું લખીએ એટલું ઓછું છે; પણ સ્થળની મર્યાદાનો ખ્યાલ રાખીને સારરૂપે અહીં જે કંઈ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી પણ વિદ્યાર્થીઓએ વિદ્યાલયના આશ્રયે જે પ્રગતિ સાધી છે અને વિદ્યાલય પ્રત્યે જે લાગણી દર્શાવી છે, એનું પ્રેરક ચિત્ર જોવા મળશે એવી આશા છે.

વિદ્યાર્થીઓના સંસ્કાર-ઘડતર માટેના વિદ્યાલયના પ્રયત્નની વાત હવે પછીના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવશે.

પ્રકરણ આઠમું : ધાર્મિક શિક્ષણ

હિંદુસ્તાનમાં જેમ જેમ, પશ્ચિમની શિક્ષણપદ્ધતિ પ્રમાણે, વિનયન, વિજ્ઞાન, વાણિજ્ય, હુન્નર-ઉદ્યોગ, દાકતરી, ઈજનેરી, ખેતીવાડી વગેરે વિષયોના વ્યાપક ઉચ્ચ અધ્યયન માટે મહાશાળાઓ (કોલેજો) અને વિશ્વવિદ્યાલયો (યુનિવર્સિટીઓ) સ્થપાતાં ગયાં તેમ તેમ, એની સાથે, બહારગામના વિદ્યાર્થીઓને રહેવા માટે છાત્રાલયો (હોસ્ટેલો) પણ બનવા લાગ્યાં. વળી, ૫૦-૬૦ વર્ષ પહેલાં, જેમ આવી ઉચ્ચ શિક્ષણની સંસ્થાઓની સંખ્યા મર્યાદિત હતી તેમ એમાં અભ્યાસ કરનારાઓની સંખ્યા પણ ઓછી જ હતી. એટલે એ સમયે જો કેવળ આવી ઉચ્ચ શિક્ષણની સંસ્થાઓમાં અભ્યાસ કરવા માટે જ જો રહેવાની સગવડની જરૂર હોત તો તે મોટે ભાગે છાત્રાલયો દ્વારા પૂરી થઈ શકત અને તો પછી ખાનગી કે કોમી છાત્રાલયોની ભાગ્યે જ જરૂર રહેત.

પણ, કેવળ અર્થોપાર્જનમાં ઉપયોગી થાય એવું શિક્ષણ લેવા માત્રથી જ વ્યક્તિ અને સમાજના વિકાસનું કામ પૂરું થતું નથી; એ માટે તો જીવનઘડતર માટેની એટલે કે ધર્મ અને સંસ્કાર માટેની વિશિષ્ટ કેળવણી કે પ્રવૃત્તિની જરૂર પડે છે. અને, ભારતમાં અનેક ધર્મો હોવાને કારણે, સરકારમાન્ય બહાર શિક્ષણસંસ્થાઓમાં આવી ધર્મ અને સંસ્કારની કેળવણીને માટે બહુ જ ઓછો અવકાશ હોય છે. એટલે પછી એ કામ જુદા જુદા ધર્મોમાં શ્રદ્ધા ધરાવતી કોમોએ ખાનગી રાહ જ કરવાનું રહે છે. જુદા જુદા ધર્મોનાં કોમી છાત્રાલયોને, સમય જતાં, વેગ મળ્યો એનું આ પણ એક કારણ લેખી શકાય. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સ્થાપના પણ કંઈક આવા જ વિચારથી અને આશયથી પ્રેરાઈને જૈન સંઘે કરી હતી. આ અંગે વિદ્યાલયના પહેલા જ વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૬)-માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“અનેક પ્રકારની ચર્ચાઓ તથા યોજનાઓ થયા પછી છેવટે એક નિર્ણય પર હકીકત તેઓશ્રી (યુનિમહારાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી) લાવી શક્યા અને તે એ હતી કે નવીન પદ્ધતિની ઊંચા પ્રકારની કેળવણી લઈને ધર્મના દૃઢ સંસ્કાર સાથે કોમનું હિત હૃદયમાં રાખીને કાર્ય કરનારા યુવાનોનો એક મોટો સમૂહ ઉત્પન્ન કરવાની ખાસ જરૂર છે અને તેને માટે એક યોજના તાત્કાલિક હાથ ધરવાની બહુ જરૂર છે. પ્રૌઢ ભાષામાં યોગ્ય શબ્દોમાં અસરકારક રીતે આ ઉપદેશ તેઓશ્રીએ આપ્યા તાતુર્માસમાં ચાલુ રાખ્યો અને છેવટે તેઓશ્રીના ઉપદેશથી આ વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય સંવત ૧૯૭૦ ના ફાગણ સુદ ૫ ને રોજ થયો.”

એ જ રિપોર્ટમાં આગળ ચાલતાં (પૃ. ૧૪) કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“મગજની કેળવણી સાથે હૃદયને ખીલવવાની ખાસ જરૂર છે તે ધોરણ પર જ આ સંસ્થાની શરૂઆત કરવામાં આવી છે, જે ઉપર જણાવ્યું છે. ધાર્મિક શિક્ષણ કોલેજમાં જ આપવાની જરૂર છે, પણ હિંદુસ્તાનમાં મતમતાંતરની વિવિધતા હોવાથી તેમ બની શકે તેવું નથી તેમ જ એક

ધર્મની કોલેજ કરવામાં એકદેશીયતા થઈ જવાનો સંભવ હોવાથી આવી સંસ્થામાં કોલેજમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક શિક્ષણથી સંસ્કારિત કરવામાં આવે તો તેથી બહુ લાભ થાય એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો.”

વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કારસંપન્ન અને તે માટે ધાર્મિક શિક્ષણ આપવું અનિવાર્ય લાગવાથી સંસ્થાના અધ્યક્ષોમાં શરૂઆતથી જ આ માટેની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. વિદ્યાલયના પહેલા જ રિપોર્ટમાં છપાયેલ સંસ્થાના અધ્યક્ષોની પૃષ્ઠ, ૮૩ અને ૮૪મી કલમોમાં આ બાબતનો નિર્દેશ જોવા મળે છે. સંસ્થાના છેલ્લા (૧૯૬૪માં સુધારેલા) અધ્યક્ષોમાં કેટલાક ફેરફાર સાથે આ અંગે નીચે મુજબ ત્રણ કલમો રાખવામાં આવી છે :—

“૬૧. આ સંસ્થામાં દાખલ થનાર વિદ્યાર્થીનું જીવન ધાર્મિક તેમ જ સંસ્કારી થાય તે આશય લક્ષ્યમાં રાખીને દરેક વિદ્યાર્થીએ અભ્યાસ કરવાનો છે અને તે જ આશયપૂર્વક વ્યવસ્થાપક સમિતિએ વ્યવસ્થા કરવાની છે.

“૬૨. વિદ્યાર્થીગૃહમાં રહેતા દરેક વિદ્યાર્થીએ દરરોજ જિનપૂજા કરવી જોઈશે, અને રાત્રિ-ભોજન નિષેધ અને કંદમૂળ-અભક્ષ્યના લાગનો નિયમ પાળવો જોઈશે; તેમ જ નિર્ણીત ધાર્મિક શિક્ષણ બરાબર નિયમિત લેવું જોઈશે. વિદ્યાર્થીગૃહની બહાર અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓએ તે નિયમો પાળવા જોઈશે અને ધાર્મિક શિક્ષણના સંબંધમાં વ્યવસ્થાપક સમિતિ દર વર્ષ માટે જે પાઠ્યપુસ્તકો નિર્ણીત કરે તેનો અભ્યાસ કરવો પડશે. આ મૂળ નિયમોમાં વાળખી કારણ સિવાય કોઈ પણ સ્પર્ધા કરનારને યોગ્ય શિક્ષા થશે અને અનેક વખત સ્પર્ધા કરનાર ઉંદમી કલમ પ્રમાણે સંસ્થાના વિદ્યાર્થી તરીકે બંધ થશે.

“૬૩. ધાર્મિક વિષયની પરીક્ષા દર વર્ષે જાન્યુઆરી માસમાં યોગ્ય પરીક્ષક મારફત લેવાની જોગવાઈ મંત્રી કરશે અને દરેક વિદ્યાર્થીઓએ તે પરીક્ષા આપવી પડશે અને તેવી પરીક્ષામાં જે વિદ્યાર્થીની તૈયારી બિલકુલ હતી નહીં એવું માલૂમ પડશે તે અથવા જે લાગલાગટ તેવી ધાર્મિક પરીક્ષામાં જે વખત નાપાસ થશે તે સંસ્થામાંથી કમી થવાને પાત્ર થશે. આવી પરીક્ષા ઉપરાંત છ માસિક આદિ સામયિક પરીક્ષા વ્યવસ્થાપક સમિતિ ડરાવે તે વિદ્યાર્થીએ આપવી પડશે.”

વળી ધાર્મિક શિક્ષણ અને એના અભ્યાસક્રમ વગેરેનું ધ્યાન રાખવા માટે સંસ્થાના અધ્યક્ષોની ૩૬મી કલમ મુજબ ધાર્મિકશિક્ષણ સમિતિ નામે પેટાસમિતિ નીમવામાં આવે છે.

કોલેજમાં જૈન સાહિત્યના અભ્યાસને પ્રોત્સાહન મળે એટલા માટે વિદ્યાલયના અધ્યક્ષોની ૮૧મી કલમમાં નીચે મુજબ જોગવાઈ રાખવામાં આવી છે :—

“પોસ્ટ-ગ્રેજ્યુએટ કોર્સમાં જૈન સાહિત્ય (લિટરેચર) લેનાર કોઈ પણ વિદ્યાર્થીને વ્યવસ્થાપક સમિતિ વિદ્યાર્થીગૃહમાં દાખલ કરી શકશે અને તે પરીક્ષામાં પાસ થશે તો તેણે કરી આપેલ કરારનામાની રૂએ પાછી વાળવાની રકમ આપવાનું તેની ઇચ્છા પર રહેશે. તે જ પ્રમાણે લોન કે લોક પેઠગ તરીકે દાખલ થયેલ વિદ્યાર્થી જૈન સાહિત્યને લઈને પાસ થશે તો તેણે કરી આપેલ કરારનામાની રૂએ બી.એ.નાં બે વર્ષની પાછી વાળવાની રકમ આપવાનું તેની ઇચ્છા પર રહેશે.*

* વિદ્યાલયના ત્રીજા વર્ષમાં શ્રી અંબાલાલ ચતુરભાઈ શાહે જૈન સાહિત્યનો વિષય લઈને બી.એ. (ઓનર્સ)ની પરીક્ષા બીજા વર્ગમાં પસાર કરી હતી. તે તાલીસમા વર્ષમાં શ્રી નગીનદાસ જીવણલાલ શાહ મુખ્ય વિષય જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને પૂરક વિષય અર્ધભાગધી બાપાનો લઈને એમ.એ.માં

વિદ્યાર્થીઓમાં ધર્મના સંસ્કાર પડે અને તેઓ નિયમિતપણે ધાર્મિક અભ્યાસ કરી શકે એ માટે સંસ્થાની સ્થાપના થઈ ત્યારથી જ મુંબઈમાં તેમ જ બીજી શાખાઓમાં દેરાસરની અને ધાર્મિક શિક્ષકની જોગવાઈ રાખવામાં આવે છે.

વિદ્યાલયની શરૂઆત ભાયખલામાં મકાન ભાડે રાખી કરવામાં આવી ત્યારે ત્યાં તેા સુપ્રસિદ્ધ જૈન મહાજન અને શાહ સોદાગર શ્રી મોતીશા શેઠે બંધાવેલું ઐતિહાસિક જિનમંદિર હતું જ. પણ વિદ્યાર્થીઓની વિશેષ સગવડ માટે જ્યારે સંસ્થાને લેમિંગ્ટન રોડ ઉપર વાંડેકર બિલ્ડિંગમાં ફેરવવામાં આવી ત્યારે ત્યાં કે નજીકમાં દેરાસર ન હતું એટલે ત્યાં ઘરદેરાસરની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ માટે પ્રતિમાજી મુનિમહારાજ શ્રી વલ્લભવિજયજીએ સુરતમાંથી મોકલાવ્યાં હતાં; એનો ગૃહપ્રવેશ વિ. સં. ૧૯૭૨ના કારતક સુદિ ૬ના રોજ મુનિ મહારાજ શ્રી લલિતવિજયજીના સાંનિધ્યમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

શરૂઆતમાં ધાર્મિક શિક્ષણ માટે આગ્રાવાળા બાબુ દયાલચંદજીની સાથે પત્રવ્યવહાર કરીને પંડિત શ્રી વ્રજલાલજીને રોકવામાં આવ્યા. તેઓ છયે દર્શનોના અને ન્યાયશાસ્ત્રના જાણકાર હતા અને સેવાભાવથી, જરૂર પૂરતું ખર્ચ લઈને, આ કાર્યમાં જોડાયા હતા. પાઠ્યપુસ્તક તરીકે શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર રાખવામાં આવ્યું હતું. પંડિત શ્રી વ્રજલાલજીની કામગીરી અંગે પહેલા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૪)માં નોંધ કરવામાં આવી છે કે—

“તેઓએ જે ઉચ્ચ આશય બતાવ્યો તેનું પરિણામ ઘણું સુંદર આવ્યું છે. સંસ્થાના વિદ્યાર્થી-માં જે ચારિત્રની વિશિષ્ટતા કે વિનયગુણ જણાય છે તે આ આદર્શ આત્મભોગીને આભારી છે. આવી સારી ગોઠવણ થતાં વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરાવવા માટે શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકનો તત્ત્વાર્થાધિગમ નામનો ગ્રંથ ચલાવવાનો ઠરાવ કમિટીએ કર્યો. પ્રથમ વર્ષમાં પંડિતજીએ એ ગ્રંથના પ્રથમના એ અધ્યાય શીખવ્યા, પરંતુ સાથે પ્રકીર્ણ એટલી બધી બાબતો વિદ્યાર્થીના મન ઉપર ઠસાવી છે કે તેનો અનુભવ એકાદ કલાક આ ધાર્મિક કલાસ કેવી રીતે ચાલે છે તે જોયાથી જ સમગ્રતે તેવું છે. આપણે મગરૂરી કર્યા વગર કહી શકીએ છીએ કે ધાર્મિક અભ્યાસનો અખતરો અહીં ફત્તેહમંદ થયો છે અને તેનો આધાર, તેનું જીવન પંડિત વ્રજલાલજી જ છે. અભ્યાસ જુલાઈથી જ શરૂ થાય છે, વચ્ચે એક માસની રજા આવે છે, છતાં ડિસેમ્બર માસમાં મી. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી, બી.એ., એલ.એલ.બી.એ ધાર્મિક પરીક્ષા લઈ સંતોષ જાહેર કર્યો છે.”

વિદ્યાલયની શરૂઆત થયા પછી એ મહિને જ (તા. ૧૪-૮-૧૯૧૫ના રોજ) વિદ્યાલયની મુલાકાતે આવનાર શ્રીયુત મોહનલાલ નાગજીભાઈ ચીનાઈના મન ઉપર વિદ્યાલયમાં અપાતા ધાર્મિક શિક્ષણ અંગે કેવી સારી છાપ પડી હતી તે એમના નીચેના ઉદ્ગારો ખીજ વર્ગમાં ઉત્તીર્ણ થયા. એમને સંસ્કૃતમાં સૌથી વધુ માર્ફ્સ મેળવવા બદલ ‘શ્રી મોતીલાલ લલ્લુભાઈ વ્યાકરણ પ્રાઈઝ’ મળ્યું છે. પછીથી અમદાવાદમાં લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરમાં રહી એમણે “Aklanka's Criticism of Dharmakirti's Philosophy : A Study” નામે મહાનિબંધ લખી પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી મેળવી છે અને અત્યારે તેઓ પં. શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા સાથે એ સંસ્થાના ડેપુટી હાયરેક્ટર પદે કામ કરે છે.

ઉપરથી જાણી શકાય છે. તેઓ કહે છે :—

“ પંડિત શ્રી વ્રજલાલજી જેઓને હું નામથી ઓળખતો હતો તેમને પણ મળવાનો લાભ મળ્યો. વિદ્યાર્થીઓ માટેની ખીજ ખોડીંગો કરતાં આ વિદ્યાલયમાં—વિદ્યાલય કાઢવાનો હેતુ—ધાર્મિક અભ્યાસ તરફ સારું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.”

વિદ્યાલયની સ્થાપનાની પ્રેરણા ત્યાગી ધર્મગુરુએ આપી હતી, એની આર્થિક સહાય આપનારાઓ પણ વિદ્યાપ્રેમી અને ધર્માનુરાગી મહાનુભાવો હતા, અને વિદ્યાર્થીઓમાં ધર્મસંસ્કારોનું સિંચન થાય એ વિદ્યાલયના હેતુને પાર પાડવા માટે વિદ્યાલયના ધર્મપ્રેમી સંચાલકો હમેશાં ધ્યાન આપતા રહેતા હતા. તેમાંય વિદ્યાલયના પ્રાણસમા વિદ્યાલયના આજીવન માનદ મંત્રી શ્રીયુત મોતીચંદલાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયાની શાસ્ત્રાભ્યાસની રુચિ અને ધાર્મિકવૃત્તિ ખૂબ જાણીતી હતી, એટલે વિદ્યાર્થીઓ જૈન દર્શનનાં મૂળતત્ત્વોના જાણકાર અને જૈન ધર્મના નિયમોનું પાલન કરવામાં રુચિ ધરાવનાર અને અને એમનું જીવન ધાર્મિકતા અને સંસ્કારિતાથી સુરભિત અને એ માટે વિશેષ ચીવટ રાખવામાં આવે એ સ્વાભાવિક હતું. એટલે જ છેક વિદ્યાલયની શરૂઆતથી લઈને તે અત્યાર સુધી આ જાળતને ઘણી મહત્ત્વની ગણીને એ તરફ પૂરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

ધાર્મિક અભ્યાસ અંગે પહેલા વર્ષના રિપોર્ટમાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે ઉપર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. એની સાથે પંચમ વર્ષના રિપોર્ટમાં આ અંગે જે નોંધ કરવામાં આવી છે તે જોવાથી એ વાતની પ્રતીતિ થયા વગર નહીં રહે કે સંસ્થાની સ્થાપનાથી લઈને તે છેક અત્યાર સુધી ધાર્મિક અભ્યાસ અને ધર્મના સંસ્કારની જાળતમાં કેવું સાતત્ય જળવાઈ રહ્યું છે. પંચમ રિપોર્ટ (પૃ. ૧૫)માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ સંસ્થામાં રહી ધાર્મિક અભ્યાસ કરીને તેમ જ જિનપૂજ, રાત્રિભોજનનિષેધ વગેરે મૂળભૂત નિયમોના પાલન દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં સંસ્કારિતા, ધર્મ પ્રત્યેની અભિરુચિ અને શિસ્ત-પાલનની તત્પરતા નજરે પડે છે. નૈતિક જીવનના ધડતરમાં સંસ્થાએ સિંચેલ ધર્મભાવનાનું મૂલ્ય કાંઈ જેવું તેવું નથી. કેળવણીનું એક પાસું છે વ્યાવહારિક કેળવણી, એની સાથે ખીજાં પાસાંઓની ઉપેક્ષા ન થઈ શકે. એ રીતે ધાર્મિક કેળવણી પણ આવશ્યક છે. કેળવણીકારો અને તત્ત્વચિંતકો પણ હવે આ દિશામાં વિચારતા થયા છે. આ રીતે ધાર્મિક કેળવણીની મહત્તા સમજી સંસ્થામાં ધાર્મિક અભ્યાસ ફરજિયાત રાખવામાં આવ્યો છે. તદ્દનુસાર ધાર્મિક સમિતિએ નક્કી કર્યા મુજબ ધાર્મિક અભ્યાસ કરવામાં આવે છે.”

વિદ્યાલયનો બીજા વર્ષનો રિપોર્ટ જોયા પછી મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ ગુજરાતી દૈનિક પત્ર ‘ મુંબઈ સમાચાર ’ના તા. ૧૯-૭-૧૯૧૭ના અંકમાં શ્રી ‘ જૈને ’ વિદ્યાલયની કાર્ય-વાહીની પ્રશંસાત્મક સુવિસ્તૃત નોંધ લીધી છે તેમાં ધાર્મિક શિક્ષણ અંગેની વિદ્યાલયની વિશેષતાને બિરદાવતાં એ પત્રે લખ્યું છે કે —

“ એ વર્ષ થયાં મુંબઈમાં સ્થાપન કરવામાં આવેલું શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય પોતાના શરૂઆતના તબક્કામાં પણ ઘણું સારું કામ બજાવી ચૂક્યું છે એમ તેના હમણાં જ બહાર પડેલા દ્વિતીય વાર્ષિક અહેવાલ ઉપરથી જોવાને બની આવે છે. જાંચા પ્રકારની કેળવણીને ઉત્તેજન આપવા માટે સ્થાપવામાં આવેલી તે સંસ્થાએ કોલેજની કેળવણી લેનારા વિદ્યાર્થીઓને જાંચા પ્રકારનું ધાર્મિક

શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા કરીને વ્યાવહારિક તેમ જ ધાર્મિક જીવન જ્ઞાન ધરાવનારા જૈન યુવકો બહાર પાડવાનો જે સાહસ માથે ઉઠાવ્યો છે તે સંતોષકારક રીતે પાર પાડવાનાં દરેક ચિહ્નો તેના હમણાં સુધીના કામકાજ ઉપરથી જોઈ શકાય છે....એ સંસ્થામાંથી તૈયાર થઈને બહાર પડનારા વિદ્યાર્થીઓ જોમ વ્યાવહારિક તેમ જ ધાર્મિક સૃષ્ટિમાં ઘણો સારો ફેબાવ કરવા સમર્થ થઈ પડશે.” (રિપોર્ટ બીજો, પૃ. ૬૭)

આ પછી ત્રીશ વર્ષ બાદ, તા. ૨૯-૧૨-૪૬ના રોજ, વિદ્યાલયની અમદાવાદ શાખાનું ઉદ્ઘાટન તેમ જ શેઠ શ્રી ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈ દલાલના ખસ્ટનું અનાવરણ કરતાં, સરદાર શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલે પણ વિદ્યાલયની આ વિશેષતા અંગે કહ્યું હતું કે—

“આ વિદ્યાલયમાં જૈન ધર્મનાં મૂળ તત્ત્વો ભણાવવાની વ્યવસ્થા છે એ વિશેષ અગત્યની વસ્તુ છે. એવી સાચી વિદ્યા મળે તો સખાવત કરનારને પણ સંતોષ થાય. વિદ્યાર્થીઓએ જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્ત બળ્ણી લેવા જોઈએ. જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવાનો જેવો જૈન સાધુઓનો ધર્મ છે, તેવો સંસારવાળાઓનો પણ ધર્મ છે.”

બીજા વર્ષની ધાર્મિક પરીક્ષાના પરીક્ષક બળ્ણીતા જૈન ધર્મના મર્મજ્ઞ અને ધર્માનુરાગી મહાનુભાવ શ્રીયુત સુરચંદ્રભાઈ પુરુષોત્તમદાસ બદામીએ પરીક્ષાના પરિણામ અંગે પોતાની સંતોષની લાગણી દર્શાવતાં (રિપોર્ટ ૨, પૃ. ૪૫) કહ્યું હતું કે—

The result of the examination is highly satisfactory. The answers with very few exceptions show that the subject is intelligently taught and learnt, and reflect much credit on the teacher and the taught.”

(અર્થાત—પરીક્ષાનું પરિણામ ખૂબ સંતોષકારક છે. જે જવાબો આપવામાં આવ્યા છે તે, બહુ જ ઓછા અપવાદોને બાદ કરતાં, આ વિષયને કેવો બુદ્ધિપૂર્વક અધ્યાપક ભણાવે છે અને વિદ્યાર્થીઓ ભણે છે એ દર્શાવે છે. ઉપરાંત એ અધ્યાપક અને વિદ્યાર્થીઓને ઘણા યશના ભાગી પણ બનાવે છે.)

પહેલાં દસ વર્ષ દરમિયાન, પહેલા વર્ષમાં ૧૮ વિદ્યાર્થીઓએ ધાર્મિક પરીક્ષા આપી હતી, એમાંથી ૧૭ પાસ થયા હતા, અને દસમા વર્ષમાં ૩૯ વિદ્યાર્થીઓએ પરીક્ષા આપી હતી અને એમાં બધાય પાસ થયા હતા. આ દસ વર્ષમાં ઓછામાં ઓછું પરિણામ નવમા વર્ષમાં ૩૧માંથી ૨૯ પાસ થતાં ૯૩ ટકા આવ્યું હતું. દસમા વર્ષના પરીક્ષક શ્રી મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરીએ પોતાનો સંતોષ દર્શાવતાં (રિપોર્ટ ૧૦, પૃ. ૪૨) લખ્યું હતું કે—

“સર્વે વિદ્યાર્થીઓ પાસ થાય છે. વિવિધ પરીક્ષાઓનાં વાંચનના રોકાણ છતાં વિદ્યાર્થીઓએ શ્રમ સારો કર્યો હોય એમ માલમ પડે છે.”

આ રીતે મુંબઈમાં તેમ જ વિદ્યાલયની બધી શાખાઓમાં ધાર્મિક અભ્યાસ માટે તેમ જ ધર્મના સામાન્ય નિયમોના પાલન માટે વ્યવસ્થા અને આગ્રહ રાખવામાં આવે છે; અને પરીક્ષાનાં પરિણામો પ્રત્યે મોટે ભાગે પરીક્ષકો સંતોષ વ્યક્ત કરતા રહ્યા છે. વિદ્યાલયના રિપોર્ટમાં, ઉપર ટાંક્યા એવા બીજા અભિપ્રાયો પણ જેવા મળે છે, પણ એ બધાંને અહીં રજૂ કરવાની જરૂર નથી.

ધાર્મિક વર્ગો ઉપરાંત ધર્મશાસ્ત્રોના જાણકાર વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો અવારનવાર યોજવામાં આવતાં હતાં. ત્રીજા વર્ષમાં પૂજ્ય આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી મહારાજ, ચોથા વર્ષમાં પૂજ્ય શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજ, પાંચમા વર્ષમાં જાણીતા ધર્મોબ્યાસી શેઠ શ્રી કુંવરજી આણંદજી, શ્રી મનસુખલાલ કિરાચંદ્ર મહેતા, મુનિરાજ શ્રી તિલકવિજયજી, પંદરમા વર્ષમાં જાણીતા કિંગ્જર વિદ્વાન બેરિસ્ટર શ્રી ચંપતરાયજી જૈન વગેરે વિદ્વાનોનાં નામો રિપોર્ટમાં નોંધાયેલાં મળે છે. છઠ્ઠા વર્ષમાં એક એવી પણ વિચારણા કરવામાં આવી હતી કે—

“ત્રિમાસિક પત્ર જૈનોની કેળવણી અને સામાન્ય કેળવણી તથા ધાર્મિક વિષયોનો સંગ્રહ કરનાર નીકળે એવી ભાવનાને આ વર્ષમાં પણ છાપવાનાં સર્વ સાધનોની મોંઘવારીને લઈને અમલમાં મૂકાણી નથી. એક ખીજી જરૂરિયાત જણાય છે. આપણે દર વર્ષે એક લેક્ચરશિપ સ્થાપવી. હરિભદ્ર, હેમચંદ્ર, મુનિસુદંરાદિ મહાન પૂર્વ પુરુષોનો અભ્યાસ કરી તે પર ચાર સુંદર ભાષણ લેખિત તૈયાર કરી આપવાની પ્રથમથી માગણી કરવી. અરજી આપનારમાંથી એકને છ માસ તૈયાર થવા વખત આપવો. નવા વર્ષની શરૂઆતમાં તે ભાષણ તેણે સંસ્થામાં ચાર રવિવારે આપવાં, પછી ઠીક લાગે તો તે છપાવવાં. એ કાર્ય કરનારને પારિતોષિક તરીકે રૂપિયા ૫૦૦ની રકમ આપવી. આ કાર્ય કરવા માટે વિદ્વાનોની કમિટી નીમવી. આ કાર્યથી અભ્યાસ આગળ વધશે અને શોધક બુદ્ધિ જાગૃત થશે.”

ઉપરાંત, રજાઓના વખતનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો અને આચારો-ને જાણવા માટે કરે એ દષ્ટિએ ઉનાળાના વેકેશન માટે એક પુસ્તક નક્કી કરીને રજાઓ પૂરી થયા પછી એની ઇનામી પરીક્ષાઓ લેવામાં આવતી હતી. અને એ માટે તે વખતમાં સારી કહી શકાય એવી ઢોઢસો રૂપિયા જેવી રકમનાં ઇનામો આપવામાં આવતાં હતાં. દા. ત., ખીજા વર્ષમાં જૈન ધર્મ ઉપર ઊંડી શ્રદ્ધા ધરાવનાર અંગ્રેજ વિદ્વાન હર્બર્ટ વોરનક્રૂટ “જૈનિઝમ” નામક અંગ્રેજી પુસ્તકની પરીક્ષા શ્રી ઉમેદચંદ હોલતચંદ ખરોડિયાએ લીધી હતી; પાંચમા વર્ષમાં ન્યાયવિશારદ, ન્યાયતીર્થ મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી-ક્રૂટ “જૈનદર્શન” પુસ્તકની પરીક્ષા શ્રી અમરચંદ ઘેલાભાઈ ગાંધીએ લીધી હતી, તેવીસમા વર્ષમાં શ્રી હરિસત્ય ભટ્ટાચાર્યલિખિત અને શ્રી સુશીલ દ્વારા અનુવાદિત “જિનવાણી” પુસ્તકની પરીક્ષા શ્રી ચીમનલાલ જેયંદભાઈ શાહે લીધી હતી; સતાવીસમા વર્ષમાં યોગાબ્યાસી પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકેશર સૂરિક્રૂટ “સમ્યગ્દર્શન” પુસ્તકની પરીક્ષા શ્રી સૌભાગ્યચંદ ઉમેદચંદ દોશીએ લીધી હતી; અઠ્ઠાવીસમા વર્ષમાં શ્રી ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલક્રૂટ “મહાવીરસ્વામીનો સંયમધર્મ” નામે પુસ્તકની પરીક્ષા શ્રી મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરીએ લીધી હતી અને બત્રીશમા વર્ષમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રક્રૂટ “મોક્ષમાળા”ની પરીક્ષા ડૉ. ભગવાનદાસ મનસુખલાલ મહેતાએ લીધી હતી. “મોક્ષમાળા”ના પરીક્ષક ડૉ. ભગવાનદાસ મહેતાએ પોતાના અહેવાલમાં જણાવ્યું હતું કે—

“સમગ્રપણે જોતાં પરિણામ સંતોષપ્રદ અને ઉત્સાહવર્ધક કહી શકાય, કારણ કે વિદ્યાર્થીઓએ આમાં ઊલટથી ભાગ લઈ, પ્રશ્નોની જણાવટ રસથી કરી છે. પ્રાયઃ પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીના હૃદય પર આ ગ્રંથના પઠનથી તત્ત્વજિજ્ઞાસા અને સદ્ધર્મરુચિમાં અભિવૃદ્ધિ કરનારી ઊંડી છાપ પડી છે. આ ઉપરથી પ્રતીત થાય છે કે વિદ્યાલયે વિદ્યાર્થીઓને વેકેશનમાં વાંચનારો આ ગ્રંથ (મોક્ષમાળા) આપેલ તે પ્રશસ્ત અને સમુચિત જ કાર્ય છે.”

ઉપર સૂચ્યું તેમ ત્રૈમાસિક પત્રિકાનું પ્રકાશન કરવાનું કે જુદા જુદા જૈન વિષયો ઉપર વિદ્વાનોનાં લેખિત વ્યાખ્યાનો યોજવાનું શક્ય ન બન્યું. તેમ જ ઉનાળાની રજાઓમાં વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરી શકે એવું વિશિષ્ટ ધાર્મિક પુસ્તક નક્કી કરીને રજાઓ ખાદ એની ઇનામી ધાર્મિક પરીક્ષા લેવાની પ્રથા પણ અવિચ્છિન્નપણે ચાલુ ન રહી શકી. આમ છતાં એના ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ જાણી શકાય છે કે વિદ્યાર્થીઓ ધાર્મિક અભ્યાસમાં વધુ ને વધુ રસ લેતા થાય એ માટે એક યા ખીજ પ્રકારની યોજના કરવા માટે વિદ્યાલયના સંચાલકો હુમેશાં પ્રયત્નશીલ રહેતા હતા.

ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ વિદ્યાલયની ધાર્મિક સમિતિ નામે પેટાસમિતિની સલાહ મુજબ નક્કી કરવામાં આવે છે. આ સમિતિ અત્યારે નીચે મુજબ સભ્યોની બનેલી છે :—

- (૧) ડૉ. જયંતીલાલ સુરચંદ બઢામી
- (૨) શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
- (૩) ડૉ. ભગવાનદાસ મનસુખલાલ મહેતા
- (૪) શ્રી સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ
- (૫) શ્રી હીરાલાલ હાલચંદ દલાલ

વિદ્યાલયે નક્કી કરેલ ધાર્મિક અભ્યાસક્રમનો મુખ્ય હેતુ વિદ્યાર્થીઓ અહિંસા અને અનેકાંતવાદ મૂલક જૈન દર્શનનાં તત્ત્વો તેમ જ સિદ્ધાંતોથી, જૈન ધર્મના આચારોથી અને જૈન ઇતિહાસ, કળા, સાહિત્ય તથા સંસ્કૃતિથી માહિતગાર થાય એ છે. એટલે એમાં સૂત્રો ગોખવાનાં હોતાં નથી. અભ્યાસક્રમનો ખ્યાલ નીચે સૂચવેલ કેટલાંક પાઠ્યપુસ્તકો ઉપરથી પણ આવી શકશે :—

શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકકૃત તત્ત્વાર્થસૂત્ર (પંડિત સુખલાલજીકૃત વિવેચનયુક્ત).

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીકૃત જ્ઞાનસાર. પ્રથમ કર્મગ્રંથ. નવતત્ત્વ. આનંદ-ધનજીકૃત ચોવીશી.

પદ્મદર્શન સમુચ્ચયમાંનો જૈન દર્શનને લગતો ભાગ.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીકૃત અષ્ટકો તથા ધર્મખંડ. અધ્યાત્મસાર, ન્યાયદીપિકા, પ્રણામ-નયતત્ત્વશોધાલંકાર, સન્મતિપ્રકરણ (વિવેચન પં સુખલાલજી તથા ભેચરદાસજી), ન્યાયાવતાર.

શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈકૃત જૈનસાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યકૃત યોગશાસ્ત્ર (ચાર પ્રકાશ). મુ. શ્રી. ન્યાયવિજયજીકૃત જૈનદર્શન.

શ્રી હરિસત્યભટ્ટાચાર્યકૃત જિનવાણી. ગુણસ્થાન કંમારોહ. પં. સુખલાલજીકૃત આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ વગેરે.

સત્તાવીસમા વર્ષના ધાર્મિક પરીક્ષક શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાએ પોતાના પત્ર (રિપોર્ટ ૨૭, પૃ. ૬૦)માં પાઠ્યપુસ્તકો અંગે યોગ્ય જ કહ્યું છે કે—

“ પાઠ્યપુસ્તક સારું હોય તો વિદ્યાર્થી રસપૂર્વક વાંચે છે અને તૈયાર કરે છે એટલું જ નહિ, પણ પ્રતિપાઠ વિષયને તે પોતાની ભાષામાં સહજ રીતે મૂકી શકે છે. આ વાતની ખાતરી, આપ પ્રારંભિક શ્રેણીના વિદ્યાર્થીઓના ‘ જૈનદર્શન ’ સંબંધી ઉત્તરો તપાસી જોશો તો, આપને જરૂર

થઈ જશે. આગળની શ્રેણીમાં એ ઢબનાં પુસ્તકો અભ્યાસક્રમમાં નહિ હોવાથી તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયમાં વિદ્યાર્થીને પોતાની માત્ર સ્મૃતિ પર જ અને અધ્યાપકે જે કંઈ ઉપરથી કહ્યું હોય તેના ઉપર જ આધાર રાખવો પડે છે. આમ થવાથી તે વિષયને યથાયોગ્ય ન્યાય આપી શક્યા નથી. આમાં તેમના કરતાં અભ્યાસક્રમ પર જ દોષ ઢાળવો રહ્યો. એટલે ‘જૈનદર્શન’ છે તે બહુ જ ઉપયુક્ત છે અને તે જ ઢબથી લખાયલાં આગળની શ્રેણીઓ માટે પાઠ્યપુસ્તકો પસંદ કરવાં જોઈએ.”

શ્રી મેઘજી સોજપાળ ઉચ્ચ ધાર્મિક શિક્ષણ સહાયક ફંડ

વિદ્યાલયમાં રહી ઉચ્ચ અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ પોતાના કોલેજના અભ્યાસની સાથે સાથે (તેમ જ બીજા વિદ્યાર્થીઓ સ્વતંત્રપણે) કલકત્તા સંસ્કૃત એસોસિયેશનની ન્યાય-વ્યાકરણતીર્થની પદવીની તેમ જ કોલેજને માન્ય અર્ધમાગધી (પ્રાકૃત)ની પરીક્ષાઓ આપવા પ્રેરાય એ માટે ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસના હિમાયતી શેઠ શ્રી મેઘજી સોજપાળે એક ખાસ યોજના સને ૧૯૩૧માં તૈયાર કરી હતી. અને એ યોજનાને અમલી બનાવવા માટે એમણે જરૂરી શરતો સાથે એ કામ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને સોંપવાની ઇચ્છા દર્શાવતાં વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા ૧૩-૪-૧૯૩૧ના રોજ એનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ યોજનાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં સોજપાળ વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૨૭)માં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“અત્યાર સુધીમાં ભારતવર્ષના જુદા જુદા ધર્મો સંબંધી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ જે શોધખોળો કરી છે તથા ધાર્મિક સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જે અજવાળું પાડ્યું છે તે જોતાં હિંદુસ્તાનના વિદ્યાર્થીઓ પણ પોતાના જ દેશમાં ઉદ્ભવેલ ધર્મો સંબંધી અભ્યાસ તથા શોધખોળ કરે એવી આશા ભારતીય પ્રજા રાખે એ સ્થાને જ છે. આધુનિક પદ્ધતિએ કામ કરી શકે એવા વિદ્વાનો સારે જ તૈયાર થઈ શકે કે જે ઇંગ્રેજોનો ઉચ્ચ અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ સાથે સાથે ઉચ્ચ ધાર્મિક શિક્ષણ લે. આ યોજનાની એ જ વિશેષતા છે અને તેનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લેનામાં આવે તો ઉપાધિ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા પછીના અભ્યાસ (Post-graduate Study) માટે પુરાતત્ત્વનું એટલે શોધખોળનું અને તે સંબંધી જરૂરી પ્રકાશનનું ખાતું કાઢવાની જરૂર રહે.”

આવી ઉપયોગી અને દીર્ઘ દૃષ્ટિથી આ યોજના શેઠશ્રી મેઘજી સોજપાળે તૈયાર કરી હતી, અને એમાં વિદ્યાર્થીઓ ભાગ લેવા ઉત્સાહિત થાય તે માટે ન્યાય-વ્યાકરણતીર્થના અભ્યાસ માટે પ્રથમાના વિદ્યાર્થીઓને માસિક રૂ. ૧૦, મધ્યમાના વિદ્યાર્થીઓને માસિક રૂ. ૧૨ અને તીર્થની છેલ્લી પરીક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને બે વર્ષ માટે માસિક રૂ. ૧૫ની સ્કોલરશિપ આપવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. અર્ધમાગધીના અભ્યાસ માટે કોલેજના પ્રથમ વર્ષ (પ્રિવિયસ)થી લઈને તે બી.એ. તેમ જ એમ.એ. માટે મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ માન્ય કરેલ અભ્યાસક્રમનો આ યોજનામાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો; અને પ્રિવિયસ માટે માસિક રૂ. ૧૦, ઈન્ટર માટે માસિક રૂ. ૧૨ અને બી.એ. તથા એમ.એ માટે માસિક રૂ. ૧૫ની સ્કોલરશિપ આપવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. આ માટે શેઠશ્રી મેઘજીભાઈએ વિદ્યાલયને દસ વર્ષ માટે વાર્ષિક ત્રણ હજાર રૂપિયા આપવાનું સ્વીકાર્યું હતું, અને શરૂઆતમાં એકીસાથે દસ હજાર રૂપિયા વિદ્યાલયને મોકલી પણ આપ્યા હતા.

આ યોજનાનો હેતુ ન્યાયતીર્થ, વ્યાકરણતીર્થની પદવી માટેના તથા અર્ધમાગધીના

અભ્યાસને પ્રોત્સાહન આપીને જૈન દર્શન અને સાહિત્યના અભ્યાસ પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓને આકર્ષીને જૈન વિદ્વાનો તૈયાર કરવાનો હોવાથી એમાં એમ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે જે સ્વેચ્છાએ મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થીઓ કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા ન હોય એવા વિદ્યાર્થીઓ પણ જે આ યોજના મુજબ અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતા હોય તેો એમને અમુક મર્યાદિત સંખ્યામાં વિદ્યાલયમાં રેસિડેન્ટ વિદ્યાર્થી તરીકે દાખલ કરવા. વળી, જૈનેતર વિદ્યાર્થીઓ પણ જે આ પરીક્ષાઓ આપવા માગતા હોય તેો તેમને પણ ન્યાયતીર્થ અને વ્યાકરણતીર્થના અભ્યાસ માટે ઉપર સૂચવી તે મુજબની અને અર્ધમાગધીના અભ્યાસ માટે ઉપર સૂચવી છે તેથી અરધી સ્કોલરશિપ આપવાનું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું.

આ માટે વિદ્યાલયમાં નિયમિત વર્ગો ચલાવવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. પં. દરબારીલાલજી (અત્યારે ‘સ્વામી સત્યભક્ત’ તરીકે જાણીતા વિદ્વાન) ન્યાય અને અર્ધમાગધીના વર્ગો લેતા હતા; અને વ્યાકરણને માટે પંડિત નાગેશ પાંડચેને શેઠવામાં આવ્યા હતા.

શરત પ્રમાણે આમાં વાર્ષિક ત્રણ હજારનું ખર્ચ કરવાનું હતું, પરંતુ આ યોજનાને લોકપ્રિય કરવામાં કે આગળ વધારવામાં આર્થિક તંગી કારણભૂત ન બને એટલા માટે પહેલા વર્ષમાં શેઠ શ્રી મેઘજીભાઈએ વધારાના પચીસસો રૂપિયા આપ્યા હતા : આ બીના તેઓ આ માટે કેવી ધગશ ધરાવતા હતા એનું સૂચન કરે છે.

આ યોજના પ્રમાણે છ વર્ષ સુધી વિદ્યાર્થીઓને છાત્રવૃત્તિ આપવામાં આવી, તેમ જ વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાઓ પણ આપતા રહ્યા. પણ છેવટે એનું પરિણામ ધારણા મુજબ આવતું ન હોયું એટલે કે પદવીની-છેલ્લી પરીક્ષા સુધી પહોંચનાર વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઘટતી ગઈ તેથી છેવટે એને બંધ કરવામાં આવી. બાવીશમા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૪)માં આ અંગે નોંધ કરવામાં આવી છે કે—

“ન્યાય તથા વ્યાકરણના અભ્યાસ માટેની યોજના તરફ શેઠ મેઘજીભાઈનું ખાસ દિલ હોવા છતાં અને તે માટે તેમણે ઉદારતા ભરેલી રૂ. ૨૭,૮૨૧ જેટલી નવાજેશો કરેલ હોવા છતાં એ અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓમાં ખાસ રસ ઉત્પન્ન કરી શક્યો નથી. કોલેજના અભ્યાસના બોળને કારણે તથા આ અભ્યાસ તરફ પૂરતું ધ્યાન ન આપવાને કારણે વિશિષ્ટ સમિતિએ આ અભ્યાસક્રમ ઉપર ખૂબ ચર્ચા કરી તેને આખરે બંધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.”

આ યોજના બંધ કરવા છતાં વિદ્યાર્થીઓ ધાર્મિક શિક્ષણ નિયમિત રીતે લેતા રહે એ તો જરૂરી જ હતું. એટલે આના સ્થાને વિદ્યાલયે પોતાનો પંચવર્ષીય અભ્યાસક્રમ પંડિત શ્રી ભગવાનદાસ હરબચંદ પાસે તૈયાર કરાવ્યો. આગળ જતાં આ અભ્યાસક્રમમાં પણ વિદ્યાર્થીઓની સ્થિતિ, શક્તિ અને રુચિ પ્રમાણે જરૂરી ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. (રિપોર્ટ ૨૪, પૃ. ૫૫) આને લીધે મુંબઈમાં તેમ જ શાખાઓમાં ચાલતા અભ્યાસક્રમમાં કેટલોક ફેરફાર જોવામાં આવે છે.

વિદ્યાલયનો ૩૨મા વર્ષનો રિપોર્ટ (પૃ. ૧૩, ૨૦, ૭૨) જોતાં માલૂમ પડે છે કે વિદ્યાલયનું (તેમ જ જૈન સંઘને પણ) જરૂર મુજબ યોગ્ય ધાર્મિક શિક્ષકો મળતા રહે તે માટે, વિદ્યાલયની ધાર્મિક શિક્ષણ સમિતિએ, ધાર્મિક શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટે એક યોજના તૈયાર કરી હતી.

આ યોજના મુજબ દર વર્ષે સંસ્કૃત અગર પ્રાકૃત લઈને બી.એ. થયેલ પાંચ વિદ્યાર્થીઓને બનારસ અથવા બીજા યોગ્ય સ્થાને જૈન શિક્ષણ માટે મોકલવાના હતા. એમને રહેવા-જમવાનું તેમ જ પુસ્તકો અને ફીનું ખર્ચ આપવા ઉપરાંત માસિક રૂ. ૨૫ ની છાત્રવૃત્તિ પણ આપવાની હતી. અને આ રીતે તૈયાર થયેલ વિદ્યાર્થીઓએ વિદ્યાલયમાં અથવા વિદ્યાલય નક્કી કરે તે સ્થાનમાં પાંચ વર્ષ સુધી, નક્કી કરેલ પગારથી, ધાર્મિક અધ્યાપક તરીકે કામગીરી બજાવવાની બાંહેધરી આપવાની હતી.

યોગ્ય ધાર્મિક શિક્ષકો તૈયાર કરવાની દૃષ્ટિએ આ યોજના ખૂબ જ મહત્વની હતી, પણ લવિતવ્યતાને યોગે એની શરૂઆત જ ન થઈ શકી !

જૈન પંડિતો તૈયાર કરવા માટેની શેઠ મેઘજી સોજપાલની યોજના તેમ જ ધાર્મિક શિક્ષકો તૈયાર કરવાની આ યોજનાનો જો અમલ થઈ શક્યો હોત તો આપણે ત્યાં વર્તાતી પંડિતો અને ધાર્મિક શિક્ષકોની તંગીને દૂર કરવામાં એ જરૂર ઉપયોગી થઈ શકત. પણ એ તો જેવી લવિતવ્યતા ! આમ છતાં આ ઉપરથી એટલું તો જરૂર ફલિત થાય છે કે વિદ્યાલયના સંચાલકો જેમ ઉચ્ચ વ્યાવહારિક શિક્ષણ માટે પ્રયત્નશીલ રહે છે, તેમ ઉચ્ચ ધાર્મિક અભ્યાસ માટે પણ એટલા જ સજાગ છે. આપણી જરૂરિયાત જોતાં આ બંને પ્રકારની યોજનાની (સમયાનુરૂપ જરૂરી ફેરફાર સાથે) અત્યારે પણ એટલી જ જરૂર અને ઉપયોગિતા છે.

ધાર્મિક શિક્ષકો, પરીક્ષકો અને ધાર્મિક પરીક્ષા માટે યોજવામાં આવેલાં ઇનામો કે મેડલ વગેરેની હકીકત અહીં નહીં આપતાં જુદા પરિશિષ્ટરૂપે આપી છે તે ઉપરથી પણ જોઈ શકાશે કે ધાર્મિક અભ્યાસ માટે વિદ્યાલય હમેશાં કેટલું ધ્યાન આપતું રહે છે.

અહીં એ જાણવું ઉપયોગી થઈ પડશે કે ધાર્મિક અભ્યાસ અને ધર્મસંસ્કારના પ્રયત્નોને લીધે વિદ્યાર્થીઓમાં એકંદર તત્ત્વજિજ્ઞાસા અને યથાશક્તિ ધર્મપાલનની રુચિ જાગતી રહે છે. પર્યુષણ મહાપર્વ જેવા પવિત્ર દિવસોમાં અઢાઈ જેવી મોટી તપસ્યા પણ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓએ કરી હોવાના દાખલા વિદ્યાલયના રિપોર્ટમાં જોવા મળે છે.

આની સાથેસાથ અહીં એ પણ નોંધવું જોઈએ કે આપણા સંઘમાં અન્યત્ર ધાર્મિક શિક્ષણ અંગે બને છે તેમ, વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને પણ ક્યારેક આ કામ સીધાં ચઢાણ જેવું મુશ્કેલ લાગતું હોય, એમ વિદ્યાલયના રિપોર્ટમાંની કેટલીક નોંધો ઉપરથી જોવા મળે છે. આમ થવાનાં કારણોનો સહાનુભૂતિપૂર્વક વિચાર કરવામાં આવે તો એ માટે વિદ્યાર્થીઓની ઓછી રુચિ કે અમુક અંશે ઉપેક્ષાવૃત્તિ ઉપરાંત એમના ઉપર વધી રહેલ અભ્યાસનું ભારણ, અત્યારના વિદ્યાર્થીઓની જિજ્ઞાસાને સંતોષે એવાં પાઠ્ય-પુસ્તકો, શિક્ષકો અને શિક્ષણપદ્ધતિનો અભાવ વગેરે બાબતોને પણ એ માટે જવાબદાર લેખી શકાય એવી સ્થિતિ છે. પણ જ્યારે પણ ધાર્મિક પરીક્ષાનું પરિણામ અસંતોષકારક માલૂમ પડે છે ત્યારે પરીક્ષકો એ અંગે સંસ્થાના સંચાલકોનું ધ્યાન દોરતા જ રહે છે; અને વિદ્યાલયના સંચાલકો પણ એ માટે ઘટતાં પગલાં લેવાનું ચૂકતા નથી. આને લીધે મુંબઈમાં તેમ જ વિદ્યાલયની બધી શાખાઓમાં ધાર્મિક શિક્ષણ નિયમિત ચાલુ રહે છે અને છમાસિક તેમ જ વાર્ષિક ધાર્મિક પરીક્ષાઓ પણ નિયમસર લેવાતી રહે છે.

અનેક દિશામાં વહેંચાઈ જતી મનોવૃત્તિ તેમ જ સમયના પ્રભાવને લીધે પલટાતી રુચિ વગેરે કારણે ધાર્મિક શિક્ષણ ક્યારેક કડવા ઔષધ જેવું અરુચિકર કે ઓછા સ્વાદુ કે સ્વાદ વગરના પથ્ય જેવું નીરસ લાગવા છતાં એ માતાના ધાવણ જેવું નરવું અને સંસ્કારપોષક છે એમાં શંકા નથી. માનવીને સાદ્યબીના વખતમાં છકી જતાં અને સંકટના સમયમાં લાંગી પડતાં એ જ બચાવી શકે છે. એમાંથી જ જીવનનું સાચું બળ મળે છે અને જીવનઘડતર પણ એ દ્વારા જ થઈ શકે છે. માનવીની માનવતાને જાગ્રત કરીને એને સાચા વિકાસને માર્ગે એ જ દોરી જાય છે. જે વ્યક્તિઓ, રુચિપૂર્વક કે કચવાતે મને પણ ધર્મના અભ્યાસ અને આચરણ તરફ વળે છે તેઓ જીવનનો સાર પામવાની સાથે જીવનને સ્વસ્થ, સુસંસ્કારી અને તેજસ્વી બનાવે છે. એના વગર માનવીનું સંસ્કાર ઘડતર સાવ અપૂર્ણ રહી જાય છે. આ કિપરથી વિદ્યાલયે શરૂઆતથી જ આ બાબતનો આગ્રહ રાખ્યો છે તે કેટલો વાજબી અને ઉપકારક છે તે સહેજે સમજી શકાય છે.

અહીં એ વાતની નોંધ લેતાં આહ્વાદ થાય છે કે વિદ્યાલયના જે ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના અભ્યાસકાળ દરમિયાન, આનાકાનીપૂર્વક, પણ ફરજિયાત હોવાને કારણે, ધાર્મિક શિક્ષણ લીધેલ છે એમાંના કેટલાક આના લીધે પોતાને કેટલો લાભ થયો છે એ વાતનું ખૂબ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે. એમની આવી લાગણીનો પ્રતિધ્વનિ, વિદ્યાલયને ૫૦ વર્ષ પૂરાં થયાં તે નિમિત્તે, વિદ્યાલયની બીજી શાખાઓની જેમ, અમદાવાદમાં પણ વિ. સં. ૨૦૨૧ના જેઠ સુદિ ૬ તથા ૮, તા. ૫-૬-૬૫ ને ૬-૬-૬૫ના રોજ પૂજ્ય વ્યાખ્યાન વગેરે ધાર્મિક કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો, તે પ્રસંગે તા. ૬-૬-૬૫ના રોજ પૂજ્ય-પાદ આગમ પ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી આપેલ ધર્મપ્રવચનમાં નીચેના શબ્દોમાં સાંભળવા મળે છે. પૂજ્ય મહારાજશ્રીએ કહ્યું હતું કે—

“હું અનુભવને આધારે બારપૂર્વક કહી શકું છું કે મારા પરિચયમાં આવવાવાળા વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓએ મને કહ્યું હતું કે સંસ્થામાં અમને ધાર્મિક સંસ્કારો આપવામાં આવતા હતા; પણ અમે એ ન લીધા એ અમારી ભૂલ હતી એમ આજે લાગે છે. જે જીવનની ઉત્તરાવસ્થામાં પણ એમને આવી લાગણી થઈ હોય તો એ વિદ્યાલયની એક મોટી સિદ્ધિ છે.”

બડલાગી રોહિણીયની માફક કમને લીધેલા સંસ્કાર પણ જે વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓએ આવી આંતરખેાજ તરફ દોરી જતા હોય તો એ, પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રીએ કહ્યું છે તેમ, સાચે જ મોટી સિદ્ધિ અને વિદ્યાલયે ધાર્મિક શિક્ષણ માટે રાખેલ આગ્રહ અને કરેલ પ્રયત્નની ચરિતાર્થતાની બોલતી સાક્ષીરૂપ છે એમાં શંકા નથી.

116

11

24

માંથી

જરૂરી સામગ્રી વસાવે છે તેમ જ આને પ્રોત્સાહન આપવા માટે અમુક અમુક ઇનામી હરીફાઈઓ પણ ચોળે છે.

ઘરમાં કે ઘરના આંગણમાં ખેલી શકાય એવી રમતોનાં સાધનો શરીરને કસરત અને મનને આનંદ-વિનોદ આપવામાં ઠીક પ્રમાણમાં ઉપયોગી થઈ પડે છે. વળી એ એકધારા અભ્યાસ-વાચનથી થાકેલ ચિત્તને તાજગી પણ આપી શકે છે. તેથી વિદ્યાલયમાં આવાં રમતગમતનાં સાધનો શરૂઆતથી જ વસાવવામાં આવે છે, અને એની હરીફાઈઓ ચોળીને ઇનામો પણ આપવામાં આવે છે. આ માટે એક મેડલ પણ આપવામાં આવે છે.

અભ્યાસના વિષય ઉપરાંત બીજા વિષયોનું જ્ઞાન જોડવા પ્રમાણમાં વધારે મેળવી શકાય તેટલું જીવન વધુ સમૃદ્ધ અને દષ્ટિ વધુ વિશાળ બની શકે છે. એથી વ્યક્તિની હોંશિયારી પણ ખીલી ઊઠે છે. આનું મુખ્ય સાધન વિવિધ વિષયને સ્પર્શતાં પુસ્તકોનું ખડોળું વાચન અને જુદા જુદા વિષય ઉપર પ્રકાશ પાડતાં અભ્યાસપૂર્ણ વ્યાખ્યાનોનું શ્રવણ છે. આ બંને બાબતો ઉપર વિદ્યાલયના સંચાલકોએ શરૂઆતથી જ પૂરતું ધ્યાન આપ્યું છે.

વાચનાલય તથા પુસ્તકાલય

આ માટે મુંબઈમાં વિદ્યાલયમાં વાચનાલય ચલાવવામાં આવે છે અને પુસ્તકાલય પણ વસાવવામાં આવ્યું છે. વાચનાલયમાં જુદી જુદી ભાષાનાં અને જુદા જુદા વિષયનાં દૈનિકો, અઠવાડિકો અને માસિકો વગેરે સંખ્યાબંધ સામયિકો મંગાવવામાં આવે છે. કેટલાંક પરદેશનાં સામયિકો પણ આવે છે. આને લીધે જેમ દેશ અને દુનિયામાં રોજ-બ-રોજ બનતી ઘટનાઓના સમાચારોથી માહિતગાર રહી શકાય છે તેમ પરિવર્તનો, શોધો અને ઝડપથી થઈ રહેલ વૈચારિક કે મનોવૈજ્ઞાનિક ફેરફારથી પણ સુપરિચિત રહી શકાય છે; સાથે સાથે એથી વિચારોનું પણ ઘડતર થઈ શકે છે. જીવનનિર્વાહ અને સાંસ્કૃતિક ઘડતર બંને દષ્ટિએ અત્યારના ઘટનાપ્રવાહો અને વિચારપ્રવાહોથી માહિતગાર રહી શકાય તો જ પ્રગતિનો માર્ગ નક્કી કરીને આગળ વધી શકાય. વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને આવો લાભ મળતો રહે એમાં વાચનાલય ઘણું ઉપયોગી થાય છે.

વિદ્યાલયની દષ્ટિએ એનું (મુંબઈનું) પુસ્તકાલય એક સમૃદ્ધ પુસ્તકાલય છે. પોણોલાખ રૂપિયા કરતાં પણ વધુ કિંમતનાં આશરે વીસેક હજાર પુસ્તકો એમાં વસાવવામાં આવ્યાં છે. આમાં જૈન ધર્મનાં શાસ્ત્રો તથા જૈન સંસ્કૃતિને લગતા જુદા જુદા વિષયનાં પુસ્તકોનો સારો એવો સંગ્રહ છે, જેમાં થોડાંક પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો પણ સમાવેશ થાય છે. ઉપરાંત સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, પાલિ જેવી પ્રાચીન ભાષાઓનાં તેમ જ ગુજરાતી, હિંદી, મરાઠી, અંગ્રેજી જેવી આધુનિક ભાષાઓમાં લખાયેલાં વિદ્યાની વિવિધ શાખાઓને લગતાં તેમ જ લોકોપયોગી રસાત્મક ચાલુ સાહિત્યનાં—જેમ કે નવલકથા, નવલિકા, નાટકો, નિબંધો, કવિતાઓ, પ્રવાસવર્ણન, ચરિત્રો વગેરેનાં—પુસ્તકો પણ સારા પ્રમાણમાં વસાવવામાં આવ્યાં છે. વિદ્યાલયની અમદાવાદ અને વડોદરા શાખાઓમાં વાચનાલય ચાલુ છે અને પુસ્તકાલય માટે બારેક હજાર રૂપિયાના ખર્ચે મોટે ભાગે લોકોપયોગી પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. આમ છતાં જૈન ધર્મ, સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના અધ્યયન-સંશોધનમાં

ઉપયોગી થઈ શકે એવું સુસમૃદ્ધ પુસ્તકાલય કરવા માટે હજી ઘણું ઘણું કરવાની જરૂર છે એ વાત વિદ્યાલયના સંચાલકોના ધ્યાન ખેંચાર નથી. આ માટે ૫૦મા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૬)માં યોગ્ય જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“જૈન ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, કળા, શિલ્પ-સ્થાપત્ય જેવા વિવિધ વિષયોને લગતું જૈન સાહિત્ય એટલું તો વિપુલ અને સમૃદ્ધ છે કે દેશ-વિદેશના વિદ્વાનો એને માટે ઘણી ઉત્સુકતા સેવી રહ્યા છે. આ સ્થિતિમાં જૈન સાહિત્યના બધા જ મુદ્રિત ગ્રંથો સાથે તે તે વિષય સાથે સંબંધ ધરાવતા બધા ઇતર ગ્રંથોનો સંગ્રહ ધરાવતું, અને સાથોસાથ શક્ય હોય તેટલા હસ્તલિખિત ગ્રંથોનો પણ સમાવેશ કરતું એક સમૃદ્ધ કેન્દ્રવર્તી પુસ્તકાલય હોવું બહુ જ જરૂરી છે. આ કામ અઢળક ધન અને એક સ્વતંત્ર યોજના માગી લે એટલું વિશાળ છે. આપણા ધર્મ અને સાહિત્યના પ્રસારની દૃષ્ટિએ આ કામ જેટલું જલદી થઈ શકે તેટલું જલદી કરવા જેવું છે. વિદ્યાલય આવા મનોરથો તો સેવે છે, પણ, અત્યારની વિદ્યાલયની જવાબદારી લક્ષમાં લેતાં, એ મનોરથો તુરત સફળ થવા મુશ્કેલ લાગે છે. આમ છતાં વિદ્યાલય પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં આ દિશામાં કંઈક ને કંઈક પ્રયત્ન તો કરી રહેલ છે, એ વાતનો વિદ્યાલયે વસાવેલ પુસ્તકાલયની (ઉપર નોંધેલી) વિગતો ઉપરથી કંઈક ખ્યાલ આવી શકશે.”

વિદ્યાર્થીમંડળ

વાચનાલય અને પુસ્તકાલયના લાભ ઉપરાંત વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને અવારનવાર જુદા જુદા વિષયના અભ્યાસ અને માહિતીપૂર્ણ તેમ જ રોચક વ્યાખ્યાનો સાંભળવા મળે એની પણ ગોઠણ થતી રહી છે. સાથેસાથે વિદ્યાર્થીઓની વક્તૃત્વશક્તિ ખીલે એ માટે પણ ધ્યાન રાખવામાં આવે છે. આ કામ મુખ્યત્વે વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીમંડળ દ્વારા જ થતું રહે છે. બીજા જ વર્ષનો રિપોર્ટ (પૃ. ૧૦) જોતાં માલુમ પડે છે કે તે વખતે વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓની ઇચ્છાથી ‘યુનિયન ક્લબ’ નામે વિદ્યાર્થીમંડળની સ્થાપના થઈ હતી. આ ક્લબ ધાર્મિક, સામાજિક, નૈતિક, આર્થિક જેવા વિષયો ઉપર વિદ્યાર્થીઓની ચર્ચાઓ ગોઠવતી હતી; અને એમાં વિદ્યાર્થીઓ હોંશપૂર્વક ભાગ લેતા હતા. વિદ્યાર્થીઓના વિચારોને આકાર આપીને વ્યવસ્થિત કરવામાં તેમ જ પોતાના વિચારોને સુસંબદ્ધ રૂપમાં વ્યક્ત કરવાની વક્તૃત્વશક્તિને ખીલવવામાં આ સભાઓ ખૂબ ઉપયોગી નીવડતી. અત્યારના રાજકારણ ઉપર અર્થકારણનું વર્ચસ્વ ધિછાનીને એ વિશેની ચર્ચા-વિચારણા થઈ શકે એ માટે આ વિદ્યાર્થીમંડળોએ એક આર્થિક મંડળ (Economic club) પણ સ્થાપ્યું હતું. વળી, વિદ્યાર્થીઓનું જ્ઞાન વ્યાપક થાય એટલા માટે બીજા વર્ષમાં શ્રી ગુલાબચંદ્રજી ઢઢા, શેઠ શ્રી કુંવરજી આણંદજી, શ્રી ઉમેચંદ હોલતચંદ ખરોડિયા, દક્ષિણામૂર્તિવાળા શ્રી નાનાભાઈ ભટ્ટ વગેરે વિદ્વાનો અને વિચારકોનાં વ્યાખ્યાનો પણ યોજવામાં આવ્યાં હતાં; અને તે પછી અવારનવાર નામાંકિત વિચારકો, કાર્યકરો તેમ જ વિદ્વાનોનાં આવાં વ્યાખ્યાનો યોજવામાં આવતાં હતાં. આગળ પણ જો આ પરંપરા અખંડપણે ચાલુ રહી હોત તો તેથી વિદ્યાર્થીઓને ઘણો લાભ થાત.

એમ લાગે છે કે થોડા વખત પછી જ ‘યુનિયન ક્લબ’નું નામ ‘શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન’ એમ ફેરવવામાં આવ્યું હતું. આગળ જતાં આ યુનિયનનું ‘શ્રી મહાવીર સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન’ કે ‘વિદ્યાલય સ્ટુડન્ટ્સ યુનિયન’ એવું ટૂંકાક્ષરી નામ

રાખ્યાનું પણ જાણવા મળે છે. એ દ્વારા વકતૃત્વસભાઓ અને વિદ્વાનો, વિચારકો અને કાર્યકર્તાનાં વ્યાખ્યાનો યોજવા ઉપરાંત સ્કાઉટ જેવી ઉપયોગી પ્રવૃત્તિ પણ હાથ ધરવામાં આવતી હતી.

આ વિદ્યાર્થીમંડળને કામ કરવાની કેટલી બધી મોકળાશ અને કેટલો બધો સાથ વિદ્યાલયના શાળા સંચાલકો તરફથી આપવામાં આવ્યાં હતાં તે એટલા ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે કે આ વિદ્યાર્થીમંડળના પ્રમુખ તરીકે પ્રો વાડિયા, શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ, શ્રી એમ. સી. ચાગલા, પ્રો હરસિદ્ધભાઈ દિવેડિયા, શ્રી ચીમનલાલ ચકુભાઈ શાહ, શ્રી. પરમાનંદભાઈ કુંવરજી કાપડિયા, શ્રીમતી વાયોલેટ જોક્ષીમ આલ્વા, શ્રી. મીનુ આર. મસાણી જેવી નામાંકિત જાહેર વ્યક્તિઓની વરણી કરવામાં આવતી હતી. વિદ્યાલયના માનદમંત્રી શ્રી મોતીચંદભાઈ કાપડિયા, વર્ષો સુધી આ મંડળનું ઉપપ્રમુખપદ સંભાળીને, એને હેતુ અને મમતાપૂર્વક દોરવણી આપતા રહ્યા હતા : વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓનો સર્વાંગીણ વિકાસ થાય અને અભ્યાસકાળ પછીની સુદૃઢ કારકિર્દીમાં એ કોઈ પણ બાબતમાં પાછા ન પડે પણ સર્વત્ર યોગ્યતાની કાળેલિયત અને સંસ્કારિતાની છાપ પાડે એવી એમની તીવ્ર ઝંખના રહેતી. એમ કહેવું જોઈએ કે આ વિદ્યાર્થીમંડળને આવી રાષ્ટ્રીય વ્યક્તિઓની દોરવણીનો લાભ મળ્યો તે મોટે ભાગે શ્રી મોતીચંદભાઈની વ્યાપક દષ્ટિ તેમ જ મુંબઈના જાહેર જીવન સાથે તેમ જ રાષ્ટ્રીયભાવના સાથે એમણે કેળવેલી એકરૂપતા અને મેળવેલ પ્રતિષ્ઠાને કારણે જ. વિદ્યાલયના છઠ્ઠીસમા વર્ષમાં આ મંડળનો વાર્ષિક ઉત્સવ ડૉ. જીવરાજ મહેતાના પ્રમુખપદે જોવાયો હતો, એ બીના પણ ઉપરની વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

વિદ્યાલયની સ્થાપના પછી ચાર-પાંચ વર્ષ પછીનો સમય એ મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રભાવ-વિસ્તારનો અને આખી પ્રજાના માનસ પર જામતી એમની અદ્ભુત આગેવાનીનો સમય હતો. તેમાંય વિદ્યાર્થીઆલમના હૃદય ઉપર તો એણે જાણે કામણ જ કર્યું હતું. ભારતના અને ખાસ કરીને રાષ્ટ્રીય લડતના હાર્દ સમું મુંબઈ શહેર, રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક દૃષ્ટિબિંદુને આવકારતી વિદ્યાલયની ઉદાર દૃષ્ટિ અને શ્રી મોતીચંદભાઈ જેવા આગેવાનની હૂંફ : આ બધાંની આવકારદાયક અસર વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓના માનસ ઘડતર ઉપર પડે એ સ્વાભાવિક છે. આ વર્ષોના વિદ્યાલયના રિપોર્ટમાંની વિદ્યાર્થીમંડળની કાર્યવાહીનો અહેવાલ જોતાં એ સમયમાં વિદ્યાર્થીઓમાં કેવો તરવરાટ દેખાતો હતો અને સમાજસેવા

૧. વિદ્યાલયના ૧૬ મા રિપોર્ટ (પૃ. ૫૯)માં કસ્તુરભાઈ શેઠે વિદ્યાર્થીમંડળમાં પ્રાર્થનાવિક્ર બાપણ (Inaugural Address) આપ્યાનું નોંધ્યું છે. અને એ જ રિપોર્ટમાં અન્યત્ર (પૃ. ૫૬) એ બાપણનો સાર નોંધતાં કહ્યું છે કે—“ વરસનો પ્રારંભ સફળ યુદ્ધની (૧૯૩૦ ના મીઠા સત્યાગ્રહના અહિંસક યુદ્ધની) નોખતોથી જ થઈ ચૂક્યો હતો. આખાં દેશમાં લડાઈનાં જ રણશીર્ષાં વાજતાં હતાં. એવે સમયે અહિંનાં વિદ્યાર્થીઓનું પણ વર્ષ શરૂ થયું. અમારા પ્રત્યેકના માનસમાં ખૂણે ને ખોચરે યુદ્ધના ભણકારા તો ક્યારનાયે વાગી રહેલા હતા. તેવામાં અમારા ચાલુ વર્ષના પ્રમુખ શ્રીયુત કસ્તુરભાઈ લાલભાઈએ અમને એમની ભાવભીની ભાવી યુદ્ધની ચમકારા દેતી છતાં મીઠી અને અનુપમ વાણીમાં અમારા વર્ષકાર્યનું માર્ગસૂચન કર્યું. તેમાં સ્વદેશી વસ્તુ ઉપર સારું ધ્યાન આપ્યું.”

અને રાષ્ટ્રલક્ષિતની ભાવના કેવી ઉત્કટ હતી અને એમનાં અંતર નવીનવી પ્રવૃત્તિને આવ-કારવા કેવા થનગની રહ્યાં હતાં એનું પ્રોત્સાહક ચિત્ર જોવા મળે છે.

આનો એક જ્વલંત દાખલો જોઈએ : સને ૧૯૨૭માં ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં અતિ-વૃદ્ધિને કારણે ભારે કારમું રેલસંકટ આવી પડ્યું. ગાંધીજી અને સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલની હાકલથી ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને મુંબઈ ઉપરાંત આખા દેશમાંથી રાહતફંડ એકત્ર થવા લાગ્યું. માનવરાહતના આવા રાષ્ટ્રીય કાર્ય માટે વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ પાછળ રહે એ ન બનવા જોગ હતું. એમણે આ કામમાં પોતાની રીતે સાથ આપ્યો : તા. ૧૬-૮-૨૭ ના રોજ જાણીતા સાક્ષરરત્ન શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીના પ્રમુખપદે “ભારત સંઘ્યા” નામે નાટક લજવીને આ ફંડમાં, ૩,૮૫૦ રૂપિયા મોકલી આપ્યા હતા. (રિપોર્ટ ૧૨, પૃ. ૨૩).

અહીં એ જાણવું રસપ્રદ થઈ પડશે કે વિદ્યાલયના સંચાલકોએ વિદ્યાર્થીઓમાં ધાર્મિક અને સામાજિક ભાવના સાથે રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો સુમેળ સધાય એનું હમેશાં ધ્યાન રાખ્યું છે. વિદ્યાલયના એક વિદ્યાર્થી શ્રી રમણીકલાલ મગનલાલ મોદી (શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદીના ભાઈ) બી.એ. થઈને મહાત્મા ગાંધીના સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં જોડાયા એની વિદ્યાલયે ગૌરવપૂર્વક નોંધી લીધી. છઠ્ઠા વર્ષમાં વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ જે વિદ્યાર્થીઓ ચાલુ (સરકારી કે સરકારમાન્ય) કોલેજ છોડી મુંબઈમાં રાષ્ટ્રીય કોલેજમાં જોડાવા ઇચ્છતા હોય તેમને તેમ કરવાની છૂટ આપી હતી. અને ૧૫મા વર્ષમાં (તા. ૧૩-૭-૧૯૩૦ના રોજ રિપોર્ટ ૧૫, પૃ. ૧૦૫), જ્યારે મીઠાનો સત્યાગ્રહ આખા દેશમાં પુરજોશમાં ચાલી રહ્યો હતો ત્યારે, નીચે મુજબ ઠરાવ કર્યો હતો—

“રાજદારી વાતાવરણને અંગે કોઈ વિદ્યાર્થી તેમાં ભાગ લેવા જવા માંગે તો એની અરજ આવતાં તેના વાલીને ખબર આપવી અને જાહેરાત કરવી કે જેને રજ આપવામાં આવશે તે આવતે વર્ષે વિદ્યાલયમાં આવે ત્યારે તેને તે જ શરતે પાછા દાખલ કરવામાં આવશે.”

આ વિદ્યાર્થીમંડળમાંથી સંસ્થાનાં જુદાં જુદાં કામો સંભાળવા માટે વિદ્યાર્થીઓની મંત્રીઓ તરીકે વરણી કરવામાં આવતી; અને એ રીતે વિદ્યાર્થીઓને સંસ્થાનાં અમુક કામોની જવાબદારી સંભાળવાની તાલિમ મળવાની સાથે એ નિમિત્તે સંસ્થાની કાર્યવાહી સાથે ઓતપ્રોત થવાનો અવસર પણ મળતો. આ મંડળ તરફથી શરૂઆતમાં હસ્તલિખિત કે ટાઈપ કરેલ રૂપમાં અને પાછળથી મુદ્રિત રૂપમાં “તણખા” (“Sparks”) નામે વાર્ષિક પ્રગટ કરવામાં આવતું હતું. ૧૯મા રિપોર્ટ (પૃ. ૩)માંથી જાણવા મળે છે કે આપણા જાણીતા સામાજિક કાર્યકર ડૉ. ભાઈલાલ એમ. ખાવીશી એક વાર આ વાર્ષિકના તંત્રી નિમાયા હતા.

આ વિદ્યાર્થીમંડળની પ્રવૃત્તિનું અવલોકન કરતાં એમ સ્પષ્ટ લાગે છે કે ૩૦-૩૫ વર્ષ મુખી તો આ મંડળની કાર્યવાહી વિદ્યાર્થીઓમાં રહેલા તરવરાટ અને ઉત્સાહનું દર્શન કરાવે એવી તેમ જ વિદ્યાર્થીઓમાં ચેતના જગાવે એવી વિદ્યુતવેગી (Dynamic) હતી. આ મંડળે વિદ્યાર્થીઓના સંસ્કારઘડતરમાં નોંધપાત્ર ફાળો આપવાની સાથે વિદ્યાલયના ગૌરવને વધારવામાં પણ ઘણો ફાળો આપ્યો છે. આ મંડળે યોજેલ વ્યાખ્યાનો, અને હાથ ધરેલ વિવિધ પ્રકારની કાર્યવાહીની વિગતો અહીં આપવાનું મન થઈ આવે એવું છે : એમાં એ સમયના વિદ્યાર્થીઓની પરિશ્રમશીલતા, જિજ્ઞાસા અને ઉત્સાહનું સુરેખ, આલ્પલાકે

અને પ્રેરક પ્રતિબિંબ નિહાળવા મળે છે. પણ સ્થળમર્યાદાને કારણે અહીં આ વિદ્યાર્થી-મંડળની પ્રશસ્તિમાં આટલેથી જ સંતોષ માનવો ઉચિત લાગે છે.

આવા તેજસ્વી વિદ્યાર્થીમંડળની કાર્યવાહી છેલ્લાં ૧૨-૧૫ વર્ષ દરમિયાન ઢીલી પડી ગઈ હોય એમ વિદ્યાલયના પાછલાં વર્ષોના રિપોર્ટો જોતાં લાગે છે. આ વર્ષો દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓ એક કાર્યશીલ અને પ્રગતિગામી પ્રવૃત્તિઓના પુરસ્કર્તા એવું જૂથ મટીને કંઈક પોતપોતાની ચિંતા કે પ્રવૃત્તિઓમાં અટવાઈ ગયા હોય એમ લાગે છે. પણ આ સ્થિતિ માત્ર વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓની જ છે એવું નથી; સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ બાદ આખા દેશમાં વિદ્યાર્થીવર્ગમાં શિસ્ત અને કર્તવ્યભાન પ્રત્યેની જે શિથિલતા આવી ગઈ છે તેનો જ એક અંશ આને લેખવો જોઈએ; પણ આ બાબતની ચર્ચાને અહીં અવકાશ ન હોવાથી એ માટે આટલું સૂચન જ બસ છે. મુખ્ય વાત આ વિદ્યાર્થીમંડળે વિદ્યાર્થીઓના સાંસ્કૃતિક ઘડતરમાં નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો છે એ જ છે.

વિદ્યાર્થીઓના શારીરિક વિકાસ માટે જેમ વ્યાયામનાં સાધનો રાખવામાં આવે છે તેમ એમને ખૌણિક ખોરાક મળે એ બાબત ઉપર પણ પૂરતું લક્ષ આપવામાં આવે છે. વળી, જેમ એમના બૌદ્ધિક વિકાસ માટે વિદ્યાર્થીમંડળ દ્વારા તથા બીજી રીતે સજ્જાબંધ સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવામાં આવે છે તેમ એમની તંદુરસ્તીની તપાસ માટે પણ પૂરેપૂરી ભેગવાઈ કરવામાં આવે છે આ માટે મોટે ભાગે વિદ્યાલયમાં રહી ઢાકતરીનો અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાલયના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ જ પોતાની સેવાઓ આપે છે. આ કાર્યમાં આ ઢાકતર મિત્રો જે મમતા અને નિઃસ્વાર્થતા બતાવે છે તે પણ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓના સંસ્કારપૂર્ણ ઘડતરની સાક્ષી પૂરે એમ છે.

તેરમા વર્ષથી કેટલાક વખત સુધી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ રૌવર સ્કાઉટ જેવી ખૂબ ઉપયોગી પ્રવૃત્તિમાં ભેડાયા હતા, અને જ્યારે દેશમાં હિન્દી ભાષાનો રાષ્ટ્રભાષા તરીકે અભ્યાસ કરવાનો ભુવાળ આવ્યો ત્યારે વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ પણ એમાં પાછળ રહ્યા ન હતા; એમણે પણ એ દિશામાં પ્રયત્ન કર્યો હતો, એમ છઠ્ઠીસમે રિપોર્ટ (પૃ. ૧૯) જોતાં જાણી શકાય છે.

વકતૃત્વકળા અને લેખનકળા જેમ વિદ્યાર્થીઓના ઘડતર અને વિકાસમાં ઉપયોગી થાય છે, તેમ રમતગમત અને ખુદ વિદ્યાર્થીઓ પોતે જ જેમાં ભાગ લેતા હોય એવા તંદુરસ્ત મનોરંજન કાર્યક્રમો, નાટ્યપ્રયોગો કે પ્રહસનો પણ વિદ્યાર્થીઓની કેટલીક પ્રસુત શક્તિઓને જાગ્રત કરવામાં તેમ જ એમનાં મનને પ્રકુલિત કરવામાં ઠીકઠીક ઉપયોગી થઈ પડે છે. વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ વાર્ષિક મેળાવડા નિમિત્તે આવા કાર્યક્રમો યોજતા રહેતા હતા એમ વિદ્યાલયના રિપોર્ટો ઉપરથી જાણવા મળે છે. આવા મેળાવડા વખતે પ્રમુખ તરીકે પસંદ કરવામાં આવતી નામાંકિત વ્યક્તિઓ ઉપરથી પણ વિદ્યાર્થીઓના આવા પ્રયાસોનું મહત્ત્વ અને ગૌરવ સહેજે ખ્યાલમાં આવ્યા વગર રહેતું નથી. આ પ્રમુખોમાં ઝેરિસ્ટર શ્રી મકનજીભાઈ જે. મહેતા (નવમું વર્ષ; નાટક ‘રાણો પ્રતાપ’); ઝેરિસ્ટર શ્રી. એમ. આર. જયકર (૧૧મું વર્ષ; નાટક ‘શાંકિત હૃદય’) સાક્ષરરત્ન શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી (૧૨મું વર્ષ; નાટક ‘ભારતસંધ્યા’); દેશભક્ત શ્રી ભુલાભાઈ જે.

U O O O O O O O O O O O O O O O O O O O O U

પ્રકરણ દસમું : સાહિત્યપ્રકાશન

શિક્ષણની સાથે સાથે સાહિત્યનું કામ પણ થતું રહે તો એ ધર્મ અને સંસ્કૃતિના પ્રચાર અને અભ્યાસમાં ઘણું ઉપયોગી થઈ રહે છે. અને પ્રાચીન જૈન સાહિત્યનો ખજાનો તો વિવિધવિષયસ્પર્શી અને વિપુલ છે. અને હજી પણ એના સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, રાજસ્થાની, ગુજરાતી, હિંદી વગેરે ભાષાઓમાં લખાયેલા જુદા જુદા વિષયના અસંખ્ય ગ્રંથો પ્રગટ થવા બાકી છે. તેથી વિદ્યાલયે પોતાના બંધારણમાં ઉચ્ચ શિક્ષણના પ્રસારની સાથે સાથે જૈન સાહિત્યના સંશોધન-પ્રકાશનને પણ સંસ્થાના એક ઉદ્દેશરૂપે સ્વીકારેલ છે. આ અંગે બંધારણની ત્રીજી કલમમાં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે—

“ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી, હિન્દી વગેરેનું સાહિત્ય અભ્યાસ તથા પ્રચાર માટે તૈયાર કરવું, પ્રગટ કરવું અને તેનો સંગ્રહ કરવો; જૈન સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાન અને ઇતિહાસને અંગે શોધખોળ ખાતું યાને પુરાતત્ત્વ મંદિર ખોદાવું અને કેળવણીનાં સર્વ ક્ષેત્રોને વિશાળ અર્થમાં પોષવા પ્રવૃત્તિ કરવી.”

આ ઉદ્દેશમાં જણાવ્યા મુજબ જૈન સાહિત્યનાં પુસ્તકો—ખાસ કરીને પાઠ્યપુસ્તકો— પ્રગટ કરવાની યોજના અંગે બીજા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૬)માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—

“ યુનિવર્સિટીમાં જૈન સાહિત્ય દાખલ થયા પછી યોગ્ય સાહિત્ય-સાધનોને અભાવે તેનો પૂરતો લાભ લેવાતો નથી એવું અનુભવ ઉપરથી જણાયું છે. ખુદ જિજ્ઞાસુ જૈન અભ્યાસીઓ પણ જૈન સાહિત્યને ઐતિહાસિક વિષય તરીકે લઈ શકતા નથી, તેથી કેળવણીને અંગે સાહિત્યનાં પુસ્તકો નવીન દબ પ્રમાણે નોટ તરજીબ સાથે અને પાઠાંતરે નોટ કરીને તૈયાર કરાવવાની એક વિશાળ યોજના હાથ ધરવાનો કમીટીએ ઠરાવ કર્યો છે. એ સંબંધી પ્રો. આનંદશંકર આપુભાઈ ધ્રુવ સાથે પત્રવ્યવહાર થયો હતો અને તેમને રૂ. ૩૫૨ પણ મળી ઘણી વાતચીત કરવામાં આવી હતી.”

આ જ રીતે દશમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૧૮)માં પણ સૂચવવામાં આવ્યું છે કે—

“ યુનિવર્સિટીમાં ચલાવવા યોગ્ય સાહિત્ય તૈયાર કરાવવાની પણ ઇચ્છા છે. ધાર્મિક કેળવણીનાં પાઠ્યપુસ્તકોની બહુ જ જરૂર છે. જૈન ધર્મનો સુલભ બોધ થાય એવાં નવીન જમાનાને રુચિ જાગૃત કરનાર પુસ્તકો સારી સંખ્યામાં આજ યુવાનને ઉપયોગી નીવડે તેવાં તૈયાર કરાવવાં છે, ગુજરાતી સાહિત્યને જગપ્રસિદ્ધ કરવું છે, પ્રાકૃત ભાષાનો પ્રચાર કરાવવો છે. વિગેરે અનેક અનેક ભાવનાઓ છે.”

કોલેજોમાં તથા બીજી રીતે ઉપયોગી થાય એવાં જૈન પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર કરાવીને પ્રગટ કરવાનો આ વિચાર બિલકુલ સાચો વિચાર હતો, અને સાહિત્ય-પ્રકાશનની સાચી દિશામાં અગ્રીમનિર્દેશ કરતો હતો. આમ છતાં આ ભાવનાને મૂર્ત કરવાની બાબતમાં વિદ્યાલય ઓછું કામ કરી શકેલ છે. તેથી જ છત્રીસમા વર્ષના રિપોર્ટ (પૃ. ૭૧)માં, “ શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ પ્રકાશન યોજના ”માં એ જ ભાવનાનું પુનરુચ્ચારણ કરવામાં આવ્યું હતું કે—

“ આજે અર્ધભાગધી ભાષાના અભ્યાસ માટે તેમ જ અન્ય ભાષાના વિશિષ્ટ સાહિત્ય તરીકે હિંદની કેટલીક યુનિવર્સિટીઓએ જૈન સાહિત્યનાં કેટલાંક પુસ્તકો પાઠ્યપુસ્તકો તરીકે ગ્રહણ કરેલાં છે અને એમ છતાં વિદ્યાર્થીઓને શુક્રસેલરોને ત્યાંથી આમાંનાં ઘણાં પુસ્તકો મળતાં નથી. આવી જ રીતે શ્રી જૈન શ્વે. મૂ. એજ્યુકેશન બોર્ડ તથા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ તથા પરીક્ષા માટે જે પાઠ્યપુસ્તકો નક્કી કરેલાં છે તેમાંનાં પણ કેટલાંક સુલભ નથી. આવાં પુસ્તકોમાંથી જેની બહુ માંગ હોય અને જેનો શિષ્ટ જનતાને પણ પુરો ઉપયોગ હોય એવાં પુસ્તકો પસંદગીપૂર્વક પ્રગટ કરવાં.”

આનો અર્થ એટલો તો ખુશીથી કરી શકાય કે સાહિત્યપ્રકાશનની દિશામાં કામ ભલે ઓછું થઈ શક્યું હોય, પણ એ કામ થવાની કેટલી જરૂર છે એ વાત તો વિદ્યાલયના સંચાલકોનાં અંતરમાં ખરાબર વસી ગઈ હતી. એટલે સાહિત્યપ્રકાશનની ભાવનાના આ બીજનું જ એ રૂળ સમજવું જોઈએ કે, વખત જતાં, આગમ-પ્રકાશન જેવી ખૂબ મહત્ત્વની અને વિદેશમાં પણ આવકાર પામે એવી મહાન યોજના હાથ ધરવાનું સાહસ વિદ્યાલયના સંચાલકો કરી શક્યા. (આની વિગતો આગળ આપવામાં આવી છે.)

વિદ્યાલયનાં પ્રકાશનો

કાવ્યાનુશાસન—કોલેજ કે યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમમાં ઉપયોગી થાય એવું વિદ્યાલયનું મહત્ત્વનું પ્રકાશન છે ‘કાવ્યાનુશાસન’. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યવિરચિત આ ગ્રંથ અલંકારશાસ્ત્રનો આકર ગ્રંથ છે. એના ઉપર કર્તાએ પોતે જ ‘અલંકારચૂડામણિ’ નામે વૃત્તિ અને ‘વિવેક’ નામનું વિવરણ રચ્યું છે. ઉપરાંત એક અજ્ઞાતકર્તૃક ટિપ્પણ પણ મળે છે. એ બધી સામગ્રી સહિત આ ગ્રંથનું સંપાદન અમદાવાદની ગુજરાત વિદ્યાસભા (ગુજરાત વર્નાક્યૂલર સોસાયટી) હસ્તકના શ્રી ભો. જે. અ. સં. વિદ્યાલવનના અધ્યક્ષ અને ગુજરાતના જાણીતા વિદ્વાન શ્રી રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખે જે ભાગમાં કર્યું હતું. આના પહેલા ભાગમાં મૂળ ગ્રંથ, વૃત્તિ, વિવરણ અને ટિપ્પણ આપવામાં આવેલ છે. બીજા ભાગમાં ગ્રંથ અને ગ્રંથકારની મીમાંસા કરતી તેમ જ ગુજરાતના ખાસ કરીને સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસનું સવિસ્તર નિરૂપણ કરતી સંપાદકની વિસ્તૃત અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમ જ ગુજરાત કોલેજના સંસ્કૃતના નિવૃત્ત અધ્યાપક શ્રી રામચંદ્ર બળવંત આઠવલેએ અંગ્રેજીમાં તૈયાર કરેલી નોંધો આપવામાં આવી છે. આનું પુરોવાચન (Foreword) જાણીતા સાક્ષર ડૉ. શ્રી આનંદ-શંકર બાપુભાઈ ધ્રુવે લખી છે. આ ગ્રંથના સંપાદનનું કામ શ્રી રસિકભાઈને સોંપવાનો નિર્ણય સને ૧૯૨૭-૨૮ માં કરવામાં આવ્યો હતો. તે પછી નવ-દસ વર્ષે ૧૯૩૭-૩૮માં આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થયો હતો. ૧૨૦૦ થી પણ વધુ પાનાંના જે ભાગનું મૂલ્ય માત્ર છ જ રૂપિયા રાખવામાં આવ્યું હતું. વિદ્વાનો અને વર્તમાનપત્રોએ આ ગ્રંથની મુક્ત મને જે પ્રશંસા કરી હતી, તે ૨૩ મા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૩૨) અને ૨૪ મા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૩૧)માંથી જાણી શકાય છે.

અલંકારશાસ્ત્રના અભ્યાસ માટે સારો આવકાર પામેલ આ ગ્રંથની પહેલી આવૃત્તિની નકલો ખલાસ થઈ જતાં, મૂળ ગ્રંથવાળા પહેલા ભાગની બીજી આવૃત્તિ સને ૧૯૬૩માં (કિંમત રૂ. ૧૫) પ્રગટ કરવામાં આવી છે. બીજી નવી મળેલી હસ્તપ્રતો સાથે આનું પુનઃ

સંપાદન શ્રી રસિકભાઈ પરીખે સંસ્કૃત-અર્ધભાગધીના અધ્યાપક પ્રો. વી. એમ. કુળકર્ણીના સહકારથી કર્યું છે.

વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓને (અને બીજાઓને પણ) ધાર્મિક અભ્યાસમાં ઉપયોગી થાય એવાં નીચે મુજબ બે પુસ્તકો વિદ્યાલય તરફથી પ્રગટ થયાં છે:—

યોગશાસ્ત્ર—કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત આ ગ્રંથના ચાર પ્રકાશનો ગુજરાતી અનુવાદ પં. શ્રી ખુશાલદાસ જગજીવનદાસ પાસે કરાવીને એની પહેલી આવૃત્તિ વિ. સં. ૧૯૯૭માં, બીજી આવૃત્તિ વિ. સં. ૨૦૦૫માં અને ત્રીજી આવૃત્તિ વિ. સં. ૨૦૨૨માં પ્રગટ કરવામાં આવી છે.

અષ્ટક પ્રકરણ—સાધ્વી શ્રી યાકિનીમહત્તરાના ધર્મપુત્ર તરીકે વિખ્યાત આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત આ ગ્રંથ, પં. શ્રી ખુશાલદાસ જગજીવનદાસે કરેલ ગુજરાતી અનુવાદ સાથે, વિ. સં. ૧૯૯૭માં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

રજતમહોત્સવ સ્મારક ગ્રંથ—વિદ્યાલયના રજત-મહોત્સવ પ્રસંગે પ્રગટ કરવામાં આવેલ આ સચિત્ર સુંદર ગ્રંથમાં દોઢસો પાનાંમાં વિદ્યાલયની પચીસ વર્ષની કાર્યવાહીની વિગતો આપવા ઉપરાંત ત્રણસો પાનાંમાં ગુજરાતી તેમ જ અંગ્રેજીમાં વિદ્વાનોના અભ્યાસ-પૂર્ણ લેખોની વાચનક્ષમ સામગ્રી આપવામાં આવી છે. આનું પ્રકાશન રજત-મહોત્સવ પ્રસંગે સને ૧૯૪૧ના ડિસેમ્બરની આખરે કરવામાં આવ્યું હતું.

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રંથ—વિ. સં. ૨૦૧૦માં (ભાદરવા વદિ ૧૦ના રોજ) સંસ્થાના પ્રેરક આચાર્યશ્રીનો મુંબઈમાં સ્વર્ગવાસ થયો. એમના પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતાથી પ્રેરાઈને, એમના પુણ્ય સ્મરણ નિમિત્તે, વિદ્યાલય તરફથી એક સ્મારક ગ્રંથ પ્રગટ કરવાનું વિ. સં. ૨૦૧૧ની શરૂઆતમાં (તા. ૭-૧૨-૧૯૫૪ના રોજ) નક્કી કરવામાં આવ્યું. તે પછી દોઢ વર્ષે તા. ૨૮-૬-૫૬ના રોજ, જૈન સંઘના જાણીતા મુખ્ય અગ્રણી શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના હસ્તે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરાવવામાં આવ્યું. ચિત્ર-સામગ્રીથી સમૃદ્ધ અને સુઘડ અને કળામય રીતે છપાયેલ આ દળદાર ગ્રંથમાં ગુજરાતી, હિંદી અને અંગ્રેજી ત્રણે ભાષામાં સ્વર્ગસ્થ આચાર્યશ્રીને અંજલિ આપતા લેખો ઉપરાંત જૈન સંસ્કૃતિના જુદા જુદા વિષયો ઉપર પ્રકાશ પાડતા અભ્યાસપૂર્ણ લેખો આપવામાં આવ્યા છે. આ માટે દસ સભ્યોની એક કમીટી (રિપોર્ટ ૪૦, પૃ. ૧૪) રચવામાં આવી હતી. કળાસામગ્રી તથા લેખસામગ્રી બન્ને દૃષ્ટિએ સમૃદ્ધ આ ગ્રંથની વિદ્વાનોએ અને વર્તમાનપત્રોએ મુક્ત મને પ્રશંસા કરી છે. (રિપોર્ટ ૪૨, પૃ. ૭૩)

વળી, ડૉ. શ્રી નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ સંસ્થામાં રહીને અભ્યાસ કરીને સને ૧૯૧૯-૨૦માં બી.એ. (ઓનર્સ)માં પાસ થયા. તે પછી તેઓ અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસને માટે લંડન ગયા. આ માટે વિદ્યાલયે એમને પાંચ હજાર રૂપિયાની પૂરક સહાય આપી હતી. લંડનમાં તેઓએ એમ.એ.ની ડિગ્રી મેળવીને ટેરીફના વિષય ઉપર મહાનિબંધ લખી પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી મેળવી. ચારેક વર્ષ બાદ તેઓ દેશમાં આવ્યા ત્યારે એમનું બહુમાન કરવામાં આવ્યું, અને બે એક હજાર રૂપિયા એકત્ર કરીને “History of Indian Tariffs” નામનો એમનો એ મહાનિબંધ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો. (રિપોર્ટ ૯, પૃ. ૧૭).

શ્રી મોતીચંદલાઈ કાપડિયાએ લખેલ “કોલેજ જીવન અને ધાર્મિક શિક્ષણ” નામે એક નાનો નિબંધ વિ. સં. ૨૦૦૫માં વિદ્યાલય તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી મોતીચંદ કાપડિયા ગ્રંથમાળા

તા. ૨૦-૩-૪૯ના રોજ, શ્રી મોતીચંદલાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયાની વિદ્યાલયની દ્વિર્ધકાલીન સેવાઓ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા માટે, સર શ્રી મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવટીના પ્રમુખપદે, એક ભવ્ય સન્માન સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો અને એમાં એમને એમના મિત્રો, પ્રશંસકો તથા સહકાર્યકરો તરફથી રૂ. ૭૦,૦૦૧ની થેલી અર્પણ કરવામાં આવી હતી. (આ સમારંભની વિગતો હવે પછીના પ્રકરણમાં આપવામાં આવી છે.) આ રકમમાં પોતા તરફથી રૂ. ૫૦૦૧ ઉમેરીને એ બધી રકમ જૈન સાહિત્યના પ્રકાશન માટે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને સોંપતાં શ્રી મોતીચંદલાઈએ કહ્યું હતું કે—

“આપને આવી સન્માન થેલી મારા જેવા સામાન્ય માણસને આપવાની ઇચ્છા કેમ થઈ તે એક કોયડો છે; હું તે સમજી શક્યો નથી, અથવા તે સમજવાના મારા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડ્યા છે. હું તે રકમમાં મારા તરફથી રૂ. ૫૦૦૧) વધારી શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને આપું છું. વ્યાજ આવે તેમાંથી તેમ જ સુદૃઢ રકમમાંથી વ્યવસ્થાપક સમિતિ પસંદ કરે તે પુસ્તક પ્રગટ કરે. ગુજરાતી જૈન સાહિત્યને જોઈએ એટલું પ્રોત્સાહન મળેલ નથી. આ દિશામાં વિશાળ યોજનારૂપે નહીં પણ સારી ગતિએ વ્યવસ્થિત રીતે પગરણ મૂકવાની જરૂર છે અને તેથી જ આ સૂચન કરેલ છે.” (સન્માન સમિતિની કાર્યવાહી, પૃ. ૧૬)

શ્રી મોતીચંદલાઈની આ લાવનાને ધ્યાનમાં રાખીને આ ગ્રંથમાળાની યોજના તૈયાર કરવા માટે તા. ૮-૫-૧૯૪૯ના રોજ (૧) શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી, (૨) શ્રી હીરાલાલ મંછાચંદ શાહ, (૩) શ્રી હીરાલાલ હાલચંદ દલાલ, અને (૪) શ્રી પરમાનંદલાઈ કુંવરજી કાપડિયાની એક પેટાસમિતિ નીમી હતી, એ સમિતિએ તૈયાર કરેલી યોજનાને વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૪-૨-૧૯૫૧ના રોજ મંજૂર કરી. ૩૬મા રિપોર્ટ (પૃ. ૭૧) માં છપાયેલી એ યોજના આ પ્રમાણે છે :—

“શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ સન્માન થેલી દ્વારા સાહિત્ય પ્રકાશન અર્થે થયેલી રૂ. ૮૦,૪૮૪-૧૨-૬ની રકમમાંથી કેવા પ્રકારનું સાહિત્ય પ્રગટ કરવું તે વિષે યોજના ઘડવા માટે નીમાયલી અમારી સમિતિ બે વાર મળી હતી અને કેટલીક ચર્ચાને પરિણામે નક્કી કરવામાં આવેલી નીચે મુજબની યોજના વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિ સમક્ષ મંજૂરી માટે અમે રજુ કરીએ છીએ :—

“સન્માન થેલી દ્વારા વિદ્યાલયને પ્રાપ્ત થયેલી રકમમાંથી રૂ. ૨૦,૦૦૦) સુધીની રકમ શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆના પ્રગટ તેમ જ અપ્રગટ લેખો તથા પુસ્તકોમાંથી પસંદ કરીને યોગ્ય લાગે તે લેખો અને પુસ્તકો પ્રગટ કરવા પાછળ શેકવી અને તેની શરૂઆત તરીકે તેમણે લખેલું ‘અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ’ ઉપરનું વિવેચન જે તેમની એક વિશિષ્ટ કૃતિ છે અને જે હાલ ખીલકુલ ઉપલબ્ધ નથી તેનું પુનઃ પ્રકાશન વિદ્યાલયે હાથ ધરવું.”

“આજે અર્ધમાગધી ભાષાના અભ્યાસ માટે તેમ જ અન્ય ભાષાના વિશિષ્ટ સાહિત્ય તરીકે હિંદની કેટલીક યુનિવર્સિટીઓએ જૈન સાહિત્યનાં કેટલાંક પુસ્તકો પાઠ્યપુસ્તકો તરીકે જાહેર કરેલાં છે અને એમ છતાં વિદ્યાર્થીઓને જીકસેલરોને ત્યાંથી આમાંનાં ઘણાં પુસ્તકો મળતાં નથી. આવી જ રીતે શ્રી જૈન શ્વે. મૂ. એન્જયુકેશન બોર્ડ તથા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે ધાર્મિક અભ્યાસક્રમ તથા

પરીક્ષા માટે જે પાઠ્યપુસ્તકો નક્કી કરેલાં છે તેમાંનાં પણ કેટલાંક સુલભ નથી. આવાં પુસ્તકોમાંથી જેની બહુ માંગ હોય અને જેનો શિષ્ટ જનતાને પણ પુરો ઉપયોગ હોય એવાં પુસ્તકો પસંદગીપૂર્વક પ્રગટ કરવાં.

“આ ઉપરાંત જૈન ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનની સામાન્ય જનતાને સાચી સમજ આપે તેવાં દુર્લભ પુસ્તકો પુનઃ પ્રગટ કરાવવાં તેમ જ નવાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવવાં અને બહાર પાડવાં.

“આ બંને પ્રકારનાં પુસ્તકોની પસંદગી કરવા માટે, તેનું પ્રકાશન સંભાળવા માટે, જરૂર હોય ત્યાં મૂળ ગ્રંથો ઉપર માર્ગદર્શક નોંધ તથા વિવેચન તૈયાર કરવા માટે અને પ્રકાશનને લગતી બીજી અનેક બાબતો સંભાળવા માટે એક વિદ્વાન અને જૈન ધર્મના સાહિત્યનો સારો જાણકાર હોય એવી વ્યક્તિને વિદ્યાલયે રોકવી. આ જ વ્યક્તિનો ઉપયોગ સંસ્થામાં અપાતા ધાર્મિક શિક્ષણના કાર્યમાં પણ થઈ શકશે.”

આ રીતે આ ગ્રંથમાળાનો જન્મ થયો. અત્યાર સુધીમાં એ ગ્રંથમાળામાં વિદ્યાલય તરફથી નીચે મુજબ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે :—

અધ્યાત્મકદંપદુભ—પંદરમી સદીમાં (વિ. સં. ૧૪૬૬માં) આચાર્ય શ્રી મુનિસુંદર-સૂરિજીએ આ ગ્રંથની રચના કરી હતી. તેના ઉપર શ્રી મોતીચંદલાઈએ વિશદ વિવેચન લખ્યું હતું, તેની વિ. સં. ૧૯૬૫, ૧૯૬૭ તથા ૧૯૮૦માં એમ ત્રણ આવૃત્તિઓ લાવનગરની શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી પ્રગટ થઈ હતી. તે પછી પણ આ ગ્રંથની માંગ ચાલુ હોવાથી શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાની અનુમતિથી, વિદ્યાલય તરફથી, આ ગ્રંથમાળાના પહેલા ગ્રંથ તરીકે આ પુસ્તકની ચોથી આવૃત્તિ (વિ. સં. ૨૦૦૮માં) અને પાંચમી આવૃત્તિ (વિ. સં. ૨૦૨૧માં) પ્રગટ કરવામાં આવી છે.

જૈન દૃષ્ટિએ યોગ—શ્રી મોતીચંદલાઈએ લખેલ આ માહિતીપૂર્ણ અને ચિંતનપૂર્ણ ગ્રંથની પહેલી આવૃત્તિ વિ. સં. ૧૯૭૧માં લાવનગરની શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી પ્રગટ થઈ હતી. તેની બીજી આવૃત્તિ, વિ. સં. ૨૦૧૦માં આ ગ્રંથમાળાના બીજા ગ્રંથરૂપે, વિદ્યાલય તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે..

શ્રી આનંદધનજીનાં પદો ભાગ પહેલો—યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજીનાં ૫૦ પદોનું શ્રી મોતીચંદલાઈએ કરેલ વિશદ વિવેચન પણ વિ. સં. ૧૯૭૧માં, લાવનગરની શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી “શ્રી આનંદધન પદ રતનાવલી” નામે પ્રગટ થયું હતું. તે અપ્રાપ્ય થઈ જવાથી તેની બીજી આવૃત્તિ, આ ગ્રંથમાળાના ત્રીજા પુસ્તકરૂપે, વિ. સં. ૨૦૧૨માં, ઉપર સૂચવેલ નામથી વિદ્યાલયે પ્રગટ કરી હતી. આ ગ્રંથ અત્યારે અપ્રાપ્ય છે.

શ્રી આનંદધનજીનાં પદો, ભાગ બીજો—શ્રી આનંદધનજીનાં ૫૧થી ૧૦૮ સુધીનાં પદોનું શ્રી મોતીચંદલાઈએ લખેલ વિવેચન પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થાય તે પહેલાં જ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો. એમણે પોતાના અપ્રગટ ગ્રંથોની પ્રેસકોપીઓ વિદ્યાલયને સોંપી છે. એટલે એમનો આ અપ્રગટ ગ્રંથ, આ ગ્રંથમાળાના ચોથા પુસ્તક તરીકે, વિ. સં. ૨૦૨૦ માં વિદ્યાલયે પ્રગટ કર્યો છે. આ ગ્રંથનું સંપાદન શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈએ કર્યું છે.

આ રીતે આ ગ્રંથમાળા તરફથી ત્રણ પુનર્મુદ્રિત અને એક નવો એમ ચાર ગ્રંથો પ્રગટ થયા છે.

અપ્રગટ ગ્રંથો—વિદ્યાલય પાસે મોતીચંદલાઈના આ પ્રમાણે અપ્રગટ ગ્રંથોનું

લખાણ છે : શ્રી આનંદધનજીકૃત ચોવીશી—અર્થ અને વિવેચન; શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકકૃત પ્રથમરતિ—અર્થ અને વિવેચન; કર્મતત્ત્વનું વિવરણ કરતું લખાણ. આ અંથો કમે કમે પ્રગટ કરવામાં આવનાર છે.

આગમ-પ્રકાશન-યોજના

આઠેક વર્ષ પહેલાં, સને ૧૯૬૦માં, વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ પોતાના કામે વિદ્યાયત ગયા હતા. તે વખતે લંડન યુનિવર્સિટીમાં બૌદ્ધ ધર્મનું અધ્યાપન કરાવતા ડૉ. શ્રી પદ્મનાભ જૈનીને તેઓને મળવાનું થતાં શ્રી પદ્મનાભજીએ મૂળ જૈન આગમોની સંશોધિત-સંપાદિત (Critical) આવૃત્તિઓ પ્રગટ કરવામાં આવે તો પરદેશમાં જૈન વિદ્યાના અધ્યયન-અધ્યાપનને વેગ મળે એમ સૂચવ્યું. શ્રી ચંદુલાલ જૈન સંસ્કૃતિ અને સાહિત્યના અધ્યયનને વેગ મળે એ માટે ઘણી ધગશ ધરાવે છે, અને એ માટે જે કંઈ કરવું જરૂરી હોય તે દિશામાં પણ પ્રયત્નશીલ રહે છે. શ્રી પદ્મનાભજીની વાત એમના મનમાં વસી ગઈ; અને વિદ્યાયતથી પાછા ફરીને તરત જ એમણે એ તરફ ધ્યાન આપ્યું. આ સંબંધમાં વિદ્યાલયના પિસ્તાલીસમા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૮)માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—

“આગમોનું પ્રકાશન છેલ્લાં પચાસેક વર્ષમાં ઠીક પ્રમાણમાં થવા છતાં બધાય મૂળ આગમો પ્રગટ કરવાનું કામ તો બાકી જ છે; અને છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષથી આની માંગણી થયા કરતી હતી. આ માટે એક વ્યવસ્થિત યોજના કરવા માટે અમદાવાદમાં ખીરાજતા પૂજ્ય આગમપ્રભાકર મુનિ મહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા સાથે વિગતવાર ચર્ચા-વિચારણા અને વાતચીત કરવામાં આવી. આ ઉપરથી તેઓશ્રીએ એક યોજના તૈયાર કરી. આ યોજના ઉપર વિચાર કરી આશરે નવથી દસ વર્ષમાં ત્રણથી ચાર લાખ રૂપિયાના ખર્ચે પૂરી કરી શકાય એવી એક યોજના વ્યવસ્થાપક સમિતિએ નવીન વર્ષમાં હાથ ધરી છે, અને તે માટે એક વિશિષ્ટ સમિતિની નિમણૂક કરી છે. આવા મોટા કાર્યના પ્રકાશનના સંપાદનની જવાબદારી પૂજ્ય આગમપ્રભાકર મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ અને પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા જેવા આગમના અભ્યાસીઓએ સ્વીકારી છે.”

આ પછી આ “જૈન આગમ અંથમાળા”ની બધી વિગતો નક્કી કરવામાં આવી. એ યોજના મુજબ પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા એના મુખ્ય સંપાદક રહેશે; અંથની સાઈઝ રોયલ (“૨૦×૨૭”) આઠ પેજ રહેશે; અને કુલ ૧૭ અંથોમાં ૪૫ મૂળ આગમોને પ્રગટ કરવામાં આવશે—એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું. તા. ૧૮-૮-૧૯૬૦ના રોજ વ્યવસ્થાપક સમિતિએ આ યોજનાને બહાલી આપીને એને માટે નીચે મુજબ આગમ-પ્રકાશન-સમિતિની નિમણૂક કરી :—

- (૧) શ્રી પ્રસન્નમુખ સુરચંદ બઢામી
- (૨) શ્રી પરમાનંદભાઈ કુંવરજી કાપડિયા
- (૩) ડૉ. જયંતીલાલ સુરચંદ બઢામી
- (૪) શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ (માનદ મંત્રી)
- (૫) શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી (માનદ મંત્રી)

આ પછી વિ. સં. ૨૦૧૭ના કારતક વદિ ૩, તા. ૬-૧૧-૧૯૬૦ ને રવિવારના રોજ ખપોરના ૧૧૧ વાગતાં, અમદાવાદમાં, પૂ. સુ. શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં, નાના સરખા જ્ઞાન-સમારંભથી આ કાર્યનું મંગલાચરણ કરવામાં આવ્યું. શ્રી રતિલાલ દીપચંદ હેસાઈની આ યોજનાની વ્યવસ્થા માટે સહમંત્રી તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી. અત્યારે પૂજ્ય મહારાજશ્રી તથા શ્રી દલસુખભાઈની દેખરેખ નીચે પં. શ્રી. અમૃતલાલ મોહનલાલ તથા પં. શ્રી હરિશંકર અંબારામ પંડ્યા કામ કરી રહ્યા છે. વિદ્યાલયના સુવર્ણ-મહોત્સવ પ્રસંગે, આ યોજના સુજળ, નંદિસૂત્ર તથા અનુયોગદ્વાર સૂત્રનો પહેલો ગ્રંથ પ્રગટ થશે એવી ધારણા છે. અત્યારે આગમપ્રકાશન-સમિતિ નીચેના સભ્યોની બનેલી છે :—

૧. શ્રી પરમાનંદભાઈ કુંવરજી કાપડિયા
૨. શ્રી જયંતીલાલ સુરચંદ બદામી
૩. શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
૪. શ્રી સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ
૫. શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ (માનદ મંત્રી)
૬. શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા (માનદ મંત્રી)
૭. શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ (માનદ મંત્રી)
૮. શ્રી રતિલાલ દીપચંદ હેસાઈ (સહમંત્રી)

વિદ્યાલયે હાથ ધરેલી આગમ-પ્રકાશનની આ યોજના જૈન ધર્મ અને સાહિત્યની શકવર્તી સેવા બજાવવાની સાથે પ્રકાશનક્ષેત્રે વિદ્યાલયને આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ અપાવે એવી મહત્ત્વની છે એમાં શક નથી.

સુવર્ણ-મહોત્સવ-ગ્રંથ—વિદ્યાલયના સુવર્ણ-મહોત્સવ નિમિત્તે કળા અને લેખસામગ્રી બન્ને દષ્ટિએ ઉત્તમ અને સમૃદ્ધ બને એવો સુવર્ણ-મહોત્સવ-ગ્રંથ પ્રગટ કરવાની યોજના કરવામાં આવી છે. એ માટે નવ સભ્યોનું એક સંપાદક મંડળ નીમવામાં આવ્યું છે, એમાં નામાંકિત વિદ્વાનોનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ ગ્રંથ વિદ્યાલયના સાહિત્ય-પ્રકાશન-ક્ષેત્રમાં એક સીમાચિહ્નરૂપ બની રહે એવો ઉત્તમ બનશે.

જૈન સાહિત્ય અને કળાની સામગ્રીના પ્રકાશનની જરૂર અંગે ૫૦મા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૩)માં કહેવામાં આવ્યું કે—

“અહિંસામય સંસ્કૃતિ અને એના સાહિત્યના પ્રસાર માટે અત્યારનો સમય સોનેરી છે. જૈન સાહિત્યના પ્રકાશનની દિશામાં હજુ ધણું ધણું કરવાનું બાકી છે. દેશવિદેશના અભ્યાસીઓ અને જિજ્ઞાસુઓની માગણીને સંતોષવા ધણું કામ કરવાની જરૂર છે.....જૈન કળાની સામગ્રી ખૂબ વિપુલ તેમ જ વૈવિધ્યસભર છે. એને પણ સુચારુ રૂપમાં જગત સમક્ષ મૂકી શકાય એવી યોજના તૈયાર કરવાની ખાસ જરૂર છે.”

વિદ્યાલયના સંચાલકોની ભાવના, ભલે ધીમે ધીમે પણ, દેશવિદેશમાં ઉપયોગી થાય એવું જૈન સાહિત્ય પ્રગટ કરવાની છે; એથી એટલું તો ફલિત થાય જ છે કે વિદ્યાલયનું મુખ્ય કામ ઉચ્ચ શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવાનું હોવા છતાં એ સાહિત્યના ક્ષેત્રને વિસારી મૂકવાને બદલે એમાં પણ યથાશક્ય કામ કરવાની તમન્ના સેવે છે, અને એ દિશામાં બને તેટલો પ્રયત્ન પણ કરતું રહે છે. સમાજ, સંસ્થા અને વિદ્વાનો ત્રણેના લાભની આ વાત છે.

પ્રકરણ અગિયારમું : ખાસ સમારંભો અને ઘટનાઓ

બહાર સંસ્થાઓને કોઈ ને કોઈ પ્રસંગ નિમિત્તે બહાર સમારંભો યોજવા પડે છે. વિદ્યાલય એ જૈન સમાજની એક લોકપ્રિય બહાર સંસ્થા છે, એટલે એને પોતાની ૫૦ વર્ષની કાર્યવાહી દરમિયાન આવા અનેક સમારંભો યોજવાના અવસર પ્રાપ્ત થયા હોય એ સ્વાભાવિક છે.

ક્યારેક સમાજ સમક્ષ પોતાની કાર્યવાહીની વિગતો રજૂ કરીને સમાજનો વિશેષ સહકાર અને વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરવા માટે, ક્યારેક સમાજ પ્રત્યેની પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરવા માટે, ક્યારેક ધાર્મિક પ્રસંગની ઉજવણી નિમિત્તે, ક્યારેક સંસ્થાની કે સમાજની વિશિષ્ટ સેવા કરનાર મહાતુલાવોના સન્માન માટે, તો ક્યારેક વિદ્વાનોનું અહુમાન કરવા માટે—એમ જુદા જુદા નિમિત્તે વિદ્યાલય તરફથી અવારનવાર સમારંભો યોજાતા રહે છે. પણ સમારંભનું નિમિત્ત ગમે તે હોય, અધાય સમારંભોની પાછળ વિદ્યાલયના સંસ્થાલોકોની મૂળ દષ્ટિ શરૂઆતથી જ એવી રહી છે કે, કેવળ સમારંભની ખાતર સમારંભ જેવી આનંદ-વિનોદની દષ્ટિએ નહીં પણ, સંસ્થાની આર્થિક શક્તિ, કાર્યશક્તિ અને પ્રતિષ્ઠામાં વધારો કરે કે એના કાર્યક્ષેત્રનો વિકાસ કરે એવા જ સમારંભો પ્રયોજવા. અને વિદ્યાલયના ક્રમિક વિકાસની વિગતો જોતાં એમ ચોક્કસ લાગે છે કે વિદ્યાલયને વિશેષ પ્રાણવાન અને પ્રગતિશીલ બનાવવામાં આ સમારંભોનો પણ ચોક્કસ અને નોંધપાત્ર ફાળો છે. આ સમારંભોની સફળતા એ પણ વિદ્યાલયની લોકપ્રિયતાની સૂચક બની રહે એવી છે. આવા કેટલાક સમારંભોની અહીં ટૂંકમાં નોંધ લેવી ઉચિત લાગે છે.

જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા—વિદ્યાલયનું કામ લાડાના મકાનમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેમ જ દસ વર્ષ બાદ વિદ્યાલયનું પોતાનું આલિશાન મકાન ચણાવવામાં આવ્યું ત્યારે પણ, સંસ્થાના એક અનિવાર્ય અંગ રૂપે, એની સાથે જિનમંદિર રાખવામાં આવ્યું જ હતું. લાડાના મકાનમાં સંસ્થા હતી ત્યારે ત્યાં એક ઓરડામાં ઘરઢેરાસર કરીને એમાં ધાતુનાં પ્રતિમાજી પધરાવવામાં આવ્યાં હતાં. જોવાળિયા ટેંક કિપર સંસ્થાનું મકાન તૈયાર થયું ત્યારે ત્યાં સંસ્થાના મકાનમાં, છતાં મંદિરની પવિત્રતા સચવાય એમ અલાયદું, જિનમંદિર ચણાવવામાં આવ્યું, અને એમાં ધાતુનાં જ પ્રતિમાજી પધરાવવામાં આવ્યાં. નવ-દસ વર્ષ આ પ્રમાણે ચલાવ્યા પછી વિ.સં. ૧૯૯૧માં સંસ્થાના પ્રેરક આચાર્યશ્રીનું મુંબઈમાં પધારવાનું થયું. તેઓશ્રીની અનુમતિથી જિનમંદિરમાં ધાતુનાં પ્રતિમાને સ્થાને આરસનાં પ્રતિમાપધરાવવાનું નક્કી થયું. તેઓના મુંબઈ પધાર્યા બાદ પાંચ દિવસનો ધર્મમંડો-ત્સવ ઉજવવાપૂર્વક, વિ. સં. ૧૯૯૧ના માહ સુદિ ૧૦ના રોજ, તેઓશ્રીની નિશ્રામાં, પાટણ-નિવાસી સ્વ. શેક શ્રી જીવાલાઈ મોકમચંદના શ્રેયાર્થે, તેમનાં ધર્મપત્ની સુલદ્રાબહેન તથા સુપુત્ર પ્રવીણચંદ્રભાઈના હાથે, મૂળનાયક શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવી.

સાથે સાથે મૂળનાયક ભગવાનની જમણી બાજુએ મહાવીરસ્વામીની અને ડાબી બાજુએ સુમતિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાઓ પધરાવવામાં આવી. વિ. સં. ૧૯૭૩ના ચોમાસા પછી આચાર્ય મહારાજનું મુંબઈમાં પધારવું ૧૮ વર્ષ પછી થયું હતું, અને આ દરમિયાન વિદ્યાલય પણ ઉત્તરોત્તર લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરતું જતું હતું, એટલે સંઘનો ઉત્સાહ અનેરો હતો; અને તેથી આ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવનો રંગ પણ અનેરો હતો.

ફરી પ્રતિષ્ઠા—વીસેક વર્ષ બાદ દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાની જરૂર લાગવાથી, પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીની અનુમતિ મેળવીને, મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવામાં આવ્યો. જીર્ણોદ્ધારનું કામ ચાલતું હતું તે દરમિયાન પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ થયો. જીર્ણોદ્ધારનું કામ પૂરું થતાં આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપૂર્ણાનંદસૂરિજી મહારાજની નિશ્રામાં ફરી પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનું નક્કી થયું. વિ. સં. ૨૦૧૪ના પોષ વદિ ૧૧, બુધવારથી માહું સુદિ ૬, રવિવાર તા. ૧૫-૧-૧૯૫૮થી તા. ૨૬-૧-૧૯૫૮ સુધીનો બાર દિવસનો ધર્મોત્સવ ઊજવીને માહું સુદિ ૩ ને ગુરુવાર, તા. ૨૩-૧-૧૯૫૮ના રોજ જિનમંદિરમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની બે પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રી હીરાલાલ રાયચંદ લણ્ણાળીના હાથે કરાવવા ઉપરાંત બે બાજુના બે ગોખમાં પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજની આરસપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા શ્રી ભોગીલાલ રિખવચંદ ઝવેરીના હાથે અને પૂજ્ય આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની આરસપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમતી મંજુલાબહેન અભેયંદલાઈના હાથે કરાવવામાં આવી. આ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ પ્રસંગે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી પણ પધાર્યા હતા, અને મહોત્સવ ખૂબ ઉત્સાહથી ઊજવાયો હતો. આ રીતે તીર્થંકર ભગવંતની સાથે પરમ ઉપકારી ગુરુવર્યોની પ્રતિમાનાં નિયમિત દર્શનનો શુભ યોગ બની ગયો—જાણે દેવ અને ગુરુ મૂકપણે ધર્મની પ્રેરણા આપી રહ્યા.

સંસ્થાકીય સમારંભો

સંસ્થાના કાર્યનો આરંભ—સંસ્થા શરૂ કરવાની પૂર્વ તૈયારી એક જ વર્ષમાં પૂરી થતાં તા. ૧૮-૬-૧૯૧૫ના રોજ પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે પંચ કલ્યાણક પૂજા લણ્ણાવીને ધર્મવિધિપૂર્વક, વિદ્યાલયના કાર્યની મંગલ શરૂઆત કરવામાં આવી. તે પછી આવી જાહેર સંસ્થા પ્રત્યે સમાજનું વિશેષ ધ્યાન જાય એ હેતુથી, એક મહિના બાદ, મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ આગેવાન સર વસનજી ત્રીકમજીના પ્રમુખપદે લવ્ય મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો. આ મેળાવડામાં જૈન તેમ જ અન્ય ભાઈઓ-મહેનો અને આગેવાનોએ મોટી સંખ્યામાં હાજર રહીને વિદ્યાલયને સહર્ષ વધાવી લીધું હતું.

મકાનનું ખાતમુહૂર્ત—મુંબઈમાં ગોવાળિયા ટેંક ઉપર અત્યારે જે સ્થાને વિદ્યાલયનું આલિશાન મકાન ખડું છે તેનું ખાતમુહૂર્ત વિ. સં. ૧૯૭૮ના માગસર વદિ ૯, ગુરુવાર, તા. ૧૩-૧૨-૧૯૨૨ના રોજ શેઠ શ્રી દેવકરજી મૂળજીના હસ્તે કરાવવામાં આવ્યું. વિદ્યાલયનો ઇતિહાસ કહે છે કે મકાનના ખાતમુહૂર્તની સાથે સાથે વિદ્યાલયના વિકાસ માટે પણ એ પ્રસંગ જાણે ખાતમુહૂર્ત સમો સાબિત થયો હતો.

મકાનનું ઉદ્ઘાટન—વિદ્યાલયની સ્થાપના બાદ દસ જ વર્ષમાં ઉત્તરોત્તર વિકસતી સંસ્થાના ચાહુ ખર્ચને પહોંચી વળવા ઉપરાંત, મકાન માટે જમીન ખરીદવામાં તેમ જ

મકાન તૈયાર કરવામાં ચાર લાખ કરતાં પણ વધારેની રકમનું (રૂ. ૪,૨૧,૦૭૫-૦૦ જેટલું) ખર્ચ કરવાની શક્તિ અને હિંમત આવવી એ ઘટના પોતે જ સંસ્થા અને સમાજ વચ્ચે કેવી આત્મીયતાની લાવના સ્થપાઈ હતી એનું આનંદજનક અને પ્રેરક દર્શન કરાવે એવી છે. તેથી સંસ્થાનું મકાન તૈયાર થતાં એનું લબ્ધ ઉદ્ઘાટન કરાવવાની લાવના સંસ્થાના મોવડીઓને થાય એ સ્વાભાવિક છે. વિ. સં. ૧૯૮૧ના શ્રાવણ સુદિ ૬ ને સોમવાર, તારીખ ૨૭-૭-૧૯૮૨ના રોજ, મકાનનું પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે વાસ્તુ કરવામાં આવ્યું. આ મંગલ પ્રસંગે પૂજ્ય પંન્યાસ શ્રી લલિતવિજયજી તથા પૂજ્ય પંન્યાસ શ્રી લાલવિજયજી આદિએ પધારી પ્રસંગને ધાર્મિક ગૌરવ આપ્યું હતું. શેઠ દેવકરજી મૂળજીનાં સુપુત્રી કુમારી શાંતાબહેનના હાથે કુંલસ્થાપન કરાવીને પંચકલ્યાણક પૂજા લાવવામાં આવી હતી. આ પછી થોડા જ વખતે, વિ. સં. ૧૯૮૧ના આસો વદિ ૮, સોમવાર, તારીખ ૩-૧૦-૧૯૮૨ના રોજ, મકાનના ઉદ્ઘાટનનો જાહેર સમારંભ લાવનગર રાજ્યના લોકપ્રિય દીવાન સર પ્રકાશંકર પટ્ટણીના પ્રમુખપદે ઊજવવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગે પ્રમુખશ્રીએ, પોતાની ખુશાલીરૂપે, લાવનગર રાજ્ય તરફથી, ૧૦ વર્ષ માટે, વાર્ષિક રૂ. ૨૫૦ વિદ્યાલયને આપવાની જાહેરાત કરીને આ સમારંભને વિશેષ ગૌરવશાળી બનાવ્યો હતો. આ પ્રસંગ વિદ્યાલયના ઇતિહાસમાં એક જવલંત સીમાચિહ્નરૂપ બની રહે એવો હતો. મકાનની સાથે સાથે વિદ્યાલયના પાયા પણ સમાજમાં દૃઢમૂળ થતા જતા હતા*

શ્રી. વાડીલાલ સારાભાઈની સખાવત—વિદ્યાલયના મકાનનું ઉદ્ઘાટન થયા પછી થોડા વખતમાં જ અમદાવાદનિવાસી જાણીતા ધર્મપ્રેમી શ્રેષ્ઠી શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈએ વિદ્યાલયને એક લાખની સખાવત આપવાનો ઉદાર નિર્ણય કર્યો. એ ઉપરથી વિદ્યાલયના મકાનને “શેઠ વાડીલાલ સારાભાઈ વિદ્યાર્થીગૃહ” એવું નામ આપવાનું વિદ્યાલયના સંચાલકોએ નક્કી કર્યું. અને એની જાહેરાતનો સમારંભ પણ વિ. સં. ૧૯૮૨ના ચૈત્ર વદિ ૧૨, શુક્રવાર, તા. ૬-૪-૧૯૮૨ના રોજ સર પ્રકાશંકર દલપતરામ પટ્ટણીના પ્રમુખપદે લબ્ધ રીતે ઊજવવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગે પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરતાં પ્રમુખશ્રીએ કહ્યું કે—

“આવા ધર્મના કામમાં તેમણે આવી મોટી સખાવત કરી છે એ માટે તેમને ધન્યવાદ ધટે છે. સખાવત ઔદાર્ય કરતી વખતે એમને ખુશાલી ઊપજી હશે અને આપણે ઉપકાર માની તેની કદર કરીએ છીએ. એમણે તમારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે અને તે ગ્રહણ કરીને તેમનું ઔદાર્ય ખતાવવાને જે પ્રસંગ મળ્યો છે તેથી તેમને ખરેખરી ખુશાલી ઊપજશે. આ વિદ્યાલય એક વિરાટ સ્વરૂપ જેવું છે અને તેને મદદ કરનારાઓને ખરેખર ધન્યવાદ ધટે છે.” (રિપોર્ટ ૧૧, પૃ. ૭૯)

* આ પ્રસંગે પ્રમુખશ્રીના હાથે વિદ્યાર્થીઓ ઉપરાંત મિસ્ત્રી, સુતાર, કડિયા વગેરેના કામની કદરદાની રૂપે એમને પણ પારિતોષિકો અપાયાં હતાં. આની સાથેસાથ આ કામની નિઃસ્વાર્થભાવે અને પૂરી ચીવટથી દેખરેખ રાખવા અદલ શ્રી વાડીલાલ નથુભાઈનું રૂ. ૫૦૦) આપીને બહુમાન કરવામાં આવ્યું. એ સેવાભાવી મહાનુભાવે એ રકમમાં પોતા તરફથી રૂ. ૨૫) ઉમેરીને રૂ. ૫૨૫) મકાન ફંડમાં અર્પણ કરી દીધા. આ પ્રસંગ જેમ શ્રી વાડીલાઈની નિઃસ્વાર્થ સેવાભાવનાની તેમ સમાજની વિદ્યાલય પ્રત્યેની મમતાની પ્રશસ્તિરૂપ બની રહે એવો છે.

આ પ્રસંગે શેઠ વાડીભાઈ નાદુરસ્ત તબિયત છતાં હાજર રહ્યા હતા. સમારંભમાં એમનું ભાષણ એમના ભાણેજ શ્રી મણિલાલ મોહનલાલે વાંચી સંભળાવ્યું હતું, જેમાં બહુ જ વિનમ્રતાપૂર્વકે જણાવવામાં આવ્યું હતું કે—

“ આ કાર્ય માટે મારે જે ઉપકાર માનવામાં આવ્યો છે, અને એમાં મારાં જે વખાણ કરવામાં આવ્યાં છે તે સંબંધમાં તમારે ઉપકાર માની જણાવીશ કે મેં માત્ર મારી ફરજ બજાવી છે અને તેમ કરવામાં મેં કંઈ ઉપકાર કર્યો નથી. મહાવીર વિદ્યાલયને મદદ કરવી અને તેવા કાર્યમાં મારે કાળો આપવો એમાં કંઈ મેં મહત્ત્વનું કાર્ય કર્યું નથી. આ સંસ્થાને જોઈતી સગવડો આપી કંઈ પણ શ્રેયનું કાર્ય કરવું એ મારી ફરજ સમજી છું.” (રિપોર્ટ ૧૧, પૃ. ૭૬)

કેળવણી દ્વારા સમાજ-ઉત્કર્ષના કાર્યમાં પોતાનો આવો ઉમદા કાળો આપ્યા બાદ થોડા જ મહિનામાં, તા. ૧૦-૬-૧૯૨૬ના રોજ, આ સરળ, સાદા અને સખીદિલ મહાનુભાવનો ખેદજનક સ્વર્ગવાસ થયો. એમનાં સત્કાર્યોની સુવાસ સદાને માટે મધમધતી રહેશે.*

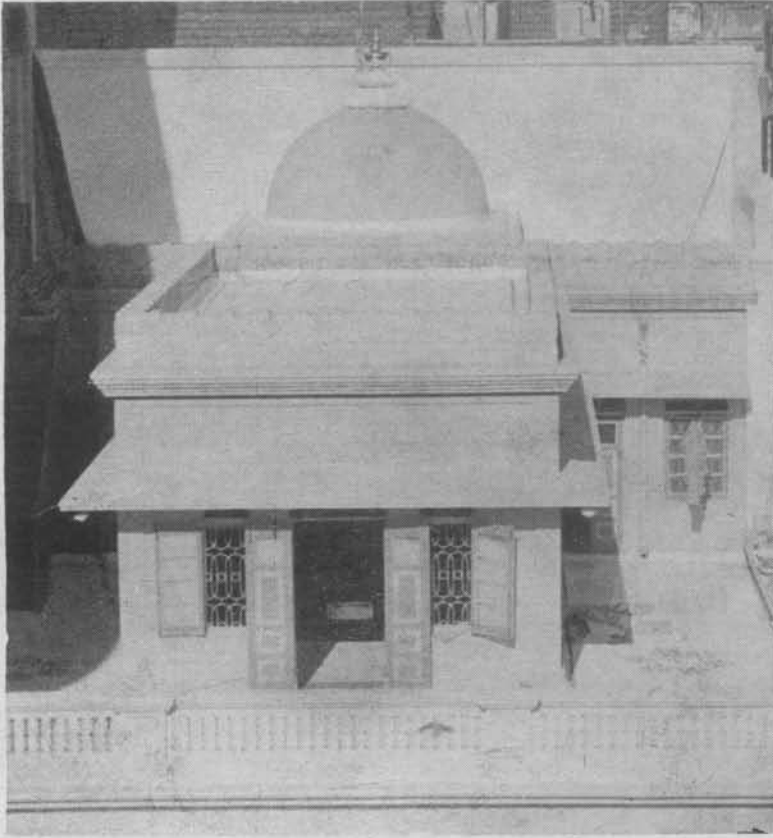
વિદ્યાલયનો રજત મહોત્સવ—સને ૧૯૪૦માં વિદ્યાલયને ૨૫ વર્ષ પૂરાં થયાં તે નિમિત્તે રજત મહોત્સવની ઉજવણી માટે, સને ૧૯૪૧માં તા. ૨૭-૨૮-૨૯ ડિસેમ્બરના ત્રણ દિવસનો ભરચક્ર કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો; અને ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક એ બધા કાર્યક્રમોની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી.

તા. ૨૭મીની સવારે રોયલ ઓપેરા હાઉસમાં મનોરંજન કાર્યક્રમ, બપોરે વિદ્યાલયના પ્રથમ સ્નાતક શ્રી રમણીકલાલ મગનલાલ મોદીના પ્રમુખપદે વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થી-ઓનું સન્મેલન, રાત્રે દીવાનબહાદુર સર હરિલાલ ગોસળિયાના પ્રમુખપદે અંગ્રેજી અને ગુજરાતીમાં વકતૃત્વસ્પર્ધા યોજવામાં આવ્યાં હતાં.

તા. ૨૮મીની સવારે શ્રીયુત મકનજી જૂઠાભાઈ મહેતા, જેરીસ્ટરના પ્રમુખપદે વ્યાયામના પ્રયોગો, બપોરે સર મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવટીના પ્રમુખપદે રજત-મહોત્સવનો કાર્યક્રમ અને રાત્રે પંડિત શ્રી સુખલાલજીના પ્રમુખપદે શ્રી શંકરરાવદેવનું અહિંસા ઉપર ભાષણ રાખ્યું હતું. અનિવાર્ય કારણે શ્રી શંકરરાવદેવ ન આવી શક્યા તેથી ગાંધીજીના સત્યાગ્રહ આશ્રમના નિવાસી બનેલા (વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થી) શ્રી રમણીક-ભાઈ મોદીએ અહિંસા ઉપર સુંદર ભાષણ આપ્યું હતું.

* વિદ્યાલયનો અગિયાર-બારમા વર્ષનો સમય જેમ મકાન વગેરેમાં થયેલ જંગી ખર્ચને કારણે આર્થિક કટોકટીનો હતો તેમ ડોક્ટરી લાઈનને લઈને વિદ્યાલયની સામે જિભી થયેલ ચર્ચાને કારણે સામાજિક કસોટીનો પણ હતો. એ જ વખતમાં માત્ર છ જ માસના ટૂંકા ગાળામાં સંસ્થાના મકાનના ઉદ્ઘાટનનો ભવ્ય સમારંભ થયો અને શેઠ વાડીલાલ સારાભાઈની એક લાખ રૂપિયા જેવી બાદશાહી સખાવત મળી તેને લીધે આવો બીજો સુંદર સમારંભ યોજી શકાયો તે એમ સૂચવે છે કે કુદરત વિદ્યાલયને માટે દરેક પ્રકારની સાનુકૂળતા કરી આપતી હતી. શેઠ વાડીલાલ સારાભાઈ વિદ્યાર્થીગૃહના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે જણાવતા સ્વતંત્ર ચિંતક શ્રીયુત પરમાનંદભાઈ કુંવરજી કાપડિયાએ ઠીક જ કહ્યું હતું કે—“ અભારની શેઠ વાડીલાલની ઉદારતા માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. અભારના સમયમાં નાણા સંબંધી સ્થિતિ કેવી છે, તે કાંઈ અજાણ્યું નથી. આવા સમયે તેમની એક લાખની સખાવત ચાર લાખ જેટલી છે અને એમના એ ઉદાર કાર્ય માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.” (રિપોર્ટ ૧૧, પૃ. ૭૮)

મુંબઈના જિનમંદિરનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ

બેઠા ઘાટનું નાનું નમણું જિનમંદિર

પૂ. આ. વિજયપૂર્ણિમનંદસૂરિજી મહારાજ પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવિધિ કરી રહ્યા છે.

દેવ અને ગુરુનાં દર્શન

મૂળ નાયક શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી તથા અન્ય જિનપ્રતિમાઓ

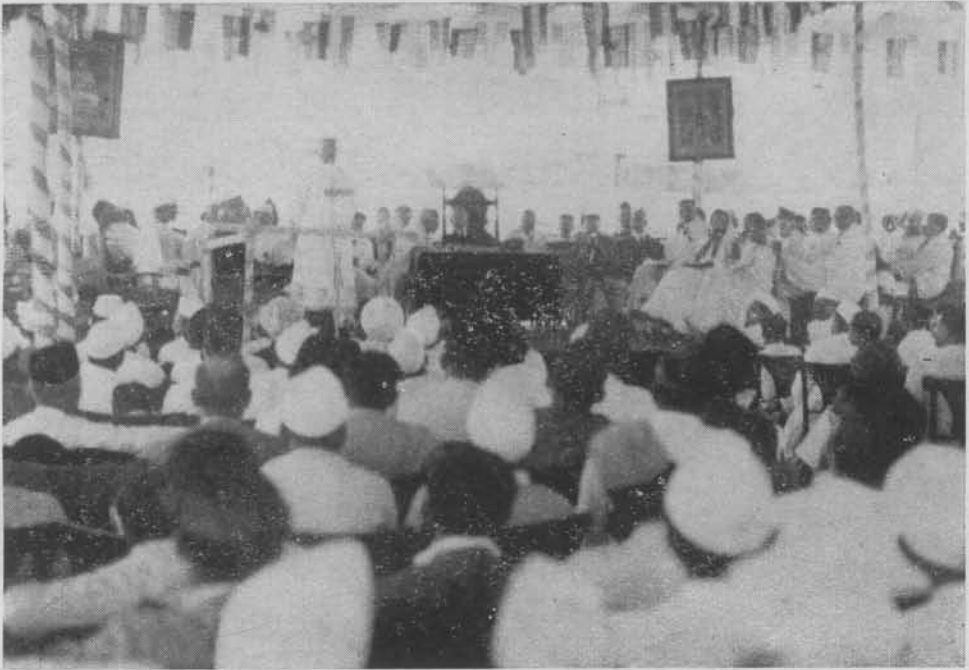

પૂ. આ. વિજયનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ

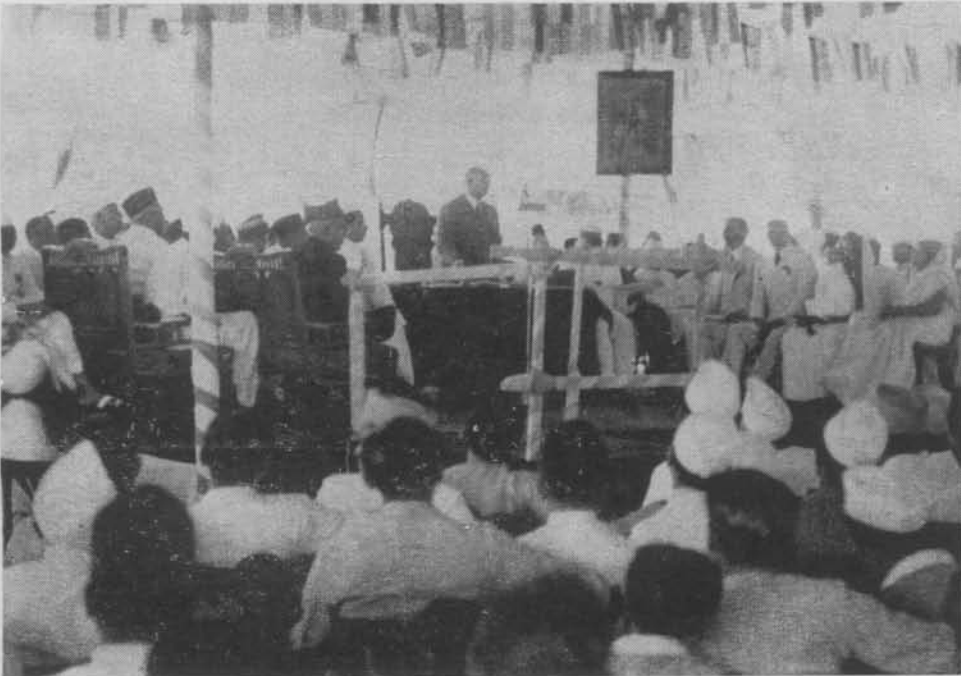

પૂ. આ. વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ

વિદ્યાલયનો રજત મહોત્સવ સમારંભ

માનદમંત્રી શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા નિવેદન કરે છે.

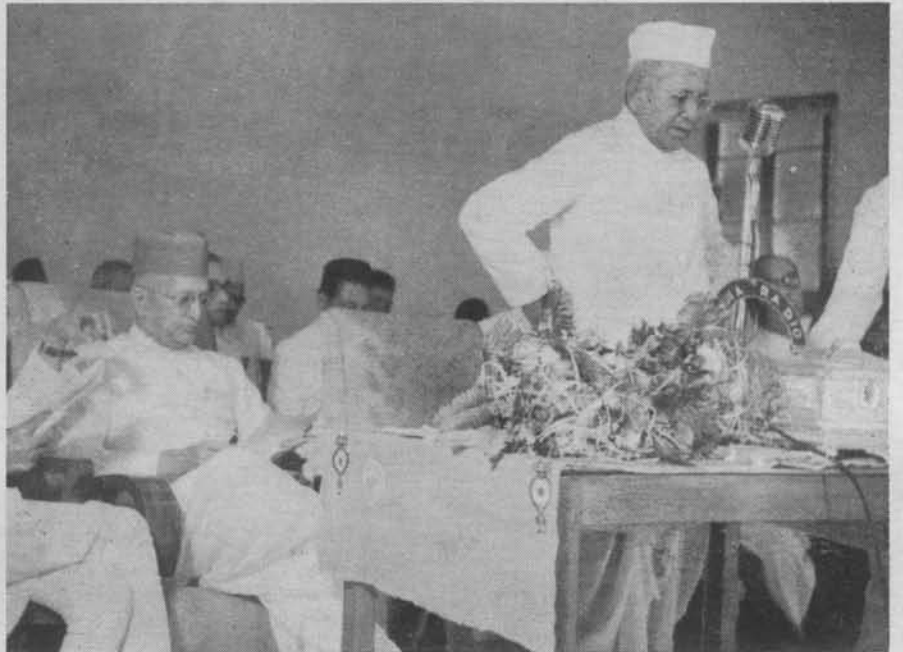

પ્રમુખ શ્રી મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવટી પ્રવચન કરી રહ્યા છે.

શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયાનું સન્માન

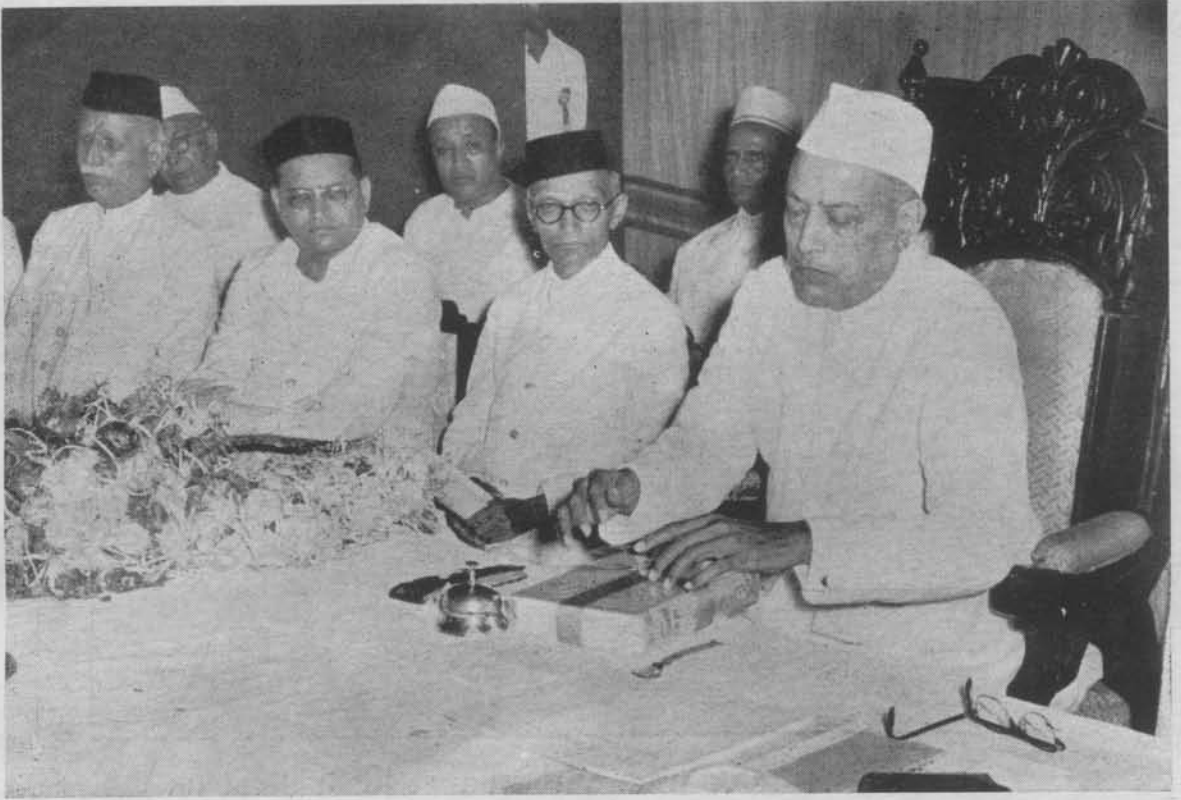

પ્રમુખ શ્રી મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવટી અભિનંદનપત્ર
અર્પણ કરી રહ્યા છે.

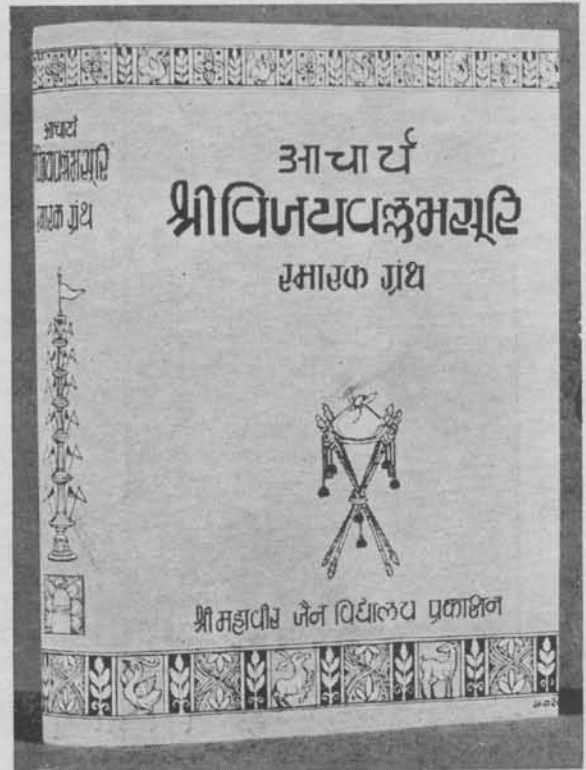
શ્રી મોતીચંદભાઈ જવાબ આપી રહ્યા છે.

આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રંથ પ્રકાશન સમારંભ

શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ અંથનું પ્રકાશન કરી રહ્યા છે.

સ્મારક ગ્રંથના બાહ્ય આવરણનો દેખાવ

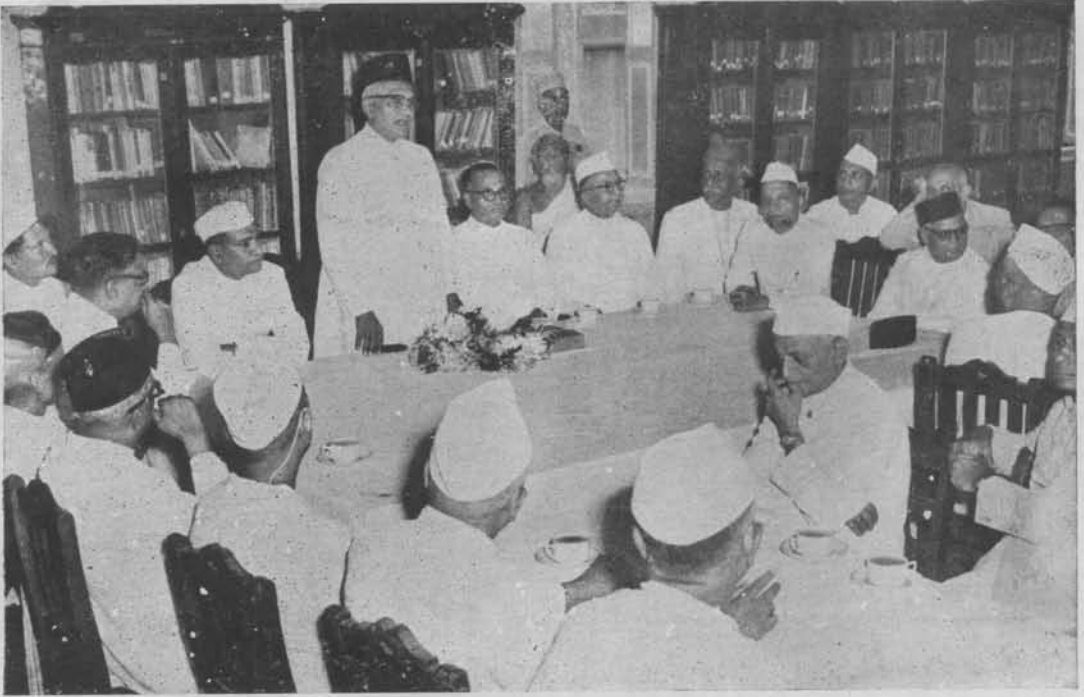

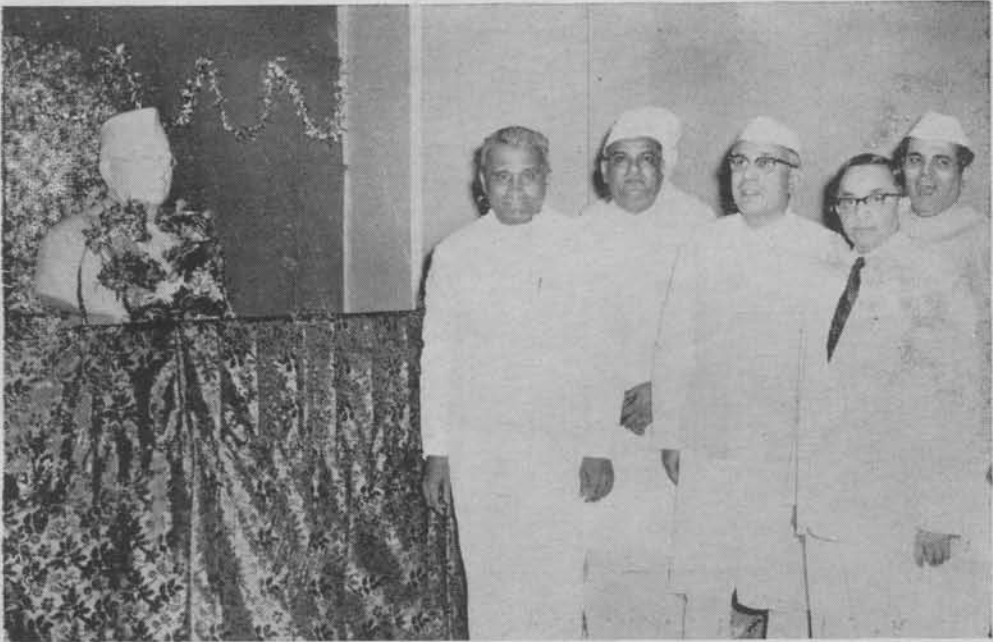
શેઠ શ્રી કપૂરચંદ નેમચંદ મહેતા તથા એમના કુટુંબીજનોનું અહુમાન
શેઠશ્રી કર્તુરભાઈ લાલભાઈ એમને અભિનંદન આપે છે.

પંડિત શ્રી સુખલાલજીનું અહુમાન

શ્રી જૈન શ્રવે. કોન્ફરન્સના ૨૦મા અધિવેશનના પ્રમુખ શ્રી મોહનલાલ લલુચંદ શાહનું બહુમાન

શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કોપડિયાના આરસના બસ્ટનું શ્રી એસ. કે. પાટીલે
અનાવરણ કર્યું તે પ્રસંગની તસ્વીર

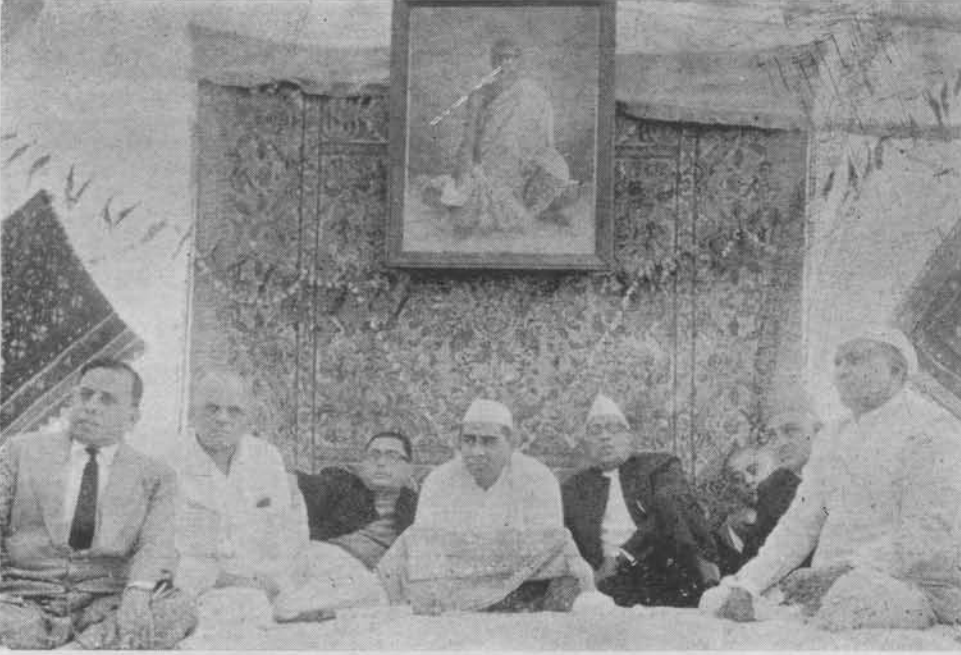

શાહસોદાગર શેઠશ્રી મેઘજીભાઈ પેથરાજનું બહુમાન

પૂ. આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીની વિદ્યાલયમાં સ્થિરતા દરમિયાન
એમના દર્શનાર્થે આવેલ જૈન અગ્રણીઓ

વલ્લભવિધાનગર શાખા

સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિ શ્રી હર્ષિરભાઈ જેઠાભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે શાખાના મહાનનો શિલારોપણવિધિ શ્રી ચીમનલાલ પ્રાણજીવનદાસ શાહે કર્યો તે પ્રસંગની તસ્વીર.

શ્રી ચીમનલાલ પ્રાણજીવનદાસ શાહે શિલારોપણવિધિ કરી રહ્યા છે.

તાજેતરમાં તૈયાર થયેલું વલ્લભવિદ્યાનગર શાળાનું વિશાળ, સુંદર મકાન

વલ્લભવિદ્યાનગર શાળાના પ્રેરક
શ્રી મહિલાલ નરસીદાસ દોશી

તા. રત્ના સવારના સ્નાત્રપૂર્ણ તથા શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીકૃત પંચકલ્યાણક પૂર્ણ, સાંજે સમૂહલોજન અને રાત્રે મુંબઈ રાજ્યના માણ મુખ્યપ્રધાન શ્રી ખાળાસાહેબ ખેરના પ્રમુખપદે પંડિત મુખલાલજીએ “ ભારતીય સંસ્કૃતિના માર્ગો ” એ વિષય ઉપર ભાષણ આપ્યું હતું. આ પ્રસંગની યાદમાં વિદ્યાલય તરફથી સચિત્ર અને સુંદર રજત-મહોત્સવ સમારક ગ્રંથ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો. એમાં ૧૫૦ પાનાંમાં વિદ્યાલયની ૨૫ વર્ષની કાર્યવાહીનો અહેવાલ અને ૩૦૦ પાનાંમાં વિદ્વાનોના અભ્યાસપૂર્ણ લેખો આપવામાં આવ્યા હતા.

મુખ્ય સમારંભના પ્રમુખપદેથી સર મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવટીએ વિચારપૂર્ણ અને પ્રેરક ભાષણ કર્યું હતું. આ વક્તવ્યમાં જ્ઞાનનું મહત્ત્વ, જૈનોની જ્ઞાનોપાસના તેમ જ વ્યાવહારિક કેળવણીની પ્રાચીન પદ્ધતિ અંગે વિવેચન કર્યા બાદ અભ્યાસની પરિસ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરતાં (રિપોર્ટ ૨૭, પૃ. ૩૨-૩૪) પ્રમુખશ્રીએ કહ્યું કે—

“ પરંતુ કાળબળે આપણી આ પ્રાચીન શિક્ષણ પ્રણાલિકાની ઉજ્જવળ કારકિર્દી મધ્ય યુગના અંત સમયમાં ઝાંખી પડવા લાગી. આ અરસામાં જ રાજ્યોના અરસપરસના ઝઘડા, ધર્મશુરુઓના કુદ્ર મતમતાંતરોની મારામારી અને યુગબળને પિછાણવાની આપણી ટૂંકી દૃષ્ટિને લીધે ભારતવર્ષમાં અંગ્રેજ સત્તાની સ્થાપના થઈ. તેની સાથે જગત પર પોતાની પ્રચંડ શક્તિઓ દર્શાવતું ‘ પશ્ચિમનું વિજ્ઞાન ’ પણ આવ્યું. આથી આપણી સઘળી જીવનપ્રણાલિકામાં ભારે પરિવર્તનો શરૂ થયાં....

“ આ ક્રાંતિયુગમાં જૈનાચાર્યો પાછળ પડ્યા હોય તેમ જણાય છે. તેઓએ અંગ્રેજ ભાષાની તથા પશ્ચિમના વિજ્ઞાનનો પ્રામાણિક અભ્યાસ કરીને સમાજને દોરવણી આપવાની જરૂર હતી, પરંતુ તેઓ એ દિશામાં ઉદાસીન જ રહ્યા. માત્ર ત્રણ વ્યક્તિઓએ એ દિશામાં પ્રયાસ કર્યો. પૂજ્યપાદ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ, પૂજ્યપાદ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પૂજ્યપાદ શ્રી વિજય-ધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ.....

“ ઉચ્ચ કેળવણી લેનારાઓને પૂરતી સગવડ આપનાર આપણા સમાજમાં આ એકની એક સંસ્થા છે છતાં તેની નાણા વિષયક સ્થિતિ આમ કેમ ? આપણો સમાજ જોકે પ્રાચીન કાળનો સમૃદ્ધ જૈન સમાજ નથી છતાં તેમાં હજી અનેક ઘનવાનો પડ્યા છે, અને દાનનો પ્રવાહ પણ વહી રહ્યો છે. પરંતુ કેટલીક ખોટી માન્યતાઓને લીધે તે એવી રીતે વહી રહ્યો છે કે તેનું જે પરિણામ આવવું જોઈએ તેટલું આવતું નથી. કેટલાક ભાઈઓ શુભેચ્છાથી દાન કરે છે પરંતુ તેના ઉપયોગ માટે પોતાની નાનકડી જ્ઞાતિ અને સ્થાનની જે મર્યાદા મૂકે છે તેથી તેની ઉપયોગિતા ઘણા અંશે કમી થાય છે. આવા નાના નાના ને છુટા છુટા ફંડોને જે એકત્ર કરવામાં આવે અને ‘ જૈન એન્જ્યુકેશન જનરલ ફંડ ’ જેવું ફંડ સ્થાપવામાં આવે તો તે દ્વારા ઘણું સંજીન કાર્ય થઈ શકે.

“ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનો વહીવટ નમુનેદાર છે. તેની દરેક વસ્તુ અંધારણ પૂર્વક થાય છે. દર વર્ષે તેનો નિયમિત રિપોર્ટ જનતાની સેવામાં રજુ થાય છે. તેમાં તેના હસ્તકના તમામ ટ્રસ્ટો, ચાલુ ખર્ચ, વિદ્યાર્થીઓની વર્તમાન સંખ્યા તથા લોન રિફંડની પ્રામાણિક માહિતી રજુ થાય છે. તેથી કોઈને તે સંબંધી ટીકા કરવાનો અવકાશ નથી.”

“ જૈન બંધુઓ ! આપ જૈન સમાજનો ખરેખરો ઉત્કર્ષ યાદતા હો તો નાની નાની બાબતોના મતભેદો અને ઝઘડાઓમાં પડવાનું છોડી દઈ રચનાત્મક કાર્યક્રમની પાછળ લાગો. કેળવણીનો પ્રચાર તેમાંનું એક મુખ્ય કાર્ય છે. એ કાર્ય આપ બરાબર પાર પાડશો તો વર્તમાન કાળની અનેક વિકટ

સમસ્યાઓનો આપોઆપ ઉકેલ આવી જશે. સાધુ મુનિરાજો ! આપ મહાન તીર્થંકરો અને પૂર્વાચાર્યોના વારસદાર છો તે યાદ કરશો. તેઓએ જે નિશ્ચયી જ્ઞાનોપાસના કરી હતી, લોકજીવનમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કર્યો હતો તે જ નિષ્ઠાથી આપ પણ જ્ઞાનોપાસના કરો. એનાં ફળો હમેશાં મધુરાં જ આવશે.”

આ પ્રસંગે વિદ્યાલયના મંત્રીશ્રીએ પણ કેળવણીનું મહત્ત્વ સમજાવતું નિવેદન કર્યું હતું. શહેરના તથા બહારગામના આગેવાનોએ મોટી સંખ્યામાં હાજર રહી આ સમારંભનું ગૌરવ વધાર્યું હતું.

અમદાવાદ શાખાનું ઉદ્ઘાટન—શેઠ શ્રી ભોળાભાઈ જેશિંગભાઈએ અમદાવાદમાં વિદ્યાલયની શાખા શરૂ કરવા માટે એક લાખ રૂપિયાની સખાવત આપી. તે મુજબ તેમના ‘નિર્મળ નિવાસ’ નામે બંગલામાં “શેઠ શ્રી ભોળાભાઈ જેશિંગભાઈ દલાલ વિદ્યાર્થીગૃહ” માં વિદ્યાલયની અમદાવાદ શાખાની શરૂઆત વિ. સં. ૨૦૦૨ના જેઠ સુદિ ૧૦ને રવિવાર, તા. ૬-૬-૧૯૪૬ના રોજ, આપણી પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે, પૂજા ભણાવીને, કરવામાં આવી. ત્યાર બાદ આ શાખાના ઉદ્ઘાટનનો તથા શ્રી ભોળાભાઈ શેઠના બસ્ટના અનાવરણનો વિધિ તા. ૨૬-૧૨-૪૬ના રોજ અમદાવાદમાં ભારતના રાષ્ટ્રપુરુષ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના હાથે કરાવવામાં આવ્યો. આની વિગતો છઠ્ઠા પ્રકરણમાં (પૃ. ૭૨) આપવામાં આવી છે, તેથી એની અહીં પુનરુક્તિ કરવાની જરૂર નથી.

આગમ-પ્રકાશન-યોજનાનો પ્રારંભ—આ યોજનાની અને એની શુભ શરૂઆત કરવાના નાના સરખા સમારંભની કેટલીક વિગતો ૧૦મા પ્રકરણમાં (પૃ. ૧૨૩) આપવામાં આવી છે. અમદાવાદમાં લુણસાવાડાના ઉપાશ્રયમાં તા. ૬-૧૧-૬૦ના રોજ ભિજવાયેલ આ સમારંભ અંગે વિશેષમાં ૪૬મા રિપોર્ટ (પૃ. ૧૬-૧૭)માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે—

“આ સમારંભ માટે વિદ્યાલયના બન્ને માનદમંત્રીઓ શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી તેમ જ શ્રી. ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ, કોપાધ્યક્ષ શ્રી. પ્રવીણચંદ્ર હેમચંદ કાપડિયા, વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય શ્રી. સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ અને મહામાત્ર શ્રી. કાંતિલાલ ડા. કોરા ખાસ મુખ્યધી અમદાવાદ ગયા હતા.

“આ મંગળ પ્રસંગે અનેક જૈન-જૈનેતર વિદ્વાનો—પંડિત શ્રી સુખલાલજી, પુરાતત્ત્વાચાર્ય શ્રી જિનવિજયજી, પં. શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા, પ્રો. ડા. વિ. એમ. કુળકર્ણી, પ્રો. વિ. એમ. શાહ, ડા. પ્રમોદ પંડિત, ડા. હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી, શ્રી. કેશવરામ શાસ્ત્રી, શ્રી. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ, શ્રી. જયભિખુ, શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી વગેરે, તેમ જ આગેવાનો શ્રી. કેશવલાલ લલુભાઈ ઝવેરી, શ્રી. જગાભાઈ ભોગીલાલ નાણાવટી, શ્રી. રતિલાલ નાથાલાલ, શ્રી. જેશિંગભાઈ ઉગરચંદ, શ્રી. ચંદુલાલ ભીખાભાઈ સતિયા, શ્રી. સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ વગેરે અને શ્રી. ઇન્દુમતીબહેન ચીમનલાલ શેઠ, શ્રી. ગંગાબહેન ઝવેરી, શ્રી. હીરાબહેન પાઠક વગેરે બહેનો સારી સંખ્યામાં હાજર રહ્યાં હતાં.

“પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના મંગળાચરણ બાદ સંસ્થા તરફથી શ્રી. ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહે આવકાર આપતું પ્રાસંગિક નિવેદન કર્યું હતું, અને ત્યાર બાદ પંડિત શ્રી સુખલાલજી, પુરાતત્ત્વાચાર્ય શ્રી જિનવિજયજી તેમ જ પં. શ્રી. દલસુખભાઈ માલવણિયાએ અને અંતમાં પૂજ્યપાદ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે આ કાર્ય તેમ જ વિદ્યાલયે હાથ ધરેલ યોજનાનું મહત્ત્વ સમજાવતાં તેમ જ જૈન આગમો, એની મહત્તા, એના સંપાદનની પદ્ધતિ તેમ જ આવી સંપાદિત આવૃત્તિઓની ઉપયોગિતાની વિગતવાર સમજૂતી આપતાં પ્રવચનો કર્યાં હતાં, અને આવું

ઉપયોગી કાર્ય હાથ ધરવા બદલ વિદ્યાલયને અભિનંદન આપ્યાં હતાં.

“ મુદ્દાસરના અને જૈન આગમો સંબંધી વિશિષ્ટ માહિતી આપતાં તેમ જ એની મહત્તાનો ખ્યાલ આપતાં આ પ્રવચનોને લીધે, બે કલાક ચાલેલ આ સમારંભ, જૈન સાહિત્ય અને ખાસ કરીને આગમોની દૃષ્ટિએ, નાના સરખા જ્ઞાનસત્ર જેવો ગૌરવશાળી બન્યો હતો.”

વડોદરા શાખાના નવા મકાનનું ઉદ્ઘાટન—વડોદરા શાખાનું નવું વિશાળ મકાન તૈયાર થતાં તેનું ઉદ્ઘાટન વિ. સં. ૨૦૧૮ના જેઠ સુદિ ૧૩, તા. ૧૬-૬-૧૯૬૨ ને રવિવારે શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના હસ્તે કરાવવામાં આવ્યું. એ સમારંભનો સવિસ્તર અહેવાલ છઠ્ઠા પ્રકરણમાં (પૃ. ૭૬) આપ્યો છે તે ત્યાં જોઈ શકાશે.

વલ્લભવિદ્યાનગર (આણંદ) શાખાનું શિલારોપણ—તા. ૨૫-૧-૬૪ના રોજ સરદાર વલ્લભભાઈ વિદ્યાપીઠના ઉપકુલપતિ શ્રી ઇશ્વરભાઈ પટેલના પ્રમુખપદે, શ્રીયુત ચીમનલાલ પ્રાણીજીવનદાસ શાહના હાથે વિદ્યાલયની વલ્લભવિદ્યાનગર (આણંદ) શાખાનું શિલારોપણ કરવામાં આવ્યું તેનો અહેવાલ પણ છઠ્ઠા પ્રકરણમાંથી (પૃ. ૮૧) જોઈ શકાશે.

૫૦ વર્ષની પૂર્ણાહુતિનો ધાર્મિક સમારંભ—વિ. સં. ૨૦૨૧ના જેઠ સુદિ છઠ્ઠાના રોજ વિદ્યાલયની યશસ્વી કારકિર્દીને ૫૦ વર્ષ પૂરાં થયાં તે નિમિત્તે વિદ્યાલય તરફથી મુખ્યમાં તેમ જ અમદાવાદ, પૂના તથા વડોદરા શાખાઓમાં નીચે મુજબ બે દિવસનો ધાર્મિક કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો :—

(૧) જેઠ સુદિ ૬, તા. ૫-૬-૧૯૬૫, શનિવાર, સવારે ૬ વાગે પં. શ્રી વીરવિજયજી-કૃત પંચકલ્યાણક પૂજા.

(૨) જેઠ સુદિ ૮, તા. ૬-૬-૧૯૬૫, રવિવાર બપોરે ૩ વાગે શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયકૃત નવપદજી પૂજા.

આ પ્રસંગ અમદાવાદમાં આગમપ્રભાકર પૂજ્યપાદ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની નિશ્રામાં અને વડોદરામાં પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી મેરુપ્રભસૂરિજી તથા પૂ. પં. ન્યાસ શ્રી ચંદનવિજયજી આદિની નિશ્રામાં ઊજવાયો હતો. આ પ્રસંગે અમદાવાદમાં પૂજ્ય પુણ્યવિજયજી મહારાજે પોતાના પ્રવચનમાં જણાવ્યું હતું કે—

“ આજે આપણે જે સંસ્થાના પ્રાંગણમાં બેઠા છીએ એની સ્થાપનાની પહેલી પ્રેરણા શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબને સ્વર્ગસ્થ બડા ગુરુદેવ (શ્રી આત્મારામજી મહારાજ) તરફથી જ મળી હતી. કેટલાક લોકોને આવી સંસ્થાઓ પ્રત્યે અણગમો પણ છે, પણ હું અનુભવને આધારે ભારપૂર્વક કહી શકું છું કે મારા પરિચયમાં આવવાવાળા વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓએ મને કહ્યું હતું કે “ સંસ્થામાં અમને ધાર્મિક સંસ્કારો આપવામાં આવતા હતા; પણ અમે એ ન લીધા એ અમારી ભૂલ હતી એમ આજે અમને લાગે છે.” જો જીવનની ઉત્તરાવસ્થામાં પણ એમને આવી લાગણી થઈ હોય તો એ વિદ્યાલયની એક મોટી સિદ્ધિ છે. ન્યારે આ સંસ્થાની સ્થાપના થઈ તે વખત કરતાં અત્યારે અધ્યયનની ભૂખ વધી ગઈ છે. આજે તો આ સંસ્થાના જેવી સોં સંસ્થાઓ હોય તો એકસો એકમી સંસ્થાની જરૂર સમાજને લાગવાની જ. જે વ્યક્તિઓ શક્તિશાળી છે એમની એ ફરજ છે કે સંસ્થા ફળે-ફૂલે બને વિકાસ સાથે એટલા માટે એમે તન-મન-ધનથી પોતાનો સહકાર આપે.” (૫૦ મો રિપોર્ટ, પૃ. ૨૭)

સુવર્ણ-મહોત્સવના કાર્યને પ્રોત્સાહન આપવા માટે મુંબઈમાં તા. ૨૦-૬-૬૫ના રોજ જાણીતા સખીદિલ શ્રેષ્ઠી શ્રી માણેકલાલ ચુનીલાલના પ્રમુખપદે એક સ્નેહમિલન યોજવામાં આવ્યું હતું. શ્રી દીપચંદ સવરાજ ગાર્ડી આ પ્રસંગે અતિથિવિશેષ હતા. પ્રમુખ શ્રી તથા અતિથિવિશેષ એ બન્ને મહાનુભાવો વિદ્યાલયના પેટ્રન છે. ઉપરાંત, તા. ૧-૮-૬૫ના રોજ વિદ્યાલયના પેટ્રનો, કન્યાછાત્રાલયના આદ્ય સંસ્થાપકો, વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો અને ટ્રસ્ટ દાતાઓનો એક મિલનસમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. બન્ને પ્રસંગે સુવર્ણ-મહોત્સવને સફળ બનાવવા માટે ૨૧ લાખનો સુવર્ણ-મહોત્સવ-નિધિ એકત્ર કરવાની વિચારણા કરવામાં આવી હતી.

અભિનંદન-સમારંભો

ડૉ. શ્રી બાલાભાઈ મગનલાલ નાણાવટી—સંસ્થા શરૂ થયા પછી પહેલા જ વર્ષમાં શ્રી જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું ૧૦મું અધિવેશન સને ૧૯૧૬ના એપ્રિલ માસમાં, ડૉ. શ્રી બાલાભાઈ મગનભાઈ નાણાવટીના પ્રમુખપદે મુંબઈમાં ભરાયું. તે પ્રસંગે કોન્ફરન્સના પ્રમુખશ્રીનું બહુમાન કરવા, તા. ૨૩-૪-૧૯૧૬ના રોજ, શ્રી મુંબઈ માંગરોળ જૈન સલાના સહકારમાં, લઘ્ય મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રમુખશ્રી કેળવણીના ખાસ હિમાયતી હોઈ તેઓએ સમાજને કેળવણીને પ્રોત્સાહન આપવાનો અનુરોધ કરવાની સાથે વિદ્યાલયને માટે બહુ આશાજનક શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા.

ડૉ. નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ—તેઓ સંસ્થાના વિદ્યાર્થી તરીકે લંડનથી અર્થશાસ્ત્રમાં પીએચ. ડી. ની ડિગ્રી લઈને પાછા ફરતાં તા. ૧૮-૧૦-૨૪ના રોજ, સર પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસના પ્રમુખપદે એમને અભિનંદન આપવાનો મેળાવડો કરવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે એમણે અભ્યાસમાં મેળવેલ સિદ્ધિ અંગે અભિનંદન આપીને એમનો મહાનિબંધ છપાવવાનું પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું.

ડૉ. દામાણી તથા શ્રી હીરાજીલાલ હાલચંદ દલાલ—ડૉ. જે. એમ. દામાણી વિદાયતમાં અભ્યાસ કરી ડી. એ. ડી. એલ. એ. અને એફ. આર. એફ. પી. ની પદવી લઈને પાછા આવ્યા. મુંબઈના જાણીતા કાર્યકર શ્રી હીરાજીલાલ હાલચંદ દલાલ વિદાયતથી બેરિસ્ટર બનીને પાછા ફર્યા. એ બન્નેનું અભિનંદન કરવાનો મેળાવડો તા. ૧૧-૮-૧૯૨૭ના રોજ જાણીતા બેરિસ્ટર શ્રી જમનાદાસ મહેતાના પ્રમુખપદે વિદ્યાલય તરફથી યોજવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી નવલખા તથા ડૉ. અમીચંદ શાહ—કોન્ફરન્સના ૧૪મા અધિવેશનના પ્રમુખ બાબુ શ્રી નિર્મળકુમારસિંહ નવલખા તથા જૈન યુવક પરિષદના પહેલા અધિવેશનના પ્રમુખ ડૉ. અમીચંદ છગનલાલ શાહનું બહુમાન કરવાનો સમારંભ તા. ૮-૫-૧૯૩૪ના રોજ શ્રીયુત મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવટીના પ્રમુખપદે ઊજવાયો હતો. એ પ્રસંગે વડોદરા રાજ્યના કેળવણીપ્રેમી નાયબ દીવાન શ્રી ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈએ જૈન સંઘને ઉદ્દેશીને વિચારપ્રેરક ભાષણ કર્યું હતું.

ગાંધીજીની છબીનું અનાવરણ—વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓએ રાષ્ટ્રભાવનાના પ્રતીકરૂપે અંદરોઅંદર ક્ષણો કરીને, અને સંસ્થાની વ્યવસ્થાપક સમિતિની અનુમતિ મેળવીને ગાંધીજીનું તૈલચિત્ર તૈયાર કરાવ્યું હતું. તેનું અનાવરણ તા. ૧૮-૩-૪૩ના રોજ, વિદ્યાલય-

ના વ્યાખ્યાનખંડમાં, જાણીતા રાષ્ટ્રીય કાર્યકર શ્રી વૈકુંઠભાઈ લલ્લુભાઈ મહેતાના હસ્તે કરાવવામાં આવ્યું હતું.

શ્રી ભોળાભાઈ જેશિંગભાઈ દલાલ—વિદ્યાલયની અમદાવાદ શાખાના વિદ્યાર્થીગૃહ માટે શેઠ શ્રી ભોળાભાઈએ એક લાખ રૂપિયા વિદ્યાલયને આપ્યા, તે નિમિત્તે તેઓને અભિનંદન આપવાનો સમારંભ, તા. ૨૪-૧૨-૧૯૪૬ના રોજ, શ્રી ખીમજી માંડણી ભુજ-પુરિયાના પ્રમુખપદે યોજવામાં આવ્યો હતો. આ સમારંભમાં સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, જેઓ ભોળાભાઈ શેઠ પ્રત્યે મિત્રતાની લાગણી ધરાવતા હતા, તેઓએ હાજર રહી પ્રસંગને વિશેષ ગૌરવશાળી બનાવ્યો હતો.

શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા—શ્રી મોતીચંદભાઈએ સમાજ, દેશ, ધર્મ અને શિક્ષણ તથા સાહિત્યની ઘણી સેવાઓ બજાવી હતી. તેમાંય વિદ્યાલયની તેમની સેવાઓ તો અસાધારણ અને અમૂલ્ય હતી. વિદ્યાલયના અત્યારના માનદમંત્રી અને તે વખતે વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ શ્રી મોતીચંદભાઈ પ્રત્યે ખૂબ આદરની લાગણી ધરાવતા હતા. એમને તથા ખીમ કાર્યકરોને પણ શ્રી મોતીચંદભાઈની આવી દીર્ઘકાલીન સેવાઓનું બહુમાન કરવાના વિચારો આવતા રહેતા હતા. શ્રી ચંદુભાઈએ એમના મોટાભાઈ શ્રી રતિભાઈ તથા ખીમજી સાથે પરામર્શ કરીને આ માટે પૂર્વભૂમિકા તૈયાર કર્યા બાદ શ્રી કકલભાઈ ભુદરભાઈ વકીલની પ્રેરણા અનુસાર તારીખ ૭-૬-૧૯૪૭ના રોજ “શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા સન્માન સમિતિ”ની રચના કરવામાં આવી. શ્રી કકલભાઈ વકીલને એના પ્રમુખ, શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહને એના મંત્રી અને શ્રી વિનાયક કુંવરજી શાહને એના કોષાધ્યક્ષ બનાવવામાં આવ્યા.

સમિતિએ દોઢેક વર્ષમાં આશરે પોણા લાખ ઉપરાંતનો સન્માન-નિધિ એકત્ર કર્યો. તા. ૨૦-૩-૧૯૪૯ના રોજ મુંબઈમાં મુંદરાભાઈ હોલમાં, સર મણિલાલ ખાલાભાઈ નાણાવટીના પ્રમુખપદે, શ્રી મોતીચંદભાઈનું બહુમાન કરવાનો લઘુ સમારંભ ઊજવવામાં આવ્યો. આ સમારંભમાં મુંબઈના દરેક ક્ષેત્રના જૈન-જૈનેતર આગેવાન સદ્ગૃહસ્થો અને સન્નારીઓ તેમ જ જનસમૂહની હાજરી, આ પ્રસંગે ઠેરઠેરથી નામાંકિત વ્યક્તિઓ તરફથી આવેલ સેંકડો સંદેશાઓ અને જુદા જુદા વક્તાઓએ શ્રી મોતીચંદભાઈના વ્યક્તિત્વ અને એમની સેવાઓનાં મુક્ત મને કરેલ ગુણગાન ઉપરથી શ્રી મોતીચંદભાઈની સેવાઓની સુવાસ કેટલી વિસ્તરેલી હતી એનો કંઈક ખ્યાલ આવી શકતો હતો.

પ્રમુખશ્રીએ શ્રી મોતીચંદભાઈની વિશેષતા દર્શાવતાં યોગ્ય જ કહ્યું હતું કે—

“આપણા સમાજમાં લેખકો થોડા છે, તેમાં તેમનું સ્થાન છે. વક્તાઓ તેથી પણ થોડા છે, તેમાં પણ તેમનું સ્થાન છે; અને સેવકો તો ગણ્યાગાંઠ્યા જ છે, તેમાં પણ તેમનું સ્થાન છે.”

આ પ્રસંગે શ્રી મોતીચંદભાઈને અભિનંદનપત્ર તથા રૂ. ૭૦૦૦૧)ની સન્માન થેલી અર્પણ કરવામાં આવી હતી, અને ખીજી અનેક સંસ્થાઓ તરફથી પણ ફૂલહાર કરીને એમનું બહુમાન કરવામાં આવ્યું હતું.

સન્માનના રચનાત્મક જવાબરૂપે શ્રી મોતીચંદભાઈએ રૂ. ૭૦૦૦૧)માં પોતા તરફથી રૂ. ૫૦૦,૧) ઉમેરીને એ રકમ જૈન સાહિત્યના પ્રકાશનને માટે પોતાની પ્રાણપ્રિય

સંસ્થા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને સુપરત કરી. (આની વિગત દસમા પ્રકરણમાં (પૃ.-૧૨૧) આપી છે.) વધુમાં શ્રી મોતીચંદલાઈએ વિનમ્રતાભરી વાણીમાં પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરતાં કહ્યું કે :—

“લાખવું એ તો મારો વ્યવસાય અથવા આનંદ છે. મને શિક્ષણ જ મારા કાકા સદ્ગત શેઠ શ્રી કુંવરજી આણંદજીએ એવા પ્રકારનું આપ્યું કે મારી ઇચ્છા અથવા અનેક હિતેચ્છુઓની ઇચ્છા હોય કે ન હોય તોપણ મારે લેખક જ થવાનું નિર્મિત હતું.....

“સારાં કાર્યોમાં અર્ધવિરામ, અર્ધવિરામ કે પૂર્ણવિરામ મૂકશો નહિ. તે અનુસાર લેખન અને સેવાકાર્ય તો મારું ચાલુ જ રહેશે. જે આંખ કે મગજ બગડે તો ઉપાય નથી, બાકી એ ચાલુ રાખવા મારી ઉમેદ છે અને પરમાત્મા એ ઇચ્છા પાર પાડે.....

“મારી તુટિઓ તો હું બાણું છું. મારે મારો ધંધો કરવાનો હતો. સાથે સાથે આ કાર્ય મારી શક્તિ મુજબ ક્યું એમાં મેં કાંઈ વિશેષ ક્યું નથી. આપને લાગતું હોય કે કાંઈ થઈ શક્યું છે તો તેનું માન શ્રીમાન આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીને ફાળે જાય છે, હું તો નિમિત્ત માત્ર છે. એ નિમિત્તને આપ માન આપો પણ ખરું માન તો મારા કાકા શ્રી કુંવરજી આણંદજી જેઓ મને ધર્મની કેળવણી આપતા હતા અને મને સેવાના માર્ગે પ્રેર્યો તેમને અને આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીને ફાળે જાય છે. એ ત્યાસી વરસે અનિયત વિહાર કરનારા મહાપુરુષ વગર કોઈથી આવી યોજના ઉપાડાય નહિ.....

“શ્રી મ. જૈ. વિદ્યાલયનું કામ એ તો મારે મન મારું જીવનકર્તવ્ય છે અને યથાશક્તિ જીવનભર કર્યું જ રહીશ.” (‘સન્માન સમિતિની કાર્યવાહી’, પૃ. ૧૬-૧૮)

આ સમારંભ શ્રી મોતીચંદલાઈની વિરલ સેવાઓ અને સમાજની એમના પ્રત્યેની લાગણીનું ચિરસ્મરણીય સ્મારક બની રહેશે.

શેઠ વાડીલાલ સારાલાઈ તથા શેઠ દેવકરજી મૂળજીનાં બસ્ટનું અનાવરણ—વિદ્યાલયને એક લાખની સખાવત કરનાર શેઠ શ્રી વાડીલાલ સારાલાઈ અને વિદ્યાલયને માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન શેઠ શ્રી દેવકરજી મૂળજીનાં આરસનાં બસ્ટોનું અનાવરણ મુંબઈમાં તા. ૨૩-૧૨-૧૯-૫૧ના રોજ શ્રી વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધીના હસ્તે કરાવવામાં આવ્યું હતું.

શ્રી કપૂરચંદ મહેતા વગેરે ભાઈઓનું સન્માન—વિદ્યાલયને અઢી લાખ રૂપિયા જેવી ઉદાર સહાય આપનાર શ્રીયુત કપૂરચંદ નેમચંદ મહેતા, શ્રી ઝવેરચંદ નેમચંદ મહેતા, શ્રી કેવળચંદ નેમચંદ મહેતાને તા. ૧૪-૧૦-૫૩ના રોજ શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના પ્રમુખપદે ભવ્ય સમારંભ યોજીને અભિનંદન આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે બોલતાં શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈએ કહ્યું હતું કે—

“પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીના સદુપદેશથી આ સંસ્થા હસ્તીમાં આવી અને તેના પાયામાં શેઠ શ્રી મોતીલાલ મૂળજી, શેઠ શ્રી દેવકરજી મૂળજી, શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા જેવા પ્રખર કાર્યકરોનો પસીનો પડેલ છે. આ સંસ્થાની પ્રગતિ તેમના ભગીરથ પ્રયાસોને આભારી છે. ધનના ઢગલા કમાનારે જાણવું જોઈએ કે તેઓ એ સંપત્તિના માલિક નહીં પણ દ્રશ્ટી છે. કપૂરચંદલાઈઓ એ સમજ્યા છે તે બદલ તેમને જેટલા અભિનંદન આપીએ તેટલો ઓછો છે.” (રિપોર્ટ ૩૬, પૃ. ૧૨)

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિ સ્મારક ગ્રંથ—તા. ૨૮-૬-૫૬ના રોજ આ ગ્રંથનું પ્રકાશન મુંબઈમાં શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના હસ્તે થયું તેની વિગતો દસમા પ્રકરણમાં (પૃ. ૧૨૦) આપી છે. આ પ્રસંગે સ્વર્ગસ્થ આચાર્યશ્રીને અંજલિ આપતાં શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈએ કહ્યું હતું કે—

“ મારી એ મહત્તમ માન્યતા છે કે આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિશ્વરજી જેવી વ્યક્તિ, જેની જગતની મહાન વ્યક્તિઓમાં ગણના થાય છે, તેમના સ્મરણમાં આવો સ્મારક ગ્રંથ પ્રગટ કરવો એ તો સાવ નાની વાત છે. વસ્તુતઃ આપણે આવા સ્મારક ગ્રંથ દ્વારા એ મહાન વિભૂતિ પ્રત્યેનું યત્કિંચિત્ કર્તવ્ય બજાવીએ છીએ. આવી મહાન વ્યક્તિ માટે ફૂલ તો શું ફૂલની પાંખડી જેટલું પણ કરી શકવાની આપણી શક્તિ નથી. સમાજે તેમનું ઋણ ત્યારે જ અદા કર્યું લેખાય જ્યારે તે તેમના ગુણોને શ્રદ્ધાપૂર્વક અનુસરે.” (રિપોર્ટ ૪૧, પૃ. ૧૬)

આ પ્રસંગે વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહે વિદ્યાલયની પ્રવૃત્તિ તેમ જ સ્મારકગ્રંથની કાર્યવાહીને લગતું સવિસ્તર નિવેદન રજૂ કર્યું હતું અને એમાં પરદેશ અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતા વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા માટે વિદ્યાલય પાસે સારું એવું ફંડ હોવું જોઈએ એ વાતની ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી.

પંડિત શ્રી સુખલાલજી—ભારતીય દર્શનોના ઊંડા અભ્યાસી અને મૌલિક ચિંતક પંડિત શ્રી સુખલાલજી સાથે વિદ્યાલયને એની સ્થાપનાના સમયથી જ સંબંધ રહ્યો છે. ધાર્મિક શિક્ષણ અને સાહિત્ય-પ્રકાશનની બાબતમાં વિદ્યાલય અવારનવાર તેઓનું માર્ગદર્શન લેતું રહે છે. પંડિતજીને ૭૫ વર્ષ પૂરાં થતાં ‘પંડિત શ્રી સુખલાલજી સન્માન-સમિતિ’ તરફથી એમનું અખિલ ભારતીય ધોરણે બહુમાન કરવાનો સમારંભ તા. ૧૫-૭-૧૯૫૭ના રોજ, મુંબઈમાં, તે વખતના ઉપરાષ્ટ્રપતિ ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણનના પ્રમુખપદે યોજાયો હતો. આ પ્રસંગ નિમિત્તે વિદ્યાલય તરફથી પંડિતજીનું બહુમાન કરવાનો સમારંભ તા. ૧૬-૬-૫૭ના રોજ યોજવામાં આવ્યો હતો, જે વખતે અનેક વિદ્વાનો અને આગેવાનોએ પંડિતજી પ્રત્યેની પોતાની બહુમાનની લાગણી દર્શાવી હતી. બહુમાનનો જવાબ આપતાં પંડિતજીએ કહ્યું કે—

“ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય જેવી સંસ્થાઓએ જૈન સમાજના વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરી આગળ ધપાવવામાં નોંધપાત્ર ફાળો આપ્યો છે. આવી સંસ્થાઓ હાલની કેળવણી સાથે ધાર્મિક સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસને ઉચ્ચ સ્થાન આપે અને સમાજનાં સંસ્કારકેન્દ્રો બની રહે એવી મારી અભિલાષા છે.”

શ્રી મોહનલાલ લલ્લુચંદ શાહ—કોન્ફરન્સના ૨૦મા અધિવેશનના વપરાયેલા પ્રમુખ કલકત્તાનિવાસી શ્રી મોહનલાલ લલ્લુચંદ શાહનું વિદ્યાલય તરફથી તા. ૨૬-૬-૫૭ ના રોજ બહુમાન કરવામાં આવ્યું હતું.

શ્રી ઉમેદચંદ દોલતચંદ ખરોડિયા—વિદ્યાલય સાથે જૂના વખતથી સંકળાયેલા, બહુતા ધર્માભ્યાસી કાર્યકર શ્રી ઉમેદચંદ દોલતચંદ ખરોડિયાને ૭૦ વર્ષ પૂરાં થયાં તે નિમિત્તે તા. ૧૭-૧-૫૬ ના રોજ એક મિલનસમારંભ શ્રી કે. આર. પી. શ્રોફના પ્રમુખપદે વિદ્યાલય તરફથી યોજવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે શ્રી ખરોડિયાએ સેવાની ભાવના

કેળવવાની વાત ઉપર ભાર આપતાં કહ્યું હતું કે—“યુવાન મિત્રોને આ તકે એટલું જ કહીશ કે શક્તિ મુજબ દરેક જણ સમાજસેવાના કોઈ પણ મનગમતા ક્ષેત્રમાં જરૂર જપ્તાવે.” (રિપોર્ટ ૪૮, પૃ. ૧૨૭)

શ્રી મોતીચંદલાઈનું બસ્ટ—વિદ્યાલયમાં શ્રી મોતીચંદલાઈની સ્મૃતિને કાયમ રાખવા માટે સંસ્થામાં એમનું બસ્ટ મૂકવાનું પહેલાં નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. તે મુજબ તા. ૨૭-૩-૬૦ના રોજ એનું અનાવરણ દેશના બાણીતા રાષ્ટ્રીય કાર્યકર શ્રી એસ. કે પાટીલને હાથે કરાવવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે શ્રી મોતીચંદલાઈને અંજલિ આપતાં ન્યાય-મૂર્તિ શ્રી કાંતિલાલ ટી. દેસાઈએ કહ્યું હતું કે—

“સોલિસિટરનું ક્ષેત્ર પસંદ કર્યા છતાં તેમણે ખીળાં અનેક ક્ષેત્રોમાં એટલા જ રસપૂર્વક ભાગ લઈ કિંમતી ફાળો આપ્યો હતો. સાથે સાથે તેઓ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના પણ જોડા અભ્યાસી હતા. તેમની આ શક્તિનો તેમણે સમાજ સેવામાં સદુપયોગ કર્યો અને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય જેવી સામાજિક સંસ્થાના તો તેઓ પ્રાણ જ બની રહ્યા. આ સંસ્થા આ રીતે તેમનું બહુમાન કરે તે સર્વથા ઔચિત્યભર્યું અને પ્રશંસનીય છે.” (રિપોર્ટ ૪૫, પૃ. ૧૬)

શ્રી મેઘજી પેથરાજ—બાણીતા શાહસોદાગર, દાનવીર અને દેશવિદેશમાં વિખ્યાત ઉદ્યોગપતિ શ્રી મેઘજી પેથરાજ વિદેશથી પાછા ફરતાં તેમને મળવાનો મિલન-સમારંભ તા. ૨૫-૧૧-૬૨ના રોજ વિદ્યાલયમાં યોજવામાં આવ્યો હતો.

સાક્ષર શ્રી રસિકલાઈ પરીખ—ગુજરાતના બાણીતા વિદ્વાન શ્રી રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ વિદ્યાલય સાથે લાંબા વખતથી સંકળાયેલા છે. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના બિલે-પારલેમાં મળેલ ૨૨મા અધિવેશનના પ્રમુખ તરીકે તેઓનું મુંબઈમાં-આગમન થતાં એમનું બહુમાન કરવાનો સમારંભ તા. ૩૧-૧૨-૬૩ના રોજ વિદ્યાલય, શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ તેમ જ શ્રી ભારત જૈન મહામંડળ તરફથી શ્રી રામપ્રસાદ બક્ષીના અધ્યક્ષપદે યોજવામાં આવ્યો હતો.

શ્રી જીવરાજ ભાણજી શાહ—મુંબઈ કોર્પોરેશનની સ્થાયી સમિતિના પ્રમુખ તરીકે વરાયેલા શ્રી જીવરાજ ભાણજી શાહનું બહુમાન વિદ્યાલય તરફથી તા. ૩૦-૪-૬૫ના રોજ કરવામાં આવ્યું હતું.

નોંધપાત્ર ઘટનાઓ

મોટા ભાગની નોંધપાત્ર ઘટનાઓ તો તે તે પ્રકરણમાં સમાવી લેવામાં આવી છે. આમ છતાં જે થોડીક ઘટનાઓ નોંધપાત્ર લાગે છે તે ટૂંકમાં અહીં રજૂ કરવામાં આવે છે.

પૂ. આ. સાગરાનંદસૂરિજી મહારાજ—પૂજ્ય આગમોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજ શ્રી સાગરાનંદ સૂરીશ્વરજીએ ત્રીજા વર્ષમાં વિદ્યાલયમાં પધારી ‘જીવનઆકર્ષ’ એ વિષય ઉપર પ્રવચન આપ્યું હતું. ઉપરાંત ત્રીસમા વર્ષમાં (મુંબઈમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની શાખા૩૫) શેઠ ગોકુળભાઈ મૂળચંદ જૈન હોસ્ટેલના ઉદ્ઘાટન વખતે (તા. ૧૨-૧૧-૪૪ના રોજ) પધારીને તેઓએ મનનીય પ્રવચન આપ્યું હતું.

પૂ. આ. વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજ—શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજે પાંચમા વર્ષમાં (તા. ૨૬-૬-૧૯૧૯ના રોજ) વિદ્યાલયની મુલાકાત લીધી હતી

અને તે પ્રસંગે પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ ‘વિદ્યાર્થીજીવન’ ઉપર પ્રવચન આપ્યું હતું. અને આચાર્ય મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય ન્યાયવિશારદ, ન્યાયતીર્થ મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજીએ રચેલ “જૈનદર્શન”ની ૪૦ નકલ તેમના તરફથી સંસ્થાને ભેટ મળી હતી.

લાકડાનું દેરાસર—પાટણમાં લાકડાની કારીગરીવાળાં સુંદર મંદિરો છે. પૂજ્ય પ્રવર્તક, સમતામૂર્તિ શ્રી ક્રાંતિવિજયજી મહારાજે વિદ્યાલય પ્રત્યેની લાગણીથી પ્રેરાઈને લાકડાની કારીગરીવાળું એક નાનું સરખું મંદિર વિદ્યાલયને પંદરમા વર્ષમાં ભેટ મોકલાવ્યું હતું. અત્યારે આ કળાનો નમૂનો વિદ્યાલયમાં વિદ્યમાન છે.

શિયાલકોટના દેરાસરને મદદ—વિદ્યાલય પાસે દેરાસરની જૂજ રકમ હોવા છતાં પૂ. આ. વિજયવલ્લભસૂરિજીની પ્રેરણાથી શિયાલકોટના દેરાસર ઉપર શિખર બાંધવા માટે વિદ્યાલય તરફથી એક હજાર રૂપિયા આપવામાં આવ્યા હતા.

પૂ. પુણ્યવિજયજી મહારાજના જન્મદિનની ઉજવણી—ખરી રીતે તો આ ઉત્સવ એ વિદ્યાલયનો નહીં પણ કપડવંજ શ્રીસંઘે કપડવંજમાં જીજ્ઞવેલ ઉત્સવ હતો. છતાં વિદ્યાલયના ઉત્સવ તરીકે અહીં એની નોંધ લેવી ઉચિત છે, તે નીચેની હકીકતથી જાણી શકાશે. વિ.સં. ૨૦૧૮નું ચતુર્માસ પૂજ્ય આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ કપડવંજમાં રહ્યા હતા. તે પ્રસંગે ત્યાંના સંઘે એમના વિ.સં. ૨૦૧૮ના કારતક સુદિ ૫ ના ૬૮મા જન્મદિન નિમિત્તે ઉત્સવની ઉજવણી કરવાનું નક્કી કર્યું. આ ઉત્સવ કારતક સુદિ ૫-૬-૭, તા. ૨-૩-૪ નવેમ્બર ૧૯૬૨, શુક્ર-શનિ-રવિવાર એમ ત્રણ દિવસનો રાખવામાં આવ્યો હતો. જન્મદિનના અભિનંદનનો મુખ્ય સમારંભ રવિવારે રાખવામાં આવ્યો હતો. અને આ પ્રસંગે પંડિતવર્ય શ્રી સુખલાલજી પ્રમુખ તરીકે અને શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ અતિથિવિશેષ તરીકે પધાર્યા હતા. વિદ્યાલયના મંત્રીઓ તથા સંચાલકો પણ આ પ્રસંગે કપડવંજ ગયા હતા. આ પ્રસંગની સ્મૃતિરૂપે કપડવંજના શ્રીસંઘે પંદર હજાર રૂપિયા પૂજ્ય મહારાજશ્રીના ઉપદેશ અનુસાર વાપરવાની ભાવના પ્રદર્શિત કરી હતી. તેઓએ એ રકમ વિદ્યાલયના આગમ-પ્રકાશનના કાર્યમાં—નંદિસૂત્ર અને અનુયોગદ્વારસૂત્રના પહેલા ગ્રંથ માટે—આપી દેવાનું સૂચવીને વિદ્યાલય પ્રત્યેની લાગણી દર્શાવી હતી. આ રીતે આ સમારંભ જાણે વિદ્યાલયનો સમારંભ જ હોય એવી લાગણી સહુએ અનુભવી હતી.

વિદ્યાલયના પ્રેરક વિદ્યાલયમાં

સંસ્થાના પ્રેરક આચાર્યપ્રવર પૂજ્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનું જ્યારે જ્યારે મુંબઈમાં આગમન થતું ત્યારે ત્યારે વિદ્યાલયને માટે એ એક પ્રેરક પ્રસંગ બની રહેતો હતો; તેમાંય છેલ્લાં વર્ષો દરમિયાન તેઓશ્રીની વિદ્યાલયમાં સ્થિરતા એ તો વિદ્યાલયને માટે ધન્ય અવસર હતો એટલે એ અંગે પણ અહીં નોંધ લેવી ઉચિત છે.

મુંબઈના આગેવાનોની આગ્રહભરી વિનંતીથી વિ. સં. ૧૯૬૬માં તેઓશ્રી પહેલ-વહેલા મુંબઈ પધાર્યા અને તે સાલનું તેમ જ પછીની સાલનું ચતુર્માસ મુંબઈમાં બિરાજ્યા એના લીધે તો વિદ્યાલય અસ્તિત્વમાં આવી શક્યું હતું. વિ. સં. ૧૯૭૩માં પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી ક્રાંતિવિજયજી મહારાજ તથા તેઓશ્રી પોતાના શિષ્યસમુદાય સાથે મુંબઈ ફરી વાર

પધાર્યા અને એ ચોમાસુ તેઓએ મુંબઈમાં કયું તેથી સંસ્થાને વિશેષ બળ મળ્યું અને ખાસ કરીને સંસ્થાના પોતાના મકાનની બાબતમાં નક્કર પગલાં ભરાવાની શરૂઆત થઈ. આ માટે ત્રીજા રિપોર્ટ (પૃ. ૬-૭)માં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે—

“પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી તથા મુનિમહારાજ શ્રી વલ્લભવિજયજીનું ચાતુર્માસ કરવા અત્રે આગમન થયું. આ સંસ્થા માટે એક સુંદર મુકામની યોજના તૈયાર થાય અને અમલમાં મુકાય તો તેથી સંસ્થાની સ્થિતિ કાયમ થવાનો બહુ સંભવ થાય એ હકીકત તેમના સદુ-પદેશથી વધારે સ્પષ્ટ થઈ.”

આ પછી બાર વર્ષે, વિ. સં. ૧૯૮૫માં, આચાર્ય મહારાજ ત્રીજી વાર મુંબઈ પધાર્યા અને એ વર્ષનું ચતુર્માસ મુંબઈમાં રહ્યા. તે વખતનો જનતાનો ઉત્સાહ અને વિદ્યાલય પ્રત્યેનો અનુરાગ અનેરો હતો. શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘે તો એક રૂપિયાની ટિકિટનું વેચાણ કરીને વિદ્યાલયને પચીસસો રૂપિયા જેવી રકમ અર્પણ કરીને આચાર્ય મહારાજના આગમનને અનોખી રીતે વધાવ્યું હતું.

છેલ્લે છેલ્લે તેઓ, વિ. સં. ૨૦૦૭નું ચતુર્માસ શ્રી શત્રુજય મહાતીર્થની પવિત્ર છાયામાં કરીને, વિ. સં. ૨૦૦૮માં મુંબઈ ચોથી વાર પધાર્યા, ત્યારે અવસ્થા ચાર વીશી વટાવી ચૂકી હતી, કાયાનો ડુંગર ડોલવા લાગ્યો હતો, આંખની પણ કંઈક તકલીફ વરતાતી હતી; છતાં સમાજકલ્યાણ અને શ્રાવકસંઘના ઉત્કર્ષની એમની ભાવનામાં જરાય ઓછાશ આવી ન હતી; ઊલટું એમનું હૃદય વધુ સંવેદનશીલ બન્યું હતું. અને વિદ્યાલયના વિકાસની અને શ્રાવણ-શ્રાવિકા-સંઘના ઉત્કર્ષની એમની તમન્ના અને એ માટેનો પુરુષાર્થ વધુ ઉત્કટ બન્યાં હતાં. સમાજઉત્કર્ષ અને ધર્મપ્રભાવનાની આ પ્રબળ ભાવના જ જાણે એમનું જીવનબળ હતું.

વિદ્યાલયના કાર્યને વિશેષ વેગ મળે અને સૌને એ માટે સાચી દિશામાં કામ કરવાની પ્રેરણા મળે એ માટે વિદ્યાલયના ચાહુ તેમ જ જૂના વિદ્યાર્થીઓ, સભ્યો અને શુભેચ્છકોનું એક સમ્મેલન તા. ૭, ૮, ૯ નવેમ્બર ૧૯૫૨ના ત્રણ દિવસ માટે વિદ્યાલયમાં તેઓશ્રીના સાંનિધ્યમાં યોજવામાં આવ્યું હતું. આ નિમિત્તે આચાર્ય મહારાજ પોતાના સમુદાય સાથે સંસ્થામાં પધાર્યા હતા. આ ત્રણ દિવસ વિવિધ કાર્યક્રમ યોજીને ચારિત્રધર્મ અને વિદ્યાલયના વિકાસ અંગે આચાર્ય મહારાજશ્રી તથા પૂજ્ય કેદારનાથજી, સમારંભના પ્રમુખ શ્રી મનસુખલાલ માસ્તર, મુંબઈ રાજ્યના પ્રધાન શ્રી શાંતિલાલ શાહ, પુરાતત્ત્વાચાર્ય મુનિ શ્રી જિનવિજયજી, શ્રી ગણપતિશંકર દેસાઈ વગેરેએ પોતાના વિચારો વ્યક્ત કર્યા હતા. આ કાર્યક્રમમાં સ્થાનિક તેમ જ બહારગામનાં ભાઈઓ-બહેનોએ સારી સંખ્યામાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો હતો.

આ પ્રસંગે તેમ જ તે પછી બે વાર એમ ત્રણ વાર આચાર્ય મહારાજને વિદ્યાલયમાં રહેવાનું થતાં વિદ્યાલયના સંચાલકોને પોતાના ઉપકારી મહાપુરુષની સેવા કરવાનો થોડોક પણ અવસર મળતાં તેઓએ કૃતાર્થતા અનુભવી. વળી, મહારાજશ્રીના આંખના સફળ ઓપરેશનને લીધે શ્રીસંઘ તેમ જ વિદ્યાલયના સંચાલકો ખૂબ જ હર્ષિત થયા હતા.

તેમાંય તા. ૨૧-૧૨-૫૩થી તા. ૧૨-૮-૫૪ સુધીની ખૂબ નાદુરસ્ત તબિયત વખતે

આચાર્ય મહારાજે વિદ્યાલયમાં સ્થિરતા કરી તેથી વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાલયમાં તૈયાર થયેલ દાકતરો તેમ જ સંચાલકોની હાર્દિક લક્ષિતથી તેઓને સંતોષ અને હર્ષ અનુભવવાનો અને વિદ્યાલયના સંચાલકો અને વિદ્યાર્થીઓને પોતાના ઉપકારીની લક્ષિત કરીને કૃતકૃત્યતા અનુભવવાનો સુઅવસર મળ્યો હતો.

આ અંગે ૩૯મા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૩B)માં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે—

“ સંસ્થાના આદ્ય પ્રેરકની આઠ માસની સ્થિરતા દરમ્યાન વિદ્યાર્થીઓ તેમ જ સંસ્થાના સભ્યોને અપૂર્વ લાભ મળ્યો. સંસ્થાના સ્થાપક અને પ્રેરકની થોડી ઘણી શુભ્નપા કરવાની તક મળી તે સંસ્થાનું સદ્લાગ્ય છે. આ સ્થિરતા વખતે સંસ્થાની દરેક પ્રવૃત્તિઓનું આરિકાઈથી નિરીક્ષણ કરી તેનો વિકાસ કેમ થાય તે અંગે તેઓશ્રી અવારનવાર સૂચનો કરતા હતા. આ સમય દરમ્યાન સંસ્થાની એક શાખાની પૂ. આચાર્યશ્રીની જન્મભૂમિ વડોદરામાં શરૂઆત થઈ.”

તે પછી તેઓ શેઠ શ્રી કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલના ખંગલે પધાર્યા અને થોડા જ વખતમાં વિ.સં. ૨૦૧૦ના ભાદરવા સુદિ ૧૦, તા. ૨૨-૯-૧૯૫૪ ને મંગળવારના રોજ, ૮૪ વર્ષની ઉંમરે, ત્યાં તેઓશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થયો. આખી મુંબઈ નગરીએ આ ધર્મનાયકને અપૂર્વ અંતિમ માન આપ્યું !

પોતાની અંતિમ અવસ્થામાં પણ તેઓશ્રીના અંતરમાં વિદ્યાર્થીઓની તેમ જ વિદ્યાલયના વિકાસની કેટલી ચિંતા હતી તે ઉપર સૂચવેલ સન્મેલનમાંના એમના ઉદ્ગારોથી પણ જાણી શકાય છે. તા. ૭-૧૧-૫૨ના રોજ વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કારિતાને અનુલક્ષીને, જાણે આર્ષવાણી ઉચ્ચારતા હોય એમ, તેઓએ કહ્યું હતું કે—

“ અભ્યાસનો ઉદ્દેશ પરીક્ષાઓ પસાર કરવાનો નહીં રાખતાં જીવનમાં ઉપયોગ કરવાનો રાખવો. છેલ્લે અભ્યાસનો ઉદ્દેશ આપણને પશુ અવસ્થામાંથી માનવ અવસ્થામાં લાવવા અને ખરે માનવ બનાવવાનો છે. જે પુત્ર માતા-પિતાની હાંસી કરે છે અને માતા-પિતાનાં કાર્યોને ધર્તીંગ માનનારો છે, તે પોતે જ ઢોંગી છે. આજકાલના આ વિચારોમાં સુધારો નહીં આવે તો હિંદ પર શાં દુઃખો આવશે તે ખબર નથી. આજની કેંગવણી માણસના દિલને ખગાડે છે, તેને દૂર કરવા ધાર્મિક અભ્યાસ આવશ્યક છે અને તે માટે આવાં વિદ્યાલય અને પાઠશાળા સ્થાપવામાં આવે છે.” (રિપોર્ટ ૩૮, પૃ. ૧૫)

તા. ૮-૧૧-૫૨ના રોજ મળેલ સન્મેલનમાં વિદ્યાલયના વધુ વિકાસની પોતાની તીવ્ર ઝંખના વ્યક્ત કરતાં આચાર્યશ્રીએ લાગણીભર્યા શબ્દોમાં કહ્યું હતું કે—

“ મુંબઈ શહેરમાં ઘણા ધનાઢ્યો અને ઉદારદિલ ગૃહસ્થો છે. છતાં મારી ભાવના મુજબ આ વિદ્યાલયની જેટલી ઉન્નતિ થવી જોઈએ તેટલી ઉન્નતિ થઈ નથી. અદ્ય ઉન્નતિથી મને સંતોષ નથી. હું તો માગું છું કે હજી આ વિદ્યાલય મારફત જૈન સમાજ માટેનાં શિક્ષણનાં અનેક કાર્યો થાય. વિદ્યાલયને તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપી શિક્ષણના કાર્યને વેગ આપો. તમારું ધન શિક્ષણ-પ્રચારના કાર્યમાં લગાડો એ મારી ભાવના છે, મારા અંતરની ભાવના છે. હજી તમે મારી એ ભાવના પારખી શક્યા નથી એનું મને દુઃખ છે.” (રિપોર્ટ ૩૮, પૃ. ૧૭)

ઇચ્છીએ અને પ્રાર્થના કરીએ કે સંસ્થાના પ્રેરક આચાર્યદેવની આ વાણી પણ આર્ષવાણી નીવડે, વિદ્યાલય ખૂબ વિકાસ સાધીને સમાજની સવિશેષ સેવા કરે અને આચાર્ય મહારાજના અંતરની આ ભાવના સફળ થાય !

ઉપસંહાર

વિદ્યાલયના પ્રેરક આચાર્યપ્રવરની આવી ઉત્કટ ઝંખના ત્યારે જ સફળ થઈ શકે, ન્યારે આપણો સમાજ શિક્ષણના મહત્ત્વને વધુ ને વધુ સમજતો-સ્વીકારતો થાય અને એ કાર્ય માટે હજી પણ વધારે ઉદારતાપૂર્વક નાણાં આપવા લાગે. આ અંગે વિદ્યાલયના રૌપ્ય મહોત્સવ પ્રસંગે મંત્રીઓના નિવેદનમાં જે વાત કહેવામાં આવી હતી તે આજે પણ એટલી જ ધ્યાન આપવા જેવી છે. તે વખતે (રિપોર્ટ ૨૭, પૃ. ૩૧માં) કહેવામાં આવ્યું હતું કે—

“આ અને આવી સંસ્થા આપણો પ્રાણ છે, એને વિકસાવવી એમાં આપણો ઉદ્ય છે, એની પ્રગતિમાં સાથ આપવો એમાં આપણી સંતતિનું કલ્યાણ રહેલું છે, અને એને માટે તનમનધનની સહાય કરવી એ આપણા સર્વનું પરમ કર્તવ્ય છે.

“કેળવણીનું ફળ એક અને એકધાર જ આવશે. એ જૈનને મળે કે લુહાણાને મળે, બ્રાહ્મણને મળે કે વાણીયાને મળે—પરિણામે રાષ્ટ્રભાવ ખોલે છે, વાડાભાવ નાશ પામે છે, અને આપણે ઉઘાડી આંખે જોઈએ તો આપણી ચારે બાજુએ આ ખનતું જોઈ શકાય છે.

“કેળવણીના વિકાસમાં ધર્મનો હાસ સમજે કે મનાવે તે આ વર્તમાન યુગને સમજ્યા નથી, એના ઝોકનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો નથી, એમણે દર્શન કાળ અને જ્ઞાન કાળનો તફાવત જાણ્યો નથી, તેમણે સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો નથી. બાકી કેળવણીની નિંદા કરવી એ અંધારાને અપનાવવા અથવા એમાં પ્રકાશ માનવા જેવું છે. કદાચ અદારમી અને ઓગણીસમી સદીની અંધકારદશાનો એને અવશેષ ગણીએ તો ખોટું ન ગણાય. એ મનોદશા દૂર થતી જાય છે, પણ જેમ જલદી દૂર થાય તેમ વધારે સારું.”

*

વિદ્યાલયના વિકાસની આ કથામાં પચાસ વર્ષની કાર્યવાહીની રૂપરેખા આપવામાં આવી છે. તે પૂરી કરતાં પહેલાં “પચીસ વર્ષની કાર્યવાહી” (પૃ. ૩૪)માં જે ઉદ્દગારો મૂકવામાં આવ્યા છે તેનું સ્મરણ-મનન કરવું ઉચિત લાગે છે. એ ઉદ્દગારો કહે છે કે—

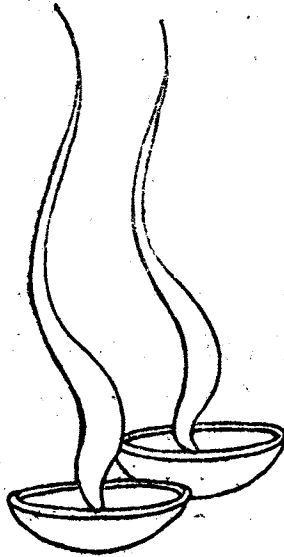
“લાખો રૂપિયા ખરચી કેળવણી આપી તેનાં પરિણામો જોવાં હોય તો એ ભણેલાનાં હૃદયો તપાસો, એમના પૂર્વકાળનો અભ્યાસ કરો, એમના સમવયસ્કોની સ્થિતિની વિગતો તપાસો એટલે કેળવણીના ખર્ચને અનિવાર્ય ગણવા ઉપરાંત ખાસ જરૂરી-આવશ્યકીય ગણવો પડશે. તમે ખીજા ગમે તે ખર્ચ કરો તે તમારી મરજીની વાત છે, અમારો તેમાં વિરોધ નથી, અમારા અભિપ્રાયને તેમાં સ્થાન નથી, પણ એક વાત તો અમે ભાર મૂકીને કહીએ છીએ કે આ ઇતિહાસ વાંચ્યા પછી તમે કેળવણીનાં કાર્યમાં લાખો ખરચ્યા અને તમારી ઉદારતાથી આ સંસ્થાએ તેનો વ્યય કર્યો તેમાં જો તમે જરા પણ ભૂલ કરી લાગતી હોય તો વધારે ઝીણવટથી જાંડા ઉતરો. કેળવણીનો પ્રશ્ન અતિ મહત્ત્વનો છે, એમાં ખરચેલ પાઈએ પાઈનો બદલો મળી શકે તેમ છે એટલું જ નહિ, પણ એનો ભરપટ્ટે અનેક ગણો બદલો મળે છે, મળ્યો છે અને મળી રહ્યો છે તેના હવે તો જીવતા દાખલાઓ તમારી પાસે રજૂ કરી શકાય તેમ છે.”

અત્યારે આપણને કેળવણીનું મહત્ત્વ વધુ ને વધુ સમજતું જાય છે અને સમાજ પણ એમાં વિશેષ ઉદારતાપૂર્વક સહાયતો આપતો થયો છે એ સમાજના ઉત્કર્ષની દૃષ્ટિએ ખૂબ

આશાસ્પદ ચિહ્ન છે. અને છતાં, રોજ-બ-રોજ નવી નવી શાખાઓરૂપે વિકસી રહેલા શિક્ષણક્ષેત્રને પૂરેપૂરો ન્યાય આપવા માટે આપણે જેટલું કરીએ તેટલું ઓછું છે, એ હકીકત પણ આપણે બરાબર ધ્યાનમાં રાખવાની છે, અને નવી પરિસ્થિતિને એટલે કે નવી જરૂરિયાતને પહોંચી વળવા માટે હમેશાં પૂરતી તૈયાર કરતાં જ રહેવાનું છે.

વિદ્યાલયની આ વિકાસકથા આપણને આ દિશામાં વિશેષ પ્રેરક અને એવી અભ્યર્થના સાથે વિદ્યાલયના આદ્યપ્રેરક આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં ત્રણ દિવસ માટે મળેલ વિદ્યાલયના જૂના તથા ચાલુ વિદ્યાર્થીઓ, સભ્યો અને શુભેચ્છકોના સમ્મેલનમાં ઉચ્ચારેલ (“આદર્શ જીવન”, પૃ. ૮૦૩) નીચેની ગૌરવ, પ્રેરણા અને શુભેચ્છાભરી વાણીથી આ વિકાસકથા પૂરી કરીએ :—

“આ વિદ્યાલય તો જૈન સમાજનું ગૌરવ છે, પ્રગતિની પારાશીશી છે, શ્રમની સિદ્ધિ છે અને આદર્શની ઈમારત છે. શાસનદેવને પ્રાર્થના છે કે એ તમારા મહોત્સવને નિર્વિઘ્ને પૂરે કરે, આ વિદ્યાલય સદા-સર્વદા પ્રગતિશીલ રહે, વિકાસશીલ રહે અને ધર્મ, સમાજ અને દેશની સેવામાં સહાયક થાય !”

॥ ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમિદં વિદ્યતે ॥

શ્રદ્ધાંજલિ

ગુગનમંડલને કેટકેટલાં ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારાઓ સુશોભિત બનાવે છે ! મહેલ-મહેલા-તોને કેટકેટલાં ઈંટ, પથ્થર અને કંકરો એકરૂપ બનીને સહારો આપે છે ! નદી-સરોવરોને કેટકેટલાં જળબિંદુઓ અને ઝરણાંઓ લેગાં મળીને છલકાવી દે છે ! બહોર સંસ્થાઓનું પણ એવું જ સમજવું. કંઈક છતી-અછતી શક્તિઓ અને કેટલીય નામી-અનામી વ્યક્તિઓનો સંગમ સઘાય ત્યારે જ એને કિનારે સેવાતીર્થની સ્થાપના થઈ શકે છે.

વિદ્યાલયની સ્થાપના અને એના વિકાસની કથા સહકારના સુભગ પરિણામની આવી જ પ્રેરક અને આહ્વાદક કહાની સંભળાવી જાય છે. સમાજે વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી, એનું પૂરી મમતાથી જતન કર્યું અને એને મોંમાગી સહાય આપીને એનો, ખીજના ચંદ્રની જેમ, ઉત્તરોત્તર વિકાસ કર્યો. બદલામાં વિદ્યાલયે સમાજને સુખી, સમૃદ્ધ અને ગૌરવ-શાળી બનાવે એવા સુશિક્ષિત, સંસ્કારી અને શક્તિશાળી નવલોદિયાઓની ભેટ આપી. આદાન-પ્રદાનની આ પ્રક્રિયાની વચ્ચે પ્રાતઃસ્મરણીય અનેક સાધુપુરુષોની મંગલકામનાભરી પ્રેરણા અને સંખ્યાબંધ સ્વનામધન્ય મહાનુભાવોની સમર્પણશીલતાભરી જહેમત શોભી રહી છે.

આમ જોઈએ તો, ઘડિયાળના નાનામાં નાના કળપુરજની જેમ, સંસ્થાની સ્થાપના અને એના વિકાસમાં નાની ગણાતી વ્યક્તિથી લઈને તે મોટામાં મોટી ગણાતી વ્યક્તિને ઉપયોગ અને હિસ્સો હોય છે. આ સ્થિતિમાં કોને યાદ કરીએ અને કોને ન કરીએ ? અને છતાં ઉપકારીઓનું સ્મરણ તો કરવું જ જોઈએ. એટલે અહીં પણ આ સંસ્થા દ્વારા સમાજની સેવા કરનાર બધી વ્યક્તિઓના પ્રતિનિધિરૂપે કેટલાક સાધુપુરુષોને અને કેટલાક મહાનુભવોને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી એ ઉચિત અને અવસરપ્રાપ્ત છે.

મહાપ્રભાવક પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી

પાંચ નદીઓનો પ્રદેશ : પંજાબ : ભારે આબહાર-પાણીદાર ભૂમિ. જેવી આબહાર એવી જ ખમીરવાંતી અને એવી જ પ્રરાકમી ! અને ભક્તિની ભાગીરથી તો એની રગ-રગમાં સદાય વહેતી રહે. આર્યોના પ્રથમ ભારતપ્રવેશનો એ પ્રદેશ. આર્યોના આગમન અને સંપર્કની ઘેરી છાપ આજે પણ પંજાબના નિવાસીઓ ઉપર જોવા મળે છે : એમનો ગૌરવર્ણ, પડછંદ શરીર અને પ્રભાવશાળી ચહેરો-મોરો આ વાતની સાખ પૂરે છે.

ભક્તિ અને શક્તિના સંગમતીર્થ સમી પંજાબની આ બડભાગી ધરતીએ, એક માતાની મમતાથી, ખરે અણીને વખતે, જૈન સંઘનું જતન કર્યું—એક યુગદ્રષ્ટા જ્યોતિર્ધર સાધુપુરુષની ભેટ આપીને !

સાહસિક પિતાને ત્યાં જન્મ

પંજબ પ્રદેશના ફિરોજપુર જિલ્લાનો જીરા તાલુકો; એ તાલુકાનું સાવ નાનું સરખું ગામ નામે લહરા. નાનું સરખું બીજ વટવૃક્ષને જન્મ આપે એમ આ નાના સરખા ગામે એક તેજસ્કુલિંગને જન્મ આપ્યો. પિતાનું નામ ગણેશચંદ્ર; માતાનું નામ રૂપાદેવી; જ્ઞાતિ કપૂરવંશની ક્ષત્રિય; [વ. સં. ૧૮૬૪ (ગુજરાતી ૧૮૬૩)ના ચૈત્ર સુદિ એકમના દિવસે એમનો જન્મ; નામ આત્મારામ.

પિતા શક્તિશાળી અને પરાક્રમી : પંજબના મહારાજ રણજિતસિંહના પૂરા વિશ્વાસ-પાત્ર. તલવારને બળે એમણે એક વિજયી ચોદાની નામના મેળવેલી. માતા રૂપાદેવી એટલાં જ લક્ષિતશીલ નારી. આમ આત્મારામને પિતાના પરાક્રમ અને માતાની લક્ષિ-શીલતાનો વારસો પારણે જૂલતાં જ મળ્યો. અને એ વારસો એમણે સવારો કરીને દીપાવી બહુયો, એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે.

એ સમય ભારતના ઇતિહાસનો સંક્રાંતિકાળ હતો. ભારતની પોતાની રાજસત્તા આથમતી જતી હતી; પંજબમાંથી મહારાજ રણજિતસિંહનું શાસન દીપકનો છેલ્લો ઝબકારો અનુભવી રહ્યું હતું; અને પરદેશી કંપની સરકારના (ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના) પગ ભારતના રાજશાસનમાં ધીમે ધીમે આગળ વધતા જતા હતા અને સ્થિર થતા જતા હતા. ગણેશચંદ્રનું લાગ્ય છેવટે એક બહારવટિયા જેવું જોખમી અને અસ્થિર બની બેઠું હતું. આવી સ્થિતિમાં એમને ન જીવનનો અભયરો રહ્યો હતો, ન મૃત્યુનો ભય સતાવતો હતો; એ તો ખડિયામાં ખાંપણ રાખીને ગમે તેવી પરિસ્થિતિને આવકારવા સજ્જ બેઠા હતા. અને પતિને અનુસરનારાં રૂપાદેવી પણ પતિના પગલે પગલે ગમે તેવા કષ્ટમય માર્ગે ચાલવા તૈયાર હતાં. પતિ-પત્નીને માત્ર એક જ ચિંતા સતાવતી હતી : વૃક્ષના પાકા પાનની જેમ સાવ અનિશ્ચિત બની બેઠેલા આપણા જીવનના સર્વસ્વ સમા બાળપુત્ર આત્મારામ ઉર્ફે દિત્તાનું જતન અને સંવર્ધન કેવી રીતે કરવું ? આત્મારામનું હુલામણું નામ દિત્તા હતું.

એવામાં એક પ્રસંગ બન્યો : લહરામાં અત્તરસિંઘ નામે એક જાગીરદાર રહેતો હતો. જાગીરદાર હોવા ઉપરાંત એ શિખોનો ધર્મગુરુ પણ હતો. એ બધી વાતે સુખી હતો; પણ કુદરત માતાએ એને સંતાનના સુખથી વંચિત રાખ્યો હતો. એને વારંવાર એક જ ચિંતા સતાવ્યા કરતી કે ભગવાને બધી વાતની મહેર કરી અને માત્ર સવાસેર માટીની ભેટ આપવાનું બાકી રાખ્યું ! તો પછી આટલી બધી સંપત્તિ અને આવા મોટા ધર્મગુરુપદનો લાયક ઉત્તરાધિકારી કોણ બનશે ? અને એવો ઉત્તરાધિકારી ન મળે તો આ જિંદગી, આ સંપત્તિ અને આ સત્તા મળ્યાનો અર્થ ? પણ શો ?

અત્તરસિંઘને ગણેશચંદ્ર સાથે સારો પરિચય હતો. એટલે બાળક દિત્તા એના આંગણમાં ક્યારેક ક્યારેક રમવા જતો. દિત્તા એને ભારે હોનહાર છોકરો લાગતો. એટલે તેજ અને શક્તિના પુંજ સમા બાળક દિત્તાને જોઈને એનું મન એના ઉપર ઠયું : બાળક-નાં સુગઠિત અને મજબૂત શરીર, વિશાળ ભાલ, ભરાવદાર ચહેરો અને તેજસ્વી આંખો અત્તરસિંઘના અંતર ઉપર જાણે કામણ કરી ગયાં. એને થયું, કોઈ પણ રીતે આ બાળક

મને મળે તો લાયક વારસદાર અંગેની મારી બધી ચિંતા ટળી જાય—હિત્તાને સામુદ્રિક લક્ષણો એના ભાવી યુગપુરુષપણની બહુ સાક્ષી પૂરતાં હતાં. અને, ગરજવાનને અક્ષલ ન હોય એમ, એક દિવસ અત્તરસિંધે ધીકા બનીને ગણેશચંદ્ર પાસે પોતાની માગણી રજૂ કરી. પણ કાળજની કોરને પોતાને સગે હાથે કોરીને આપી દેવી સહેલી નથી હોતી : ગણેશચંદ્રે વિવેકપૂર્વક ના પાડી દીધી.

પણ ગણેશચંદ્ર અત્તરસિંધના કિન્નાખોર સ્વભાવને સારી રીતે જાણતા હતાં : પોતાનું ધાર્યું ન થાય તો સામાનું સત્યાનાશ નોતરવામાં પણ એ પાછી પાની કરે એવો ન હતો ! અને પોતાની માગણીમાં નાસીપાસ થવાથી ગુસ્સે થયેલા અત્તરસિંધે, સાચે જ, ગણેશચંદ્રની પજવણી શરૂ કરી. એને કાયદાના ગુનાના સાણસામાં સપડાવવાની એ પેરવી કરવા લાગ્યો; એમાં એ કામિયાબ પણ થયો : સત્તાએ જાણે સત્ય અને શાણપણને ગળે ચીપ લગાવી દીધી !

જૈન કુટુંબમાં ઉછરે અને કડુણાભરી સાહસિકતા

ગણેશચંદ્ર પોતાના પુત્રને માટે ચેતી ગયા. એમને પોતાની જાતની તો જરાય ચિંતા ન હતી : એ તો માતનો સામાન સાથે લઈને ફરનારા નર હતા. પણ શતદળ કમળની જેમ ખીલતા પોતાના પ્રાણપ્યારા પુત્ર આત્મારામનું ભાવિ જોખમાઈ ન જાય એ માટે એમણે પાણી પહેલાં પાળ બાંધી : પોતાનું હૈયું કઠણ કરીને પોતાના બાર વર્ષના પુત્રને વિ. સં. ૧૯૦૬ માં એણે જીરાના રહીશ પોતાના મિત્ર જોધામલને સુપરત કરી દીધો—જાણે જલિમ કંસના કારાવાસમાંથી છટકીને વસુદેવ-દેવકીના નંદન શ્રીકૃષ્ણ વૃંદાવનનાં પાલક પિતા-માતા નંદ-યશોદાના ઘરનો આશ્રય પામ્યા ! જોધામલના ભાઈનું નામ પણ દિત્તામલ હતું એટલે દિત્તાનું ત્રીજું નામ પડ્યું દેવીદાસ.

જોધામલ જાતે ઓસવાળ અને ધર્મે જૈન હતા. સ્થાનકમાર્ગી ફિરકા ઉપર એમને ઊંડી આસ્થા હતી. ગણેશચંદ્રે સોંપેલી જવાબદારી એમણે ધર્મબુદ્ધિથી પૂરી કરીને મિત્રધર્મનું બરાબર પાલન કર્યું : શૂરો અને સાહસી ક્ષત્રિયપુત્ર આત્મારામ જૈન વણિક-કુળના શાણપણ અને વિચારશીલતાના સંસ્કારમાં ઊછર્યો લાગ્યો. ઉજ્જવળ ભાવીની પૂર્વતૈયારીનો જાણે કોઈ અકળ સંકેત એમાં સંભાયો હતો.

ચિત્રકળાની દેવી તો આત્મારામ ઉપર જાણે પારણે જૂલતાં જ પ્રસન્ન થઈ હતી. સાવ નાની ઉંમરમાં પણ તેઓ હેરત પમાડે એવાં ચિત્રો દોરી શકતા. પણ એમનું ભાવી આત્મધર્મનાં સર્વકલ્યાણકારી અદ્ભુત ચિત્રો દોરીને માર્ગ ભૂલેલાઓને સત્યધર્મને માર્ગે લાવવાનું હતું, એટલે એ ચિત્રકળા એટલેથી જ અટકી ગઈ.

વળી, ખીજની મુસીબતને ચુપચાપ જોઈ રહેવું કે એને પોતાની પરેશાનીમાં પિલાવા દઈને તટસ્થ રહેવું એ આત્મારામને હરગિજ મંજૂર ન હતું; એવી ઉપેક્ષાબુદ્ધિ કે કઠોરતા એમના સ્વભાવમાં જ ન હતી. કોઈને પણ દુઃખી કે સંકટગ્રસ્ત જોતા કે એમનું દિલ દ્રવવા લાગતું અને એ દુઃખને દૂર કરવાની પુરુષાર્થવૃત્તિ એમનામાં સહજપણે જાગી ઊઠતી. એક વાર મિત્રોની સાથે એ નદીસ્નાનનો આનંદ લેવા ગયા. જોયું તો એક મુસલમાન સ્ત્રી એના બાળકને નવરાવતી હતી. બાળક હાથમાંથી છટકી ગયો અને

ડૂબવા લાગ્યો. માતાથી ન રહેવાયું એટલે એ એને બચાવવા પાછળ ગઈ તો એય તણાવા લાગી. બાળક આત્મારામથી આવું કારણ સંકટ જોયું ન ગયું. એ કશોય વિચાર કર્યા વગર નદીમાં કૂદી પડ્યો, અને જનને જોખમે મા-બેટાને બચાવી લાવ્યો ! જેનું જીવન સંસાર-મહાસાગરને પાર કરવાના અને બીજાઓને પાર કરાવવાના પુરુષાર્થમાં જ વીતવાનું હોય એને માટે આવું સાહસ શી વિસાતમાં ?

સંયમને માર્ગે સત્યની શોધ

ચારેક વર્ષ જોધામલના કુટુંબના સંસ્કારો ઝીલવામાં વીત્યાં. ક્ષત્રિય કુટુંબમાં જન્મેલ આત્મારામનું અંતર જૈન ધર્મની અહિંસાના સંસ્કારથી રંગાવા લાગ્યું : જાણે એમનું અંતર હિંસાનાં ગોઝારાં પરાક્રમેથી પાછું વળીને અહિંસાનાં સર્વમંગલકારી પરાક્રમેને માટે ઝંખી રહ્યું. સોળ વર્ષની કુમારવય પૂરી થઈ; અને યૌવનના મંગલપ્રવેશ વખતે જ, વિ. સં. ૧૯૧૦ ના માગશર સુદ પંચમીના દિવસે, માલેરકોટલામાં, આત્મારામનો દેહ ત્યાગી-સાધુ જીવનના અંચળાથી શોભી ઊઠ્યો. યુવાન આત્મારામ સ્થાનકવાંસી સંત જીવનરામજીના શિષ્ય બની ગયા. બહારવટિયા પિતાનો પુત્ર જાણે સંસારની સામે બહારવટે નીકળીને સંતશિરોમણિ બનવા ધર્મમાર્ગનો પુણ્યપ્રવાસી બની ગયો !

મુનિ આત્મારામને જ્ઞાન અને ચારિત્રની સાધના સિવાય બીજું કશું અપતું નથી. ઉત્કટ એમની જિજ્ઞાસા છે, અને અદ્વત્ત એમની સત્યની શોધની તાલાવેલી છે. સત્યધર્મનાં અમૂલ્ય મોતી શોધવા એ, મરજીવાની જેમ, ઊંઘ અને આરામ તજીને, અંધશ્રદ્ધાનાં જાળાં-ઝાંખરાંને દૂર કરીને અને નિર્ભય બનીને ધર્મશાસ્ત્રોના મહામહેરામણનાં અતજ તળિયાં સુધી ડૂબકીઓ લગાવે છે. અને આવી એક એક ડૂબકીએ એમનો આત્મા સત્યનું નિષ્કલંક અને બહુમૂલ્ય મોતી મેળવ્યાનો આહ્વાદ અનુભવે છે.

મતપરિવર્તન

ધર્મશાસ્ત્રોના ઊંડા અવગાહનને અંતે મુનિ આત્મારામજીને સત્યનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. એમનો આત્મા અંદરથી પોકારી ઊઠે છે : જનપ્રતિમાનો નિષેધ અને આગમ-પંચાગી (મૂળ સૂત્ર, નિયુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ અને ટીકા) નો નિષેધ એ તો ધર્મનો કે સત્યનો પોતાનો જ નિષેધ કરવા જેવો મહાદોષ છે; આત્મધર્મના સાધકે અને સત્યના ચાહકે એ મહાદોષથી બચવું ઘટે. અને સમાજમાં જડ ઘાલી ખેઠેલી જૂની અંધશ્રદ્ધા સામે બળવો પોકારીને, મુનિ આત્મારામજીએ, પોતાના અનેક સમર્થ અને ભક્તિપરાયણ સાથીઓ સાથે, જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક આમ્નાયનો સ્વીકાર કર્યો; અને પંજાબમાં એ ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કરવાનું બીડું ઉઠાવ્યું.

મતપરિવર્તન પછી પણ કેટલાંક વર્ષ સુધી વેશપરિવર્તનની ઉતાવળ કર્યા વગર તેઓ પ્રાચીન જૈન ધર્મનું પાલન અને એનો પ્રચાર મોકળે મને કરતા રહ્યા. વિ. સં. ૧૯૩૧માં એમણે મુખવસ્ત્રિકા મોઢે બાંધવાની પ્રથાનો ત્યાગ કર્યો; અને વિ. સં. ૧૯૩૨ના અષાઠ મહિનામાં તે વખતના જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘના વયોવૃદ્ધ સાધુપ્રવર શ્રી બુદ્ધિવિજયજી અપર નામ ખૂટેરાયજી મહારાજ પાસે ફરી દીક્ષા લીધી. એમનું નામ મુનિ આનંદવિજયજી રાખવામાં આવ્યું.

ધર્મોદ્ધાર અને આચાર્યપદ

આ સંવેગી દીક્ષા પહેલાંનાં અને પછીનાં વર્ષોમાં મુનિ આનંદવિજયજીએ ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, મારવાડ, રાજસ્થાનમાં ધર્મનો ખૂબ પ્રચાર અને પુનરુદ્ધાર કર્યો. અને પંજાબનો તો એમના પુરુષાર્થથી કાયાપલટ જ થઈ ગયો : પંજાબમાં ઠેર ઠેર જિનમંદિરોની ધજાઓ ફરકી રહી; જિનમંદિરનાં શિખરોના સુવર્ણકળશો જાણે જિનમંદિરના ઉદ્ધારક મહાપુરુષની કીર્તિગાથા સંભળાવી રહ્યા. વિ. સં. ૧૯૪૩માં કારતક વદિ ૫ ના રોજ તીર્થાધિરાજ શત્રુજયની પવિત્ર છાયામાં, આશરે પાંત્રીસ હજાર જેટલા વિશાળ સંઘ સમુદાયની હાજરીમાં, ભરે ઉત્સાહ અને ઉત્સવપૂર્વક, મુનિ આનંદવિજયજીને આચાર્યપદ અર્પણ કરવામાં આવ્યું.

તપગચ્છની પદ્મપરંપરા પ્રમાણે, ભગવાન મહાવીરની ૬૧મી પાટે આચાર્યશ્રી વિજયસિંહસૂરિજી થયા પછી ૧૧ પાટો આચાર્યપદ વગરની ચાલુ રહ્યા પછી, ૨૩૫ વર્ષ બાદ જૈન સંઘમાં શ્રમણ પરંપરાની ૭૩ મી પાટે આચાર્ય શ્રી વિજયાનંદસૂરિજી આવ્યા.* આવા પ્રાભાવિક અને મહાન જ્યોતિર્ધર્મી આચાર્યપદ ઉપર પ્રતિષ્ઠા થવાથી જૈન ધર્મ, સંઘ અને આચાર્યપદ એ ત્રણે ગૌરવશાળી બન્યાં; અને જૈન સંઘને એક પ્રખર વિદ્વાન, ઉત્કટ ચારિત્રના પાલક અને સમર્થ ધર્મનાયક મળ્યા. જૈનધર્મ અને સંઘના અભ્યુદયના મનોરથદર્શી એ મહાપુરુષ હતા.

જેમ એમને પંજાબમાં સ્થાનકવાસી ફિરકાની સામે કામ કરવાનું હતું તેમ મૂર્તિ-વિરોધ તેમ જ બીજી બાબતોમાં સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી અને એમણે પ્રવર્તાવેલ આર્ય-સમાજની સામે પણ ઘણું મુશ્કેલ કામ કરી બતાવવાનું હતું. અનેક ગ્રંથો રચીને તેમ જ અવિરત ધર્મપ્રચાર ચાલુ રાખીને એમણે આ કામ સફળ રીતે પૂરું કર્યું હતું.

વિશ્વખ્યાતિ અને યુગદર્શન

પછી તો એમની પ્રખર વિદ્વત્તા અને નિર્મળ સાધુતાની નામના છેક દરિયાપારના દેશો સુધી પહોંચી; અને જ્યારે અમેરિકાના ચિકાગો શહેરમાં સને ૧૮૯૩ (વિ. સં. ૧૯૪૬)માં પાર્લામેન્ટ ઓફ રિલિજિયન્સ-વિશ્વધર્મપરિષદ-ભરવાનો નિર્ણય થયો ત્યારે જૈનધર્મના પ્રતિનિધિ તરીકે એ પરિષદમાં હાજર રહેવાનું બહુ માનભર્યું આમંત્રણ આચાર્ય શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજને જ મળ્યું હતું.

પણ એક જૈન સાધુ તરીકે તેઓ જાતે તો એ પરિષદમાં જઈ શકે એમ ન હતા; બીજી બાબત ઇતર ભારતીય જનોની જેમ જૈનોમાં પણ સમુદ્રયાત્રા સામે વિરોધ પ્રવર્તતો હતો; ઉપરાંત સંકુચિત દષ્ટિ અને આવા મોટા કાર્યના લાભાલાભ સમજવાની દીર્ઘ દષ્ટિનો અભાવ પણ આડે આવતો હતો. પણ આ યુગદ્રષ્ટા આચાર્યે પોતાની વેધક દષ્ટિથી આ અવરોધોની પેઠે પાર રહેલ ધર્મપ્રભાવનાનો મોટો લાભ જોઈ લીધો. અને લોકમાન્યતા, પરંપરાગત વિરોધ કે શાસ્ત્રને નામે આગળ ધરવામાં આવતા અવરોધોથી લેશ પણ

* આચાર્ય શ્રી વિજયસિંહસૂરિ વિ. સં. ૧૭૦૮ માં સ્વર્ગવાસી થયા. અને મુનિ આનંદવિજય (આત્મારામજી) વિ. સં. ૧૯૪૩ માં આચાર્ય થયા. આમ જૈન સંઘમાં ૨૩૫ વર્ષ આચાર્ય-વગરનાં વીત્યાં, એમ એનો દતિહાસ જોતાં બાણવા મળે છે.

વિચલિત થયા વગર એ મહાપુરુષે, પોતે તૈયાર કરેલ નિબંધ સાથે, શ્રી વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધીને એ પરિષદમાં પોતાના એટલે કે જૈનધર્મના પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલ્યા.

સ્વનામધન્ય શ્રી વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધીએ પોતાની વિદ્વત્તા, વકતૃત્વશક્તિ અને સચ્ચ-રિત્રતાને બળે અમેરિકાના વિદ્વાનો અને સામાન્ય પ્રજાજનોને કેટલા ડોલાવી મૂક્યા હતા, એનો અહેવાલ વાંચીએ છીએ ત્યારે ખરેખર, નવાઈ લાગે છે. આવતા યુગને પારખવાની પારગામી દષ્ટિ હોય તો જ હામ ભીડી શકાય એવું મહાન આ કાર્ય હતું. અને એ કરીને શ્રી આત્મારામજી મહારાજે જૈનધર્મની જે પ્રભાવના કરી અને જૈન સંઘનું જે ગૌરવ વધાર્યું, એનું મૂલ્યાંકન કરવું સહેલું નથી. શ્રી વીરચંદ્ર ગાંધીએ અમેરિકામાં ભગવાન મહાવીરના જૈનધર્મનો સંદેશ તો શુંજતો કર્યો, પણ સાથે સાથે ભારતનાં બધાંય દર્શનોની વાત પણ ત્યાંની જનતાને ખૂબ કુશળતા તેમ જ સરળતાપૂર્વક સમજાવી. ઉપરાંત, અમેરિકાથી પાછા ફરતા, યુરોપના દેશોમાં પણ જૈનધર્મ અને સંસ્કૃતિ સંબંધી રોચક અને માહિતીપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો આપીને ત્યાંના લોકોને પણ જૈનધર્મનો યથાર્થ ખ્યાલ આપ્યો અને એમની જિજ્ઞાસાને જાગ્રત અને પ્રોત્સાહિત કરી.

આ યુગદર્શી આચાર્ય પ્રવરને સર્વજનસમાનતાની જૈનધર્મની ઉદાત્ત ભાવનાનો કેટલો સચોટ ખ્યાલ હતો તે એમના નીચેના ઉદ્દગારો ઉપરથી પણ સમજી શકાય છે. તેઓએ કહ્યું છે કે—

“અસભ્ય-હીન જાતિઓને જે ખૂરી (ભૂડી) માને છે, તેમને અમે શુદ્ધિમાન કહેતા નથી. કારણ કે અમારો એવો નિશ્ચય છે કે ભુરાઈ તો ખોટાં કર્મ કરવાથી થાય છે. બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય ખૂરાં કામ કરે તો તેમને અમે પણ અવશ્ય ખૂરા માનશું. સુકર્મ કરશે તેને સારા માનશું. નીચ ગોત્રવાળા સાથે જે ખાનપાનતો વહેવાર રાખતા નથી તેનું કારણ તો કુલ્લરૂઢિ છે. એ લોકોની જે નિંદા કરે છે, તેઓ મહા અજ્ઞાની છે. કારણ કે અમારો સિદ્ધાંત છે કે નિંદા તો કોઈની પણ ન કરવી. તેમને જે અરપસર્ય માનવામાં આવે છે તે પણ કુળાચાર છે.”

(શ્રી ‘સુશીલ’કૃત “ન્યાયાંભિનિધિ શ્રી વિજયાનંદસૂરિ”, પૃ. ૪)

આ જ રીતે જૈન સંઘમાં પ્રવેશી ગયેલી ક્ષતિઓ પણ એમની પારદર્શી દષ્ટિની બહાર રહી શકી ન હતી. આવી ક્ષતિઓ તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરતાં તેઓ કહે છે કે—

“જૈન ધર્મમાં તો લેશમાત્ર પણ ક્ષતિ નથી, પરંતુ ભારતવર્ષના જૈનોમાં આ કાળમાં શારી-રિક અને માનસિક સત્ત્વ નથી રહ્યું; એને લીધે મોક્ષમાર્ગની જે રીતે પ્રરૂપણ કરવામાં આવી છે એ રીતે એનું સંપૂર્ણપણે પાલન તેઓ નથી કરી શકતા. આ કાળ પ્રમાણે જેવું સાધુપણું અને શ્રાવકપણું કહેવામાં આવ્યું છે એ મુજબ તો એનું પાલન કરે છે, પણ સંપૂર્ણ ઉત્સર્ગમાર્ગનું પાલન નથી કરી શકતા. જૈનોમાં ખીજ ખામી એ છે કે વિદ્યાને માટે જોટલો ઉઘમ કરવો જોઈએ એટલો નથી થતો; એમનામાં એકતા-સંપ નથી. સાધુઓમાં પણ પ્રાયઃ કરીને આપસઆપસમાં ઈર્ષ્યા ધણી છે. આ ખામી જૈનધર્મનું પાલન કરનારાઓની છે, નહીં કે જૈનધર્મની.” (એજન, પૃ. ૩૯)

શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સરળ, સીધા અને સચોટ ધર્મોપદેશની જનતા ઉપર કેટલી માર્મિક અસર થતી હતી તે અમદાવાદના નગરશેઠ શ્રી પ્રેમાભાઈ હેમાલાઈના

નીચેના લાગણીભીના હૃદયસ્પર્શી ઉદ્દગારો ઉપરથી પણ સમજી શકાય છે. તેઓએ આચાર્ય મહારાજની ધર્મવાણીથી પ્રભાવિત અને પ્રેતસાહિત થઈને કહેલું કે—

“ શું કરીએ મહારાજ, જ્યારે દાંત હતા ત્યારે દાળિયા ન મળ્યા; અને જ્યારે દાળિયા (ચણા) મળ્યા ત્યારે ચાવવાને સારુ જે દાંત જોઈએ તે નથી રહ્યા.” (એજન, પૃ. ૨૮)

આનો સાર એ છે કે આપનો સત્સંગ પહેલાં થયો હોત તો અમે સવિશેષપણે ધર્મનું આરાધન કરી શકત—તે વખતે અમારી એટલી બધી શક્તિ હતી.

શ્રી વિજયનંદસૂરિજી મહારાજમાં એક સમર્થ સંઘનાયકના પદને શોભાવે એવી અસાધારણ કાર્યશક્તિ, સર્વસ્પર્શી અને તલસ્પર્શી વિદ્વત્તા અને ધર્મપ્રચારની ઉત્કટ ધગશ હતી; પણ એથીય આગળ વધીને, એક સહૃદય, સંવેદનશીલ અને કરુણાપરાયણ શિરછત્રની જેમ એમના અંતરમાં જૈનધર્મના અનુયાયીના દુઃખનું નિવારણ કરવાની ભાવના સતત વહેતી રહેતી હતી. સાચે જ તેઓ ભાંગ્યાના ભેરુ હતા. સ્વ. શ્રી ‘સુશીલ’-ભાઈએ પોતાની મધુર કલમે એમના સુંદર ચરિત્રનું આલેખન કરતાં યથાર્થ કહ્યું છે કે—

“ જૈન સંઘના હિત અને શ્રેયમાં પોતાનું વ્યક્તિત્વ વીસરી જનાર, એની સાથે એકતાર બનનાર આવો પુરુષ વર્તમાન જૈન સમાજે આ પહેલી અને છેલ્લી વાર જોયો. જૈન સંઘના પુણ્યે જ એમને આકર્ષ્યા હતા. આત્મારામજીની જીવનવ્રતનાઓ જોતાં જાણે કે કોઈ દેવદૂત, ભાંગ્યાના ભેરુ જેવો કોઈ મહારથી, અદશ્યપણે વિચરતા સંતસંઘનો કોઈ સિતારો, જૈન સંઘમાં અચાનક આવી પડ્યો હોય અને પોતાનું જીવનકાર્ય પૂરું થતાં કર્તવ્યના મેદાનમાંથી ચુપચાપ ચાલી નીકળ્યો હોય એમ લાગે છે.” (એજન, પૃ. ૩૬)

ચિકાગો વિશ્વધર્મ પરિષદના અહેવાલમાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજની છબીની નીચે, એમનો ટૂંક પરિચય આપતાં, સાચું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ જૈન સમાજના કલ્યાણ સાથે મુનિ આત્મારામજીની જેમ બીજી કોઈ વ્યક્તિએ પોતાની જાતને ખાસ એકરૂપ બનાવેલ નથી. દીક્ષા ગ્રહણ કરી ત્યારથી લઈને તે જીવન પર્યંત પોતે સ્વીકારેલ ઉચ્ચ જીવનકાર્યને માટે કાર્યરત રહેનાર ઉમદા સાધુસમૂહમાંના તેઓ એક છે. જૈન સમાજના તેઓ મહાન આચાર્ય છે; અને પ્રાચ્ય વિદ્યાના વિદ્વાનોને માટે જૈનધર્મ અને સાહિત્યની બાબતમાં તેઓ મોટામાં મોટા જીવંત આધારરૂપ છે.* ”

(“ જૈનાચાર્ય શ્રી આત્મારામજી જન્મશતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ ”, પૃ. ૧૬)

સાહિત્યસર્જન

આચાર્ય વિજયનંદસૂરીશ્વરજીને જૈનધર્મનો ઉદ્ધાર, જૈન સંઘનો અભ્યુદય અને જૈન

* “ ધી વર્ડ્સ પાર્લામેન્ટ ઓફ રિલિજિયન ”ના લંડનથી પ્રસિદ્ધ થયેલ અહેવાલના ૨૧ મે પાને છપાયેલ આ મૂળ લખાણ આ પ્રમાણે છે—

“ No man has so peculiarly indentified himself with the interests of the Jain Community as Muni Atmaramji. He is one of the noble bands sworn from the day of initiation to the end of life to work day and night for the high mission they have undertaken. He is the High Priest of the Jain Community and is recognised as the highest living authority on Jain Religion and literature by oriental Scholars.”

સાહિત્ય તથા સંસ્કૃતિનો પ્રચાર કરવાનું યુગકર્તાનું બળવવાનું હતું અને બે સૈકા કરતાં પણ વધુ સમય સુધી આચાર્ય વિહોણા રહીને વિશ્વાંબલ બની ગયેલા જૈન સંઘને સંગઠિત અને શક્તિશાળી બનાવવો હતો; સાથે સાથે જિનમૂર્તિ અને જિનવાણી સામેના આંતરિક તેમ જ બાહ્ય વિરોધોનું પણ શમન કરવાનું હતું. આ બધાં કાર્યો તેઓ અપાર પુરુષાર્થ કરીને અને પાર વગરની જહેમત ઉઠાવીને સફળતાપૂર્વક પૂરાં કરી શક્યા એમાં એમની સત્યશોધક જ્ઞાનોપાસના અને એમના સમયાનુરૂપ સાહિત્યસર્જનનો ફાળો ઘણો મોટો છે.

જૈન શાસ્ત્રોને આત્મસાત્ કરીને તેમ જ ઈતર સાહિત્યનો પણ પરિચય મેળવીને એમણે સાહિત્યસર્જનનો આરંભ, લગભગ મતપરિવર્તનની સાથે સાથે, ત્રીસેક વર્ષની ઉંમરથી, વિ. સં. ૧૯૨૪ની સાલથી કર્યો હતો. એમનું સાહિત્યસર્જન કેવળ મનમોજ ખાતર હોવાને બદલે ધ્યેયલક્ષી હતું, તેથી એમાં વિશેષ સચોટપણું આવ્યું હતું એમ કહેવું બેઠકે.

વિ. સં. ૧૯૨૪માં ‘નવતત્ત્વ’થી શરૂ થયેલું સાહિત્યસર્જનનું કાર્ય જીવનના અંત સમયે, વિ. સં. ૧૯૫૩માં, ‘તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ’ નામે મહાન ગ્રંથના સર્જન સાથે પૂરું થયું.* આ ગ્રંથ એ એના સર્જકની અમર કીર્તિનો પ્રાસાદ-મહેલ બની રહ્યો. આ બે ગ્રંથોની વચમાં ‘જૈનતત્ત્વાદર્શ’, ‘અજ્ઞાનતિમિરલાસ્કર’, ‘સમ્યક્ત્વશલ્યોદ્ધાર’, ‘જૈન ધર્મ વિષયક પ્રશ્નોત્તર’, ‘ચિકાગો પ્રશ્નોત્તર’ વગેરે અનેક ગ્રંથોએ તેમ જ કેટલીક ધાર્મિક કાવ્યકૃતિઓએ આચાર્યપ્રવરના સાહિત્યસર્જનનું સાતત્ય જાળવ્યું હતું.

જ્ઞાનપ્રસારની ઝંખના

ચિકાગોની વિશ્વધર્મ પરિષદમાં જૈનધર્મના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર રહેવાનું આમંત્રણ આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજને વિ. સં. ૧૯૪૯માં મળ્યું ત્યારે તેઓ હોશિયારપુરમાં બિરાજતા હતા.

આચાર્યશ્રી જ્ઞાનનો મહિમા બરાબર પિછાનતા હતા. શાસ્ત્રાભ્યાસને લીધે જ પોતાને સાચા ધર્મનો માર્ગ સમજાયો હતો અને જ્ઞાનોપાસનાથી જ પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર થયો હતો, એ વાતનો એમને જાતઅનુભવ પણ હતો. તેથી જ તેઓ જ્ઞાનનો પ્રસાર કરવા હમેશાં પ્રયત્નશીલ રહેતા હતા. તેઓએ સાહિત્યસર્જન કર્યું, ધર્મોપદેશની અવિરત ધારા વહાવી અને સમાજના વિરોધને ગોણુ ગણીને પણ શ્રી વીરચંદલાઈ ગાંધીને પરદેશ મોકલ્યા તે આટલા માટે જ.

એમનું અંતર તો શ્રીસંઘમાં જ્ઞાનનો પ્રસાર કરવા માટે જ્ઞાનની પરબો સ્થાપવા ઝંખી રહ્યું હતું, પણ એ કામ તેઓ હાથ ધરે એ પહેલાં સંઘની શ્રદ્ધાને પરિમાર્જિત અને સ્થિર કરવાનું યુગકાર્ય એમને બળવવાનું હતું. એ કામ પૂરાં સમય અને શક્તિ માગી લે એવું મોટું અને મુશ્કેલ હતું. અને, આચાર્યશ્રીની જીવનકથા કહે છે કે, એ કાર્યની પૂર્ણાહુતિ સાથે આચાર્યપ્રવરના જીવનની પણ સમાપ્તિ થઈ!

પણ કોઈ કામ શરૂ કે પૂરું થઈ શકે કે ન થઈ શકે એ ભલે ભવિતવ્યતાના હાથની

* આ ગ્રંથ આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસ બાદ પ્રગટ થયો હતો.

વાત હોય, છતાં ભાવી વિકાસને માટે ભાવનાના બીજનું વાવેતર તો કોઈપણ દીર્ઘદર્શી, કલ્યાણવાંછુ અને ભાવનાશીલ વ્યક્તિ કરી જ શકે છે.

પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજે વિ. સં. ૧૯૪૮ માં હોશિયારપુરમાં જૈન સુવર્ણમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી અને વિ. સં. ૧૯૪૯નું ચતુર્માસ ત્યાં કર્યું. વિ. સં. ૧૯૫૦નું ચોમાસું જંડિયાલાગુરુમાં કર્યું. વિ. સં. ૧૯૫૧માં પટ્ટીના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરીને એ ચોમાસું જીરામાં કર્યું.

વિ. સં. ૧૯૫૨નું છેલ્લું ચોમાસુ અંબાલા શહેરમાં કર્યું અને ત્યાં જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ ચતુર્માસ દરમિયાન શ્રી વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધી વિદેશથી પાછા ફરીને આચાર્ય મહારાજને મળ્યા. એમની ધર્મપ્રચાર માટેની જ્ઞાનયાત્રાની વિગતો સાંભળીને આચાર્યશ્રી ખૂબ પ્રસન્ન થયા. સંઘના વિકાસ અને શાસનની પ્રભાવના માટે વિદ્યાવૃદ્ધિની કેટલી બધી જરૂર છે એ વાતની તેઓને વિશેષ પ્રતીતિ થઈ, અને બાકીનું જીવન હવે આ કાર્યની પાછળ જ વિતાવવાનો તેઓનો વિચાર વધારે દૃઢ થયો.

આચાર્યશ્રીની આ મનોભાવના લુધિયાનાના એક શ્રદ્ધાળુ ક્ષત્રિય મહાનભાવ સાથેની વાતચીતમાં સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત થયેલી જોવા મળે છે. અંબાલાનું ચતુર્માસ પૂરું કરી તેઓ લુધિયાના પધાર્યા. ત્યાં જિનમંદિરનું મંગળ મુહૂર્ત કરાવ્યું અને પેલા ક્ષત્રિય મહાનુભાવની સરસ્વતીમંદિરોની સ્થાપના કરવાની વિનંતિના જવાબમાં તેઓએ કહ્યું કે— “હવે હું સરસ્વતીમંદિરોની સ્થાપના તરફ જ વિશેષ ધ્યાન આપવાનો પ્રયત્ન કરીશ. આ માટે આખા પંજાબમાં ગુજરાનવાલા જ વધારે ઉપયોગી થઈ શકે એમ છે.” ૧

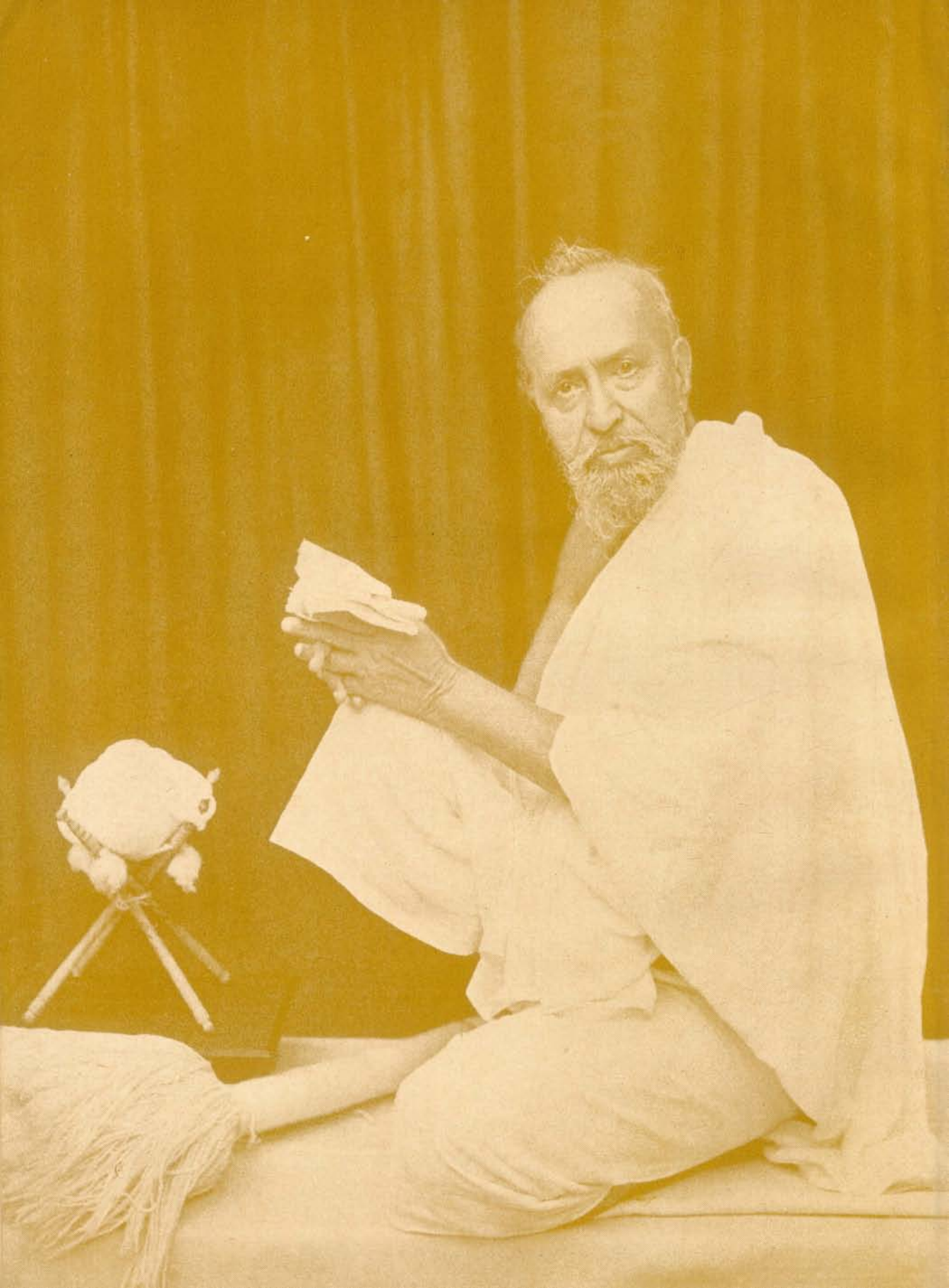
જ્ઞાનપ્રસારની આ ઝંખનાને અમલી બનાવવા વિ. સં. ૧૯૫૩માં આચાર્યપ્રવરે સનખતરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવીને ગુજરાનવાલા તરફ વિહાર કર્યો. પણ ભાવીનો યોગ કંઈક જુદો જ હતો. વિ. સં. ૧૯૫૩ (ગુજરાતી ૧૯૫૨)ના જેઠ સુદિ બીજના દિવસે તેઓ ગુજરાનવાલા પહોંચ્યા ત્યારે સાઠમા વર્ષમાં પ્રવેશેલી કાયામાં જવર તેમ જ શ્વાસના વ્યાધિએ તેમ જ વધારે પડતી અશક્તિએ ઘર કર્યું હતું. જોતજોતાંમાં વ્યાધિએ ઉચ્ચ પધારણ કર્યું, અને પાંચ જ દિવસ બાદ, જેઠ સુદિ ૭ની પાછલી રાત્રે, જૈન સંઘના આ મહાન જ્યોતિર્ધર, સરસ્વતીમંદિરોની સ્થાપનાની પોતાની ભાવના પૂરી કરવાનું કામ પોતાના પ્રીતિપાત્ર મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીને ભણાવીને, સ્વર્ગે સિધાવી ગયા ! ૨

પંજાબમાં અને સમસ્ત જૈન સંઘમાં સૂનકાર વ્યાપી ગયો. એ વખતે તો એમ પણ લાગ્યું કે યુગદ્રષ્ટા આચાર્યદેવની સરસ્વતીમંદિરો ઊભાં કરવાની વાત અધૂરી રહી ગઈ. પણ એ ભાવનાના બીજમાં ખમીર ભર્યું હતું. વડાગુરુએ શ્રીસંઘમાં શ્રદ્ધાની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરીને એ માટેનું ખેડાણ કરી રાખ્યું હતું. એ શ્રદ્ધાની ફળદ્રુપ ભૂમિમાં જ્ઞાનનું વાવેતર કરીને ઠેરઠેર સરસ્વતીમંદિરોની સ્થાપના કરવાનું યશનામી અને ઉપકારી યુગકાર્ય પૂજ્ય મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીએ કરવાનું હતું, અને એ એમણે યશસ્વી રીતે કરી બાણ્યું.

ત્યારે આપણે એ યુગપુરુષના જીવનની ઝાંખી કરીએ.

૧. આ આખા વાર્તાલાપ માટે જુઓ આ પુસ્તકનું ૧૦મું પાનું.

૨. પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજના અંતિમ ઉદ્દેશો માટે જુઓ આ પુસ્તકનું ૧૧ મું પાનું.

સરસ્વતીમંદિરોના પ્રેરક

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી

પુરાણપ્રસિદ્ધ ગૂર્જરભૂમિની ભવ્યતાને ઇતિહાસકાળે વધુ ભવ્ય બનાવી : પુરાતન સમયમાં અને ઇતિહાસયુગમાં એવાં અને સાધકો, સંતો, સતીઓ, શૂરાઓ અને રાજવીઓ એ ભૂમિમાં થઈ ગયાં. આમ તો ગૂર્જરભૂમિનો પ્રદેશ એ ભારતભૂમિનું જ એક અંગ છે; અને ગુજરાતની સંસ્કૃતિ એ ભારતની સંસ્કૃતિધારાનું જ એક ઝરણું છે. અને છતાં ગુજરાતની સંસ્કૃતિની આગવી કહી શકાય એવી વિશિષ્ટતા પણ છે; અને એ વિશેષતા એને ભારતીય સંસ્કૃતિના ભાદતિલક સમું ગૌરવભર્યું સ્થાન અપાવે છે. આની કેડીઓ પુરાતન કાળ તેમ જ ઇતિહાસયુગ બન્નેમાં જોવા મળે છે.

શ્રીકૃષ્ણે અનાસક્તભાવે કર્તવ્યનું પાલન કરવાનો સંદેશો આપ્યો. એમના જ કુટુંબી શ્રી નેમિકુમારે કરુણાભાવથી પ્રેરિત થઈને લગ્નના લીલા તોરણથી પાછા ફરીને વૈરાગ્યનો આશ્રય લીધો અને સંયમનો માર્ગ સ્વીકાર્યો. ઉત્કટ જીવનસાધના દ્વારા તેઓ બાવીસમા તીર્થંકર લગવાન નેમિનાથ તરીકે અમર થઈ ગયા. ઇતિહાસયુગ પહેલાંની આ ઘટના. એમણે આપેલો કરુણા અને વૈરાગ્યનો વારસો ગુજરાતની ધરતીને ભાવી ગયો; એ વારસાને પણ ગુજરાતની ભૂમિ અનુકૂળ લાગી. પરિણામે ગુજરાતની જનતાના અંતર છેક પુરાતન કાળથી તે અત્યાર સુધી જીવદયા અને ત્યાગ-વૈરાગ્યની ભાવનાથી સુવાસિત-સંસ્કારિત બનતાં રહ્યાં. આપણી પાંજરાપોળો, પરબડીઓ, ચકલાંને નખાતી ચણ, પારેવાંને નખાતી જીર, માછલાંને અપાતી કણીક અને પાંજરાપોળો ઉપરાંત માંદાં પશુ-પંખીઓની માવજતમાં વ્યક્તિગત રીતે પણ દાખવવામાં આવતી ધર્મદુચિ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. ઇતિહાસ-યુગમાં અહિંસાપ્રધાન શ્રમણ સંસ્કૃતિને કરુણા-વૈરાગ્યરસભીની ગુજરાતની ધરતી બહુ ગમી ગઈ, અને ગુજરાતમાં ઠેર ઠેર જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મનાં કેન્દ્રો સ્થપાયાં. સમય જતાં બૌદ્ધધર્મે ગુજરાતમાંથી વિદાય લીધી; ત્યારે જૈનધર્મે આ ભૂમિમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી અને ઘણો વિકાસ સાધ્યો.

ઇતિહાસયુગમાં શ્રી શીલગુણસૂરિ, વનરાજ આવડા, કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય, જયસિંહ સિદ્ધરાજ, કુમારપાળ અને વસ્તુપાળ-તેજપાળે અહિંસા, કરુણા, વૈરાગ્ય અને સર્વધર્મબહુમાનની ભાવનાના આ વારસાને જીવી અને પ્રસારી નાણ્યો. જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ આ વારસાના જ પ્રતિભાશાળી પ્રતિનિધિ હતા. અને આપણી સામેના જ ભૂતકાળમાં શ્રી સહજનંદસ્વામી, શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર અને મહાત્મા ગાંધીજીની કારકિર્દી અહિંસા-કરુણા અને સંયમ-વૈરાગ્યની ભાવનાને કેન્દ્રમાં રાખીને જ વિકસી હતી. જૈન સંસ્કૃતિના પ્રખર જ્યોતિર્ધર શ્રી આત્મારામજી મહારાજે (આચાર્ય શ્રી વિજયનંદસૂરિશ્વરજી મહારાજે) પંજાબમાં જન્મ ધારણ કરીને ગુજરાત, પંજાબ અને બીજા પ્રદેશોમાં આ વાસસાને વધારે જાજરમાન બનાવ્યો હતો. આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભ-સૂરિજી મહારાજ એ જ ગૌરવશાળી પરંપરાના પ્રભાવક સંત થઈ ગયા—સંયમ અને વૈરાગ્યના, અહિંસા અને કરુણાના એ જ વારસાને દીપાવી નાણુનાર અને સ્વપરકલ્યાણના એ જ ધર્મમાર્ગના પુણ્યપ્રવાસી! તેઓ કોઈનાં પણ દુઃખ-દર્દ-દીનતા જોતા અને એમનું

દયાળુ અંતર દ્રવવા લાગતું અને એ દુઃખનું નિવારણ કરવાનો પુરુષાર્થ કરવાની એમને અને બીજાઓને પ્રેરણા આપતું—એવા દયાના મહેરામણ હતા એ આચાર્યશ્રેષ્ઠ!

જન્મ અને દીક્ષા

ગરવી ગૂર્જરભૂમિનું વડોદરા શહેર—વિદ્યા, કળા અને ધર્મના ધામ સમું ગુજરાતનું નાનું સરખું કાશી. એ જ આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિજીની જન્મભૂમિ. વિ. સં. ૧૬૨૭ના કારતક સુદિ બીજ (ભાઈબીજ)નો એમનો જન્મ. પિતાનું નામ દીપચંદભાઈ. માતાનું નામ ઈચ્છાબાઈ. એમનું પોતાનું નામ છગનલાલ. જ્ઞાતિ વિસા શ્રમાળી. શ્રી દીપચંદભાઈને ચાર દીકરા અને ત્રણ દીકરીઓ. ચાર દીકરામાં છગનલાલ ત્રીજા. માતા-પિતા ધર્મના રંગે રંગાયેલાં હતાં. એમાંય ઈચ્છાબાઈ તો ભલે ભણ્યાં એણું હતાં, પણ ધર્મની સાદી સમજણ અને ધર્મપાલનની એમની તાલાવેલી એમના જીવનનો જાણે આધાર બની હતી. એ જેમ ઘરવ્યવહાર અને કુટુંબને સાચવતાં એ જ રીતે ધર્મને સાચવવાનું પણ ધ્યાન રાખતાં. માતા-પિતાની આ ધર્મભાવનાનો પ્રભાવ આખા કુટુંબ ઉપર અને બધાં સંતાનો ઉપર વિસ્તરી રહેતો. બીજું ધન મળે કે ન મળે એ ભાગ્યની વાત છે, ધર્મધનને મેળવવું એ માનવીના પોતાના હાથની વાત છે : માતાપિતાનું સરળ, સાદું, નિર્મળ જીવન જાણે સંતાનોને આ જ બોધ આપતું.

પણ આવા શાણાં, ગરવાં અને ધર્માનુરાગી માતાપિતાની છત્રછાયા લાંબો વખત ન નટકી : પહેલાં શ્રી દીપચંદભાઈનું અવસાન થયું. પછી માતા-પિતાના શરણના અભાવે અનાથ બનતાં સંતાનોને અહંતનું શરણ સ્વીકારવાની ભલામણ કરીને માતા ઈચ્છાબાઈ પણ સ્વર્ગે સિધાવી ગયાં. અંતિમ સમયે દીન બનીને પોતાની પાસે એઠેલા છગનને માતાએ કહ્યું : “બેટા, અહંતનું શરણ સ્વીકારજે અને અનંત સુખના ધામમાં પહોંચાડે એવા શાશ્વત ધર્મધનને મેળવવામાં અને જગતના જીવોનું કલ્યાણ કરવામાં તારું જીવન વિતાવજે.” એ વખતે છગનલાલની ઉંમર તો માંડ ૧૦-૧૨ વર્ષની હતી, પણ માતાની છેલ્લી શિખામણના શબ્દો એના અંતરમાં સદાને માટે કોતરાઈ ગયા : એ જ જાણે એનો જીવનમંત્ર બની ગયો.

છગનનું શરીર જેવું દેખાવડું હતું એવી જ એની બુદ્ધિ તેજસ્વી હતી. ઠાવકાઈ, શાણપણ અને કોઈનું પણ કામ કરી છૂટવાની પરગજુ ભાવનાની બક્ષિસ એને અચપણથી જ મળી હતી. અને ભક્તિની ગંગા તો જાણે એના રોમ રોમને પાવન કરતી હતી. ધ્યાનપૂર્વક અભ્યાસ કરીને છગને સાત ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો. માથે એ મોટાભાઈ હીરાલાલ અને ખીમચંદ હતા, અને ઘરની કોઈ ચિંતા હતી નહીં, એટલે છગનને ભણવું હોય તો ભણવાનો અને વેપારી થવું હોય તો મન ફાવે ત્યાં વેપારમાં જોડાવાનો માર્ગ મોકળો હતો—વાણિયાનો દીકરો અપપૂરતું ભણીને છેવટે વાણીતર થાય કે વેપારી બને, એ જ એનું ભાગ્યવિધાન. પણ છગનનો જીવ કંઈક જુદી માટીનો હતો. એને ન વધુ ભણવાનો વિચાર આવ્યો, ન વેપાર ખેડવાનું રુચ્યું અને લગ્નસંસારમાં પડવાની તો કલ્પના પણ ન આવી. એની ઝંખના કંઈક જુદી જ હતી : એને તો એકમાત્ર આકાંક્ષા માતાની આજ્ઞાનું પાલન કરીને જીવનને ધન્ય બનાવવાની હતી.

વાણિયાનો દીકરો મોટેભાગે વેપારીની સોબત કરે, ધનપતિનાં પડખાં સેવે અને ખીજું કંઈ ન સૂઝે તો છેવટે ઘરનું ખાઈને પણ કોઈની દુકાને વગર પગારે અનુભવ લેવા બેસે. પણ છગનનો જીવ આમાં કયાંય ન લાગે. એને તો દેવમંદિર વહાલાં લાગે, સંતોની સેવાનાં સ્વપ્નાં આવે અને ગુરુમુખેથી ધર્મની નિર્મળ વાણીનું પાન કરવું ગમે. કાં દેવમંદિર, કાં ઉપાશ્રય એ જ એનાં સાચાં વિશ્રામસ્થાન. ઘરમાં એ મહેમાનની માફક જ રહે : ન માયા-મમતાનાં બંધન, ન પૈસાટકાની પરવા, ન ઘરવ્યવહારની જાળ. છગનનું જીવન ઘરમાં જળકમળ જેવું બની રહ્યું અને એનું અંતર સંયમ-વૈરાગ્યને ઝંખી રહ્યું : ક્યારે એ ધન્ય ઘડી આવે ?

ધર્મવાણીનું શ્રવણુ તો અવારનવાર થતું જ રહેતું હતું. એવામાં એક પ્રેરક પ્રસંગ બની ગયો; અને જાણે એ પ્રસંગ પુરાતન ઇતિહાસને સજીવન કરી ગયો.

પચીસ સો વર્ષ પહેલાંની-લગવાન મહાવીરના યુગની-જંબૂકુમારની ધર્મકથા ઘેર ઘેર પ્રચલિત છે. જંબૂકુમાર ઋષભદત્ત વ્યવહારિયા-શ્રેષ્ઠીના એકના એક પુત્ર. યૌવનવયે એનાં લગ્ન લેવાયાં. એવામાં લગવાન મહાવીરના પદ્મધર, પંચમ ગણધર, શ્રી સુધર્મા-સ્વામીની ધર્મવાણી એમના અંતરને સ્પર્શી ગઈ, અને તેઓ લીધે લગ્ને જ ઘરવાસી મટીને ત્યાગમાર્ગના પ્રવાસી બની ગયા.

છગનનું પણ કંઈક આવું જ સદ્ગુણો જાણ્યું. વિ. સં. ૧૯૪૨ માં, ૧૫ વર્ષની વયે, એમને વડોદરામાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજની વૈરાગ્યલરી ધર્મવાણી સાંભળવાનો અવસર મળ્યો. એ વાણી છગનના અંતરને જગાડી ગઈ. ત્યાગમાર્ગનો સ્વીકાર કરીને માતાની અંતિમ આજ્ઞાનું પાલન કરવા એનું અંતર તલસી રહ્યું. છગને આત્મારામજી મહારાજને પોતાને દીક્ષા આપવાની વિનંતિ કરી.

આત્મારામજી મહારાજે એટલું તો જોઈ લીધું કે દીક્ષાની લિક્ષા માગનાર વ્યક્તિમાં ભક્તિ, શક્તિ અને બુદ્ધિનો ત્રિવેણીસંગમ સધાયેલો છે, અને એનું લાવી ઉજ્જવળ છે; શાસનને પણ એનાથી લાભ થવાનો છે. પણ તેઓ વિચક્ષણુ, સમયજ્ઞ, સમતાળુ, શાણુ અને દીર્ઘદર્શી પુરુષ હતા. એમણે ઉતાવળ ન કરતાં છગનના મોટા ભાઈ વગેરેની અનુમતિથી જ દીક્ષા આપવાનો નિર્ણય કર્યો, અને છગનને પણ ધીરજ રાખવા કહ્યું.

છગને પોતાના મનની વાત ઘરમાં કરી, પણ આવું અસાધારણ પગલું ભરવાની અનુમતિ મેળવવાનું કંઈ સહેલું નથી હોતું. કોઈએ એની વાત કાને ન ધરી. મોટાભાઈ ખીમચંદનું મન કોઈ રીતે માને નહીં; એ તો એનો વિરોધ કરીને બેઠા. છગનનાં બે વર્ષ કસોટીમાં વીત્યાં. એ સમય છગને ધર્માભ્યાસમાં અને દેવ-ગુરુની સેવામાં વિતાવીને પોતાનો વૈરાગ્ય સાચો અને દઢ હોવાની સૌને ખાતરી કરાવી આપી. અને છેવટે, ધીના ઘડામાં ધી પડી રહે એમ, છગનની ઉત્કટ ઝંખના સફળ થઈ : વિ. સં. ૧૯૪૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ના રોજ, ધર્મનગરી રાધનપુર શહેરમાં, આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજે છગનને ત્યાગધર્મની દીક્ષા આપી, એમને પોતાના પ્રશિષ્ય (મુનિ શ્રી લક્ષ્મીવિજયજીના શિષ્ય) મુનિ શ્રી હર્ષવિજયજીના શિષ્ય બનાવ્યા, અને નામ આપ્યું મુનિ વલ્લભવિજય—ત્યાગમાર્ગના પ્રવાસી બનેલ છગનલાલનું લાવી સાથે જ, સર્વજનવલ્લભ બનવાનું હતું !

અભ્યાસ અને ગુરુલક્ષિત

મુનિ વલ્લભવિજયજીને તો, ભૂખ્યાને લાવતાં ભોજન મળી ગયા જેવું થયું. એમણે પોતાનું ચિત્ત એકાગ્રપણે અભ્યાસમાં, અપ્રમત્તપણે આચારપાલનમાં અને સમર્પિતભાવે વડાદાદાગુરુ આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી (વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી) મહારાજની લક્ષિતમાં લગાવી દીધું. તેઓ જાણે આચાર્ય મહારાજની કાયાની છાયા બની ગયા. કાયાથી છાયા અળગી થાય તો પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજથી મુનિ વલ્લભવિજયજી અળગા થાય. આચાર્યપ્રવર પણ પોતાના વલ્લભ ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન રહેતા—જાણે જન્મજન્મમાંતરનો કે ધર્મસ્નેહભર્યો ઋણાનુબંધ ઉદયમાં આવ્યો હતો.

પોતાના ગુરુ હર્ષવિજયજી મહારાજની બિમારીના કારણે વિ. સં. ૧૮૪૫નું ચતુર્માસ દાદાગુરુથી જુદા પાલીમાં કરવાનું થયું. ગુરુસેવાનો આ યોગ મુનિ વલ્લભવિજયજીએ સહર્ષ વધાવી લીધો. શ્રી હર્ષવિજયજી મહારાજ પોતાના ગુરુ હતા એટલું જ નહીં, તેઓ ખૂબ શાંત, સમતાધારી અને શાસ્ત્રોના અભ્યાસી હતા. પદવી તો એમની પાસે કોઈ હતી નહીં અને પદવી તરફનું એમને આકર્ષણ પણ ન હતું : તેઓ તો સાવ નિર્મોહી શ્રમણ હતા; પણ એમનો શાસ્ત્રોના અધ્યયન-અધ્યાપનનો યજ્ઞ એવો અવિરત ચાલતો રહેતો કે તેઓ સમુદાયમાં વગર પદવીના છતાં સાચા અર્થમાં ઉપાધ્યાય જ હતા. સમુદાયમાં સૌ ‘લાઈજી મહારાજ’ના આદર અને સ્નેહભર્યા ઉપનામથી એમને ઓળખતા; સાચે જ તેઓ સહુના હિતચિંતક બ્રાતા જ હતા. આવા જુની અને શાંત ગુરુના શિષ્ય બનવાનો યોગ મળ્યો એ મુનિ વલ્લભવિજયજીનું સદ્ભાગ્ય હતું. એટલે એમની લક્ષિત એ તો, ખરી રીતે, ધર્મની જ લક્ષિત હતી.

આમ છતાં દાદાગુરુથી આટલું પણ જુદું રહેવું પડ્યું એની ખામી શ્રી વલ્લભ-વિજયજીને વરતાયા વગર ન રહી : શ્રી આત્મારામજી મહારાજ એવા હેતાળ અને હિત-ચિંતક હતા. અને મુનિ વલ્લભવિજયજી ઉપર તો એમને વિશેષ લાવ હતો. યૌવનને આંગણે આવી ઊભેલા ૧૭-૧૮ વર્ષના આ મુનિમાં જાણે એમને આશાની આહ્વાદકારી એંધાણીઓ, શાસનનો લાવિ ઉઘોત અને સમાજના ઉત્થાનનાં દર્શન થતાં. જેમ કોઈ કુશળ શિલ્પી પોતાની કળાકૃતિ ઉપર એકાગ્ર ધ્યાન, ચીવટ અને લક્ષિતથી પોતાનું ટાંકણું ફેરવીને અને એમાં પોતાનો જીવ રેડીને એને કંડારે એવી જ મમતાભરી લાગણીથી પૂજ્ય આત્મા-રામજી મહારાજ, શાસનના હિતની દૃષ્ટિએ, મુનિ વલ્લભવિજયજીનું ઘડતર કરી રહ્યા હતા. એમ કહી શકાય કે હજી તો જીવનની પહેલી વીંશીમાં જ રહેલા મુનિશ્રી અરધી સદી વટાવીને વયોવૃદ્ધ બનેલા આચાર્યપ્રવરના અંગત મંત્રી જ બની ગયા હતા !

ધર્મગુરુ એટલે જ્ઞાની : શાસ્ત્રો તો એની જાણે હોય અને જુદી જુદી વિદ્યાઓનું અધ્યયન કરીને એ પંડિત બનેલ હોય. અજ્ઞાનનાં અને અંધશ્રદ્ધાનાં અંધારાં ઉલ્લેચવાં, સત્યનો માર્ગ દેખાડવો, જિજ્ઞાસુઓની જિજ્ઞાસા સંતોષવી, કોઈની પણ શંકાનું નિવારણ કરવું અને લોકોની જીવનશુદ્ધિનું જતન કરવું એ તો ધર્મગુરુનું જ કામ : જનસમૂહમાં ધર્મગુરુ પ્રત્યેની સામાન્ય રીતે આવી આદર-અહુમાનની લાગણી અને આવી આશા-અપેક્ષા પ્રવર્તતી હોય છે. અને જે ધર્મગુરુ એને પૂરી કરવા પ્રયત્નશીલ રહે છે એ પોતાનું અને

ખીનનું ભલું કરીને પોતાના ધર્મગુરુપદને શોભાવી જાય છે, અને જનહૃદયના અધિપતિ બની જાય છે. જનસમૂહની આવી આશાને પૂરી કરવા માટે ધર્મગુરુએ જ્ઞાન-ચારિત્રની અખંડપણે અને અપ્રમત્તભાવે ઉપાસના કરવાની હોય છે. એક વીંશી કરતાંય ઓછી ઉંમરે સંયમ અને ત્યાગનો માર્ગ સમજણ અને ઉદ્દાસપૂર્વક સ્વીકારનાર મુનિ વલ્લભવિજયજી ધર્મગુરુપદનાં આ જવાબદારી અને આ મહિમા જાણે હૈયાઉકલતથી આપમેળે જ સમજી ગયા હતા, અને એ માટે પોતાની જાતને સજ્જ કરી રહ્યા હતા. ભગવાન મહાવીરે ગુરુ ગૌતમસ્વામીને અને એ દ્વારા સમગ્ર વિશ્વને પળમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવાનું (समग्रं गोचम ! मा पमायणा सूत्रतु) જે ઉદ્દ્યોધન કયું હતું તે મુનિ વલ્લભવિજયજીના અંતરમાં ખરાબર વસી ગયું હતું : નિર્થક વાત કે પ્રવૃત્તિમાં કાળક્ષેપ થાય તો તો જીવનનો વિકાસ જ રૂંધાઈ જાય અને સમયની ખરબાદી સાથે સાધુજીવનની પણ ખરબાદી થઈ જાય. આટલા માટે જ સદા જાગ્રત રહેવાની જરૂર છે.

મુનિ વલ્લભવિજયજીએ શરૂઆતથી જ વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય, કોષ, જ્યોતિષ અને ધર્મશાસ્ત્રોના અધ્યયનમાં મનને પરોવી દીધું હતું; અને સાથે સાથે જ્ઞાનના મહાસાગર સમા દાદાગુરુના જ્ઞાન અને અનુભવનો લાભ તો હરહમેશ મળતો રહેતો હતો : માગવા છતાં કે પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ લાગ્યે જ મળી શકે એવો સુંદર યોગ મળી ગયો હતો. એનો લાભ લેવામાં કશી ખામી ન રહી જાય એનો ખ્યાલ રાખવાનો હતો. અને એટલા માટે જ દાદાગુરુથી દૂર રહેવાનું એમને ગમતું ન હતું. અને છતાં ગુરુની સેવા પણ એટલી જ લાભકારી હતી. તેઓ સહર્ષ પાલીમાં રોકાઈ ગયા.

મુનિશ્રીએ જ્યારે પાલીમાં ચોમાસું કયું તે વર્ષે શ્રી આત્મારામજી મહારાજ જોધપુરમાં ચતુર્માસ રહ્યા હતા. મુનિશ્રીને તો એમ જ થતું કે ક્યારે મારા ગુરુવર્યનું સ્વાસ્થ્ય સારું થાય અને અમે ક્યારે ચોમાસું ઊતરતાં આચાર્ય મહારાજની છત્રછાયામાં પહોંચી જઈએ. ચોમાસું પૂરું થયું અને શ્રી હર્ષવિજયજી મહારાજની તબિયત વિહારને યોગ્ય લાગી એટલે એમણે પાલીથી વિહાર કર્યો. આચાર્યશ્રીએ પણ જોધપુરથી વિહાર કર્યો હતો. બધા અજમેરમાં ભેગા થયા. મુનિ વલ્લભવિજયજીને તો ઉપવાસનો આનંદ માણનારને સુખરૂપ પારણાનો આનંદ મળ્યા જેવું થયું. ત્યાંથી બધા જયપુર પહોંચ્યા.

જયપુરમાં ફરી પાછા હર્ષવિજયજી મહારાજ બિમાર થઈ ગયા. અને મનોકામના કરતાં કર્તવ્યને ઊંચે આસને બેસાડવાનો તો મુનિ વલ્લભવિજયજીનો સ્વભાવ જ હતો. આચાર્ય મહારાજ સાથે રહેવાની ઇચ્છા ઉપર સંયમ મૂકીને તેઓ અને ખીજા મુનિઓ જયપુરમાં જ રોકાઈ ગયા. તબિયત સારી થઈ એટલે ફરી પાછા બધા દિલ્હી પહોંચીને આચાર્ય મહારાજને મળ્યા. પણ અહીં પણ એ જ વાતનું પુનરાવર્તન થયું : મુનિ હર્ષવિજયજીને વળી પાછા બિમારીએ ઘેરી લીધા; અને આચાર્ય મહારાજને તો જલદી પંજાબ પહોંચવું જરૂરી હતું, એટલે મુનિ વલ્લભવિજયજી વગેરે સાધુઓને એમની સેવા માટે દિલ્હીમાં મૂકીને તેઓ પંજાબ તરફ વિહાર કરી ગયા.

મુનિ વલ્લભવિજયજીને માટે આ પ્રસંગ એક પ્રકારના મનોમંથનના પ્રસંગો હતા : એક તરફ બિમાર ગુરુની ભક્તિ કર્તવ્યનો સાદ કરતી હતી અને ખીજી તરફ અંતરના

અધિનાયક સમા આચાર્ય મહારાજ તરફની લક્ષિત ખેંચતી હતી : અને લક્ષિતનાં આ બે નેતરાંની વચ્ચે મુનિશ્રીનું મન રવૈયાની જેમ ફર્યા કરતું હતું; પણ અંતે તો કર્તાવ્ય-પાલનનો જ વિજય થતો : જીવનમાં એ જ સાચું નવનીત મેળવવાનું હતું. જાણે કુદરત પોતે જ આવા પ્રસંગો ચોળને આ ઊછરતા મુનિવરને આસક્તિ-અનાસક્તિ કે મોહ-નિર્મોહના ગેરલાલ-લાલનો વિવેક પ્રચ્છન્નપણે સમજાવી-શીખવી રહી હતી. ગુરુ ગૌતમ-સ્વામી જેવાને પણ ભગવાન મહાવીર જેવા વીતરાગી પુરુષ ઉપરનો અતિઅદ્ય પણ મોહ પૂર્ણ વીતરાગપણાની પ્રાપ્તિમાં બાધક જ બન્યો હતો ને !

મુનિ વલ્લભવિજયજી અને અન્ય મુનિવરોએ શ્રી હર્ષવિજયજી મહારાજની ખડે પગે ચાકરી કરવામાં કશી ખામી ન રહેવા દીધી. દિલ્લીના સંઘે પણ સારા સારા વૈદ્યો-હકી-મોની સલાહ મુજબ દવા અને પથ્યની પૂરી સંભાળ રાખીને રાતદિવસ લક્ષિત કરી. પણ આ વખતે વ્યાધિ એવું અસાધ્ય રૂપ લઈને આવ્યો હતો કે છેવટે શ્રી હર્ષવિજયજી મહારાજ વિ. સં. ૧૯૪૬ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ના રોજ કાળધર્મ પામ્યા ! દાદાગુરુ પંજબમાં બિરાજતા હતા અને ગુરુમહારાજે પરલોક પ્રયાણ કર્યું હતું : મુનિ વલ્લભવિજયજીના અંતરમાં સૂનકાર વ્યાપી ગયો ! દિલ્લીના સંઘે અને સાથેના મુનિવરોએ ઘણું આશ્વાસન આપ્યું; શ્રીસંઘે તો અભ્યાસ માટેની બધી જોગવાઈ કરી આપવાનું અને દિલ્લીમાં ચતુર્માસ કરવાનું પણ કહ્યું, પણ મુનિશ્રીનું મન કોઈ રીતે ન માન્યું. મુનિજીના મનની સ્થિતિ સઠ કાટેલા વહાણ જેવી અસહાય બની ગઈ. એ સઠના સાંધણહાર એક જ હતા અને અત્યારે એ પંજબની ભૂમિમાં બિરાજતા હતા. આવા કારમા સંકટમાં એ જ સાચું શરણ હતું. મુનિ વલ્લભવિજયજીએ પંજબ તરફ વિહાર કર્યો. એમનું રોમ રોમ અત્યારે શ્રી આત્મારામજી મહારાજને જ ઝંખી રહ્યું હતું : ક્યારે આવે પંજબ ! અને ક્યારે મળે ગુરુચરણોનો આશ્રય !

દાદાગુરુના ચરણોમાં; એમનો સ્વર્ગવાસ

મુનિ વલ્લભવિજયજી તથા એમના બે ગુરુભાઈઓ મુનિ શ્રી શુભવિજયજી તથા મુનિ શ્રી મોતીવિજયજી ઝડપથી પંજબ તરફ જઈ રહ્યા છે. વાત્સલ્યમૂર્તિ આચાર્ય મહારાજના દર્શનની તાલાવેલીમાં એમને સાવ અબળણ્યો પ્રદેશ અને સાવ અબળણ્યો પંથ પણ કશી રુકાવટ કરી શકતો નથી.

છેવટે વિહાર સફળ થયો : તેઓ પોતાની મંજિલે દાદાગુરુના ચરણોમાં, અંબાલા કેમ્પમાં પહોંચી ગયા. વલ્લભવિજયજીનું ચિત્ત ભારે સાતા અનુભવી રહ્યું. સ્વજનની સામે દુઃખનું ઢાંકણ આપમેળે ઊઘડી જાય છે : શ્રી આત્મારામજી મહારાજનો આશ્રય પામીને મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીના અંતરની લાગણીના બંધ જાણે પણ માટે છૂટી ગયા. દાદાગુરુના ચરણોમાં મસ્તક ઢાળી દઈને એને તેઓ અશ્રુઓથી અભિષેક કરી રહ્યા. લાગણીના એ પ્રવાહ આગળ વાણી જાણે થંભી ગઈ. શ્રી આત્મારામજી મહારાજે હેતાળ હાથે એમને હૈયે લગાવીને આશ્વાસન આપ્યું : “ મહાનુભાવ, ભાવી ભાવને કોણ રોકી શક્યું છે ભલા ? ” મન કંઈક સ્વસ્થ થયું એટલે મુનિ વલ્લભવિજયજીએ દાદાગુરુશ્રીને એક જ વિનંતિ કરી : “ ગુરુદેવ, હવેથી મને ક્યારેય આપના ચરણોથી દૂર ન કરશો.”

આચાર્યપ્રવર આ નવયુવાન મુનિવરના આવા લાગણીભીના અંતરને મનોમન પ્રશંસી રહ્યા : કેવું કુમળું અને સંવેદનશીલ હૃદય ! અહિંસા અને ક્રુણાની સરવાણીઓ આવા મુલાયમ અને રસાળ હૃદયપ્રદેશમાંથી જ પ્રગટવાની અને માનવસમાજને પાવન કરવાની.

શ્રી આત્મારામજી મહારાજની લાવના મુનિ વલ્લભવિજયજીને શાસ્ત્રવેત્તા ઉપરાંત શાસનના ઉદ્ધારક અને પોતાની પાછળ પંજાબના રક્ષક બનાવવાની હતી. જ્ઞાન અને ચારિત્રના ધારક અને સંઘના હિતચિંતક ગુરુને હમેશાં પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીની ઝંખના રહે છે. શ્રી આત્મારામજી મહારાજનું મન મુનિ વલ્લભવિજયજી ઉપર ખૂબ ઠયું હતું. અને એમનામાં પોતાનાં અધૂરાં કામોને પૂરા કરનાર શક્તિશાળી અને લક્ષિતશીલ વારસદારનાં એમને દર્શન થયાં. અંબાલામાં કોઈકે આચાર્ય મહારાજને પૂછ્યું કે આ મુનિને આપ શું લણાવી રહ્યા છો ત્યારે એમણે એ લાઈને ભારે અર્થસૂચક અને આર્ષવાણી ભરેલો જવાબ આપતાં કહ્યું કે એમને પંજાબની સાયવણીના પાંક લણાવીને પંજાબને માટે તૈયાર કરી રહ્યો છું.

મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીનું મન જેમ વિદ્યાઅધ્યયન માટે તલસી રહેતું તેમ વિદ્યાના પ્રસાર માટે પણ ખૂબ ઉત્સુક રહેતું. માનવીને સાચો માનવી બનાવવાનું ખરું સાધન જ્ઞાન જ છે, એ તેઓ બરાબર સમજવા લાગ્યા હતા. એક જ પ્રસંગ : એમને હમેશાં લાગ્યા કરતું કે પોતાના સ્વર્ગસ્થ ગુરુમહારાજના અપાર ઉપકારના સ્મરણ નિમિત્તે કંઈક પણ એમને પ્રિય એવું સત્કાર્ય કરવું ઘટે. અને એમનું તથા એમના ગુરુભાઈઓનું મન તાત્કાલિક ઉત્સવ—મહોત્સવના બદલે ગુરુના નામથી એક જ્ઞાનભંડારની સ્થાપના કરવાનું થયું. એમણે પોતાની આ લાવના આચાર્ય મહારાજને જણાવી. આચાર્ય મહારાજે આવી ઉત્તમ લાવનાને સહર્ષ પ્રોત્સાહન આપ્યું. બુધિયાનામાં શ્રી હર્ષવિજયજી જ્ઞાનભંડારની સ્થાપના થઈ. પછીથી એ જ્ઞાનભંડાર જંડિયાલાગુરુ નામે શહેરમાં લઈ જવામાં આવ્યો. જ્ઞાનપ્રસારની રુચિનું આ બીજ, સમય જતાં, ખૂબ પાંગર્યું; અને મુનિ વલ્લભવિજયજીના હાથે ઠેર ઠેર જ્ઞાનની નાની-મોટી પરબોની સ્થાપના થઈ.

વિ. સં. ૧૯૪૬નું ચોમાસું માલેરકોટલામાં થયું. પંજાબની લલી-લોળી અને લક્ષિતશીલ જનતાનો મુનિશ્રીને નવો અનુભવ હતો; અને દાદાગુરુની સેવા અને વિદ્યાભ્યાસને કારણે જનસંપર્કનો અવકાશ પણ ઓછો રહેતો; છતાં શાસનલક્ષ્મી મુનિવર અને લક્ષ્મીહૃદય શ્રીસંઘ વચ્ચે ધર્મસ્નેહના તાણાવાણા રચાતાં વાર ન લાગી. મુનિ વલ્લભવિજયજીને પંજાબની લક્ષિતસભર અને ખમીરવંત ભૂમિ ખૂબ ગમી ગઈ. પંજાબની લક્ષિત અને શક્તિના પ્રતીક-સમા દાદાગુરુનો સત્સંગ તો જીવનમાં સમજણનું પરોઢ બિગ્યું ત્યારથી જ મળી ગયો હતો : કેવું પ્રતાપી, પુણ્યશાળી અને પાવનકારી એમનું વ્યક્તિત્વ હતું ! એમાં પંજાબની પુણ્યભૂમિમાં વિચરવાનો અને દાદાગુરુના હાથે ધર્મશ્રદ્ધા અને ધર્મલક્ષિતનું નવજીવન પામી રહેલ પંજાબ શ્રીસંઘનો પ્રત્યક્ષ પરિચય કરવાનો અવસર મળ્યો. મુનિ વલ્લભવિજયજીનું અંતર પંજાબ તરફના ધર્મસ્નેહના રંગથી રંગાવા લાગ્યું. વિ. સં. ૧૯૪૭ નું ચોમાસું પટ્ટીમાં થયું.

પટ્ટીમાં પંડિત ઉત્તમચંદ્રજીનો યોગ મળી ગયો. એમની લણાવવાની શૈલી અંતરમાં દીવા પ્રગટાવે એવી આદર્શ હતી. શ્રી વલ્લભવિજયજીને તો મનગમતા સેવા મળ્યાં જેવું

થયું. ચોમાસું પૂરું થયું, પણ આવા પંડિત પુરુષ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવાની આકાંક્ષા અધૂરી રહી; અને વિહારનો સમય તો આવી પહોંચ્યો. વળી, પોતાને ક્યારેય પોતાની સેવામાંથી દૂર નહીં કરવાની ભિક્ષા તો દાદાશુરુ પાસે મુનિશ્રીએ પોતે જ માગી હતી. એટલે હવે વિશેષ અધ્યયન માટે દાદાશુરુથી છૂટા થઈને પટ્ટીમાં રોકાઈ જવું કે અધ્યયનનો આવો વિરલ સુયોગ મૂકીને દાદાશુરુની સાથે રહેવું, એની વિમાસણ ઊભી થઈ. નિર્ણય તત્કાળ લેવાનો હતો અને આવો અવસર ફરી ફરી મળવાનો ન હતો : ‘અવસર ચૂક્યા મેહુલા’ જેવી સ્થિતિ હતી !

પણ પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના જાણકાર અને લાભાલાભ-નો વિવેક કરી શકે એવા વિચક્ષણ અને દીર્ઘદર્શી પુરુષ હતા. મુનિ વલ્લભવિજયજી ત્યાગમાર્ગ અને સંયમધર્મના ઉપાસક હતા. અને દાદાશુરુ અને પ્રશિષ્ય બન્ને મોહ-મમતાનાં બંધનથી જ્ઞાન-ક્રિયાની આરાધનામાં વિક્ષેપ ન આવે એ માટે જાગ્રત હતા. ભાવી લાભનો વિચાર કરીને બન્નેએ છૂટા પડવાનું નક્કી કર્યું. આચાર્યપ્રવરે કસૂર ગામ તરફ વિહાર કર્યો; મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી, મુનિ શ્રી ચારિત્રવિજયજીની સાથે, પટ્ટીમાં રોકાઈ ગયા અને એકાગ્રપણે અધ્યયનમાં પરોવાઈ ગયા. વચમાં થોડો વખત અમૃતસરના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા વગેરે માટે બીજાં સ્થાનોમાં વિહાર કરી આવ્યા; અને વિ. સં. ૧૯૪૪ નું ચોમાસું દાદાશુરુ સાથે પટ્ટીમાં જ કર્યું. પછી પણ વિશેષ અભ્યાસ માટે એમની ભાવના પટ્ટીમાં રહેવાની હતી, એટલે જિરાના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવમાં હાજરી આપીને તેઓ ફરી પાછા પટ્ટી ગયા, પણ ત્યારે પંડિત ઉત્તમચંદ્રજી લાંબા વખત માટે બહાર ગામ ગયા હોવાથી એ ભાવના સફળ ન થઈ; અને અમૃતસર આવીને તેઓ પંડિત કર્મચંદ્રજી પાસે ભણવા લાગ્યા. પણ એ યોગ પણ વધુ વખત ચાલુ ન રહ્યો. એ પંડિતજી પોતાના અભ્યાસને આગળ વધારવા બનારસ ગયા. બીજા એક પંડિતજી પાસે અભ્યાસ શરૂ કર્યો તો એમનો લાભ પણ વધુ વખત ન મળી શક્યો. આમ એક પછી એક પંડિતનો જે કંઈ લાભ મળી શક્યો એ તેઓ લેતા ગયા; પણ એમની જ્ઞાન-પિપાસાની તૃપ્તિ ન થઈ.

વિદ્યા-ઉપાર્જનની ભાવનાનું પણ અર્થોપાર્જનના લોભ જેવું જ છે : ચિત્તમાં એક વાર લોભદશા જાગી, પછી તો જેમ જેમ પૈસાનો લાભ વધારે મળતો જાય તેમ તેમ લોભ પણ આગળ વધતો જાય. અને પૈસો પ્રાપ્ત કરવાના નવા નવા માર્ગોએ લોભી માનવી દોડતો જ રહે; અને છતાં ધનની તૃપ્તિ થવી તો દૂર ને દૂર જ રહે. વિદ્યારસનું પણ એવું જ છે : એક વાર જિજ્ઞાસા અને જ્ઞાનોપાર્જનની તાલાવેલી જાગી, એટલે પછી જે કંઈ અધ્યયન થઈ શક્યું હોય એના કરતાં ઘણું ઘણું બાકી રહી ગયેલું લાગ્યા જ કરે અને એ મેળવવાની ઝંખના રહ્યા જ કરે : ક્યાં જઈને કોની પાસે આ જ્ઞાનતૃષ્ણને છિપાવી શકાય, એવી તીવ્ર લાગણીથી પ્રેરાઈને એ નવા નવા માર્ગો શોધતો જ રહે. પણ ધનના લોભ અને જ્ઞાનના લોભ વચ્ચે પાયાનું અંતર છે : ધનનો લોભ માનવીને પામર બનાવી મૂકે છે; જ્ઞાનનો લોભ માનવીને વિકાસ તરફ દોરી જાય છે.

મુનિ વલ્લભવિજયજીને જ્ઞાનના અમૃતનો આસ્વાદ મળી ચૂક્યો હતો. એ કેવો અપૂર્વ હતો એનો એમને જાતઅનુભવ થયો હતો. એટલે તેઓ તો હમેશાં એ વાતની જ શોધ

કરતા કે ક્યાં જવાથી વિશેષ અધ્યયનમાં આગળ વધી શકાય ? ક્યારેક તો આ અંખના એવી તીવ્ર બની જતી કે તેઓ દાદાશુરુથી ઘણે દૂર જવાનું સાહસ કરવાનો વિચાર પણ કરી બેસતા. આવો જ એક પ્રસંગ અહીં નોંધવા જેવો છે.

એક વાર ગુજરાતમાંથી સમાચાર આવ્યા કે પાલીતાણામાં મુનિવરોના અભ્યાસને માટે બાપુ બુધસિંહ દુધેડિયાએ એક સંસ્કૃત પાઠશાળાની સ્થાપના કરી છે, અને એમાં સારા સારા પંડિતો રાખવામાં આવ્યા છે. આ સમાચાર જાણીતા શાસ્ત્રાભ્યાસી ધર્માત્મા શેઠ શ્રી કુંવરજી આણંદજી જેવા ઠરેલ અને જવાબદાર આગેવાને મુનિરાજ શ્રી વીર-વિજયજી ઉપર પંજબમાં લખ્યા હતા. શ્રી વીરવિજયજી મહારાજ પાસેથી આ વાત જાણી એટલે મુનિ વલ્લભવિજયજીનું મન પંજબ છોડીને છેક પાલીતાણા પહોંચવાના વિચારો કરવા લાગ્યું. એમણે આ માટે દાદાશુરુની અનુમતિ મગાવી તો તેઓએ, ભાવી લાભા-લાભનો વિચાર કરીને, પોતાની સીધેસીધી સંમતિ ન આપી, તેમ જ એ માટે નાખુશી પણ ન દર્શાવી; પણ તમને સુખ ઊપજે એમ ખુશીથી કરો, પણ ત્યાં પાંચ વર્ષથી વધુ ન રોકાશો; પાંચ વર્ષમાં પણ જ્યારે પણ મન થાય ત્યારે વગર સંકોચે પાછા આવી જજો અને ત્યાં જવામાં તમને બન્ને તરફથી નુકસાન ન થાય એનો ખ્યાલ રાખજો—એ મતલબનો હિતશિક્ષાભરેલો જવાબ આપ્યો. શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજનું મન તો હજી પણ પાલીતાણા પહોંચવા ઉત્સુક હતું; પણ પંજબ સંઘના પ્રયાસોથી અને ગુજરા-તથી આવેલા ખુલાસાઓથી છેવટે તેઓ દાદાશુરુના અંતરની ભાવનાને સમજી ગયા અને પાલીતાણા જવાનો વિચાર એમણે પડતો મૂક્યો. મુનિશ્રીને પણ લાગ્યું કે સારું થયું કે આ બધાએ મળીને કલ્પવૃક્ષ સમા દાદાશુરુથી દૂર થવાની ભૂલથી મને બચાવી લીધો ! કોઈ પણ વિચારને જડતા કે જકપૂર્વક વળગી રહેવાને બદલે સારાસારનો વિવેક કરીને જ એનો અમલ કે ત્યાગ કરવાની મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીની આવી દીર્ઘદષ્ટિ એ પણ એમના ધર્મશુરુપદની સફળતાની એક ચાવી હતી, એમ કહેવું જોઈએ. આ બધી દુવિ-ધામાં વિ. સં. ૧૯૪૮ નું ચતુર્માસ એમણે દાદાશુરુથી જીવું અંબાલામાં કર્યું અને ચોમાસું ઊતરતાં જ તેઓ જલંધરમાં દાદાશુરુની સેવામાં ઉપસ્થિત થઈ ગયા. આચાર્ય મહારાજે એમને એવા જ વાતસલ્યથી આવકાર્યા. મુનિશ્રીનું અંતર દાદાશુરુથી દૂર-સુદૂર જવાના દુઃસ્વપ્ન જેવા દુર્ભાગ્યથી બચી ગયાની સાતા અનુભવી રહ્યું.

આ સમય પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજની સાધુતા અને વિદ્વત્તાની વિખ્યાતિનો સૂર્ય સોળે કળાએ ખીલી ઊઠ્યાનો સમય હતો. જૈનધર્મના એક સમર્થ આચાર્ય તરીકે એમની નામના છેક અમેરિકા સુધી પહોંચી હતી : અમેરિકામાં ચિકાગો શહેરમાં ભરા-નાર વિશ્વધર્મ પરિષદમાં જૈનધર્મના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર રહેવાનું પૂજ્ય આચાર્ય વિજયાનંદસૂરિજી મહારાજને આમંત્રણ મળ્યું હતું. જૈનધર્મ, સંઘ અને સંસ્કૃતિને માટે ભારે ગૌરવ લેવા જેવો એ પ્રસંગ હતો. જૈન સાધુ તરીકે આચાર્ય મહારાજ પોતે તો ત્યાં જઈ શકે એમ ન હતા, પણ આવો લાભદાયી અવસર જતો કરવા પણ તેઓ તૈયાર ન હતા : એમણે શ્રી વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે ચિકાગો મોકલ્યા અને એ સ્વનામધન્ય ધર્માત્મા વિદ્વાન પુરુષે અમેરિકામાં તેમ જ બીજા દેશોમાં પણ કેવળ જૈન સંસ્કૃતિનો જ નહીં, સમગ્ર ભારતીય સંસ્કૃતિનો ડંકો વગાડ્યો અને

ખૂબ નામના મેળવી. મુનિ વલ્લભવિજયજી આ પ્રસંગના સાક્ષી હતા. જ્ઞાનનો અને જ્ઞાનીનો મહિમા કેટલો જબરજસ્ત છે તે તેઓ આ પ્રસંગ ઉપરથી પણ વિશેષ સમજ્યા, અને દાદાગુરુનો પ્રભાવ વિશેષ સમજતા થયા : આવા શીલ-પ્રજ્ઞાના વારિધિ અને વાત્સલ્યનિધિ પાસેથી તો જ્ઞાન-ક્રિયાનું બધું જોટલું પ્રાપ્ત કરી શકાય એટલું ઓછું. વિ. સં. ૧૯૪૯ નું ચાતુર્માસ જંડિયાલાગુરુમાં કર્યું.

દાદાગુરુના પવિત્ર સાંનિધ્યમાં સાચા ક્ષમાશ્રમણ, સમતાના સાગર, ધીર, ગંભીર, ઉદાર શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના સંપર્કનો લાભ મળ્યો એની પણ મુનિશ્રીના ચિત્ત ઉપર ઘણી સારી અસર થઈ; અને તેઓ એમના પ્રત્યે એક પ્રકારનું આદર-બહુમાનભર્યું આકર્ષણ અનુભવી રહ્યા. જોગાનુજોગ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજનું વતન પણ વડોદરા હતું. એ મુનિવરો વચ્ચેની ધર્મસ્નેહની ગાંઠ વધારે દઢ થઈ.

આ બધો સમય પંજાબના જૈન સંઘના નવસર્જનનું કામ ખૂબ વેગપૂર્વક ચાલતું હતું. આચાર્ય મહારાજ એ માટે રાત-દિન પ્રયત્ન કરતા રહેતા હતા. અને પોતાના સમગ્ર સાધુસમુદાયને પણ એમણે એ કામમાં જ જોડી દીધો હતો. સૌ આચાર્યદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં રહીને પોતાની સમગ્ર શક્તિ લગાવીને નિષ્ઠાપૂર્વક એ કામ કરી રહ્યા હતા. જાણે પ્રતાપ અને પ્રકાશ વેરતા સૂર્યની આસપાસ તેજસ્વી ગ્રહોનું એક વર્તુળ રચાઈ ગયું હતું. મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીની ઉંમર તો હજી નાની હતી, પણ શક્તિ, કાર્યસૂઝ અને ભાવનાની સંપત્તિ એમની વર્ધમાન હતી, એટલે એમનો પણ આ કાર્યમાં નોંધપાત્ર ફાળો હતો.

વિ. સં. ૧૯૫૦ નું ચોમાસું જીરામાં થયું. ચોમાસા પછી શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ તથા શ્રી વીરવિજયજી મહારાજ પટ્ટીથી વિહાર કરીને આચાર્ય મહારાજને વંદના કરવા જીરા આવ્યા. મુનિ વલ્લભવિજયજીને આચાર્યશ્રીના પ્રીતિપાત્ર અને વિશ્વાસપાત્ર બનેલા જોઈને તેઓ ખૂબ રાજી થયા. એક દિવસ હસતાં હસતાં આચાર્યશ્રીએ કાંતિવિજયજી મહારાજને કહ્યું : “ જોજો, મેં અહીં તૈયાર કરેલ સાધુઓને તમે કયાંક ગુજરાતમાં ઉપાડી જતા ! પંજાબને માટે મેં એમને તૈયાર કર્યા છે, અને પંજાબને એમની પાસેથી ઘણી આશા છે.”

સૌ ભદ્રપરિણામી અને શાસનની પ્રભાવનામાં જ કૃતાર્થતા અનુભવનારા સંતો હતા. અને ગમે ત્યાં રહીને આત્મકલ્યાણ અને ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કરવાનું જ એમનું જીવનવ્રત હતું. એટલે આવો કોઈ ભય તો હતો જ નહીં; પણ આચાર્ય મહારાજના આ શબ્દોમાં એમની પંજાબની સંભાળ માટેની ચિંતા અને મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી વગેરે મુનિવરો પ્રત્યેની લાગણીનું પ્રતિબિંબ જોઈ શકાય છે.

વિ. સં. ૧૯૫૧ નું ચોમાસું અંબાલામાં કર્યું. આ દરમિયાન આચાર્ય મહારાજે જોઈ લીધું કે જિનમંદિર અને જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા દ્વારા જૈન સંઘની શ્રદ્ધાને પરિમાર્જિત અને સ્થિર કરવાનું એક યુગકાર્ય પૂરું થયું હતું, અને સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપના દ્વારા જૈન સંઘને વધારે તેજસ્વી બનાવવાનું બીજું યુગકાર્ય સામે જ આવીને ખડું છે. અને એમણે પોતાનું શેષ જીવન એ કાર્યમાં જ વિતાવવાનું વિચાર્યું. શ્રાવક સમુદાય આગળ એમણે પોતાની આ ભાવના વ્યક્ત પણ કરી હતી, અને મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી એ બધા

પ્રસંગોના સાક્ષી હતા, એટલું જ નહીં, પોતાના દાદાશુરુની એ ભાવનાને સ્પર્શ કરવા માટે તેઓ પોતાની જાતને સજ્જ કરી રહ્યા હતા.

પણ કુદરતની કાર્યવહેંચણી બધું કંઈક જુદી જ હતી : આવું મોટું એક યુગકાર્ય પૂરું કરવામાં જેમણે, કાયાની માયા અને ઊંઘ-આરામની ઇચ્છા વિસારીને, પોતાની સમસ્ત શક્તિઓ કામે લગાડી દીધી હોય એના માથે બીજા એવા જ મોટા યુગકાર્યની જવાબદારી નાખવી એ ક્યાંનો ન્યાય ? પોતાનું યુગકાર્ય પૂરું થયું અને આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજનું જીવન, સંઘ્યા સમયે કમળ ખિડાય એમ, શાંતિપૂર્વક શુજરાનવાલા નગરમાં ખિડાઈ ગયું. વિ. સં. ૧૯૫૨ (હિંદી ૧૯૫૩)નું એ વર્ષ.

એ મહાન જ્યોત બીજી એવી જ જ્યોત પ્રગટાવીને અમર બની ગઈ ! સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપના કરવાનું યુગકર્તવ્ય બળવીને જૈન સંઘનો વધારે ઉત્કર્ષ સાધી શકે એવા મુનિ વલ્લભવિજયજી જેવા સમર્થ અને નવયુવાન યુગદ્રષ્ટાની ભેટ આપીને યુગદ્રષ્ટા જ્યોતિર્ધર શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ જૈન સંઘને સદાને માટે ઓશિંગણ બનાવતા ગયા.

ત્યારે મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીની વય તો માંડ એક પચીસી વટાવી ચૂકી હતી, અને દાદાપુરુષના સંપર્કનો લાભ પણ એક દાયકાથી પણ ઓછો જ મળ્યો હતો; અને માથે આવી પડેલું યુગકર્તવ્ય તો ઘણું મોટું હતું : પણ શાસનસેવાની ધગશ, અંતરનું ખમીર અને આપસૂઝ તેમ જ કાર્યશક્તિ એમનાનાં એવાં પ્રગટયાં હતાં કે પોતાના ધર્મકર્તવ્યને બળવવામાં વયની કે પદવીના અભાવની કશી મર્યાદા આડે આવી શકે એમ ન હતી. ભાવના અને શક્તિ હોય તો કાર્યસિદ્ધિ મળ્યા વગર ન રહે !

આર વર્ષ પંજાબમાં : ધર્મશુરુ તથા લોકશુરુ

જીવનપ્રદ મહાન જ્યોતિનાં દર્શન સદાને માટે બંધ થઈ ગયાં હતાં અને અંતરમાં અનાથતા જેવી એકલતા આપી ગઈ હતી. પણ નિરાશ થઈને નિષ્ક્રિય બેસી રહીએ તો દાદાશુરુનો સંગ લાજે અને શ્રમણજીવનની સાધના નબળી સાબિત થાય. હવે તો ભાવના અને કર્તવ્યયુક્તિના બળે એ જ્યોતને હૃદયમંદિરમાં પુનઃ પ્રગટાવીને એના અજવાળે અજવાળે કર્તવ્યને માર્ગે આગળ જ વધવાનું હતું. વિ. સં. ૧૯૫૨ નું ચોમાસું શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજે શુજરાનવાલામાં જ કર્યું; અને દાદાશુરુને પોતાની સક્રિય શ્રદ્ધાંજલિ આપવા માટે નીચે મુજબ પાંચ કાર્યો કરવાનો સંકલ્પ કર્યો—

- (૧) શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સ્વર્ગવાસદિનની સ્મૃતિરૂપે આત્મસંવત ચાલુ કરવો.
 - (૨) શ્રી આત્મારામજી મહારાજના અગ્નિસંસ્કારને સ્થાને સમાધિમંદિર બનાવવું.
 - (૩) પંજાબમાં શ્રી આત્માનંદ જૈન સભાની સ્થાપના કરવી.
 - (૪) દાદાશુરુના નામે ઠેરઠેર પાઠશાળાઓ સ્થાપન કરવી; અને એમના નામથી એક જૈન મહાવિદ્યાલય (જૈન કોલેજ) સ્થાપવું.
 - (૫) શ્રી આત્માનંદ જૈન પત્રિકાનું પ્રકાશન કરવું.
- મુનિવર્ય શ્રી વલ્લભવિજયજીની જીવનકથા કહે છે કે એમના તથા પંજાબ શ્રીસંઘના

પ્રયાસથી વહેલે કે મોડે આ પાંચે કાર્યો પૂરાં થયાં છે, તે હકીકત નીચેની માહિતીથી જાણી શકાશે.

આપણા સંઘના અમુક વર્ગમાં આત્મસંવતનું ચલણ પ્રચલિત થયું છે. ગુજરાન-વાલામાં શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સમાધિમંદિરનો પાયો તો એ વખતે જ-વિ. સં. ૧૯૫૨ માં જ-નંખાયો હતો. વિ. સં. ૧૯૬૨ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ ખૂબ ઉત્સાહ અને મહોત્સવપૂર્વક સમાધિમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરીને એમાં આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજની ચરણપાદુકા પધરાવવામાં આવી. આ સ્થાન શ્રી આત્માનંદ જૈન ભવન તરીકે પણ ઓળખાતું હતું. એ સ્થાન ભક્તિની સાથે સાથે વિદ્યાનું પણ કેન્દ્ર અને એ માટે વિ. સં. ૧૯૮૧ માં ત્યાં શ્રી આત્માનંદ જૈન ગુરુકુલની સ્થાપના કરવામાં આવી. શ્રી આત્મારામજી મહારાજની અંતિમ ઇચ્છા સરસ્વતી-મંદિરોની સ્થાપના તરફ ધ્યાન આપવાની હતી; અને એની શુભ શરૂઆત ગુજરાનવાલાથી જ કરવાનું એમણે વિચાર્યું હતું. એ ભાવના ત્યારે તો અધૂરી રહી; અને એમના સ્વર્ગવાસ બાદ છેક ઓગણત્રીસ વર્ષે, મુનિમાંથી એ જ વર્ષે આચાર્ય બનેલા શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના પવિત્ર હાથે સંક્ષણ થઈ. આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી તથા પંજબ શ્રીસંઘ યત્કિચિત ગુરુ-ઋણુ અદા કર્યાને સંતોષ લઈ શકે એવું એ કાર્ય હતું. પણ પછી દેશના વિભાજન સાથે એકવીસ વર્ષ પહેલાં આવેલા સ્વરાજ્ય જેમ આખા દેશ માટે કમનસીબી લઈને આવ્યું તેમ એ જ અરસામાં તીર્થધામ બનેલ ગુજરાનવાલા ઉપર પણ સર્વનાશ વરસી ગયો! એ સ્થાન પાકિસ્તાનમાં ગયું; આજે ત્યાં એક પણ જૈનની વસતી નથી. ભોતભોતામાં આ ધર્મનગર આપણું મટી પરાયું બની ગયું! કેવી દૂર અને કડુણ ભવિતવ્યતા!

પંજબમાં શ્રી આત્માનંદ જૈન મહાસલા નામે એક કેન્દ્રસ્થ સંસ્થાની સ્થાપના થવા ઉપરાંત પંજબનાં જૈન વસતી ધરાવતાં લગભગ બધાં નાનાં-મોટાં શહેરોમાં એની શાખાઓરૂપે શ્રી આત્માનંદ જૈન સલાની સ્થાપના થયેલી જેવા મળે છે. આ શાખા-સંસ્થાઓની મહાસલા સાથે એવી તો ફૂલગૂંથણી રચાઈ ગઈ છે કે એના લીધે સમસ્ત પંજબનો શ્રીસંઘ એકતાના સૂત્રે બંધાઈ ગયો છે. પોતાના ઉદ્ધારક પૂજ્ય આચાર્ય આત્મારામજીનું અને ગુરુ વલ્લભનું નામ પંજબનાં ભાવનાશીલ ભાઈઓ-બહેનો ઉપર અજબ કામણુ કરે છે, અને એમને ધર્મમાર્ગે ચાલવાની અને પોતાની એકતાને ટકાવી રાખવાની પ્રેરણા આપતું રહે છે. પંજબ ઉપરાંત સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મુંબઈ જેવાં સ્થાનોમાં પણ શ્રી આત્મારામજી મહારાજના નામથી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે. આ સંસ્થાઓ પણ આ આચાર્ય મહારાજના શ્રીસંઘ ઉપરના અસાધારણ ઉપકારનાં સ્મારકો બનીને, એ આચાર્યપ્રવરે એ યુગના જૈન સંઘને સરખો ઘાટ આપીને સુરક્ષિત અને સુવ્યવસ્થિત બનાવવામાં કેટલો અસરકારક ફાળો આપ્યો હતો તેનો ખ્યાલ આપે છે. સાથે જ, બસો ઉપરાંત વર્ષના ગાળા બાદ તેઓને પ્રાપ્ત થયેલા આચાર્યપદને શ્રી આત્મારામજી મહારાજે યથાર્થપણે સંક્ષણ કરી બતાવ્યું હતું, એમાં શંકા નથી.

મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીના સંકલ્પ મુજબ પંજબમાં ઠેર ઠેર પાઠશાળાઓ જેવી માતા સરસ્વતીની સંખ્યાબંધ દેવકુલિકાઓ ઊભી થઈ એ તો ખરું જ; પણ આ પાઠ-શાળાઓ આપણી ખીજ પાઠશાળાઓ કરતાં વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયનરુચિ, સંખ્યા અને

સંઘનો એને મળી રહેતો સાથ વગેરે બાબતોમાં અત્યારે પણ જુદી પડે એવી તેમ જ કેવળ બાલકો-બાલિકાઓ માટે જ નહીં પણ બીજાઓને માટે પણ એક પ્રકારના સંસ્કાર-કેન્દ્રની અને મિલનસ્થાનની ગરજ સારે એવી છે. આ પાઠશાળાઓ ઉપરાંત આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની, પંબળમાં દાદાગુરુના નામથી એક જૈન મહાવિદ્યાલય એટલે કે કોલેજની સ્થાપના કરવાની લાવના પણ વિ. સં. ૧૯૯૪ માં અંબાલા શહેરમાં “શ્રી આત્માનંદ કોલેજ”ની સ્થાપનાથી સફળ થઈ. આટલે મોડે મોડે, શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સ્વર્ગારોહણ પછી છેક ચાર દાયકા કરતાં પણ વધુ વખત પછી, આ કોલેજની સ્થાપના થઈ એ બીના આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિજી કોઈ પણ કામ કરવાનું નક્કી કર્યા પછી, કાળની અસર નીચે, એને વીસરી જવાને બદલે એ માટે હમેશાં ધ્યાન આપતા રહેતા હતા અને સમય પાક્યો લાગે ત્યારે એનો અમલ પણ કરી બતાવતા હતા, એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. આ કોલેજ તો પંબળ શ્રીસંઘની ગુરુલક્ષિત અને જ્ઞાનલક્ષિતની પણ કીર્તિગાથા બની રહે એવી છે. એ કહેવાની જરૂર નથી કે આપણા સંઘે સ્થાપેલ જૈન કોલેજ આ એક જ છે.

માસિક પત્રિકા તરીકે ઘણાં વર્ષોથી શ્રી આત્માનંદ જૈન મહાસભા-પંબળના મુખ-પત્ર રૂપે ‘વિજ્યાનંદ’ નામે માસિક પ્રગટ થઈ રહ્યું.

દાદાગુરુના સ્વર્ગવાસ પ્રસંગે મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીએ કરેલ આ સંકલ્પોની વિગતો અહીં ખાસ હેતુસર આપવામાં આવી છે. પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ પછીનો પંબળ જૈન સંઘના વિકાસનો ઇતિહાસ જોતાં કહેવું જોઈએ કે શરૂઆતમાં સામાન્ય લાગતા આ સંકલ્પોની આસપાસ-એટલે કે એ નિમિત્તે-જ મોટો ભાગનો વિકાસ થયેલો છે; અને એ સંકલ્પોની પૂર્તિ કરવાને નામે પંબળ શ્રીસંઘને એકતાનું અને કાર્યશીલતાનું વિશેષ બળ મળતું રહ્યું છે. માત્ર પચીસ વર્ષ જેટલી નાની ઉંમરે પણ મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીમાં શ્રીસંઘની જરૂરિયાત, સમયનાં એંધાણ અને વિકાસની દિશાને પામી જવાની કેવી કોઠાસૂઝ, સમજ અને દીર્ઘદષ્ટિ હતી, એનો કંઈક ખ્યાલ પણ આ સંકલ્પો ઉપરથી આવી શકે છે.

*

આમ તો મુનિ વલ્લભવિજયજી જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘના ધર્મગુરુ હતા. પણ વિદ્રતા અને સાધુતા કોઈ એક પંથ, ફિરકા કે વાડાની મૂડી નથી ગણાતી; એ તો સમગ્ર માનવસમાજની મૂડી છે. જે દિવસે વ્યક્તિ ઘરસંસારનો ત્યાગ કરીને ત્યાગધર્મ દ્વારા આત્મસાધના કરવાનો માર્ગ સ્વીકારે છે તે દિવસથી એ વિશ્વનો બની જાય છે, અને આખું વિશ્વ એને માટે મિત્ર કે કુટુંબ બની જાય છે. વિશ્વ સાથે આવી એકરૂપતા સાધવી એ જ એ ધર્મનો ઉપદેશ અને આત્મસાધનાનો ખરો માર્ગ છે. મુનિશ્રી આ વાત બરાબર સમજતા હતા. એમને થયું, વેષ ભલે અમુક સંપ્રદાયની માન્યતા મુજબ ધારણ કર્યો, પણ મનને જો ઉદાર કરીએ અને સંકુચિત વાડાબંધીમાંથી બહાર આવીએ તો ધર્મોપકાર કરવાને માટે આખી દુનિયા આપણી છે; એમાં વેષ કંઈ આડે આવતો નથી. સર્વમંગલકારી શ્રમણજીવન સ્વીકારીને તેઓએ અહિંસા, સંયમ અને તપની તેમ જ ધર્મશાસ્ત્રોની આરાધના કરી હતી અને પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજના ચરણોમાં સર્વ-

દર્શનનો સમન્વય કરીને એનો સાર ગ્રહણ કરવાનો માર્ગ દર્શાવનાર અનેકાંતદષ્ટિની જીંડી સમજૂતી પણ મેળવી હતી, એટલે મુનિ વલ્લભવિજયજી એક ફિરકાના ધર્મશુરુ મટીને માનવસમાજના લોકશુરુ બની ગયા હતા.

પોતાના શુરુપદને આવું વ્યાપક, ઉદાર અને સર્વહિતકારી બનાવવાથી મુનિ વલ્લભ-વિજયજી શિષ્યો, મુસલમાનો અને અન્ય જૈનેતર વર્ગને પોતા તરફ આકર્ષી શક્યા અને સદાચરણની પ્રેરણા આપી શક્યા એ તો ખરું જ, પણ એથીય વધારે મહત્વની વાત તો એ થઈ કે જિનપ્રતિમા અને જિનવાણીનો પંજબમાં પુનરુદ્ધાર કરવા માટે જે સ્થાનક-માર્ગી ફિરકાની સામે પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજને ઘણું કામ કરવું પડ્યું હતું અને પોતાને પણ એમાં સાથ પુરાવવો પડ્યો હતો એ જ સ્થાનકમાર્ગી ફિરકામાંથી મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી સામેનો અણગમો અને વિરોધ શમી ગયો હતો, એટલું જ નહિ એ ફિરકાના અનુયાયીઓ પણ એમનો આદર કરતા અને એમની ધર્મવાણી ઉલ્લાસ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભળતા થયા હતા. આ પ્રતાપ મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીની સમતા, નિર્મળ સાધુતા અને નિર્દશ મનોવૃત્તિને હતો. ક્યારેક સંજોગોના બળે કોઈની સામે થઈને કામ કરવું પડે તોપણ એનો ડાંખ મનમાં ન રાખીએ, અને આવા કામની પાછળની દષ્ટિ પણ અંગત સ્વાર્થ કે માનની નહીં પણ લોકકલ્યાણી જ હોય તો ‘દિલભર દિલ’ના સિદ્ધાંત મુજબ આપણી લલ્લી લાગણીની અસર સામાના અંતર ઉપર થયા વગર ન રહે : આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીનું જીવન આ સિદ્ધાંતની સમ્યાધિના જ્વલંત પુરાવારૂપ છે. ધર્મસાધનાને પ્રતાપે જેમના જીવનમાં સમતા, સરળતા સર્વહિતકામના, સહૃદયતા અને સાધુતાનો ઉદય થયો હોય એ જ પોતે એક ફિરકાના ધર્મશુરુ હોવા છતાં, ખુમારીપૂર્વક પોતાની જાતને માટે કહી શકે કે—

“હું ન જૈન છું ન બૌદ્ધ, ન વૈષ્ણવ છું ન શૈવ, ન હિંદુ છું ન મુસલમાન. હું તો વીતરાગ દેવ પરમાત્માને શોધવાના માર્ગે વિચરવાવાળો એક માનવી છું; યાત્રાળુ છું; આજે સૌ શાંતિની યાહના કરે છે; પરંતુ શાંતિની શોધ તો સૌથી પહેલાં પોતાના મનમાં જ થવી જોઈએ.”

આ રીતે સૌને પોતાના માનીને મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ બાદ ૧૩ વર્ષ સુધી પંજબમાં વિચર્યા, અને પંજબ શ્રીસંઘને સાચવવાની ઢાઢાશુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવાની સાથે પંજબની અઢારે વર્ષની જનતાના શુરુ બન્યા.

પંજબમાં આટલા લાંબા સમય સુધીની સ્થિરતા દરમિયાન જિનમંદિરોની તથા પાઠશાળાઓની સ્થાપના, જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા, શિક્ષણપ્રચાર, ધર્મપ્રરૂપણા, પંજબ સંઘનું સંગઠન તથા સાહિત્યનો મહિમા પુનઃસ્થાપન કરવા માટે વલ્લભવિજયજી મહારાજે જે કામ કર્યું તેથી પંજબનો જૈન સંઘ ખૂબ પ્રભાવશાળી બન્યો, અને મુનિશ્રીનું વ્યક્તિત્વ પણ વિશેષ પ્રભાવશાળી બન્યું. મુનિશ્રીની આટલી બધી જહેમતને પ્રતાપે પંજબ શ્રીસંઘ ખૂબ સંગઠિત, શક્તિશાળી અને ધર્મશ્રદ્ધામાં દઢ થયો. શુજરાતમાં જન્મેલ મહાપુરુષે પંજબને જ જાણે પોતાની કર્તવ્યભૂમિ બનાવી દીધું હતું.

* આચાર્યશ્રીના ૮૪મા જન્મદિન નિમિત્તે, મુંબઈની ૭૩ જેટલી સંસ્થાઓ તરફથી શ્રી એસ. કે. પાટીજના પ્રમુખપદે યોજાયેલ સમારંભ પ્રસંગે આપેલ પ્રવચનમાંથી. (‘આદર્શ જીવન’, પૃ. ૬૧૨)

બાકી સંતોને તો, ‘સખ ભૂમિ ગોપાલકી’ની જેમ, જન્મ ગમે ત્યાં થયો હોય, ઉછેર, અભ્યાસ અને સાધના પણ ગમે ત્યાં થયાં હોય છતાં, છેવટે આખો દેશ પોતાનું વતન બની જાય છે. અને એમની સેવાલાવનાને આ કે તે પ્રદેશના સીમાડાઓ બંધિયાર બનાવી શકતા નથી. રાજકારણી પુરુષોને પોતાની અંગત સગવડ મુજબ આ કે તે પ્રદેશને પોતાના કે પરાયા બનાવી મૂકતાં વાર લાગતી નથી, અને એમ કરવાનાં માઠાં પરિણામોનો ખ્યાલ મેળવી લેવા જેટલી દીર્ઘદષ્ટિ પણ તેઓની હોતી નથી. પણ લોકકલ્યાણના ચાહક સંતોની વાત આથી જુદી છે. શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી ગુજરાત (સૌરાષ્ટ્ર)માં જન્મ્યા, અને એમણે સેવા કરી ઉત્તર ભારતની. શ્રી સહજનંદ સ્વામીએ ઉત્તર પ્રદેશમાં જન્મ ધારણ કર્યો અને ઉદ્ધાર કર્યો ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છના પ્રદેશોનો. આવા તો અનેક દાખલા મળી શકે. આ ઉપરથી એટલું જોઈ શકાય છે કે ભારતદેશની અખંડિતતા-એકરૂપતાનું દર્શન મુખ્યપણે આવા ઉદારદિલ સાધુ-સંતોના જીવન અને વ્યવહારમાં જ થાય છે. પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજે પંજબમાં જન્મીને ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની કેટલી બધી સેવા કરી! એ જ રીતે આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની પંજબની સેવાઓ પણ અસાધારણ હતી. પંજબને તો જાણે એમના અંતરમાં સર્વોચ્ચ સ્થાન મળ્યું હતું.

વારંવાર પંજબની યાત્રા

આમ જોઈએ તો મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજે દીક્ષા લીધા પછીનાં ત્રણ ચોમાસાં ગુજરાત-રાજસ્થાનમાં (જે ગુજરાતમાં રાધનપુર અને મહેસાણામાં અને એક રાજસ્થાનમાં) કર્યા પછી ૧૯ જેટલાં ચોમાસાં પંજબમાં જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં કરીને ઘણાં ગામ-શહેરોને પોતાની લાવના, શક્તિ અને વિદ્યતાનો લાલ આપ્યો હતો. તેમાં છ ચોમાસાં દાદાગુરુજીની સાથે અને તેર તેઓના સ્વર્ગવાસ પછી કર્યાં હતાં.

વળી, એમની પંજબની યાત્રાઓનો એકંદર વિચાર કરીએ તો ચાર વાર થઈને એમણે પંજબમાં કુલ ૩૨ ચોમાસાં કર્યાં હતાં. એમના ૬૮ વર્ષ જેટલા સુદીર્ઘ દીક્ષા-પર્યાયનો લગલગ અડધો સમય એમણે પંજબને અર્પણ કર્યો હતો, એ બીના પંજબ ઉપરની એમની અપાર પ્રીતિનું અને પંજબ સંઘની તેઓના ઉપરની અસાધારણ લક્ષિતનું સૂચન કરે છે.

પંજબથી પહેલી વાર વિહાર કર્યા બાદ તેર ચોમાસાં ગુજરાત, મુંબઈ, સૌરાષ્ટ્ર અને રાજસ્થાનમાં કરીને જાણે તેઓએ પંજબ અને પંજબ સિવાયના પ્રદેશોના જૈન સંઘના ઉત્થાન માટેની પોતાની સેવાપ્રવૃત્તિની સમતુલા સાચવી હતી, અને એ રીતે સમગ્ર જૈન સંઘ ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો અને સૌને પોતાના ગુરુપદનો લાલ લેવાનો અવસર આપ્યો હતો.

વિ. સં. ૧૯૭૭ નું ચોમાસું બીકાનેરમાં કરીને તેઓએ બીજી વાર પંજબમાં પ્રવેશ કર્યો અને વિ. સં. ૧૯૭૮ થી ૧૯૮૧ સુધીનાં ચાર ચોમાસાં પંજબમાં જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં કરીને ત્યાંના શ્રીસંઘની સેવા બજાવી.

શ્રી વલ્લભસૂરિજી મહારાજ પંજબમાં હોય કે પંજબથી દૂર હોય, પંજબના યોગ-ક્ષેમની ચિંતા તો ક્યારેય એમના હૃદયથી દૂર થતી ન હતી. અને દૂર રહ્યા રહ્યા પણ

તેઓ પોતાના સમુદાયના સાધુઓ દ્વારા તેમ જ સલાહ-સૂચનો દ્વારા જરૂરી માર્ગદર્શન કરાવતા જ રહેતા હતા. તેઓ ગમે ત્યાં હોય તોપણ ‘હું મારા પંજાબમાં ક્યારે પહોંચું’ એવી એમને હમેશાં ઝંખના રહ્યા કરતી.

વિ. સં. ૧૯૯૩ નું ચોમાસું ખંભાતમાં કરીને એમણે પંજાબ તરફ વિહાર કર્યો; અને વિ. સં. ૧૯૯૪ થી ૧૯૯૯ સુધીનાં છ ચોમાસાં પંજાબમાં કર્યાં. આ એમની પંજાબની ત્રીજી યાત્રા હતી. તે પછી એક જ વર્ષ માટે આચાર્ય મહારાજે પંજાબની ખંહાર છતાં પંજાબની નજીક વિ. સં. ૨૦૦૦ નું ચોમાસું બીકાનેરમાં કર્યું. તે પછી ફરી પાછા તેઓ ચોથી-અને છેલ્લી-વાર પંજાબ પધાર્યા. વિ. સં. ૨૦૦૧ થી ૨૦૦૩ સુધીનાં ત્રણ ચોમાસાં એમણે પંજાબમાં કર્યાં.

સને ૧૯૪૫ થી ૧૯૪૭ સુધીનો અઢી-ત્રણ વર્ષનો સમય આપણા દેશમાં ભારે અસ્થિરતા અને અસ્તવ્યસ્તતાનો સમય હતો. સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિની પૂર્વેનાં એ સમયમાં દેશ આખો કોમી તોફાનોના દાવાનળમાં સપડાઈ ગયો હતો; તેમાંય ઉત્તર ભારતની અને વિશેષ કરીને પંજાબ-સિંધ-સીમા પ્રાન્તની દુર્દશા તો વર્ણવી નય એવી ન હતી. અને સ્વરાજ્ય આવ્યા પછીની કત્લેઆમે તો માન મૂકી હતી. આ પ્રદેશના વસનારાઓ માટે આ ખરેખરી કસોટીનો કાળ હતો—લોકોનાં જીવન-માલની લેશ પણ સલામતી નહોતી. જેઓનાં જીવન-માલ સલામત રહી શક્યાં એ કેવળ અકસ્માતરૂપે કે પોતાનાં પાંશરાં ભાગ્યનાં બળે અથવા તો ભગવાનની કૃપાના કારણે.

આવા કપરા અને કારમા સમયમાં પંજાબ જવું અને ત્યાં અઢી-ત્રણ વર્ષ માટે રહેવું એ આકરી કસોટી કરે એવો સમય હતો. પણ શ્રી વલ્લભસૂરિજી મહારાજને એની વિશેષ ચિંતા ન હતી—આ સમયે એમની ઊંઘને ઉડાડી મૂકે એવી ચિંતાજનક વાત હતી, આવા ભયંકર સંકટના સમયમાં પંજાબના શાંતિપ્રેમી અને અહિંસાવાદી જૈન સમાજનું શું થશે એ. પણ આ કોમી તંગદિલી અને તોફાનોએ કમે કમે એવું તો ઉગ્ર રૂપ ધારણ કર્યું હતું કે એનું શમન કરવું કે એનો સામનો કરવો એ મોટા મોટા સત્તાધારીઓના હાથની વાત પણ નહોતી રહી—કારણ કાળ પોતે જ જાણે માનવરુધિર-થી પોતાનું ખર્પર ભરવા ફૂર બન્યો હતો! આવા દાવાનળની સામે થવાનું સામાન્ય માનવીનું કે ધર્મગુરુનું પણ શું ગળું? અને છતાં, પોતાનાં હૃદયબળ, હિંમત અને પુરુષાર્થને બળે પોતાના ચિંતને સ્વસ્થ રાખીને, સર્વનાશ વેરતા આ હુતાશનમાંથી બની શકે તેટલાને તો અવશ્ય ઉગારી શકાય છે. આચાર્ય મહારાજે ૭૫ વર્ષની જર્ઝ ઉંમરે, આવા મતિમૂઠ બનાવી મૂકે અને ભલભલાની હિંમતને ભરખી જાય એવા કારમા સંકટના સમયમાં, સ્વસ્થતાપૂર્વક સંઘરક્ષાનું આવું કામ કરી બતાવ્યું એ બીના એમની સાધુ-તાના ખમીરની, એમની જીવનસાધના દ્વારા પ્રગટેલી ઠંડી તાકાતની અને સાચા અહિંસા-ધર્મના આચરણથી પ્રાપ્ત થતી તેજસ્વિતાની કીર્તિગાથા બની રહે એવી છે.

ગુજરાનવાલાને છેલ્લી સલામ !

પોતાના દાદાશુરુની, એમના સમાધિમંદિરની અને એમના નામે સ્થપાયેલ શુરુકુળની આજ આચાર્ય મહારાજ ક્યારેય ભૂલી નહીં શકતા. એમને તો હમેશાં એમ જ રહ્યા

કરતું કે ક્યારે અવસર મળે અને ક્યારે એ બધાનાં મનભરીને દર્શન કરવા ગુજરાનવાલા જઈ પહોંચીએ. વિ. સં. ૨૦૦૩ નું ચોમાસું તેઓ ગુજરાનવાલામાં રહ્યા ત્યારે એક બાબુ સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિના પડઘમ જોરશોરથી વાગી રહ્યા હતા; અને બીજી બાબુ દેશના વિભાજનની પૂર્વતૈયારી રૂપે કોમી તોફાનોએ અસાધારણ વિકરાળ રૂપ ધારણ કર્યું હતું — માણસને મારવો એ, તે કાળે, ચીલડાને વધેરવા કરતાં પણ સહેલું બની ગયું હતું. પંજાબની અશાંતિની કોઈ સીમા ન હતી અને ગુજરાનવાલા પણ કોમી ઝનૂને જન્મભાવેલી અશાંતિનો અડો બની ગયું હતું.

સ્વરાજ્યને આવવાને હજી થોડાં અઠવાડિયાં ખૂટતાં હતાં, પણ કલ્લેઆમ તો ક્યારની શરૂ થઈ ચૂકી હતી. ગુજરાનવાલાના હિંદુઓની સલામતી પૂરેપૂરી જોખમમાં હતી; અને જોનોનો પણ એમાં સમાવેશ થતો હતો. કોઈકોઈ વહેલાં ચેતીને ચાલી નીકળ્યા તે સિવાય બધાનાં જાન-માલ લયમાં હતા. આચાર્યશ્રી કેવળ જૈન સંઘના કે હિંદુ જાતિના લયંકર ભાવીથી જ નહીં પણ આખા દેશના સંકટગ્રસ્ત લાગતા ભાવીથી ખૂબ ચિંતિત હતા; અને એમની પારગામી દષ્ટિ દેશના અમંગળ ભાવીનું દર્શન કરાવીને એમને દુઃખી બનાવી મૂકતી હતી. એમની આ લાગણી ‘આદર્શ જીવન’ (પૃ. ૫૩૫)માં નોંધાયેલા નીચેના વાર્તાલાપ ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે:—

‘એક ગૃહસ્થે કહ્યું: “ગુરુદેવ, હિંદુસ્તાનને સ્વરાજ્ય તો મળ્યું, પણ પંજાબના હિંદુઓને મારે તો આ આક્રમ માલૂમ પડે છે.”

‘આચાર્યશ્રીએ કહ્યું: “ન્યારથી મેં ભાગલાની વાત સાંભળી છે ત્યારથી હું ચિંતિત છું કે આપણાં ધર્મસ્થાનો અને સમાજનું શું થશે?”

‘એક જણે કહ્યું: “પાકિસ્તાનમાં લગભગ વીસ શહેર અને કસબા એવાં છે, જ્યાં આપણાં મંદિર અને ધર્મસ્થાનો છે.”

‘આચાર્યશ્રીએ કહ્યું: “હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાનો રહેશે કે નહીં? હિંદુસ્તાનમાં હિંદુઓની સાથે મુસલમાનો રહી શકશે; પરંતુ પાકિસ્તાનીઓની મનોવૃત્તિ જોતાં હિંદુઓ પાકિસ્તાનમાં રહી શકે એ અસંભવ જેવું લાગે છે. કારણ કે પાકિસ્તાનની રચના થતાં પહેલાં જ મુસલમાનો ઉત્તેજિત થઈ રહ્યા છે.”

‘એકે કહ્યું: “શું પાકિસ્તાન સરકાર બિનમુસ્લિમોનું રક્ષણ નહીં કરે?”

‘આચાર્યશ્રી: “કરવું તો જોઈએ, પણ સત્તાનો મદ ભૂંડો હોય છે.”

દિવસે દિવસે સૌની બિનસલામતી વધતી જતી હતી, ચિંતાનો કોઈ પાર ન હતો; અને ચિંતા કરવાથી કોઈ માર્ગ પણ નીકળે એમ ન હતો. હવે તો હિંમતથી કામ લેવાની અને સંઘ સહિત સહુનું રક્ષણ કેવી રીતે થાય એનો માર્ગ શોધવાની જરૂર હતી. જો વ્યક્તિગત જાનમાલની સલામતીના સ્વાર્થમાં સપડાયા તો પોતાનો બચાવ તો થતાં શું થાય, પણ સર્વ કોઈ ઉપર સર્વનાશની આક્રમ વરસી જાય એવો કટોકટીનો એ સમય હતો; અને એની સામે હિંમત, ધીરજ, સ્વસ્થતા, દીર્ઘદષ્ટિ અને કુશળતાથી કામ લેવાનું હતું.

સ્વરાજ્યની જાહેરાતના સવા મહિના પહેલાં, તા. ૨-૭-૪૭ના રોજ શ્રી આત્મારામજી મહારાજના સમાધિમંદિરને આગ લગાડ્યાના સમાચાર મળ્યા. અંતર ચિરાઈ જાય અને

મન બેકાબૂ બની જાય એવા એ સમાચાર હતા. આચાર્ય મહારાજ સ્તબ્ધ બનીને એ સમાચાર સાંભળી રહ્યા. પણ સમય એવો હતો કે મનને વશ રાખ્યા વગર છૂટકો ન હતો. સંઘનાયકપદની ખરેખરી અગ્નિપરીક્ષા થઈ રહી હતી.

હવે તાંગદિલી અને બિનસલામતી ઓછી થવાનો તો કોઈ અવકાશ જ ન હતો. કચારે શું થાય એ કહેવું મુશ્કેલ હતું. પંજાબના સંઘને જેટલી પોતાની સલામતીની ચિંતા હતી, એટલી જ ખરેખરા તોફાનના કેન્દ્રમાં રહેલાં આચાર્ય મહારાજ તથા અન્ય સાધુ-સાધ્વી તેમ જ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની ચિંતા હતી. તેમાંય પંજાબ શ્રીસંઘના પ્રાણ સમા આચાર્ય મહારાજને કંઈ આંચ આવી જાય તો.....? આ વિચારની કલ્પના પણ રૂંવાડાં ખડાં કરી દે એવી હતી. સૌ અત્યારે એક જ પ્રાર્થના કરતા હતા : ભગવાન આપણા ગુરુદેવને આ સંકટમાંથી ઉગારી લે.

જેમ વખત ગયો તેમ જોખમ વધતું ગયું. આખા દેશનો સંઘ આચાર્ય મહારાજની સલામતી માટે ચિંતિત બની ગયો. ચાતરફથી મહારાજજીને એક જ વિનંતિ થતી હતી : ગમે તેમ કરીને ગુજરાનવાલા છોડીને-પાકિસ્તાનમાં ગયેલ પ્રદેશ તજીને-ભારતમાં આવી જાઓ. આ માટે કેટલીક તૈયારી કરીને એની જાણ પણ આચાર્યશ્રીને કરવામાં આવી. પણ પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર કર્તવ્યધર્મનો માર્ગ ભૂલે એ બીજા. આચાર્ય મહારાજ તો જાણે એક જ નિશ્ચય કરીને બેઠા હતા કે જીવીશું તો સંઘ સાથે જ જીવીશું; અને સંઘ ઉપર જો જોખમ આવી પડશે તો એ જોખમ પહેલાં અમે ઝીલીશું. અમે જીવતા રહીએ અને સંઘને આંચ આવે એ ન બને ! પહેલાં સંઘની સલામતી, પછી અમારી સલામતી. અને આમ કરતાં કદાચ અમારા જીવ ઉપર જોખમ આવી પડશે તો સંઘરક્ષામાં અમારું જીવન ધન્ય બની જશે.

એક દિવસ આચાર્ય મહારાજે શ્રાવકોને કહ્યું, તમે તમારાં બાલબચ્ચાંને મોકલી આપ્યાં એ સારું કયું; હવે તમે તમારી રક્ષા માટે અહીંથી સલામત સ્થળે ચાલ્યા જાઓ. પણ શ્રાવકોય છેવટે વલ્લભગુરુના ઘડેલા હતા; એમણે પણ એકલા જવાનો ઇન્કાર લાગી દીધો.

સરકારે આચાર્યશ્રીને હવાઈ માર્ગે લઈ જવાની તૈયારી ખતાવી, પણ પોતાની જવાબદારીની ઉપેક્ષા કરવા જેવી એ વાત એમને હરગિજ મંજૂર ન હતી.

સંઘની ચિંતા દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ ઘેરી બનતી જતી હતી; અને સંઘ તેમ જ સાધુ-સાધ્વીઓ સહિત આચાર્ય મહારાજને સહિસલામત હિંદુસ્તાનમાં લઈ આવવાના ચક્રો ગતિમાન થઈ ગયાં હતાં. હવે તો સ્વરાજ્ય આવી ચૂક્યું હતું અને પાકિસ્તાનનું સર્જન પણ થઈ ચૂક્યું હતું. અને વળી ગુજરાનવાલામાંથી હિંદુસ્તાનમાં આવી પહોંચવું અશક્ય જેવું હતું : ભગવાન જાણે કચારે કેવી મુસીબત આવી પડે !

પણ આચાર્ય મહારાજ તો સ્થિતપ્રજ્ઞની જેમ સ્વસ્થ હતા, અને પોતાના સંઘને હુમ્મશાં ધીરજ અને હિંમત આપતા રહેતા હતા. સૌને એટલી આસ્થા હતી કે માથે ઓલિયા જેવા સાધુપુરુષનું શિરછત્ર છે, તો એમના પુણ્યે આપણે જરૂર આ સંકટના મહા-સાગરને પાર પામી જઈશું. આમ ધૈર્ય અને હિંમતના અવતાર બનેલા ગુરુ અને ગુરુ-શ્રદ્ધામાં લીન બનેલા ભક્તો સંકટની સામે જાણે લક્ષ્મણરેખા દોરીને સારા સમયની રાહ જોઈ રહ્યા.

એવામાં પર્યુષણ મહાપર્વ આવ્યાં. સૌને થયું, આવા વખતમાં પર્યુષણ કેવાં અને એનું આરાધન કેવું! કોઈનું ચિત્ત પર્વારાધનમાં લાગે એવી સ્થિતિ જ ન હતી. પણ આચાર્યશ્રી તો ધર્મમૂર્તિ હતા. સંકટને તરવાનો ઉપાય એમને ધર્મારાધનમાં જ દેખાયો. મનને દૃઢ કરીને તેઓ શાંત ચિત્તે મહાપર્વની આરાધનામાં લાગી ગયા! આવા રૂઢા આત્મ-પર્વનું આરાધન કરતાં કદાચ જન જવાનો વખત આવે તોપણ શી ચિંતા?

સ્થિતિ તો વધારે ને વધારે ખરાબ થતી જતી હતી. પણ જાણે પોતાના સંતજનો અને ધર્મી જીવોના રક્ષણની જવાબદારી કુદરતે પોતાના ઉપર લઈ લીધી હતી. અહીં જાણે પેલી કવિપંક્તિઓનું સત્ય સાકાર થતું લાગતું હતું—

મર્યું છે યુદ્ધ બ્રહ્માંડે દેવદાનવનું સદા,
હણે છે કોઈ તો કોઈ રક્ષાનું કરનાર છે.

પણ આ રક્ષા ક્યારે, કેવી રીતે, કેની મારફત થવાની હતી?

અને એક દિવસ આ સવાલનો જવાબ મળી ગયો.

ભાદરવા સુદિ આઠમે અમૃતસરથી ત્રણ મોટરઢોરીઓ ગુજરાનવાલા આવી પહોંચી. આવનારોએ સાધુ-સાધ્વી સમુદાય સાથે એમાં અમૃતસર આવવા આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરી. પણ તેઓ તો પોતાના નિશ્ચયમાં દૃઢ હતા : પહેલા મારો સંઘ અને સમુદાય; છેલ્લો હું! મારા અહીંથી રવાના થવા સાથે જ આપણા સંઘની બિનસલામતીનો પણ અંત આવવો જોઈએ. વિનંતી કરનારા નિરાશ થયા : આમને કેવી રીતે સમજાવવા? કોણ સમજાવે?

આ અપાર સંકટોએ જન્માવેલી જીવનની અનિશ્ચિતતાની વચ્ચે જાણે આચાર્ય-પ્રવરનું તેજ વધારે ખીલી નીકળ્યું. એમનો આત્મા સિદ્ધયોગીની ધીરતા-ગંભીરતા દાખવી રહ્યો. ભાદરવા સુદિ અગિયારસે જગદ્ગુરુ હીરવિજયસૂરિજીની જયંતીની ઉજવણી કરી.

અને ખીજે જ દિવસે સૌના છુટકારાનો સમય જાણે પાકી ગયો હોય એમ અમૃતસરથી એક્રીસાથે અગિયાર મોટર ઢોરીઓ આવી પહોંચી. સૌના વિદાયની અને પ્રાણપ્યારા ગુરુતીર્થ ગુજરાનવાલાને આખરી સલામ કરવાની વસમી ઘડી આવી પહોંચી. કુદરતનો સંકેત પણ ક્યારેક કેવો વિચિત્ર હોય છે? જે ગુજરાનવાલા પ્રત્યે રોમ રોમમાં ધર્મભક્તિ ઊભરાતી અને જ્યાંની યાત્રા કરવાને માટે મન થનગની રહેતું એનો સદાને માટે ત્યાગ કરવાનો વખત આવ્યો!

આચાર્ય મહારાજ પગે ચાલીને ગુરુકુલ સુધી ગયા. વચમાં દાદાગુરુના સમાધિમંદિરનાં છેલ્લાં દર્શન કર્યાં. આંખોમાં આંસુ અને અંતરમાં અસહ્ય વેદના જાગી ઊઠ્યાં; પણ એના ઉપર મનનું ઢાંકણ વાળી દીધા વગર છૂટકો ન હતો. આચાર્યપ્રવરે એ તીર્થધામને અશ્રુઓની છેલ્લી અંજલિ આપી. કેવાં જાજરમાન સ્થાનો આજે કેવાં વેરાન બની ગયાં હતાં! અંતર વલોવાઈ જાય એવું એ દર્શ્ય હતું. જાણે પોતાના હૃદયને પાછળ મૂકતા જતા હોય એમ આચાર્ય મહારાજે હુલાતે દિલે, ભારે પગલે ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું.

ગુજરાનવાલામાં દાદાગુરુના સ્વર્ગવાસ બાદ પોતાની નજર સામે જ સંવત ૧૯૫૨ માં ગુરુમંદિરનો-સમાધિમંદિરનો પાયો નાંખાયો હતો. આજે ૫૧ વર્ષે એ પુણ્યભૂમિનો સદાને માટે ત્યાગ કર્યો! કર્તવ્યની કેડીઓ અને કુદરતની કરામતો સદાય અકળ રહી છે.

આખો સંઘ સુખરૂપ અમૃતસર પહોંચી ગયો. સાધુચરિત આચાર્યશ્રીનું તપ કળ્યું. સમસ્ત સંઘમાં આનંદ અને નિરાંતની લાગણી પ્રવર્તી રહી.

મારું પંજાબ, મારું પંજાબ

એ વાતને સાત વર્ષ વીતી ગયાં. અત્યારે આચાર્ય મહારાજ પંજાબથી સેંકડો માઈલ દૂર મુંબઈમાં બિરાજે છે, પણ પંજાબને પણ માટે પણ વીસરી શકતા નથી. પંજાબ તો જાણે એમનો શ્વાસ અને પ્રાણ બની ગયું છે.

તબિયત સારી નથી અને ઉંમર પણ ૮૪ વર્ષ જેટલી પાકી થઈ છે. વળી શિષ્ય-પ્રશિષ્યો ગુરુથી છૂટા પડવા જરાય તૈયાર નથી. પણ આચાર્યશ્રી તો એટલું જ વિચારે છે, શરીરની કે સગવડ-અગવડની ચિંતા મૂકીને પણ પંજાબને સંભાળવાનું ધર્મકર્તવ્ય બળવડું જ જોઈએ. અને તેઓ આચાર્યશ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજીને પંજાબ પહોંચવા માટે મુંબઈથી વિહાર કરાવે છે.

પણ આટલું જ શા માટે? છેક છેલ્લા દિવસોની વાત છે. સને ૧૯૫૪ના ઓગસ્ટની ૧૨મી તારીખે આચાર્ય મહારાજ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાંથી શેઠ શ્રી કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલને બંગલે પધાર્યા; અને તા. ૨૨-૯-૫૫ના રોજ એમનો સ્વર્ગવાસ થયો, એ અરસામાં અમૃતસરના એક વૈદ્યરાજે મુંબઈ આવીને આચાર્ય મહારાજનો ઉપચાર કર્યો; તબિયતમાં કંઈક સુધારો લાગ્યો; વૈદ્યરાજ વિદાય થયા. વૈદ્યરાજ રજા લેવા આવ્યા તે વખતે આગેવાનોએ એમનો આભાર માનીને કહ્યું : આચાર્ય લગવંત તો અત્યારે-આવી તબિયતની નાબુક પરિસ્થિતિમાં પણ-પાલીતાણા અને પંજાબને સંભાર્યા કરે છે. એમની ભાવના શત્રુજયની યાત્રા કરીને પંજાબ જવાની છે; અને બાકીનું જીવન ત્યાં જ વિતાવવાની છે. આપ એમને જલદી સાજા કરી દો. વૈદ્યરાજ શું જવાબ આપે? તેઓ મનોમન આ સંત આચાર્યશ્રીની ઉદાત્ત ભાવનાને વંદી રહ્યા.

એ જ અરસામાં પંજાબના ભાઈઓ આચાર્ય મહારાજના દર્શને આવ્યા. એમને જોઈને આચાર્ય મહારાજનું મન ભરાઈ આવ્યું : હાહાગુરુ આત્મારામજી મહારાજ અને પંજાબ સંઘની લક્ષિતના સ્મરણથી એમનું રોમ રોમ ભરાઈ ગયું. કેવા એ ગુરુદેવ અને કેવો મારો પંજાબનો સંઘ ! અંતરનો એકેએક તાર ઝણઝણી ઊઠ્યો અને આંખોને આંસુઓથી પખાળી રહ્યો. જાણે અંતરનો લાગણીનો બંધ તૂટી ગયો. સૌ લાગણીની એ પાવન ભિનાશ અને કુમાશનો સ્પર્શ અનુભવી રહ્યા. વાતાવરણમાં એક પ્રકારની પાવનકારી ગમગીની પ્રસરી રહી, અને વાણી જાણે થંભી ગઈ. થોડી વારે સ્વસ્થ બનીને આચાર્યશ્રીએ ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું : “મારી અંતરની ઇચ્છા છે કે ચોમાસું પૂરું થાય એટલે હાદાનાં દર્શન કરવા પાલીતાણા જાઉં અને મન ભરીને હાદાનાં દર્શન કરું. ત્યાંથી વિહાર કરીને પંજાબ જાઉં. છેવટના શ્વાસ સુધી ત્યાં જ રહું અને ત્યાંની પવિત્ર ભૂમિમાં જ આ પૌદ્ગલિક શરીરનો ત્યાગ કરું. આ મારી ઇચ્છા છે.....શું એ પૂરી થશે ?” બોલતાં બોલતાં ફરી પાછાં નેત્રો સજ્જ બની ગયાં. એ દશ્ય નીરખનારા ધન્ય બની ગયા.

પણ એ સવાલનો જવાબ કોણ આપી શકે ? એ ઇચ્છા તો પૂરી ન થઈ—આ દેહ પૂરી ન થઈ ! પણ કેમ કહી શકીએ કે એ પૂરી ન થઈ ? એક દેહમાંથી મુક્ત બનીને એ

ઇચ્છા સર્વવ્યાપી બની ગઈ; અને આવી સુલભ લાવના લાવનાર પવિત્ર આત્માની સુલભ લાવનાની શાશ્વત કીર્તિગાથા બની ગઈ. પંજબની લક્ષિત અને રક્ષા કરવામાં શેષ જીવન સમર્પિત કરવાની આચાર્યપ્રવરની આ ઝંખના એ પંજબ સંઘની અમર સંપત્તિ અને આચાર્ય મહારાજના મુનિસમુદાય તેમ જ ધર્મપ્રલાવનાની ધગશ ધરાવતા સર્વ મુનિ-વરોની જવાબદારી અને પ્રેરણાનું સ્થાન બની ગઈ.

પંજબને પોતાની કર્મભૂમિ બનાવીને આચાર્યપ્રવર કંઈ એકલા શ્વેતાંબર મૂર્તિ-પૂજક જૈન સંઘના જ ગુરુ નહોતા રહ્યા; પંજબમાં વસતા સૌકોઈ પ્રત્યે એમને વાત્સલ્ય હતું અને સૌનું ભલું કરવાની એમની લાવના હતી. આવી મંગલ કામનાનો પડઘો પણ એવો જ પડ્યો : પંજબ વાસીઓને પણ આચાર્ય પ્રત્યે એટલી જ લક્ષિત અને આદરભરી પ્રીતી હતી. અને એ મહાનુભાવોએ અનેક પ્રસંગે પોતાની આવી લક્ષિત પ્રદર્શિત કર્યાના અનેક હૃદયસ્પર્શી પ્રસંગો, ગગનમંડળના તેજસ્વી તારાઓની જેમ, આચાર્ય મહારાજના જીવનને શોભાયમાન કરી રહ્યા છે. પણ એ બધાંનું દર્શન કરવાનો અવકાશ અહીં ક્યાં? બધાનો સાર એ કે પંજબની ભૂમિની લક્ષિત અને આચાર્ય મહારાજના અંતરની લક્ષિતનો સુલભ સંગમ સધાયો અને એ સંગમને તીરે પંજબ કૃતાર્થ બની ગયું.

સમાજ હશે તો ધર્મ ટકશે

પંજબે ભલે શ્રી વલ્લભસૂરિજી મહારાજને પોતાના માની લીધા અને આચાર્યશ્રીએ પણ ભલે પંજબને પોતાનું માન્યું; પણ એથી કંઈ તેઓની અન્ય પ્રદેશો સાથેની હિત-ચિંતાભરી આત્મીયતા મટી કે ઘટી જતી નથી. અન્ય પ્રદેશો સાથે પણ શ્રી વલ્લભ-સૂરિજી મહારાજને એવો જ ધર્મસ્નેહ અને ધર્મસંબંધ રહ્યો છે. સૂરજ-ચાંદાને ભલા કોણ હમેશને માટે પોતાપણના વાડામાં રોકી રાખી શકે? એ તો એવા ઉચ્ચ સ્થાને બિરાજતા હોય છે કે એમની નજર સૌ ઉપર ફરતી રહે અને સૌ એમ જ માને કે એ અમારી સામે જ નીરખી રહ્યા છે! જેવું સૂર્ય-ચંદ્રનું એવું જ જીવનસાધક અને વિશ્વ-વત્સલ સંતોનું : સૌ એમને પોતાના લાગે; સૌ એમને પોતાના માને.

આચાર્ય મહારાજ જેમ એક ધર્મગુરુ તરીકે સંઘની આવતી કાલની-આવતા ભવની-ચિંતા સેવતા હતા તેમ નજર સામેથી પસાર થઈ રહેલા આજની-વર્તમાન કાળની-આ ભવની-ચિંતાની ક્યારેય ઉપેક્ષા કરતા ન હતા. એમની દીર્ઘદષ્ટિ જેમ પરલોકનો વિચાર કરી શકતી તેમ આ લોકનો પણ વિચાર કરી શકતી; તેઓ અતિપરલોકપરાયણ બની કેવળ કલ્પનામાં જ નહોતા ઊડ્યા કરતા, પણ ધરતી પર પગ માંડીને પોતાની આસ-પાસની પરિસ્થિતિને પણ સમજી શકતા હતા. એક ધર્મગુરુ તરીકે આચાર્ય મહારાજની આ જ અસાધારણ અને વિરલ વિશેષતા હતી. અને એને લીધે જ તેઓ સંઘ અને સમાજના મુખઃકુખના સાથી સાચા ધર્મગુરુ બની શક્યા હતા, અને સંઘની રક્ષા માટે અવિરત જહેમત ઊઠાવીને પોતાનું સંઘનાયકપદ ચરિતાર્થ કરી શક્યા હતા.

સંવેદનશીલ, કડુણપરાયણ અને ભક્તિસભર એમનું હૃદય હતું. પોતાની જરૂરિયાતો કરતાં પણ તેઓ સમાજની કે સામી વ્યક્તિની જીવનની અનિવાર્ય જરૂરિયાત વધારે સમભાવપૂર્વક સમજી શકતા. ત્યાગધર્મ સ્વીકારીને સાધુપણનો સ્વીકાર કરવા છતાં

પોતાને અન્ન-જળ કે વસ્ત્ર-આવાસ વગર કે વખત આવ્યે દવા-પથ્ય વગર ચાલતું નથી એ નગદ સત્ય તેઓ બરાબર સમજતા હતા; એક કડુણુપરાયણ સંતની જેમ જેવી પોતાની જરૂરિયાત એવી જ બીજાની જરૂરિયાતને તેઓ સમજતા થયા હતા : સમાજ સાથે આવો સમસંવેદનભર્યો સંબંધ એમણે બાંધ્યો હતો. અને તેથી જ તેઓ સમાજ કે સંઘની પરલોકની તેમ જ આ લોકની એમ બન્ને જરૂરિયાત તરફ ધ્યાન આપવામાં સમતુલા જાળવી શક્યા હતા.

પોતે પોતાની રીતે કરેલ જીવનદર્શનનો તથા સમાજદર્શનનો તેમ જ વિશેષે કરીને ધર્મસંધાના ઇતિહાસનો એ બોધપાઠ તેઓ બરાબર પામી ગયા હતા કે ધર્મ અગર ટકી શકે છે તો તે એના અનુયાયીઓમાં જ ટકી શકે છે; જે ધર્મના અનુયાયીઓ નામશેષ થઈ જાય છે, એ ધર્મ પણ નામશેષ થઈને કેવળ ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વનો જ વિષય બની રહે છે. ન ધર્મો ધાર્મિકૈર્વિના એ ઉક્તિ બિલકુલ સાચી અને અનુલવચ્યુક્ત છે. આપણા દેશના કે દુનિયાના પ્રાચીન અનેક ધર્મો કે પંથોનો ઇતિહાસ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. આચાર્ય મહારાજની ધર્મસેવાનું ક્યેય તો કેવળ ધર્મને ટકાવી રાખવાનું જ નહીં પણ એને પ્રભાવશાળી બનાવવાનું અને એનો લાલ માનવસમાજને વ્યાપક પ્રમાણમાં આપતાં રહેવાનું હતું. મતલબ કે તેઓ ધર્મને ગોધી રાખવામાં નહીં પણ ધર્મની લઢાણી કરવામાં માનનારા સંતપુરુષ હતા. અને ધર્મની લઢાણી તો ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે ધર્મની અંદરનું—એના પ્રાણરૂપ—વિશ્વકલ્યાણ કરવાનું શક્તિતત્ત્વ કુંઠિત થઈ ગયું ન હોય. અને આ ત્યારે જ બની શકે કે જ્યારે એ ધર્મના વારસદારો—અનુયાયીઓ શક્તિ-શાળી અને પ્રભાવશાળી હોય. એટલે છેવટે તો અનુયાયીઓની શક્તિ—અશક્તિ એ જ ધર્મની શક્તિ—અશક્તિ બની રહે છે. આચાર્ય મહારાજ આ રહસ્ય બરાબર સમજ્યા હતા; અને તેથી જ એમણે એ નિશ્ચય કર્યો હતો કે સંઘ કે સમાજ હશે તો જ ધર્મ ટકી શકશે.

દર્દ પરબાઈ જાય પછી દવા કરીને દર્દને દૂર કરવામાં વાર કેટલી? માર્ગ સમજઈ જાય પછી મંજિલે પહોંચવામાં બહુ સમય ન લાગે. આમાં મોટી વાત સાચી સમજણ મેળવવી એ જ છે. સમજણ મળી ગઈ પછી ઇલાજ કરવાનું સહેલું થઈ પડે. આચાર્ય મહારાજે જૈન સંઘ અને જૈન સમાજની એમના સમયની સ્થિતિનું નિદાન પોતાની વેધક દૃષ્ટિથી તરત કરી લીધું. એમણે જોયું કે પ્રસંગે પ્રસંગે પુષ્કળ પૈસો વાપરીને ધનવાન હોવાની ખ્યાતિ મેળવનાર જૈન સમાજની આંતરિક હાલત બેહાલ, નબળી અને ચિંતા કરાવે એવી છે. અને જો આવી ને આવી સ્થિતિ કાયમ રહી, અને કોઈએ, સબગ બનીને, પાણી પહેલાં પાળ બાંધવાની દૂરંદેશી ન દાખવી તો સમાજની સ્થિતિ વધુ કડુણ અને કડોડી બની ગયા વગર નથી રહેવાની. સમાજની આવી સ્થિતિના દર્શને આચાર્યશ્રીને વધુ સચિંત બનાવ્યા અને એમનાં બંધ—આરામને હરામ બનાવી દીધાં.

નજર સામેના સમયને પારખીને તેને અનુરૂપ પગલાં ભરવાની દૃષ્ટિ તો પૂજ્ય દાદાશુરુ પાસેથી મળી જ હતી; સમાજના મધ્યમ અને નીચલા વર્ગના સંપર્કે એ દૃષ્ટિને વધારે તેજસ્વી બનાવી. અને અંતે એ દૃષ્ટિનું દીર્ઘદૃષ્ટિમાં રૂપાંતર થયું અને આચાર્ય મહારાજ પોતાની એ પારગામી દૃષ્ટિથી સમાજની સાચી અને ચિંતા ઉપજાવે એવી સ્થિતિનું વધારે સ્પષ્ટ દર્શન કરી શક્યા. શરીરમાં દર્દ પેઠાની કે ઘરમાં સર્પ પેસી ગયાની વાત બહુ

પછી તો ભલા કેાણુ નિરાંતની કે સુખની નીંદ લઈ શકે? આચાર્યશ્રીનું પણ એવું જ થયું.

એમણે જોયું કે જૈન સમાજ અભ્યાસમાં, બીજા સમાજોની સરખામણીમાં, ખૂબ પછાત છે. નાનીનાની-નજીવી-નમાલી બાબતોને કારણે છાશવારે ને છાશવારે સંઘમાં જાગી ઊઠતા કલેશ-કલહોને કારણે સંઘ વેરવિખેર બની રહ્યો છે અને એનું બળ અને હીર હણાઈ રહ્યું છે. અને ઊજળા અને પૈસાદાર ગણાતા સમાજની આંતરિક સ્થિતિ અને આર્થિક શક્તિ ધીમે ધીમે ઘસાઈ રહી છે. ઇતિહાસ કહે છે કે પોતાના સહધર્મીઓની દીનતાથી દુઃખી થઈને આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિજીએ પાણકોરાનાં જાડાં વસ્ત્રો પરિધાન કરીને મહારાજા કુમારપાળને દીનજનોનાં દુઃખ દૂર કરવાની પ્રેરણા આપી હતી. આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજા એ જ પરંપરાના સંઘઘિતચિંતક અને સમાજરક્ષક પ્રભાવક પુરુષ હતા. સમાજનાં દીનતા અને દુઃખ જોઈને તેઓ ચૂપ કેવી રીતે બેસી શકે?

તેઓ ઊજળું એટલું દૂધ અને પીળું એટલું સોનું માની લેવાના બ્રમમાં પડી જાય એવા ન હતા; એટલે સમાજમાં, મધપૂડાની જેમ ઘર કરી રહેલી ગરીબીનો ખ્યાલ મેળવતાં વાર ન લાગી.

સમાજની કમજોરીનું કારણ સમજાઈ ગયું હતું. હવે તો એ કારણનું નિવારણ કરી શકે એવા કારગત ઇલાજો હાથ ધરવાની જ જરૂર હતી. અને એ ઇલાજોની અજમાયશ એ જ આચાર્ય મહારાજનું જીવનકાર્ય બની ગયું હતું.

સમાજની આ સ્થિતિની સુધારણા કરીને સમાજને શક્તિશાળી અને તેજસ્વી બનાવવા માટે એમણે, રત્નત્રયીના જેવી, આ પ્રમાણે ત્રિસૂત્રીની રચના અને પ્રરૂપણા કરી:—

(૧) સમાજનાં બાળકોને દરેક કક્ષાનું વ્યાવહારિક તેમ જ ધાર્મિક શિક્ષણ મળે એવી શ્રીસંઘ પૂરેપૂરી વ્યવસ્થા કરે.

(૨) અંદર અંદરના મતભેદોને દૂર કરીને બધાય ફિરકાના જૈન સંઘોમાં એકતા સ્થપાય એવા પ્રયત્નો કરવા; અને નાની વાતોને મોટું રૂપ આપીને નકામા ઝઘડા કે કલેશ કરવાથી દૂર રહેવું. સંપ અને સંગઠન એ જ સાચું બળ છે; અને અત્યારે, પહેલાં કરતાં પણ, જૈનોની એકતાની ખૂબ જરૂર છે.

(૩) સમાજની શક્તિને ટકાવી રાખવા માટે સમાજના ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગનો ઉત્કર્ષ થાય એવા રચનાત્મક ઉપાયો મોટા પાયા ઉપર હાથ ધરવા.

અને આચાર્યશ્રીની જીવનકથા કહે છે કે એમનું આખું જીવન સમાજના કલ્યાણ માટેની આ ત્રિસૂત્રીને અમલમાં મૂકવા-મુકાવવામાં જ વીત્યું હતું; અને એમના વિચાર, વાણી અને વર્તન આને માટે એકરૂપ બની ગયાં હતાં અને એ બધાયના કેન્દ્રમાં વિરાજતી હતી નિર્મળ સાધુજીવનની અપ્રમત્ત આરાધના! સાચે જ તેઓ સ્વ અને પર બન્નેના કલ્યાણના સાધક હતા!

મુંબઈને અને મુંબઈ મારફત આખા સમાજને લાલ

અલબેલી મુંબઈ નગરી તો ચોર્યાશી બંદરનો વાવટો ગણાય છે; અને આંતરરાષ્ટ્રીય નગર હોવાનું ગૌરવ મેળવી શકે એવું એ પચરંગી અને વિવિધ સંસ્કૃતિઓના અનુસારીઓનું મિલનસ્થાન છે. જૈન સમાજની દૃષ્ટિએ પણ એનું ખાસ વૈશિષ્ટ્ય છે. સમાજ-

સેવાની સંખ્યાબંધ પ્રવૃત્તિઓનું જન્મસ્થાન અને આશ્રયસ્થાન મુંબઈ શહેર છે; અને તેથી સમાજસેવાની નાની-મોટી અનેક સંસ્થાઓ મુંબઈમાં સ્થપાઈ છે; અને આજે પણ યથાશક્તિ-મતિ પોતાની સેવાપ્રવૃત્તિઓને ચલાવી રહી છે. જૈન સમાજની સામાજિક સેવાપ્રવૃત્તિની દૃષ્ટિએ મુંબઈને પ્રથમ પંક્તિનું કેન્દ્ર ગણી શકાય એવી એની કારકિર્દી છે.

એટલે પછી જે કોઈને સમાજઉત્કર્ષની પ્રવૃત્તિ કરવી હોય એનું ધ્યાન આ શહેર તરફ જાય એ સ્વાભાવિક છે. આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજનું મન પણ આ દૃષ્ટિએ મુંબઈ તરફ વિશેષ આકર્ષાયું હોય એ બનવા જોગ છે. જુદા જુદા વખતે મળીને ચારેક દાયકાના (વિ. સં. ૧૯૬૬ થી વિ. સં. ૨૦૦૮ સુધીના) ગાળામાં તેઓ પાંચ વાર મુંબઈ પધાર્યા હતા; અને બધાં મળીને એમણે આઠ ચતુર્માસ ત્યાં વિતાવ્યાં હતાં.

સૌથી પહેલાં તેઓ વિ. સં. ૧૯૬૬ માં મુંબઈ ગયા અને ૧૯૬૬ તથા ૧૯૭૦ નાં બે ચોમાસાં ત્યાં રહ્યા. ત્યાર પછી વિ. સં. ૧૯૭૩માં મુંબઈ ગયા, અને એક ચોમાસું ત્યાં કર્યું. તે પછી વિ. સં. ૧૯૮૫ નું ચોમાસું મુંબઈમાં કર્યું. ત્યારબાદ વિ. સં. ૧૯૯૧માં તેઓ મુંબઈ ગયા, અને એ ચોમાસું ત્યાં પસાર કર્યું. અને છેલ્લે છેલ્લે વિ. સં. ૨૦૦૮માં તેઓશ્રી પાંચમી વાર મુંબઈ ગયા અને ૨૦૦૮-૨૦૦૯-૨૦૧૦ નાં ત્રણ ચતુર્માસ મુંબઈમાં કર્યા. ૨૦૧૦ નું ચોમાસું એ કેવળ મુંબઈનું જ નહીં પણ એમની ૬૭-૬૮ વર્ષ જેટલી સુદીર્ઘ સંયમયાત્રાનું પણ છેલ્લું ચોમાસું બની રહ્યું.

વિદ્યાલયની સ્થાપના—મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી પહેલવહેલાં વિ. સં. ૧૯૬૬માં મુંબઈમાં આવ્યા એથી આખા સમાજને સૌથી મોટો અને સ્થાયી લાભ થયો તે એમની શિક્ષણપ્રચાર માટેની સતત પ્રેરણાથી થયેલ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની સ્થાપના. આ સંસ્થાએ નવી પેઢીને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેની સવલતો આપીને દુઃખી કુટુંબોને સુખી બનાવીને સમાજઉત્કર્ષનું કેટલું મહત્ત્વનું કાર્ય કર્યું છે તે સુવિદિત છે. વિ. સં. ૧૯૭૩ માં આચાર્યશ્રી ફરી મુંબઈ ગયા અને ચોમાસું ત્યાં રહ્યા તે પણ વિદ્યાલયને વધુ પગભર બનાવવાના હેતુથી જ. એમના આશીર્વાદ અને પ્રયત્નથી વિદ્યાલય કેટલું પાંગર્યું અને એણે કેટલી પ્રગતિ કરી એની સવિસ્તર કથા આ ‘વિકાસકથા’માં આપવામાં આવી છે, એટલે અહીં એની પુનરુક્તિ કરવાની જરૂર નથી. સાચે જ, વિદ્યાલય આચાર્યપ્રવરની સમાજ ઉત્કર્ષની ઝંખના, વિદ્યાવિસ્તારની તમન્ના અને સેવાપરાયણ સાધુતાની અમર કીર્તિગાથા બની રહેશે.

વિ. સં. ૧૯૮૫ ની સાલનું મુંબઈનું ચોમાસું આચાર્ય મહારાજની સમતા અને સાધુતાની કસોટીનો નાનો સરખો પ્રસંગ બની રહ્યું. જૈન સંઘમાં જે કંઈ પક્ષાપક્ષી ચાલ્યા કરે છે એનાથી ગુણગ્રાહક દૃષ્ટિ અવરોધ ગઈ છે અને રાગદૃષ્ટિ વધી ગઈ છે. નાગણી પોતાનાં જ સંતાનોનું ભક્ષણ કરી જાય એમ જૈન સંઘમાં ઘર કરી ગયેલી રાગ-

૧ આ ‘વિકાસકથા’ના ૧૩૮મે પાને આચાર્ય મહારાજ ચાર વાર મુંબઈ ગયાનું લખ્યું છે; અને તેઓ વિ. સં. ૧૯૯૧માં પણ મુંબઈ પધાર્યા હતા એ હકીકત નોંધવી રહી ગઈ છે. આ બૂલ સુધારી લેવા વિનંતી છે. —લેખક

દષ્ટિએ જૈન સંઘનાં તેજ, હીર અને ખળનું અસન કરી દીધું છે; અને, ‘કમજોરને ગુસ્સો બહુ’ એ નીતિવાક્ય મુજબ, અંદરથી કમજોર બની ગયેલા જૈન સંઘને અંદરઅંદરના કલેશ-કંકાસ અને ઝઘડાઓમાં ઓરી દીધો છે. આને લીધે સંઘમાં ઇર્ષ્યા-અદેખાઈ, રાગ-દ્વેષ, નિંદા-કૂથલી અને મારા-તારાપણના અનેક દુર્ગુણો પ્રવેશી ગયા છે; અને પોતાના ન હોય એ ભલે વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને ચરિત્રવૃદ્ધ સાધુમુનિરાજ હોય તોપણ એમના વિરોધ કે અવર્ણવાદમાં આવા દુર્ગુણોનો ભોગ બનેલા માનવીઓ જરાય પાછી પાની કરતા નથી. આવે વખતે એ માનવીઓ પાયાની એ વાત ભૂલી જાય છે કે રાગદ્વેષથી પ્રેરિત થઈને વ્યક્તિગત નિંદામાં પડીને તેઓ અમુક વ્યક્તિની નહીં પણ ધર્મની કે ધર્મ-માર્ગની જ નિંદા કરીને ધાર્મિકતાના પાયામાં કુઠારાઘાત કરી રહ્યા છે.

આચાર્ય મહારાજના સમાજના ભલા માટેના તેમ જ શાસનની સાચી પ્રભાવના માટેના પ્રગતિશીલ વિચારો ‘જૂનું’ એટલું સોનું અને નવું તેટલું પિત્તળ’ માનવાના જૂન-વાણી વિચારો ધરાવતા શ્રમણસમુદાયને પસંદ પડતા નહીં. એટલે તેઓ આચાર્યશ્રીના કે એવા જ અન્ય વિચારકોના વિચારોનો વિરોધ કરવામાં, એમના વિચારોના બહાને એમના વ્યક્તિત્વની સામે વિરોધનો વંટોળ ખડો કરી દેતા. અને એ રીતે વિચારો તો બાબુએ રહી જતા અને વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચે વેર-વિરોધનું વાતાવરણ જાગી જતું. મુંબઈના આ ચતુર્માસમાં શ્રી વલ્લભસૂરિજીની સામે ઠીક ઠીક વિરોધ દાખવવામાં આવ્યો; અણ-છાજતાં હેંડબિલો પણ પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં. પણ આચાર્ય મહારાજ સ્વયં શાંત રહ્યા અને બધાને શાંત રાખતા રહ્યા. તેઓ સમજતા હતા કે આવી ગંદકી ઉછાળવામાં વ્યક્તિ-ને જે કંઈ નુકસાન થવાનું, તે ઉપરાંત ખુદ શાસને જ લયંકર હાનિ પહોંચવાની.

આ યુગ એ સ્વદેશી વસ્તુઓના ઉપયોગના પ્રચારનો અને અહિંસક રાષ્ટ્રીય આંદો-લનનો ગાંધીયુગ હતો. ગુણગ્રાહક દષ્ટિ, પ્રગતિશીલ મનોવૃત્તિ અને જનકલ્યાણની ભાવના ધરાવતા આચાર્ય મહારાજ એનાથી અસ્પૃષ્ટ રહે એ ન બનવા જેવું હતું. એમણે કચારના ખાદીનો સ્વીકાર કરીને અને પરદેશી ખાંડનો ત્યાગ કરીને પોતાની રાષ્ટ્રભાવનાને સક્રિય બનાવી હતી. આચાર્યશ્રીના વિરોધ કરનારાઓને આ વાત ભલે ન રુચી હોય, પણ એથી આચાર્યશ્રી રાષ્ટ્રના લોકગુરુ કે ધર્મગુરુ બની શક્યા અને ધર્મોદ્ધારની પોતાની વાત વ્યાપક જનસમાજ સુધી પહોંચતી કરી શક્યા એ કંઈ નાનાંસૂનો લાભ ન હતો.

આ ચતુર્માસ દરમિયાન પણ તેઓ કેળવણીની, સમાજઉત્કર્ષની અને એકતાની વાત એટલી જ લાગણીપૂર્વક સમાજને સમજાવતા રહ્યા. આથી વિદ્યાલય તથા કોન્ફરન્સ જેવી સંસ્થાઓને ઘણો લાભ થયો, એમની સેવાપ્રવૃત્તિઓને ઘણું પ્રોત્સાહન મળ્યું અને આચાર્યશ્રીની સમાજના ઉત્કર્ષની ભાવનાને સમાજ વધારે સારી રીતે સમજતો થયો અને એમાં સક્રિય અને ઉદાર સહકાર આપતો થયો.

આચાર્યશ્રીની આ ચોમાસાની આ બધી ધર્મપ્રવૃત્તિ ઉપર સુવર્ણકળશ ચડાવવાનો યશ લીધો કચ્છના ભાઈઓએ. આચાર્ય મહારાજની ઉદાર દષ્ટિને લીધે મુનિ શ્રી સમુદ્ર-વિજયજી મહારાજ વગેરે કચ્છના વીસા ઓસવાળ મહાજનની વાડીમાં ચતુર્માસ રહ્યા હતા. ચતુર્માસ પછી આચાર્ય મહારાજ વાડીમાં પધાર્યા. ત્યાં એમણે “શિક્ષણની જરૂર” ઉપર હૃદયસ્પર્શી પ્રવચન આપ્યું. એ વાણી મુખમાંથી નહીં પણ સમાજસેવાના ભેખ-

ધારી સંતપુરુષના અંતરમાંથી પ્રગટી હતી. એ વાણી હીરણ્ય લોજરાજ એન્ડ સન્સ નામે પેઢીના કચ્છના માલિકોનાં અંતરને એવી સ્પર્શી ગઈ કે એ વખતે જ એમણે કચ્છી વીસા ઓસવાળ જૈન બોર્ડિંગને સવા લાખનું દાન આપવાની જાહેરાત કરી ! સૂર્ય જ્યાં જાય ત્યાં પ્રકાશ પાથરે; આચાર્ય મહારાજ જ્યાં જાય ત્યાં સમાજઉત્કર્ષનાં બીજ વાવે !

વિ. સં. ૧૯૬૧માં આચાર્ય મહારાજ ચોથી વાર મુંબઈ પધાર્યા અને એ ચતુર્માસ મુંબઈમાં જ રહ્યા. માહ સુદિ ૧૦ના રોજ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના જનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી. અને ચોમાસું પૂરું થતાં સુધી મુંબઈમાં ઠેર ઠેર શિક્ષણપ્રચાર, સંગઠન અને મધ્યમ વર્ગના ઉત્કર્ષનો સંદેશો આપતા રહ્યા.

વિ. સં. ૨૦૦૭નું ચોમાસું આચાર્યશ્રીએ પાલીતાણામાં કર્યું, ત્યારે ત્યાં સંઘમાં-તપગચ્છ સંઘમાં-એકતા કરવા માટે નાનું સરખું મુનિસમ્મેલન યોજાને ખૂબ પ્રયાસ કર્યો. એમાં સફળતા તો ન મળી, પણ આચાર્યશ્રીની એકતાની લાવનાની સંઘને વિશેષ પ્રતીતિ થઈ. ચોમાસું પૂરું થતાં જાણે સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતને પોતાનો છેલ્લો ધર્મસંદેશ સંભળાવ્યો; અને અત્યારના યુગમાં શિક્ષણપ્રચાર, સંગઠન અને મધ્યમ વર્ગના ઉત્કર્ષ માટે નક્કર કામ કરવાની કેટલી જરૂર છે તે સમજાવ્યું. અનેક સ્થાનોને પોતાની વાણીનો લાભ આપીને વિ. સં. ૨૦૦૮માં આચાર્ય મહારાજ મુંબઈ પધાર્યા.

૮૨ વર્ષની જઈકે ઉંમરે શરીર ભલે કમજોર કે બીમાર રહેતું હોય, પણ ધર્મપ્રચારની ઝંખનામાં અને સહધર્મીઓનો ઉત્કર્ષ-સાધવાની લાવનામાં ઢીલાશ કેવી ? આચાર્યશ્રીનો આત્મા તો એવો જ પ્રબળ અને જાગ્રત હતો. સામાન્ય માનવીઓ માટે સમય કેટલો બધો કપરો આવી ગયો હતો, અને એમનો જીવનનિર્વાહ કેવો મુશ્કેલ બની ગયો હતો, અને હજી પણ વધારે મુશ્કેલીનો સમય આવી રહ્યો હતો, એ દુઃખદ અને ચિંતાકારક વસ્તુસ્થિતિ આચાર્યશ્રીની કઠુણાપરાયણ અને પારદર્શી દષ્ટિએ તરત જ પારખી લીધી; અને જાણે જીવનની છેલ્લી સંધ્યાએ, પોતાની સમગ્ર શક્તિ અને ભક્તિ એ કામને જ સમર્પિત કરી દેવાની હોય એ રીતે, તેઓ એ કાર્યમાં પરોવાઈ ગયા. જાણે એમની સંવેદન-શીલતા અને વિચારણામાં નવયૌવન આવ્યું હતું.

આ અરસામાં આંખની તકલીફ ચાલુ હતી તે સંઘના સદ્ભાગ્યે દૂર થઈ. કઠુણા-લાવનાથી પ્રેરિત થઈને તેઓએ જનસમૂહ પ્રભુની વાણી સારી રીતે સાંભળી શકે એ માટે લાઉડસ્પીકરનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો. કોઈકે આ માટે આચાર્યશ્રીની ટીકા કરી તો એમણે એનાથી જરાય નારાજ કે ગુસ્સે થયા વગર પોતાનું શાસનરક્ષા અને સમાજરક્ષાનું કામ ચાલુ રાખ્યું. જે વ્યક્તિ યુગનાં એંધાણ સ્પષ્ટપણે પારખી શકતી હોય, અને પરિસ્થિતિને અનુરૂપ પગલાં ભરવાની જેનામાં હામ હોય તેને આવી બાબતો ચલિત ન કરી શકે. એક વખત આચાર્યશ્રી આંખના ઇલાજ માટે રવાના થઈ રહ્યા હતા. એ વખતે જ કોઈકે વિરોધી હેંડબિલ બહાર પાડ્યાના ખબર મળ્યા. મહારાજશ્રીના અનુરાગીઓ તળેઉપર થઈ ગયા. પણ આચાર્યશ્રીએ તો સૌને શાંત રહેવાની જ આજ્ઞા કરી : આચાર્યશ્રીનું જીવન આવું શાંત અને સમતાથી સભર હતું. કોઈ પણ કામ કરતાં એની સચ્ચાઈની એમની કસોટી એક જ હતી : આથી પ્રભુશાસનને કેટલો લાભ થાય છે ? મારા સહધર્મીઓનું

કેટલું કલ્યાણ થાય છે? જે પ્રવૃત્તિ કે વિચારણામાંથી આવેલા લાભ નિષ્પન્ન થતો ન લાગતો એનાથી અળગા રહેવાની તેઓ પૂરી ખબરદારી રાખતા. એક વાત શરૂઆતથી જ એમના અંતરમાં વસી હતી કે સાધુજીવનનો સ્વીકાર એ પોતાના ઉદ્ધાર અને ખીજના કલ્યાણ માટે જ કર્યો છે; તો પછી ભૂલેચૂકે એવી એક પણ પ્રવૃત્તિ મારા હાથે ન થઈ જવી જોઈએ કે જેથી મારી સંઘમયાત્રાને અને સમાજકલ્યાણની લાવનાને ક્ષતિ પહોંચે. જગતનું લલુ કરવામાં આપણું પણ લલુ થાય છે; એટલે છેવટે કોઈનું લલુ આપણાથી કદાચ ન થઈ શકે તોપણ કોઈના ભૂંડાના નિમિત્ત તો ન જ થવું; પણ આપણી લલી-ખૂરી કરણીનાં ફળ કેવળ આપણે જ નહીં, પણ એક ધર્મગુરુના સગપણે, આખા સંઘને ભોગવવું પડશે. આચાર્ય મહારાજની એકેએક વિચારસરણી અને પ્રવૃત્તિની પાછળ હમેશાં આવી સ્વ-પરકલ્યાણની લાવના માટે જાગૃતિ ધબકતી રહેતી હતી.

મુંબઈની સ્થિરતા દરમ્યાન સને ૧૯૫૨ના જૂન મહિનામાં કોન્ફરન્સનું ૧૯મું અધિ-વેશન સુવર્ણજયંતી અધિવેશન તરીકે મુંબઈમાં શેઠ શ્રી અમૃતલાલ કાળીદાસ દોશીના પ્રમુખપદે મળ્યું. એ અધિવેશન પહેલાં, એ અધિવેશન દરમ્યાન અને એ અધિવેશન પછી પણ આચાર્ય મહારાજે મધ્યમ વર્ગના ઉત્કર્ષ માટે જે ધર્મવાણી વહાવી અને સમાજને પ્રેરણા આપી એ અવિસ્મરણીય છે. અને ખાસ તો, આ બાબતમાં માત્ર ઉપદેશ આપીને જ ચૂપ ન રહેતાં તેઓશ્રીએ સંઘને સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે આ દિશામાં કંઈક પણ નક્કર પગલાં ભરવામાં આવશે તો જ મારા આત્માને સંતોષ થશે, અને તમે પણ કંઈક કામ કર્યું ગણાશે. મોઢાની વાતોથી કંઈ કોઈનું પેટ નથી ભરાતું. અંતરમાંથી વહેતી આ લાગણીની અસર થઈ. મધ્યમ વર્ગના ઉત્કર્ષ માટે એક ભંડોળ એકત્ર થયું; છતાં એમાં પોતાને સંતોષ થાય એવી પ્રગતિ થતી ન લાગી ત્યારે આ માટે પાંચ લાખનું ભંડોળ ન થાય ત્યાં સુધી દૂધનો ત્યાગ કર્યો. આચાર્યશ્રીની આવી પ્રતિજ્ઞાથી આ કાર્યમાં વેગ આવ્યો, અને ધારણા મુજબનું ફંડ પણ એકત્ર થયું; અને આમાં ખરી મહત્ત્વની વાત તો એક ધર્મગુરુ પોતાના ધર્મના અનુયાયીઓના ઉત્કર્ષ માટે આવી લાગણી બતાવે એ છે. કુટુંબની રક્ષામાં જેમ કુટુંબના વડીલનું વડીલપણ ચરિતાર્થ થાય, એ જ રીતે આ સંઘનાયકે સંઘરક્ષા માટેની આવી ઉત્કટ ઝંખના અને આવી સક્રિયતા દાખવીને પોતાના સંઘનાયકપદને ચરિતાર્થ કર્યું. ધર્મપરંપરા કે ગુરુપરંપરાનો ઈતિહાસ તો ઘણો લાંબો અને પુરાતન છે; અને આપણી નજર સામેના યુગમાં પણ કેટલાય ધર્મનાયકો થઈ ગયા અને કેટલાય વિદ્યમાન છે, પણ સંઘ કે સમાજના સુખ-દુઃખ માટેની આવી ઉત્કટ ઝંખના અને ચિંતાના દાખલા બહુ ઓછા જોવા મળે છે; અને એ ખીના જ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરી-શ્વરજી મહારાજને નવયુગપ્રવર્તક કે યુગદ્રષ્ટાનું ગૌરવ આપી જાય છે.

વિ. સં. ૨૦૦૬ની શરૂઆતમાં આચાર્યશ્રીના સાંનિધ્યમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં વિદ્યાલયના જૂના તેમ જ ચાલુ વિદ્યાર્થીઓ, સભ્યો અને શુભેચ્છકોનું સંમેલન મળ્યું. એમાં આચાર્યશ્રીએ શિક્ષણના પ્રચાર માટે તથા વિદ્યાલયના વિકાસ માટે તેમ જ વિદ્યાર્થીઓની સંસ્કારિતા માટે દિલ ખોલીને વાતો કરી અને પોતાની ઝંખનાને સફળ કરવા જૈન સંઘને લાગણીસ્પર્શી ઉદ્ગારોમાં અનુરોધ કર્યો.

મુંબઈની સ્થિરતા દરમ્યાન માંદગીએ પણ ઠીકઠીક ઊંચ રૂપ ધારણ કર્યું. પણ સાથે સાથે, સંઘકલ્યાણ માટે કાયાનો જાણે કસ કાઢી લેવો ન હોય એમ, શરીરની વ્યાધિને પોતાની રીતે કામ કરવા દઈને પણ, આચાર્યશ્રીએ પોતાની સમાજકલ્યાણની પ્રવૃત્તિને પણ એવી જ વેગવાન બનાવી હતી. દિવસ-રાત એમને એક જ ખ્યાલ રહેતો કે મારો સમાજ કેવી રીતે ઊંચે આવે? તેઓ આ માટેનો એક પણ નાનોમોટો અવસર ચૂકતા નહીં.

મુંબઈની અઢી વર્ષની આ છેલ્લી સ્થિરતામાં કંઈક સમારંભો યોજાયા, કંઈક પ્રવચનો આપ્યાં, કંઈક પ્રવૃત્તિઓ આદરી; કંઈક મુલાકાતો થઈ—એ બધાંયની પાછળનું આચાર્યશ્રીનું ધ્યેય એક જ હતું કે સંઘનો અભ્યુદય કેમ થાય, શાસનની પ્રભાવના કેવી રીતે થાય. અને આચાર્યશ્રીનો ધર્મસ્નેહ કંઈ કેવળ જૈન સમાજના લલા પૂરતો જ મર્યાદિત હતો એવું નથી; તેઓ તો માનવમાત્ર અને જીવમાત્રના કલ્યાણ વાંછું હતા; અને એ રીતે વિશ્વના સમસ્ત જીવો સાથે મૈત્રી સાધવાની (મિત્રી મે સર્વભૂણસુ)ની ધર્મઆજ્ઞાને તેઓ જીવનમાં ઉતારવાનો હમેશાં પ્રયત્ન કરતા રહેતા હતા. છેલ્લી અવસ્થામાં, છેલ્લા દિવસોમાં અને છેલ્લી ઘડીઓમાં પણ તેઓ આ જ કાર્ય કરતા રહ્યા; આ જ લાવના લાવતા રહ્યા.

અને આવી સર્વમંગલકારી લાવના અને સર્વકલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિના ખોળે જ આચાર્યશ્રી મુંબઈમાં ચિરનિદ્રામાં પોઢી ગયા.

મુંબઈ નગરીને અને મુંબઈનગરી દ્વારા આખા સંઘને આચાર્યશ્રી જેવા નિર્મળ, શાણા અને હિતચિંતક સંઘનાયકનો જે લાભ મળ્યો તે ઇતિહાસને પાને સોનેરી અક્ષરોથી સજ્જાને માટે અંકિત થઈ રહેશે; અને ધર્મલક્ષિત, સંઘરક્ષા અને સમાજસેવાની પ્રેરણા આપતો રહેશે.

આચાર્યપ્રવર જેવા પારસનો સ્પર્શ પામીને મુંબઈનગરી ધન્ય બની ગઈ!

અન્ય સ્થાનોને લાભ

શ્રી વલ્લભસૂરિજી મહારાજનું મોટા ભાગનું કાર્યક્ષેત્ર ભલે પંજાબ રહ્યું હોય, અને સમાજના ઉત્કર્ષની દૃષ્ટિએ ભલે તેઓએ મુંબઈને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવ્યું હોય, છતાં, ગમે ત્યાં રહેવા છતાં, તેઓ આખા દેશના જૈન સંઘના રક્ષણ અને અભ્યુદયની ચિંતા સેવતા રહેતા હતા, એ માટે સમાજને પ્રેરણા આપતા રહેતા હતા અને પોતાની શક્તિ કે સગવડની ચિંતા કર્યા વિના એ માટે પ્રયત્ન કરતા જ રહેતા હતા. છેવટે તો પોતે દેશ-વ્યાપી જૈન સંઘના ધર્મગુરુ છે એમ સમજીને પોતાની જવાબદારીની કચારેય ઉપેક્ષા ન થઈ જાય એની તેઓ સતત જાગૃતિ રાખતા રહેતા હતા. સંઘકલ્યાણ અને આત્મકલ્યાણને તેઓએ પોતાના જીવનમાં એકરૂપ બનાવી દીધાં હતાં. સર્વકલ્યાણકારી યોગસાધના કે સંયમસાધનાનું જ આ પરિણામ હતું : ન કોઈથી દ્વેષ, ન કોઈ પ્રત્યે પક્ષપાત, ન કોઈની ઈર્ષ્યા—અસૂયા કે ન કોઈની નિંદા—જદબોધ.

તેથી જ આચાર્ય મહારાજના ધર્મપ્રવર્તનમાં અને સેવાવ્રતમાં સર્વ પ્રદેશો અને સર્વે સંઘોને સમાન આદર અને સ્થાન મળતાં હતાં. આચાર્ય મહારાજના વિહારની અને ચતુર્માસની વિગતો જોઈએ તો એમાં સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન અને ઉત્તર પ્રદેશનો પણ સમાવેશ થયેલો જેવા મળે છે.

તેઓએ ગુજરાતમાં રાધનપુર, પાલનપુર, વડોદરા, અમદાવાદ, સૂરત, ખંભાત વગેરે સ્થાનોમાં ૧૪ ચતુર્માસ કર્યા હતાં; સૌરાષ્ટ્રમાં જૂનાગઢ અને પાલીતાણાની પવિત્ર તીર્થ-ભૂમિઓમાં બે ચતુર્માસ કરીને આત્મચિંતનનો વિશેષ લાભ લીધો હતો. રાજસ્થાનમાં સાહી, બીકાનેર વગેરે સ્થાનોમાં મળીને આઠ, ઉત્તર પ્રદેશમાં એક અને મુંબઈ સિવાયના મહારાષ્ટ્રમાં પૂના તથા બાલાપુરમાં એક-એક ચતુર્માસ કર્યા હતાં. શેષકાળમાં તે તે પ્રદેશમાંનાં સંખ્યાબંધ ગામો-શહેરોને એમના સૌમ્ય છતાં પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વનો લાભ મળતો રહ્યો હતો. સામાની વાતને સમભાવપૂર્વક સમજવી, શક્ય હોય તો એનો સ્વીકાર કરવો અને ઇન્કાર કરવાનો વખત આવે તોપણ સામાના દિલને ચોટ ન પહોંચે એવી રીતે કરવો : આચાર્ય મહારાજના આવા વર્તનમાં એમની અહિંસા અને ક્રુણાની સાધના દેખાઈ આવતી હતી. પરિણામે કોઈ લાગણીપૂર્વક કંઈ માગણી કરે તો તે મોટે ભાગે માન્ય જ રહેતી. પોતાના ગામ પધારવાની કે અમુક ધર્મકાર્યમાં સહકાર આપવાની કોઈની પણ વિનંતિનો તેઓ જવદ્દે જ ઇનકાર કરતા. અને જેમણે પોતાનું જીવન સર્વજનવત્સલ બનાવ્યું હોય તે આવો ઇનકાર કરી પણ કેવી રીતે શકે ?

આચાર્યશ્રી જ્યાં જતા ત્યાં પોતાનો ધર્મસંદેશ લઈને જ જતા. સંઘમાં જામેલા અજ્ઞાન અને અંધશ્રદ્ધાનાં અંધારાંને ઉદ્ધેયીને અને સંકુચિતતા, રૂઢિમ્મતતા અને સાંપ્રદાયિક કટ્ટરતાનાં પ્રગતિરોધક અંધનોની સામે જેહાદ જગાવીને સંઘને સજગ કરવો એ જ આચાર્ય મહારાજના ધર્મસંદેશનો પ્રાણ હતો. આ રીતે ધર્મની સેવા થતી હોય તો તેઓ પોતાની સર્વ શક્તિને સહર્ષ સમર્પિત કરતા; અને માત્ર વાદાવાદ થતો હોય કે સમાજની પ્રગતિને રોકી રાખે એવી વાતો ચાલતી હોય ત્યાંથી તેઓ સો ગાઉ દૂર રહેતા—સાચા સાધકને સમય અને શક્તિનો આવો વ્યય કર્યો ન જ પાડવો. આ માટે આચાર્ય મહારાજ સદા જાગ્રત રહેતા.

આ રીતે ઠેર ઠેર વિચરીને અને સમાજઉત્કર્ષનો સંદેશો ફેલાવીને આચાર્યશ્રીએ પોતાના સાધુજીવનને ધન્ય બનાવ્યું, આચાર્યપદને ચરિતાર્થ કર્યું અને સાધુસમુદાયને માટે એક જવલંત ઉદાહરણ આપ્યું.

અંતિમ વિદાય

મુંબઈ તો આચાર્ય મહારાજનું પણ એક પ્રેરક કર્તવ્યક્ષેત્ર હતું. ત્યાંની સમાજ-ઉત્થાનની પ્રવૃત્તિનો લાભ આખા દેશને મળતો.

આ યુગદ્રષ્ટા સંતપુરુષનાં છેલ્લાં વર્ષો મુંબઈમાં વીત્યાં. એ વર્ષોની એમની એક એક પળ પોતાની ભાવનાને સફળ બનાવવાની શ્રીસંઘને પ્રેરણા આપવામાં અને એ માટે પુરુષાર્થ કરવામાં વીતી.

અને એક દિવસે પુરુષાર્થ કરી કરીને થાકેલી કાયાએ પોતાની કળા સંકેલી લીધી : આચાર્યપ્રવરનો પવિત્ર આત્મા ઉચ્ચ સ્થાનનો અધિકારી બનીને એ કાયાને છોડી ગયો ! વિ. સં. ૨૦૧૦ ના ભાદરવા વદિ ૧૦, તા. ૨૨-૯-૫૪ નો એ દિવસ. પુણ્ય ખરી પડ્યું પણ એની સુવાસ સંસારમાં સદાને માટે વિસ્તરી રહી !

આખી સુખર્ષ નગરીએ જનસમાજના આ ઉપકારી સંતપુરુષને અપૂર્વ અંતિમ વિદાય-
માન આપીને પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવી.

લાયખલાની દેવતીર્થની પુનિત ભૂમિ ગુરુતીર્થનું ગૌરવ અનુભવી રહી.

સરસ્વતી-મંદિરો અને સેવામંદિરો

હૃદયમંદિરમાં સરસ્વતીની જ્યોત પ્રગટાવો અને અંતરમાં ધર્મની ઝંખના પ્રગટવા
વગર નહીં. આ ઝંખના સહુને પાવન કરે છે અને આત્મધર્મની ઉપાસનાનો માર્ગ દર્શાવે
છે. સમાજને આગળ વધારવાના શ્રીગણેશ પશુ સરસ્વતીના ચરણોની સેવાથી જ થાય છે.
જૈન સમાજને આંતર અને બાહ્ય રીતે શક્તિશાળી બનાવવા માટે આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભ-
સૂરિજી મહારાજે નાનાં-મોટાં અનેક સરસ્વતીમંદિરોની સ્થાપના કરી હતી; અને એમ
કરીને ધનના વ્યયની દિશામાં સમયાનુરૂપ ફેરફાર કરવાની શ્રોસંઘને પ્રેરણા આપી હતી.
અત્યારે અનેક શિક્ષણ સંસ્થાઓ આચાર્યશ્રીની વિદ્યાપ્રસારની ભાવનાનાં યશોગાન સંભળાવી
રહી છે, તેમાંથી કેટલીક આ છે :—

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, સુખર્ષ અને એની ચાર શાખાઓ.

શ્રી આત્માનંદ જૈન ગુરુકુળ, ગુજરાનવાલા (હવે પાકિસ્તાનમાં જવાથી સ્મૃતિશેષ થયું.)

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, સાદડી

શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય, વરકાણા

પંજાબમાં લુધિયાના, માલેરકોટલા અને અંબાલામાં શ્રી આત્માનંદ જૈન હાઈસ્કૂલો;
હોશિયારપુર અને જંડિયાલાગુરુમાં શ્રી આત્માનંદ જૈન મિડલસ્કૂલો; જંડિયાલાગુરુમાં શ્રી
આત્માનંદ જૈન પ્રાયમરીસ્કૂલ.

અંબાલામાં તથા માલેરકોટલામાં શ્રી આત્માનંદ જૈન કોલેજો

બગવાડામાં શ્રી આત્માનંદ જૈન હાઈસ્કૂલ.

રાજસ્થાનમાં ફાલનામાં શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન ઉમેદ કોલેજ.

પાલનપુરમાં શ્રી આત્મવલ્લભ જૈન કેળવણી ફંડ.

જૂનાગઢમાં શેઠ દેવકરણ મૂળજી વીસા શ્રીમાળી જૈન બોર્ડિંગ. (અત્યારે આ બોર્ડિંગ
ધોરાજીમાં ચાલે છે.)

આચાર્ય મહારાજ વિ. સં. ૨૦૦૭માં કદંબગિરિ તીર્થની યાત્રાએ ગયા ત્યારે એ
તીર્થના સંચાલકો આગળ એમણે એવી ભાવના જ દર્શાવી હતી કે આવા શાંત વાતા-
વરણમાં સાધુઓ માટે વિદ્યાપીઠ અથવા જૈન ગુરુકુળની સ્થાપના થવી જોઈએ.

આ ઉપરાંત આચાર્ય મહારાજની પ્રેરણાથી પંજાબ, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને રાજસ્થાન-
માં છોકરાઓ માટે તેમ જ કન્યાઓ માટે અનેક પાઠશાળાઓ સ્થપાઈ હતી; અનેક પુસ્તકા-
લયો, વાચનાલયો અને સાહિત્યપ્રકાશનની સંસ્થાઓ સ્થપાઈ હતી.

આવાં સરસ્વતીમંદિરોની સાથેસાથ સેવામંદિરો માટે પણ તેઓશ્રીએ એવી જ
પ્રેરણા આપી હતી. સુખર્ષનું જૈન ઉદ્યોગગૃહ, બીકાનેરની શ્રાવિકા ઉદ્યોગશાલા, વેરાવળનું
શ્રી આત્માનંદ જૈન આયુષ્યલય, સૂરતનું શ્રી આત્માનંદ જૈન વનિતા આશ્રમ વગેરે

સંસ્થાઓ આચાર્યશ્રીની સમાજસેવાની ધગશની સાક્ષી પૂરે છે. તેઓની પ્રેરણાથી શ્રી અંતરિક્ષણ, કાપરડાણ, દિલ્લી, અંબાલા અને પાલીતાણામાં ધર્મશાળાઓ બની છે.

આચાર્યશ્રીની પ્રેરણાથી નવાં જિનમંદિરો બન્યાં છે, જૂનાં જિનમંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર થયા છે, અંજનશલાકા તથા પ્રતિષ્ઠાઉત્સવો થયા છે, તીર્થયાત્રાના સંઘો નીકળ્યા છે અને કેટલાંક સ્થાનોમાં ઉપાશ્રયો પણ બન્યા છે. આમ વિદ્યાવૃત્તિ, સેવાવૃત્તિ અને ધર્મસાધનાના નાનામાં નાનાંથી લઈને મોટામાં મોટાં અને લૌકિક કે વ્યાવહારિકથી માંડીને તે લોકોત્તર કે આધ્યાત્મિક સુધીનાં કાર્યો એ સમયસર, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના જાણકાર અને દીર્ઘદર્શી આચાર્યપ્રવરનાં ઉપદેશ અને પ્રેરણાથી થયાં હતાં; અને એ રીતે તેઓએ જૈન સંઘના સર્વાંગીણ વિકાસ માટે આજીવન અવિરત પુરુષાર્થ કર્યો હતો.

પ્રેરક વ્યક્તિત્વ; થાડાક પ્રસંગો

આચાર્યશ્રીનું આજીવન હૃદયસ્પર્શી પ્રેરક પ્રસંગોથી સભર છે. નિરાશામાંથી આશા પ્રગટે, કુરતામાંથી કડુણા જન્મે, અધર્મમાંથી ધર્મને માર્ગે વળવાનું મન થાય એવા સારમાણસોઈના, નિરભિમાનતા અને નમ્રતાના, કડુણાપરાયણતાના, સમતા, શાંતિ અને સ્વસ્થતાના અનેક પ્રસંગો આચાર્ય મહારાજના વિમળ, ઉચ્ચ અને ઉદાત્ત જીવનનું પાવનકારી અને પ્રેરક દર્શન કરાવે છે; પણ અહીં તો આચાર્યશ્રીના જીવન, કાર્ય અને વ્યક્તિત્વનું સારગ્રાહી ચિત્ર રજૂ કરવાનું હોઈ એ બધાને માટે અહીં અવકાશ નથી. સદ્ભાગ્યે આવા અનેક પ્રસંગો “આદર્શ જીવન” વગેરે ગ્રંથોમાં સચવાઈ રહ્યા છે. અહીં તો એમાંથી બે-ચારનાં આછાં દર્શન કરી સંતોષ માનીએ.

વિ. સં. ૧૯૫૭ માં હોશિયારપુરના સંઘે આચાર્યપદ સ્વીકારવાનો અતિ આગ્રહ કર્યો, પણ મુનિ વલ્લભવિજયજીએ એનો વિવેક અને નમ્રતાપૂર્વક ઇન્કાર કરીને પોતાની નિર્મોહવૃત્તિની તથા સમુદાયના વય તેમ જ દીક્ષાપર્યાય બન્નેમાં પોતાથી મોટા સાધુઓ પ્રત્યેની બહુમાન અને આદરની લાગણી દર્શાવી હતી. આ પછી ૨૪ વર્ષ બાદ, વિ. સં. ૧૯૮૧ માં, લાહોરમાં પંજાબના શ્રીસંઘના આગ્રહને વશ બનીને, ખૂબ આનાકાની પૂર્વક તેઓએ આચાર્યપદવીનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ પછી પચીસ વર્ષે, વિ. સં. ૨૦૦૬ માં, ફાલ્ગુનામાં કોન્ફરન્સનું ૧૭મું અધિવેશન મળ્યું ત્યારે, જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં એકતા કરવાનું કામ પાર પડતું ન લાગ્યું, ત્યારે આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે જો આપણા સંઘની એકતા સાધવા માટે જરૂર પડે તો હું મારું આચાર્યપદ છોડવા તૈયાર છું. પદ તો હતું, પણ એના પ્રત્યે આચાર્યશ્રી આવા નિર્મોહી હતા. એમને મન આ પદ એ સત્તાનું સાધન નહીં પણ જવાબદારીનું કારણ હતું. આ પદ તેઓએ પૂરા ત્રણ દાયકા સુધી (વિ. સં. ૧૯૮૧ થી ૨૦૧૦ સુધી) પૂરી જવાબદારી પૂર્વક નિભાવી જાણ્યું.

આચાર્ય મહારાજે સમાજઉત્કર્ષની ભાવનામાં સાધ્વીસમુદાયના ઉત્કર્ષને ઘણું અગત્યનું સ્થાન આપ્યું હતું; અને તેથી જ પોતાના આજ્ઞાવર્તી સાધ્વીસમુદાયને શાસ્ત્ર-બ્યાસની, શાસ્ત્રપ્રવચનની અને જાહેર બ્યાખ્યાનોની પૂરેપૂરી છૂટ આપી હતી. વિકાસની પ્રેરક અને સૂચક આવી બાબતોનો સાધ્વીસમુદાયને માટે ઇન્કાર લખવો એ શ્રમજનક સમુદાયના એક મોટા વર્ગના ધર્મોપકારનો ઇન્કાર કરવા જેવી ભૂલ છે. અને જેઓએ

અહિંસા અને કડુણાની સાધનાને પોતાના જીવનવ્રત તરીકે સ્વીકાર કર્યો હોય તેનાથી તો પોતાના વ્રતને ખડિત થવા દીધા વગર આવી ભૂલ થઈ જ ન શકે. આચાર્યશ્રીએ આ ભૂલથી ઊગરી જઈને સાધ્વીસમુદાયને અણુવિકસિત સ્થિતિમાં રહેવાથી ઉગારી લીધો હતો.

અનેકાંતદષ્ટિના નવનીતરૂપ ગુણુગ્રાહક દષ્ટિ, ઉદારતા અને સહિષ્ણુતા એ આચાર્ય મહારાજના જીવનની બીજી વિશેષતા હતી. તેથી જ તેઓ આ. મ. શ્રી જિનદત્તસૂરિજી, આ. મ. શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી, આ. મ. શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી (કાશીવાળા) વગેરે પ્રાચીન અર્વાચીન આચાર્યોની જયંતીમાં ભાગ લઈ શક્યા હતા અને મુક્ત મને એમનો ગુણુ-નુવાદ કરી શક્યા હતા. એ જ રીતે સ્થાનકમાર્ગી અને તેરાપંથના સાધુસંતો સાથે પણ તેઓ સ્નેહસંબંધ કેળવી શક્યા હતા, અને જૈનેતર વિદ્વાનો, પંડિતો, આગેવાનો અને સંતોનો સ્નેહ પણ મેળવી શક્યા હતા. જૈન સંઘના કુસંપને મિટાવવા માટે એક બાળુ આ. મ. શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી સાથે તો બીજી તરફ મુ. શ્રી ધર્મસાગરજી સાથે વિચાર વિનિમય કરી શક્યા અને એ મંત્રણાઓ સફળ ન થતાં પોતાની જાતને તથા શ્રીસંઘને વધુ કડવાશ કે કલેશમાંથી બચાવી શક્યા તે આવા ગુણુને લીધે જ. કોઈ આચાર્ય મહારાજ કે સાધુમુનિરાજ ગમે તે ફિરકા, ગચ્છ કે સમુદાયના હોય, છેવટે તો એ ભગવાન મહાવીરના ધર્મસંઘના જ છે એવી વિશાળ દષ્ટિ આચાર્યશ્રીમાં પ્રગટી હતી. તેથી ગમે તે ફિરકા, ગચ્છ કે સમુદાયના સાધુમુનિરાજને તેઓ આત્મીયતાની લાગણીથી જ આવકારતા અને કોઈને જરા પણ માનભંગ થવા જેવું લાગે એવા વર્તનથી હમેશાં દૂર રહેતા. વિવેક, વાત્સલ્ય અને વિનયની રત્નત્રયી આચાર્યશ્રીના સાધુજીવનમાં એવી એકરૂપ બની ગઈ હતી કે ક્યારેય એમનાં વિચાર, વાણી અને વર્તનમાં અભદ્રતાનો અંશ પણ જોવા ન મળતો. આથી જ તેઓ સમતા અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિર્મળપણે સંયમની આરાધના કરી શકતા હતા. આ. મ. શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને એમના સમુદાયના સાથે તો આચાર્ય મહારાજને ખૂબ નીકટનો અને આત્મીયતાભર્યો સંબંધ હતો. વિ. સં. ૧૯૯૦ માં અમદાવાદમાં મળેલ મુનિસમ્મેલનને સફળ બનાવવામાં આ એ શાસન-પ્રભાવક આચાર્ય મહારાજનો ફાળો કેટલો મહત્વનો હતો એ સુવિદિત છે.

વળી, સંયમનો સ્વીકાર કર્યો ત્યારથી તે ૮૪ વર્ષ જેવી પાકટ વયે જીવન સંકેલાઈ ગયું ત્યાં સુધી એમના અંતરમાં તપ, ધર્મક્રિયાઓ અને ધાર્મિક પ્રસંગો પ્રત્યે જે રુચિ હતી તે ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આચાર્યશ્રીની ધર્મપરિણતિ અંતરતમ અંતર સુધી પહોંચેલી હતી; અને છતાં તપ કે ધર્મક્રિયાઓ પ્રત્યે ઓછો રસ કે આદર ધરાવનાર વ્યક્તિ પ્રત્યે પણ એમને ક્યારેય અણુગમે ઊપજતો ન હતો તેથી એમની સાધુતા વિશેષ શોભી ઊઠતી. સામી વ્યક્તિનો વાણીથી તિરસ્કાર કરવાને બદલે પોતાના વર્તનથી એને વશ કરી લેવામાં જ તેઓ માનતા.

સંપ ત્યાં જ જંપ, અને પોતાને પણ સંપમાં જ શાંતિ મળી શકે—આ વિચારથી પ્રેરાઈને આચાર્યશ્રીએ ક્યારેય કાતરનું કામ કયું નહીં, અને કુસંપ કે વિરોધનું નિવારણ કરીને એકબીજાનાં અંતરને એકરૂપ બનાવવા માટે સોય-દોરાનું કામ કરવાની એક પણ તક તેઓએ ગુમાવી નહીં. વ્યક્તિઓ વચ્ચેનાં, કુટુંબમાંનાં, જ્ઞાતિમાંનાં તેમ જ સંઘમાંનાં તડાંઓ દૂર કરીને શુદ્ધસંપ સ્થાપ્યાના સંખ્યાબંધ પ્રસંગો આચાર્યશ્રીની એકતા અને

સંગઠનની તીવ્ર ઝંખનાની સાક્ષી પૂરે છે. એમના ઉદ્દગારોમાં આ લાવનાનાં મોતી ઠેરઠેર વેરાયેલાં જોવા મળે છે.

પાલનપુરમાં સંઘમાં મતભેદ જોયો અને આચાર્યશ્રીનો આત્મા કંકળી ઊઠ્યો. જેઠ મહિનાના બળબળતા તાપમાં વિહાર કરવા આચાર્ય મહારાજ તૈયાર થઈ ગયા : કહે, જ્યાં કુસુપ હોય ત્યાં રહેવાનું મારું કામ નહીં. સંઘ તરત જ સમજી ગયો.

રાજસ્થાનમાં ખિવાણુદીના સંઘમાં ઝઘડો જોઈને આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે તમે ઝઘડો મિટાવો તો જ મારે ગોચરી ખપે ! તરત ઝઘડો મટી ગયો.

ભુરાનપુરમાં આચાર્યશ્રીએ જાણ્યું કે મા-દીકરા વચ્ચે ઘણો ખટરાગ છે, અને મામલો છેક વિલાયતની કેટલું સુધી પહોંચ્યો છે. આ કલેશ તો મટાડવો જ ઘટે. તેઓ ગોચરીએ નીકળ્યા. માતા અને દીકરો બંને ગોચરી વહોરવાની વિનંતિ કરવા લાગ્યાં. આચાર્ય મહારાજે કહ્યું : કલેશવાળા ઘરોમાંથી ગોચરી નહીં લઉં. તમે જેય સંપીને સાથે વહોરાવો તો લઈશ. વર્ષો જૂનો કલેશ મિનિટોમાં દૂર થઈ ગયો.

થોડાક બીજા પ્રસંગો જોઈએ—

સને ૧૯૫૪માં વિહાર કરતાં મુનિ વલ્લભવિજયજી એક ગામમાં જઈ પહોંચ્યા. જોયું તો એક મકાનમાં બકરો કાપીને લટકાવેલો ! મુનિશ્રીનું દયાળુ મન ખિન્ન થઈ ગયું, મન તો ગામ છોડીને ચાલ્યા જવાનું થયું, પણ બપોર થઈ ગઈ હતી અને તડકો આકરો હતો. બધા ધર્મશાળાના એક ઓરડામાં ઊતર્યા. એવામાં એક બાઈએ કહ્યું, મહારાજ, આપે અહીં રહેવા જેવું નથી. અહીં રાત રહેનારનો સામાન ચોરાઈ જાય છે, અને ક્યારેક તો જાન પણ જાય છે. અને આવાં કામ ખુદ મારો પતિ કરે છે. આપના જેવા સંતોને દુઃખી ન થવું પડે માટે હું આપને અહીંથી ચાલ્યા જવાનું કહું છું. સાથેના શ્રાવકોએ કહ્યું, ચોરથી ડરીને ચાલ્યા જવાની શી જરૂર છે ? એ તો લાગશે એવા દેવાશે. પણ શાણા મુનિશ્રીએ કહ્યું : અમારે સાધુઓને તો કશું ચોરાઈ જવાનો ભય નથી. પણ તમે જોખમમાં મુકાઓ અને કોઈના જાન-માલનું નુકસાન થાય એ ઠીક નહીં. અને થાક કે તાપનો વિચાર કર્યા વગર તેઓ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા.

ગુજરાનવાલાનું ગુરુકુલ તો સ્થાપ્યું, પણ એને માટે પૈસાની પૂરી જોગવાઈ થવી જોઈ એ. આચાર્યશ્રીએ નિયમ કર્યો કે ગુરુકુલ માટે એકલાખ રૂપિયા લેગા થાય, પછી જ મારે જોખખાંડ ખપે. કામ તરત પતી ગયું.

એક મુસલમાન સજ્જન મુન્શી અબદુલ લતીફ મુનિ વલ્લભવિજયજીના એવા અનુરાગી બની ગયા કે એક દિવસ એમણે વિનંતી કરી કે “મહારાજ, આપ જેવા લાવડાઓના (શ્રાવકોના) ગુરુ છો એવા જ મારા પણ ગુરુ છો, તો મારે ત્યાંથી ભિક્ષા કેમ નથી લેતા ? ખીભું કંઈ નહીં તો હું આપને માટે ગાયના દૂધની વ્યવસ્થા કરીશ, પછી શો વાંધો ?” મુનિશ્રીએ એમને શાંતિથી પોતાનો સાધુધર્મ સમજાવીને એમનું મન જીતી દીધું.

અંબાલામાં જૈન કોલેજની સ્થાપના થઈ. પંજાબનો સંઘ ખૂબ રાજી થયો. સંઘના આજેવાનો આચાર્ય મહારાજને માનપત્ર આપવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. આચાર્યશ્રીએ

એમને બોલાવીને કહ્યું : કોલેજને માટે દોઢ લાખ રૂપિયા ભેગા ન કરે. ત્યાં સુધી મને માનપત્ર ન ખપે !

વિ. સં. ૧૯૮૨માં બિનૌદ્યોગિક હરિજનોએ આવીને આચાર્યશ્રીને કહ્યું, “મહારાજ, હિંદુઓ અમને પાણીને માટે પજવે છે; એ દુઃખ દૂર નહીં થાય તો અમે હિંદુ મટી મુસલમાન બની જઈશું.” આચાર્યશ્રીએ એમના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી. શ્રાવકોએ તરત એમને એક કૂવો બનાવી દીધો.

મુંબઈમાં ચોપાટી ઉપરની વિરાટ સભા પૂરી થઈ અને બધા વીખરાઈ ગયા. એક ભાઈએ આચાર્યશ્રીનો ચરણસ્પર્શ કરીને કહ્યું : મહારાજ, આપ તો મને શેના ઓળખો ? પણ મેરઠમાં આપના પ્રતાપે, આપે મારા માથે વાસક્ષેપ નાખેલો તેથી, હું ફાંસીની સજા માંથી બચી ગયો અને અત્યારે સુખી છું. પણ આચાર્યશ્રીએ તો આથી જરાય કુલ્હાઈ ગયા વગર રહ્યું, “ભાઈ, આ તો બધો કર્મોનો ખેલ છે; બાકી તો નિમિત્ત માત્ર છે.”

નિર્મળ જીવનસાધના દ્વારા પ્રગટેલી આવી નિર્મોહવૃત્તિ એ જ સાચી સાધુતા.

અમૃતવાણીની થોડીક સરવાણી

અંતરના ઊંડાણમાંથી સંવેદનપૂર્વક વહેતી આચાર્ય મહારાજની ભદ્રવાણી જેવી સરળ-સુગમ તેવી જ અંતરસ્પર્શી રહેતી. એમાં વાણીની છટાને બદલે સંવેદનની આભા રહેતી, અને સત્યનો પક્ષ લેવા, અન્યાયનો વિરોધ કરવા તેમ જ સૌકોઈના કલ્યાણની આકાંક્ષાને વાચા આપવા એ વહેતી. એ અમૃતવાણીનું થોડુંક આચમન કરીએ :—

“યુવકોને નાસ્તિક અને વૃદ્ધોને અંધશ્રદ્ધાળુ કહેવાથી કરી અર્થ સરવાતો નથી. બંનેના હાથ મેળવી સમયને, દેશકાળને ઓળખીને તેમને અને જગતને બનાવી આપવાનું છે કે જૈનધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. મોક્ષ એ કંઈ કોઈનો ઇનગરો નથી. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ દરેક જો વીતરાગ અને તો મોક્ષ મેળવી શકે છે.” (વિ. સં. ૧૯૮૫; અમદાવાદ).

“આપણા દેશની આઝાદીમાં આપણા સૌનું કલ્યાણ છે. આઝાદીને માટે હિંદુ-મુસ્લિમ-શીખની એકતા જરૂરી છે. આ એકતા આપણે ગમે તે ભોગે સાધવી પડશે જ. આપણા દેશમાં એકતા સ્થપાય તો વિશ્વશાંતિમાં આપણા દેશનું સ્થાન અનેરું બનશે તેની ખાતરી રાખશો. હિંદુ નથી ચોટીવાળા જન્મતા, મુસલમાન નથી સુન્નતવાળા જન્મતા, શીખ નથી દાદીવાળા જન્મતા. જન્મ લીધા પછી જેવા જેના સંસ્કાર અને જેવા જેના આચાર તેવો તેને રંગ ચઢે છે. આત્મા તો બધામાં એક જ છે. સર્વે મોક્ષના અધિકારી છે. સર્વે સરખા છે. આપણે બધા એક જ છીએ.” (વિ. સં. ૨૦૦૨; મુંબઈરોકેટલા)

“સંસારનો ત્યાગ કરી, આ વેશ પહેરી, ભગવાન મહાવીરની જેમ અમારે અમારા જીવનની પક્ષેખળનો હિસાબ આપવાનો છે. આત્મશાંતિ અને આત્મશુદ્ધિ તો મળતાં મળશે, પણ સમાજ, ધર્મ અને દેશના ઉલ્લોતમાં આ જીવનમાં જે કંઈ ફાળો આપી શકાય તે આપવાનું કેમ ભૂલી શકાય ?” (વિ. સં. ૨૦૦૧; લુધિયાના)

“મને બધા ઓળખે છે. મારી પાસે ઘણું કામ છે. મારા આત્માને જે વાત કલ્યાણકારી લાગે છે એ હું નિર્ભયતાપૂર્વક કરું છું. આમાં કોઈની રોકટોકને નથી માનતો; કારણ કે પ્રવર્તકજી શ્રી

ક્રાંતિવિજયજી મહારાજ અને શાંતમૂર્તિ હંસવિજયજી મહારાજની મારા ઉપર છત્રછાયા છે. મારા પંચબની અને આખા ભારતવર્ષના સંઘની ઉન્નતિ થાય એ જ મારું ધ્યેય છે અને એ જ અંત સમય સુધી રહેશે.” (વિ. સં. ૧૯૮૬; પાનસર)

“ મેં સાંભળ્યું છે કે પૂનાના સંઘના લોકો અંદરઅંદર બહુ ઝઘડે છે; આટલું જ નહીં, એવું પણ સાંભળ્યું છે કે એક પક્ષના લોકોએ જ મારું સ્વાગત કરવાનું નક્કી કર્યું છે. પણ તમારે જાણવું જોઈએ કે જ્યાં સંઘમાં ઝઘડા હોય છે ત્યાં જવાનું હું ત્યારે જ પસંદ કરું છું કે જ્યારે સંઘના ઝઘડા મટી જાય.” (વિ. સં. ૧૯૮૬; ખડકી)

“ અત્યારે હજારો જૈન કુટુંબો પાસે ખાવા પૂરતું અન્ન નથી, પહેરવા પૂરતાં કપડાં નથી; માંદાની સારવાર માટે અને પોતાનાં બાળકોને ભણાવવા માટે પાસે પૈસો નથી. આજે મધ્યમ વર્ગનાં આપણાં બાઈ-બહેન દુઃખની ચક્ષીમાં પિસાઈ રહ્યાં છે. એમના પાસે થોડાં ઘણાં ઘરેણાં હતાં એ તો વેચાઈ ગયાં; હવે તો તેઓ વાસણ પણ વેચવા લાગ્યા છે. કેટલાંક તો દુઃખના લીધે આપઘાત કરવાની પરિસ્થિતિમાં પહોંચી ગયાં છે; આ બધાં આપણાં જ બાઈ-બહેન છે. એમની સ્થિતિ સુધારવાની જરૂર છે. જે મધ્યમ ગરીબ વર્ગ જીવતો રહેશે તો જૈન જગત પણ ટકી રહેશે. ધનિક વર્ગ લહેર કરે અને આપણા સહધર્મી બાઈઓ ભૂખે મરે એ સામાજિક ન્યાય નહીં પણ અન્યાય છે.” (વિ. સં. ૨૦૦૮; મુંબઈ)

“ સાધર્મિક વાતસલ્યનો અર્થ કેવળ મિષ્ટાન્ન ખવડાવવું એવો જ નથી; પરંતુ સાધર્મિક બાઈઓને કામે લગાડીને એમને પગભર ખનાવવા એ પણ સાચું સાધર્મિક વાતસલ્ય છે.” (વિ. સં. ૨૦૦૭; જૂનાગઢ)

“ સેવા, સ્વાવલંબન, સંગઠન, શિક્ષણ અને જૈન સાહિત્યનું પ્રકાશન તથા એનો પ્રચાર—આ પાંચ બાબતો ઉપર જ જૈન સમાજની ઉન્નતિનો આધાર છે.” (વિ. સં. ૨૦૦૯; મુંબઈ.)

“ અને કે ન અને, પણ મારો આત્મા એમ ચાહે છે કે સાંપ્રદાયિકતા દૂર થાય અને જૈન સમાજ શ્રી મહાવીરસ્વામીના નેજા નીચે એકત્રિત થઈને શ્રી મહાવીરસ્વામીની જ્ય યોલે, અને જૈન શાસનની વૃદ્ધિને માટે જૈન વિશ્વ વિદ્યાલય નામે એક એવી સંસ્થા સ્થાપિત થાય કે જેમાં પ્રત્યેક જૈન શિક્ષિત થાય; અને ધર્મને બાધ ન આવે એવી રીતે રાજ્યાધિકારમાં જૈનોનો વધારો થાય. પરિણામે બધા જૈન શિક્ષિત થાય અને એમને ભૂખનું દુઃખ ન રહે. શાસનદેવ મારી આ બધી ભાવનાઓને સફળ કરે એ જ હું ઇચ્છું છું.” (વિ. સં. ૨૦૦૯; મુંબઈ)

અંજલિ

આચાર્યશ્રીનો સ્વર્ગવાસ એ કેવળ જૈન સંઘની જ નહીં પણ દેશની ખોટ બની ગયો હતો. વતંમાનપત્રોએ, સંસ્થાઓએ અને જુઠાજુઠા વિભાગના આગેવાનોએ આ ખોટનું સંવેદન ઝીલીને એમને ભાવભરી અંજલિ આપી હતી. થોડીક અંજલિઓ જોઈએ :—

“ આચાર્યશ્રીના કાળધર્મના સમાચાર જાણીને અમને ઘણો શોક થયો છે. રાજનગરના અખિલ ભારતીય મુનિસમ્મેલનની સફળતા પૂર્વપાદ આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ એ બન્નેના અન્યોન્ય સંપૂર્ણ સહકારને લીધે જ થઈ હતી.”

—આ મ. શ્રી વિજયોદયસૂરિજી તથા આ. મ. શ્રી વિજયનંદનસૂરિજી.

“આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી સમન્વય, સદ્ભાવના અને એકતાના હામી હતા. જૈનોમાં એમના જેવી એકતા માટેની ભાવના અને કોશિશ બીજે બહુ ઓછી જોવા મળે છે. છેલ્લા કેટલાક વખતથી તેઓ આ માટે રાતદિવસ પ્રયત્ન કરતા હતા. મારી એમની સાથે મુલાકાત થઈ અને અડધા કલાક એમની સાથે વાત થઈ તેથી લાગ્યું કે એમના મનમાં એકતાની સાચી ધગશ છે. એમની આ સમન્વયમૂલક ભાવના મારા હૃદયમાં વધારે ઊંડી ઊતરી અને એમના પ્રત્યે મને જે આદરની લાગણી હતી એમાં વધારો થયો.”—આચાર્ય શ્રી તુલસી.

“તેઓએ ઠેર ઠેર શિક્ષણસંસ્થાઓ સ્થાપીને જૈન સમાજના મધ્યમ વર્ગમાં શિક્ષણનો પ્રચાર કરવામાં ઘણો પરિશ્રમ કર્યો હતો. એ વાત સૌકોઈ જાણે છે કે તેઓ સંપ્રદાયનું અભિમાન રાખવાને બદલે સૌની સાથે સમભાવ રાખતા હતા. તેથી જ જૈનોની જેમ જૈનેતરોને પણ એમના માટે પૂજ્યભાવ હતો. એટલા માટે જ એમના જવાબી એમને જાણનાર પ્રત્યેક માનવીના મનમાં દુઃખની લાગણી પેદા થઈ છે.”—શ્રી કેદારનાથજી

“આચાર્ય વિજયવલ્લભસૂરિ આ સદીની સંતપરંપરામાં યુગપુરુષ અને અસાધારણ જનસેવાને વરેલા સર્વોત્તમ સંત હતા.....એમની પ્રેરણા, એમની લોકસેવા અને એમની અર્હદભક્તિ સદા અમર રહેશે...એકતા, સમાજસંગઠન, મધ્યમ વર્ગની સ્થિતિની સુધારણા વગેરે પવિત્ર કાર્યો એ જ એમના જીવનના મુખ્ય ઉદ્દેશ હતા. જૈન વિશ્વવિદ્યાલયની સ્થાપના એ એમની સાધનાનું અગ્રેષ્ઠ ધ્યેય હતું.”—મુનિ શ્રી સુશીલકુમારજી.

“આવા યુગાવતારી પુરુષો દુનિયામાં આવીને સતત કર્તવ્યપરાયણ જીવન પૂર્ણ કરીને પરલોક સિધાવે છે અને આખી દુનિયાને કર્તવ્યની યાદ આપતા જાય છે.”

—આગમપ્રભાકર મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી.

વિશ્વકલ્યાણની પ્રતિધારી એ વંદનીય વિભૂતિને આપણી હાર્દિક વંદના હો!*

સમતાના સાગર પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી ક્રાંતિવિજયજી મહારાજ

સમતારસ ભરપૂર એક સાધુપુરુષનું અંતર મહુવામાં શ્રી મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાનાં દર્શન કરીને દ્રવવા લાગે છે—

“લૌકિક પંથ મેં પરિહર્યો, મારે તુમરો પંથ પ્રમાણ;

તન મન વચને માનીયો, દિલ્લે સુશુણ્ણ ગુણાવલી દાન.”

એ સંતપુરુષને દુનિયાની નામના, કીર્તિ, સંપત્તિની કોઈ લાલસા નથી; ઇંદ્રિય-સુખોપભોગની કોઈ વાસના એમને સ્પર્શી શકતી નથી. એમને તો એક જ ઝંખના છે : જીવનમાં સદ્ગુણોનો સંચય કરવાની; એ માટે જ એ પોતાના ઇષ્ટદેવને અંતરથી વીનવે છે : ‘દિલ્લે સુશુણ્ણ ગુણાવલી દાન.’ આ ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે તો એ સંસારી મટી ત્યાગી બન્યા છે; અને ત્યાગી બનીને ત્યાગીઓના શિરોમાંણુ બન્યા છે. અને લલલલા સાધકોને લાંબી અને આકરી સાધનાને અંતે પણ જે ગુણવિભૂતિ મળવી ફુલલ હોય છે, એવી

* આ પરિચયની સામગ્રી મેળવવામાં મેં શ્રી કૃષ્ણલાલ વર્મા તથા શ્રી ફૂલચંદ હરિચંદ દોશી ‘મહુવાકર’ લિખિત ‘આદર્શ જીવન’ નામે શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા પંચજન્ય, અંબાલા તરફથી પ્રગટ થયેલ ગ્રંથનો ઉપયોગ કર્યો છે, તે બદલ હું એ બંને લેખક મહાત્માઓનો ખૂબ આભારી છું.—લેખક

સમતા, ક્ષમતા, સરળતા, સહનશીલતા, સંયમરંગ, સેવાપરાયણતા અને શીલ-પ્રજ્ઞા જેવી ગુણવિભૂતિ પોતાને સહજપણે મળી હોવા છતાં એમને એટલાથી સંતોષ નથી. એ તો પ્રભુના માર્ગે આગળ અને આગળ વધવા અને પોતાના જીવનને વધુ ને વધુ વિમળ અને શ્રેયસ્કર બનાવવા ઝંખે છે. આવી વિરલ ગુણવિભૂતિના અધિકારી પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ આદર્શ ક્ષમાશ્રમણ સંતપુરુષ થઈ ગયા. વિદ્યાલયના ઉત્કર્ષ માટેની એમની લાગણી અને સેવાઓ ન વીસરી શકાય એવી છે.

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની અને આ સંતપુરુષની જન્મભૂમિ એક જ વડોદરા શહેર; બન્નેનું સંસારી નામ પણ જોગાનુજોગ એક જ હતું : છગનલાલ. એમનો જન્મ વિ. સં. ૧૯૦૭માં થયેલો. જ્ઞાતિ દંશા શ્રીમાળી. પ્રબળ લાગભાવનાથી પ્રેરાઈને વિ. સં. ૧૯૩૫માં ૨૮ વર્ષની ભરયુવાન વયે તેઓએ અંગાલામાં પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધેલી. બાવીસ વર્ષના દીક્ષા પર્યાય બાદ વિ. સં. ૧૯૫૭ માં, પચાસ વર્ષની ઉંમરે, એમને પ્રવર્તકપદ આપવામાં આવ્યું હતું. પદવીનો એમને કચારેય મોહ ન હતો, એટલે સમુદાયમાં એમનું સ્થાન વૈયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને ચારિત્રવૃદ્ધ મુનિ-વર તરીકે એક વડીલ તરીકેનું હોવા છતાં, તેમ જ ગંભીર, ઠરેલ, શાણી, સૌનું હિત ચાહનારી અને સર્વવત્સલ પ્રકૃતિ હોવાને કારણે સૌકોઈને એમના પ્રત્યે ખૂબ આદર-બહુમાનની લાગણી હોવા છતાં, એમણે કચારેય પદવીની આકાંક્ષા કરી ન હતી. નિર્મળ સત્યમયાત્રા દ્વારા સમતાની પ્રાપ્તિ એ જ એમનું જીવનધ્યેય હતું.

પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારોની સુરક્ષા અને સુવ્યવસ્થા, નવા જ્ઞાનમંદિરોની સ્થાપના એ બંને એમને જીવનરસ હતો. એને લીધે વડોદરા, છાણી, લીંબડી અને પાટણના જ્ઞાનભંડારો સુરક્ષિત બન્યા અને નવા પણ સ્થપાયા. જ્ઞાનરક્ષાના આ કાર્યની પરંપરા તેઓના સુશિષ્ય પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજીએ સાચવી હતી; અને પૂજ્ય ચતુરવિજયજી મહારાજના જ્ઞાનભૂતિ શિષ્યરત્ન આગમપ્રભાકર મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે તો જ્ઞાનભંડારોની સાચવણી, પ્રાચીન પ્રતોનો ઉદ્ધાર અને જ્ઞાનોપાસનાને પોતાનું જીવન જ સમર્પિત કર્યું છે. જ્ઞાનભંડારો અને પ્રાચીન હસ્તપ્રતોની સાચવણીના ઇતિહાસમાં એક જ પરંપરાનો આ ત્રણ મુનિવરોની સેવાઓ સદા સ્મરણીય બની રહેશે.

પ્રવર્તકજી મહારાજે પંજાબ, ગુજરાત, મારવાડ, સૌરાષ્ટ્ર, મહારાષ્ટ્ર આદિ પ્રદેશોનો વિહાર કરીને એ પ્રદેશમાં પોતાની સૌમ્યતાભરી નિર્મળ સાધુતાની સુવાસ ફેલાવી હતી. જે કોઈ વ્યક્તિ એમના પરિચયમાં આવતી તે એમની પ્રશાંત સાધુતાથી પ્રભાવિત થયા વગર ન રહેતી. આમાં આપણા દેશના ડૉ. દેવદત્ત રામકૃષ્ણ ભંડારકર અને પરદેશના ડૉ. હર્મન યાકોબી જેવા વિદ્વાનનો પણ સમાવેશ થતો. પંડિતવર્ય શ્રી સુખલાલજી, મુનિ શ્રી જિનાવિજયજી, શ્રી રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ, શ્રી ઉમાશંકર જોશી જેવા વિદ્વાનો એમના પ્રત્યે ખૂબ આદર રાખતા.

એમતામાં સેવાભાવ અને કરુણાભાવ એવો હતો કે જરૂર લાગે તો ગૃહસ્થ બીમારની સેવા કરતાં પણ તેઓ અચકાતા નહીં અને એમની પાસે કામ કરતા લાહિયાઓ કે વિદ્વાનોની તો તેઓ કુટુંબના વડીલ તરીકે જ સંભાળ સખતા. અવિવેકી થવું નહીં અને અસત્ય કે અન્યાય સામે નમતું જોખવું નથી; એવી સૌમ્યભાવ અને સત્યપ્રિયતાની

સમતુલા એમના જીવનમાં સધાઈ હતી. આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી અને સમુદાયના અન્ય મુનિરાજો માટે તેઓ પૂછ્યાઠેકાણું હતા. આદર્શ શિરછત્રની ગુણિયલતા એમના જીવનમાં સહજપણે વિકસી હતી.

વિ. સં. ૧૯૫૭માં મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીને આચાર્ય પદવી આપવાની વાત આવી ત્યારે એમણે, સમુદાયનું હિત વિચારીને, એ વાત હમણાં જતી કરવાનું સૌમ્યભાવે સહુને સમજાવ્યું હતું. તેઓ ઓછાઓલા અને કર્તવ્યપરાયણ સંતપુરુષ હતા. વાણીનો વિદ્યાસ એમને ક્યારેય ખપતો નહીં. પોતાની એક સજ્જાયમાં એમણે જીભને ઉદેશીને પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરતાં સાચું જ કહ્યું છે કે—

“રસના તું છે ચોર ધુતારી, સવિ જગને ઠગનારી.”

જીભાનેડી કે વાદાવાદથી સર્વથા દૂર રહેવાની પ્રકૃતિને કારણે તેઓ એક આદર્શ સંતપુરુષની જેમ પોતાના વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારમાં સમરૂપતા સાધી શક્યા હતા.

આ સંત મુનિવરનો વિ. સં. ૧૯૬૮માં, ૯૧ વર્ષની વૃદ્ધ ઉંમરે, પાટણમાં સ્વર્ગવાસ થયો. એ ક્ષમાશ્રમણને આપણી લાવભરી વંદના હો !

કર્તવ્યનિષ્ઠ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયલલિતસૂરિજી મહારાજ

ગુરુની સેવા માટે પોતાનાં સર્વ શક્તિ અને સમયને હર્ષપૂર્વક સમર્પિત કરીને પોતાના શિષ્યપદને અને સાધુપદને કૃતકૃત્ય કરનાર આચાર્ય શ્રી વિજયલલિતસૂરિજીનો શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલયના વિકાસમાં અને એને પગભર ખનાવવામાં કદપી ન શકાય એટલો ફાળો છે. વિ. સં. ૧૯૭૨ના મુંબઈના ચતુર્માસ દરમ્યાન તેઓએ તથા પૂજ્ય પંન્યાસ (પછીથી ઉપાધ્યાય) શ્રી સોહનવિજયજીએ મકાન ફંડની જે શુભ શરૂઆત કરાવી તેથી એ કામ સુગમ બની ગયું. ત્યાર પછી વિ.સં. ૧૯૭૬માં, ખરે અણીને વખતે, પોતાના ગુરુવર્યની આજ્ઞાથી વિદ્યાલય માટે છેક પંજાબથી ઝડપથી વિહાર કરી મુંબઈ પહોંચ્યા અને પૂજ્ય પંન્યાસ ઉમંગવિજયજી (પછીથી આચાર્ય વિજયઉમંગસૂરિજી)ની સાથે રહીને જે કામ કયું એણે વિદ્યાલયને મુસીબતમાંથી ઉગારી લઈને એને સુદૃઢ કરવામાં ઘણો મહત્વનો ફાળો આપ્યો એમ કહેવું જોઈએ.

એ વખતે વિદ્યાલયને પૈસાની ભીંસ હતી, અને દાકતરીલાઈનના અભ્યાસને નિમિત્તે વિદ્યાલયની સામે ઝંઝાવાત જોડો થયો હતો. આ બંને મુસીબતોમાં પંન્યાસ શ્રી લલિત-વિજયજીની સેવાઓ ખૂબ ઉપયોગી નીવડી હતી. એ અરસામાં મુખ્યત્વે એમની જ પ્રેરણાથી શેઠ શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈએ વિદ્યાલયને એક લાખ રૂપિયા જેવી મોટી રકમ ભેટ આપી હતી.

પંજાબની વિભૂતિ પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજના અંગત મંત્રી તરીકેની જવાબદારી બજાવવાનું કામ ગુજરાતના સંત પૂજ્ય વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજે કયું હતું; તો શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજના અંગત મંત્રીનું કામ પંજાબના મુનિ શ્રી લલિતવિજયજીએ સંભાળ્યું હતું. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની સમાજઉત્કર્ષ અને શિક્ષણપ્રસારની યોજનાને મૂર્ત કરવામાં આ મુનિશ્રીનો ફાળો અસાધારણ હતો.

આ મુનિવરનું મૂળ વતન પંજાબમાં ગુજરાનવાલા જિલ્લાનું ભાખરિયારી ગામ. વિ. સં. ૧૯૩૭માં એમનો જન્મ. નામ લક્ષ્મણદાસ. પિતાનું નામ દૌલતરામ. તેઓનું કુટુંબ શૈવધર્મી હતું. તેઓ એમના પિતાના એકના એક સંતાન હતા. પિતાનું છત્ર નાનપણમાં જ હરાઈ ગયું તેથી તેઓ જૈનધર્મી ઓસવાલ લાલા ખૂડામલ ભગતને ત્યાં ઊછર્યા. એટલે ધીમે ધીમે એમનું વલણ જૈનધર્મ તરફ ઢળતું ગયું. વિ. સં. ૧૯૫૪માં એમણે પંજાબમાં નારોવલ ગામમાં મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજી પાસે દીક્ષા લીધી. નામ લક્ષ્મણવિજયજી રાખ્યું. તેઓ રામના હનુમાનની જેમ મુનિ શ્રી વલ્લભવિજયજીના અનન્ય સેવક બની ગયા. તેઓને વિ. સં. ૧૯૭૬માં ખાલીમાં પંન્યાસપદ અને વિ. સં. ૧૯૯૩માં વીસલપુરમાં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું હતું.

તેઓ શાસ્ત્રના અભ્યાસી અને પ્રભાવશાળી વક્તા તેમ જ સંગીતના પણ જાણકાર હતા. તેઓએ જુદે જુદે સ્થાને વિહાર કરવા છતાં એમનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર મારવાડ હતું. અને મારવાડના પછાત સમાજનો ઉદ્ધાર કરવામાં એમણે ખૂબ પુરુષાર્થ કર્યો હતો. તેથી જ તેઓને ‘મરુધરદેશોદ્ધારક’નું સાર્થક બિરુદ મળ્યું હતું.

આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજે ગુજરાનવાલાના ગુરુકુલ માટે એક લાખ રૂપિયા લેગા ન થાય ત્યાં સુધી ગોળ-ખાંડ નહીં વાપરવાનો નિયમ કરેલો. અડસઠ હજારે ફાળો અટકી ગયો હતો. મુનિ શ્રી લલિતવિજયજી એ વખતે મુંઝઈમાં હતા. એમના જેવા ગુરુભક્તથી આ સહન કેમ થાય? એમણે, પોતાની પ્રેરણાથી અજૈનમાંથી જૈન બનેલ શ્રી વિકૂલદાસ ઠાકોરદાસને વાત કરી. એ લાઈએ તરત જ બત્રીસ હજાર રૂપિયા આપીને આચાર્ય મહારાજનો સંકલ્પ પૂરો કર્યો.

ગુરુ પ્રત્યેની ભક્તિ અંગે તો તેઓ કહેતા કે ગુરુમહારાજના મારા ઉપર એટલા બધા ઉપકાર છે કે જો એમની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં કદાચ આ દેહ પડી જાય તોપણ એનો બદલો વળી શકે એમ નથી. પોતાનું સર્વસ્વ ગુરુચરણે સમર્પણ કરવું એ જ એમનો જીવનઆનંદ હતો. વરકાણાનું શ્રી પાર્શ્વનાથ વિદ્યાલય એ ગુરુપ્રેરણાથી આ મુનિવરે કરેલ અવિરત પ્રયત્નનું જ પરિણામ છે. ફાલનામાં સ્થપાયેલ જૈન કોલેજના પાયામાં પણ એમનો પરસેવો પડેલો છે.

આ ગુરુભક્ત અને કર્તવ્યનિષ્ઠ આચાર્ય મહારાજ વિ. સં. ૨૦૦૬માં સ્વર્ગવાસી થયા. એમની સેવાની યશોગાથા સૌને સેવાની પ્રેરણા આપતી રહેશે. આચાર્યશ્રીને આપણી અનેકાનેક વંદના હો !

પૂજ્ય ઉપાધ્યાયશ્રી સોહનવિજયજી મહારાજ, તથા પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયઉમંગ-સૂરિજી મહારાજ અને વિદ્યાલયને માટે મમતા દર્શાવનાર અને પ્રયત્ન કરનાર સર્વ સાધુ-મુનિવરોને પણ આ પ્રસંગે આપણે આપણી ભાવભરી અંજલિ અર્પણ કરીએ.

*

એ હાથ લેગા થાય તો તાળી પડે : પ્રેરક સંતો અને કાર્યકર સદ્ગૃહસ્થોનો સુમેળ સધાય તો સત્કાર્યનો જન્મ થાય. વિદ્યાલયનો ઇતિહાસ કહે છે કે એની સ્થાપના માટે પ્રેરણા આપનાર સાધુપુરુષની પ્રેરણાને હોંશિ હોંશિ ઝીલનાર આગેવાનો જોઈએ તેટલા મળી આવ્યા, અને એ બધાના પુરુષાર્થને બળે વિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ અને એમને

મળેલા શ્રીસંઘના ઉદાર સહકારને બળે વિદ્યાલયનો, બીજના ચંદ્રની જેમ, ઉત્તરોત્તર વિકાસ થયો. આવા થોડાક કાર્યકર મહાનુભાવોનું આ પ્રસંગે પુણ્યસ્મરણ કરીએ.

વિદ્યાલયના પ્રાણ શ્રી મોતીચંદભાઈ કાપડિયા

પ્રાણ વગર શરીર ન ચાલે. જેવું શરીરનું એવું જ સંસ્થાનું. કોઈકે તો સંસ્થાના પ્રાણ બનવું જ પડે છે; તો જ સંસ્થા ટકી રહે છે અને વિકાસ સાધી શકે છે. એમ કહેવું જોઈએ કે સ્વ. શ્રી મોતીચંદભાઈ ગિરધરલાલ કાપડિયા વિદ્યાલયના પ્રાણ બન્યા હતા; અને સાથે સાથે વિદ્યાલય પણ એમને મન શ્વાસ અને પ્રાણ સમું વહાલું બની ગયું હતું. પ્રવૃત્તિઓની ગમે તેટલી જંગળ હોય પણ સો કામ મૂકીને વિદ્યાલયનું કામ પહેલું : વિદ્યાલય સાથે એમણે એવી મહોબ્બત કેળવી હતી. વિદ્યાલયની સ્થાપનાથી લઈને તે પોતાની જિંદગીના અંત સુધી એમણે વિદ્યાલયની બાળવેલી સેવાઓ વિદ્યાલયના તથા સમાજ-સેવાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણ અક્ષરે અંકિત થઈ રહે એવી છે.

શ્રી મોતીચંદ ભાઈનો જન્મ વિદ્યા અને સંસ્કારિતાની ભૂમિ ભાવનગરમાં વિ. સં. ૧૯૩૬, માગસર વદિ ૨, તા. ૭-૧૨-૧૮૭૯માં થયો હતો. એમનાં માતાનું નામ સમરત બહેન. પિતાનું નામ ગિરધરભાઈ. કુટુંબનું વાતાવરણ જ ધર્મ અને (વધામય હતું, એટલે બચપણથી જ એમને ધર્મ તરફની પ્રીતિ અને અધ્યયન તરફની રુચિનું વરદાન મળ્યું હતું.

બી. એ. સુધીનો અભ્યાસ એમણે ભાવનગરમાં કર્યો. કેવળ કોલેજનાં પાઠ્યપુસ્તકોના અધ્યયનથી સંતુષ્ટ થાય એવું એમનું મન ન હતું. વિદ્યા પ્રત્યેની વ્યાપક રુચિએ એમને દેશ-પરદેશના જુદાજુદા વિષયોના સાહિત્યના પરિશીલન તરફ પ્રેર્યા—ખાસ કરીને ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના સાહિત્ય તરફ તેઓ વિશેષ આકર્ષાયા; અને તેમાં જ જૈનધર્મના સાહિત્યનું ઝીણવટપૂર્વક અધ્યયન કરવાનો એમને વિશેષ સુયોગ સાંપડ્યો, કારણ કે આ બધો સમય દરમિયાન એમને જૈનધર્મના મર્મજ્ઞ વિદ્વાન અને એમના કાકા શ્રી કુંવરજી આણંદજીનો સતત સંપર્ક મળતો રહ્યો.

એમના સાહિત્યસર્જનની તવારીખ તપાસતાં એ પણ સ્વીકારવું પડે છે કે એમનામાં લેખક તરીકેની પ્રતિભાનો ઉન્મેષ યૌવનના આરંભથી જ થવા લાગ્યો હતો. એમણે ફક્ત વીસ વર્ષની વયે શ્રી સિદ્ધર્ષિ ગણિવિરચિત સંસ્કૃત ‘શ્રી ઉપમિતિલવપ્રપંચકથા’ જેવા સંસ્કૃત મહાગ્રંથના પીઠબંધરૂપ પહેલા પ્રસ્તાવનો અનુવાદ કર્યો હતો.

બી. એ. થઈને તેઓ એલ. એલ. બી. નો અભ્યાસ કરવા મુંબઈ ગયા; અને સને ૧૯૧૦ માં વકીલાતની પરીક્ષા પાસ કરીને સોલિસિટર થયા. હવે તો એમણે મુંબઈમાં જ સ્થિર થવાનો નિર્ણય કર્યો અને કાયદાશાસ્ત્રી શ્રી દેવીદાસ જેકિસનદાસ દેસાઈની સાથે મળીને મેસર્સ મોતીચંદ એન્ડ દેવીદાસ નામની સોલિસિટરની પેઢી શરૂ કરી. હુકમ તત્ત્વપ્રેમી હતું, બુદ્ધિ સત્યશોધક હતી અને વૃત્તિ નાનું કે મોડું દરેક કામ પૂરી નિષ્ઠા, એકાગ્રતા અને ચોકસાઈથી કરવાની હતી, એટલે કાયદાના સલાહકાર તરીકે આ પેઢીને અને શ્રી મોતીચંદભાઈને ખૂબ નામના મળી.

બીજી ધીકતી વકીલાતના જોરે ચાલતી પૈસાની ટંકશાળથી સંતુષ્ટ થાય એવો શ્રી મોતીચંદભાઈનો આત્મા ન હતો. એમને તો જીવનના બધાય સુંદર પાસાઓનો આસ્વાદ

લેવો હતો; વિદ્યાગંગાનું પુણ્યસ્નાન કરવું હતું; સમાજ અને દેશની સેવા કરવી હતી અને ધર્મામૃતનું પણ પાન કરવું હતું. તેમાંય ધાર્મિકતા એ શ્રી મોતીચંદલાઈનો શ્વાસ હતી, અને એમની વ્યાવહારિક કે પારમાર્થિક એકેએક પ્રવૃત્તિમાં હંમેશાં વિશાળ ધાર્મિકતાનો પ્રાણ ધબકતો રહેતો. પણ શ્રી મોતીચંદલાઈની ધાર્મિકતાને રૂઢિચુસ્તપણાએ જન્માવેલી સંકુચિતતાના સીમાડા ક્યારેય મંજૂર ન હતા. અલબત્ત, તેઓ ક્રાંતિવીર ન હતા, પણ મધ્યમમાર્ગી સુધારક હતા; અને વિસર્જન કરતાં સર્જનમાં પોતાનાં સમય અને શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં એમને વિશેષ રસ હતો.

એક બાબુ ભારે જવાબદારીથી ભરેલો અને ખૂબ સમય અને શક્તિનો ભોગ માગી લે એવો વકીલાતનો ધંધો હતો, અને બીજી બાબુ બહોરજીવનની સંખ્યાબંધ પ્રવૃત્તિઓ પણ સમય અને શક્તિનો એટલો જ હિસ્સો માગતી હતી. કહેવું જોઈએ કે શ્રી મોતીચંદલાઈએ પોતાના જીવનમાં ધંધો અને સેવા એ બન્નેની સમતુલા બળવી બાળી હતી, એટલું જ નહીં છેવટે સેવાના પદલાને નમતું બનાવીને પોતાના જીવનને કૃતાર્થ બનાવ્યું હતું.

એમના બહોરજીવનનાં અનેક પાસાં છે. રાષ્ટ્રીય, ધાર્મિક તેમ જ સમાજસેવાની અને સાહિત્યસેવાની અનેક સંસ્થાઓ અને પ્રવૃત્તિઓ સાથે તેઓ સક્રિય રીતે ગાઢપણે સંકળાયેલા હતા. પણ એ બધાયમાં એમનું સૌથી મોટું અર્પણ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને હતું. સને ૧૯૧૫ માં વિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ, ત્યારથી તે છેક ૧૯૪૯ ની સાલ સુધી, એકધારાં ૩૪ વર્ષ સુધી, તેઓ સંસ્થાના માનદ મંત્રી અને ટ્રસ્ટી તરીકેની ભારે જવાબદારી ઉત્સાહપૂર્વક ઉઠાવતા રહ્યા. આ સ્થાને રહીને એક સમજી અને હેતાળ માતાની મમતાથી વિદ્યાલયની માવજત કરીને એમણે વિદ્યાલયને વિકસાવ્યું હતું. વિદ્યાલય એ શ્રી મોતીચંદલાઈની અમૂલ્ય સેવાઓનું ચિરંજીવ સ્મારક છે.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સને પણ શ્રી મોતીચંદલાઈની સેવાઓનો દાયકાઓ સુધી લાભ મળતો રહ્યો હતો. કોન્ફરન્સના જનરલ સેક્રેટરી તરીકે તેમ જ બીજી રીતે પણ એમણે લાંબા સમય સુધી કોન્ફરન્સને પોતાનો સહકાર આપ્યો હતો. કેટલીક વાર તો રૂઢિચુસ્તતાએ જન્માવેલ ઝંઝાવાત સામે કોન્ફરન્સની નૌકાને ટકાવી રાખવામાં એક કાબેલ સુકાની તરીકે શ્રી મોતીચંદલાઈને ખૂબ જહેમત ઉઠાવવી પડી હતી.

એ જ રીતે ભાવનગરની જૈનધર્મ પ્રસારક સભાની સાથે પણ તેઓ બહુ ગાઢ રીતે સંકળાયેલા હતા. શ્રી મોતીચંદલાઈના ઘણા ખરા ગ્રંથો આ સંસ્થા તરફથી પ્રગટ થયા હતા, તેમ જ ‘જૈન ધર્મ પ્રકાશ’ માસિકને માટે પણ તેઓ હંમેશાં લેખસામગ્રી આપતા રહેતા. એ જ રીતે જૈન એસોસિએશન ઓફ ઈન્ડિયા, માંગરોળ જૈન સભા અને કન્યાશાળા, ઘોઘારી વીસા શ્રીમાળી જૈન દવાખાનું, શેઠ શ્રી દેવકરણ મૂળજી ટ્રસ્ટ, શ્રી ગોડીજી ટ્રસ્ટ, ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, ફાર્મસ સાહિત્ય સભા, હરકિશનદાસ હોસ્પિટલ વગેરે મુખ્યની અનેક જૈન અને જૈનેતર સાર્વજનિક સંસ્થાઓ સાથે તેઓ જોડાયેલા હતા.

અંતરિક્ષજી તીર્થ અંગેના કેસ માટે સને ૧૯૨૬માં વિદાયતમાં પ્રિવીકાઉન્સીલમાં રજૂઆત કરવાની જરૂર પડી તો એ માટે કાયદાશાસ્ત્રી તરીકે શ્રી મોતીચંદલાઈની પસંદગી કરવામાં આવી. ચીવટ, ખંત, ઝીણવટ, મર્મગ્રાહી બુદ્ધિ અને ઠાવકાઈથી તેઓ એ કેસમાં સફળ થઈને આવ્યા.

જેના અંતરમાં લોકકલ્યાણની ભાવના ધબકતી હોય તે વ્યક્તિ દેશભક્તિની ભાવનાથી અસ્પૃષ્ટ રહી જ ન શકે. મહાત્મા ગાંધીજીના નેજા નીચે દેશની સ્વતંત્રતાના અહિંસક સંગ્રામના શ્રીગણેશ મંડાયા ત્યારે શ્રી મોતીચંદલાઈ પણ એના એક અઢના સૈનિક બની ગયા. સને ૧૯૩૦ના સત્યાગ્રહસંગ્રામમાં બે વર્ષ માટે જેલવાસનું ગૌરવ પણ તેઓ લઈઆવ્યા. મુંબઈ પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમીટીના તેઓ વર્ષો સુધી સભ્ય રહ્યા હતા. સને ૧૯૨૯માં તેઓ મુંબઈ કોરપોરેશનના સભ્ય બન્યા અને છૂટક છૂટક મળીને પંદર વર્ષ સુધી એમણે કોરપોરેશન દ્વારા મુંબઈ શહેરની સેવા કરી હતી. મુંબઈ યુનિવર્સિટી સેનેટના સભ્ય તરીકે પણ એમણે શિક્ષણક્ષેત્રની કીમતી સેવા બજાવી હતી.

શ્રી મોતીચંદલાઈની જ્ઞાનોપાસના નિઃસ્વાર્થ અને આત્મપ્રસન્નતાથી પ્રેરાયેલી હતી. સાહિત્યસર્જન દ્વારા અર્થોપાર્જન કરવાની વાત તો દૂર રહી, ઊલટું પોતા તરફથી કંઈક ને કંઈક અર્થ વ્યય કરીને તેઓ માતા સરસ્વતીની સેવા કરતા હતા. સને ૧૯૪૯માં (તા. ૨૦-૩-૧૯૪૯ના રોજ) તેમની વિદ્યાલયની દીર્ઘકાલીન સેવાઓના સન્માનરૂપે, સર મણિલાલ બાલાભાઈ નાણાવટીના પ્રમુખપદે, એક જાહેર સમારંભ યોજીને રૂ. ૭૦૦૦૧)ની થેલી એમને અર્પણ કરવામાં આવી; તે વખતે એ રકમ પોતાની પાસે ન રાખતાં, પોતાના તરફથી માતા શારદાના ચરણે ફૂલપાંદડીરૂપે રૂ. ૫૦૦૦) ઉમેરીને કુલ રૂ. ૭૫૦૦૧) જેવી રકમ એમણે સાહિત્ય-પ્રકાશન માટે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને સોંપી દીધી હતી.

એમનું સાહિત્યસર્જન જેમ વિપુલ છે, તેમ વિવિધ વિષયને સ્પર્શતું પણ છે. આમ છતાં જૈન સાહિત્યની એમની કૃતિઓ વિશેષ ધ્યાન ખેંચે એવી છે.

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચકથાનો અનુવાદ, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમનો અનુવાદ, આનંદધન-જીનાં પદોત્તું વિવેચન, શાંતસુધારસતું વિવેચન, જૈન દષ્ટિએ યોગ, શ્રી સિદ્ધર્ષિનું ચરિત્ર, શ્રીહિમચંદ્રાચાર્ય તથા મોતીશા શેઠનાં ચરિત્રો, યુરોપનાં સંસ્મરણો, નવયુગનો જૈન, સાધ્યને માર્ગે, ધર્મકૌશલ્ય, વ્યવહારકૌશલ્ય, વ્યાપારકૌશલ્ય વગેરે ત્રીશેક પુસ્તકો એમણે લખ્યાં હતાં.*

પોતાની અનેક સેવાઓ અને સાહિત્યકૃતિઓ દ્વારા પોતાના ચિત્તને આહ્વાદિત અને સમાજને આભારિત કરીને, ૭૨ વર્ષની વયે, મુંબઈમાં, તા. ૨૭-૩-૧૯૫૧ના રોજ શ્રી મોતીચંદલાઈ સ્વર્ગે સિધાવ્યા! એમને આપણા પ્રણામ હો!

વિદ્યાલયના કલ્પવૃક્ષ શેઠ શ્રી દેવકરણ મૂળજી

માગે અને આપે એ કલ્પવૃક્ષ. શ્રી દેવકરણ શેઠ તો ઘણીવાર વગર કહ્યે વિદ્યાલયની જરૂરિયાત સમજી જતા અને વગર માગ્યે આપતા. વિદ્યાલયના વિકાસમાં આ રીતે એમનો અસાધારણ ફાળો હતો. શૂન્યમાંથી તેઓ પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થને બળે શ્રીમંત બન્યા હતા. અને સત્કાર્યોમાં પુષ્કળ ધન ખરચીને તેઓએ પોતાના જીવનને અને ધનને ધન્ય બનાવ્યું હતું.

* શ્રી મોતીચંદલાઈનાં પુસ્તકોની વિગતવાર પૂરી યાદી એમના વિદ્યાલય તરફથી પ્રગટ થયેલ 'શ્રી આનંદધનજીનાં પદો ભાગ બીજો' માં આપવામાં આવેલ એમના સવિસ્તર પરિચયમાં આપવામાં આવી છે.

એમના કુટુંબનું મૂળ વતન સોરઠમાં જામકંડોરણા. ત્યાંથી ધંધા માટે એમના પિતાશ્રી માંગરોળ આવીને રહ્યા. એમનો જન્મ વિ. સં. ૧૯૨૧ના પોષ સુદિ સાતમે માંગરોળમાં થયો હતો. એમની જ્ઞાતિ વીસા શ્રીમાળી. માંગરોળમાં ન ફાળ્યું એટલે એમના પિતાશ્રી શ્રી મૂળજી ઉકાલાઈ મુંબઈ ગયા; અને દેવકરણુભાઈ જૂનાગઢ પાસે એમના મોસાળ વણથલી (સોરઠ)માં રહ્યા. ત્યાં દસ વર્ષની ઉંમર સુધી રહીને ત્રણેક ગુજરાતી જેટલો અભ્યાસ કર્યો. પછી તો લણવાનો લાગ્યયોગ ન લાગ્યો અને ઊલટું લાગ્ય રુઠ્યું હોય એમ પિતાજીનું અવસાન થયું ! કુટુંબને માટે ઉપર આલ અને નીચે ધરતી જેવી સ્થિતિ ઊભી થઈ; અને મોટાભાઈ હરજીવનદાસ ઉપર બધી જવાબદારી આવી પડી. દેવકરણુભાઈને પોતાની જવાબદારીનો ખ્યાલ આવતાં વાર ન લાગી. ભલે લણતર સાવ ઓછું મળ્યું હતું, પણ હૈયાઉકલત અને હિંમત પૂરી હતી : માત્ર બાર વર્ષની વયે, કુટુંબની આનાકાની છતાં, દરિયામાર્ગે તેઓ મુંબઈ પહોંચ્યા. એમના મોટાભાઈ હરજીવનદાસ પણ મુંબઈમાં જ હતા. માંગરોળથી વંહાણમાં મુંબઈ પહોંચવાના એ વખતે ફક્ત આઠ જ આના થતા !

નોકરી તો મળી શકે એમ હતી પણ નોકરી કરનારનું લાગ્ય વેચાઈ જાય છે : ઉંમરે નાનો દેવકરણુ આ વાત સમજતો હતો. એણે ટોપીની ફેરી શરૂ કરી. મહેનત કરવાની તૈયારી હતી અને ગ્રાહકને રાજી રાખવાની આવડત પણ હતી : ફેરીનો ધંધો સારી રીતે જામ્યો. એવામાં હરજીવનદાસના શેઠ લક્ષ્મીદાસનું ધ્યાન દેવકરણુ તરફ ગયું. એમના કહેવાથી તેઓ એમની કાપડની દુકાનમાં જોડાઈ ગયા, અને જોતજોતામાં બધા જૂના નોકરોથી આગળ વધી ગયા. સિદ્ધિ માટે ઉંમર નહીં પણ અક્કલ જોઈએ. પણ આ જીવ કંઈ નોકરીનો ન હતો.

એમની સાથે શ્રી નારણદાસભાઈ પણ એ જ પેઢીમાં નોકરી કરતા. જ્ઞાતિએ લુહાણા હતા, અને વેપારમાં કાબેલ હતા. બન્ને બરોબરિયા મળ્યા એટલે એમનામાં સ્વતંત્ર ધંધો ખેડવાની હિંમત આવી. વિ. સં. ૧૯૪૪માં એમણે દેવકરણુ નારણદાસની પેઢીના નામથી ગામઠી કાપડનો વેપાર શરૂ કર્યો. આ દરમિયાન વિ. સં. ૧૯૪૩માં, ૨૩ વર્ષની ઉંમરે, વણથળીનાં શ્રી પૂતળીબાઈ સાથે એમનાં લગ્ન થયાં. ધર્મ તરફની રુચિ પહેલાંથી જ હતી, અને નીતિ-પ્રામાણિકતાથી વેપાર કરીને ગ્રાહકને રાજી રાખવાનો નિયમ હતો. એમની પેઢીની ખ્યાતિ અને સંપત્તિ વધવા લાગી. અને છતાં એમનું જીવન તો એવું જ સાદું, નિર્મળ અને નિરભિમાની રહ્યું.

આજથી ૭૦-૮૦ વર્ષ પહેલાં જૈન મુનિરાજે મુંબઈમાં જતા જ નહીં. વિ. સં. ૧૯૪૭માં તપસ્વી અને જ્ઞાની મુનિ શ્રી મોહનલાલજીએ પહેલવહેલાં મુંબઈ પધારીને જૈન શ્રમણો માટે મુંબઈનો વિહાર ખુલ્લો કર્યો. શ્રી દેવકરણુભાઈને એમનો સત્સંગ ખૂબ ગમી ગયો. તેઓ એમની દિલ દર્દને સેવા કરવા લાગ્યા. એક દિવસ એ સેવાથી લાગણી વશ બનેલા એ સંતપુરુષનું અંતર ખોલી ઊઠ્યું : “બચ્ચા, તેરા કલ્યાણ હોગા !” અને સાથે જ, આ સંતની અંતરની વાણી ફળી : એમની ખૂબ ઉન્નતિ થઈ, એટલું જ નહીં, પણ જ્યારે બધા વેપારો ઉપર મંદી ફરી વળી ત્યારે પણ શ્રી દેવકરણુ શેઠની પેઢી મુસીબતમાંથી બચી ગઈ. અને પછી તો એમની પેઢીની નામનાથી અનેક મિલોની એજન્સીઓ પણ એમને મળી.

શ્રી પૂતળી શેઠાણી કુટુંબવ્યવહારમાં કુશળ, ધર્માનુરાગી સન્નારી હતાં. પતિની સેવાને એમણે પોતાનું જીવનવ્રત ગણ્યું હતું. એમને સંતાનમાં પાંચ પુત્રીઓ હતી; અને એમના ઉછેર અને સુખમાં જ એમણે પુત્રનું સુખ માન્યું હતું.

જેણે ધનને સારે માર્ગે વાપરી જાણ્યું, એણે જ ધન રળી જાણ્યું સમજવું. શ્રી દેવકરણ શેઠનું ધન આવું જ સત્કાર્ય પોષક ધન હતું. પોતાના ગુરુના સ્મરણમાં મુંબઈના લાલબાગમાં એમણે શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી સ્થાપી; વણથળીમાં શ્રી શીતળનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવી એમાં તથા પ્રતિષ્ઠામાં તે વખતે એક લાખ રૂપિયા ખર્ચ્યા, અને એની સંભાળ તથા ખીજાં કામો માટે એકાવન હજારનું ટ્રસ્ટ કર્યું; મલાડમાં શ્રી જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથનું મંદિર કરાવ્યું. અને સમાજને સુખી કરવા માટે કેળવણીના પણ કામમાં એમણે અઢળક ધન અર્પણ કર્યું. મુંબઈની માંગરોળ જૈન સભા, વણથળીની પૂતળીબાઈ કન્યાશાળા, પાલીતાણાનું બાલાશ્રમ, જૂનાગઢની (હવે ધોરાજીની) શેઠ દે. મૂ. સારાજી વીસા શ્રીમાળી જૈન બોર્ડિંગ, સોનગઢનો શ્રી મહાવીર જૈન ચારિત્ર રત્નાશ્રમ અને ખીજી સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ શ્રી દેવકરણ શેઠની કેળવણીપ્રીતિ અને દાનવીરતાની પ્રશસ્તિ સંભળાવી રહી છે.

અને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય તો એમની દાનશૂરતા, કેળવણીપ્રીતિ અને સમાજ-સેવાની ધગશનું અમર સ્મારક છે. આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી મહારાજની પ્રેરણા અને શ્રી મોતીચંદલાઈની સલાહથી વિદ્યાલયને લાખોનું દાન કરીને એ સંસ્થાને પગભર બનાવવામાં એમણે મહત્વનો ફાળો આપ્યો હતો. તેઓ મુનિવર્ય શ્રી મોહનલાલજી તથા આચાર્ય વલ્લભસૂરિજીના અનુરાગી બન્યા હતા, અને એમના સમાજસેવાના દરેક કામમાં પોતાનો ઉદાર હિસ્સો આપતા રહેતા હતા. વર્ષો સુધી એમણે વિદ્યાલયનું ખજાનચી પદ સાચા અર્થમાં સંભાળીને એના ખજાનામાં ક્યારેય ખોટ આવવા દીધી ન હતી, એટલું જ નહીં, પોતાની આટલી શ્રીમંતાઈ છતાં એક અઢના સેવક તરીકે વિદ્યાલય માટે ફાળો ઉઘરાવવાની જહેમત ઉઠાવી હતી. વિદ્યાલયની શેઠશ્રીની સખાવતોની વિગતો આ અંથમાં (પાનું ૫૭) વિસ્તારથી આપવામાં આવી જ છે.

આવા એક ધર્માનુરાગી અને સખીદિલ શ્રેષ્ઠીનો વિ. સં. ૧૯૮૫ના જોડ સુદિ ૧૩ (તા. ૧૯-૬-૧૯૨૯)ના રોજ, ૬૪ વર્ષની ઉંમરે, મુંબઈમાં સ્વર્ગવાસ થયો, અને જૈન સંઘને એક સાચા અગ્રણીની મોટી ખોટ પડી. એમની લાગણીભરી સેવાઓ માટે આપણે સદાય એમના ઓશિંગણ રહીશું. એમને આપણા અંતરના પ્રણામ હો !

સનામધન્ય શેઠ શ્રી મોતીલાલ મૂળજી

રાધનપુરથી આવીને ભાગ્યને ખીલવનાર આ શ્રેષ્ઠીવર્ય એમના જમાનાના એક આદર્શ ધર્મપરાયણ શ્રેષ્ઠી થઈ ગયા. પરગજુ જૈન મહાજનોની પ્રાચીન પરંપરાના તેઓ પ્રતિનિધિ હતા; અને સારા કામમાં સામે ચાલીને સહકાર આપવામાં તેઓ આનંદ અનુભવતા હતા. વિદ્યાલયના આઘ સ્થાપકોમાં શ્રી મોતીલાલ શેઠનું સ્થાન ઘણું આગળ પડતું હતું, અને મુંબઈના જૈન સંઘમાં પણ તેઓ આગળ પડતું સ્થાન ધરાવતા હતા. તેઓ ઘણાં વર્ષ સુધી વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટી રહ્યા હતા. વિદ્યાલયને આથક રીતે પગભર કરવામાં એમનો ફાળો

અને એમની મહેનત જ ન વીસરી શકાય એવાં છે. એમના જીવનની વિગતો મેળવી શકાઈ નથી; એટલે સને ૧૯૨૪ના જૂન માસમાં એમનું શોકજનક અવસાન થતાં વિદ્યાલય તરફથી (રિપોર્ટ ૧૦, પૃ. ૨૦) આપવામાં આવેલ નીચેની અંજલિથી જ સંતોષ માનવાનો રહે છે:—

“ મેનેજીંગ કમિટીના કાર્ય અને ઉત્સાહની વાત થતાં સાથે જ શેઠ મોતીલાલ મૂળજીના નામનું સ્મરણ થયા વગર રહી શકે તેમ નથી. લગભગ દરેક મીટીંગમાં પૂરતા ઉત્સાહથી હાજર રહેનાર, દરેક પ્રોસીડીંગ સમજનાર, નવી ભાવનાને સમજનાર, દેશકાળનો પરિચય કરનાર અને દૃઢ વિચાર કરી મક્કમપણે કાર્ય કરનાર એ અમારા બંધુની અમારી કમિટીમાંથી ખરેખર ખોટ પડી છે. પૈસા ભરાવવાના કાર્યમાં હાજર, મુકામના કાર્યમાં હાજર, જાતે પૈસા ભરી આપવામાં અતિ ઉત્સાહી એ આપણા પેટ્રનના સંવત ૧૯૮૧ ના માગશર વદ ૪ ને રોજ થયેલા દેહવિલયથી આ સંસ્થાએ ચુસ્ત કાર્યવાહક ગુમાવેલ છે, જૈન કોમે એક શ્રદ્ધાળુ દૃઢવ્રતી કાર્યદક્ષ સેવાધર્માભિમાની ગુમાવેલ છે. અને વ્યાપારી આલમે એક ગણતરીબાજ વ્યવહારકુશળ વ્યાપારી ગુમાવેલ છે. અમારી ખાતરી છે કે તેમના સુપુત્ર શેઠ મણીલાલ મોતીલાલ તેઓશ્રીને પગલે ચાલીને જરૂર પડેલી ખોટ અને તેટલી પૂરી પાડવા પ્રયત્ન કરશે જ. ”

સામાન્ય અને ગરીબ સ્થિતિના વર્ગનું હિત હમેશાં તેમના હૈયે વસેલું હતું. વિદ્યાલયના નવમા વર્ષમાં જ્યારે લોન વિદ્યાર્થીઓનું પ્રમાણ ઘટાડીને પેઈંગ વિદ્યાર્થીઓનું પ્રમાણ વધારવાની વાત આવી ત્યારે શ્રી મોતીલાલ શેઠે જ વિદ્યાલયનો લાભ સામાન્ય અને ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને વધુ મળે એ માટે એ વાતનો સફળ વિરોધ કર્યો હતો.

આવા એક સમાજકલ્યાણના વાંછુ શ્રેષ્ઠીનું અવસાન એ સમાજ અને વિશેષ કરીને વિદ્યાલયને માટે મોટી ખોટરૂપ બની રહ્યું. એમને આપણા પ્રણામ હો !

અન્ય મહાનુભાવો

આજ રીતે બીજા પણ અનેક મહાનુભાવોએ વિદ્યાલયની સ્થાપના કે એના વિકાસ માટે પોતાનાં સમય, શક્તિ અને સંપત્તિનો સદુપયોગ કર્યો હતો. એમાંના પણ કેટલાક મહાનુભાવોનું સ્મરણ કરીએ.

શેઠ હેમચંદ અમરચંદ—એમનો પણ સંસ્થાની સ્થાપનામાં એવો જ ઉદાર અને ઉત્સાહભર્યો હિસ્સો હતો. વિદ્યાલયની સ્થાપના બાદ ટૂંક વખતમાં જ તેઓનો સ્વર્ગ-વાસ થયો હતો.

શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલ—ઘણાં વર્ષ સુધી વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટી તરીકે તેમ જ એને દૃઢમૂળ કરનાર પાયાની વ્યક્તિ તરીકે એમણે બહુ કીમતી સેવાઓ આપી હતી. કેટલોક વખત એમણે વિદ્યાલયના ખજાનચી તરીકે પણ કામ કર્યું હતું. તેઓનું વેરાવળમાં તા. ૧૮-૭-૧૯૩૧ના રોજ ગુંડાઓના હાથે કરપીણ ખૂન થયું હતું. એમને વિદ્યાલય તરફથી (રિપોર્ટ ૧૩, પૃ. ૮) અંજલિ આપતાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે—

‘વેળાવળના આ વયોવૃદ્ધ નરરત્ને આ સંસ્થાની અનેક પ્રકારે સેવા બળવી છે તે કોઈ રીતે ભૂલાય તેમ નથી, તેઓએ સંસ્થાને નાણાની મદદ ઉપરાંત તેના ટ્રેઝરર તરીકે અને મેનેજીંગ કમિટીમાં દરેક વખતે હાજરી આપીને પોતાના અનુભવનો અને બુદ્ધિનો પુરતો ફાળો આપ્યો છે અને સંસ્થાનું

સુકાન ચલાવવામાં ઘણી જ કિંમતી સેવા બજાવી છે. મેનેજિંગ કમિટીના દરેક સભ્ય તેમના તરફ માન અને પ્રેમની લાગણીથી જોતા અને કોઈ પણ પ્રસંગે તેમના ચહેરા ઉપર ગુસ્સો અથવા ઉશ્કેરાવાની લાગણી (ગમે તેવા પ્રસંગે પણ) જોવામાં આવતી નહિ. આવા નરરતનું તેમના વતનની અંદર કોઈ બદમાસોના હાથે ખુન થયેલ સાંભળી વિદ્યાલયની જ નહિ પણ જૈન કોમની દરેક વ્યક્તિને મોટો આઘાત થયો હતો.”

શ્રી મૂળચંદ હીરજી—વિદ્યાલયની સ્થાપના થઈ ત્યારથી જ આ મહાનુભાવે વર્ષો સુધી વિદ્યાલયના આસીસ્ટન્ટ મંત્રી તરીકે સંસ્થાની ખૂબ સેવા બજાવી હતી. તેમના અવસાન અંગે વિદ્યાલય તરફથી (રિપોર્ટ ૩૬, પૃ. ૧૪) અંજલિ આપતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ આ સંસ્થાની સ્થાપના થઈ ત્યારથી મૂક સેવા અર્પનાર બંધુ શ્રી મૂળચંદ હીરજીના તા. ૧૧-૩-૫૧ ના રોજ થયેલ અવસાનની તોંધ લેતાં દુઃખ થાય છે. સંસ્થાના આસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી તરીકે શરૂઆતનાં ઘણાં વર્ષો સુધી અનેકવિધ સેવા અર્પી અને ત્યારપછી વ્યવસ્થાપક સમિતિના એક્ષ ઓફીસીઓ સભ્ય તરીકે સહકાર અને સેવા આપી તે વીસરી શકાય તેમ નથી. ”

પિતાપુત્રની બેલડીની ચિરસ્મરણીય સેવાઓ—શેઠશ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી અને એમના સુપુત્ર શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદીની વિદ્યાલયની સેવાઓ સદાસ્મરણીય અને સૌને સેવાની પ્રેરણા આપે એવી છે. શ્રી સારાભાઈ જાતમહેનત અને શિક્ષણને બળે ગરીબમાંથી તવંગર બન્યા હતા. અને શ્રીમંત બનવા છતાં ગરીબીને વીસરી જવાને બદલે એની મુસીબત યાદ રાખીને ગરીબોનું દુઃખ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એને તેઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમજતા હતા. તેથી જ એમણે માધ્યમિક શિક્ષણ અને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે બે લોનો વિદ્યાલયને આપી હતી. આવા એક પરગણુ શ્રીમાનનું નાની ઉંમરે જ અવસાન થયું. એમને વિદ્યાલય તરફથી અંજલિ આપતાં (રિપોર્ટ ૧૭, પૃ. ૯) યોગ્ય જ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ નાની ઉંમરના પણ કામ કરવામાં મોટાઓને પણ શરમાવે એવા શેઠ સારાભાઈનું અવસાન આ સંસ્થાને જ નહિ પણ અનેક કેળવણીની સંસ્થાઓને ભારે આઘાત સમાન થઈ પડેલ છે. સામાન્ય સ્થિતિમાં અનેક મુશ્કેલીઓ વચ્ચે ઉચ્ચ અભ્યાસ કરી તેઓ બી. એ. થયા હતા. તેઓને જોનારને ભાગ્યે જ લાગતું કે તેઓ બી. એ. થયા હશે, તેઓ રહેણીકરણીમાં તદ્દન સાદા, નિરભિમાની અને ઘણી જ ચીવટ અને ચોખવટથી કામ કરનાર હતા. દરેક કાર્યમાં તેમની સલાહ—ખાસ કરીને નાણા વિષયમાં—ઘણી જ ઉપયોગી થઈ પડતી. તેઓનું અવસાન લક્ષ્મીનગર-આરમાં તા. ૨૨-૪-૩૨ ને રોજ થવાથી સંસ્થાએ એક મહાન સ્થંભ ખોયો છે, તેઓએ ઉપરોક્ત [લોન વગેરેની] રકમો ઉપરાંત શ્રી યશો-વિજયજી જૈન ગુરુકુલ પાલીતાણાને શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ જોષીતારામ નામથી એક સુંદર મકાન અર્પણ કરેલ છે. અને બીજી અનેક સંસ્થાઓને નાણાંની મદદ કરી છે. શ્રી જૈન શ્વેતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડની ધાર્મિક પરીક્ષાઓ માટે ધનામની યોજનામાં તેમનો ફાળો સુંદર છે. જૈન કોમમાંથી કેળવાયેલ વર્ગમાંથી કેળવણી પ્રત્યે ઉદાર સખાવત કરનાર તરીકે શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદીનું નામ સુવર્ણ અક્ષરે ચિરકાળને માટે કોતરાઈ રહેશે. ”

અને શ્રી સારાભાઈના સુપુત્ર શ્રી ચંદુભાઈ એ તો પોતાના પિતાએ પોષેલી સંસ્થાની સેવામાં પોતાની કાયા અને પોતાનો વેપાર સુધ્ધાં ઘસી નાખ્યાં હતાં, અને પોતાના

પિતાશ્રીની સેવાભાવનાને સવાઈ રીતે શોભાવી હતી. લગભગ બે દાયકા સુધી વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટી તરીકે અને ૨૮ વર્ષ લગી વિદ્યાલયના માનદ મંત્રી તરીકે એમણે ખડે પગે, પોતાનાં સમય, શક્તિ અને ધનનો ભોગ આપીને જે સેવા બજાવી હતી તે અમૂલ્ય હતી.

આવા જાતમહેનતુ, ખર્ચરદાર અને પળેપળ સંસ્થાને માટે ચિંતા સેવનાર તેમ જ સંસ્થાના આજીવન સેવક ગણી શકાય એવા મહાનુભાવનું તા. ૭-૮-૧૯૬૨ના રોજ મુંબઈમાં અવસાન થતાં સંસ્થાને એક નિષ્ઠાવાન કાર્યકરની મોટી ખોટ પડી છે. એમની દીર્ઘકાલીન સેવાઓને વિદ્યાલય તરફથી (રિપોર્ટ ૪૭, પૃ. ૨૫) ભાવભરી અંજલિ આપતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“વિદ્યાલયનું નામ લેતાં જ જેમની છબી આપણી નજર સમક્ષ ઊભી થયા વગર ન રહે તે શ્રી. ચંદુભાઈ સારાભાઈ મોદીનું, જેએક મહિનાની માંદગી બાદ, સર હરકીશનદાસ હોસ્પિટલમાં, તા. ૭-૮-૧૯૬૨ ને મંગળવારના રોજ સવારમાં, ૬૬ વર્ષની ઉંમરે, દુઃખદ અવસાન થતાં વિદ્યાલયને એક નિષ્ઠાવાન, કાર્યદક્ષ અને કર્તવ્યપરાયણ કાર્યકર્તાની, ન પૂરાય એવી ખોટ પડી છે.

“વિદ્યાલયના સંચાલન સાથે શ્રી. ચંદુભાઈનું જીવન ઓતપ્રોત ઘર્ષ ગયું હતું; અને એમના શમરોમમાં વિદ્યાલયના અભ્યુદયની ભાવના ધબકતી હતી એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. પોતાની અંગત મુસીબતોની લેશ પણ પરવા કર્યા વગર તેઓશ્રીએ લગભગ ત્રણ દાયકા જેટલા સમય સુધી, વિદ્યાલયની જે એકધારી સેવા બજાવી હતી તે કદી પણ વિસરી ન શકાય એવી, તેમ જ નિષ્ઠાવાન કાર્યકર કેવો હોય એનો આદર્શ પૂરો પાડે એવી હતી. અઢાર વર્ષ સુધી તેઓ વિદ્યાલયના ટ્રસ્ટી હતા અને જીવનની છેક છેલ્લી ઘડી સુધી, એકધારાં ૨૮ વર્ષો સુધી તેઓશ્રીએ વિદ્યાલયના મંત્રી તરીકેની જવાબદારી ખૂબ જ યશસ્વી રીતે ઉઠાવી હતી. જ્યાં સુધી વિદ્યાલયનું નામ રહેશે ત્યાં સુધી ચંદુભાઈ મોદીએ જૈન સમાજને, કેળવણી ક્ષેત્રે આગળ વધારવા માટે આપેલી અમૂલ્ય સેવાઓ યાદગાર બની રહેશે.

“શ્રી. ચંદુભાઈ મોદી બાણે જન્મજાત બહેર કાર્યકર હતા. બહેર સેવા અને બહેર જીવન એ જ એમના જીવનનો મુખ્ય રસ હતો. અને એમનો એ રસ, અખૂટ ઝરાની જેમ એમના જીવન અને કાર્યમાં સતત વહેતો રહ્યો હતો. તેઓ દેશસેવા, સમાજસેવા અને શિક્ષણનું કામ કરતી અનેક સંસ્થાઓ સાથે સંકળાએલ હતા.

“દેશની સ્વાતંત્ર્યલડતમાં પણ શ્રી. ચંદુભાઈ જરાય પાછળ રહ્યા ન હતા. એક ઉત્સાહી, નવલોહીયા યુવકની જેમ સ્વતંત્રતાના અહિંસક યુદ્ધના સૈનિક બનીને પોતાના જીવનને તેમણે ધન્ય બનાવ્યું હતું અને જરૂર પડી ત્યારે સામે પગલે જેલવાસ સ્વીકારીને એમણે પોતાની દેશભક્તિને ચરિતાર્થ કરી બતાવી હતી. કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્ય, મંત્રી કે પ્રમુખ તરીકે તેમ જ મ્યુનિસિપાલિટીના સભ્ય તરીકે ચંદુભાઈએ પોતાની સેવાઓ આપી હતી અને એક ખાદી ભંડારની પણ સ્થાપના કરી હતી.

“વિદ્યાલયના આજીવન સેવક સમા આવા નિષ્ઠાવાન કાર્યકર્તા અને સહકાર્યકરના ચિરવિયોગ પ્રત્યે અમારો હાર્દિક શોક વ્યક્ત કરીએ છીએ; અને તેઓશ્રીની અમૂલ્ય સેવાઓને અંતરની અંજલિ આપવા સાથે એમના આત્માને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.”

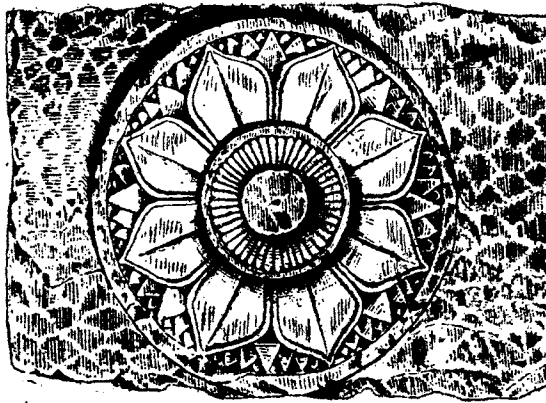
સંસ્થાની લાગણીપૂર્વક સેવા કરનારા ભાવનાશીલ કાર્યકરોની પરંપરામાં વિદેહ થયેલા મહાનુભાવોમાં શેઠ શ્રી ફકીરચંદ નગીનચંદ કપૂરચંદ, શ્રી મણિલાલ મોતીલાલ

મૂળજી, શ્રી મોહનલાલ દલ્વીચંદ દેશાઈ, શ્રી મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી, શ્રી મકનજી જૂઠાભાઈ મહેતા, શ્રી ગુલાબચંદજી ઢઢા, શ્રી કકલભાઈ ભુરદાસ વકીલ, શ્રી મોહનલાલ ખોડીદાસ શાહ, શ્રી નાગકુમારભાઈ મકાતી, શ્રી છગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ વડુવાળા વગેરે સંખ્યાબંધ મહાનુભાવોની સેવાઓ વિદ્યાલયને મળી હતી. એ બધાય તેમ જ નાના-મોટા, નામી-અનામી બીજા બધાય વિદેહ આત્માઓને આપણી પ્રણામ સાથેની ભાવભરી અંજલિ હો ! એમની યાદ આપણને સેવામાર્ગની પ્રેરણા આપનારી બનો !

આપણી શ્રદ્ધાંજલિ અહીં પૂરી થાય છે.

*

અને હવે આપણી નજરે પડે છે વિદ્યાલયના વર્તમાન નિષ્ઠાવાન કાર્યકરોની લાંબી કતાર. એ સૌ તો ઇતિહાસના વિષય નહીં પણ ઇતિહાસના ઘડવૈયા છે. એમના હાથે હજી તો વિદ્યાલયનો વિશેષ ઉત્કર્ષ સધાવાનું વધુ યશનામી કામ થવાનું છે. એમનો પરિચય ઇતિહાસના શબ્દો નહીં પણ એમનાં સેવા કાર્યો જ આપી રહેલ છે. વિદ્યાલયની તેમ જ ધર્મ, સમાજ અને દેશની વિશેષ સેવા કરવા એ સૌ કાર્યકર મહાનુભાવો તંદુરસ્તી અને સુખ-શાંતિભર્યું દીર્ઘઆયુષ્ય ભોગવો એવી આપણી અંતરની પ્રાર્થના અને શુભેચ્છા હો !

પરિશિષ્ટો

પરિશિષ્ટ ૧

પેટ્રોની નામાવલી

(સુવર્ણ મહોત્સવની ઉજવણી સુધીમાં થયેલ નોંધણી મુજબ)

(નોંધ-જે જે નામે આગળ કૂદડીતું નિશાન કરેલ છે તે પેટ્રો વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓ છે.)

૧. મે. હેમચંદ અમરચંદ
૨. શ્રી દેવકરજી મૂળજી
૩. શ્રી મોતીલાલ મૂળજી
૪. શ્રી કલ્યાણજી ખુશાલ
૫. શ્રી હીરાલાલ અમૃતલાલ શાહ
૬. શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી
૭. શ્રી હીરાલાલ બકોરદાસ
૮. શ્રી ઓતમચંદ રણછોડદાસ
૯. શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ
૧૦. શ્રી પાનાચંદ માવજી
૧૧. શ્રી મેઘજીભાઈ સોજપાલ
૧૨. મે. રાચચંદ મોતીચંદ ઝવેરી
૧૩. શ્રી કકલભાઈ ભુદરદાસ વઝીલ
૧૪. શ્રી નગીનચંદ કપુરચંદ ઝવેરી
૧૫. શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ
૧૬. શ્રી દામોદરદાસ ભીમજી
૧૭. શ્રી સોજપાળ કાયા
૧૮. શ્રી ગિરધરલાલ ત્રિકમલાલ
૧૯. શ્રી કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલ
૨૦. શ્રી હેમચંદ મોહનલાલ ઝવેરી
૨૧. શ્રી મણિલાલ રીખવચંદ ઝવેરી
૨૨. શ્રી માણેકલાલ યુનીલાલ
૨૩. શ્રી પ્રાગજીભાઈ ઝવેરચંદ
૨૪. શ્રી યુનીલાલ મુળચંદ કાપડીઆ
૨૫. શ્રી પરસોત્તમભાઈ અમરશી
૨૬. શ્રી જીવણલાલ કેશરીચંદ પરીખ
૨૭. શ્રી મોહોલાલ મગનલાલ
૨૮. શ્રી મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી
૨૯. મે. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી
૩૦. મે. ભોગીલાલ લેહરચંદ ઝવેરી
૩૧. મે. રતિલાલ વર્ધમાન શાહ
- *૩૨. શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી
૩૩. મે. રમણિકલાલ મોહનલાલ એન્ડ કં.
૩૪. શ્રી કાળીદાસ વીરજી દોશી
૩૫. મે. પોપટલાલ મનસુખરામ
૩૬. મે. મુળચંદ હીરાચંદ એન્ડ સન્સ
૩૭. મે. પુરુષોત્તમદાસ સુરચંદ
૩૮. શ્રી ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈ દલાલ
૩૯. શ્રી કુલચંદ લીલાધર વોરા
૪૦. શ્રી ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ પરીખ
૪૧. શ્રી જમનાદાસ મોતજી ઝવેરી
૪૨. શ્રી તારાબહેન જીવણલાલ પરીખ
૪૩. મે. ભાઈચંદ અમુલખ
૪૪. મે. કુલચંદ એન્ડ સન્સ
- *૪૫. શ્રી હીરાલાલ ભોગીલાલ શાહ
૪૬. મે. ચીમનલાલ જે. દલાલ એન્ડ કં.
૪૭. મે. નદવજી નરસીદાસની કું.
૪૮. શ્રી ગિરધરલાલ દીપચંદ મહેતા
૪૯. શ્રી ભોગીલાલ મગનલાલ શાહ
૫૦. મે. વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી
- *૫૧. ડૉ. મોહનલાલ હેમચંદ શાહ
૫૨. મે. કેશવલાલ વળેચંદ કાપડીઆ

૫૩. મે. છગનલાલ કરતુરચંદ
 ૫૪. શ્રી સાકરચંદ મોતીલાલ મૂળજી
 ૫૫. શ્રી દિવાળીબાઈ પરીખ
 ૫૬. ડૉ. અમૃતલાલ ઉજ્જમશી
 ૫૭. શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા
 ૫૮. શ્રી ઝવેરચંદ નેમચંદ મહેતા
 ૫૯. શ્રી કેવળચંદ નેમચંદ મહેતા
 ૬૦. શ્રી વ્રજલાલ કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા
 ૬૧. શ્રી નંદગૌરી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા
 ૬૨. શ્રી શાંતાબહેન ઝવેરચંદ નેમચંદ મહેતા
 ૬૩. શ્રી કમળાબહેન કેવળચંદ નેમચંદ મહેતા
 ૬૪. શ્રી ચંદનબહેન વ્રજલાલ કપુરચંદ મહેતા
 ૬૫. શ્રી હીમચંદ કપુરચંદ શાહ
 ૬૬. શ્રી કેશવલાલ કપુરચંદ શાહ
 *૬૭. શ્રી અમૃતલાલ જેઠાલાલ શાહ
 *૬૮. શ્રી દીપચંદ સવરાજ ગાડી
 ૬૯. શ્રી જમનાદાસ કાળીદાસ ઝવેરી
 ૭૦. શ્રી મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડીઆ
 ૭૧. શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
 ૭૨. શ્રી સોહનલાલ મ. કોઠારી
 *૭૩. શ્રી ચીનુભાઈ નાથાલાલ શાહ
 *૭૪. શ્રી જસવંતલાલ ચુનીલાલ શાહ
 *૭૫. શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ શાહ
 ૭૬. મે. એચ. ટી. શાહ એન્ડ કં.
 *૭૭. શ્રી ઇન્દુલાલ ભોગીલાલ મહેતા
 ૭૮. શ્રી રમણુલાલ નગીનદાસ પરીખ
 *૭૯. મે. જયસુખલાલ ચંદુલાલ એન્ડ કં.
 ૮૦. મે. ઝવેરી સારાલાલ લખમીચંદ એન્ડ કં.
 ૮૧. શ્રી ચીમનલાલ અમૃતલાલ શાહ
 ૮૨. શ્રી નાનકચંદ રીખવચંદ
 ૮૩. શ્રી પ્રાણુલાલ કાનજીભાઈ દોશી
 ૮૪. શ્રી રસીકલાલ મોતીચંદ કાપડીઆ
 *૮૫. શ્રી વિનાયક કુંવરજી શાહ
 *૮૬. શ્રી નાનચંદ જૂઠાભાઈ મહેતા
 *૮૭. શ્રી ચીમનલાલ મોતીલાલ પરીખ
 *૮૮. શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
 ૮૯. શ્રી જમનાદાસ સારાભાઈ મોદી

૯૦. શ્રી નરેશચંદ્ર મનસુખરામ ચેરિટી ટ્રસ્ટ
 ૯૧. શ્રી માવજીભાઈ દામજીભાઈ શાહ
 ૯૨. મે. સેવંતીલાલ કાન્તિલાલ એન્ડ કં.
 ૯૩. શ્રી ભાણુજીભાઈ ધરમશીભાઈ શાપરીઆ
 *૯૪. ડૉ. હિંમતલાલ જેવતલાલ મહેતા
 ૯૫. શ્રી હસમુખભાઈ દીપચંદ ગાડી
 ૯૬. ડૉ. રશ્મિકાંત દીપચંદ ગાડી
 ૯૭. શ્રી વિદ્યાબહેન દીપચંદ ગાડી
 ૯૮. શ્રી રૂક્મણીબેન દીપચંદ ગાડી
 ૯૯. મે. કેશવલાલ એમ. શાહ એન્ડ સન્સ
 ૧૦૦. શ્રી હેમચંદ અમરચંદ ચેરિટી ટ્રસ્ટ
 *૧૦૧. શ્રી મદનલાલ ઠાકોરલાલ શાહ.
 *૧૦૨. મે. શાહ ટ્રેડીંગ એજન્સીસ
 *૧૦૩. ડૉ. શાન્તિલાલ નગીનદાસ શાહ
 *૧૦૪. શ્રી રણુછોડભાઈ રાયચંદ શાહ
 ૧૦૫. શ્રી મોહનલાલ છોટાલાલ શાહ
 ૧૦૬. શ્રી કરતુરભાઈ સોભાગચંદ
 ૧૦૭. શ્રી દિનેશચંદ હિમચંદ શાહ
 *૧૦૮. શ્રી જયંતીલાલ સોભાગચંદ શાહ
 *૧૦૯. શ્રી લાલભાઈ લલ્લુભાઈ પરીખ
 *૧૧૦. શ્રી સવાઈલાલ કેશવલાલ શાહ
 *૧૧૧. ડૉ. વીરચંદ મગનલાલ શાહ
 *૧૧૨. શ્રી બી. કે. શાહ
 ૧૧૩. શ્રી કરતુરભાઈ લાલભાઈ
 *૧૧૪. શ્રી જગજીવન પોપટલાલ શાહ
 ૧૧૫. શ્રી છોટુભાઈ રતનચંદ ચોકસી
 ૧૧૬. શ્રી કેસરીમલ હીરાચંદજી સંઘવી
 *૧૧૭. શ્રી કાન્તીલાલ રામચંદ શાહ
 ૧૧૮. શ્રી સાંકળચંદ જેઠાલાલ શાહ
 ૧૧૯. ડૉ. રતીલાલ મોહનલાલ વાઢેલવાળા
 ૧૨૦. શ્રી બાલુભાઈ ગુલાબચંદ શાહ
 *૧૨૨. શાહ તલકચંદ સ્વરૂપચંદ ટ્રસ્ટ
 ૧૨૩. શ્રી જયંતીલાલ અંબાલાલ શાહ
 *૧૨૪. ડૉ. કીર્તિલાલ એમ. ભણુસાલી
 ૧૨૫. શ્રી ચીમનલાલ ચુનીલાલ ચોકસી
 ૧૨૬. શ્રી દીપચંદ મગનલાલ ચોકસી
 ૧૨૭. શ્રી અજીતભાઈ મણીલાલ રિખવચંદ ઝવેરી

૧૨૮. શ્રી ચીમનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ
૧૨૯. શ્રી ખીમજી એમ. છેડા
૧૩૦. મે. મુળચંદ બુલાખીદાસ ચેરિટી ટ્રસ્ટ
૧૩૧. શ્રી વાડીલાલ મગનલાલ શાહ
૧૩૨. શ્રી નાનચંદ જૂઠાભાઈ દોશી
૧૩૩. શ્રી કેશવલાલ બુલાખીદાસ ચેરિટી ટ્રસ્ટ
૧૩૪. શ્રી શાન્તિલાલ યુનિલાલ કપાસી
૧૩૫. શ્રી લક્ષ્મીચંદ દુર્લભજી શાહ
૧૩૬. શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર જૈન બાળાશ્રમ
૧૩૭. શ્રી જગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ ઉર્ફ
મંગળદાસ વડુવાળા ટ્રસ્ટ
૧૩૮. શ્રી વાડીલાલ રણછોડભાઈ શાહ

૧૩૯. શ્રી અરજણ એન્ડ દેવજી ખીમજી
સાર્વજનિક ટ્રસ્ટ.
૧૪૦. શ્રીમતી શાન્તાબેન જીવજીલાલ લાખાણી
*૧૪૧. શ્રી પ્રાણજીવનદાસ વનેચંદ શાહ
૧૪૨. શેઠાણી હીરાલક્ષ્મી પૂનમચંદ
કરમચંદ કોટાવાળા ટ્રસ્ટ
૧૪૩. શ્રી વાડીલાલ સી. ગાંધી ફાઉન્ડેશન
૧૪૪. શ્રી નવીનચંદ્ર સી. કંપાણી
૧૪૫. શ્રી દામોદરદાસ કરસનદાસ
*૧૪૬. ડૉ. પ્રભુદાસ જ્ઞેકાલાલ પારેખ
૧૪૭. શ્રી પોપટલાલ ભીખાચંદ
૧૪૮. શ્રી કાંતિલાલ નાગરદાસ શાહ

પરિશિષ્ટ-૨

ટ્રસ્ટ-સ્કોલરોના સ્થાપકોની નામાવલી

(સુવર્ણ મહોત્સવની ઉજવણી સુધીમાં થયેલ નોંધણી મુજબ)

નોંધ-(૧) દરેક નામની પાછળ કૌંસમાં આપેલ અંક તે તે ટ્રસ્ટમાં કેટલા વિદ્યાર્થીઓ નીમી શકાય છે તે સંખ્યા દર્શાવે છે.

(૨) જે નામોની આમળ ફૂદડીનું નિશાન કરેલ છે તે ટ્રસ્ટોના સ્થાપકો વિદ્યાલયના પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ છે.

૧. મે. ઉત્તમચંદ ત્રિભોવનદાસ અને વલ્લભદાસ ટ્રસ્ટ (૩)	૧૪. શ્રી તારાબેન જીવજીલાલ પરીખ ટ્રસ્ટ (૨)
૨. મે. પાનાચંદ માવજી ટ્રસ્ટ (૩)	૧૫. શ્રી દીવાળીબાઈ પરીખ ટ્રસ્ટ (૨)
૩. શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ ટ્રસ્ટ (૨)	૧૬. શ્રી મોહનલાલ યુનિલાલ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
૪. મે. દેવીદાસ કાનજી ટ્રસ્ટ (૧)	૧૭. શ્રી વાડીલાલ મનસુખરામ પારેખ એન્યુકેશનલ ટ્રસ્ટ (૧)
૫. શ્રી પુરુષોત્તમ સુરચંદ ટ્રસ્ટ (૧)	૧૮. શ્રી દેવચંદ મકનજી પ્રભાસપાટણવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
૬. શ્રી દેવકરજી મૂળજી ટ્રસ્ટ (૫)	૧૯. શ્રી ડાહ્યાભાઈ નગીનદાસ પ્રરીખ ટ્રસ્ટ (૧)
૭. મે. નાણાવટી ફેમિલી ટ્રસ્ટ (૧)	૨૦. શ્રી કાળીદાસ સાંકળચંદ દોશી ટ્રસ્ટ (૧)
૮. શ્રી દેવકરજી મૂળજી રેસિડ્યુ ટ્રસ્ટ (૫)	*૨૧. ઓલ્ડ બોયઝ યુનિયન-શ્રી મોતીચંદ કાપડિયા ટ્રસ્ટ (૧)
૯. શ્રી જમનાદાસ સુરચંદ મહુવાવાળા ટ્રસ્ટ (૧)	૨૨. શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૫)
૧૦. ડૉ. અમીચંદ જગનલાલ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)	૨૩. શ્રી ચંપાબેન છોટાલાલ કોરા ટ્રસ્ટ (૧)
૧૧. શ્રી મંજીબેન નાનાલાલ હરિચંદ ટ્રસ્ટ (૧)	૨૪. શ્રી ઝભેરચંદ નેમચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૫)
૧૨. શ્રી ગાંધી અમરચંદ ઘેલાભાઈ ટ્રસ્ટ (૧)	૨૫. શ્રીમતી નંદગૌરી કપુરચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૩)
૧૩. શ્રી ભોળાભાઈ જેસિંગભાઈ દલાલ ટ્રસ્ટ (૧)	

૨૬. શ્રી જુજલાલ કપુરચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૩)
 ૨૭. શ્રી ચંદનબેન જુજલાલ કપુરચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૨)
 ૨૮. શ્રીમતી શાન્તાબહેન ઝવેરચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૩)
 ૨૯. શ્રી કેવળચંદ નેમચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૨)
 ૩૦. શ્રી કમળાબહેન કેવળચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૨)
 ૩૧. શ્રી હીરાલક્ષ્મી પુનમચંદ કોટાવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૩૨. શ્રી પુનમચંદ કે. કોટાવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૩૩. શ્રી લેહેરચંદ ઉત્તમચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૩૪. શ્રી કુલચંદ શામજી ટ્રસ્ટ (૧)
 *૩૫. શ્રી ચીમનલાલ ઉજ્જમશી અને શ્રીમતી સુરજગૌરી ચીમનલાલ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૩૬. શ્રી જમનાદાસ કાળીદાસ ઝવેરી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૩૭. શ્રી ભીખાચંદ ગોદડચંદ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૩૮. શ્રી ચંચળબેન મણિલાલ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૩૯. શ્રી ગૌતમકુમાર વાડીલાલ ગાંધી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૦. શ્રી રતિલાલ હુમખરામ પારેખ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૧. શ્રી સ્વરૂપચંદ નેમચંદ શ્રોફ અને શ્રી પુરણચંદ સ્વરૂપચંદ શ્રોફ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૨. શ્રી સુભદ્રાબેન સાકરચંદ મોતીલાલ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૩. શ્રી લખમીચંદ ભગાજી શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૪. શ્રી ઝવેરચંદ મોતીચંદ પરાણીગર (સુરતવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૫. શ્રી શાંતિલાલ મગનલાલ અજમેરા તથા શ્રી મણીબેન મગનલાલ અજમેરા વીંછીઆવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૬. શ્રી મફતલાલ મંજાચંદ શાહ અને એણીઆઈ ટ્રસ્ટ નં. ૧ (૧)
 ૪૭. શ્રી મફતલાલ મંજાચંદ શાહ અને એણીઆઈ ટ્રસ્ટ નં. ૨ (૧)
 ૪૮. શ્રી મણીલાલ મોતીચંદ લીલાધર (પીપરિયાવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 ૪૯. શ્રી અ. સૌ. વનિતાબેન સુરેશચંદ કોઠારી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૫૦. શ્રી જસદેબેન સુરજમલ પરીખ (પાલજીપુરવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 *૫૧. શ્રી અ. સૌ. પ્રભાલક્ષ્મી નથુદાસ જીવણદાસ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૫૨. શ્રી પ્રભાસપાટણ જૈન વીસા એસવાળ કેળવણી મંડળ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૫૩. શ્રી સંઘવી ઝવેરચંદ સુંદરજી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૫૪. શ્રી રાંદેર જૈન લાડુઆ શ્રીમાળી શિક્ષણ સહાયક સંઘ ટ્રસ્ટ (૧)
 *૫૫. શ્રી ખીમચંદ ધરમચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ (૧)
 *૫૬. „ કુ. દક્ષાબેન બાણુભાઈ ગાંધી ટ્રસ્ટ (૧)
 *૫૭. „ માનકોરબેન ખેમચંદ કાપડિયા ચાંદવડવાળા ટ્રસ્ટ
 ૫૮. „ પ્રતાપરાય મણિલાલ મોતીચંદ લીલાધર (પીપરિયાવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 ૫૯. „ વિનોદચંદ્ર કુલચંદ શામજી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૦. „ લીલાધર ગુલાબચંદ વેરાવળવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૧. „ ચોકસી છોટુભાઈ રતનચંદ અને શ્રીમતી કંચનબેન છોટુભાઈ ટ્રસ્ટ (૧)
 *૬૨. ડૉ. લાખાણી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૩. શ્રી મંગળભાઈ ઉર્ફે શ્રી જગનલાલ લક્ષ્મીચંદ તથા શા મણીલાલ લક્ષ્મીચંદ (વડુવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 *૬૪. „ રમેશચંદ્ર ચતુરદાસ શાહ સ્મારક ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૫. „ ચીમનલાલ નગીનદાસ રાયચંદ ભાંખરીઆ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૬. „ મણિલાલ નગીનદાસ રાયચંદ ભાંખરીઆ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૭. „ જડાવબેન મણિલાલ મોતીચંદ લીલાધર (પીપરિયાવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૮. „ હીરાલાલ કાળીદાસ વોરા તથા શ્રીમતી વ્રજકોરબેન હીરાલાલ વોરા મોટીમારડવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૬૯. „ બાણુ મોહનલાલ પન્નાલાલ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૭૦. „ કુસુમબેન માણેકલાલ ટ્રસ્ટ (૧)

- *૭૧. શ્રી ચંદુલાલ સારાભાઈ મોદી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૭૨. ,, મંગળાબેન ભોગીલાલ મણીલાલ
 મોતીચંદ (પીપરિયાવાળા) અને
 શ્રીમતી વિમળાબેન ભગવાનદાસ
 કેશવજી વોરા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૭૩. ,, ઝાલાવાડી દશાશ્રીમાળી મૂર્તિપૂજક
 જૈન કેળવણી ફંડ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૭૪. ,, હરજીવનદાસ રામજીભાઈ અને શ્રીમતી
 રંભાબેન હરજીવનદાસ રામજીભાઈ
 ટ્રસ્ટ (૨)
 *૭૫. શ્રીમતી લલિતા મણીલાલ ભણુશાળી
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૭૬. શ્રી ચંદુલાલ સોભાગચંદ કોઠારી અને
 શ્રીમતી પરસનબેન ચંદુલાલ
 કોઠારી ટ્રસ્ટ (૧)
 *૭૭. ડૉ. જયેન્દ્ર મોતીલાલ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૭૮. શ્રી ગોધરા વેજલપુર વીસા નીમા જૈન
 સમસ્ત જ્ઞાતિ ટ્રસ્ટ ફંડ (૧)
 ૭૯. ,, કાન્તિલાલ હરગોવિંદદાસ ગાંધી
 ભાવનગરવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૮૦. શ્રીમતી પ્રભાવતી રમણુલાલ પરીખ અને
 શ્રી રમણુલાલ નગીનદાસ પરીખ
 કપડવંજવાળા ટ્રસ્ટ (૨)
 *૮૧. શ્રી જગજીવનદાસ વેલજીભાઈ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૮૨. ,, ભગવાનદાસ જેઠાભાઈ ટ્રસ્ટ
 ફાઉન્ડેશન (૧)
 ૮૩. ,, સ્વ. શેઠ અમરચંદ તલકચંદ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૮૪. ,, ઝવેરી લખમીચંદ જેઠાભાઈ અને
 શ્રીમતી ઉજ્જવલબેન લખમીચંદ
 ગઢપાલજીપુરવાળા ટ્રસ્ટ (૨)
 ૮૫. ,, કપડવંજ વીસા નીમા જૈન વિદ્યાર્થી
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૮૬. ,, ધીરજીબેન કેશવલાલ સોમાભાઈ
 શાહ એજ્યુકેશનલ ટ્રસ્ટ (૧)
 *૮૭. ,, વર્ધમાન ટ્રસ્ટ (૨)
 ૮૮. ,, પટવા ભાઈચંદ ત્રિભોવનદાસ તથા
 અ. સૌ. પ્રભાવતી ભાઈચંદ
 પટવા ટ્રસ્ટ (૧)

૮૯. શ્રી ચીમનલાલ અમૃતલાલ શાહ અને
 શ્રીમતી રૈવાગૌરી ચીમનલાલ
 શાહ ટ્રસ્ટ (૨)
 ૯૦. ,, શ્રીમતી મણીબેન કાનજીભાઈ નરસીભાઈ
 દોશી તથા શ્રીમતી કન્યાબેન પ્રાણુલાલ
 દોશી (બગસરાવાળા) ટ્રસ્ટ (૨)
 ૯૧. ,, જસદેવબેન ભોગીલાલ દવાવાળા
 ટ્રસ્ટ (૧)
 *૯૨. ,, સુબોધચંદ્ર ખાંતિલાલ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૯૩. ,, દુર્લભજી મુળચંદ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૯૪. ,, લલિતાબેન લલ્લુભાઈ ઝવેરી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૯૫. શેઠશ્રી માવજીભાઈ દામજીભાઈ શાહ
 અને શ્રીમતી અમૃતબેન માવજીભાઈ
 શાહ ભાવનગરવાળા ટ્રસ્ટ (૨)
 ૯૬. શ્રી દોશી હીરાચંદ પિતામ્બર ટ્રસ્ટ (૧)
 ૯૭. ,, પ્રભાવતીબેન કાન્તિલાલ ઝવેરી
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૯૮. ,, જડાવખાઈ શુભભાગ (ભાવનગરવાળા)
 ટ્રસ્ટ (૧)
 *૯૯. ,, જેવતલાલ મનજીભાઈ મહેતા
 (વાંકાનેરવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 *૧૦૦. ,, દુધીબેન જેવતલાલ મહેતા
 (વાંકાનેરવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૦૧. ,, રામજી કાળીદાસ શાહ
 (કુતિયાણાવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 *૧૦૨. ,, ગં. સ્વ. કપુરબેન સવરાજ ગાડી
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૦૩. ,, રૂક્મણીબેન દીપચંદ ગાડી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૦૪. ,, સૂરજબેન નાનચંદ રાયચંદ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૦૫. મે. કેશવલાલ એમ. શાહ એન્ડ સન્સ
 ચેરિટી ટ્રસ્ટ (૨)
 ૧૦૬. ,, સુંદરલાલ રાયચંદ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૦૭. શ્રીમતી મંગુબેન ત્રિકમલાલ શાહ
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૦૮. શેઠ પ્રેમચંદ મોતીચંદ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૦૯. શ્રી દામોદરદાસ ત્રિભોવનદાસ ભાણુજી
 ટ્રસ્ટ (૧)

૧૧૦. શ્રી ગાંડાભાઈ પ્રેમચંદ નવસારીવાળા
દ્રસ્ટ (૧)
૧૧૧. શ્રીમતી રમણુબેન ચંદુલાલ શાહ
(કઠોરવાળા) દ્રસ્ટ (૧)
૧૧૨. „ ગોકળદાસ મોતીચંદ લીલાધર
(પીપરિયાવાળા) તથા શ્રી ભગવાનદાસ
કેશવજી વોરા દ્રસ્ટ (૧)
૧૧૩. „ નવલચંદ હીરાચંદ શાહ દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૧૪. „ ચંચળબેન છોટાલાલ શાહ દ્રસ્ટ (૧)
૧૧૫. „ ઠાકોરલાલ મગનલાલ વાલોડવાળા
તથા શ્રીમતી ગુણવંતીબેન ઠાકોરલાલ
વાલોડવાળા દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૧૬. „ લીલાવતી બાલચંદ મહેતા તથા શ્રી
બાલચંદ મગનલાલ મહેતા દ્રસ્ટ (૧)
૧૧૭. સ્વ. શ્રી નાથાલાલ લલ્લુભાઈ એક્સી
દ્રસ્ટ (૧)
૧૧૮. „ પ્રભાવતી વરજીવનદાસ એડનવાળા રે.
માંગરોળ દ્રસ્ટ (૧)
૧૧૯. „ કમળાબેન કાન્તિલાલ પરીખ દ્રસ્ટ (૧)
૧૨૦. „ ઝવેરી મહાબળ મોતીનો ધરમનો
કાંટો દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૨૧. શેઠશ્રી નરસીદાસ એમ્બડભાઈ બગડીઆ
તથા શ્રીમતી સમરતબહેન નરસીદાસ
બગડીઆ દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૨૨. „ પોપટલાલ ધનજી શાહ દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૨૩. „ જગજીવન પોપટલાલ શાહ દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૨૪. „ પ્રવીણચંદ વાડીલાલ કપાસી એન્ડ
ફેમીલી દ્રસ્ટ (૧)
૧૨૫. ડૉ. ચીમનલાલ મોહનલાલ
પાટડીઆ દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૨૬. એક સદ્ગૃહસ્થ (નામ પછી મળશે) (૧)
- *૧૨૭. શ્રી અમૃતલાલ કાળિદાસ કડિયા તથા
શ્રી નારંગીબેન અમૃતલાલ કાળિદાસ
કાડયા દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૨૮. ડૉ. બાણુલાલ કેશરીમલ પ્રામણી દ્રસ્ટ (૧)
૧૨૯. ધી હિમચંદ કપૂરચંદ ફાઉન્ડેશન (૧)
૧૩૦. „ કપૂરચંદ લક્ષ્મીચંદ ફાઉન્ડેશન (૧)
- *૧૩૧. શ્રી પ્રેમચંદ છોટાલાલ શાહ તથા
શ્રીમતી શતીબેન પ્રેમચંદ શાહ
(ખંભાતવાળા) દ્રસ્ટ (૧)
૧૩૨. શ્રી શાન્તિલાલ ખુશાલદાસ શાહ તથા
શ્રીમતી લીલાવતી શાન્તિલાલ શાહ
(ખંભાતવાળા) દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૩૩. ડૉ. વીરચંદ મગનલાલ શાહ તથા
શ્રીમતી ચંપાબહેન વીરચંદ
(માંડલવાળા) દ્રસ્ટ (૨)
- *૧૩૪. શ્રી જ્ઞેસિંગભાઈ હેમચંદ રમારક દ્રસ્ટ (૧)
૧૩૫. શ્રીમતી યશવંતીબહેન તથા શ્રી હાશીભાઈ
ગલાલચંદ શાહ દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૩૬. માતૃશ્રી ડાહીબેન તથા ડૉ. અંબાલાલ
ચુનીલાલ શાહ દ્રસ્ટ (૧)
૧૩૭. શ્રી કેશવલાલ બુલાખીદાસ ચેરીટી
દ્રસ્ટ (૨)
૧૩૮. „ સિદ્ધેશ્વરજીવન બાળાશ્રમ (હીરકમહોત્સવ
પાસ્ટ સ્ટુડન્ટસ યુનિયન) દ્રસ્ટ (૨)
૧૩૯. „ લક્ષ્મીચંદ દુર્લભજી દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૦. શ્રીમતી રણિયાતબહેન દુર્લભજી મૂળચંદ
દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૧. શ્રીમતી જમક બહેન તલકચંદ મોતીચંદ
શાહ (પાલડીવાળા) દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૨. „ સોમચંદ ચુનીલાલ શાહ દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૩. શાહ નારણદાસ રામજીભાઈ શાહ
દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૪. „ કાન્તિલાલ નારણદાસ શાહ દ્રસ્ટ (૧)
- *૧૪૫. „ આલ વિદ્યાર્થી ડૉ. મેઘજી નરસી ગોસર
મિત્રમંડળ દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૬. „ દેવરાજ કલ્યાણજી મારુ એન્ડ શ્રી રાયશી
મૂલજી ગોસર એન્ડ પ્રધર્સ દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૭. „ હરગોવિનદાસ કેશરીચંદ બણશાળી
દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૮. વોરા મોહનલાલ નાગરદાસ દ્રસ્ટ (૧)
૧૪૯. શ્રીમતી લીલાવતી મણિલાલ કીલાભાઈ શાહ
(ખંભાતવાળા) દ્રસ્ટ (૧)
૧૫૦. શેઠ પ્રાણજીભાઈ ઝવેરચંદ શાહ દ્રસ્ટ (૧)

૧૫૧. માતુશ્રી ચુનીબાઈ માનચંદ ટરફ્ટ (૧)
 *૧૫૨. બહેન ચંદ્રાવતી બહેન ખોમચંદ ધરમચંદ
 ઝવેરી (ઓસવાલ) સૂરતવાલા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૫૩. શ્રી અમુલબાઈ ખૂબચંદભાઈ પરીખ
 (પાલણપુરવાળા) ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૫૪. શ્રીમતી પુરીબાઈ મગનલાલ અને શ્રી
 મગનલાલ થાવરદાસ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૫૫. ,, સંઘવી રાયચંદ લલ્લુભાઈ ઘોઘાવાળા
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૫૬. શેઠ વનમાળીદાસ ઝવેરચંદ મહેતા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૫૭. શાહ લલ્લુભાઈ દેવચંદ શાહ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૫૮. ધી અ.જી.એન્ડ દેવજી ખોમજી સાર્વજનિક
 ટ્રસ્ટ-માતુશ્રી ખેતબાઈ સ્મૃતિકુંડ (૨)
 *૧૫૯. શાહ કેશવલાલ કુંવરજી (વાંકાનેરવાળા)
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૬૦. શેઠ વનેચંદ અવિચળ મહેતા (વાંકાનેરવાળા)
 ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૬૧. કુંડ કોઝિલાબેન ભોગીલાલ મણિલાલ
 (પીપરિયાવાળા) તથા શ્રીમતી પુષ્પાબેન
 કાન્તિલાલ મણિલાલ તથા જમનાબેન
 મોતીચંદ લીલાધર ટ્રસ્ટ (૧)

૧૬૨. શેઠાણી હીરાલક્ષ્મી પૂનમચંદ કોટાવાળા
 ટ્રસ્ટ (૨)
 ૧૬૩. શ્રી જૈન દશા શ્રીમાળી સુડતાળીસ જ્ઞાતિ-
 મંડળ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૬૪. ,, જગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ ઉર્ફે મંગળદાસ
 વડુવાળા ટ્રસ્ટ (૨)
 ૧૬૫. મે. પન્નાલાલ એન્ડ સન્સ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૬૬. શ્રી વાડીલાલ સી. ગાંધી ફાઉન્ડેશન (૨)
 ૧૬૭. શ્રી જોસિંગલાલ લલ્લુભાઈ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૬૮. ,, મોંઘીબાઈ જોઠાભાઈ અમરચંદ પ્રભાસ-
 પાટણવાળા ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૬૯. ,, શાંતિલાલ ચુનીલાલ કપાસી ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૭૦. ,, કાન્તિલાલ મણીલાલ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૭૧. શાહ ઓધડદાસ વેણીચંદ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૭૨. શાહ દામોદરદાસ કરસનદાસ ટ્રસ્ટ (૧)
 ૧૭૩. ,, પોપટલાલ ભીખાચંદ ટ્રસ્ટ (૨)
 ૧૭૪. શ્રીમતી લલિતાબેન મણિલાલ
 બજુશાળી ટ્રસ્ટ (૧)

પરિશિષ્ટ-૩

કન્યા છાત્રાલયના નામ સંસ્થાપકોની નામાવલી

(સુવર્ણ મહોત્સવની જયંતી સુધીમાં થયેલ નોંધણી મુજબ)

(નોંધ-જે નામ આગળ ફૂદડીનું નિશાન છે તેના દાતા પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ સમજવા.)

૧. મે. પુંજભાઈ દીપચંદ
૨. મે. વીરચંદ પાનાચંદ
- *૩. સ્વ. શ્રી વર્ધમાન જોઠાભાઈ હા. શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
૪. લેડી મણીબાઈ શાંતિદાસ આશ્વકરજી
૫. સ્વ. શ્રી નરોત્તમદાસ હેમચંદ અમરચંદ હા. શ્રી અનિલકાન્ત હેમચંદ
૬. શ્રી ભીખાભાઈ ભુદરદાસ કોઠારી
૭. ,, તારાબહેન જીવણલાલ પરીખ
૮. મે. નાણાવટી ફ્રેમિલી ચેરિટી ફંડ
૯. શ્રી અંબાબહેન મગનલાલ શાહ હા. શ્રી શાન્તિલાલ મગનલાલ શાહ
૧૦. ,, કાન્તાબહેન કકલભાઈ વડીલ
૧૧. ,, જસુદાસબહેન મણિલાલ ઝવેરી

૧૨. ,, પ્રાણજીવનદાસ ગુલાબદાસ હા. શ્રી ચીમનલાલ પ્રાણજીવનદાસ શાહ
 ૧૩. ,, સરલાબહેન રતિલાલ નાણાવટી
 ૧૪. ,, હીરાબહેન મણિલાલ વાડીલાલ નાણાવટી
 ૧૫. મે. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી
 ૧૬. શ્રી લીલાવતીબહેન પોપટલાલ શાહ
 ૧૭. સ્વ. શ્રી નરોત્તમદાસ જગજીવનદાસ હા. શ્રી મેનાબહેન નરોત્તમદાસ
 ૧૮. શ્રી પદ્મશી પ્રેમજી
 ૧૯. સ્વ. શ્રી ચંદનબહેન મોતીચંદ કાપડીઆ
 ૨૦. શ્રી જગજીવન રામરામ
 ૨૧. મે. મહાસુખરામ લલ્લુભાઈ દ્રસ્ટ હા. શ્રી ત્રિકમલાલ મહાસુખરામ
 ૨૨. શ્રી શાલુગારબહેન જમનાદાસ ઝવેરી
 ૨૩. ,, રંભાબહેન હરજીવનદાસ રામજીભાઈ શાહ
 ૨૪. ,, ખીમજીભાઈ ભુજપુરીઆ દ્રસ્ટ ફંડ
 ૨૫. ,, ભરતકુમાર ચંદુલાલ પીતાંબરદાસ શાહ
 ૨૬. ,, હિંમતલાલ વાડીલાલ શાહ
 *૨૭. ,, અનુભાઈ મંગળદાસ શાહ
 *૨૮. ,, ભાસ્કરરાય વિઠ્ઠલદાસ શાહ

પરિશિષ્ટ-૪

લોન રિકંડની વર્ષવાર યાદી (ખાવનમા વર્ષ સુધીમાં રીફંડ મળેલ)

વર્ષ	રૂ. આ. પા.	વર્ષ	રૂ. આ. પા.
૧૯૧૫-૧૬	—	૧૯૨૮-૨૯	૫૦૯૨-૦-૦
૧૯૧૬-૧૭	૧૫-૯-૦	૧૯૨૯-૩૦	૫૯૧૨-૦-૦
૧૯૧૭-૧૮	૧૨૪-૦-૦	૧૯૩૦-૩૧	૩૭૩૫-૫-૦
૧૯૧૮-૧૯	૧૭૫-૦-૦	૧૯૩૧-૩૨	૪૦૧૨-૩-૯
૧૯૧૯-૨૦	૩૪૪-૦-૦	૧૯૩૨-૩૩	૩૫૭૪-૫-૦
૧૯૨૦-૨૧	૪૦૬-૦-૦	૧૯૩૩-૩૪	૧૩૫૫૧-૩-૬
૧૯૨૧-૨૨	૪૯૫-૦-૦	૧૯૩૪-૩૫	૧૩૫૯૨-૧૪-૭
૧૯૨૨-૨૩	૪૦૦-૦-૦	૧૯૩૫-૩૬	૧૧૫૫૧-૬-૩
૧૯૨૩-૨૪	૮૮૭૫-૦-૦	૧૯૩૬-૩૭	૧૨૯૦૭-૧૧-૦
૧૯૨૪-૨૫	૨૬૭૧-૦-૦	૧૯૩૭-૩૮	૧૩૧૫૨-૧૧-૦
૧૯૨૫-૨૬	૨૮૮૫-૦-૦	૧૯૩૮-૩૯	૧૩૫૨૮-૧૧-૯
૧૯૨૬-૨૭	૩૮૦૦-૦-૦	૧૯૩૯-૪૦	૧૩૫૭૦-૪-૩
૧૯૨૭-૨૮	૫૦૦૧-૦-૦	મેઘજી સોજપાલ	
		જાનરિફંડ	૬૮-૭-૧૧

વર્ષ	રૂ. આ. પા.
૧૯૪૦-૪૧	૧૭૪૫૭-૪-૯
૧૯૪૧-૪૨	૨૪૯૩૬-૩-૬
૧૯૪૨-૪૩	૨૭૨૫૫-૧૪-૩
૧૯૪૩-૪૪	૩૨૩૪૮-૪-૦
૧૯૪૪-૪૫	૪૬૨૪૭-૧૫-૦
૧૯૪૫-૪૬	૪૯૨૪૯-૬-૫
૧૯૪૬-૪૭	૪૦૩૯૬-૫-૯
૧૯૪૭-૪૮	૩૯૨૮૧-૧૦-૬
૧૯૪૮-૪૯	૩૬૭૨૨-૭-૩
૧૯૪૯-૫૦	૩૫૭૪૦-૮-૯
૧૯૫૦-૫૧	૩૮૫૨૦-૧૩-૩
૧૯૫૧-૫૨	૪૨૪૫૨-૧૫-૬
૧૯૫૨-૫૩	૩૭૫૭૬-૭-૯
૧૯૫૩-૫૪	૪૯૪૪૮-૯-૯

વર્ષ	રૂ. આ. પા.
૧૯૫૪-૫૫	૪૫૨૩૪-૮-૩
વર્ષ	રૂ. પૈસા
૧૯૫૫-૫૬	૫૪૧૨૬-૨૫
૧૯૫૬-૫૭	૫૮૯૨૧-૨૮
૧૯૫૭-૫૮	૬૫૯૫૭-૫૩
૧૯૫૮-૫૯	૮૯૩૫૮-૧૧
૧૯૫૯-૬૦	૯૮૬૨૩-૧૨
૧૯૬૦-૬૧	૯૫૮૮૦-૩૧
૧૯૬૧-૬૨	૧૦૯૯૬૯-૮૧
૧૯૬૨-૬૩	૧૧૬૩૭૪-૬૭
૧૯૬૩-૬૪	૧૧૧૮૧૭-૪૮
૧૯૬૪-૬૫	૧૧૮૪૨૮-૮૭
૧૯૬૫-૬૬	૧૨૦૯૪૩-૭૧
૧૯૬૬-૬૭	૧૧૩૯૫૦-૧૩

પરિશિષ્ટ-૫

વિદ્યાલય હસ્તકેનાં ટ્રસ્ટ સ્કોલરશીપ સિવાયનાં અન્ય ટ્રસ્ટ ફંડો

(આવનમા વર્ષ સુધીમાં મળેલ)

	રૂ. પૈ.
૧ શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ સન્માન ફંડ	૧,૨૫,૫૧૫-૮૫
૨ શેઠ દેવકરણ મૂળજી પરદેશ અભ્યાસ ટ્રસ્ટ ફંડ	૪,૧૭૪-૧૫
૩ શ્રી મહાવીર લોન ફંડ	૧૧,૦૦૦-૦૦
૪ ,, ઇનામ અનામત ફંડ નં. ૧	૨,૫૦૦-૦૦
૫ શ્રીમતી સરલાદેવી અમૃતલાલ કાળીદાસ મેડલ ટ્રસ્ટ ફંડ	૧,૦૦૦-૦૦
૬ શેઠ કેશવજી ગોવિંદજી ટ્રસ્ટ ફંડ	૧,૦૦૦-૦૦
૭ શ્રીમતી લીલાવતી ભોળાભાઈ ઝવેરી જૈન વિદ્યાર્થીની સ્કોલરશિપ ટ્રસ્ટ ફંડ	૫,૭૫૦-૦૦
૮ શ્રીમતી લીલાવતી ભોળાભાઈ જોસીગભાઈ ધાર્મિક શિક્ષણ પારિતોષિક ટ્રસ્ટ ફંડ	૨,૫૦૦-૦૦
૯ ડૉ. વૃદ્ધિપ મણીલાલ શાહ સ્મારક પ્રાધ્ન ફંડ	૧,૦૦૦-૦૦
૧૦ ડૉ. નગીનદાસ જે. શાહ સ્મારક ટ્રસ્ટ ફંડ	૬૦૦-૦૦
૧૧ શ્રી ખેમચંદ નાનચંદ કાપડિયા ચાંદવડવાળા સ્મારક પ્રાધ્ન ફંડ	૧,૭૫૦-૦૦
૧૨ ,, રંભાબેન દીપચંદ શેઠ ચોટીલાવાળા પારિતોષિક ફંડ	૧,૦૦૦-૦૦
૧૩ સ્વ. ચંચળબેન ઉમેદચંદ બરોડિયા ધાર્મિક પારિતોષિક ફંડ	૧,૦૦૧-૦૦
૧૪ શ્રી દીપચંદ કેવળચંદ શેઠ ચોટીલાવાળા ટ્રસ્ટ ફંડ	૧,૦૦૦-૦૦
૧૫ ,, જીવતીબેન શામળદાસ વોરા સાચલાવાળા ટ્રસ્ટ ફંડ	૧,૦૦૦-૦૦

	૩૧. પૈસા
૧૬ શ્રી જૈન મહિલા, જોધપુર-લોન સ્કૉલરશિપ ફંડ	૪,૦૦૦-૦૦
૧૭ „ શરદ-ધીરજ શાહ સ્મૃતિ પારિતોષિક ફંડ	૧,૧૨૫-૦૦
૧૮ „ ઉમેદચંદ દોલતચંદ અરોડિયા ફંડ	૨,૦૦૦-૦૦
૧૯ „ યુનિવર્સિટી માટે સાહિત્ય તૈયાર કરવાનું ખાતું	૩,૮૪૦-૧૭
૨૦ „ એન્યુઅલ પબ્લિકેશન ખાતું	૧,૦૦૦-૦૦
૨૧ „ સાહિત્ય સંમિતિ ખાતું	૩૫૧-૦૦
૨૨ „ આગમ પ્રકાશન (આવક) ખાતું	૫૧,૯૯૩-૧૫
૨૩ „ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી ઉચ્ચ અભ્યાસ શિષ્યવૃત્તિ ટ્રસ્ટ ફંડ	૧૨,૮૮૧-૮૦
૨૪ „ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી લોન સ્કૉલરશિપ ફંડ	૧,૬૪૩-૧૨
૨૫ „ ખેડા જૈન વિદ્યાર્થી ઉચ્ચ શિક્ષણ લોન સ્કૉલરશિપ ફંડ	૭૪,૨૦૨-૬૦
૨૬ „ દહેરાસરજી ભંડાર ખાતું	૪૭,૮૩૨-૭૪

પરિશિષ્ટ-૬

ધનામી યોજનાઓ તથા ધનામો મેળવનારાઓ

(૧) શ્રી સરલાદેવી અમૃતલાલ શેઠ મેડલ

સંસ્થાના ૧૫મા વર્ષમાં, તા. ૧૮-૨-૩૪ના રોજ, શેઠ અમૃતલાલ કાળીદાસે પોતાની પત્ની સૌ. સરલાદેવીની સ્મૃતિ અર્થે રૂા. ૧૦૦૦ આપ્યા. તેના વ્યાજમાંથી દર વર્ષે બે સુવર્ણચંદ્રક. એક, યુનિવર્સિટી પરીક્ષામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ પરિણામ લાવનાર સંસ્થાના વિદ્યાર્થીને અને બીજો, વાર્ષિક સંમેલન અગાઉ રમતગમતની હરીફાઈમાં સૌથી મુંદર પરિણામ લાવનાર સંસ્થાના વિદ્યાર્થીને વ્યવસ્થાપક સમિતિના નિર્ણય અનુસાર આપવાની શરતે સંસ્થાને ભેટ આપ્યા. તેના મેળવનારાઓની યાદી નીચે મુજબ છે—

વર્ષ	મેળવનારનું નામ	હેતુ
૧૯૨૯-૩૦	શ્રી ચંદુલાલ જગજીવન શાહ	અભ્યાસ અંગે
૧૯૩૦-૩૧	„ છોટાલાલ કેશવજી દોશી	„
„	„ જંબુભાઈ ડાકોરલાલ ઘીઆ	અંગબળ અંગે
૧૯૩૧-૩૨	„ લાલચંદ ભાઈલાલ શાહ	અભ્યાસ અંગે
„	„ સૌભાગ્યચંદ ભોળાભાઈ શાહ	અંગબળ અંગે
૧૯૩૨-૩૩	„ લાલચંદ ભાઈલાલ શાહ	અભ્યાસ અંગે
૧૯૩૩-૩૪	„ સૌભાગ્યચંદ ભોળાભાઈ શાહ	„
૧૯૩૪-૩૫	આર્ટસમાં ૪૫%થી ઓછા	—
૧૯૩૫-૩૬	શ્રી નગીનભાઈ પોપટલાલ શાહ	અભ્યાસ અંગે
„	„ પ્રમોદરાય મકનજી મહેતા	અંગબળ અંગે
૧૯૩૬-૩૭	„ ઇંદુલાલ ભોગીલાલ મહેતા	અભ્યાસ અંગે

વર્ષ

મેળવનારનું નામ

હેતુ

૧૯૩૬-૩૭	,, ચીમનલાલ કશળચંદ માવાણી }	અંગબળ અંગે
	,, રતિલાલ શંકરલાલ શાહ }	
૧૯૩૭-૩૮	,, ચતુરદાસ ત્રિકમજી દડીયા	અભ્યાસ અંગે
૧૯૩૮-૩૯	,, કાન્તિલાલ ભગવાનજી સંઘવી	,,
૧૯૩૯-૪૦	,, રમણીકલાલ અમૃતલાલ કોઠારી	,,
,,	,, જયંતીલાલ જગજીવનદાસ વોરા	અંગબળ અંગે
૧૯૪૦-૪૧	,, શાંતિલાલ વીરચંદ પટણી	અભ્યાસ અંગે
,,	,, જયંતીલાલ જગજીવનદાસ વોરા	અંગબળ અંગે
૧૯૪૧-૪૨	,, ભવાનજી રાયશી શાહ	અભ્યાસ અંગે
,,	,, ધરમચંદ તલકચંદ મહેતા	અંગબળ અંગે
૧૯૪૨-૪૩	,, શાંતિલાલ ત્રિભોવનદાસ શાહ	અભ્યાસ અંગે
૧૯૪૩-૪૪	,, કસ્તુરલાલ ઓચ્છવલાલ ગાંધી	,,
,,	,, મણિલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ	અંગબળ અંગે
૧૯૪૪-૪૫	,, તારાચંદ ગીરધરલાલ સંઘવી	અભ્યાસ અંગે
૧૯૪૫-૪૬	,, મણીલાલ આત્મારામ શાહ	,,
૧૯૪૬-૪૭	,, આર્ટ્સ ૪૫%થી પાછા	,,
૧૯૪૭-૪૮	શ્રી છોટાલાલ ચંદુલાલ મોરખીઆ	અભ્યાસ અંગે
,,	,, પુખરાજ સુ. ચોહાણ	રમતગમત અંગે
૧૯૪૮-૪૯	,, કાન્તિલાલ મણીલાલ શાહ	અભ્યાસ અંગે
૧૯૪૯-૫૦	,, રસિકલાલ સાંકળચંદ દોશી	,,
૧૯૫૦-૫૧	,, વસંતલાલ ખીમચંદ શાહ	,,
,,	,, મેઘજી નરસી ગોસર	રમતગમત અંગે
૧૯૫૧-૫૨	,, નાનાલાલ કપુરચંદ શાહ	અભ્યાસ અંગે
,,	,, મેઘજી નરસી ગોસર	રમતગમત અંગે
૧૯૫૨-૫૩	,, લહેરચંદ છોટાલાલ મહેતા	અભ્યાસ અંગે
,,	,, જેઠાલાલ અમૃતલાલ શાહ	રમતગમત અંગે
૧૯૫૩-૫૪	,, રમણીકલાલ કીરચંદ ગાંધી	અભ્યાસ અંગે
,,	,, ગુણવંત ન્યાલચંદ શેઠ	રમતગમત અંગે
૧૯૫૪-૫૫	,, હરકીસન તારાચંદ મહેતા	અભ્યાસ અંગે
૧૯૫૫-૫૬	,, રમેશચંદ પ્રેમચંદ શાહ	,,
૧૯૫૬-૫૭	,, કિરીટકુમાર કાન્તિલાલ પરીખ	,,
૧૯૫૭-૫૮	,, જગદીશચંદ અમૃતલાલ મહેતા	,,
૧૯૫૮-૫૯	,, કાન્તિલાલ પરમાણુદ શાહ	,,
૧૯૫૯-૬૦	,, નવીનચંદ શામજી દેવિયા	,,
૧૯૬૦-૬૧	,, ચંદ્રકાન્ત ખુમાજી શાહ	,,

વર્ષ	મેળવનારનું નામ	હેતુ
૧૯૬૧-૬૨	,, શિરીષ ચંદુલાલ પત્રાવાલા	,,
૧૯૬૨-૬૩	,, જિતેન્દ્ર છોટાલાલ દેસાઈ	,,
૧૯૬૩-૬૪	,, દિનેશચંદ્ર અમૃતલાલ શાહ	,,
૧૯૬૪-૬૫	,, મુકુન્દ અમૃતલાલ શાહ	,,
૧૯૬૫-૬૬	,, કિરણ જયંતીલાલ શાહ	,,
૧૯૬૬-૬૭	,, રૂપિકાબેન દલપતલાલ મહેતા	,,

(૨) શ્રી. કેશવલાલ ગોવિંદજી ટ્રસ્ટ સ્કોલરશિપ ડા. ૩૫

વલસાડવાસી શ્રી. કેશવલાલ ગોવિંદજીએ ડા. ૧૦૦૦) તેના વ્યાજનો લાભ દર વર્ષે હોંશિયાર વિદ્યાર્થીને મેળે એ અર્થે વીસ દ્વારા બેટ આપ્યા. પ્રારંભમાં સંસ્થામાં દાખલ થનાર જે વિદ્યાર્થીએ મેટ્રીકની પરીક્ષામાં સંસ્કૃત/અર્ધભાગધી ભાષામાં સૌથી વધુ માર્ક્સ મેળવ્યા હોય તે આ સ્કોલરશિપને પાત્ર થતો. પરંતુ, પાછળથી મેટ્રીકમાં સંસ્કૃત/અર્ધભાગધીના માર્ક્સ અલગ ન મળવાને કારણે બીજી થયેલી અગવડ દૂર કરવા સંસ્થાના લોન વિદ્યાર્થીઓમાંથી મેટ્રીકની પરીક્ષામાં સૌથી વધુ માર્ક્સ સમુચ્ચયે મેળવનારને આ સ્કોલરશિપ આપવાનું વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૩૦-૭-૧૯૩૭ના રોજ ઠરાવ્યું. તેના મેળવનારની યાદી આ મુજબ છે :

૧૯૩૬-૩૭ શ્રી રમણીકલાલ જગજીવનદાસ ગાંધી	૧૯૫૨-૫૩ ,, અરવિંદ જેયંદ ડગલી
૧૯૩૭-૩૮ ,, ગાંડાલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ	૧૯૫૩-૫૪ ,, કીર્તિકાન્ત ત્રંબકલાલ શાહ
૧૯૩૮-૩૯ ,, રમણીકલાલ અમૃતલાલ કોઠારી	૧૯૫૪-૫૫ ,, ભુપેન્દ્ર મહાસુખલાલ શાહ
૧૯૩૯-૪૦ ,, કંચનલાલ માણેકલાલ શાહ	૧૯૫૫-૫૬ ,, અશોકકુમાર સ્વરૂપચંદ શાહ
૧૯૪૦-૪૧ ,, ધરમચંદ તલકચંદ મહેતા	૧૯૫૬-૫૭ ,, રમેશ ચંદુલાલ શાહ
૧૯૪૧-૪૨ ,, હિંમતલાલ દુર્લાભજી ટોલીઆ	૧૯૫૭-૫૮ ,, ગૌતમ બુધાભાઈ શાહ
૧૯૪૨-૪૩ ,, છોટાલાલ ચંદુલાલ મોરખીઆ	૧૯૫૮-૫૯ ,, કિશોર શામજી છેડા
૧૯૪૩-૪૪ ,, પોપટલાલ ચુનીલાલ મહેતા	૧૯૫૯-૬૦ ,, અશ્વિનકુમાર ત્રિભોવનદાસ શાહ
૧૯૪૪-૪૫ ,, બાબુલાલ ઓચાવલાલ ગાંધી	૧૯૬૦-૬૧ ,, જશવંતલાલ છોટાલાલ શાહ
૧૯૪૫-૪૬ ,, અનુભાઈ મંગળદાસ શાહ	૧૯૬૧-૬૨ ,, અમૃતલાલ સજ્જનલાલ મંડોત
૧૯૪૬-૪૭ ,, રમણીકલાલ કીરચંદ ગાંધી	૧૯૬૨-૬૩ ,, મુકુન્દ અમૃતલાલ શાહ
૧૯૪૭-૪૮ ,, વાડીલાલ દલસુખભાઈ શાહ	૧૯૬૩-૬૪ ,, ધનુકુમાર જમનાદાસ કોરડિયા
૧૯૪૮-૪૯ ,, બાબુલાલ છોટાલાલ શાહ	૧૯૬૪-૬૫ ,, મહેન્દ્રકુમાર ચીમનલાલ શાહ
૧૯૪૯-૫૦ ,, જશવંતલાલ પ્રેમચંદ શાહ	૧૯૬૫-૬૬ ,, ચંદ્રકાન્ત અભેચંદ વોરા
૧૯૫૦-૫૧ ,, હસમુખલાલ ચીમનલાલ મહેતા	૧૯૬૬-૬૭ ,, દિલીપ હરજીવનદાસ શાહ
૧૯૫૧-૫૨ ,, લક્ષ્મીચંદ મુળજી ગોગરી	

(૩) ડૉ. નગીનદાસ જે. શાહ સ્મારક પારિતોષિક ડા. ૨૫) (પુસ્તક સ્વરૂપે)

સંસ્થાના ૨૩ મા વર્ષમાં શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના મંત્રીઓએ ડૉ. નગીનદાસ જે. શાહ સ્મારક ફંડમાં એકત્રિત થયેલ ડા. ૬૦૦)ની રકમ બેટ કરતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તેનો તા. ૪-૫-૧૯૩૬

ના રોજ સ્તીકાર કર્યો. તા. ૩-૮-૧૯૩૯ ના રોજ વ્યવસ્થાપક સમિતિએ ઇન્ટર કોમર્સ અગર બી. કોમ. ની યુનિવર્સિટી પરીક્ષામાં ઓછામાં ઓછા પચાસ ટકા સહિત વધુ માર્ક્સ મેળવનાર સંસ્થાના વિદ્યાર્થીને રૂ. ૨૫) નું પારિતોષિક પુસ્તકોના સ્વરૂપમાં ડૉ. નગીનદાસ જે. શાહની સ્મૃતિ અર્થે આપવાનું ઠરાવ્યું. એને મેળવનારનાં નામ નીચે મુજબ છે—

વર્ષ	નામ	પરીક્ષા
૧૯૩૯-૪૦	શ્રી કનુભાઈ લલુભાઈ મહેતા	બી. કોમ.
૧૯૪૦-૪૧	„ રસીકલાલ છોટાલાલ શાહ	}
	„ કનૈયાલાલ ધરમશી શેઠ	
૧૯૪૧-૪૨	„ જયંતીલાલ કલ્યાણજી તુરખીયા	બી. કોમ.
૧૯૪૨-૪૩	નિયમ મુજબ ગુણ મેળવનાર વિદ્યાર્થી નહીં હોવાથી પ્રાઇઝ આપેલ નથી.	
૧૯૪૩-૪૪	શ્રી હીરાચંદ કુલચંદ શાહ	ઇન્ટર કોમર્સ
૧૯૪૪-૪૫	„ હસ્તીમલ સીંઘી	બી. કોમ.
૧૯૪૫-૪૬	„ શાંતિલાલ પોપટલાલ વોરા	„
૧૯૪૬-૪૭	„ સુભાષચંદ્ર ડાહ્યાભાઈ ઝવેરી	ઇન્ટર કોમર્સ
૧૯૪૭-૪૮	„ ધીરજલાલ સોભાગચંદ પરીખ	„
૧૯૪૮-૪૯	„ કૃતેહચંદ કસ્તુરચંદ પરીખ	બી. કોમ.
૧૯૪૯-૫૦	„ ધીરજલાલ સોભાગચંદ પરીખ	„
૧૯૫૦-૫૧	„ ધીરજલાલ દીપચંદ શાહ	„
૧૯૫૧-૫૨	„ જયંતીલાલ જગજીવનદાસ મહેતા	ઇન્ટર કોમર્સ
૧૯૫૨-૫૩	નિયમાનુસાર ગુણ મેળવનાર વિદ્યાર્થી નહીં હોવાથી પ્રાઇઝ આપેલ નથી.	
૧૯૫૩-૫૪	શ્રી જયંતીલાલ જગજીવનદાસ મહેતા	બી. કોમ.
૧૯૫૪-૫૫	„ ગુણવંત નગીનદાસ શાહ	ઇન્ટર કોમર્સ
૧૯૫૫-૫૬	„ હસમુખ જયંતીલાલ ચાંગાણી	„
૧૯૫૬-૫૭	„ પ્રતાપરાય ભગવાનદાસ શેઠ	„
૧૯૫૭-૫૮	„ ઇશ્વરલાલ ચંદુલાલ શાહ	બી. કોમ.
૧૯૫૮-૫૯	„ પ્રવીણચંદ્ર મંગળદાસ શાહ	„
૧૯૫૯-૬૦	„ અનિલકુમાર મણીલાલ દોશી	„
૧૯૬૦-૬૧	„ મનુભાઈ છોટાલાલ દોશી	„
૧૯૬૧-૬૨	„ બિપિનચંદ્ર જમનાદાસ શાહ	એફ. વાય. કોમર્સ
૧૯૬૨-૬૩	„ મહેન્દ્ર નગીનદાસ શાહ	પ્રિ. યુનિ. કોમર્સ
૧૯૬૩-૬૪	„ મહેન્દ્ર નગીનદાસ શાહ	એફ. વાય. બી. કોમ.
૧૯૬૪-૬૫	„ મહેન્દ્ર નગીનદાસ શાહ	એસ. વાય. બી. કોમ.
૧૯૬૫-૬૬	„ નવીનચંદ્ર ગોહડલાલ શાહ	બી. કોમ.
૧૯૬૬-૬૭	„ મનોજ કેશવલાલ ગાંધી.	એફ. વાય. બી. કોમ.

(૪) શ્રીમતી લીલાવતી ભોળાભાઈ મોહનલાલ ઝવેરી વિદ્યાર્થિની જૈન સ્કોલરશિપ ફંડ રૂ. ૩૦૦

શ્રી મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરીએ પોતાની પુત્રવધૂની સ્મૃતિ અર્થે રૂ. ૨૦૦૦)ની કિંમતના “ધી અમદાવાદ એડવાન્સ મીલ્સ”ના ૫% વ્યાજના ૨૦ પ્રેફરન્સ શેર ભેટ આપતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તેનો સ્વીકાર કર્યો. કન્યા કેળવણીના ઉત્તેજન અર્થે આ ફંડના વ્યાજની રકમ દર વર્ષે મુખ્ય યુનિવર્સિટી/એસ. એસ. સી. બોર્ડની પરીક્ષામાં સૌથી વિશેષ માર્ક્સ મેળવનાર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક વધુ અભ્યાસ ચાલુ રાખનાર વિદ્યાર્થિનીને શિષ્યવૃત્તિ રૂપે આપવી એ ઠરાવ પસાર કર્યો.

આ શિષ્યવૃત્તિ નીચેની વિદ્યાર્થિનીઓએ મેળવી છે :—

૧૯૪૦-૪૧ શ્રી ધૈર્યાબાળા છગનલાલ પારેખ	૧૯૫૪-૫૫ ,, પ્રમીલા ચંદ્રકાન્ત શાહ
૧૯૪૧-૪૨ ,, જ્યોત્ષ્ણા લાલભાઈ શેઠ	૧૯૫૫-૫૬ ,, લક્ષ્મી રતનચંદ નહાર
૧૯૪૨-૪૩ ,, કુમુદ સાંકળચંદ શાહ	૧૯૫૬-૫૭ ,, સરોજબાળા નગીનદાસ શાહ
૧૯૪૩-૪૪ ,, કુંદન નરોત્તમદાસ કાપડિયા	૧૯૫૭-૫૮ ,, નલિની નગીનદાસ પરીખ
૧૯૪૪-૪૫ ,, ઉષા દીપચંદ ચોકસી	૧૯૫૮-૫૯ ,, મીનાક્ષી વસંતલાલ મહેતા
૧૯૪૫-૪૬ ,, જ્યોતિબાળા લાલભાઈ લક્ષા	૧૯૫૯-૬૦ ,, ધલા ખીમજી દેહિયા
૧૯૪૬-૪૭ ,, સુભદ્રાબેન મોગીલાલ શાહ	૧૯૬૦-૬૧ ,, વિજ્યા શામજી ગાલા
૧૯૪૭-૪૮ ,, વીણા જયવદન શાહ	૧૯૬૧-૬૨ ,, સુનંદા યુનીલાલ કાપડિયા
૧૯૪૮-૪૯ ,, ગુણવંતીબેન અમૃતલાલ શેઠ	૧૯૬૨-૬૩ ,, હંસા ત્રિલોકચંદ પરીખ
૧૯૪૯-૫૦ ,, વિનોદિનીબેન પોપટલાલ શાહ	૧૯૬૩-૬૪ ,, રીટા અશોકચંદ શાહ અને
૧૯૫૦-૫૧ ,, વીરબાળા નગીનદાસ પારેખ	,, આશા અનંતરાય શાહ
૧૯૫૧-૫૨ ,, ચિંદુ ત્રીકમલાલ શાહ	૧૯૬૪-૬૫ ,, જયવંતી પુનશી દેહિયા
૧૯૫૨-૫૩ ,, સરયૂ શાંતિલાલ કાપડિયા	૧૯૬૫-૬૬ ,, લતિકા શાંતિલાલ પટણી
૧૯૫૩-૫૪ ,, નિરંજના મોગીલાલ શાહ	૧૯૬૬-૬૭ ,, હીના હીરાલાલ શાહ

(૫) ડૉ. વૃદ્ધીશ મણિલાલ શાહ સ્મારક પારિતોષિક રૂ. ૪૫)

આદિકાથી ખાસ અભ્યાસાર્થે ભારત આવી એમ. બી. બી. એસ.ની પદવી મેળવી માત્ર છ માસમાં જ અકાળ અવસાન પામેલા ડૉ. વૃદ્ધીશ મણિલાલ શાહની સ્મૃતિ સતત જીવંત રાખવા તેમના નાના ભાઈ શ્રીવીરેષ મણિલાલ શાહે સંસ્થા પ્રત્યેના સહુલાવના પ્રતીકરૂપે રૂ. ૧૦૦૦) ભેટ આપ્યા, જેનો વ્યવસ્થાપક સમિતિએ સાભાર સ્વીકાર કર્યો. યોજના અનુસાર ૪૩% વ્યાજની રકમનાં પુસ્તકો મેડિકલ લાઈનમાં યુનિવર્સિટીમાં શ્રેષ્ઠ પરિણામ લાવનારને ડૉ. વૃદ્ધીશ મણિલાલ શાહના સ્મારકરૂપે આપવામાં આવે છે. તેને મેળવનારાનાં નામ નીચે મુજબ છે :—

વર્ષ	નામ	પરીક્ષા
૧૯૫૮-૫૯	ડૉ. હસમુખલાલ ચીમનલાલ મહેતા	દાંધનલ એમ. બી., બી. એસ.
૧૯૫૯-૬૦	ડૉ. મોગીલાલ ચંદુલાલ દોશી	,,
૧૯૬૦-૬૧	શ્રી નિરંજન ગિરધરલાલ સંઘવી	પ્રથમ વર્ષ
૧૯૬૧-૬૨	,, શીરીષ ચંદુલાલ પત્રાવાલા	,,

વર્ષ	નામ	પરીક્ષા
૧૯૬૨-૬૩	,, પ્રવીણચંદ્ર બોગીલાલ શાહ	પ્રથમ વર્ષ
૧૯૬૩-૬૪	,, પ્રવીણચંદ્ર બોગીલાલ શાહ	બીજું વર્ષ
૧૯૬૪-૬૫	,, અશોક મનસુખલાલ દોશી	પ્રથમ વર્ષ
૧૯૬૫-૬૬	,, કિરણ જયંતીલાલ શાહ	,,
૧૯૬૬-૬૭	,, અચરતલાલ નરપતલાલ દલાલ	,,

(૬) શ્રીમતી રંભાબેન દીપચંદ શેઠ (ચાટીલાવાળા) પારિતોષિક રૂ. ૪૫

શ્રી. દીપચંદ કેવલચંદ શેઠે પોતાની જાતની સ્મૃતિ અર્થે રૂ. ૧૦૦૦) બેટ આપતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૧૭-૮-૧૯૬૨ના રોજ તેનો સ્વીકાર કર્યો. યોજના મુજબ ૪૩% વ્યાજની રકમનાં જનધર્મ અગર તરવજ્ઞાનનાં પુસ્તકો પ્રતિવર્ષ આર્ટસ અગર એન્જિનિયરિંગ લાઇનમાં યુનિવર્સિટી પરીક્ષામાં સૌથી ઉત્તમ પરિણામ લાવનારને બેટ આપવામાં આવે છે. તેને મેળવનારા નીચે મુજબ છે :

વર્ષ	નામ	પરીક્ષા
૧૯૬૧-૬૨	શ્રી ઉરેશ અમૃતલાલ શાહ	એસ. ઈ.
૧૯૬૨-૬૩	,, અનોપચંદ રતિલાલ વોરા	બી. ઈ.
૧૯૬૩-૬૪	,, કેશવલાલ યુનીલાલ શેઠ	બી. એ.
૧૯૬૪-૬૫	,, મુકુન્દ અમૃતલાલ શાહ	પ્રથમ વર્ષ, કેમિ. એન્જિ.
૧૯૬૫-૬૬	,, રૂપિકાબેન દલપતલાલ મહેતા	એસ. વાય. બી. એ.
૧૯૬૬-૬૭	,, મુકુન્દ અમૃતલાલ શાહ	કેમિ. એન્જિ. ત્રીજું વર્ષ

(૭) શ્રી. ખેમચંદ નાનચંદ કાપડિયા (ચાંદવડવાળા) સ્મારક પારિતોષિક

સંસ્થાના પૂર્વ વિદ્યાર્થી નાઈગિરિયામાં રહેતા ડૉ. કાંતિલાલ ખેમચંદ કાપડીયાએ તેમના પિતાશ્રીની સ્મૃતિ અર્થે રૂ. ૧૭૫૦ના નિયત રૂ. ૭૫)ની વ્યાજની રકમ પ્રતિવર્ષ પ્રથમ અગર દ્વિતીય વર્ષની ક્રમ અનુસાર આર્ટસ, કોમર્સ અગર સાયન્સ લાઇનમાં શ્રેષ્ઠ પરિણામ લાવનારને પુસ્તકોના સ્વરૂપમાં પારિતોષિક આપવું—આ શરત સહિત યોજનાનો વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૧૯-૮-૧૯૬૨ના રોજ સંજ્ઞા સ્વીકાર કર્યો. તેને મેળવનારાની યાદી નીચે મુજબ છે :—

વર્ષ	નામ	પરીક્ષા
૧૯૬૧-૬૨	શ્રી કેશવલાલ યુનીલાલ શેઠ	ઇન્ટર આર્ટસ
૧૯૬૨-૬૩	,, મહેન્દ્ર નગીનદાસ શાહ	પ્રિ. યુનિ. કોમર્સ
૧૯૬૩-૬૪	,, દિનેશચંદ્ર અમૃતલાલ શાહ	એફ. વાય. બી. એસસી.
૧૯૬૪-૬૫	,, રૂપિકાબેન દલપતલાલ મહેતા	એફ. વાય. બી. એ.
૧૯૬૫-૬૬	,, રમેશચંદ્ર ચંદુલાલ શાહ	પ્રિ. યુ. કોમર્સ.
૧૯૬૬-૬૭	,, મુકેશ કાન્તિલાલ દેસાઈ	પ્રિ. યુ. સાયન્સ.

(૮) સ્વ. અંબાળબેન ઉમેદચંદ બરેડિયા ધાર્મિક પારિતોષિક

શ્રી. ઉમેદચંદ હોલતચંદ બરેડિયાએ રૂ. ૧૦૦૧)ની રકમ બેટ આપતાં તા. ૧૭-૮-૧૯૬૨ના રોજ વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તેનો સ્વીકાર કર્યો. સંસ્થાની બધી શાખાઓમાં સૌથી ઉચ્ચ કક્ષાની

પરીક્ષામાં જે વિદ્યાર્થીનો અભ્યાસ ઉત્તમ હોય તેને વ્યાજની રકમનું પારિતોષિક વ્યવસ્થાપક સમિતિના નિર્ણય અનુસાર આપવું. આ પારિતોષિક નિમ્ન વિદ્યાર્થીઓએ મેળવ્યું છે :—

વર્ષ	નામ	શ્રેણી
૧૯૬૨-૬૩	શ્રી જયંતકુમાર કેશવલાલ શાહ	ચતુર્થ શ્રેણી.
૧૯૬૩-૬૪	,, પ્રફુલચંદ્ર જેવંદ મહેતા	પંચમી શ્રેણી.
૧૯૬૪-૬૫	,, ધનસુખ રાજપાલ વોરા	,,
૧૯૬૫-૬૬	,, અશોક જગનલાલ શાહ	,,
૧૯૬૬-૬૭	,, ચીતુભાઈ શાંતિલાલ શાહ	,,

(૯) શ્રી દીપચંદ કેવળચંદ શેઠ ચોટીલાવાળા ટ્રસ્ટ ફંડ

શ્રી. દીપચંદ કેવળચંદ શેઠે રૂ. ૧૦૦૦)ની રકમ ભેટ કરતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૧૦-૯-૬૩ ના રોજ સ્વીકાર કર્યો. તદનુસાર રૂ. ૧૦૦૦)ના ૪૩% વ્યાજની રકમનાં ધાર્મિક, તરવજ્ઞાન કે ચરિત્રને લગતાં પુસ્તકો પ્રતિવર્ષ વાર્ષિક ધાર્મિક પરીક્ષાની પ્રથમ શ્રેણીમાં પ્રથમ આવનારને ભેટ આપવામાં આવે છે. નીચેના વિદ્યાર્થીઓને આનો લાભ મળ્યો છે :—

વર્ષ	નામ	શ્રેણી
૧૯૬૩-૬૪	શ્રી દિનેશચંદ્ર અમૃતલાલ શાહ	પ્રથમા શ્રેણી.
૧૯૬૪-૬૫	,, વિલાસ ધોન્ડીચંદ શાહ	,,
૧૯૬૫-૬૬	,, પ્રફુલ જોટાલાલ શાહ	,,
૧૯૬૬-૬૭	,, શીલાંક ચંદુલાલ મહેતા	,,

(૧૦) શ્રી. જીવતીબેન શામળદાસ વોરા (સાયલાવાળા) ટ્રસ્ટ ફંડ

શ્રી રાજપાળ શામળદાસ વોરાએ રૂ. ૧૦૦૦ની રકમ પારિતોષિક અર્થે ભેટ આપતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૧૦-૯-૧૯૬૩ના રોજ તેનો સાબાર સ્વીકાર કર્યો. તદનુસાર રૂ. ૧૦૦૦)ના ૪૧% વ્યાજની રકમનાં જીવનચરિત્ર, તરવજ્ઞાન અગર જૈનધર્મનાં પુસ્તકો દર વર્ષે વાર્ષિક ધાર્મિક શ્રેણીમાં પ્રથમ આવનારને ભેટ આપવામાં આવે છે તેને મેળવનાર વિદ્યાર્થીઓ નીચે મુજબ છે :—

વર્ષ	નામ	શ્રેણી
૧૯૬૩-૬૪	શ્રી કિરણ જયંતીલાલ પુનમચંદ શાહ	દ્વિતીયા શ્રેણી
૧૯૬૪-૬૫	,, કિરણ જયંતીલાલ પુનમચંદ શાહ	}
	,, વિલાસ ધોન્ડીચંદ શાહ	
૧૯૬૫-૬૬	,, પ્રફુલ જોટાલાલ શાહ અને	
	,, કીર્તિકુમાર ધીરજલાલ શાહ	} પ્રથમા શ્રેણી
૧૯૬૬-૬૭	,, શીલાંક ચંદુલાલ મહેતા	
		પ્રથમા શ્રેણી

(૧૧) શ્રી શરદ-ધીરજ શાહ સ્મૃતિ પારિતોષિક ફંડ

તા. ૧૮-૭-૧૯૬૫ના રોજ આકસ્મિક અવસાન પામેલ સંસ્થાના પૂર્વ વિદ્યાર્થીઓ શ્રી શરદ કનૈયાલાલ શાહ અને શ્રી ધીરજલાલ દેવચંદ શાહની સ્મૃતિ માટે તેમના મિત્રવર્ગે રૂ. ૧૧૨૫) એકત્રિત કરી તેની વ્યાજની આવક રૂ. ૫૦)ની કિંમતનાં વિજેતાની પસંદગી પ્રમાણેનાં પુસ્તકો બી. એસ.

સી. ડિગ્રી વર્ષની પરીક્ષામાં મુખ્ય વિદ્યાર્થીગૃહમાંના સર્વોત્તમ ગુણાંક મેળવનાર વિદ્યાર્થીને પારિ-
તોષિક રૂપે આપવાની શરતે સંસ્થાને ભેટ આપતાં વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૧-૩-૧૯૬૬ના રોજ
તેનો સ્વીકાર કરેલ છે. તે નીચે મુજબ વિદ્યાર્થીઓએ મેળવ્યું છે:—

વર્ષ	નામ	પરીક્ષા
૧૯૬૫-૬૬	શ્રી દિનેશ અમૃતલાલ પરીખ	બી. એસ. સી.
૧૯૬૬-૬૭	,, મયૂર ધરમદાસ પારેખ	,,

(૧૨) ઈનામ અનામત ફંડ

શેઠ શ્રી સોમચંદ ઉત્તમચંદે આપેલ રૂ. ૨૫૦૦)ના વ્યાજમાંથી દર વર્ષે ધાર્મિક પરીક્ષામાં
શ્રેષ્ઠ પરિણામ લાવનાર વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક અગર નવજીવન ટ્રસ્ટનાં પુસ્તકોરૂપે પારિતોષિક
આપવામાં આવે છે.

પરિશિષ્ટ-૭

વિદ્યાર્થીઓનું ગૃહીકરણ તથા પરીક્ષાનાં પરિણામોની ટકાવારી

વર્ષ	લોન	પેઇંગ	હાફપેઇંગ	ટ્રસ્ટ	કુલ	પરીક્ષા આપી	પાસ ટકા
૧૯૧૫-૧૬	૧૨	૭	—	—	૧૯	૧૮	૮૩
૧૯૧૬-૧૭	૨૭	૩	—	—	૩૦	૧૮	૮૬
૧૯૧૭-૧૮	૩૦	૬	—	—	૩૬	૩૪	૮૫
૧૯૧૮-૧૯	૩૧	૬	—	—	૩૭	૨૪	૭૯
૧૯૧૯-૨૦	૩૧	૧૨	—	—	૪૩	૨૮	૮૬
૧૯૨૦-૨૧	૨૮	૧૫	—	—	૪૩	૨૮	૮૬
૧૯૨૧-૨૨	૨૭	૧૧	—	—	૩૮	૨૯	૬૨
૧૯૨૨-૨૩	૩૨	૧૭	—	—	૪૯	૨૯	૮૨
૧૯૨૩-૨૪	૨૯	૧૪	—	—	૪૩	૨૯	૫૮
૧૯૨૪-૨૫	૩૭	૧૧	—	—	૪૮	૩૪	૭૪
૧૯૨૫-૨૬	૪૧	૧૧	—	—	૫૨	૩૮	૫૮
૧૯૨૬-૨૭	૪૧	૧૬	—	૧	૫૮	૫૧	૬૮
૧૯૨૭-૨૮	૪૫	૧૯	૫	૪	૭૩	૫૪	૮૨
૧૯૨૮-૨૯	૫૨	૨૧	૫	૫	૮૩	૭૦	૭૬
૧૯૨૯-૩૦	૫૮	૨૨	—	૨	૮૨	૬૬	૭૬
૧૯૩૦-૩૧	૭૩	૧૭	૨	૫	૯૭	૬૦	૮૦
૧૯૩૧-૩૨	૮૩	૧૫	૯	૬	૧૧૩	૯૨	૭૭
૧૯૩૨-૩૩	૭૨	૧૦	૧૩	૯	૧૦૪	૭૫	૭૮
૧૯૩૩-૩૪	૬૧	૨૬	૧૦	૧૦	૧૦૭	૮૮	૭૭
૧૯૩૪-૩૫	૭૨	૨૨	૧૦	૯	૧૧૩	૮૮	૬૭

વર્ષ	લોન	પેઇંગ	હાફ પેઇંગ	દરેક	કુલ	પરીક્ષા આપી	પાસ રકા
૧૯૩૫-૩૬	૭૮	૧૮	૯	૮	૧૧૩	૯૯	૬૫
૧૯૩૬-૩૭	૮૦	૧૬	૯	૬	૧૧૧	૯૫	૮૫
૧૯૩૭-૩૮	૭૫	૧૭	૧૧	૫	૧૦૮	૭૪	૭૫
૧૯૩૮-૩૯	૮૦	૧૫	૧૫	૭	૧૧૭	૭૮	૮૦
૧૯૩૯-૪૦	૮૩	૧૫	૮	૧૨	૧૧૮	૯૭	૯૪
૧૯૪૦-૪૧	૮૭	૬	૧૦	૧૨	૧૧૫	૮૭	૯૩
૧૯૪૧-૪૨	૮૨	૯	૧૩	૧૨	૧૧૬	૧૦૧	૮૬
૧૯૪૨-૪૩	૮૮	૯	૧૨	૨૦	૧૨૯	૮૨	૮૦
૧૯૪૩-૪૪	૮૨	૧૭	૯	૧૯	૧૨૭	૧૦૬	૮૭
૧૯૪૪-૪૫	૭૭	૫૭	૪	૨૨	૧૬૦	૧૩૪	૮૮
૧૯૪૫-૪૬	૧૧૭	૩૭	૬	૨૨	૧૮૨	૧૫૨	૭૫
૧૯૪૬-૪૭	૧૩૯	૪૫	૧૭	૨૩	૨૨૪	૧૭૯	૮૭
૧૯૪૭-૪૮	૧૫૧	૬૮	૨૪	૨૫	૨૩૭	૧૯૫	૮૪
૧૯૪૮-૪૯	૧૬૪	૬૦	૧૨	૨૬	૨૩૩	૧૮૪	૮૯
૧૯૪૯-૫૦	૧૪૪	૨૫	૯	૨૬	૧૮૧	૧૪૭	૮૧
૧૯૫૦-૫૧	૧૧૩	૩૯	૩૦	૨૯	૧૮૩	૧૫૦	૮૧
૧૯૫૧-૫૨	૯૫	૪૩	૩૪	૩૦	૧૭૯	૧૮૩	૮૬
૧૯૫૨-૫૩	૭૫	૫૬	૩૨	૩૨	૧૯૫	૧૭૩	૮૪
૧૯૫૩-૫૪	૮૨	૬૩	૩૫	૩૨	૨૧૨	૧૯૮	૮૯
૧૯૫૪-૫૫	૧૦૩	૬૮	૪૮	૬૩	૨૮૨	૨૪૧	૮૬
૧૯૫૫-૫૬	૧૪૭	૬૫	૫૪	૬૬	૩૩૨	૨૯૮	૯૨
૧૯૫૬-૫૭	૧૫૦	૫૮	૫૫	૬૭	૩૩૦	૩૦૫	૮૭
૧૯૫૭-૫૮	૧૪૯	૫૯	૬૮	૬૫	૩૩૨	૩૦૮	૮૩
૧૯૫૮-૫૯	૧૦૮	૭૫	૬૫	૬૮	૩૧૬	૨૮૯	૮૪
૧૯૫૯-૬૦	૯૨	૭૦	૭૩	૬૯	૩૦૪	૨૮૧	૮૭
૧૯૬૦-૬૧	૯૫	૬૨	૬૨	૭૯	૨૯૮	૨૮૨	૮૬
૧૯૬૧-૬૨	૧૦૨	૬૮	૬૦	૮૩	૩૧૩	૨૯૦	૮૭
૧૯૬૨-૬૩	૧૧૩	૭૨	૫૫	૮૮	૩૨૮	૩૧૫	૮૬
૧૯૬૩-૬૪	૧૦૮	૭૩	૫૨	૯૯	૩૩૨	૩૦૬	૮૪

૧. મુખ્ય પરીક્ષામાં શ્રી ગોકુળભાઈ મૂળચંદ હોસ્ટેલ સંસ્થાને વાપરવા મળી.

૨. વિદ્યાલયની અમદાવાદ શાખાની શરૂઆત થઈ.

૩. વિદ્યાલયની પૂના શાખાની શરૂઆત થઈ.

૪. શ્રી ગોકુળભાઈ મૂળચંદ જૈન હોસ્ટેલ પાછી સોંપી દીધી.

૫. વિદ્યાલયની વડોદરા શાખાની શરૂઆત થઈ.

વર્ષ	લોન	પેઇંગ	હાફપેઇંગ	દસ્ત	કુલ	પરીક્ષા આપી	પાસ ટકા
૧૯૬૪-૬૫	૧૧૫	૭૫	૪૫	૧૨૩	૩૫૮	૩૧૬	૭૭
૧૯૬૫-૬૬	૧૧૮	૬૭	૪૫	૧૩૧	૩૬૧	૩૪૩	૮૬
૧૯૬૬-૬૭	૧૧૫	૬૪	૪૬	૧૪૩	૩૬૮	૩૦૮	૮૪
૧૯૬૭-૬૮	૧૧૦	૧૦૨	૩૬	૧૫૫			

પરિશિષ્ટ-૮

વર્ષવાર જુદા જુદા વિષયના ગ્રેજ્યુએટો

નોંધ :—પહેલાં પચીસ વર્ષનો આંકડો વર્ષવારના બદલે સમુચ્ચયરૂપે આપ્યો છે; તેની વિગતો વિદ્યાલયની 'પચીસ વર્ષની કાર્યવાહી'ના ૧૦૨ પાના ઉપર છે.

વર્ષ	બી.એ.	બી.એસ.	બી.કોમ	બી.ઈ.	એમ.બી.	બી.	બી.એસ.	ડિપ્લોમા	અન્ય	કુલ
	એલ.એલ.	સી.		ચારે	બી.એસ.	ફાર્મ.	સી.	ટેક.		
	બી.			વિષય	આયુર્વેદ	આયુર્વેદ	(ટેક્સટાઈલ)			
૧૯૧૫-૪૦	૭૮	૫૬	૩૨	૧૮	૪૭				૧૮	૧૪૬
૧૯૪૦-૪૧	૨	૫	૫	૨	૬		૧			૨૧
૧૯૪૧-૪૨		૫	૮	૫	૭					૨૫
૧૯૪૨-૪૩	૫		૨		૩					૧૦
૧૯૪૩-૪૪	૩	૬	૪	૫	૫					૨૩
૧૯૪૪-૪૫	૧	૪	૫	૧	૨		૪			૧૭
૧૯૪૫-૪૬	૫	૭	૫		૨					૧૯
૧૯૪૬-૪૭	૨	૩	૪	૪	૧૦		૧		૨	૨૬
૧૯૪૭-૪૮	૪	૧૫	૯	૧	૩		૨		૧	૩૫
૧૯૪૮-૪૯	૧	૬	૧૩		૫			૧		૨૬
૧૯૪૯-૫૦	૪	૯	૫		૩	૪	૩	૧		૨૯
૧૯૫૦-૫૧	૮	૭	૫		૨	૩	૧			૨૬
૧૯૫૧-૫૨	૧	૧૬	૧	૪	૧૧	૧	૧	૧	૨	૩૮
૧૯૫૨-૫૩	૨	૫	૩	૧	૫				૩	૧૬
૧૯૫૩-૫૪	૫	૩	૬	૪	૫	૧	૧		૨	૨૭
૧૯૫૪-૫૫	૬	૮	૫	૫	૬	૧		૧		૩૨
૧૯૫૫-૫૬	૬	૫	૭	૬	૭					૩૧
૧૯૫૬-૫૭	૫	૫	૧૧	૫	૯			૬		૪૧
૧૯૫૭-૫૮	૯	૫	૧૨	૬	૧૦	૧	૧	૫	૨	૫૧

૬. વિદ્યાલયની વલ્લભવિદ્યાનગર શાખાની શરૂઆત થઈ.

૨૧૮

વિદ્યાલયની વિકાસકથા

વર્ષ	બી.એ. એલ.એલ. બી.	બી.એસ. સી.	બીકોમ બી.ઈ. ચારૂ બી.એસ. વિષય આયુર્વેદ	એમ.બી. કાર્મ. સી. આયુર્વેદ (ટેક્સટાઈલ)	બી. ડેટ.	બી.એસ. ડિપ્લોમા અન્ય કુલ			
૧૯૫૮-૫૯	૬	૫	૯	૧૩	૫	૪	૧	૪૩	
૧૯૫૯-૬૦	૮	૩	૬	૧૪	૧૧	૪	૧	૪૭	
૧૯૬૦-૬૧	૭	૯	૯	૧૬	૩	૧	૧	૪૬	
૧૯૬૧-૬૨	૬	૫	૧૪	૧૬	૩		૩	૪૭	
૧૯૬૨-૬૩	૯	૯	૭	૧૫	૬	૨	૧	૪૯	
૧૯૬૩-૬૪	૫	૧૧	૧૧	૨૦	૪	૧		૫૨	
૧૯૬૪-૬૫	૫	૧૭	૬	૯	૮	૧	૨	૪	૫૨
૧૯૬૫-૬૬	૨	૧૮	૧૩	૧૯	૬	૨	૨		૬૨
૧૯૬૬-૬૭	૭	૧૫	૧૧	૨૪	૪	૧	૬	૨	૭૦
કુલ	૨૦૨	૨૬૨	૨૨૮	૨૧૩	૧૯૮	૧૩	૧૯	૩૭	૪૧ ૧૨૧૩

પરિશિષ્ટ-૯

કન્યાછાત્રાલય : પરીક્ષાનું પરિણામ, ગ્રેજ્યુએટ વર્ગીકરણ તથા શિષ્યવૃત્તિ
(તા. ૩૧-૫-૬૭ સુધીમાં)

વર્ષ	કુલ	પરીક્ષા આપી	પાસ ટકા જી.એ.	બી.એ. બી.ટી	બી. એમ.બી.	ડી.એ. એસ.સી.	એસ.એસ. એસ.એફ.	શિષ્યવૃત્તિ રકમ અન્ય
૧૯૪૪-૪૫	૩	૩	૨	૬૬		૧		૫૫૪
૧૯૪૫-૪૬	૪	૩	૩	૧૦૦				૯૦૦
૧૯૪૬-૪૭	૯	૯	૯	૧૦૦	૧	૨		૨,૬૫૦
૧૯૪૭-૪૮	૧૨	૧૧	૯	૮૨	૧			૩,૮૫૦
૧૯૪૮-૪૯	૧૦	૮	૬	૭૫				૩,૨૫૦
૧૯૪૯-૫૦	૨૨	૫	૫	૧૦૦				૩,૨૭૫
૧૯૫૦-૫૧	૧૬	૧૬	૧૩	૮૧	૪	૧		૪,૩૦૦
૧૯૫૧-૫૨	૧૮	૧૭	૧૬	૯૪		૧		૩,૬૦૦
૧૯૫૨-૫૩	૨૪	૨૩	૨૧	૯૧	૧	૧	૧	૪,૬૫૦
૧૯૫૩-૫૪	૨૫	૨૦	૧૫	૭૫	૨	૧		૪,૭૦૦
૧૯૫૪-૫૫	૩૨	૨૬	૨૪	૯૨	૧		૧	૬,૬૦૦
૧૯૫૫-૫૬	૩૯	૩૩	૩૦	૯૧		૨	૧	૭,૪૨૫
૧૯૫૬-૫૭	૪૨	૩૫	૩૫	૧૦૦	૪	૨	૧	૭,૪૨૫
૧૯૫૭-૫૮	૪૧	૩૮	૨૯	૭૬	૬	૧	૨	૬,૨૨૫
૧૯૫૮-૫૯	૩૯	૩૨	૩૦	૯૪		૪	૧	૫,૭૦૦

વર્ષ	કુલ	પરીક્ષા આપી	પાસ ટકા બી.એ. બી.એ.	બી.ટી. એસ.સી.	બી.એમ.બી. એસ.બી.	ડી.એ. એસ.એસ.	શિષ્યવૃત્તિ રકમ અન્ય	
૧૯૫૬-૬૦	૪૭	૪૬	૪૪	૯૬	૩	૨	૨	૬,૯૫૦
૧૯૬૦-૬૧	૫૫	૪૬	૪૪	૯૬	૪	૧	૧	૮,૨૫૦
૧૯૬૧-૬૨	૬૬	૫૩	૫૩	૧૦૦	૪	૧		૧૧,૮૦૦
૧૯૬૨-૬૩	૬૪	૪૬	૪૦	૮૭	૮	૧	૪	૧૧,૪૨૫
૧૯૬૩-૬૪	૬૩	૫૭	૫૧	૮૯	૪	૪	૧	૧૧,૧૨૫
૧૯૬૪-૬૫	૬૭	૬૦	૫૭	૯૫	૪	૨	૬	૧૧,૫૭૫
૧૯૬૫-૬૬	૬૬	૫૬	૪૭	૮૪	૧	૩	૨	૧૪,૪૦૦
૧૯૬૬-૬૭	૭૯	૬૯	૬૭	૯૭				૧૭,૪૦૦
			કુલ ૪૮	૪	૧૩	૨૬	૧૨	૧,૫૮,૬૫૪

નોંધ-૧૯૬૫-૬૬ સુધીમાં જુદા જુદા વિષયોમાં ૧૦૩ બહેનો ગ્રેજ્યુએટ થઈ હતી. સને ૧૯૬૬-૬૭ દરમિયાન ૨૧ બહેનો ગ્રેજ્યુએટ થતાં ગ્રેજ્યુએટ થનાર બહેનોની કુલ સંખ્યા ૧૨૪ની થાય છે. ૨૧નું વર્ગીકરણ અહીં આપી શકાયું નથી.

પરિશિષ્ટ-૧૦

શ્રી મહાવીર લોન ફંડ

સને ૧૯૨૦-૨૧માં બાબુસાહેબ શ્રી જીવનલાલ પત્રાલાલ તરફથી રૂ. ૭૫૦૦) ઉપરોક્ત ફંડ માટે બેટ મળ્યા, જેનો ઉદ્દેશ પરદેશ અભ્યાસ કરવા જનાર વિદ્યાર્થીને પૂરક સહાય આપવાનો હતો. પાછળથી તેમણે બીજા રૂ. ૧૫૦૦) ઉમેરી રૂ. ૯૦૦૦)નું ફંડ કર્યું. શેઠ શ્રી મણીભાઈ ગોકળદાસ મૂળચંદે રૂ. ૨૦૦૦) બેટ આપ્યા. કુલ રકમ રૂ. ૧૧૦૦૦)ની થઈ.

ફંડનો લાભ લેનાર વિદ્યાર્થીઓ નીચે મુજબ છે:—

- ૧ શ્રી પ્યારેલાલ જૈન
- ૨ ડૉ. નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ.
- ૩ શ્રી ચંદુલાલ નાનચંદ શાહ
- ૪ „ જોડાલાલ માનસિંગ દામાણી
- ૫ „ જશવંતસિંહજી લોઢા
- ૬ „ ચંદ્રકાન્ત મણિલાલ પટેલ
- ૭ „ શાંતિલાલ જયંતીલાલ શાહ
- ૮ „ રજનીકાંત કચરસિંગ ગાંધી.
- ૯ ડૉ. બાબુલાલ કેસરીચંદજી શરાફ
- ૧૦ શ્રી રોહિતકુમાર જીવજીલાલ પારેખ
- ૧૧ „ શાંતિલાલ દેવજીભાઈ શાહ
- ૧૨ „ મધુસૂદન હિંમતલાલ કામદાર

આ બાર વિદ્યાર્થીઓમાંથી પહેલા વિદ્યાર્થી શ્રી પ્યારેલાલ જૈન સિવાય બધાની લોન પાછી આવી ગઈ છે; અને પ્યારેલાલજી પાસે રૂ. ૮૭૦૦) લેણા બાકી છે.

પરિશિષ્ટ-૧૧

શ્રી દેવકરણ મુળજી પરદેશ અભ્યાસ ફંડ.

સૌરાષ્ટ્રના વીસા શ્રીમાળી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન વિદ્યાર્થીઓને પરદેશ અભ્યાસ માટે પ્રેરક રકમની સહાય રૂપ લેન આપવાનો પ્રારંભ ૧૯૬૪માં કર્યો. તા. ૩૧-૫-૧૯૬૭ સુધીમાં રૂ. ૧૨૫૦૦)ની નીચે મુજબ સહાય આપવામાં આવી છે :

૧. શ્રી. અનોપચંદ રતિલાલ વોરા	રૂ. ૨૫૦૦
૨. „ અગ્નિતકુમાર હિંમતલાલ શાહ	૨૫૦૦
૩. „ વીરેન્દ્રકુમાર નગીનદાસ મહેતા	૨૫૦૦
૪. „ મહેન્દ્રકુમાર રસિકલાલ દોશી	૨૫૦૦
૫. „ અનિલકુમાર શાંતિલાલ મહેતા	૨૫૦૦
૬. „ મહેશચંદ્ર હિંમતલાલ વોરા	૪૦૦૦
૭. „ કિરણકુમાર કપુરચંદ શાહ	૪૦૦૦
૮. „ દિનેશ અમૃતલાલ પરીખ	૪૦૦૦
૯. „ હરકીશન મણીલાલ વસા	૩૦૦૦

આમાંથી શ્રી અનોપચંદ રતિલાલ વોરાએ પોતાની લેન ચૂકતે કરી છે; અને શ્રી અગ્નિતકુમાર હિંમતલાલ શાહે રૂ. ૧,૨૫૦ પાછા મોકલાવેલ છે.

પરિશિષ્ટ-૧૨

ગૃહપતિઓ^૧

મુંબઈ

વર્ષ

નામ

+૧૯૧૫-૧૮	શ્રી. છોટાલાલ વમળચંદ ઓફ બી. એ.
+૧૯૧૮-૧૯	„ સાંકળચંદ જેઠાલાલ શાહ. બી. એ., એલએલ. બી.
*+૧૯૧૯-૨૧	„ જગનલાલ નાનચંદ શાહ બી. કોમ.
*+૧૯૨૧-૨૩	„ ગોવિંદલાલ જીજ્ઞમશી શાહ બી. એ., એલએલ. બી.
*+૧૯૨૩-૨૪	„ ચીમનલાલ સોમચંદ શાહ બી. એ.
*+૧૯૨૪-૨૫	„ ચીમનલાલ સોમચંદ શાહ બી. એ. તથા ડૉ. નગીનદાસ દોલતરામ શાહ (તા. ૨૧-૪-૨૬ સુધી)
૧૯૨૫-૨૬	શ્રી. વલ્લભદાસ માણેકલાલ પરીખ બી. એ. (તા. ૩૦-૧૧-૨૬ સુધી)
*+	ડૉ. નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ પીએચ. ડી.
*+૧૯૨૬-૨૯	„ નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ પીએચ. ડી.
*+૧૯૨૯-૩૦	„ નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ પીએચ. ડી.
	શ્રી. હિંમતલાલ શામળદાસ દોશી બી. એસસી.

૧. જે નામો આગળ ફૂદડીનું નિશાન મૂક્યું છે તે વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓ છે; અને જે નામો આગળ ચોકડીનું નિશાન છે તેમની સેવાઓ માનદ (વેતન વગરની) છે.

વર્ષ	નામ
૧૯૩૦-૩૨	શ્રી હરિલાલ શિવલાલ શાહ બી. એ., બી. ડી.
૧૯૩૨-૩૩	,, મોહનલાલ હીરાચંદ શાહ (૩ માસ સુધી)
*	,, દલપતલાલ વિક્રલદાસ મહેતા
*૧૯૩૩-૩૪	,, દલપતલાલ વિક્રલદાસ મહેતા
*+૧૯૩૪-૩૫	,, વીરચંદ મેળાપચંદ શાહ બાર-એટ-લો
*+	,, વીરચંદ મેળાપચંદ શાહ બાર-એટ-લો
*	,, દલપતલાલ વિક્રલદાસ મહેતા
*	,, અંબાલાલ ચતુરભાઈ શાહ બી. એ.
*૧૯૩૫-૩૭	,, અંબાલાલ ચતુરભાઈ શાહ બી. એ.
૧૯૩૭-૪૬	,, કાંતિલાલ ડાહ્યાભાઈ કોરા એમ. એ; ડી. એલ. (સને ૧૯૪૬ થી મહામાત્ર)
૧૯૪૬-૪૭	,, ચીનુભાઈ અમૃતલાલ શાહ, બી. એ.
*૧૯૪૭-૪૮	,, કાંતિલાલ જગજીવનદાસ દોશી એમ. એ.
૧૯૪૮-૪૯	,, પાશવીર રૂપશી મોતા (ત્રણ માસ)
	,, ભોગીલાલ છોટાલાલ કોઠારી એમ. એ.
૧૯૪૯-૫૦	,, ભોગીલાલ છોટાલાલ કોઠારી એમ. એ.
*+૧૯૫૦-૫૧	,, નવીનચંદ હિંમતલાલ શાહ બી. એ.
૧૯૫૧-૫૩	,, ભોગીલાલ છોટાલાલ કોઠારી એમ. એ.
*+૧૯૫૩-૬૩	,, કાંતિલાલ મણીલાલ કાપડીઆ બી. કોમ., બી.એ., એલએલ, બી.
*+૧૯૬૩-૬૪	શ્રી. અરવિંદ આશારામ શાહ એમ. એસસી.
*+૧૯૬૪ થી	,, કેશવલાલ યુનીલાલ શેઠ બી. એ.

શ્રી ગોકુળચંદ મુળચંદ હોસ્ટેલ મુખ્ય

*૧૯૪૫-૪૬	,, મોહનલાલ દોલાભાઈ શાહ બી. એ. (ઓનર્સ)
*+	,, બિપિનચંદ હીરાલાલ કાપડીઆ. પીએચ. ડી.
૧૯૪૬-૪૭	,, મનસુખલાલ અમૃતલાલ દોશી, એમ. એ. (ઓનર્સ)
*૧૯૪૭-૪૮	,, કાંતિલાલ જગજીવનદાસ દોશી એમ. એ.
૧૯૪૮-૪૯	,, ભોગીલાલ છોટાલાલ કોઠારી એમ. એ. (શાખા બંધ થઈ)

અમદાવાદ શાખા (૧૯૪૬ થી)

૧૯૪૬-૫૧	,, ચિનુભાઈ નગીનદાસ ડોક્ટર બી. એ., બી. કોમ., એલએલ. બી
૧૯૫૧-૫૪	,, કાંતિલાલ ગિરધરલાલ શાહ
*+૧૯૫૪-૬૧	,, સજ્જનસિંહ નાથુસિંહ મહેતા બી. કોમ
૧૯૬૧-૬૨	,, જયંતીલાલ અંબાલાલ શાહ બી. એ.
૧૯૬૨ થી	,, દામુભાઈ ન ગાંધી એમ. એ., એલએલ. બી.

પૂના શાખા (૧૯૪૭ થી)

*૧૯૪૬-૪૭	,, હરખચંદ હેમચંદ શાહ એમ. એ., બી. ડી.

૧૯૪૭-૪૮ શ્રી શાંતિલાલ શાહ

૧૯૪૮-૫૦

*+૧૯૫૦-૫૮ ,, ચંદ્રકાંત વીરચંદ પટણી એમ. એ., એલએલ. બી.

૧૯૫૮-૬૦ ,, શાંતિલાલ ખેમચંદ શાહ એમ. એ.

*૧૯૬૦-૬૧ ,, અશોક મણીલાલ કોઠારી

વડોદરાની શાખા (૧૯૫૪થી)

૧૯૬૧-૬૨ ,, હરિભાઈ એન. પટેલ

૧૯૬૨ થી ,, મોહનલાલ નગીનદાસ શાહ

વલ્લભવિદ્યાનગર શાખા (૧૯૬૭ થી)

૧૯૬૭-૬૮ ,, હસમુખભાઈ સી. શાહ, એમ. એસસી.

પરિશિષ્ટ ૧૩

ધાર્મિક શિક્ષકો

અત્યાર સુધીમાં નીચે મુજબ વિક્રાનોએ મુખ્યમાં તેમ જ શાખાઓમાં
ધાર્મિક શિક્ષકની કામગીરી બજાવી છે :—

મુખ્ય

પંડિત શ્રી વ્રજલાલજી
પંડિત ,, દરબારીલાલજી.
પંડિત ,, નાગેશજી.
પંડિત ,, ભગવાનદાસ હરખચંદ
પંડિત ,, ખુશાલદાસ જગજીવનદાસ
પંડિત ,, મહેન્દ્રકુમાર
શ્રી બિપિનચંદ્ર જી. ઝવેરી.
,, નગીનદાસ મ. મહેતા
,, શાન્તિલાલ મણિલાલ વોરા
,, મોહનલાલ દોલાજી શાહ
ડૉ. બિપિનચંદ્ર હીરાલાલ કાપડિયા
શ્રી. નવીનચંદ્ર અ. દોશી
,, વિજયભૂતિ જૈન
ડૉ. ઇન્દ્રચંદ્ર શાસ્ત્રી
પંડિત શ્રી ઇશ્વરચંદ્રજી

અત્યારે

શ્રી નવીનચંદ્ર અ. દોશી
મુખ્ય ગોકુળદાસ મૂળચંદ જૈન હોસ્ટેલ
શ્રી મોહનલાલ દોલાજી શાહ

મુખ્ય

ડૉ. બિપિનચંદ્ર હીરાલાલ કાપડિયા
શ્રી નવીનચંદ્ર અ. દોશી

અમદાવાદ શાખા

પંડિત શ્રી ખેચરદાસ જીવરાજ દોશી
શ્રી પદ્માનાભજી જૈની
,, રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ
પ્રો. વી. એમ. શાહ
શ્રી શાન્તિલાલ મ. વોરા

અત્યારે—

ડૉ. શ્રી નગીનદાસ જી. શાહ

પૂના શાખા

શ્રી શાંતિલાલ પાનાચંદ શાહ
,, સુમતિલાલ શાહ
,, ચંદ્રકાંત વીરચંદ પટણી
,, શાંતિલાલ કે. શાહ

વડોદરા

પંડિત શ્રી લાલચંદ ભગવાન ગાંધી
(શરૂથી તે અત્યાર સુધી ચાલુ)

પરિશિષ્ટ-૧૪

ધાર્મિક પરીક્ષકો

(સુંઝઈ તેમ જ શાખાઓમાં જુદા જુદા વર્ષમાં ધાર્મિક પરીક્ષક તરીકે સેવા આપનાર વિદ્વાનોની યાદી)

શ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી
 ,, સુરચંદ પુ. બદામી
 પંડિત શ્રી ખેચરદાસ જીવરાજ દોશી
 શ્રી ઉમેદચંદ ડી. બરોડીયા
 ,, કુવરજી આણંદજી
 ,, મોહનલાલ દ. દેસાઈ
 ,, ચુનીલાલ મૂળચંદ કાપડિયા
 ,, મોહનલાલ ભ. ઝવેરી
 ,, પાનાચંદ ખુશાલ
 ,, પ્રસન્નમુખ સુ. બદામી
 પંડિત શ્રી સુખલાલજી
 પ્રો. એચ. ડી. વેલનકર
 પ્રો. એ. એન. ઉપાધ્યે (કોલ્હાપુર કોલેજ)
 પ્રો. જગદીશચંદ્ર જૈન
 પ્રો. વ્રજલાલ મોહનલાલ શાહ
 શ્રી સૌભાગ્યચંદ ઉ. દોશી
 ,, ફતેહચંદ ઝવેરભાઈ
 ,, ચીમનલાલ જે. શાહ
 પં. ભગવાનદાસ હરખચંદ
 પં. દલસુખભાઈ માલવણિયા
 શ્રી ચંપકલાલ ડી. શાહ
 ડૉ. જયંતીલાલ સુ. બદામી
 ડૉ. ભગવાનદાસ મ. મહેતા
 શ્રી નગીનદાસ મ. મહેતા
 ,, મોહનલાલ દી. ચોકસી
 ,, ખુશાલદાસ જગજીવનદાસ
 પૂજ્ય મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી
 શ્રી રમણીકલાલ મ. મોદી
 ,, નટવરલાલ કે. શાહ
 ,, મોહનલાલ દોલાજી શાહ

આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી
 શ્રી બિપિનચંદ્ર જી. ઝવેરી
 શ્રી શાન્તિલાલ મણીલાલ વોરા
 ડૉ. અમૃતલાલ ગોપાણી
 પંડિત શ્રી રત્નેશજી
 શ્રી નવીનચંદ્ર અ. દોશી.
 ,, રમણલાલ સી. કોઠારી
 ,, અંબાલાલ ચતુરભાઈ
 ,, માવજી દામજી શાહ
 ,, હીરાલાલ દેવચંદ શાહ
 પંડિત શ્રી ધર્મચંદ્રજી
 ડૉ. જિતેન્દ્ર જોટલી
 શ્રી જસુભાઈ મણીલાલ શાહ
 ,, વસંતલાલ ખી. કાપડિયા
 પૂજ્ય મુનિશ્રી જ્યાનંદવિજયજી
 શ્રી કેશરીચંદ નેમચંદ શાહ
 ,, કાન્તિલાલ મણિલાલ કાપડિયા
 પૂજ્ય પં. શ્રી રમણીકવિજયજી
 શ્રી ચુનીલાલ બાબરભાઈ શાહ
 ,, પ્રવીણચંદ્ર જયંતીલાલ શાહ
 પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયજીવિકાસસૂરિજી
 પૂજ્ય પં. શ્રી દર્શનવિજયજી ગણી
 શ્રી અંબાલાલ નગીનદાસ શાહ
 પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ
 શ્રી શાંતિલાલ છોટાલાલ શાહ
 ,, લાલચંદ કે. શાહ
 પં. શ્રી અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ
 શ્રી શાન્તિલાલ નગીનદાસ શાહ
 ,, રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ
 ડૉ. ઇંદુકલાખેન ઝવેરી

પરિશિષ્ટ-૧૫

શાળા સમિતિઓના પૂર્વ તથા ચાલુ સભ્યો તેમ જ

શાળા વિદ્યાર્થીગૃહોની સંપર્કસમિતિ

અમદાવાદ શાળા સમિતિ
પૂર્વ સભ્યો.

- શ્રી લાલભાઈ ચીમનલાલ શાહ
 ,, ધીરજલાલ ધનજીભાઈ શાહ
 ડૉ. સોભાગચંદ ભોળાભાઈ શાહ
 ,, નરોત્તમદાસ કેશવલાલ ઝવેરી
 ,, લાલભાઈ ઉમેદચંદ લડા
 પ્રો. સાંકળચંદ એન. શાહ

ચાલુ સભ્યો

- શ્રી શાંતિલાલ પુંજભાઈ શાહ
 ,, લાલભાઈ લલ્લુભાઈ પરીખ
 ,, ચંદુલાલ ઉમેદચંદ શાહ
 ,, કનુભાઈ લલ્લુભાઈ મહેતા
 ડૉ. જયંતીલાલ જગજીવનદાસ વોરા
 શ્રી હરિલાલ રવચંદ શાહ (મંત્રી)
 ,, કચરાભાઈ નાથાલાલ શાહ (મંત્રી)

પૂના શાળા સમિતિ
પૂર્વ સભ્ય

- શ્રી વિનાયક કુંવરજી શાહ

ચાલુ સભ્યો

- શ્રી કાંતિલાલ ગગલભાઈ
 ,, મણીલાલ માણેકચંદ
 ,, કેસરીચંદ જવારમલ લલવાણી
 ,, કાન્તિલાલ મગનલાલ પારેખ
 ,, ચતુરદાસ મણીલાલ શાહ
 ,, પોપટલાલ રામચંદ શાહ (મંત્રી)

વડોદરા શાળા સમિતિ
પૂર્વ સભ્યો

- શ્રી જગનલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ
 ,, વાડીલાલ મગનલાલ વૈદ્ય
 ,, લાલચંદ નંદલાલ વક્તીલ
 ,, શાંતિલાલ ન્યાલચંદ ગાંધી
 ,, રસિકલાલ દલસુખભાઈ શાહ
 ,, નાગકુમાર ના. મકાતી

ચાલુ સભ્યો

- શ્રી જમનાદાસ કાળીદાસ ઝવેરી
 ,, ચીમનલાલ જગનલાલ શાહ
 ,, લાલચંદ ભાઈલાલ શાહ
 ,, કાન્તિલાલ ચીમનલાલ શાહ
 ,, જશુભાઈ મ. શાહ (મંત્રી)
 ,, રસિકલાલ જગનલાલ શાહ (મંત્રી)

શાળા વિદ્યાર્થીગૃહોની સંપર્ક સમિતિ

- શ્રી પ્રાણુલાલ કાનજીભાઈ દોશી
 ,, રમણુલાલ નગીનદાસ પરીખ
 ,, મગનલાલ ભગવાનજી શાહ
 ,, રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
 ,, પ્રવીણચંદ હેમચંદ કાપડિયા
 ,, જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
 ,, મનુભાઈ ગુલાબચંદ કાપડિયા
 ,, ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ

